

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T J Ę Z Y K A P O L S K I E G O

ONOMASTICA

PISMO POŚWIĘCONE TEORII I INTERPRETACJI NAZW WŁASNYCH

A JOURNAL DEVOTED TO THE THEORY AND INTERPRETATION OF PROPER NAMES

LXVII

KRAKÓW 2023

REDAKTOR NACZELNA / EDITOR-IN-CHIEF

Halszka Górny

SEKRETARZ REDAKCJI / ASSISTANT EDITOR

Paweł Swoboda

REDAKTORZY TEMATYCZNI / SECTION EDITORS

Urszula Bijak, Bogumił Ostrowski, Katarzyna Skowronek, Justyna B. Walkowiak

RADA NAUKOWA / ACADEMIC COUNCIL

Theri Ainiala (Helsinki, Finlandia / Finland), Zbigniew Babik (Kraków, Polska / Poland),
Elena L. Berezovič, Oliviu Felecan (Cluj-Napoca, Rumunia / Romania), Anđela Frančić
(Zagrzeb, Chorwacja / Zagreb, Croatia), Aleksandra Galasińska (Wolverhampton, Wielka
Brytania / Great Britain), Milan Harvalík (Bratysława, Słowacja / Bratislava, Slovakia), Laura
Kostanski (Ballarat, Australia), Maria Malec (Kraków, Polska / Poland), Władysław Miodunka
(Kraków, Polska / Poland), Robert Mrózek (Cieszyn, Polska / Poland), Irena Sarnowska-Giefing
(Poznań, Polska / Poland), Rudolf Šrámek (Brno, Czechy / Czechia), Valéria Tóth
(Debreczyn, Węgry / Debrecen, Hungary), Jürgen Udolph (Lipsk, Niemcy / Leipzig, Germany),
Jadwiga Waniakowa (Kraków, Polska / Poland), Piotr Żmigrodzki (Kraków, Polska / Poland)

ADRES REDAKCJI / ADDRESS OF THE EDITORIAL BOARD

al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków

onomastica@ijp.pan.pl

<https://onomastica.ijp.pan.pl>

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja elektroniczna
The original version of the journal is the electronic version

REDAKTORZY JĘZYKOWI / LANGUAGE EDITORS

Dagmara Świerkowska-Kobus (język polski / Polish), Aeddan Shaw (język angielski / English),
Urszula Bijak (język bułgarski / Bulgarian), Magdalena Bystrzak (język słowacki / Slovak),
Žaneta Dvořáková (język czeski / Czech), Bogumił Ostrowski (język rosyjski / Russian),
Rafał Szeptyński (język ukraiński / Ukrainian)

REDAKTOR WYDAWNICZA / PUBLISHING EDITOR

Dagmara Świerkowska-Kobus

SKŁAD I ŁAMANIE / DTP & TYPESETTING

Andrzej Choczewski / Wydawnictwo JAK

ISSN 0078-4648 (Print)

ISSN 2658-2783 (Online)

© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2023

Przygotowanie do druku: Wydawnictwo JAK
www.wydawnictwojak.pl

SPIS TREŚCI [TABLE OF CONTENTS]

WSPOMNIENIA [IN MEMORIAM]

Ewa Wolnicz-Pawłowska Profesor Hanna Popowska-Taborska (1930–2022)	7
---	---

ARTYKUŁY I ROZPRAWY [ARTICLES]

Valeriia Neklesova, Maksym Karpenko Memeplexes in the Ukrainian information landscape: An onomastic path	15
Wojciech Włoskowicz A general theory of name and naming policy: An outline	39
Rafał Rutkowski „Życzeniem jego jest nadać mu imię Wincenty Kadłubek”. Imię i kult błogosławionego Wincentego w świetle ksiąg metrykalnych (druga połowa XVIII–początek XX wieku) [“His wish is to give him the name Vincent Kadłubek”. The cult of the Blessed Vincent in the light of vital records (mid-18th–early 20th centuries)]	59
Мая Влахова-Ангелова, Гергана Петкова Гранични явления в съвременната българска антропонимия [Boundary phenomena in contemporary Bulgarian anthroponymy]	73
Лариса Колибаба, Світлана Романюк, Валентина Фурса Тенденції вживання патронімів в українському публіцистичному та науковому дискурсах XXI ст. — європеїзація vs традиція [Trends in the use of patronyms in Ukrainian literary language of the 21st century — Europeanization vs. tradition]	91
Mariusz Koper O imionach i nazwiskach Żydów na podstawie księgi urodzeń izraelickiego okręgu metrykalnego Lubycza Królewska (1907–1929) [On Jewish names and surnames in the registry of births of the Jewish metrical district of Lubycza Królewska (1907–1929)]	107
Urszula Wójcik Od <i>Midońów</i> do <i>Mitońskich</i> , od <i>Bartosza</i> do <i>Bartosiewiczów</i> . Historyczne nazwiska mieszkańców Radwanowic [From <i>Midoń</i> to <i>Mitoński</i> , from <i>Bartosz</i> to <i>Bartosiewicz</i> . Historical surnames of residents of Radwanowice]	121
Eduardo Tadeu Roque Amaral, Daniel Nepomuceno Coutinho Parliamentary names as a strategy for social positioning and manifesting identity traits	143
Katarzyna Wojan Wpływ romantyzmu na fińskie imiennictwo osobowe [The influence of Romanticism on Finnish personal naming]	163
Annemarie Sorescu-Marinković What’s in a Vlach name? Patronyms, double naming and ethnic identity of the Vlachs of Eastern Serbia	183
Jaroslav David Czech place names and their exonyms in parallel corpus — between preserving the original form and adaptation	205

Rafał Zarębski Egzonimizacja polskich i spolonizowanych nazw geograficznych w XVII-wiecznej francuszczyźnie (na podstawie pamiętników François Paulina Daleraca) [Exonymization of Polish and Polonized geographical names in 17th-century French (based on the memoirs of François Paulin Dalerac)]	221
Зифа Темиргазина Антропонимы в поэзии Павла Васильева — от идентифицирующей функции до художественно-стилистической [Anthrononyms in the poetry of Pavel Vasiliev: From an identifying function to an artistic and stylistic one]	239
Kristýna Kovářová, Michal Místecký Od Těšína Bezruč: Kvantitativnělingvistický pohled na toponyma ve Slezských písních [Bezruč, from Těšín. Toponyms in Silesian Songs from the viewpoint of quantitative linguistics]	259
Karel Střelec K onymickému systému současných dystopií (na příkladu francouzské a české literatury) [On the onymic system of contemporary dystopias (on the example of French and Czech literature)]	273
Мар'яна Гдакович Хремотоніми <i>Джавелін</i> і <i>Байрактар</i> у сучасному українському мілітарному дискурсі: семантика, прагматика та функційне навантаження [The <i>Javelin</i> and <i>Bayraktar</i> chrematonyms in modern Ukrainian military discourse: semantics, pragmatics and functional load]	285
Agnieszka Kołodziej Zoonimia wrocławskiego Afrykarium [Zoonymy of the Africarium in Wrocław]	305
Iveta Valentová Onomastické termíny <i>obyvateľské meno</i> , <i>katojkonymum</i> a <i>demonymum</i> [The onomastic terms <i>inhabitant name</i> , <i>katoikonym</i> , <i>demonym</i>]	329
STAN BADAŃ ONOMASTYCZNYCH W POLSCE I NA ŚWIECIE [ONOMASTIC RESEARCH IN POLAND AND IN THE WORLD]	
Magdalena Puda-Blokesz Nazwy firm w przestrzeni komunikacyjnej — problemy badawcze [The study of company names in communication — research problems]	345
László Kovács <i>A Beemer</i> , <i>Queen Elizabeth</i> , and <i>The Steaming Elephant</i> — a comprehensive overview of vehicle names in onomastics.	363
MATERIAŁY I KOMUNIKATY [MATERIALS & ANNOUNCEMENTS]	
Bożena Hrynkiewicz-Adamskich Одноосновные отапельятивные древнерусские антропонимы с формантом <i>-ко</i> (вводные замечания) [Old Russian one-stem deappellative anthrononyms with the suffix <i>-ko</i> (introductory remarks)]	383

RECENZJE, OMÓWIENIA I POLEMIKI
[REVIEWS, DISCUSSIONS, POLEMICS]

Zbigniew Babik

Uwagi na marginesie pierwszej czeskiej regionalnej monografii hydronimicznej [Remarks on the margins of the first Czech regional hydronymic monograph] 411

Jan Sosnowski

Istotny krok w rozwoju badań nad nieoficjalną urbanonimią. Uwagi do książki Justyny Groblińskiej „Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi. Słownik” [An important step in the development of research on the unofficial urban toponymy. Comments on Justyna Groblińska’s book “Unofficial urban naming of Łódź. A dictionary”]. 425

KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO
[CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE]

Henryk Duszyński-Karabas

Pierwsze sympozjum „Los topónimos: Denominaciones espaciales dentro y fuera de las representaciones cartográficas” (Meksyk, 17–20 października 2022) [First colloquium “Los topónimos: denominaciones espaciales dentro y fuera de las representaciones cartográficas” (Mexico City, 17–20 October 2022)]. 433

W S P O M N I E N I A
[I N M E M O R I A M]

EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA
ORCID: 0000-0002-5957-7854
Uniwersytet Warszawski, prof. emer.
Warszawa, Polska

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.1>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

PROFESOR HANNA POPOWSKA-TABORSKA
(1930–2022)

Profesor Hanna Popowska-Taborska należała do najwybitniejszych slawistów swojego pokolenia. Pozostawiła po sobie ogromną spuściznę naukową, dotyczącą głównie etnogenezy Słowian oraz kaszubszczyzny. Zagadnienia onomastyczne, chociaż nie stanowiły centrum Jej zainteresowań, stale jednak towarzyszyły Jej badaniom i były obecne w znacznej części prac. „Bibliografia onomastyki polskiej” (Taszycki i in., 1972–2020) notuje kilkadziesiąt pozycji autorstwa Profesor H. Popowskiej-Taborskiej, powołują się na Nią również autorzy obu kompendiów onomastycznych, opracowanych w Polsce: „Polskich nazw własnych” (Rzetelska-Feleszko, 1998) oraz „Słowiańskiej onomastyki” (Rzetelska-Feleszko i in., 2002–2003). Zakres badanych przez Nią propriów był bardzo szeroki: pisała o choronimach

i nazwach miejscowości, hydronimach i nazwach terenowych, badała słowiańskie etnonimy, staropolskie i dialektalne formy nazw osobowych, a także — jako jedna z pierwszych — przezwiska nauczycieli. Zainteresowania i związki koleżeńskie skłaniały Ją do uczestnictwa w konferencjach i spotkaniach onomastycznych w kraju i zagranicą, zazwyczaj — z referatami, a zawsze — jako ważny i słuchany przez wszystkich dyskutant. W tych rozmowach cechowała Ją zyczliwość i uprzejmość, ale jednocześnie najważniejsza była dla Niej prawda i naukowa rzetelność.

Panią Hannę Popowską-Taborską poznałam ponad 50 lat temu, rozpoczynając pracę w Zakładzie Słowianoznawstwa PAN¹ w Warszawie. Kierowała już wówczas zespołem opracowującym „Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich” (AJK), odciążając w tych obowiązkach prof. Zdzisława Stiebera, a po jego odejściu na emeryturę w 1973 roku przejęła opiekę nad Pracownią Języków Lechickich. W Zakładzie cieszyła się powszechnym szacunkiem. Ceniono Jej prace naukowe i organizacyjne, słuchano opinii na systematycznie odbywających się zebraniach naukowych. Była niekwestionowanym autorytetem naukowym i dla kolejnych pokoleń pracowników naukowych, i dla swoich kolegów, czego wyrazem jest kilka tomów zbiorowych Jej dedykowanych oraz artykułów o Jej dokonaniach (por. Wrocławska, 2015, s. 3–24).

Urodziła się 22 marca 1930 roku w Warszawie w rodzinie znanego lekarza. Dom był patriotyczny, toteż nic dziwnego, że po wybuchu wojny należąca do podziemnego harcerstwa Hania włączyła się w aktywność konspiracyjną. Po klęsce powstania warszawskiego wraz z rodzicami znalazła się w niemieckim obozie pracy, musiała pracować w fabryce broni Kruppa. O niepewności przeżycia, głodzie i ciężkiej dla dziecka pracy opowiadała czasem nam, młodszym, dając świadectwo tych trudnych i tragicznych lat. Wraz z rodzicami udało się Jej uciec z obozu i przez Czechy powrócić do Polski. Po wojnie Warszawa była w ruinie i — tak jak dla wielu warszawiaków — dla rodziny Popowskich domem stała się Łódź. Hania ukończyła tam szkołę średnią, a potem studia na Uniwersytecie Łódzkim. Na łódzkiej polonistyce wykładali wówczas m.in. Henryk Ułaszyn, Zdzisław Stieber i Karol Dejna; niewątpliwie wpłynęli oni na zainteresowanie przyszłej badaczki zagadnieniami językowymi. Znajomość szerszego tła slawistycznego zawdzięczała przede wszystkim Zdzisławowi Stieberowi. Był on promotorem Jej pracy magisterskiej (1952) i widział w Niej swoją asystentkę, jednak z przyczyn politycznych projekt ten nie doszedł wtedy do skutku. Młodej polonistce udało się natomiast znaleźć pracę w Warszawie, w Państwowym Instytucie Wydawniczym, gdzie w redakcji klasyków staropolskich opracowywano m.in. edycję dzieł Jana Kochanowskiego i Wacława Potockiego.

¹ Zakładowi Słowianoznawstwa PAN zmieniono z czasem nazwę na Instytut Słowianoznawstwa PAN (1977), a następnie na Instytut Slawistyki PAN (1992). O skomplikowanych początkach Zakładu i jego strukturze zob. np.: J. Siatkowski (1978, s. 4–16), K. Handke (2004, s. 11–30).

Ideologiczna przebudowa polskiego powojennego życia naukowego w latach 50. XX wieku przyniosła odgórną likwidację zasłużonych placówek, takich jak Polska Akademia Umiejętności i Towarzystwo Naukowe Warszawskie; to głównie na podstawie ich zasobów materialnych utworzono Polską Akademię Nauk. W tej nowej strukturze znalazł się Zakład Słowianoznawstwa, którego jednym z organizatorów był prof. Zdzisław Stieber. Dzięki jego staraniom Hanna Popowska znalazła zatrudnienie w PAN w 1954 roku i mogła oddać się pracy naukowej, którą prawdziwie żyła. Jak się okazało, w tym miejscu pracy spędziła wiele lat, odchodząc na emeryturę w 2013 roku. Tu uzyskała stopień doktora (1959), doktora habilitowanego (1966), została profesorem nadzwyczajnym (1972), a następnie profesorem zwyczajnym (1979). Pełniła wiele funkcji w zmieniających się strukturach Zakładu (a potem Instytutu): kierownika Pracowni Języków Lechickich (później: Pracowni Języków Lechickich i Łużyckich), Pracowni Etnogenezy Słowian, Pracowni Leksyki i Leksykografii Słowiańskiej, Zakładu Językoznawstwa IS PAN.

W 1954 roku załączkiem przysłej pracowni, mającej pod kierunkiem prof. Zdzisława Stieberta przygotować badania terenowe nad planowanym atlasem językowym kaszubszczyzny, był dwuosobowy zespół, w skład którego weszły dwie dawne studentki profesora: Zuzanna Topolińska i Hanna Popowska. Obie otrzymały na studiach znakomite wykształcenie dialektologiczne i dobrą podbudowę slawistyczną, obie obdarzone były wyjątkowym potencjałem intelektualnym. Wkrótce zespół poszerzył się o następne osoby, m.in. Ewę Kamińską (później Rzetelską-Feleszko). Jej żywe zainteresowania onomastyczne nie pozostały bez wpływu na późniejsze badania starszej koleżanki. „W czasie, gdy rozpoczęte zostały pierwsze przygotowawcze prace do «Atlasu językowego kaszubszczyzny» (AJK), przy tworzeniu kwestionariusza dołączony został do niego zestaw pytań, między innymi o gwarowe formy nazw wsi, nazw terenowych, jezior, rzek, o kaszubskie imiona i nazwiska, w tym zwłaszcza o ludowe nazwy żon, synów i córek, także o nazwy mieszkańców wsi. Dodatek przygotowała Ewa Kamińska ...” (Rzetelska-Feleszko, 2004, s. 92). Zebrano bogate materiały, które wykorzystano nie tylko w samym „Atlasie”², ale również w osobnych artykułach poszczególnych członków zespołu. Hanna Taborska³ wracała do tych materiałów niejednokrotnie w różnych swoich pracach, np. w artykule o toponimach typu *Dobrcz, Drzewicz, Sulęczyno* (Popowska-Taborska, 1979).

Należałoby dodać, że badaniom onomastycznym w Zakładzie Słowianoznawstwa PAN sprzyjało nastawienie obu jej pierwszych kierowników, Tadeusza

² Zob. np. Handke, Popowska-Taborska (1978).

³ Co do formy nazwiska: w 1959 roku Hanna Popowska wyszła za Romana Taborskiego, wybitnego polonistę, znawcę kultury i literatury, zasłużonego zwłaszcza dla badań nad teatrem. W codziennych kontaktach od tej pory używała tylko nazwiska odmězowskiego, prace naukowe podpisywała podwójnym nazwiskiem.

Lehra-Splawińskiego i Zdzisława Stiebera. Z perspektywy lat tak to oceniła Ewa Rzetelska-Feleszko: „U początku językoznawczych badań nazw własnych związanych z PAN-owską slawistyką leżało zainteresowanie Tadeusza Lehra-Splawińskiego, od 1954 r. kierownika Zakładu Słowianoznawstwa PAN, nazwami etnicznymi i rzeczonymi, które rozpatrywał w swoich pracach jako argumenty dotyczące kolebki języka prasłowiańskiego. [...] W dorobku naukowym Zdzisława Stiebera, wieloletniego dyrektora Instytutu i inicjatora podejmowanych w nim prac, znalazły się także liczne publikacje z zakresu onomastyki. Sprawilo to, że traktował on życzliwie nowe projekty badawcze dotyczące nazewnictwa” (Rzetelska-Feleszko, 2004, s. 91).

Takim projektem był niewątpliwie temat, który Hanna Taborska wybrała na monografię habilitacyjną. Wykorzystała toponimy, aby zarysować jeden z najciekawszych obrazów pogranicza języków blisko spokrewnionych. Książka „Dawne pogranicze językowe polsko-dolnołużyckie w świetle danych toponomastycznych” (Popowska-Taborska, 1965) odbiła się szerokim echem w środowisku zarówno slawistów, jak i onomastów, ukazały się jej recenzje pióra wybitnych onomastów czeskich, niemieckich i rosyjskich. W opracowaniu autorka wykorzystała historyczne zapisy nazw terenowych z osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych niemieckich map katastralnych, uzupełniając te materiały o dane z dokumentów średniowiecznych. Na tej podstawie udało się zarysować dawną granicę językową między polszczyzną i łużycczyzną. Nie była to jednak typowa monografia onomastyczna, ponieważ nie sam materiał, jego objaśnienie morfologiczne i etymologiczne ani klasyfikacja semantyczna czy też strukturalna stały w centrum zainteresowania autorki, ale cechy fonetyczne, służące wytyczeniu dawnej granicy językowej polsko-dolnołużyckiej. Dla wielu późniejszych badaczy onomastyki pogranicza polsko-niemieckiego książka stanowiła także wzór opisu kolejnych stadiów germanizacji tamtejszej społeczności i związanych z nią zabytków językowych. Bardziej szczegółową problematykę, związaną z wymienioną monografią, przedstawiła badaczka w kilku artykułach, m.in. w czasopiśmie „Onomastica” w latach 60. XX wieku.

Warto zaznaczyć, że wspomniane publikacje o tematyce onomastycznej nie były Jej pierwszymi opracowaniami nazw własnych, bowiem już w 1960 roku zamieściła w „Języku Polskim” artykuł „O przezwiskach nauczycieli”, ceniony przez późniejszych badaczy tej właśnie grupy antropimów. Jednak problematyka socjolektalna nie była dla Hanny Taborskiej tak pasjonująca, jak dialekty i dawne stadia rozwojowe języków słowiańskich — to na nich skupiła się w dalszej pracy naukowej. Skierowała swoje zainteresowania — wzorem swoich mistrzów i nauczycieli — ku etnogenezie Słowian. Pod koniec lat 70. XX wieku stanęła na czele Komisji Etnogenezy Słowian przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN. Podstawowe założenia, jak wykorzystać onomastykę w badaniach etnogenetycznych, przedstawiła w artykule zamieszczonym w piśmie „Onomastica”

(Popowska-Taborska, 1982, s. 242–248). Prowadziła intensywne i szeroko zakrojone badania a ich owocem była niewielka, ale bardzo ważna w świecie slawistycznym książka „Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka” (Popowska-Taborska, 1991), która doczekała się kilku wydań, także w przekładzie na język słoweński (1993, 2005, 2014). W trakcie prac zgromadzona została kartoteka, dokumentująca dotychczasowe poglądy na pochodzenie Słowian i ich pierwotne siedziby. Krytyczny przegląd stanowisk różnych uczonych z wielu krajów, systematyzacja poglądów, rzeczowy namysł nad argumentacją dotychczasowych badaczy oraz bogactwo przykładów (w tym nazw własnych) sprawiły, że książka cieszyła się ogromnym zainteresowaniem — miała cztery wydania, została również uhonorowana Nagrodą im. Kazimierza Nitscha.

W książce przeanalizowano różne nazwy własne: hydronimy, etnonimy i antroponimy. Chciałabym szerzej wspomnieć o pierwszej grupie nazw. W dyskusjach o etnogenezie Słowian od dawna wykorzystywano argumenty związane z europejską hydronimią, kreśląc możliwe trasy wędrówek różnych grup etnicznych. Realizowane pod koniec XX wieku duże projekty badawcze, poświęcone systematycznemu i szczegółowemu opisowi nazw wodnych w Niemczech, Polsce i innych krajach naszego regionu, rozbudziły na nowo nadzieję na wyjaśnienie zagadki pochodzenia i praojczyzny Słowian. Problematyka hydronimiczna była w dodatku o tyle bliska Hannie Taborskiej, że właśnie w Instytucie Slawistyki PAN opracowano kilka monografii nazw rzecznych Polski; dyskusje hydronimiczne stałe nieomal towarzyszyły zarówno zebraniom naukowym, jak i rozmowom w gronie koleżeńskim. W tym czasie zorganizowano również liczne konferencje poświęcone nazwom wodnym, w tym ważną IX konferencję Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów w 1986 roku w Mogilanach. Hanna Taborska wystąpiła tam z referatem o użyteczności danych na temat hydronimii w badaniach nad etnogenezą Słowian. Zapamiętałam Jej wystąpienie, ponieważ bardzo poruszyło słuchaczy swoim sceptycyzmem wobec daleko idących oczekiwań wielu hydronomastów (zwłaszcza mniej doświadczonych) co do ustalenia prakolebki słowiańskiej. Mówiła: „Abstrahując od szczegółowego rozpatrzenia licznych (często wykluczających się wzajemnie) etymologii wielkich rzek obszaru słowiańskiego, skłonni dziś jesteśmy przychylić się do mniemania, iż większość z nich nie jest bezpośrednio słowiańskiego pochodzenia (a w każdym razie nie spełnia wymienionych wyżej trzech postulatów dotyczących: przejrzystości znaczeniowej, słowiańskiej motywacji słowotwórczej i wyraźnych paralel w innych częściach Słowiańszczyzny). Z kolei nazwy rzeczne spełniające owe trzy warunki uważać należy — jak to już zostało wyżej powiedziane — za twory zbyt nowe, by można je było wiązać z czasami sprzed historycznie udokumentowanych dziejów Słowian. Na tych dwóch spostrzeżeniach opieram właśnie swój sceptycyzm na temat przydatności faktów hydronimicznych w dociekaniach nad słowiańską etnogenezą i topogenezą” (Popowska-Taborska, 1989, s. 31). Przedstawione wówczas

poglądy powtórzyła później we „Wczesnych dziejach Słowian w świetle ich języka” (1991). Potwierdziła je również w kilku innych artykułach⁴, w tym polemicznych wobec stanowiska Witolda Mańczaka czy Zbigniewa Babika (Popowska-Taborska, 2001a, s. 45–48, 2001b, s. 329–335). Jej stanowisko, nawołujące do dużej ostrożności w wyciąganiu wniosków etnogenetycznych na podstawie często późnej, niepełnej lub wielokrotnie przetworzonej dokumentacji, było istotnym elementem dyskusji naukowej toczącej się wiele lat, zresztą nie tylko w Polsce. Podobną powściągliwość, jak w przypadku danych hydronimicznych, wykazywała w badaniach nad etnonimami i choronimami. Wyniki badań prezentowała nie tylko we wspomnianej książce o wczesnych dziejach Słowian, ale i w różnych artykułach, m.in. o nazwach *Słowianie*, *Serb*, *Kociewie*, *Europa*. Zgodnie ze swoimi zainteresowaniami badaczka nazwy te analizowała głównie pod kątem etymologii oraz funkcjonowania w różnych językach i dialektach słowiańskich.

Istotnym elementem działalności naukowej Hanny Taborskiej było uczestnictwo w rozlicznych konferencjach, w tym poświęconych nazwom własnym, poczynając od I Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej w Szczedrzyku, gdzie wygłosiła referat o roli onomastyki w rozważaniach etnogenetycznych (Popowska-Taborska, 1982). W kolejnych latach zawsze zapraszana była na cykle OKO i MiOKO. Jej referaty dotyczyły najczęściej dawnych antroponimów i etnonimów słowiańskich, zwłaszcza staropolskich, kaszubskich i łużyckich. Bywało, że natchnieniem dla tych wystąpień była praca nad „Słownikiem etymologicznym kaszubszczyzny” (1994–2022), kolejnym wielkim dziełem Hanny Taborskiej (we współautorstwie z Wiesławem Borysiem). Słownik ten zawiera nieco osobnych haseł onomastycznych (np. *Bóženka*, *Kabatk*), ale przede wszystkim nazwy własne cytowane są jako materiał przykładowy, poświadczający użycie danego leksemu lub dane zjawisko fonetyczne.

Osiągnięcia badawcze Hanny Taborskiej doceniało i środowisko naukowe, i władze państwowe. Była członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Komitetu Słowianoznawstwa PAN, Gdańskiego Towarzystwa Naukowego i Instytutu Kaszubskiego. Otrzymała tytuł *doctora honoris causa* Uniwersytetu Gdańskiego (1999). Uehonorowano Ją Złotym Krzyżem Zasługi (1973) i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2002). Za „Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich” otrzymała Nagrodę (zespołową) Sekretarza Naukowego PAN (1977), za „Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka” — Nagrodę im. Kazimierza Nitscha (1993), wreszcie — za wybitne osiągnięcia naukowe („Słownik etymologiczny kaszubszczyzny”), wspólnie z Wiesławem Borysiem — Nagrodę Prezesa Rady Ministrów (2012).

⁴ Można tu też dodać Jej recenzję książki J. Udolpha „Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven”, zamieszczoną w „Roczniku Slawistycznym” (Popowska-Taborska, 1981).

Na zakończenie tych fragmentarycznych z konieczności wspomnień chciałabym dodać kilka słów o Jej zaangażowaniu w działalność Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Zostało ono reaktywowane przez dawnych członków w 1980 roku w celu stworzeniu strefy swobodnej wymiany myśli i twórczości naukowej niezależnej od ciasnych ram instytucji państwowych. Hanna Taborska należała do wąskiego grona pierwszych językoznawców, przyjętych do Towarzystwa po restytucji (1982). Z wielkim entuzjazmem i energią podjęła działalność w Wydziale I Językoznawstwa i Literatury, uczestniczyła w comiesięcznych zebraniach naukowych, inicjatywach wydawniczych i konferencjach. W latach 1992–1994 przewodniczyła Wydziałowi I, a od 1996 roku opiekowała się zespołem opracowującym bibliografię językoznawstwa slawistycznego w ramach prac Językowej Komisji Slawistycznej przy Wydziale I.

Świadectwo Jej stosunku do nauki, którą prawdziwie żyła, dała prof. Ewa Rzetelska-Feleszko w pięknym życiorysie, zamieszczonym w zbiorze „Symbolae slavisticae. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej” (1996, s. 7–18). Przyjaciołom, kolegom i współpracownikom trudno pogodzić się z odejściem tej wspaniałej uczonej. Była obdarzona niezwykłym poczuciem humoru, ciepłym i inteligentnym, bez zjadliwości i pogardy. Bardzo mi brakuje Jej rad, niezawodnego wsparcia, uśmiechu i dobrych, przedziwnie błękitnych oczu.

LITERATURA

- AJK = Stieber, Z. i in. (red.). (1964–1978). *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* [Linguistic atlas of Kashubian and neighboring dialects] (t. 1–15). Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Boryś, W., Popowska-Taborska, H. (1994–2022). *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [Etymological dictionary of Kashubian language] (t. 1–4). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke, K. (2004). Zarys dziejów Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk [An outline of the history of the Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences]. W: K. Handke (red.), *50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN* (s. 11–30). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke, K., Popowska-Taborska, H. (1978). Słowotwórcza problematyka obszaru objętego ankietą AJK [Word formation issues in the area covered by the AJK survey]. W: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (t. 15, s. 90–109, mapa 28). Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, H. (1960). O przezwiskach nauczycieli [About teachers' nicknames]. *Język Polski*, 40(2), 113–121.
- Popowska-Taborska, H. (1965). *Dawne pogranicze językowe polsko-dolnołużyckie w świetle danych toponomastycznych* [The former Polish-Lower Lusatian linguistic borderland in the light of toponomastic data] (Prace Językoznawcze PAN, nr 44). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, H. (1979). W sprawie interpretacji pomorskich nazw miejscowych typu *Dobrcz, Drzewicz, Sulęcyno* [On the interpretation of Pomeranian place names such as *Dobrcz, Drzewicz, Sulęcyno*]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 18, 95–106.

- Popowska-Taborska, H. (1981). [Recenzja książki/Review of the book: J. Udolph, Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven]. *Rocznik Slawistyczny*, 42, 76–83.
- Popowska-Taborska, H. (1982). Rola onomastyki w dociekaniach etnogenetycznych (podstawowe założenia badawcze) [The role of onomastics in ethnogenetic investigations (basic research assumptions)]. *Onomastica*, 27, 242–248.
- Popowska-Taborska, H. (1989). Stopień użyteczności danych hydronimicznych w rozważaniach nad etnogenezą Słowian [The degree of utility of hydronymic data in reflections on the ethnogenesis of the Slavs]. W: K. Rymut (red.), *Hydronimia słowiańska. Materiały z IX Konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów, Mogilany, 16–18 IX 1986 r.* (s. 25–31). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, H. (1991). *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka* [The early history of the Slavs in the light of their language]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, H. (1993). *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka* [The early history of the Slavs in the light of their language] (wyd. 2). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Popowska-Taborska, H. (2001a). Co językoznawca powiedzieć może o wczesnych dziejach Słowian [What a linguist can say about the early history of the Slavs]. W: W. Mańczak (red.), *Praojczyzna Słowian. Zbiór wypowiedzi* (s. 45–48). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Popowska-Taborska, H. (2001b). Dwa niepokojące wydarzenia na marginesie dyskusji o etnogenezie Słowian [Two worrying incidents on the margins of the discussion on the ethnogenesis of the Slavs]. *Onomastica*, 46, 329–335.
- Popowska-Taborska, H. (2004). U samych początków (1954–1956) [At the very beginning (1954–1956)]. W: K. Handke (red.), *50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN* (s. 33–42). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Popowska-Taborska, H. (2005). *Zgodnja zgodovina Slovanov v luči njihovega jezika* [The early history of the Slavs in the light of their language] (tłum. K. Kenda-Jež). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Popowska-Taborska, H. (2014). *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka* [The early history of the Slavs in the light of their language] (wyd. 3). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1996). Życiorys naukowy Profesor Hanni Popowskiej-Taborskiej [Scientific biography of Professor Hanna Popowska-Taborska]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Symbolae slavisticae. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej* (s. 7–18). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Rzetelska-Feleszko, E. (red.). (1998). *Polskie nazwy własne: Encyklopedia* [Polish proper names: Encyclopaedia]. Kraków–Warszawa: IJP PAN.
- Rzetelska-Feleszko, E., Cieślíkowa, A., Duma, J. (red.). (2002–2003). *Słowiańska onomastyka: Encyklopedia* [Slavic onomastics. Encyclopedia] (t. 1–2). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2004). Prace z zakresu onomastyki [Works in the field of onomastics]. W: K. Handke (red.), *50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN* (s. 91–108). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Siatkowski, J. (1978). Instytut Słowianoznawstwa PAN i jego geneza [The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences and its origins]. *Biuletyn Slawistyczny*, 3, 4–16.
- Taszycki, W. i in. (red.). (1972–2020). *Bibliografia onomastyki polskiej* [Bibliography of Polish onomastics] (t. 2–9). Warszawa–Kraków: PWN.
- Wrocławska, E. (2015). Hanna Popowska-Taborska — profesor, mentor, magistra vitae, koleżanka [Hanna Popowska-Taborska — professor, mentor, magistra vitae, colleague]. *Zeszyty Łużyckie*, 49, 3–24.

A R T Y K U Ł Y I R O Z P R A W Y [A R T I C L E S]

VALERIIA NEKLESOVA
neklesova.valerie@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2376-2986
Odesa I.I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.2>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

MAKSYM KARPENKO
m.yu.karpenko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0308-5284
Odesa I.I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine

MEMEPLEXES IN THE UKRAINIAN INFORMATION LANDSCAPE: AN ONOMASTIC PATH

Keywords: memplex, onymic memplex, proper name

1. INTRODUCTION

It is unlikely that Richard Dawkins could have foreseen the popularity of his term *meme* when he published his book *The Selfish Gene*. Since its publication, the humanities have had a plethora of opinions on what exactly a meme is (henceforth memplex) and what are its characteristics. We resort to using the term *memplex* rather than *meme* as there are very few memes that are isolated from other memes, memes mostly come in closely interconnected clusters, forming memplexes.

The current study addresses an assumption about the similarity of the characteristics of proper names and memplexes. Studies on this topic are, to the best of our knowledge, particularly rare, although there are authoritative databases of memetic and onomastic investigations that include various approaches. This paper is an attempt to re-examine the concept of the proper name from the memetic perspective and will hopefully shed some light upon some of the more debatable issues related to the nature of proper names. Other foci of our investigation include the main criteria for memplexes and the key characteristics for proper names.

Our investigation provides a number of insights into the Ukrainian cultural landscape. The material for our study was chosen on a popularity basis and so we selected those proper names which are considered to be an intrinsic part of the Ukrainian memescape: anthroponyms, toponyms, brand names (ergonyms), zoonyms, chrononyms.

The article consists of several parts: an introduction, three sections, and a conclusion. Following the introduction, the first part of the paper, the notion of the memeplex, concentrates on different approaches to the meme, discusses adjacent notions such as ideavirus and memescape, and dwells on the characteristics of memeplexes (rapid spread, expression of social and cultural norms, longevity, adaptability, variability, revealing the collective identity, defining cultural heritage). The second part explores the theoretical framework of onomastic studies and defines the key aspects of properhood. The third part analyses the similarities between memeplexes and proper names and aims at tracing the main aspects of memeplexes present in Ukrainian proper names. Finally, the conclusions demonstrate the study's outcomes and suggest the need for further onomastic investigations which could chart a larger map of proper names as memeplexes in world cultures.

2. THE NOTION OF MEMEPLEX

The understanding of a *memeplex* has two approaches. The first states that a memeplex is similar to an idea. Following Dawkins (2006), McNamara (2011) defines a memeplex as a fuzzy, non-delineated concept or ideas, embodied by a word, phrase, image, riff, or gesture. Similar views are found in Dennett (1990) and Lynch (1996). The spread of an idea (memeplex) is rapid and uncontrollable, and usually a very wide circle of people can fall under its influence.

The second perspective understands a memeplex as a unit of cultural information. As Knobel and Lankshear (2007, p. 199) define it: "Memes are contagious patterns of 'cultural information' that get passed from mind to mind and directly generate and shape the mindsets and significant forms of behaviour and actions of a social group." Following this assumption, a memeplex produces a powerful effect on a person due to its cultural background. The interconnected cultural and social implications exercise an influence which blends both tradition and modernity.

The term *ideavirus* is worth mentioning in our study as it fully conveys the notion of a memeplex. It is defined as "a big idea that runs amok across the target audience. It's a fashionable idea that propagates through a section of the population, teaching and changing, and influencing everyone it touches" (Godin, 2001, p. 14). As can be seen from the definition, both an ideavirus and a memeplex propagate themselves through a population in an uncontrollable fashion and possess the ability to have a powerful impact. We plan to provide empirical justification

in the further studies, although there is one concept from internet culture which gives some proofs on the impossibility of controlling the spread of memeplexes. This is the case of the so-called *forced meme* (Grandmaster the Grandmaster, 2009) when a person or group of people creates a concept which seems promising and they have the intention of using it in a viral marketing campaign or for personal entertainment. Frequently, however, their attempts to attract attention to the new memeplex fail and this memeplex is called forced.

Heylighen's opinion on the memeplex includes the deduction that a meme is a cultural replicator, a unit of imitation or communication, which could include ideas, cultural entities (i.e. images, books, poems, theories, religions, language, melodies, rumors, informational or behavioral patterns as well). Memeplexes have a lot of variations and undergo further alterations, with the result that they are evolving, developing and increasing the range of their habitat. In a rather short period of time, we can already see a whole complex of memes — *memeplex* — a collection of mutually supporting memes, eclectically interconnected, which tend to replicate together (Heylighen, 1996). They power the intertextuality of the informational landscape.

The opinions above focus on the so-called 'classic memeplexes' which have a long history and are embedded into numerous cultural practices: books, theories, songs, tunes, rhymes, iconic images, ideas, phrases, gestures, painting styles, fashion, etc. However, here we cannot omit their most widely spread variation: internet memeplexes. When speaking about internet memeplexes, Dawkins noted in his interview (Solon, 2013) that their "meaning is not that far away from the original. It's anything that goes viral." The American Psychological Association also distinguishes between two variants: one adheres to the understanding of the memeplex as "a unit of practice or belief through which a society or culture evolves and that passes from one generation or even one person) to the next" (VandenBos, 2015, p. 636), the other can be defined as the internet memeplex which is represented as "an idea usually rooted in popular culture that is widely popularised and distributed on the World Wide Web" (VandenBos, 2015, p. 636).

During our research, we tend to turn to the definitions of both 'classic' and internet memeplexes. For both approaches to memeplexes, therefore, we can classify this phenomenon as something that spreads very quickly with the help (either intentional or subtle, unconscious) of a wide range of different strata of the population. When speaking about the *internet memeplex*, we define it as follows: it is a distinctive joke, photo or video that has a name, in some cases this image is remixed and can simultaneously be represented by all of the ways mentioned above.

From these two approaches to understanding the phenomenon of a memeplex we may draw the following conclusions. Almost every cultural notion could be

a meme if it spreads across time and physical space. The perception of a meme as an idea excludes such cultural manifestations as musical riffs or visual images. To recapitulate: a *memeplex* is a part of the information that passes via social channels, its key characteristics are conciseness and swift mode of distribution.

With the development of new channels of communication, the scope of the dissemination of memeplexes has widened. Considering the fact that internet media are unpredictable and they do not have strict differentiation between incoming and outgoing channels of information, the process can be viewed as memetic evolution which transpires in the course of weeks, days, and even hours. The 'classic' memeplexes developed in a much slower way. Therefore, both types of memeplexes form *memescape*, the collection of memeplexes that are functional and shared by all members of a cultural group. All memeplexes seem to possess the following characteristics: rapid spread, expression of social and cultural norms, longevity, adaptability, variability, revealing a collective identity, defining cultural heritage.

2.1. Rapid spread

Their uncontrollable and rapid spread are particularly interesting characteristics of a memeplex. By drawing on the concept of memeplexes, Phillips notes that one of the prominent characteristics, allowing a memeplex to spread fast, is that "something about it lines up with an already-established set of linguistic and cultural norms" (Phillips, 2010).

A memeplex is frequently formed in a whimsical fashion, and, in these cases, there is still little understanding as to why and what might be the trigger for its uncontrollable spread. The rapid speed for this spread is also connected with the fast-evolving process of memetic formation. This rapidity of spreading is most likely closely connected with emotional coherence within a cultural community. The development of a meme into a memeplex happens dramatically fast: at first, it starts with one image, word, tune, etc., and very quickly it is copied and altered with any image-editing software many times, circulating via threads in different communities, thus it becomes a cluster which is united by one theme (a personage, object, riff or action).

Speaking about memeplexes in the cultural poetics paradigm, Drout emphasizes that memeplexes are more likely to be spread if they are mnemonically stable and linked to mnemonically important elements (Drout, 2006, p. 282). A possible explanation is that mnemonic elements connected with associative thinking and sensory field comprise and execute memetic drive in memeplexes. A human becomes a means of spreading or an agent for memeplex dissemination. The memetic drive seems to be based on emotional selection.

2.2. Expressing social and cultural norms

According to Gal et al. (2016, p. 1700), the expression of existing social and cultural norms and, at the same time, a social tool for discussing them, is one of the main characteristics of a memplex. The close relation to the process of norm formation is seen in the memplex life cycle (assimilation-retention-expression-transmission). After experiencing the whole cycle, memplexes are embedded into our reality, our way of life, and common experience. They frequently tend to mirror the real world in a way which is based on social and cultural norms.

2.3. Longevity

Memplexes absorb the crucial traits of different communities, creating and at the same time (re)construct a new cultural landscape. These characteristics are clearly depicted as they persist in the cultural paradigm. They acknowledge and confirm the existing, older memplexes that have been surviving for a long time. This is at the same time one of the proofs of heritage as behavioral cultural patterns, i.e. greeting, saying goodbye, the way of celebrating holidays, features of various rituals, etc.

2.4. Adaptability

The human cultural landscape has always been a means for memplexes to fully reveal their ability to change in order to spread more successfully and efficiently within new circumstances. Now media added more details so the memplexes “seem easier to ‘try on’ (i.e. trialability and ease of use),” are “more accessible (i.e. observability and normative character) and more reasonable or resonant (i.e. relative advantage)” (Spitzberg, 2014, p. 316). These features, comprising adaptability on the whole, can be seen as the reason for rapid spreading of memplexes within cultural systems and their advancement and merging into the new systems of human spheres.

2.5. Variability

According to common opinion, memplexes spread chaotically and adapt rapidly. Their animating force tends to adjust to cultural factors and conditions. It is highly likely that the variability of memplexes lies in psychological continuity where all communal reflexive experience is mirrored. This aspect, which greatly contributes to variability, “consists of the holding of a number of psychological relations between person-stages ... as well as the holding of relations

that are involved in the retention over time of personality and character traits” (Shoemaker, n.d.).

Memeplexes, transcending geographical and cultural boundaries, produce regional variants of themselves, as one of their qualities is adaptation, which is “the potential of the meme to adjust to the constraints and demands of the networks through which the meme is propagated and replicated” (Spitzberg, 2014, p. 317).

2.6. Replication

By *replication* we mean a process where an entity makes a copy of itself. Accordingly, memeplexes are cultural units that are capable of replication with a high degree of fidelity. According to Spitzberg (2014, p. 312), replication implies imitation which is “a process of communication, in which one social organism, group, or system engages in activity that represents an informational duplicate or derivative version of another act or meaning.”

The process of copying involves a collective memory bank and cultural background which are manipulated to create the intended mental representation or meaning (Kilpinen, 2008, p. 231).

The collective narrative reveals itself in replication and reuse, social-cultural bonds are activated and thus nourish collective memory. The process of creation and replication reinforces discourse and boosts the feeling of identity.

Memory is an important component in the process of memeplex replication and competition. In the information world, the limited time and attention of human behavior are sufficient to generate a complex information landscape and define a wide range of different memeplex spreading patterns (Weng et al., 2012).

2.7. Revealing the collective identity

Another significant aspect of memeplexes is that they reveal a collective identity. It is almost certain that memeplexes arise from general human experience which is mirrored in self-construal based on ancestry, as well as retrospective and prospective circumstances. The broad use of the term *collective identity* is sometimes equated with highlighting our connectedness with those who share similar characteristics (Matsumoto, 2009, p. 245). This definition allows for a connection between memeplexes and collective identity to be established. Being part of collective identity, memeplexes “resonate with common experiences, from enjoying the beauties of nature to personally identifying with branded products” (Bennett, 2003, p. 32). Memeplexes embody the connectedness by sharing, creating and remixing, thus becoming the agents of participatory culture.

2.8. Representing cultural heritage

Memplexes are often seen as a part of cultural heritage as they are passed from one generation to the next and in some way define a sense of cultural group identity. Cultural heritage also includes specific technological or artistic achievements (VandenBos, 2015, p. 273) which can be seen as experience passed down by previous generations.

Taking a biological stance, memplexes are thought to be similar to genes which spread themselves among a population. As an information unit, a memplex plays a great role in spreading and anchoring cultural heritage, it “can change minds, alter behaviour, catalyse collective mindshifts and transform cultures” (Lasn, 1999, p. 116). This feature includes the involvement of pre-existing cultural and social artefacts.

Thus we can deduce that a *memplex* is a self-subsistent separate unit of culture which is defined collectively by the culture carriers. The members of a group of a certain cultural heritage decide and appoint the units of cultural information.

There are two approaches to defining the phenomenon of a memplex: either seeing it as an idea or as a unit of cultural information. Almost every cultural notion could become a meme if it spreads across time and physical space. The understanding of a meme as an idea excludes such cultural manifestations as musical riffs or visual images. Here we speak about musical riffs and visual images without a verbal component, as they mostly appeal to sensual experience of a person. Following this line of thought, a memplex as an idea could not include a sound component as it very often contains a less complex cluster of meanings.

To recapitulate: a *memplex* is a part of the information that is passed via social channels; its key characteristics are conciseness and swift expansion.

This section has attempted to provide our definition of a memplex and outline its most common features: rapid spread, expression of social and cultural norms, longevity, adaptability, variability, revealing collective identity, defining cultural heritage.

3. THE NOTION OF A PROPER NAME

In this part, we analyze the notion of a proper name. The question of properhood has a long-standing tradition in onomastic studies and remains a subject of discussion and contention. This section tackles the three characteristics of proper names which, in our opinion, constitute properhood and makes an attempt to analyze them.

3.1. Actualizing social convention

As Willems points out, “a necessary condition for a word to be a proper name is that it is categorically intended as such” (2000, p. 109). Willems’ stance focuses on the everyday experience of a speaker and here we can agree that this approach is appropriate for researching memeplexes in the onomastic landscape as it contains proper names known or familiar to conventional speakers at a definite period of time.

Blanár’s observation (2009, p. 91) that onymy and onymic systems can only exist in social communication supports Willems’ suggestion. Blanár’s view focuses on social aspects of proper names and Willems’ view pinpoints the key features of this approach: only those are proper names that are socially accepted and recognized as parts of the onomastic landscape. The non-linguistic information field frequently defines the notion of a proper name in everyday speech which strongly influences the formation of the onomastic landscape.

A name is an expression assigned uniquely to an entity in established onomastic and linguistic convention (Van Langendonck, 2013, p. 101). Similarly, Pamp (1985, p. 111) supported this view by claiming that a proper name is a linguistic sign, the use of which is so conventionalized that it functions as a word. Here we can follow the logic of transforming a once used naming of a memeplex into a conventional proper name. All of them stem from a one-time description which characterizes a phenomenon in the best possible way and then, after numerous acts of usage, it becomes a proper name, then a memeplex and ultimately acquires the status of a memetic proper name (onymic memeplex). Here we deal with proper names expressing social norms at different aspects, revealing adaptability, longevity, and rapid spread.

Coates (2006, p. 371) advances the viewpoint on the matter of properhood where proper can be equated with senseless. His definition states that properhood is not primarily ‘senseless denoting’, but ‘senseless referring’. He concludes that the best characterization of the nature of properhood is pragmatic: that it is a type of referring that discounts the sense of any lexical items (real or apparent) in the expression that is being used to do the referring.

3.2. Representing a unique phenomenon

The second feature characterizing properhood in proper names is the representation of a unique phenomenon. A proper name is a name given to a definite object or person to distinguish it from a series of similar objects (Buchko, 2012, p. 62). Following the logic of this definition, we note that any name defines and singles

out a phenomenon (here we take the onymic memeplex as the subject of our investigation) from its pool. Sjöblom (2021, p. 257) expresses a similar opinion on proper names, where she draws on the perspective of trade names and notes that they individualize and simultaneously single out from a plethora of objects.

Willems (2000, p. 110) describes one-dimensionality as one of the key characteristics of proper names. A proper name is restricted to a single referential (individualizing) function. Usually, this is the case when a name is little known to the recipient of the information. If the name is familiar to the person, it possesses multiple cultural informational dimensions, thus revealing a referential field.

One more explanation of the nature of a proper name is provided by Pamp (1985, p. 112): it is always monoreferential and refers to only one phenomenon or one group of phenomena. From this he deduces that a name always indicates that the referent is in some way unique in the world.

In most cases, a name bears a descriptive character at the earlier stages of use to describe its uniqueness: *Angry Ukrainian Kid* (Sashko Fokin, the boy who took part in a Ukrainian TV show and became famous after he threw a tantrum after his mom took away his computer). Similarly, almost all traditional Ukrainian names bore meaning when they were coined by people, the name-elements were meaningful at the time and some have retained their meaning by now as in *Владислав* [Vladislav] (*vlad* — power, *slav* — glory). Hence, a purely casual name evolves into a constant member of a category with time. The retention process in onymic memeplexes involves collective memory, duration; the communication procedures are merged into one memetic drive and reinforced by cultural evolution. Here proper names also reveal such memetic features as expressing cultural heritage and identity. This aspect will be discussed more thoroughly below.

In a similar vein, Semenza (2010, p. 431) comes to the opinion that proper names are thought to relate to their reference in a 'token' (individual) as opposed to 'type' (categorical) fashion, which is the case for common nouns. Thus, proper names refer to unique phenomena rather than to categories of objects.

Being connected to a unique phenomenon is a key characteristic of a proper name, it performs a distinctive function, and it shows up when an individual divergence identifies with social importance (Yu. Karpenko, 2004, p. 83). Social importance manifests itself in the memetic nature of proper names, their memetic drive is based on conceptual meaning and the emotional component which is often blended with cultural information.

Uniqueness can be seen as one of the dominant factors in shaping the notion of properhood. Although cosmonyms are common to most cultures, their inventory is specific in every cultural landscape. For instance, *the Milky Way* is called in Ukraine *Чумацький Шлях* (The way of chumaks, a historical name for the salt

merchants). These merchants are considered to play a great role in the development of the Ukrainian spiritual and material culture and nation-building process, which is reflected in the Ukrainian onomastic landscape. Following social convention, uniqueness is highly likely to constitute one of the crucial features of proper names.

3.3. Being a concept

Speaking about the cognitive psychology of proper name memory, Brennen (2000, p. 142) claims that personal names are difficult to learn and hard to recall. There are three reasons for this phenomenon: proper names are phonologically random and lack any possible order, they are not assimilated semantically, and it is difficult to manage their meaning. Still, there is some reason that makes them endure and prosper in all natural languages. This clearly indicates the memetic feature manifested as longevity.

Van Langedonck (2007, p. 438) claims that proper names are used primarily to refer to a thing, and not to describe it. Further (439) he defines the essence of a proper name as a reference to a 'thing' in an *ad hoc* way based on a basic level categorial presupposition.

Karpenko (2006, p. 113) comes to the conclusion that names are practically onymic concepts. Onymic concepts are understood as units of information storage, "units of mental or psychic resources of our consciousness, and the informative structure that reflects knowledge and experience of the human being." Here experience blends into memetic structures which facilitate information flow. Memeplexes are the essence of experience and collective memory where certain proper names acquire the properties of signalling identity and, thus become important.

The structure of an onymic concept is embodied in three aspects (Karpenko, 2016, p. 71): 1. A verbal field, which is self-explanatory; 2. An informational field, where we refer to 'autobiographical' and general encyclopedic information about the entity; 3. A sensory field, where visual, auditory, and kinesthetic information is stored. The verbal field triggers the two other fields which in turn execute the memetic drive of proper names. Hence, the blend of three aspects becomes a proper name's mental representation, within which no strict line can be drawn between different types of knowledge (Reszegi, 2018, p. 152).

Kripke's opinion on proper names is that they are rigid designators and that in any possible world they designate the same object (2001, pp. 48–49). Here any possible world can be interpreted as multiple contextual nuances. A proper name has characteristics that make it distinguishable from others, realizing the memeplex abilities and revealing the memetic drive. An onymic memeplex may not be lexically transparent though meaning is accessed through cultural background, informational field.

Lukash (2011, p. 6) interprets the proper name as a huge informational cluster. The cluster is defined by the proper name's ability to be an essence of the people's portrayal of the world, the synopsis of the culture. The cluster can be a background to some other pieces of information as well and here we can see an ample overlap with the views of Karpenko. The proper name as a conceptual cluster including all the information triggers captures the essence of the information in a very concise form, which leads us to the conclusion that a proper name can often bear memetic characteristics.

This part of the article has hopefully shed light on our understanding of the nature of proper names and dwelt on the three aspects characterizing proper names: social convention, uniqueness, and being a concept.

4. PROPER NAME AS A MEMEPLEX

In this part of the article, we dwell on a topic which, to the best of our knowledge, has never been described before in onomastic research: the memetic features of a proper name. To fully cover this topic, we should scrutinize the idea that proper names are memetic entities. We elaborate on the notion of an onymic memeplex — a proper name which has all the characteristics intrinsic to memeplex. Almost all proper names can become memeplexes, although not all memeplexes are proper names.

As time passes, proper names undergo a sorting process and acquire cultural prominence and result in an onomastic memescape. A proper name can become unique to the speaker for the reasons of cultural tradition, social circumstances, and psychological inclinations. Consequently, these aspects transform the linguistic status into onomastic through memetic features. The removal of irrelevant information noise and redundant language brings into life a short memetic unit — a proper name as an onymic memeplex.

All members of a cultural community engage in the process of onomastic landscape formation to some degree. All people who take part in contributing, sharing, liking, commenting, viewing, and remixing content are parts of the common space and they are related by shared experience. This common space “has a coherent cultural logic” (Burgess & Green, 2009, p. 57) despite sundry manipulations with content and various motivating forces. Onymic memeplexes enhance participatory culture, being an integral part of common cultural logic.

Brennen (2000, p. 144) sees the essence of proper names as having two meanings: internal and external. The first refers to what the name means to the bearer and the latter is perceived by the outside world. External and internal meanings become the blend which possesses memetic features. Thus, while constructing onymic memeplexes, we define these characteristics as follows: longevity, copy-fidelity,

fecundity, uncontrollable spreading. Internal meaning can be accessed through personal memory, external — through collective memory. These features are examined in more detail below.

4.1. Rapid spread

Turning to the special traits of spreading proper names, we should speak about the long-standing tradition of naming practices and the role of proper names in the modern changing world. In the pre-internet era, the speed of spreading was slower and, as a rule, it was by word-of-mouth. In most cases, cultural features played a key role in the process of spreading, especially prominent were rituals and religious calendars.

Proper names are embedded within the norms of Ukrainian onomastic conventions which have facilitated their rapid spread and wide coverage, with this seemingly in accordance with the mechanism of the spread of memplexes. For example, a long-standing tradition of naming children in Ukraine relies heavily on religious holidays and is prominent even now (parents can consult religious calendars and holidays). The calendar has days dedicated to particular saints and parents can choose the name which matches the day of the birth of their child. On the other hand, with the reduction of the significance of the role of religion, the name choice is now not limited by Orthodox traditions and is heavily influenced by various cultural factors.

Both memplexes and proper names spread at high speeds. Any proper name can do so although the most common in the Ukrainian memescape are anthroponyms, ergonyms (the brand name of beer *Corona* became memetic due to the Covid-19), and toponyms (*Моршин* [Morshyn], the first city where the population was vaccinated). As it is well known, there are certain proper name trends (the most prominent are anthroponyms), when a certain proper name is used by a wider part of a cultural group. For example, the male names *Олександр* [Oleksandr], *Дмитро* [Dmytro], *Сергій* [Sergiy], and *Андрій* [Andriy] have been among the top 10 most popular names over the decades in Ukraine (State Statistics Service of Ukraine, n.d.). Of course, at some point, proper names can become less popular and may even seem outdated. The same can be seen with the memplexes as they undergo a chain of changes: development, having a place in the onomastic landscape, oblivion or reincarnation (onymic memplexes which recursively return are similar). Unfortunately, with time some associations connected with proper names become obsolete or simply forgotten. For example, one iconic name within the time frame of one generation becomes forgotten by the next. Here we see similarities between proper names and memplexes as they “tend to propagate

virally, independent of a centralised source because they tie into the cultural zeitgeist or answer some cultural need” (Burton, 2016).

Memplexes represent the traits that are described in the social brain hypothesis, they are “about the ability to manipulate information, not simply to remember it” (Dunbar, 1998, p. 184). Onyms as memetic linguistic units are part of a social exchange that involves the transition of experience both to the next generation and within the same generation. These features fully reflect the process of operating the informational and cultural background which contributes considerably to the rapid spread of memplexes.

4.2. Expressing social and cultural norms

Now we turn to the feature of expressing cultural and social norms, since proper names are intertwined with these norms. Established naming practices can be regarded as evidence of this and in Ukraine, there are rather rigid traditional norms for naming pets. There are common canine names like *Барбос* [Barbos] and *Кнопа* [Knopa], which are not seen as fit for felines and, vice versa, there are names which are more appropriate for felines: *Маркіз* [Markiz], *Мурка* [Murka], *Марсік* [Marsik] which would sound odd to Ukrainians if they were given to dogs.

Proper names comply with “rule, value, or standard that delineates an accepted and appropriate behaviour within a culture” (VandenBos, 2015, p. 274) and, thus realize cultural norms. Also, proper names execute social norms as they realize “a) what behaviours are considered typical in a given context (descriptive norms) and (b) what behaviours are considered proper in the context (injunctive norms)” (VandenBos, 2015, p. 998). Continuing our exemplification in zoonyms, we note that it is rather common to give English or French names to pedigree pets, like *Лакі* (Lucky), *Жирар* (Gerard), *Джекі* (Jackie), and *Меґі* (Maggie). Speaking about trends in naming practices, we also see how social norms are regarded. When choosing a name for a pet, an owner usually follows three strategies: choosing a traditional one, which has been used by many before them (for a cat *Мурзік* [Murzik], *Мурчик* [Murchik]), following a popular TV show (for a husky dog *Сноу* (Snow) or *Джон* (John), following the name of *Jon Snow*, a character in the *Game of Thrones*) or going along with proper name trends. Personal taste is usually influenced by these strategies even though a person may not always realize this. For example, personal taste is revealed through naming strategies and promoting pet names that ‘predict’ the outcomes of sporting events (Horvat, 2020, p. 77). In Ukraine, many people follow the ‘weather forecasts’ of *Тымко the Groundhog*, while *Paul the Octopus* was also very popular among football fans in the 2010s. Here we can clearly see that the zoonyms became memplexes although their

naming was the decision of their owners. We see the fact that proper names are linguistic universals as evidence of their memetic features reflected in social and cultural norms as well.

Turning now to the process of expressing social and cultural norms, we note that both proper names and memeplexes have a shared psychology. As Heath et al. argue, memeplexes “undergo a kind of *emotional selection* — they are selected and retained in the social environment in part based on their ability to tap emotions that are common across individuals” (Heath et al., 2001, p. 1029). Proper names also have an evaluative quality, which is highly likely to be their reason for the expression of social and cultural norms and also contributes to longevity.

Another significant similarity between proper names and memeplexes lies in their similar roles in discourse. While speaking about internet culture, Milner (2012, p. 142) noted that memeplexes not only share a common set of characters and textual rules, but they also tend to gravitate around a core set of subjects. This observation is true for ‘common’ memeplexes and proper names. The dominant social and cultural discourses are built largely around social identity distinctions and proper name characteristics as well. At the same time, they allow for the possibility of delineating shared features and areas.

During the development and continuous evolution, minor memeplexes enter the common cultural landscape or are born within its limits. The constant flow of information is most likely to be guided by the emotional selection, circumstances, and cultural norms. Here “memes (memeplexes) can be described as stimuli entering the neural system; the stimuli or information are encoded, manipulated, and then stored” (Pech, 2003, p. 177). Onymic proper names as part of a wider memescape are connected with cultural ties, associations and allusions to others. For example, the proper name and trademark *Barbie* as the worldwide phenomenon is also present in the Ukrainian social and cultural landscape. Within years this children’s toy has acquired connotations and memetic features. In her book, Lukash (2017, p. 54) registers *Барбі* (*Barbi*) as a chrematonym with the following meanings: 1. a blonde beauty, 2. a stereotype of feminine beauty. There is also the notion of *жива Барбі* ‘a living Barbie’ (“*Živa lâl'ka Barbi*”, 2017) to describe someone who has undergone extensive plastic surgery, becoming close to the proportions of the doll in question. Here we see the migration and successful implementation of the memeplex, thus embedding it into the social and cultural norms of the Ukrainian cultural landscape.

Norms are based on repeating elements. Some researchers claim that internet memeplexes are designed to circulate in real-time networks that work with repeating elements (Lovink & Tuters, 2018). Here we would like to dwell on the notion of repeating elements. These conceptual repeating components are present in the ‘traditional’ memeplexes as well. Every memeplex contains repeating

elements which make it a memeplex. They contribute to the variability of the onomastic landscape and the prominence of cultural layers. Proper names as carriers of cultural information have conceptual repeating elements which are present in onymic concepts. The sensory and informational field has a memetic drive, the potential energy to make an onymic memeplex worth spreading among the closest people or more distant social communities.

4.3. Longevity

In this part of our article, we dwell on longevity which is important to our view on proper names as memeplexes. *Longevity* is interpreted here as the cultural persistence of proper names. According to popular opinion, the “human brain has evolved not only to spread memes but to select which memes to replicate” (Bull, Holland & Blackmore, 2000, p. 229). The majority of widely spread proper names have a long history in various cultural paradigms. Proper names have become the prominent milestones in education as a means of transferring cultural heritage and memetic tradition to the future generations. Dennett (1991, p. 205) suggests that memeplexes like genes are potentially immortal unless there are physical vehicles for their very existence.

Proper names (especially anthroponyms and toponyms) throughout their existence have persisted and undergone a lot of alterations, and this process is active today. Thus, longevity can potentially influence such memetic features as adaptability and variability. Although the language form of proper names can vary with time, their memetic potential, cultural ties, and information background can change very slowly within the cultural landscape. Acquiring memetic drive through its importance to the cultural landscape, a proper name becomes an onymic memeplex.

Occasionally an onymic memeplex is blended with other pop-culture artefacts, references or other social information milestones. The existing conceptual information in proper names is accumulated through the process of adding new cultural data. Frequently, an onymic memeplex becomes a source of inspiration for further generations and is blended with other memeplexes. These circumstances ensure the longevity of onymic memeplexes.

For instance, the cycle of three religious holidays in summer *Першій, Другий, Третій Спась* ‘The First, Second, Third Spas (Transfiguration of Jesus)’ can be regarded as an onymic memeplex (memetic chrononym). This cycle of three holidays is celebrated according to the longstanding religious ritual and bears historical and symbolic meaning. The name *Спась* [Spas] is shortened from *Спасител’* ‘Saviour’, though the meaning can be somewhat obscure to a modern Ukrainian. The celebration of these holidays is considered to be an appropriate behavioral pattern. The characteristics of these onymic memeplexes include the date of

celebration (August 14, August 19, August 28), and the way of celebrating them (take seasonal fruits and honey to church for blessing). *Spas* has a longstanding historical meaning with roots in the Ukrainian agricultural calendar as a harvest holiday. Also, it has the symbolic meaning as the first harvest (mostly apples, pears, and honey) is taken to church and embodies gratitude to God. Here we have a very vivid example of how the cultural landscape works, how an onymic memeplex persists and defines itself through its participants.

Proper names as onymic memeplexes show rather high copying fidelity. They exist in the established onomastic convention and often bear huge cultural connotations. Proper names with a long history still play an important role in the Ukrainian informational landscape because they are important to the culture. Their memetic drive is the cause of transferring them into the social and cultural heritage and preserving them for the next generations. All this makes onymic memeplexes so persistent in the collective memory.

4.4. Adaptability

This section of our article examines *adaptability* as one of the essential features of proper names that contribute to our view of proper names as memeplexes. The adaptability of onymic memeplexes is the feature that is acquired out of necessity to introduce itself into the cultural context that is new to it. To enter and win an intense competition for the attention of the community and, hence, the place in the informational landscape, the onymic memeplex could change its peripheral characteristics, leaving the core intact. An onymic memeplex is likely to be more competitive when it possesses adaptive fitness for a given information niche.

Most of the first changes when an onymic memeplex enters the unexplored cultural landscape are realized in the language sphere, particularly on the phonetic and graphic levels. A similar process can be seen with the onym *Hugo Award* when it entered the Ukrainian onomastic landscape. It is represented in Ukrainian as *Премія Г'юґо* [Premiya G'yugo], it changes graphic features (Cyrillic letters) and phonetic features to adapt to the Ukrainian pronunciation.

The ability to adapt linguistically results in cultural diffusion into the informational landscape and the adaptation process of onomastic memeplexes occurs in both synchronic and diachronic ways. Here we understand the synchronic way as the frequent usage of onymic memeplexes by a community, it is often connected with onymic trends, success and zeitgeist. To illustrate, at the height of the professional career of the boxer *Mike Tyson*, his last name became a popular pet name for the dogs of the boxer breed, *Тайсон* [Tayson].

The diachronic way is seen as the information flow between generations. Castlefranci notes that to spread from one “generation (and not from one individual) to another, the trait is supposed to be diffused within the first generation” (Castlefranci, 2001, p. 3). The process of primary diachronic diffusion occurs when cultural assimilation is over, by this time the onym has already become a part of the common onomastic landscape and it is reflected in the tradition and legacy. When the process of adaptability is complete, a proper name persists as an onymic memeplex.

4.5. Variability

Another significant aspect of the memetic nature of proper names is *variability*. By the end of the cultural assimilation process, the proper name acquires the phonological and grammatical traits of the recipient language, creating several variants in the course of its adaptation. As a result we have a lot of variations of the original onymic memeplex; one of the examples could be seen in the variability of diminutive forms of Ukrainian male or female names. A highly frequent Ukrainian male name *Олександр* [Oleksandr] has variants such as *Sashko*, *Les*’, *Oles*’, *Sanya*, *Alex*, *Sasha*, *Shurik* and *Shura*. The variability of Ukrainian names strongly benefits from the national informational landscape and has some influence from other languages.

Variability is the result of distributed creativity. The process of the adaptation of memeplexes is shared by the majority of the social and cultural community. This collective generation of memetic content heavily relies upon collaborative emergence, which has the following characteristics: unforeseeable result, moment-to-moment contingency, any activity could be modified by the following actions and coequal input (Sawyer & DeZutter, 2009, p. 82).

Besides a lot of variability in anthroponymic forms, there are also traces of creativity in other types of onyms. The onymic memeplexes can have a lot of variants of one meme that differ by setting but the main theme or character remains the same. To illustrate: *Біблія* (Bible) has a lot of instances in multiple memescapes although the main theme persists in the logical constant ‘authoritative source’.

The Ukrainian memeplexes, like all culture-specific memeplexes, are produced from a shared cultural experience. As in most communities, they are heavily concentrated on the Ukrainian civil discourse and are bound to the problems and issues discussed in Ukrainian society. Speaking about onymic memeplexes that belong to the world’s shared culture, we can note that they are transformed to suit the needs of local cultures and communities but still they maintain their

core themes. Variability ensures flexibility and the ability to change, preserving the core abilities of onymic memeplexes at the same time.

4.6. Replication

This part of our article attempts to shed light on the notion of *replication* in onymic memeplexes. *Replication* is used here as a notion synonymous to the ability to produce a copy of itself, self-reproduction. Reproduction is seen as one of the forms of cultural transmission, caused by evocation and reconstruction. A lot of proper names have common roots in prominent works from both the oral and written traditions, and in the course of time these proper names were replicated and reproduced in different contexts.

Reproduction as the process of the embodiment and circulation of mental information in the physical environment could be seen as a potent actor in the phenomenon of intertextuality. And, at the same time, intertextuality is one of the characteristics that contribute to memeplex fecundity (Knobel & Lankshear, 2007, p. 210). In the process of the replication of onymic memeplexes, we are likely to see the information exchange between the original, older layers of culture and the newest ones. This process encapsulates the evocation of background information and its replication at a higher level (Boudry, 2018).

An onymic concept includes a lot of associations and links which can reveal ties with various domains of our experience. Here, the onymic memeplex *Шевченко* [Shevchenko] can be seen as a powerful means for intertextuality within contemporary Ukrainian society. One of the most recent examples is the rethinking of the understanding of the historic personality of the prominent Ukrainian artist Shevchenko and remixing it with images of popular culture. All the images were presented to the public at one of the Kyiv Underground stations, with pictures including an image of Shevchenko blended into those of Harry Potter, Yoda, Einstein, David Bowie, Terminator, the Statue of Liberty in New York and so many more. Each picture has the caption, where the artist, Oleksandr Grekhov, offers his viewpoint on what these personalities have in common (“Kiivs’kij hudožnik”, 2019).

4.7. Revealing collective identity

The next question in this research is how onymic memeplexes reveal collective identity. In broad terms, *identity* can be described as “an individual’s sense of self defined by (a) a set of physical, psychological and interpersonal characteristics that is not wholly shared with any other person and (b) a range of affiliations (e.g. ethnicity) and social roles” (VandenBos, 2015, p. 561).

Krogseth (2012, p. 162) outlines three criteria of identity in his research on Norwegian place names: *continuity* through time, *integrity* or inner coherence, and *individuality* or personal character. These three factors can also be observed in onymic memeplexes. Firstly, continuity through time can be clearly seen in the so-called pre-internet memeplexes, such as the well-known Ukrainian song *Червона рута* [Chervona ruta]. It embodies social inheritance, judging from its longstanding popularity, memetic longevity, and connections between older and younger generations including the mechanisms of replication, where the ways of performing the song can be seen as memetic variability. In the same vein, proper names actualize identities and due to recurrent use create cultural narratives (Sjöblom, 2021, p. 258). Secondly, inner coherence is actualized through lots of elements that coincide forming one concept. Thirdly, individuality can be regarded as a default characteristic for onymic memeplexes. The core characteristics are not affected by performance acts since its nature remains intact by an individual performance. Here, we are likely to find the set of core components that make this memeplex distinct from others. In the case of *Chervona Ruta*, these differentiae include tune, way of performing (individually, in a group, a cappella, by professional performers or amateurs, music genre, etc.), and lyrics. They might be diverse but altogether recognizable to the Ukrainian community.

A memeplex shapes and displays existing social norms thus actualizing social conventions. These shared standards involve constant repetition and replication. “Repetition and also identity are thus projected back into the past and forward into the future because participants in a tradition also imagine their descendants continuing their practices” (Drout, 2006, p. 275). As we can deduce, identity, revealed through onymic memeplexes, can be based on repetitive social practices and on the chain of communication, which marks the membership in a community (Kripke, 2001, p. 91). As described above, *Chervona Ruta* has become a Ukrainian memeplex and identity marker since its creation in the 1970s. Since that time this memeplex was passed to the subsequent generations via social channels and now it is considered an unofficial hymn of Ukraine (Gorodnycha, 2020).

At the higher level, collective identity is delineated through the proper name inventory. This compilation is chosen by a social group and this choice determines this group. Thus, the memeplexes selected by both an internet community and real-life groups reveal their aesthetic tastes, degree of humor, political preferences, collective psychological portrait, and likings for various lifestyles. They form a *memescape*, a communal choice of memes to express themselves. Here we could claim that by observing a memescape one could define the group using it. The situation is similar to the way toponyms have an impact on the identity of a person (Pedersen, 2012, p. 169). Hence, proper names as memeplexes are an inherent part of a memescape and play an important role in revealing collective identity.

4.8. Representing cultural heritage

In this part of our article, we turn to the way onymic memeplexes represent cultural heritage. Proper names are likely to have a memetic nature that acquired strong cultural connotations due to the effect of cumulative cultural evolution. These memetic onyms have core characteristics communicated by the participants of the community; they are used as memeplexes that form a cultural identity. Onymic memeplexes represent the potential for cultural persistence and identity markers as cultural artefacts.

People use naming to claim the landscape as a device for communicating heritage and identity (Alderman, 2016, p. 199). In a similar vein, *St. Sophia of Kyiv* is seen as an element of national cultural heritage by both Ukrainians (Sim chudes Ukrayiny, n.d.) and the whole world (UNESCO World heritage Convention, n.d.). Ainiala (2016, p. 459) notes that collective identity is emphasized through the usage of proper names inherent only to these groups. The proper name *St. Sophia* has shorter forms in everyday speech like *Sophia*, which also shows the variability of this memeplex. To illustrate, we turned to Twitter:

Обожнюю Київ! Виходиш з театру, а на Софії КМДА влаштувала вечір опери. [I adore Kyiv! You go out of the theatre and the city administration has organized opera night at *Sophia*.] (Nata, 2021)

Here we can see the segments pointing out the representation of cultural heritage by an onymic memeplex.

5. CONCLUSIONS

The aim of the research presented was to examine the similarities between proper names and memeplexes. To date, proper names have not been researched from this perspective. In this study, we have made an attempt to determine the general characteristics of memeplexes such as rapid spread, expression of social and cultural norms, longevity, adaptability, variability, revealing collective identity and defining cultural heritage. Similar aspects were investigated and analyzed within the sphere of proper names. The results of this study indicate that a proper name can be outlined as a memeplex with different ranges of popularity. Some proper names can be seen as onymic memeplexes within small social groups, while others could be regarded as national heritage and cultural artefacts.

This article is but a single step into the vast memetic ocean of proper names. As such, it leaves many aspects of the Ukrainian memescape unexplored. Also, this approach to Ukrainian proper names could have more general perspective on properhood and proper names in other cultures. Avenues for future development

might include research on the memespaces of different age, social, ethnic groups and subgroups; investigations into intercultural exchange; or studies of onomastic memescape mapping. More research on onomastic memeplexes of diverse social and cultural groups would help us to establish the various aspects and mechanisms of the memetic nature of proper names. Also, considerably more work needs to be done in outlining local, national, and international memespaces.

SOURCES

Nata [@nsnext_]. (2021, June 5). *Обожнюю Київ! Виходили з театру, а на Софії КМДА влаштувала вечір опери* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/nsnext_/status/1401234881892454401
 State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *15 найпопулярніших імен новонароджених* [15 most popular names for newborns]. http://database.ukrcensus.gov.ua/dw_name/top10.asp

REFERENCES

- Ainiola, T. (2016). Names in Society. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 451–463). Oxford: Oxford University Press.
- Alderman, D. (2016). Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes. In B. Graham & P. Howard (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity* (pp. 195–213). Abingdon: Routledge.
- Bennett, L. (2003). New Media Power. In N. Couldry & J. Curran (Eds.), *Contesting Media Power* (pp. 17–37). Lanham: Rowman and Littlefield.
- Blanár, V. (2009). Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. *Namenkundliche Informationen*, 95/96, 89–157.
- Boudry, M. (2018). Replicate After Reading: on the Extraction and Evocation of Cultural Information. *Biology & Philosophy*, 33(3), 27. <https://doi.org/10.1007/s10539-018-9637-z>
- Brennen, T. (2000). On the Meaning of Personal Names: a View from Cognitive Psychology. *Names*, 48(2), 139–146. <https://doi.org/10.1179/nam.2000.48.2.139>
- Buchko, D., & Tkachova, N. (2012). *Slovník ukrajinských onomastických terminologií* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT
- Bull, L., Holland, O., & Blackmore, S. (2000). On Meme–Gene Coevolution. *Artificial Life*, 6(3), 227–235. <https://doi.org/10.1162/106454600568852>
- Burgess, J., & Green, J. (2009). *YouTube: Online Video and Participatory Culture*. London: John Wiley & Sons.
- Burton, T. I. (2016, December 13). Apocalypse Whatever. The Making of a Racist, Sexist Religion of Nihilism on 4Chan. *Real Life*. <http://reallifemag.com/apocalypse-whatever/>
- Castlefranci, C. (2001). Towards a Cognitive Memetics: Socio-Cognitive Mechanisms for Memes Selection and Spreading. *Journal of Memetics – Evolutionary Models of Information Transmission*, 5. <https://ssrn.com/abstract=2740560>
- Coates, R. (2006). Properhood. *Language*, 82(2), 356–382. <https://doi.org/10.1353/lan.2006.0084>
- Dawkins, R. (2006). *The Selfish Gene*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dennett, D. (1990). Memes and the Exploitation of Imagination. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 48(2), 127–135. <https://doi.org/10.2307/430902>

- Dennett, D. (1991). *Consciousness Explained*. Boston: Little Brown.
- Drout, M. (2006). A Meme-Based Approach to Oral Traditional Theory. *Oral Tradition*, 21(2), 269–294. <https://doi.org/10.1353/ort.2007.0002>
- Dunbar, R. (1998). The Social Brain Hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, 6, 178–190. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6505\(1998\)6:5%3C178::AID-EVAN5%3E3.0.CO;2-8](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6505(1998)6:5%3C178::AID-EVAN5%3E3.0.CO;2-8)
- G'yugo (premiya) [Hugo Award]. (2022). In *Wikipedia*. [https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Г'юго_\(премія\)&oldid=36693422](https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Г'юго_(премія)&oldid=36693422)
- Gal, N., Shifman, L., & Kampf, Z. (2016). “It Gets Better”: Internet Memes and the Construction of Collective Identity. *New Media & Society*, 18(8), 1698–1714. <https://doi.org/10.1177/1461444814568784>
- Godin, S., & Gladwell, M. (2001). *Unleashing the Ideavirus: Stop Marketing at People! Turn Your Ideas into Epidemics by Helping Your Customers Do the Marketing Thing for You*. New York: Hachette Books.
- Gorodnycha, K. (2020, September 13). 50 rokiv “Chervoniy tuti”. Pisnya, shcho stala neofitsynym himnom Ukrainy [50 years of Chervona Ruta. The song that became an unofficial anthem of Ukraine]. *BBC News Ukraine*. <https://bbc.in/2Pt1Gc>
- Grandmaster the Grandmaster. (2009, November 20). Forced Meme. In *Urban Dictionary*. Retrieved July 17, 2022 from <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=forced+meme>
- Heath, C., Bell, C., & Sternberg, E. (2001). Emotional Selection in Memes: the Case of Urban Legends. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1028–1041. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.81.6.1028>
- Heylighen, F. (1996). Evolution of Memes on the Network: From Chain-Letters to the Global Brain. *Ars Electronica Catalogue*. Retrieved July 17, 2022 from <http://pespmc1.vub.ac.be/Papers/Memesis.html>
- Horvat, J. (2020). From Paul the Octopus to Achilles the Cat — Proper Names of Animals Which Predict the Outcomes of Sports Competitions. *Folia onomastica Croatica*, 29, 73–121. <https://doi.org/10.21857/mwo1vcjv7y>
- Ienco, D., Bonchi, F., & Castillo, C. (2010). The Meme Ranking Problem: Maximizing Microblogging Virality. In W. Fan et al. (Eds.), *ICDMW 2010: The 10th IEEE International Conference on Data Mining Workshops*, 328–335. <https://doi.org/10.1109/ICDMW.2010.127>
- Jenkins, H., Ford, S., & Green, J. (2013). *Spreadable Media*. New York: New York University Press.
- Karpenko, O. (2006). *Kognitivna onomastika âk naprâmok piznannâ vlasnih nazv* [Cognitive onomastics as a way of cognition of proper names] [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv].
- Karpenko, O. (2016). Cognitive Onomastics. In C. Hough & D. Izdebska (Eds.), *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25–29 August 2014. Volume 4* (pp. 69–74). Glasgow: University of Glasgow.
- Karpenko, Yu. (2004). Vlasni nazvy [Proper names]. In V. Rusaniv's'kyj (Ed.), *Ukrayins'ka mova: Encyklopediya* (pp. 83–84). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine.
- Kiivs'kij hudozhnik simvolichno poëdnav Ševčenka z Betmenom ta Lennonom (foto, video) (foto, video) [Kyiv Artist Symbolically Blended Shevchenko with Batman and Lennon (photo, video)]. (2019, February 12). *UNIAN*. Retrieved July 17, 2022 from <https://www.unian.ua/society/10443021-kijivskiy-hudozhnik-simvolichno-poyednav-shevchenka-z-betmenom-ta-lennonom-foto-video.html>
- Kilpinen, E. (2008). Memes Versus Signs: on the Use of Meaning Concepts about Nature and Culture. *Semiotica*, 171, 215–237. <https://doi.org/10.1515/SEMI.2008.075>
- Knobel, M., & Lankshear, C. (2007). Online Memes, Affinities, and Cultural Production. In M. Knobel & C. Lankshear (Eds.), *A New Literacies Sampler* (pp. 199–227). New York: Peter Lang Publishing, Inc.
- Kripke, S. (2001). *Naming and Necessity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Krogseth, O. (2012). Names and Collective Identity. *Oslo Studies in Language*, 4(2), 161–166. <https://doi.org/10.5617/osla.316>
- Lasn, K. (2000). *Culture Jam: How to Reverse America's Suicidal Consumer Binge — and Why We Must*. New York: Harper Collins.
- Lovink, G., & Tuters, M. (2018, April 3). Rude Awakening: Memes as Dialectical Images. *Non-copyriot.com*. <https://non.copyriot.com/rude-awakening-memes-as-dialectical-images/>
- Lukash, H. (2011). *Aktual'ni pytannya ukrayins'koyi konotonimiky* [Current issues of Ukrainian connotonymics]. Donetsk: Promin'.
- Lukash, H. (2017). *Slovník konotativnih vlasnih nazv* [Dictionary of connotative proper names]. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylyia Stusa. <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/74>
- Lynch, A. (1996). *Thought Contagion: How Belief Spreads Through Society*. New York: Basic Books.
- Matsumoto, D. (2009). *The Cambridge Dictionary of Psychology*. New York: Cambridge University Press.
- McNamara, A. (2011). Can We Measure Memes? *Frontiers in Evolutionary Neuroscience*, 3. <https://doi.org/10.3389/fnevo.2011.00001>
- Milner, R. (2012). *The World Made Meme: Discourse and Identity in Participatory Media* [Doctoral dissertation, University of Kansas]. <https://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/10256>
- Pamp, B. (1985). Ten Theses on Proper Names. *Names*, 33(3), 111–118. <https://doi.org/10.1179/nam.1985.33.3.111>
- Pech, R. (2003). Memes and Cognitive Hardwiring: Why are Some Memes More Successful than Others? *European Journal of Innovation Management*, 6(3), 173–181. <https://doi.org/10.1108/14601060310486244>
- Pedersen, A. (2012). Can Choosing the Form of a Name Be an Act of Identity? *Oslo Studies in Language*, 4(2), 168–183. <https://doi.org/10.5617/osla.317>
- Phillips, W. (2010). In Defense of Memes. *Spreadable Media Web Exclusive Essays*. Retrieved July 17, 2022 from <http://spreadablemedia.org/essays/phillips/>
- Reszegi, K. (2018). Mental Aspects of Proper Names. *Onomastica Uralica*, 10, 149–167. <http://real.mtak.hu/98958/2/12.pdf>
- Sawyer, K., & DeZutter, S. (2009). Distributed Creativity: How Collective Creations Emerge from Collaboration. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 3(2), 81–92. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0013282>
- Semenza, C. (2010). Proper and Common Names, Impairments. In H. Whitaker (Ed.), *Concise Encyclopedia of Brain and Language* (pp. 430–434). Amsterdam: Elsevier Ltd.
- Shoemaker, S. (n.d.). Personal Identity. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved July 17, 2022 from <https://www.britannica.com/topic/personal-identity>
- Sim chudes Ukrayiny. (n.d.). *Sofiya Kyyivivs'ka* [Saint Sophia Cathedral in Kyiv]. Retrieved July 17, 2022 from <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/sofiya-kyyvivska/>
- Sjöblom, P. (2021). Communicating with brand names in the sustainable Finnish fashion industry. *Onomastica*, 65(2), 255–270. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.15>
- Solon, O. (2013, June 20). Richard Dawkins on the Internet's Hijacking of the Word 'Meme'. *Wired*. <https://www.wired.co.uk/article/richard-dawkins-memes>
- Spitzberg, B. (2014). Toward a Model of Meme Diffusion (M3D). *Communication Theory*, 24(3), 311–339. <https://doi.org/10.1111/comt.12042>
- UNESCO World heritage Convention. (n.d.). *Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra*. Retrieved July 17, 2022 from <https://whc.unesco.org/en/list/527/>
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA Dictionary of Psychology* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/14646-000>
- Van Langendonck, W. (2007). Proper Names as the Prototypical Nominal Category. *Names*, 55(4), 437–444. <https://doi.org/10.1179/nam.2007.55.4.437>
- Van Langendonck, W. (2013). A Semantic–Pragmatic Theory of Proper Names. *Acta Linguistica Lithuanica*, 69, 99–129. <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/960>

- Weng, L., Flammini, A., Vespignani, A., & Menczer, F. (2012). Competition among memes in a world with limited attention. *Scientific reports*, 2(1), 1–9. <https://doi.org/10.1038/srep00335>
- Willems, K. (2000). Form, Meaning, and Reference in Natural Language: A Phenomenological Account of Proper Names. *Onoma*, 35, 85–119. <https://doi.org/10.2143/ONO.35.0.574370>
- Živa lâl'ka Barbi... odesitka Valeriâ Luk'ânova!(video) [Live Barbie... Odesa Dweller Valeriia Lukyanova (video)]. (2017, April 25). *UkrMedia*. Retrieved July 17, 2022 from <https://ukr.media/culture/301916/>

SUMMARY

This paper is an effort to present our understanding of onyms as memetic entities. Here we made an attempt to define and analyse the essential characteristics of memeplexes and proper names. The analysis of the traditional and modern approaches to proper names is offered. According to these views, a proper name can be regarded as a concept, it defines a unique phenomenon and is actualised by social convention, thus being embedded into the onomastic landscape. These characteristics overlap with those of memeplexes. The study proposes insight into the similar features of memeplexes and Ukrainian proper names and concentrates on the defining aspects of memetic onyms (onymic memeplexes). An onymic memeplex is seen as any proper name possessing memetic qualities. All memeplexes are highly likely to possess the following key features: rapid spread, expression of social and cultural norms, longevity, adaptability, variability, revealing collective identity and defining cultural heritage. These aspects have many iterations in national and international onomastic landscapes.

A GENERAL THEORY OF NAME AND NAMING POLICY: AN OUTLINE*

Keywords: proper name, theory, policy, name use, naming patterns

1. INTRODUCTION

Among the numerous properties constituting universal differences between common expressions and proper names, “governability”, or “governableness” strongly distinguishes the latter from the former. It is mainly the way proper names are assigned and created that has been excluded from the general arbitrariness of language elements in the Saussurean sense. Nowadays, most proper names are not freely coined, given, or used, which is due to some existing overt and covert rules, laws, and traditions. In various legal systems, acts and laws concerning proper names are incomparably more numerous and much older than those specifying the way in which appellative expressions should be used. Moreover, actual language usage cannot be decreed or effectively prescribed. If such actions can ever be successful, it is mainly (if not only) in the case of proper names.

The present paper aims to provide an outline of a general conceptual framework for perceiving, classifying, and discussing name and naming policies, as well as for explaining their drivers. The diverse rules, laws, traditions, and regularities governing name creation and name usage constitute more or less universal, and more or less coherent, polysystems of name and naming policies that are designed and executed by various entities in manifold linguistic and extra-linguistic contexts. The goal is to outline a general map showing the relations between these various factors and actors, while keeping the theory as versatile as possible.

* This work was supported by the National Science Centre (Narodowe Centrum Nauki, Poland) under Grant 2018/28/C/HS2/00319 “Semantics and pragmatics of proper names. The onomastic definition of proper name and the theory and practice of naming policy”.

The general concept of policy is definitely a broad and miscellaneous one. There is no place here to consider the whole spectrum of its possible content(s), and it seems sufficient to limit the discussion to its most important features. A policy is an overall plan consisting of an inventory of global goals and predefined means of achieving them. Nevertheless, it needs to be underlined that not every single name or naming policy will bear all these hallmarks of a policy.

Furthermore, the most concise explanation of the terms “name” and “naming” would be that a naming policy is about giving names, whereas a name policy is about using them.

Finally, it seems reasonable to outline the need for and purpose of an onomastic theory of names and naming policy. In the arts and humanities, most theory building attempts are aimed at setting a framework of (newly designed or redefined) concepts meant as a device of ordering, classifying, and (not always, however) explaining studied phenomena. Moreover, in the arts and humanities theories may mold or reshape the way in which phenomena are perceived, as well as the way their nature is interpreted. To give the most obvious example: at some point some onomasticians in some countries came under the strong influence of a philosophical outlook on proper names that caused them to perceive proper names as having no meaning.

The set of concepts proposed hereinafter is meant to provide a general and comprehensive perspective on an extremely broad spectrum of the properties of proper names and linguistic phenomena involving them in various ways, e.g.: the formal properties of name forms and their relations to other names within a given language or community as well as the pragmatic potential of proper names and their use within various policies. Last, but not least, the theory is aimed at highlighting the possible correspondence between the structure of a single act of name use or name establishment and the structure of name or naming policy.

There are some publications that have the expressions “name”, “policy” and “theory” in their titles. However, I am not going to be specific about them because a just and fair critique would surely require much more space than I have here, and I believe that questioning work and ideas of other scholars must be always followed by (at least concise) justification. Well, most probably we have all experienced peer reviewers at some point who kindly decided to limit their critical remarks to laconic assessments such as: “This paper proposal is of no value at all. Change my mind”.

Generally speaking, what makes me consider some existing works as not being useful in the present paper is mainly the fact that they seem to be limited to listing and describing only specific and concrete 1) instances of actors having (various kinds of) influence on names and naming or 2) examples of obligatory

formal properties imposed on names by means of policies. Basically, such works are not aimed at creating a set of abstract concepts ordering both diverse properties of names and of the policies governing them, hence the impossibility of treating them as making a contribution to the theory of name and naming policy. Nevertheless, they could surely serve as a valuable source of numerous examples suitable as illustrations of the categories and concepts outlined hereinafter.

What has been stated above allows me to proceed to an attempt to address some of the questions of a reviewer: “Why? Which research question(s) does this article answer? How should we use the article or the ‘theory’ in future research?”.

“Why?”. If onomasticians limit themselves to perceiving names and naming policies only in terms of discussing specific instances of name forms, name regulations, and naming regulators and do not try to develop any kind of more general and abstract concepts and categories, they are nothing but stamp collectors who “gather their specimens randomly, as they happen to find them, and keep them in an old shoe box to bring out on appropriate occasions for the interest and amusement of friends” — to use the neat comparison between philately and onomastics once proposed by John Algeo (1985, p. 136).

“Which research question(s) does this article answer?”. None, to be honest. An outline of a set of abstract concepts or an outline of a theory embedded in broader theoretical onomastic or linguistic stances (in this very case it is the structure of a naming act that serves as a reference plane) is not expected to answer any specific research question but to confront onomasticians with a possible complex of interwoven perspectives on interwoven properties and qualities of proper names on one hand, and of name and naming policies on the other hand. Therefore, if I may follow Algeo’s parallel between philately and onomastics, the present paper does not address any detailed question such as: “What is the dominant color of post stamps in 20th century European monarchies as opposed to republics?” but rather attempts to create a general model of possible relations between state authorities, postal institutions and authorities, post stamp designers, and available engraving and printing techniques.

“How should we use the article or the ‘theory’ in future research?”. If I were to decide, I would like the paper to be used as food for thought. Even a mere attempt to arrange very diverse factors, actors, and constraints of giving and using names as well as of designing and executing name and naming policies (see Fig. 2) may provide some assistance to researchers as an inventory of aspects they may wish to take into consideration when analyzing and describing specific name and naming cases (of course, if the scope of their research interest goes beyond purely etymological analysis — which is what still constitutes the core of onomastics).

2. A THEORETICAL ENTERPRISE: HOW THE THEORY WAS DEVELOPED

The general theory of name and naming policy (GTNP) outlined hereinafter is conceived as a microsystem of core concepts and classifications organizing the perception and facilitating explanation of multidimensional set of relations constituting the tangled context of naming and name usage. It has not been based on either a specific and defined set of onomastic data or on a limited set of specific overt or codified policies. Just the opposite: it is based on a general observation of onymic phenomena, combined with a continuous attempt to put parts of existing general linguistic and general onomastic conceptual and theoretical frameworks against those phenomena in a search for patterns that may allow the frameworks to be partially reused. This was only undertaken because no theory may be created *ex nihilo*, and the whole theory of name and naming policy itself needs to be a novel construct. The instances of name and naming policies discussed in this paper serve merely as an illustration and a testing ground on which the explanatory power of the theory may be verified.

One desired and intended quality of the newly designed GTNP is its economy, that is, it can be effectively understood, and cover and classify the widest possible range of phenomena with the least possible number of concepts (Włoskowicz, 2018). Nevertheless, the economy of a theory is not about the creation of as few general, fuzzy, vague, or — at best simply broad — concepts and categories as possible but, rather, avoiding the creation a new concept for every single phenomenon. Unfortunately, the latter tendency does appear to be relatively common within the modern humanities in general. On the other hand, however, overproduction of highly precise onomastic concepts that do not grasp any relevant or truly distinctive properties of proper names does not seem to be reasonable, either. To put it simply, we do not need the concepts of *dodecaphonemonym* ‘a name consisting of twelve phonemes’ and *orohodonym* ‘name of a road in the mountains’ if — from the onomastic point of view — there is nothing special or specific about such names beside the trivial fact that they consist of twelve phonemes or refer to a road in the mountains. We do not need such concepts, no matter how sophisticated the expressions *dodecaphonemonym* and *orohodonym* may sound.

2.1. Theoretical Foundations

In the following paragraphs, some selected parts of preexisting theories or conceptual microsystems are outlined. The discussion is limited only to those theoretical statements and proposals that have directly influenced the design of the

outlined theory. This applies particularly to the discussion of the theories of language policy; as it is a broad concept, and numerous attempts have been made to grasp it theoretically, references are made only to the theoretical stances of selected Polish linguists providing inspirations for the GTNP.¹

2.2. Language Policy

Here, language policy may be provisionally perceived as a rough-and-ready *genus proximum* of name and naming policy. Hence, theories of language policy may be used as a provisional reference plane in a search for useful concepts and categories potentially relevant in describing and explaining name and naming policies. However, there are some serious differences between language policies,

¹ As the present paper is not devoted to the theory of language policy as such and it is the quoted Polish works in that field that have served as a starting point and the only source of inspiration, I see hardly any reason to cite or quote any “classic” works in language policy published in English by authors like Robert L. Cooper, Bernard Spolsky, Elana Shohamy, and Harold F. Schiffman for the sheer sake of making the reference list longer or prettier in this way. It is my deep belief that in the Anglo-Saxon linguistics there is a serious discrimination against works in languages other than English (especially Slavic ones). Therefore, I use this opportunity to outline in English some selected Polish theoretical contributions (however, only these that have influenced my considerations). Nevertheless, some kind of “reverse comparison” of classifications and distinctions proposed in the present paper and, partially, inspired by the cited and quoted Polish works in the theory of language policy, on the one hand, and some Western ideas in the field of language policy, on the other, makes some true or seeming parallels visible. First of all, the set of questions asked by Gajda (see Section 2.2.) and used as an inspiration here corresponds with the questions previously asked by Robert L. Cooper about language planning: 1) *who?*, 2) *what?*, 3) *for whom?*, and 4) *how?*. The dichotomy between *overt* and *covert* proposed herein (see Section 3.2.) bears some analogy with the *overt* vs. *covert* distinction present in works by Harold F. Schiffman, whose theoretical stance in this respect is summarized by de Sousa and Dionísio (2019, p. 270) the following way: “the scope of language policy [...] is divided into two dimensions: overt and covert. Overt language policy is explicit, formalized, declared, *de jure*. In other words, this dimension encompasses the traditional understanding of the field that such policy is done through laws, statutes, and written statements concerning languages. On the other hand, covert language policy would be implicit, informal, latent, *de facto*, and it would be revealed within a framework of beliefs. It is in this latter dimension that the innovation proposed by Schiffman [...] resides”. The distinction between *de jure* and *de facto* as well as between overt and covert language policies is present in the theoretical proposals by Shohamy, e.g. when she declares that language policy “as defined in the book is not limited to official and declared documents which often pay lip service to inclusive ideologies, but incorporates a variety of mechanisms, some overt, others covert and hidden, that serve as major devices that affect and create *de facto* language policies. It is through the manifestations of these mechanisms that the actual and real language policies can be revealed as they are used to create real policies. The real LP, then, needs to be examined broadly, through the effects of the different mechanisms” (Shohamy, 2006, p. XVII). Had the mentioned (and some other) notions of the Western theorists of language policy and planning been projected onto the plane of the theory of name and naming policy, the outcome at some points would have been probably similar to what has been proposed in the present paper.

on the one hand, and name and naming policies, on the other, that make it impossible to project the theories of the former on the latter directly.

Recently, an attempt to grasp the nature of a state-run name and naming policy was made by Ewa Wolnicz-Pawłowska (2017). In her paper, she makes some remarks that are important and useful for elaborating the GTNP, in summary: (1) The concept of name policy (just like the concept of language policy) is to be perceived as a complex one; analogously to the concept of culture, it may be seen as consisting of at least three layers: axiology, actions, and results; and (2) Theorizing name and naming cannot be done without references to the existing theories of language policy (Wolnicz-Pawłowska, 2017, pp. 1–2).

Wolnicz-Pawłowska (2017) discusses two “sets” of elements constituting the concept of language policy that may serve as a starting point in the quest for essential elements of the concept of name policy, the first set being proposed by Stanisław Gajda (1999), and the second one by Władysław Lubaś (2009). These two sets turned out to be indeed a very promising reference plane and have been used in designing the GTNP proposed herein.

Gajda lists the following components of the concept of language policy:

- “circumstances, in which a language policy is run (contexts)
- who runs a policy? (policy creators and executors)
- what for, with what aim? (goals, ideals)
- what is a policy’s subject?
- with what means is it run?
- how is it run?” (Gajda, 1999, p. 38, quoted in Lubaś, 2009, pp. 45–46, quotation translated from Polish by W.W.).²

This generally appears to be quite obvious and self-evident; the only exception that requires some discussion and interpretation are the “contexts”. The contexts of a language policy consist of a general demographic and societal structure of a given language’s users, a state’s political and economic system, as well as ideologies, general civilizational and cultural conditions, social, cultural and communicative needs, cultural and language traditions, and the current state of a society’s language awareness. Significantly, Gajda underlines the collective nature of policy-makers, which includes state authorities, entities of local self-government, political parties, associations, religious organizations, the media, citizens, as well as third countries, and international organizations. (Gajda, 1999, pp. 38–40, discussed in Lubaś, 2009, p. 46).

² The Polish original reads: “okoliczności, w jakich prowadzi się politykę językową (konteksty) / kto ją prowadzi? (podmioty polityki, wykonawcy) / po co, w jakim celu? (cele, ideały) / co jest jej przedmiotem? / jakimi środkami się ją prowadzi? / jak się ją prowadzi?” (Gajda, 1999, p. 38; quoted in: Lubaś, 2009, pp. 45–46).

Another set of components has been proposed by Lubaś:

The components of *language policy* are hierarchically divided into A. Basic and B. Subsidiary. To the first category (A) belong: 1. external contexts, 2. internal (systemic) contexts, 3. actors of language policy (institutions, individuals), 4. subjects of language policy (the objects the policy is about), 5. goals and ideals of language policy (communication, identification, immediate political or ideological goals, e.g. integration, disintegration), 6. methods of policy conduct. To the second category (B) belong: 1. institutional organization of executors of language policy, 2. promotion, 3. international cooperation concerning language teaching, etc. (Lubaś, 2009, pp. 82–83, quotation translated from Polish by W.W.)³

To sum up, synthesize, and slightly supplement the theoretical stances discussed above, one could state that every language policy is a constellation of the following elements and factors:

- extralinguistic circumstances
- linguistic circumstances
- policy-makers (“designers” of a policy)
- policy executors (not always identical with the policy-makers)
- axiological factors as initial values (causes)
- desired effects or results (goals)
- subject matter
- means and methods (including the way the executors are organized).

This inventory has been used in the design of the GTNP. Of course, not every single language policy and, particularly, not every single name and naming policy comprises all of the listed components. There are obligatory, as well as optional, ones. The possible variety of name and naming policy types includes, for example, some policies that are limited only to half the list.

Having established the provisional reference plane or an inventory of the components of name and naming policy, it is necessary to stress an obvious fact: naming policies find their single realizations in single naming acts, whereas name policies find theirs in single acts of name usage. In other words, every name and naming policy is in fact a scaled-up projection of a single act of name use or name establishment. Therefore, the GTNP needs to have a model of naming act and a model of functions of proper names embedded in it.

³ The Polish original reads: “Składniki polityki językowej hierarchicznie dzielą się na A. Podstawowe, B. Podrzedne. Do pierwszej kategorii (A) należą: 1. konteksty zewnętrzne, 2. konteksty wewnętrzne (systemowe), 3. podmioty polityki językowej (instytucje, osoby), 4. przedmioty polityki językowej (czym się polityka językowa zajmuje), 5. cele i ideały polityki językowej (komunikacyjne, identyfikacyjne, doraźnie polityczne, ideologiczne, np. integracyjne lub dezintegracyjne), 6. metody prowadzenia polityki językowej. Do drugiej kategorii (B) należą: 1. instytucjonalne organizowanie wykonawców polityki językowej, 2. promocja, 3. współpraca międzynarodowa w zakresie dydaktyki języków itp.” (Lubaś, 2009, pp. 82–83).

2.3. Naming Act Factors and Functions of Proper Names

The model of constitutive factors of a speech event and the corresponding set of the language functions (as proposed by Roman Jakobson) may serve as a convenient starting point in the onomastic search for a relevant model of naming act and a comprehensive set of functions of proper names.

A compact set of naming act factors has been proposed by Mariusz Rutkowski (2001), who lists the following elements: name, named object, name creator, naming situation, and name user, the latter being in fact excluded from the very naming procedure. Within a one-time naming act Rutkowski defines proper name function as a relation of a newly given name to one of the factors of the naming act:

- (1) relation of the NAME to the OBJECT → descriptive function;
- (2) relation of the NAME to the CREATOR → expressive function;
- (3) relation of the NAME to the SITUATION → commemorative (or allusive) function;
- (4) relation of the NAME to the USER → impressive function;
- (5) relation of the NAME to the NAME itself → poetic function (Rutkowski, 2001, p. 12)

However, this list of factors and resulting functions discloses some gaps when projected onto the structure of the Jakobson's model (Włoskiewicz, 2017, pp. 334–335). It seems, therefore, that a complete model of factors and elements of a naming act, on the one hand, and a model of respective functions of proper names, on the other hand, may take the following form:

Element of a Naming Act	Function of Proper Names
INDIVIDUAL CONCEPT OF THE NAMED OBJECT NAMING SITUATION (extralinguistic context) ONYM (form of the name)	DENOMINATIVE-DESCRIPTIVE function ACCUMULATIVE/COMMEMORATIVE function POETIC function
NAME CREATOR ADDRESSEE NAME USER	EXPRESSIVE function IMPRESSIVE function
USER/ADDRESSEE COMMUNITY MEMBERSHIP LANGUAGE SYSTEM IN USE (language context) LANGUAGE/NAME ANALYSIS	IDENTITY function SYSTEMIC function METONYMIC function

Figure 1. Elements of a Naming Act and Functions of Proper Names

(Włoskiewicz, 2017, pp. 335–336)

Of course, a function is always a relation of a created/given or used name form to one of the elements/factors of the act of naming or using a name. The proposed set has one additional advantage: it may be used in a description of

both a one-time naming act and an act of name use. Now, the correspondence between most components of the concept of policy (as discussed above) and the elements/factors of an act of giving or using a name are quite clear as well: extralinguistic circumstances ↔ naming situation, linguistic circumstances ↔ language in which the name is given/used, policy executors ↔ name creator/giver or name user.

It is noticeable that there is no named object included in the model which only comprises the individual concept of the named objects. This is a direct result of the adopted view on the semantics of proper names: onymic forms stand for concepts of individual objects; there is no direct link between a name form and a named object of extralinguistic reality. Of course, such understanding of semantics of proper names perfectly complies with the classic model proposed by Charles K. Ogden and Ivor A. Richards (Włoskiewicz, 2015a).

3. DISCUSSION OF THE ESSENTIALS OF GTNP

In the following paragraphs, the most important concepts and classifications of the proposed theoretical framework are briefly discussed.

3.1. Name and Naming Policy vs. Language Policy

What kind of policy is a name and naming policy? What is the difference between a name and naming policy, on the one hand, and language policy, on the other? Despite what has been suggested above, the real *genus proximum* for name and naming policy is the category of policy and not language policy. However, policy seems to be such a broad and polymorphic concept that it is beyond the scope of this paper to analyze it, and hence a somewhat intuitive understanding of the term “policy” shall be employed here. To put it simply: a policy is an overall plan comprising goals and means of achieving them. As the structure of the concept of language policy has been chosen here as the reference plane, it is rather the multiple *differentiae specifica*e between language policy and name and naming policy that may tell us more about the latter.

Various name and naming policies have different scopes, that is different ranges within which names are governed. There is a plurality of coexisting (and often fully independent) name and naming policies within one language inherently embedded in the concept, whereas it may be tacitly assumed that there is always only one global language policy within a given state (or a given administrative unit, depending on whether it is a unitary or federal system). The unity of language policy should not be confused with the possible plurality of actors that make and execute it. Some global name and naming policies may constitute a component

of a state's language policy. Furthermore, there may exist a hierarchy of policies when some (global) name and naming policies govern other (local) policies.

3.2. Policy Classifications

Name and naming policies have various ranges: some only govern a single or several specific names, and some are more general and influence vast numbers of names, but in a rather abstract and indirect way. Often, policies of the latter type govern policies of the former type.

One may think here of first/given names. In Poland, the legal rules concerning first/given names are specified by the Article 59 of the Civil Registry Records Act.⁴ Parents formally and legally choose a child's given name(s) by declaring at a registry office the name(s) that are to be entered onto a birth certificate. However, they are not allowed to declare more than two given names. The given names cannot be in a diminutive form or be ridiculing or obscene. Regardless of the parents' citizenship and nationality, they may choose a foreign given name(s). A name may be chosen that "does not indicate the child's sex"⁵ but "in its common meaning is assigned to a specific sex".⁶ The head of a registry office has to refuse to issue a birth certificate if the declared names do not comply with the outlined regulations. This is a general and abstract naming policy.

Within this scope of freedom of name choice, parents may, however, define their own criteria, which constitute a very specific naming policy covering even as little as one name. The nature of such a policy may consist, for example, in the decision that the oldest son will inherit his paternal grandfather's given name, whereas the oldest daughter will inherit her maternal grandmother's name (which is, however, not a typical or traditional Polish naming pattern).

This illustrates the first dichotomy of **global and local policies**. Of course, not every global policy governs local policies. There are some superior global policies that govern and determine subordinate global policies as well. Nevertheless, most global policies do determine local policies, which constitutes a clear **hierarchy of policies**.

This hierarchy correlates with the second dichotomy of **overt and covert policies**. Global name and naming policies are usually officially and explicitly

⁴ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego [Civil Registry Records Act]. Dz.U. [Polish Journal of Law] 2014 poz. [item] 1741. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/Doc-Details.xsp?id=wdu20140001741>

⁵ For instance, (almost) all Polish female given names end with the vowel/letter *a*. The very few exceptions (e.g., *Beatrycze, Miriam, Karmen, Nicole*) comprise names that are given rarely or have gained popularity only in the recent decades and are still often perceived as somewhat extravagant.

⁶ Hence, the name *Megan* would most likely be accepted by a head of a Polish registry office, whereas the name *Jo* would not.

articulated (e.g., in form of legal acts or other public documents), whereas local policies may be tacit: there is no document that contains the wording of the son-grandfather and daughter-grandmother local naming policy mentioned above. These are policies that may only be reconstructed from their results.

Another dichotomy comprises **prescriptive and customary policies**.⁷ Prescriptive policies are (almost always) overt and usually global. In particular, they are quite prospective and focused on the properties of names to be established. On the other hand, customary policies are somewhat past-oriented in that one of their main goals is to establish names that fit into an already existing name pattern (a custom-driven policy). A nice example of customary naming policy is found in Warsaw in the district of *Saska Kępa*. Broadly speaking, there are two main groups of street names referring either to names of countries or to names of cities.

The first group comprises names such as: *ul.* (= *ulica*) *Algierska* 'Algeria Street', *ul. Brazylijska* 'Brazil St.', *ul. Bułgarska* 'Bulgaria St.', *ul. Czeska* 'Czech St.', *ul. Egipska* 'Egypt St.', *ul. Estońska* 'Estonia St.', *ul. Finlandzka* 'Finland St.', *ul. Francuska* 'France St.', *ul. Grecka* 'Greece St.', *ul. Holenderska* 'Netherlands St.', *ul. Indyjska* 'India St.', *ul. Kanadyjska* 'Canada St.', *ul. Koreańska* 'Korea St.', *ul. Kubańska* 'Cuba St.', *ul. Libijska* 'Libya St.'

⁷ *Customary policy* is a term proposed herein for a policy resulting from some kind of naming inertia which consists in following specific existing patterns. Probably all (or most) customary policies could be categorized as local ones and as having a special characteristic consisting in the fact that they are usually created and executed by the same entities. The followed patterns may be based on various properties of names and name sets. In the case of *Saska Kępa* the pattern is constituted both by the names' grammatical category (adjective) and by the fact that all names are derived from names of foreign countries and so there is some kind of semantic consanguinity between names governed by the discussed policy. Customs are observed but usually not prescribed. The same applies to customary policies. A general definition of customary policy could take the following form: a **customary naming policy** is (usually) a (local and covert) naming policy consisting in giving names that share some properties with already established names belonging to the same name set or name series determined by some shared properties of the named objects (in *Saska Kępa* it is the location of streets within a specific area). As far as anthroponymy is concerned the concept of customary policy may be well illustrated with onymic stigmatization of people (usually men) born out of wedlock done traditionally by giving them names bearing some specific and recognizable properties or belonging to a customary determined set of names. A good example may be found in the custom of the fictional continent of Westeros to give people born out of wedlock specific surnames, depending on the region a bastard came from: *Flowers, Hill, Pyke, Rivers, Sand, Snow, Stone, Storm, and Waters* (cf. *Bastardy* | *Wiki of Westeros* | *Fandom*. <https://gameofthrones.fandom.com/wiki/Bastardy#Terminology>. Last accessed: 8 August 2023). Notably, all these surnames seem to have inherited their forms from common nouns used for geographical features or weather phenomena typical for the (landscape) of each region. As for chrematonymy, (I am not going to elaborate here on the true onymic status of all expressions usually listed in this category) a customary policy may be possibly illustrated with names given car types by their producers; e.g. numerous names of car types by the Spanish car manufacturer SEAT are based on geographical names, hence the car type names: *SEAT Toledo, SEAT Málaga, SEAT Córdoba, SEAT Altea, SEAT Arona, SEAT León, SEAT Ibiza, SEAT Alhambra*.

ul. Łotewska ‘Latvia St.’, *ul. Marokańska* ‘Morocco St.’, *ul. Meksykańska* ‘Mexico St.’, *ul. Rumuńska* ‘Romania St.’, *ul. Urugwajska* ‘Uruguay St.’. Some of these street names are of pre-1939 origin. Most of them, however, were established by local authorities in the 1960s, 70s, and 80s. Nevertheless, the youngest name, *ul. Urugwajska*, dates back only to 2002.⁸

Of course, among the examples, there are some names that commemorate historical events (e.g., Estonia St., Finland St., Latvia St. are supposed to commemorate the independence gained by these states after WWI). Nevertheless, most of the names (especially in the 1960s and later on) were chosen just to fit the state-name pattern, which makes the *Saska Kępa* street-name policy a brilliant instance of a customary naming policy.

Furthermore, there are **formal and pragmatic policies**. In fact, it would be more accurate to speak of the formal and pragmatic aspects of every policy; the mentioned divide refers to the aspects that prevail in a given policy. To put it simply: formal aspects of a policy are about the formal linguistic properties of given/used name forms (i.e., properties of the *signifiant*); the pragmatic aspects are about what is intended to be done or achieved through names. To return to the previously discussed example of the first/given name policy defined in the Polish Civil Registry Records Act, the policy comprises both formal aspects (no diminutive or “unisex” name forms allowed) and pragmatic aspects (no ridiculing or obscene names allowed). Many formal aspects of a given policy are determined by the pragmatic ones, for example, an invading state renames geographical features in an occupied territory with name forms in the invader’s official language in order to manifest its territorial gains (cf. the renaming the Polish city of Rzeszów as *Reichshof* by the Third Reich or the use of Russian toponym forms instead of Ukrainian ones in the western Soviet Ukraine — e.g. Львов instead of Львів, Івано-Франковск instead of Івано-Франківськ, Черновцы instead of Чернівці, not to mention Киев instead of Київ⁹). Of course, the latter set of examples is strictly connected to the general Soviet language policy aimed at suppressing the Ukrainian language.

Pragmatic **naming policies** are to be observed in marketing, where the form is a direct result of what is meant to be achieved with a name used or given to a product. Brilliant examples are to be found among names given by developers

⁸ Note that in the Polish examples, the pattern [*ulica* ‘street’] + [adjective derived from the country name] is used, and a literal rendering into English would read *Algerian Street*, *Brazilian Street*, *Dutch Street* etc. The arterial road going through the district bears the name *aleja Stanów Zjednoczonych* (‘United States Avenue’; [*aleja* ‘avenue’] + [genitive form of the country name]).

⁹ Ukraine still has to put much effort into changing the name usage in English from the Russian-oriented form Kiev into the Ukrainian-based form Kyiv.

to newly built apartments. Moreover, such naming policies seem to be quite universal and spreading: marketing-oriented naming tendencies and patterns that have been present in Poland since the 2000s had been popular in the US already in the 1980s. A comprehensive discussion of such naming strategies of US developers has been made by Karen Koegler (1986), who concludes:

The current state of apartment naming is characterized by lack of place articulation and synthetic image-building. Natural phenomena are chosen for pleasant associations rather than local physiographic reality or regional congruence. These benign landscape references reflect estrangement from the land, enshrining a bucolic past that never existed. (Koegler, 1986, p. 55)

A vast space for making and executing both formal and pragmatic (toponymic) **name policies** is provided by (state-organized) cartography. On a map, the presence of toponym forms used by local people was intended to facilitate the communication between the map user and the locals. In the pre-GPS era, this was of particular importance in the case of military topographic maps. An evident example of such pragmatic and formal name policy is to be found in survey manuals of the Third Military Survey of Austria-Hungary (executed at the scale of 1:25,000 in the years 1869–1887). The general findings concerning this issue have been summarized in a separate paper:

Both Austro-Hungarian and interwar-Polish military survey services and military cartography paid much attention to the communicative value of names that a map user would “bring along” on a map and would use in communication with local people. Therefore, toponyms fixed on a map should be convergent with or (in the case of multi-language areas) at least very similar (in a way that guaranteed no misunderstandings) to the names used by the locals. The manual from the year 1903 stated that “only the names commonly familiar to the people are of value for a soldier” (IN1903, p. 167). The manual of 1887 ordered that in mountain areas and in vast forests even those features and places that were of little importance but could serve as a help in finding one’s position were to be provided with a name (IN1887, p. 173). (Włoskiewicz, 2015b, p. 34)

There was another unanticipated advantage of the Austro-Hungarian cartographic name policy consisting in fixing locally used name forms in locally used national languages of the multinational empire. Namely, after the dissolution of Austria-Hungary in 1918, the newly (re)established national states could reuse the survey (toponymic) materials in producing their own maps.

3.3. Policy-Makers and Policy Executors

A policy does not necessarily have to be designed and then executed by the same entity and this applies especially to global overt prescriptive policies. The decommunization of street names in Poland may serve here as a good instance.

The Act of 1 April 2016 On the Prohibition of Propagating Communism or Other Totalitarian System¹⁰ passed in the Polish Parliament by the ruling party Prawo i Sprawiedliwość ('Law and Justice') stated that the names mentioned in the act's title (including names of ways, streets, bridges, and squares) that are established by local authorities may not commemorate persons, organizations, events or dates symbolizing communism or other totalitarian system, including those referring to the repressive, authoritarian, and non-sovereign system of political power existing in Poland in the years 1944–1989. The act obliges local authorities (local self-government entities) to change already existing names that do not comply with the regulation outlined above. If local authorities do not change such names, a *voivode* (province governor appointed by the central government) acts instead and issues a supplementary order, by which the name is changed. However, a *voivode* may only change a name this way if it is classified by the Polish Institute of National Remembrance as not complying with the act. If a local authority does not agree with a *voivode's* supplementary order (e.g., believes that a name does not propagate communism, in fact), it may appeal to a court of law against it (and in fact many local authorities did so). Needless to say, many such name changes made by means of a supplementary order have become the subject of purely political struggle between political parties.

The discussed issue is not about a global policy governing local policies. It is about a single global (re)naming policy made and executed by different and separate entities. Hence, they may be differentiated between policy-makers (or policy designers) and policy executors. Of course, both policy-makers and policy executors may be **institutional** or **non-institutional**, as sometimes it is merely society or a social movement that makes a global non-formalized (re)naming policy emerge (just as it was the case with the name change process initiated by the George Floyd protests).

3.4. Other Core Concepts of the GTNP

In the discussion of the theoretical foundations of the GTNP it was clearly stated that an import of main concepts and categories of selected theories of language

¹⁰ Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki [The Act of 1 April 2016 On the Prohibition of Propagating Communism or Other Totalitarian System with Names of Organizational Units, Commune Auxiliary Units, Buildings, Public Facilities and Utilities, and with Monuments] (with later amendments). Dz.U. [Polish Journal of Law] 2016, poz. [item]. 744. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000744>

policy is desired. The distinction between policy-makers and policy executors has been already illustrated. An outline of several further categories should follow: values, objectives, means and methods, circumstances, as well as various types of subjects and results.

The values and goals behind actions and decisions made by both policy-makers and policy executors seem to be quite self-evident and obvious concepts. Nevertheless, values and intentions belong fully to the internal subjective (psychological) sphere of (people constituting) the acting entity. The really professed and the declared values are not necessarily the same. Therefore, the declared or apparently clear goals may be indeed completely different than how they seem to be. It is a truism that pragmatics of proper names is often more about the name giver or name user than about the named object. The list of name changes made in the US as a result of the George Floyd protests is long. Most of the changes are hopefully initiated by actors that really live the value “all men are created equal”. Nevertheless, some of the changes, mainly those introduced by for-profit entities, may be rather PR driven.

Furthermore, values and goals are often deeply embedded and molded by the extralinguistic and linguistic circumstances in which a name or naming policy is designed and executed. The former generally correspond with the “contexts” of language policy as defined by Gajda (1999) and discussed above. The latter are about the inevitable need that every naming and name use is limited and determined by language elements and names available and unavailable in the language system (in the Saussurean sense) in which the particular name is to be given or used. To put it simply, ignoring all the possible associations and similarities imposed by the language system does sometimes lead to branding failures, especially when a product is introduced into a foreign market where a different language is commonly spoken. For instance, the German company OSRAM uses this name on the Polish market. The only issue is that in Polish the definite verb form *osram* (1st person, singular, future perfect) means nothing other than ‘I will have shat (on sth)’. Also, there is a car model, *Kona*, produced by the Hyundai Motor Company. Again, the problem is that in Polish, *kona* is a high register literary definite, 3rd person, singular, present continuous verb form meaning ‘is dying’.

Means and methods of making and executing name or naming policies cover a wide variety of possible options, and one may distinguish here between establishing and executing a policy, on the one hand, and disseminating its results, on the other. Means of establishing overt global policies include legal acts and resolutions, whereas their execution includes official name lists, official gazetteer, and name codification (e.g., in Poland, all official geographical names are established by means of listing them in a decree issued by the Minister of the Interior;

later on, they are transferred into the National Register of Geographical Names, which, however, covers non-official but locally used names as well). A name policy (i.e., the rules of using names) may be stated in a terms of use/service (cf. for instance the Facebook real-name policy). Obviously, all overt policies are somewhat embedded within a country's general legal system.

The final results of a naming or name policy, respectively the names established or their supported variants, are disseminated by the mere usage in texts that mold the common name use or by codification. The latter category covers several types of codification: official, linguistic (names in dictionaries), textual (names used — e.g. in textbooks), and cartographic (toponyms used on maps). In particular, the last type is a very effective way of disseminating geographical names fitting the patterns of an executed name or naming policy and a convenient tool of molding societal approval of specific toponym variants.

Finally, subjects and results of policies need to be outlined. Of course, the ultimate object and result of every policy are given or used names. Nevertheless, especially in the case of global overt policies, it is rather acts and formal documents defining name and naming regulations that constitute the immediate result of a policy and define at least some aspects of the means and methods to be used by policy executors.

3.5. General Map of GTNP

The GTNP comprises a network of concepts standing for miscellaneous factors and actors active in designing and executing name and naming policies. This constellation may be illustrated with the following map. However, at its present stage, the theory is only meant to provide a general outline of relations between the factors and actors and so the schema only provides theoretical slots to be filled up with more detailed theoretical components.

In the map, it is only the top half that is actually about naming policy itself. The bottom half, the large rectangle, concerns elements of every single act of giving, establishing or using a name. There is a considerable correspondence between the structure of a single act of name use or name establishment and the structure of elements of name or naming policy. In other words, name and naming policy is a scaled-up projection of a single act and comprises most of its elements.

Values and goals trigger and shape decisions and actions of both policy designers and executors. The means and methods of every policy that they respectively outline and use are determined by linguistic and extralinguistic circumstances and result in documents of a policy, in legal (re)naming acts, as well as in the given and used names themselves.

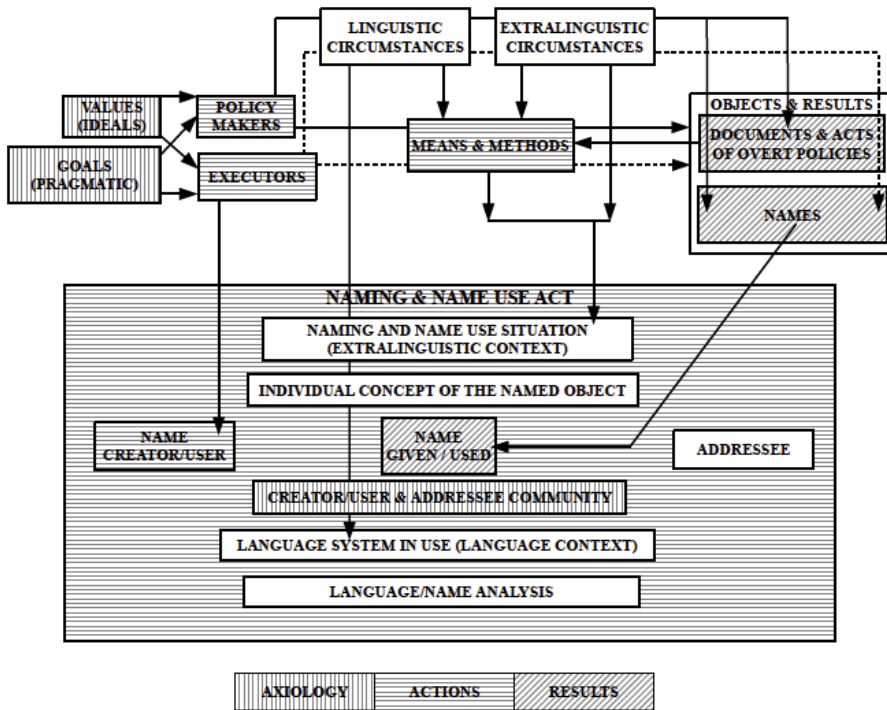

Figure 2. A General Map of Elements of Name and Naming Policy and Act of Name Use / Namegiving

The correspondence between the constellation of factors and actors of name and naming policy and the structure of a single act of name use or name establishment is of the following nature: an executor of a policy is a name giver/creator or a name user. Linguistic circumstances influencing and determining a policy as a whole are active in a single act of naming or name use. Means and methods of a given name and naming policy, together with extralinguistic circumstances (e.g., demography, political and economic system, ideologies, culture, cultural traditions), determine the naming and name use situation.

An interesting case in which the model may be applied is the (re)nominations following the George Floyd protests. It is actually the American society, the people, who initiated a global, quite generally but still clearly expressed, (re)naming policy. As a non-institutional policy maker, the society was motivated by general values of equality and non-discrimination. Then, this global policy was executed by (mainly) institutional executors (public authorities, commercial entities,

organizations). This is what makes the case so unusual: the non-institutional¹¹ policy makers determine the actions of institutional policy executors, while in most or many cases it is the other way round. The means and methods of the great-scale renaming action were molded by an extra-linguistic situation (e.g., the fact that many old names had some connotations which made them fossils of the era of racial inequality or of wrongs done to the native peoples of America). The execution of the general policy resulted both in legal acts (e.g., acts renaming multiple military bases and facilities) and in single (re)namings (e.g., of sport clubs).

REFERENCES

- Algeo, J. (1985). Is a Theory of Names Possible? *Names*, 33(3), 136–144. <https://doi.org/10.1179/nam.1985.33.3.136>
- Gajda, S. (1999). Program polskiej polityki językowej (rozważania wstępne) [Programme of Polish language policy. Preliminary considerations]. In Jan Mazur (Ed.), *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci* [Polish language policy at the turn of the millennium] (pp. 37–46). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- IN1887 = *Instruction für die militärische Landesaufnahme (Militär-Mappirung und Reambulierung). II. Technischer Theil* [Manual for the Military Survey. Technical Part Two]. (1887). Wien: Verlag des k. k. militär-geographischen Institutes.
- IN1903 = *Instruction für die militärische Landesaufnahme. II. Technischer Theil* [Manual for the Military Survey. Technical Part Two]. (1903). Wien: Verlag des k. u. k. Militärgeographischen Institutes.
- Koegler, K. (1986). A Farewell to Arms: the ‘Greening’ of American Apartment Names. *Names*, 34(1), 48–61. <https://doi.org/10.1179/nam.1986.34.1.48>
- Lubaś, W. (2009). *Polityka językowa* [Language policy]. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Nick, I. M. (2020). Black Rising: An Editorial Note on the Increasing Popularity of a US American Racial Ethnonym. *Names*, 68(3), 131–140. <https://doi.org/10.1080/00277738.2020.1787613>
- Rutkowski, M. (2001). Wstępna charakterystyka funkcji nazw własnych [Preliminary characterisation of the function of proper names]. *Onomastica*, 46, 7–29.
- Shohamy, E. (2006). *Language Policy. Hidden agendas and new approaches*. London and New York: Routledge.
- Sousa, S. C. T. de, Dionísio, C. I. B. (2019). Language Policy and Planning: An Analysis of the Themes Present in Research in Brazil. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 19(2), 265–293. <https://doi.org/10.1590/1984-63982019>
- Włoskowicz, W. (2015a). Trójelementowy model znaczenia onimicznego i pojęciowy model onomastykonu [The triple model of onymic meaning and the conceptual model of onomasticon]. *Onomastica*, 59, 57–76. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.59.3>
- Włoskowicz, W. (2015b). Labels on the maps of the Third Military Survey of Austria-Hungary and on the survey maps of the Military Geographical Institute (Wojskowy Instytut Geograficzny)

¹¹ Of course, the people as a non-institutional policy maker were at some stages supported by various (semi-) institutional actors, just like in the case of the society-initiated transition from using the expression *African American* to usage of the word *Black* being at some point facilitated by the sheer existence of the Black Lives Matters organization founded in 2013 (cf. Nick 2020, p. 133).

- in Warsaw in the light of survey manuals. *Polish Cartographical Review*, 47(1), 31–43. <https://doi.org/10.1515/pcr-2015-0003>
- Włoskowitz, W. (2017). Functions of Geographical Names and the Use of Endo- and Exonyms. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 159, 323–343. <https://doi.org/10.1553/moegg159s323>
- Włoskowitz, W. (2018). O pojęciach, systemach pojęciowych i terminologii onomastycznej [On concepts, conceptual systems and terminology of onomastics]. *Onomastica*, 62, 73–98. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.4>
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2017). Polityka nazewnicza a polityka językowa w Polsce [Name policy vs. Language policy in Poland]. *Komunikacja Specjalistyczna*, 13, 35–60.

SUMMARY

This paper aims to outline the general theory of name and naming policy (GTNP) that is developed therein. A broad GTNP design should have a constellatory structure, and its definition should take into account the variety of actors involved in designing and conducting naming policies (NPs). This paper discusses linguistic dimensions of NPs, along with possible overtness or covertness of NPs. It outlines the hierarchy of NPs and explains possible policy ranges. The GTNP is illustrated with a general model of NPs and some examples of Central-European toponymic, anthroponymic, and chrematonymic NPs.

„ŻYCZENIEM JEGO JEST NADAĆ MU IMIĘ WINCENTY KADŁUBEK”

IMIĘ I KULT BŁOGOSŁAWIONEGO WINCENTEGO
W ŚWIETLE KSIĄG METRYKALNYCH
(DRUGA POŁOWA XVIII–POCZĄTEK XX WIEKU)*

Słowa tematyczne: Wincenty Kadłubek, Jędrzejów, imiennictwo, hagiomy, kult świętych, księgi metrykalne

W spuściznie po Władysławie Szczepańskim (1886–1967) — inżynierze kolejnictwa, wiceburmistrzu Szczecina-Dąbia („Nekrolog”, 1967) — zachował się brudnopis ankiety personalnej, jaką składał on w kwietniu 1956 roku, gdy przechodził na emeryturę. Swoje pochodzenie rodzinne opisuje on w następujących słowach: „Ojciec mój Leonard, syn Wincentego, drobnego rolnika, początkowo pracował jako główny mechanik w cukrowni Kazimierza Wielka, od 1885 — jako główny rewizor instalacji wodociągowych na Kolejach Państwowych «Nadwiślańskich». Ojciec mój zmarł 15 XII 1904 roku” (Szczepański, 1956). Krótka wzmianka o dziadku inż. Szczepańskiego zapoczątkowała moje poszukiwania w księgach metrykalnych, które miały najpierw charakter genealogiczny, a następnie zaowocowały odkryciem wzbogacającym wiedzę o kulcie Wincentego Kadłubka w czasach po beatyfikacji (1764)¹.

Wincenty Szczepański, wbrew informacji podanej przez jego wnuka, nie był „drobnym rolnikiem”, a urzędnikiem pocztowym (Suma, 2005, s. 275). Jego losy stanowią dowód na mobilność dawnego społeczeństwa polskiego. Znakomitym źródłem do badania tego zjawiska są księgi metrykalne, których zasób przez

* Pragnę podziękować anonimowym Recenzentom za cenne uwagi, które pozwoliły udoskonalić mój artykuł. Jestem wdzięczny także prof. Jackowi Banaszkiwiczowi za zachętę do podjęcia tematu oraz dr. Antoniemu Grabowskiemu za lekturę tekstu przed złożeniem do druku.

¹ Istnieje tradycja sięgania przez historyków do własnej tradycji rodzinnej (por. Lincoln, 2014, s. 123).

długi czas nie był wykorzystywany na większą skalę. Rozproszenie bazy źródłowej wymuszało niegdyś na badaczach krążenie między różnymi archiwami, dziś digitalizacja i indeksacja ksiąg metrykalnych umożliwiają bez wychodzenia z domu śledzenie migracji ludzi żyjących w przeszłości². Wincenty przyszedł na świat 5 października 1824 roku w Laskowie koło Jędrzejowa jako drugi syn Pawła, dwudziestodwujęcioletniego wówczas kowala, i dwudziestojednoletniej Antoniny z Przygodzkich, córki Józefa i Ewy z Łabętowiczów. W połowie stulecia znalazł się w Lipnie, gdzie pracował jako ważnik w pogranicznym urzędzie pocztowym i gdzie 16 listopada 1853 r. ożenił się ze starszą od siebie o dwa lata Teklą Gadomską (zm. 1904) — urodzoną w Kępie pod Płońskiem córką Norberta i Marianny z Korzeniowskich, potomkinią rodziny szlacheckiej pieczętującej się herbem Rola (Sęczys, 2000, s. 163). Niecały rok po ślubie urodził się ich pierwszy syn, wspomniany już Leonard, zaś trzy lata później kolejny, Bronisław. Dwie córki, Florentyna i Marianna (późniejsza Siarkowska, zm. 1929), przyszły na świat na początku lat 60. XIX w., już w Warszawie, gdzie Wincenty został przeniesiony na stanowisko starszego brifregera tamtejszego pocztaamtu. Nieco później wraz z żoną i dziećmi przeniósł się do Kazimierzy Wielkiej. Zmarł tam 31 marca 1888 roku, spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym u boku żony, rodziców i starszego brata Józefa, wieloletniego miejscowego proboszcza (sekt. A2, rz. A, m. 11)³.

W metryce chrztu Wincentego Szczepańskiego znajdującej się w Archiwum Państwowym w Kielcach czytamy:

Roku tysiąc osiemset dwudziestego czwartego, dnia szóstego października o godzinie czwartej po południu przed nami proboszczem jędrzejowskim sprawującym obowiązki urzędnika stanu cywilnego gminy i powiatu jędrzejowskiego obwodu kieleckiego w województwie krakowskim, stał się Paweł Szczepański kowal lat dwadzieścia dziewięć liczący w Laskowie zamieszkały i okazał nam dziecię płci męskiej, które urodziło się w domu jego pod numerem trzynastym, dnia piątego miesiąca i roku tego o godzinie siódmej wieczorem, oświadczając, iż jest spłodzone z niego i Antoniny Przygodzkiej lat dwadzieścia jeden mającej jego małżonki i że życzeniem jego jest nadać mu imię Wincenty Kadłubek. Po uczynieniu powyższego oświadczenia i okazaniu dziecięcia w przytomności Floriana Figurskiego lat trzydzieści dwa oraz Józefa Soleckiego lat pięćdziesiąt liczących piekarzy w mieście Jędrzejowie zamieszkałych, niniejszy akt urodzin stawającym przeczytawszy podpisaliśmy, stawający zaś pisać nie umieją — A. Bonawentura Kruszelnicki, proboszcz jędrzejowski sprawujący obowiązki urzędnika stanu cywilnego⁴ itd.

² Kwestie związane z utrudnieniami prowadzenia badań ksiąg metrykalnych poruszano już wielokrotnie. O mobilności społecznej w Polsce przedrozbiorowej pisał m.in. M. Wyźga (2019). Na rozproszenie materiałów do genealogii XIX wieku (dziś już zniwelowane) wskazywał W. Dworzaczek (1959, s. 33). Z punktu widzenia antropologii, istotną trudnością było również nieustandaryzowanie pisowni nazwisk w zasadzie aż do połowy XX wieku.

³ Wszelkie informacje na temat rodziny Szczepańskich pochodzą z przygotowywanego przeze mnie opracowania genealogicznego.

⁴ Akt urodzenia dostępny na: <https://metryki.genbaza.pl/genbaza,detail,398864,23> (dostęp: 15.01.2023), pisownia zmodernizowana.

Szczepański otrzymał na chrzcie imię *Wincenty Kadłubek*. Informację podaną w metryce cywilnej potwierdza także zapis z raptularza przechowywanego w kieleckim Archiwum Diecezjalnym⁵. Podkreślmy, *Wincenty Kadłubek* to w tym wypadku jedno, a nie dwa imiona. Zapisujący metrykę proboszcz tak właśnie traktował obydwu jego członów. Nic nie wiadomo, by jako dorosły człowiek Szczepański posługiwał się drugim członem swojego imienia. Używał jedynie formy *Wincenty*, która widnieje m.in. na jego nagrobku. Decyzja o nadaniu takiego imienia na chrzcie wydaje się jednak ważką i należy ją wiązać z kultem bł. Wincentego Kadłubka⁶. Parafia Świętej Trójcy, w której został ochrzczony Szczepański, znajdowała się przecież w mieście, które było centrum weneracji średniowiecznego kronikarza, biskupa krakowskiego i wreszcie mnicha cysterskiego. *Wincenty Kadłubek* to imię przynależne — obok takich jak np. *Jan Kanty*, *Jan Chryzostom*, *Franciszek Ksawery*, *Stanisław Kostka* czy *Maria Magdalena* — do hagonimów, czyli imion złożonych, nawiązujących do danego świętego (Malec, 1997; Rudnicka-Fira, 2013, s. 26; por. też Manikowska, Gacka, 2018, s. 678).

Takiego patrona jak Kadłubek próżno szukać w klasycznej (i do dziś imponującej erudycją) książce Jana Stanisława Bystronia o imionach nadawanych w dawnej Polsce; wymienia on jedynie Wincentego z Saragossy, Wincentego z Beauvais, Wincentego Ferreriusza i Wincentego a Paulo (1938, s. 350–351). Pojedynczy przykład nadania hagonimu *Wincenty Kadłubek* w Krakowie w XVIII wieku odnotowuje, ale bez żadnych konkretnych informacji, E. Rudnicka-Fira (2013, s. 153). Imiennictwo jako przejaw kultu jest kwestią nieznaną również autorom prac o początkach i rozwoju kultu Kadłubka, co nie oznacza bynajmniej, że nie były one w ogóle dla mnie pomocne (Stabińska, 1973, s. 155–166; Świżek, 1977; Olszewski, 1990; Ryłko, 2001; Chalcarz, 2001; Kürbis, 2003, s. LV–LVII). Kadłubek jest jednym z tych polskich świętych i błogosławionych, którzy wciąż czekają nie tylko na monografię swego kultu, ale przede wszystkim na badania źródłowe. Dostępna literatura, nie wychodząc poza ogólne ustalenia faktograficzne, dostarcza przynajmniej ogólnych ram, w których można osadzić uwagi szczegółowe. Na tym tle wyróżniają się zwłaszcza ważne analityczne prace Macieja Zdanka, w tym artykuł o zawieszonym procesie beatyfikacyjnym u schyłku XVII wieku. Mimo że dotyczy on czasów wcześniejszych, zawiera cenny, drobiazgowy materiał, który rzuca również światło na poruszany tu przejaw kultu (Zdanek, 2008; por. Zdanek, 2012; Ledzińska, Zdanek, 2012–2013).

Z pewnością warto naświetlić ten problem, sięgając do nieocenionego i niewyczerpanego źródła historycznego i antroponimicznego, jakim są księgi metrykalne

⁵ <https://metryki.genbaza.pl/genbaza,detail,59233,25> (dostęp: 15.01.2023).

⁶ O genezie i znaczeniu tego przydomka pisali m.in. M. Plezia (1957) i W. Drelicharz (2008, s. 156–160, 168). Pierwotnie (na początku XIV w.) *Kadhuba* (sic!) uważano za przydomek ojca Wincentego, natomiast Sędziwój z Czechła przeniósł go na samego kronikarza.

(zob. Widajewicz, 1925; Dworzaczek, 1959, s. 58–66; Gieysztorowa, 1976, s. 198–262; Górny, 1993; Kuklo, 2009, s. 91–95, 156–209; Ziobro, 2017). Nie wnikiem przy tym w różnice regionalne i historyczne (rozbiory, wprowadzenie Kodeksu Napoleona) w sposobie prowadzenia poszczególnych ksiąg, ponieważ nie ma to większego znaczenia dla podawanych w nich informacji. Zakładam, że w przeciwieństwie do niektórych aktów zgonu (a niekiedy i małżeństw) metryki chrztu są wiarygodne przynajmniej pod tym względem, że podają informacje o dacie i miejscu chrztu oraz o nadanych wówczas imionach.

Kwerendę przeprowadziłem latem 2021 roku przy pomocy baz danych Geneteka i Świątogen⁷. Objęła ona metryki od 1765 roku do początku XX wieku. Cezurę początkową wyznaczają uroczystości beatyfikacyjne Kadłubka, końcową natomiast — granica stu lat, po których upływie księgi zostają przekazane z urzędów stanu cywilnego do archiwów i udostępnione zainteresowanym. Wydaje się zresztą, że materiały późniejsze, z czasów międzywojennych, okazałyby się już pod tym względem nieprzydatne⁸. Jeśli chodzi o zakres geograficzny, skupiłem się na obszarze pokrywającym się mniej więcej z terenem przedrozbiorowej Małopolski (nie licząc sąsiednich regionów oraz pojedynczej parafii Chelmece na Kujawach, por. niżej). Wydaje się, że zmiany granic państwowych, administracyjnych i diecezjalnych, do jakich dochodziło po 1772 roku, nie wpłynęły znacząco na zasięg terytorialny badanego zjawiska. Wyniki kwerendy w miarę możliwości weryfikowałem w zeskanowanych księgach. Z powodu łatwej dostępności materiału w Internecie, a także sporych rozmiarów podstawy źródłowej wobec stosunkowo niedługiego tekstu (i, co się z tym wiąże, ograniczeń objętościowych) zdecydowałem się nie podawać dokładnych namiarów bibliograficznych. Dzięki danym z tabeli dołączonej do artykułu jako aneks⁹ zainteresowani bez większych trudności dotrą do oryginalnych dokumentów¹⁰.

⁷ Bazy danych: <https://geneteka.genealodzy.pl/index.php> (dostęp: 15.01.2023); <https://swiatokrzyskie.indeksy.net/> (dostęp: 15.01.2023). O polskich bazach genealogicznych pisał K. Ebertowski (2019). Na podobną metodę przeprowadzenia kwerendy w materiale metrykalnym i prezentacji jej wyników zdecydował się także M.J. Minakowski (2014).

⁸ W przyszłości warto byłoby wszak przebadac pod tym kątem akta metrykalne erygowanej w 1913 roku parafii bł. Wincentego Kadłubka w Jędrzejowie.

⁹ Numerowany wykaz osób ochrzczonych imieniem *Wincenty Kadłubek*, do którego odnoszę się w tekście, został zamieszczony w tabeli stanowiącej załącznik do niniejszego artykułu, dostępny na stronie <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.4>

¹⁰ Wykorzystane księgi metrykalne przechowywane są w: Archiwum Diecezjalnym w Kielcach (Bejsce, Bobin, Bodzentyn, Kluczewsko, Kościelec, Krzcięcice, Książ Mały, Lelów, Małogoszcz, Mieronice, Mierzwin, Mokrsko Dolne, Nawarzyce, Niegardów, Pełczyska, Piotrkowice Wodzisławskie, Rogów, Sobków, Tarczek, Węgleszyn, Zagnańsk), Archiwum Państwowym w Kielcach (Brzegi, Chotcza Dolna, Ciepeliów, Cierno, Cudzynowice, Czarnocin, Gnojno, Hża, Imbramowice, Iwanowice, Jędrzejów, Kozłów, Krzcięcice, Krzyżanowice Dolne, Książ Mały, Małogoszcz, Mieronice, Mierzwin, Mirzec, Nawarzyce, Pawłów Starachowicki, Pełczyska, Piotrkowice Wodzisławskie, Raków,

Przeprowadzona kwerenda wykazała, że Szczepański nie był jedynym chłopcem urodzonym na ziemiach polskich, któremu na chrzcie nadano hagonim *Wincenty Kadłubek*, było ich co najmniej trzystu kilkudziesięciu. Jeśli wziąć pod uwagę ponad stuletnią rozpiętość w czasie, nie jest to z pewnością duży odsetek w stosunku do wielu tysięcy osób urodzonych podówczas w Małopolsce. Z drugiej strony można jednak mówić o utrzymującej się przez długie lata popularności hagonimu na całym badanym obszarze. Wreszcie jest to materiał na tyle bogaty, że pozwala na wysnuwanie wniosków bardziej ogólnych czy wręcz statystycznych. Ponadto, nawet jeśli z powodu stanu zachowania bazy źródłowej i stopnia jej zindeksowania w Internecie oraz uchybień kwerendy jest on niepełny, to z całą pewnością można go uznać za reprezentatywny dla szerszego zjawiska.

Interesują mnie chronologiczne, terytorialne i społeczne ramy badanego fenomenu antroponimicznego. Kiedy i gdzie narodził się zwyczaj nadawania na chrzcie hagonimu *Wincenty Kadłubek*, w jakich regionach się rozprzestrzenił i w jakim tempie się to odbywało? Jakie warstwy społeczne obejmował, wreszcie jakie motywacje stały za decyzją o nadaniu takiego imienia? Materiał zestawiony w dołączonej do artykułu tabeli poddałem prostej analizie statystycznej i skonfrontowałem go z wiedzą ogólną na temat kultu bł. Wincentego.

Najdawniejsi znani Kadłubkowie przyszedli na świat już w pierwszych latach po beatyfikacji, która dokonana się podczas ostatniego bezkrólestwa — w Bodzentynie, Piotrkowicach Wodzisławskich, Krzcięcicach, Bejskach i Brzegach (nr 1–8). Można wyróżnić tutaj dwa ośrodki dominujące. Pierwszym był oczywiście Jędrzejów, choć stan zachowania tamtejszych ksiąg chrztów pozwala uchwycić „Kadłubków” urodzonych dopiero w ostatniej dekadzie XVIII wieku (nr 56, 57, 59,

Rogów, Sędziszów, Skalbmierz, Sobków, Solec-Zdrój, Stanowiska, Tarczek, Tarnawa, Trzciniec, Wąchock, Węgleszyn, Wodzisław, Zagość, Złotniki), Archiwum Państwowym w Kielcach — oddz. w Sandomierzu (Bogoria, Goźlice, Jankowice Sandomierskie, Sulisławice), Archiwum Narodowym w Krakowie (parafie krakowskie), Archiwum Państwowym w Łodzi (Burzenin, Niesułków, Pajęczno, Sokolniki Wieruszowskie, Wolbórz), Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (Chełmce), Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie (Chełmo, Częstochowa, Dzierżniki, Niegowa, Wielgomłyn, Włodowice), Archiwum Państwowym w Częstochowie (Chlewickie), Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie (Chorzeliów, Łączki Kucharskie, Trzęsówka), Archiwum Państwowym w Radomiu (Oleksów, Skrzyńsko, Zwoleń), Archiwum Państwowym w Warszawie — oddz. w Grodzisku Mazowieckim (Promna), Archiwum Państwowym w Przemyślu (Wiązownica), w Bibliotece Śląskiej w Katowicach (Pilica), a także w archiwach parafialnych (Góra Puławska, Grabowiec, Janowiec, Piotrkowice Wodzisławskie, Staszów, Szydłowiec, Tarnawa, Trzciniec, Wąchock, Żarnów). Większość ksiąg znaleźć można w bazach danych: <https://www.familysearch.org/pl/> (dostęp: 15.01.2023); <https://metryki.genbaza.pl/index/list> (dostęp: 15.01.2023); <https://metryki.genealodzy.pl/> (dostęp: 15.01.2023); <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (dostęp: 15.01.2023). Wyszukiwarka zasobów metrykalnych, pozwalająca zlokalizować zasoby danej parafii w konkretnym archiwum: <https://parafie.genealodzy.pl/> (dostęp: 15.01.2023).

62, 64, 66–68, 79, 85, 86). Tendencji tej nie zatrzymała kasata opactwa cysterskiego w 1819 roku, utrzymała się ona generalnie do drugiej połowy XIX wieku (nr 95–97, 101–103, 105, 111, 112, 115, 120, 122, 135, 147, 152, 154, 172, 173, 175, 191, 194, 214, 219–221, 225–228, 233, 236, 239, 243, 312–314). Trudno mówić w tym wypadku o wąskiej regionalizacji kultu (por. Bystroń, 1938, s. 33–34), skoro omawiane zjawisko można zaobserwować nie tylko w parafiach położonych blisko Jędrzejowa (Brzegi: nr 6, 7; Chlewice: nr 267; Cierno: nr 150, 158, 160, 167, 169, 171, 178, 223, 231; Krzcięcice: nr 3, 18, 21, 22, 26, 29, 31, 33, 49, 55, 58, 61, 87, 90, 93, 106, 117, 118, 124, 127, 130, 131, 174, 176, 177, 181–185, 195, 252, 253, 257, 258, 261, 265, 271, 280, 289; Małogoszcz: nr 134, 170, 200, 203–206, 209, 217, 232, 235, 237, 238, 246, 292, 303–306; Mieronice: nr 36, 45, 196; Mierzwin: nr 9, 15; Mokrsko Dolne: nr 13, 17, 23, 27, 30; Nawarzyce: nr 63, 136, 180; Piotrkowice Wodzisławskie: nr 2, 11, 193; Sędziszów: nr 268, 270, 272, 273, 278; Sobków: nr 34; Trzciniec: nr 109, 166; Węgleszyn: nr 137; Wodzisław: nr 157, 159, 262; Złotniki: nr 317, 318), ale także rozsianych po całej Kielecczyźnie (np.: Bodzentyn: nr 1, 4, 8, 10, 14; Bogoria: nr 254; Goźlice: nr 141, 296; Mirzec: nr 153, 155; Pawłów: nr 248, 249; Staszów: nr 39; Tarczek: nr 282, 286; Wąchock: nr 28, 44, 54, 70, 71, 78, 92, 104, 108, 139, 144, 149, 162–164; Zagnańsk: nr 43, 46, 74).

Obok parafii i opactwa jędrzejowskiego jako drugi ważny ośrodek prezentuje się Kraków, a zwłaszcza — począwszy od 1776 roku — tamtejsza parafia Mariacka (nr 20, 32, 35, 37, 38, 47, 51, 60, 72, 73, 100, 140, 146, 310; ponadto: nr 81, 229, 293, 295). Wydaje się to oczywiste w kontekście biskupiej godności Kadłubka, a także poczesnej roli Krakowa na diecezjalnej mapie Polski, o przynależności Jędrzejowa do diecezji krakowskiej w badanym okresie nie wspominając. Miasto to było istotnym ośrodkiem kultu i pamięci o bł. Wincentym, choć nie zawsze to dość mocno akcentowano w literaturze, co zmieniło się w ostatnich latach (Zdanek, 2008, s. 280; Urban, 2008; Czyżewski, Walczak, 2008, s. 221).

Zestawioną powyżej listę parafii małopolskich warto porównać z miejscowościami, z których wywodzili się świadkowie zeznający podczas (dobrze dziś rozpoznanego) procesu beatyfikacyjnego pod koniec XVII wieku. Pochodzili oni zarówno z miejscowości znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie Jędrzejowa (m.in.: Cierno, Krzcięcice, Małogoszcz, Mieronice, Mokrsko Dolne, Węgleszyn, Wodzisław), jak i położonych dalej, poza regionem świętokrzyskim (m.in.: Kozłów Miechowski, Kraków z Kleparzem, Książ Mały, Niegardów, Skalbierz, Wąchock). Jak widać, są to po części te same parafie, w których po kilkudziesięciu latach ustalił się zwyczaj nadawania na chrzcie hagianimu *Wincenty Kadłubek* (Zdanek, 2008, s. 279). Zbieżność ta nie tylko potwierdza zasięg terytorialny kultu biskupa krakowskiego — przede wszystkim w niedużych, prowincjonalnych parafiach — ale i wzmacnia przekonanie o jego historycznym, późnonowożytnym

zakorzenieniu¹¹. Świadkowie wspominali również o pielgrzymkach ciągnących do Jędrzejowa z tamtych miejscowości.

Powstaje zatem pytanie, czy to oficjalne zatwierdzenie kultu zrodziło taką modę imienniczą, czy może raczej istniała ona wcześniej, ale ze względu na specyfikę ksiąg metrykalnych, nie znalazła ona wyrazu w tych źródłach? Tylko jeden znany człowiek o imieniu *Wincenty Kadłubek* urodził się przed 1764 rokiem. Nosił on nazwisko Rokszycki, zmarł 21 września 1776 roku w Moczydle (parafia Książ Mały) w wieku 63 lat. Musiał zatem przyjść na świat około 1713 roku (metryki jego chrztu oczywiście nie mamy), czyli pół wieku przed beatyfikacją¹². Nawet jeśli był to przypadek odosobniony — trudno to stwierdzić — to pokazuje przecież, jak głęboko tkwił na tamtym obszarze kult średniowiecznego dziejopisa. Jak się za chwilę przekonamy, nadanie samego imienia *Wincenty* (bez przydomka Kadłubek) mogło być przejawem żywionej dla niego czci.

Osobną kwestię stanowi ponad 40 Kadłubków urodzonych z dala od Jędrzejowa i Krakowa, a ściślej — z dala od regionu świętokrzyskiego i stolicy Małopolski. Nawet jeśli stanowią oni dość niewielki odsetek nosicieli tego imienia (ok. 13%), to świadczą o rozprzestrzenianiu się kultu bł. Wincentego i związanej z nim mody imienniczej na wszystkich ziemiach polskich, i to stosunkowo wcześniej, bo już pod koniec XVIII wieku. Spotykamy się z nimi we wschodniej Małopolsce (nr 277, 291, 297, 302, 307, 308), bardzo wcześniej w Częstochowie i okolicach (nr 16, 19, 24, 25, 41, 42, 50, 52, 165, 202, 213, 279, 309, 315), w północnej Małopolsce i na terenie Polski centralnej (nr 48, 50, 76, 156, 161, 179, 201, 211, 213, 215, 240, 241, 242, 244, 245, 251, 255, 256, 259, 274, 288, 290, 316), a nawet w Chełmcach koło Kruszwicy (nr 40, 53). Mechanizm rozprzestrzeniania się tego zwyczaju na dalej położone regiony — co w realiach porzoborowych wiązało się przecież z przekraczaniem granic państwowych — pozostaje jednak nie całkiem uchwytne. Do rozważenia pozostają migracje społeczne, ścieżki kariery kapłanów, wpływ prasy kościelnej, druków hagiograficznych czy ikonografii, tradycje odpustów i pielgrzymek oraz translacje relikwii. Trzeba też przypomnieć, że w wiekach XVIII i XIX Jędrzejów był ważniejszym ośrodkiem życia duchowego niż dzisiaj, a więc i jego siła oddziaływania była z pewnością większa (co podkreśla np. S. Zabłocki (2008, s. 185)).

¹¹ Trzeba jednak podkreślić, że przekonanie o świętości Kadłubka jest fenomenem dopiero właśnie nowożytnym, a nie średniowiecznym (Drelicharz, 2008, s. 190). Odmienny pogląd przedstawia, odwołując się do dawniejszej literatury, niekoniecznie zresztą naukowej, A. Lis (2017, s. 64–66). Z kolei K.R. Prokop (2005, s. 78 i nast.) argumentuje, że trudno sobie wyobrazić, by kult bł. Wincentego nie narodził się już w średniowieczu.

¹² Akt zgonu dostępny na: <https://metryki.genbaza.pl/genbaza/detail,57083,97> (dostęp: 15.01.2023). Wyznaczając przybliżoną datę urodzenia Rokszyckiego, trzeba oczywiście pamiętać, jak mylącą informacją może być wiek podawany w dawnych aktach metrykalnych (Kukło, 2009, s. 170).

Przy analizie zgromadzonego materiału rzuca się w oczy, że zdecydowana większość chłopców została ochrzczona między końcem września a połową października. Taki zwyczaj ukształtował się w ciągu kilku lat po 1764 roku. To właśnie na ten okres, a dokładnie na drugą niedzielę października, wypada bowiem wspomnienie liturgiczne bł. Wincentego Kadłubka (ustanowione na pamiątkę uroczystości beatyfikacyjnych, które odbyły się w Jędrzejowie). Związek między terminem święta a datą chrztu jest oczywisty, co więcej występuje on w większości badanych parafii, również oddalonych od głównych ośrodków kultowych. O zwyczaju nadawania imienia świętego, który znajduje się blisko w kalendarzu, pisali Bystrzeń i inni badacze antroponomii polskiej. Dziecko niejako przez datę swego urodzenia „przynosiło” sobie imię. Oczywiście trzeba pamiętać, że wobec nagromadzenia różnych świętych w kalendarzu liturgicznym, ich dni nakładały się na siebie, pozostawiając pole wyboru. Bystrzeń uważał również, że nie nadawano imienia świętego, którego dzień już minął (1938, s. 34–36; por. Kopertowska, 1994, s. 26; Rudnicka-Fira, 2013, s. 177–178). Zestawiony tutaj materiał jedynie częściowo potwierdza tę prawidłowość. Znajdujemy bowiem kilkunastu Kadłubków, których ochrzczono bliżej drugiej połowy października (nr 19, 41, 42, 75, 108, 180, 210, 211, 231, 243, 244, 251, 290, 310, 315), a nawet w innych porach roku: tych z terminów lutowych i marcowych można wprawdzie powiązać z rocznicą śmierci błogosławionego (8 marca), jest ich jednak zaskakująco niewiele (nr 2, 37, 40, 53, 55, 156, 215, 274, 288). Pozostali, również nie tak liczni (nr 1, 3, 11, 15, 17, 37, 43, 77, 100, 132, 133, 144, 169, 203, 297, 298, 302, 307, 308), stanowią chyba wyjątek potwierdzający regułę, być może proboszcz i rodzice kierowali się przy wyborze imienia jakimiś innymi motywami niż kalendarz liturgiczny¹³.

Znamienne, że w księgach metrykalnych napotyamy ochrzczonych właśnie na początku października chłopców, którym nadano imię *Wincenty*, ale bez członu *Kadlubek*. Przykładowo, w samym Jędrzejowie w latach 1833–1872 tego przydomka nie nadano bodaj (w świetle dostępnych źródeł) ani razu, wielokrotnie natomiast nadano samo imię *Wincenty*, i to właśnie na początku jesieni. Wydaje się, że również na cześć średniowiecznego kronikarza, a zjawisko to mogło mieć dawniejszą genezę (Artymiak, 1947, s. 65)¹⁴. Dopiero w 1873 roku znowu poja-

¹³ Mało prawdopodobne wydaje mi się natomiast nadawanie imienia po krewnych (pomijając kilka przypadków, gdy ojciec chłopca ochrzczonego hągonimem *Kadlubek* sam nosił imię *Wincenty*, nr 175, 201, 250, 284, 313). Wyklucza to niedługa pamięć genealogiczna ówczesnego społeczeństwa, niewykraczająca zazwyczaj poza dwa pokolenia: akta zgonu z XIX i pierwszej połowy XX wieku pokazują, że zgłaszający śmierć własnych rodziców rzadko potrafili podać imiona dziadków. Warto zwrócić uwagę, że również najsłynniejszy chłopski memuarysta był w stanie powiedzieć jedynie, kim byli jego dziadkowie, poznani przez niego osobiście (Słomka, 1912, s. 1–25).

¹⁴ Autor (który mógł jeszcze nie zdawać sobie sprawy z istnienia hągonimu *Kadlubek*) za oczywiste przyjmuje, że imię *Wincenty* nadawano chłopcom urodzonym w Jędrzejowie w połowie XVIII wieku właśnie na cześć biskupa krakowskiego.

wia się tam nagle trzech *Kadłubków* (nr 312–314), ale bodaj już po raz ostatni w tamtejszej parafii Świętej Trójcy.

Można się zastanawiać, kto decydował i jakimi względami się kierował przy doborze takiego a nie innego imienia. W aktach z czasów napoleońskich i pokongresowych znajdziemy formułę mówiącą, że była to wola rodziców. Pojawia się ona również w metryce Szczepańskiego. Może to być jednak stwierdzenie retoryczne, a o wyborze imienia mógł decydować proboszcz, który miał dostęp do kalendarza liturgicznego. Duchowny mógł też kierować się własną pobożnością, mógł pochodzić z regionu, gdzie żywy był kult danego świętego, mógł wreszcie wspominać o nim często w swoich kazaniach (por. Bystron, 1938, s. 31–33). Trzeba też pamiętać, że w XVIII wieku doszło do spadku zainteresowania stanu szlacheckiego kultem Kadłubka, którego przedstawiciele nie brali już aktywnego udziału w procesie beatyfikacyjnym w latach 60. (Zdanek, 2012, s. 31–32). W analizowanym materiale widać, że dużą część zgłaszających się do parafii rodziców stanowili ludzie prości i niepiśmienni. Znajdowali się wśród nich parobkowie i zamożniejsi chłopci, młynarze, szewcy, kotlarze, owczarze i kołodzieje. Analfabeta był także Paweł Szczepański. Był on kowalem i sługą kościelnym, sam wszakże urodził się w Jędrzejowie (w 1795 roku). Miał on jako wierny, podobnie jak inni, stały kontakt z liturgią, a tym samym ze sprawowanym w mieście i okolicach kultem Kadłubka — również ze względów rodzinnych¹⁵. Charakterystyka społeczna rodziców dzieci obdarzonych imieniem *Wincenty Kadłubek* wyklucza zasadniczo oddziaływanie kroniki Mistrza Wincentego, którego czczono raczej za zasługi duchowe niż intelektualne (Zabłocki, 2008). Jego dzieło zaś — choć przetłumaczone po raz pierwszy na polski u progu XIX wieku (Czajkowski, 1803) — pozostawało wówczas dostępne jedynie elitom intelektualnym, a i wśród nich nie cieszyło się uznaniem. Dość przypomnieć kąśliwą uwagę ówczesnego kuratora Uniwersytetu Wileńskiego, ks. Adama Jerzego Czartoryskiego: „Skłonność J.Pana Lelewela do grzebania się po próchni Kadłubka mogłaby być obrócona do czego potrzebniejszego” (cyt. za: Plezia, 1960; Stabińska, 1973, s. 7).

Nasuwa się jeszcze pytanie, ilu ludzi ochrzczonych hagianimem *Wincenty Kadłubek* posługiwało się nim w dorosłym życiu? Wydaje się, że raczej niewielu i nie należał do nich Wincenty Szczepański. Z oczywistych względów nie biorę pod uwagę chłopców zmarłych w dzieciństwie, a jedynie dorosłych zawierających małżeństwa, zgłaszających urodzenia własnych dzieci, a także zmarłych w wieku dojrzałym. Żaden z tych Kadłubków nie pochodzi z powyższego wykazu metryk chrzcielnych, co daje nam dodatkowych kilku mężczyzn

¹⁵ Jego ojciec Franciszek był organistą w Lisowie (koło Kielc), dwaj bracia, Stanisław i Kazimierz, proboszczami odpowiednio w Kazimierzy Wielkiej i Zagościu, a trzeci Teodor nauczycielem parafialnym.

o tym imieniu. 3 czerwca 1814 roku w Tarnawie trzydziestoletni Wincenty Kadłubek Grzybowski zgłosił narodziny swojej córki, Antoniny Pauliny¹⁶. 10 lutego 1823 roku w Małogoszczu Wincenty Kadłubek Szymkowicz, urodzony około 1801, poślubił Mariannę z Kmieciaków¹⁷, natomiast 16 lutego 1829 roku w Pełczyskach doszło do zawarcia małżeństwa między Wincentym Kadłubkiem Czerneckim (urodzonym ok. 1811 roku) a Marianną z Wypychów¹⁸. Do kolejnego małżeństwa, między Wincentym Kadłubkiem Tobołym (urodzonym ok. 1806) a Petronelą z Blinkiewiczów, doszło w kościele Mariackim 30 stycznia 1836 roku¹⁹. 13 czerwca 1840 roku w krakowskiej parafii Świętego Krzyża zgłoszono zgon trzydziestodwuletniego Wincentego Kadłubka Lewińskiego²⁰. Urodzony około 1833 roku Wincenty Kadłubek Mikoś doczekał się kilkorga dzieci z Sylwestrą Szewczyk, wszystkie przysły na świat w Majdanie, w parafii Świerże Górne: Józefa Zofia (1858), Wiktoria (1860), Jan Wojciech (1863) i Paulina (1864)²¹. Szczególnie interesujący jest ostatni, najpóźniejszy przykład małżeństwa zawartego w nieco dalej od Jędrzejowa położonych Daleszycach między Wincentym Kadłubkiem Michalskim a Natalią Kozłowską (9 listopada 1924 r.). Michalski urodził się około 1894 roku, co czyni go jednym z najmłodszych znanych mężczyzn noszących imię błogosławionego²².

Co decydowało o tym, że dorośli ludzie nie używali pełnej formy swojego imienia chrzestnego? Pomijając zgony zgłoszone do parafii, kiedy stawający mógł nie znać szczegółów dotyczących tożsamości zmarłego (nie tylko nazwiska panińskiego matki, imion rodziców, ale również imion chrzestnych właśnie), wydaje się, że hagonim *Wincenty Kadłubek* miał charakter sakralny, tzn. wiązał ochrzczonego z konkretnym patronem; niekiedy pełnił też funkcję urzędową²³. Szczególnie niepraktyczne musiały być sytuacje, w których chłopiec otrzymywał obok hagonimu kilka innych imion (nr 3, 27, 30, 41, 47, 49, 56, 59, 66, 78, 109, 140, 295), a nawet hagonimów (nr 15, 32, 37, 55, 81, 91, 100, 102). Nasuwa się jeszcze jeden trop. M. Plezia uważał mianowicie, że przydomek *Kadłubek* był już w średniowieczu nacechowany pogardliwie (1957, s. 414–416). Wydaje się

¹⁶ <https://metryki.genbaza.pl/genbaza,detail,424509,5> (dostęp: 15.01.2023).

¹⁷ <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=10&zs=4918d&sy=213&kt=2&plik=10.jpg> (dostęp: 15.01.2023).

¹⁸ <https://metryki.genbaza.pl/genbaza,detail,56667,11> (dostęp: 15.01.2023).

¹⁹ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/14604783> (dostęp: 15.01.2023).

²⁰ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/14604687> (dostęp: 15.01.2023).

²¹ <https://geneteka.genealodzy.pl/index.php> (dostęp: 15.01.2023).

²² <https://metryki.genbaza.pl/genbaza,detail,394792,38> (dostęp: 15.01.2023).

²³ Kwestia ta wymaga badań porównawczych. Przykłady osób takich, jak Stanisław Kostka Potocki, Jan Nepomucen Miller czy Jan Kanty Pawлуskiewicz, są pewnie wyjątkami od reguły. Osobno wymienić należy hagonimy, które wyewoluowały w kierunku samodzielnych imion, zatracając tym samym swój pierwotny charakter (np. Magdalena, Ksawery).

jednak, że gdyby przekonanie to podzielali ludzie żyjący w wiekach XVIII–XIX, to nigdy nie zdecydowaliby się na chrzczenie swoich dzieci takim imieniem.

Tradycja nadawania na chrzcie hagianimu *Wincenty Kadłubek* nie była dotychczas znana literaturze przedmiotu. Jest o tyle specyficzna, że nakierowuje uwagę na żywy w badanym okresie kult. Z jednej strony potwierdza ona różne aspekty związane z weneracją biskupa krakowskiego i cystersa jędrzejowskiego, z drugiej niewątpliwie wzbogaca naszą wiedzę w tym zakresie. Zwyczaj ten narodził się w okolicach Jędrzejowa niedługo po beatyfikacji w 1764 roku (aczkolwiek istnieją przesłanki, że istniał już kilkadziesiąt lat wcześniej) i utrzymał przynajmniej do początku XX wieku, szybko rozprzestrzeniając się na całą Małopolskę, a nawet na sąsiednie regiony. W efekcie jesteśmy w stanie wyliczyć ponad 300 chłopców o imieniu *Wincenty Kadłubek*, w większości pochodzących z warstw chłopskich i mieszczańskich. Hagianim ten nadawano przeważnie w pierwszej połowie października, w okolicach wspomnienia liturgicznego błogosławionego, choć nie było to ściśle przestrzegane. Powyższe rozważania dały natomiast negatywny wynik odnośnie do ewentualnej recepcji *Kroniki polskiej* w zakresie popularności imienia jej autora. Doprecyzowanie tych spostrzeżeń wymagałoby jednak dalszych, źródłowych i porównawczych badań nad kultem Kadłubka, których przeprowadzenie wykracza poza ramy krótkiego przyczynku. W tym celu należałoby przyjrzeć się zachowanym kazaniom z epoki, dziejom poszczególnych lokalnych parafii czy życiorysom ich pasterzy, wreszcie funkcjonowaniu innych hagianimów.

LITERATURA

Źródła

- Czajkowski, F. S. (1803). *Wincentego Kadłubka biskupa krakowskiego Historia polska zkróconą* [Wincenty Kadłubek Bishop of Cracow's shortened Polish history]. Łowicz: [b. wyd.].
Nekrolog Władysława Szczepańskiego. (1967, 28 stycznia). *Życie Warszawy*, 24.
Słomka, J. (1912). *Pamiętniki włościanina: od pańszczyzny do dni dzisiejszych* [Memoirs of a peasant: from serfdom to the present day]. Kraków: Krakowska Drukarnia Nakładowa.
Szczepański, W. (1956). Ankieta personalna [Personal questionnaire], w archiwum prywatnym autora artykułu.

Opracowania

- Artymiak, A. (1947). *Mieszkańcy miasta Jędrzejowa w świetle najstarszej księgi metrykalnej (1743–1752)* [Inhabitants of Jędrzejów in the light of the oldest parish book (1743–1752)]. Jędrzejów: nakładem autora.
Bystroń, J. S. (1938). *Księga imion w Polsce używanych* [Book of names used in Poland]. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”.

- Chalcarz, A. (2001). Opactwo cystersów w Jędrzejowie ośrodkiem kultu błogosławionego Wincentego Kadłubka [Cistercian Abbey in Jędrzejów as a centre of cult of the Blessed Wincenty Kadłubek]. W: K.R. Prokop (red.), *Mistrz Wincenty Kadłubek: Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda* (s. 103–108). Kraków: PAU.
- Czyżewski, K.J., Walczak, M. (2008). Ikonografia błogosławionego Wincentego Kadłubka [Iconography of Blessed Wincenty Kadłubek]. *Cistercium Mater Nostra*, 2(2), 215–230.
- Drelicharz, W. (2008). Pamięć i tradycja o Mistrzu Wincentym w dziejopisarstwie polskim XIII–XV wieku [Memory and tradition of Master Wincenty in Polish historiography of the 13th–15th centuries]. *Cistercium Mater Nostra*, 2(2), 141–192.
- Dworzaczek, W. (1959). *Genealogia* [Genealogy]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ebertowski, K. (2018). Bazy genealogiczne jako pomoc w poszukiwaniu przodków [Genealogical databases as an aid in the search for ancestors]. *Folia Bibliologica*, 60, 187–207.
- Gieysztorowa, I. (1976). *Wstęp do demografii staropolskiej* [Introduction to Old Polish demography]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Górny, M. (1993). *Rodzina chłopska w świetle swoich antroponimów: Studia nad kulturą nazewniczą wsi pałuckiej w XVII wieku* [The peasant family in the light of its anthroponyms: Studies on the naming culture of the Pałuki village in the 17th century]. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kopertowska, D. (1994). Ewolucja motywacji w imiennictwie [Evolution of motivation in naming]. *Język Polski*, 74(1), 22–33.
- Kukło, C. (2009). *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej* [Demography of the Polish-Lithuanian Commonwealth before the partitions]. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Kürbis, B. (2003). Wstęp [Introduction]. W: Mistrz Wincenty Kadłubek, *Kronika polska* (s. V–CXXX). Wrocław: De Agostini.
- Ledzińska, A., Zdanek, M. (2012–2013). XVII-wieczne epitafium enigmatyczne o Mistrzu Wincentym Kadłubku [The 17th-century enigmatic epitaph on Master Wincenty Kadłubek]. *Cistercium Mater Nostra*, 6, 123–154.
- Lincoln, B. (2014). *Between History and Myth: Stories of Harald Fairhair and the founding of the state*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Lis, A. (2017). *Casus exceptus: Problemy prawne kanonizacji bł. Wincentego Kadłubka* [Casus exceptus: Legal problems of the canonization of Blessed Wincenty Kadłubek]. Sandomierz: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Malec, M. (1997). Przydomki hagiomiczne w funkcji samodzielnych imion osobowych [Hagionymic nicknames in the function of independent personal names]. W: J. Duma, H. Popowska-Taborska (red.), *Onomastyka i dialektologia: Prace dedykowane Pani Profesor Ewie Rzetelskiej-Feleszko* (s. 181–186). Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Manikowska, H., Gacka, D. (2018). Hagiografia a historyczność, czyli o historii w hagiografii i hagiografii w służbie historii [Hagiography and historicity, or history in hagiography and hagiography in the service of history]. W: J. Banaszkiewicz [et al.] (red.), *Przeszość w kulturze średniowiecznej Polski* (t. I, s. 657–748). Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Minakowski, M.J. (2014). Gęstość sieci koligacji w parafii Kampinos w XIX wieku [Density of kinship networks in Kampinos parish in the 19th century]. *Przeszość Demograficzna Polski*, 35, 65–74.
- Olszewski, D. (1990). Kult bł. Wincentego Kadłubka w Jędrzejowie: Zarys historii [The cult of Blessed Wincenty Kadłubek in Jędrzejów: Outline of history]. W: D. Olszewski (red.), *Cystersi w Polsce: W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego* (s. 151–178). Kielce: Wydawnictwo „Jedność”.
- Plezia, M. (1957). Nazwa osobowa Kadłubek [Personal name Kadłubek]. *Onomastica*, 3, 393–417.
- Plezia, M. (1960). Pierwszy polski historyk [The first Polish historian]. *Tygodnik Powszechny*, 14(17), 4–5.
- Prokop, K.R. (2005). *Wincenty Kadłubek*. Kraków: WAM.

- Rudnicka-Fira, E. (2013). *Imiennictwo krakowian od XVI do XVIII wieku na tle historii i kultury* [Names of Cracovians from 16th to 18th century against the background of history and culture]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Ryłko, S. (2001). Droga do beatyfikacji i starania o kanonizację Wincentego Kadłubka [The path to beatification and efforts for the canonisation of Wincenty Kadłubek]. W: K.R. Prokop (red.), *Mistrz Wincenty Kadłubek: Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda* (s. 79–84). Kraków: PAU.
- Sęcysz, E. (2000). *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861* [Licensed nobility in the Congress Poland between 1836 and 1861]. Warszawa: DiG.
- Stabińska, J. (1973). *Mistrz Wincenty* [Master Vincent]. Kraków: Znak.
- Suma, T. (2005). *Urzędnicy pocztowi w Królestwie Polskim 1815–1871. Słownik biograficzny* [Postal officials in the Congress Poland 1815–1871. Biographical dictionary]. Warszawa: DiG.
- Świżek, K. (1977). Rozwój kultu bł. Mistrza Wincentego Kadłubka (1226–1976) [Development of the cult of Bl. Master Wincenty Kadłubek (1226–1976)]. *Więź*, 20(10), 61–69.
- Urban, J. (2008). Kult błogosławionego Wincentego Kadłubka w Katedrze na Wawelu [The cult of Blessed Wincenty Kadłubek at Wawel Cathedral]. *Cistercium Mater Nostra*, 2(2), 301–309.
- Widajewicz, J. (1925). *Nazwiska i przezwiska ludowe: Studium z dziejów wsi polskiej XVII i XVIII w.* [Folk names and nicknames: A study in the history of the Polish countryside in the 17th and 18th centuries]. Lwów: nakładem redakcji.
- Wyźga, M. (2019). *Homo movens: Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVI–XVIII wieku* [Homo movens: Peasant mobility in the Cracow microregion in the 16th–18th centuries]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Zabłocki, S. (2008). Uwagi o recepcji bł. Wincentego Kadłubka w Polsce w XVIII wieku [Notes on the reception of Blessed Wincenty Kadłubek in Poland in the 18th century]. W: tenże, *Od starożytności do neohellenizmu: Studia i szkice* (s. 174–187). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zdanek, M. (2008). Kult Wincentego Kadłubka w świetle procesu kanonicznego super cultu immemorabili seu casu exceptu z lat 1687–1691 [The cult of Wincenty Kadłubek in the light of the canonical process super cultu immemorabili seu casu exceptu of 1687–1691]. *Cistercium Mater Nostra*, 2(2), 273–300.
- Zdanek, M. (2012). Udział szlachty w rozwoju kultu błogosławionego Wincentego Kadłubka i jego jędrzejowskiego sanktuarium w XVI–XVII wieku [Participation of the nobility in the development of the cult of Blessed Vincent Kadłubek and his sanctuary in Jędrzejów in the 16th–17th centuries]. *Almanach Historyczny*, 14, 23–33.
- Ziobro, W. (2017). Księgi metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Strzyżowie z lat 1784–1918 — stan zachowania i możliwość odtworzenia ruchu naturalnego ludności [Roman Catholic Parish Register of Strzyżów, 1784–1918 — state of preservation and possibility to reconstruct the natural population movement]. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 39, 97–115. <https://doi.org/10.18276/pdp.2017.39-05>

Internetowe bazy danych

- Family Search. <https://www.familysearch.org/pl/> (dostęp: 15.01.2023).
- Genbaza. <https://metryki.genbaza.pl/index/list> (dostęp: 15.01.2023).
- Geneteka. <https://geneteka.genealodzy.pl/index.php> (dostęp: 15.01.2023).
- Katalog Zasobów Metrykalnych. <https://parafie.genealodzy.pl/> (dostęp: 15.01.2023).
- Metryki Genealodzy. <https://metryki.genealodzy.pl/> (dostęp: 15.01.2023).
- Szukaj w archiwach. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (dostęp: 15.01.2023).
- Świątogen. <https://swiatokrzyskie.indeksy.net/> (dostęp: 15.01.2023).

SUMMARY

“HIS WISH IS TO GIVE HIM THE NAME VINCENT KADŁUBEK”. THE CULT OF THE BLESSED VINCENT
IN THE LIGHT OF VITAL RECORDS (MID-18TH–EARLY 20TH CENTURIES)

Based on the Małopolska vital records from the period 1765–early 20th century, anthroponymic material was collected, showing that the name Wincenty Kadłubek was given during baptisms at that time. This is undoubtedly connected with the cult of the then beatified bishop of Kraków, but it is difficult to link it with the reception of his Chronicle. This custom was practised rather among the peasant and craftsmen strata, and its characteristic feature is that the name Kadłubek was given to boys born in the early autumn, i.e. around the time of the liturgical commemoration of Bl. Vincent.

Keywords: Vincent Kadłubek, Jędrzejów, anthroponymy, hagionyms, cult of saints, vital records

МАЯ ВЛАХОВА-АНГЕЛОВА

mvlahova@ibl.bas.bg

ORCID: 0000-0002-7826-1898

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките
София, България

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.5>

Onomastica LXVII, 2023

PL ISSN 0078-4648

ГЕРГАНА ПЕТКОВА

Gergana.Petkova@mu-plovdiv.bg

ORCID: 0000-0001-7209-9765

Медицински университет – Пловдив
Пловдив, България

ГРАНИЧНИ ЯВЛЕНИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА АНТРОПОНИМИЯ*

Ключови думи: гранични явления, българска антропонимия, нововъведения, неконвенционални имена

1. ВЪВЕДЕНИЕ

През последните две десетилетия тенденциите на плурилингвизъм и глобализация в рамките на ЕС се отразяват и върху българската езикова ситуация, характеризираща се със засилено присъствие на английския език, който, от своя страна, завладява редица престижни комуникативни сфери. Според А. Ангелов „главен фактор за езиковите промени е културната унификация“ (Ангелов, 2012, с. 87). Подмяната на локалния културен контекст неминуемо води до множество лексикални заемания, но също и до навлизането на цели мисловни модели и граматически конструкции (Ангелов, 2014а).

Измененията в културния контекст неминуемо дават отражение и върху системата от лични имена, тъй като антропонимията е силно подвластна на социокултурната динамика. В резултат на интензивните промени в културата, ценностите и формите на комуникация личните имена не само у нас се интернационализират и се характеризират с по-висока степен на уникалност (Gerritzen, 2006; Leibring, 2016; Choleva-Dimitrova и др., 2021). Пораждащите се в следствие на тези процеси явления биха могли да се определят

* Настоящото изследване е проведено в рамките на проекта „Личните имена в България в началото на 21. век“, финансиран от ФНИ по договор № КП-06-Н-40/10, 10.12.2019.

като гранични, тъй като доскоро не бяха познати в българската личноименна система, а днес вече си проправят път и бележат нов етап в нейното развитие. В най-голяма степен това важи за ставащите вече популярни имена без полова съотнесеност, т.нар. унисекс имена, а също и за различни неконвенционални имена (напр. с нетипичните завършеци *-у*, *-и*, *-е*, вкл. женски имена с *-ø* флексия), за бащините имена, образувани без традиционния суфикс *-ов(a)/-ев(a)* и не на последно място за все още редките фамилни имена без типичното окончание за женски род.

Така от една силно национално специфична система постепенно българската личноименна система губи някои от своите най-характерни особености и лека-полека не само личните, но също и бащините, а и фамилните имена започват да придобиват по-универсална, наднационална форма и звучене. Разбира се, тези процеси са едва в началото и все още преобладаващата част от имената се подчиняват на традиционните правила и установените норми. Все пак имайки предвид бързината, с която настъпват промените, а също и степента на разпространение на някои нови явления, можем да допуснем, че в недалечно бъдеще може и да се сбъднат някои от прогнозите на наши езиковеди, че в даден момент българските лични имена ще загубят своята национална специфичност. А. Ангелов дори определя случващото се с имената в България като „подмяна на личноименната система“ (Ангелов, 2014а, с. 260).

Настоящото изследване цели да се фокусира върху анализа на споменатите гранични явления в съвременната българска антропонимия, като се опита да открие причините за тяхната поява в социокултурните промени и културната унификация, наблюдавани в България през последните две десетилетия, т.е. в социономастичен аспект.

2. ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА

Социалните промени безспорно са причината за модата при имената и водят до периодична смяна в предпочитанията сред родителите към определени преномени. И въпреки че изследванията в областта на антропонимията сочат, че традициите все още са уважавани и следвани, глобализацията може да бъде определена като процес, който застрашава националната и регионалната идентичност (Gerritzen, 2006, с. 177; Ангелов, 2014а, 2014б). Днес глобализацията, която се наблюдава в световен мащаб и чийто израз е културната унификация, е водещата причина за промените в именния репертоар. В последните две десетилетия новостите при личните имена, както може да се предполага, идват основно от англо-американската култура, тъй като „езиковата глобализация се облича в английска форма“ (Ангелов, 2014а, с. 258),

а според М. Виденов „истинското ѝ название би следвало да е американизация“ (Виденов, 2017, с. 15). Тя налага до голяма степен единна мода на имената по целия свят, чието отражение може да се открие в различните личноименни системи. Сравнението на антропонимните тенденции в страните от Европа показва, че е налице една група от антропоними, които могат да бъдат определени като интернационални и които заемат челните места във повечето честотни списъци (Левкова, 2021). Причината за това може да бъде търсена в подобния вкус на цяло едно поколение родители, формиран от масовата култура. Редица изследователи дори прогнозираят, че идентичността все повече ще избледнява и именните системи на отделните народи в Европа ще стават все по-сходни (Gerritzen, 2006; Левкова, 2021). Появата на имена като *Тони*, *Стефани* или *Крис* вече е глобално явление. Така обликът на българските лични имена постепенно се изменя в посока към все „по-западно“ звучащи имена, напр. вм. *Христо* > *Кристиан*, вм. *Ангелина* > *Анджела*. Приемайки термина на А. Ангелов (2014а, 2014б), можем да обобщим, че се наблюдава *уестърнизация* на личноименната система, която се изразява във възприемането, от една страна, на конкретни имена (Петкова, 2021; Choleva-Dimitrova и др., 2021), а от друга страна, на имеобразователни средства и начини, характерни изключително за английския език (Влахова-Ангелова, 2023). Казано по друг начин, надмощието и престижът на англосаксонската мода в именуването в глобален мащаб води до приспособяване на българските имена към нея. Резултатът от това са появата на гранични явления в нашата антропонимия, които могат да бъдат определени като: 1) преход от полово определени към полово неопределени имена (лични, бащини и фамилни); 2) заличаване на разликите между лично и бащино име (чрез отказ от употребата на суфикс *-ов(a)/-ев(a)*) като последица от новата социолингвистична ситуация у нас (т.е. засиленото присъствие на английския език или американизацията) и подмяната на културния контекст.

Още първите социономастични наблюдения върху модата при личните имена в България установяват, че като високо престижни се възприемат чуждите имена, заети от западноевропейски езици — преките заемки и „чуждообразните“ имена са една от двете форми за създаване на престижни имена (Константинов, 1987, с. 43). И преди, и сега причините за появата и утвърждаването на чуждите имена в езиковата практика у нас са социолингвистични и се коренят във виждането, че чуждата култура и език имат по-висок престиж спрямо българската (Алексова, 2014). Българските лични имена със самата си форма подсказват, че носителите им са българи (Илчев, 2012, с. 41). В днешно време за една част от българите този факт е неприемлив (Левкова, 2022, с. 99–100) и те смятат за по-престижни имена, които са по-универсални и дават възможност на децата да се приобщат безпроблемно

към чужда култура¹. Подобни тенденции се регистрират и в други общества, където за представителите на по-младото поколение е видно предпочитане към англицизираните варианти на традиционни имена с цел по-лесна социална интеграция (Pisoschi, 2013, с. 68), включително и в общества, които поддържат многовековните си традиции живи и до днес. Така например сред младите японски семейства се засилва тенденцията да назовават своите новородени дъщери с наподобяващи популярни английски имена, като *Emiri* vs. *Emily*, *Risa* vs. *Lisa*. Въпреки че тази тенденция се възприема като грубо пренебрегване на принадлежността към японската култура, тя е породена от желанието на родителите за по-лесна адаптация на момичетата в една бъдеща уеднаквена световна култура и тези женски преномени с интернационално звучене се считат за по-престижни, за белег на по-висок социален статус (Loveday, 2013, с. 566–567).

От друга страна, особеностите на българската фонетика и графична система също могат да доведат до трудности при произнасянето и/или транслитерирането на дадено име на латиница, както и до възникване на пейоративни асоциации и предпоставки за грешки при изговарянето и изписването му. Ето защо избягването на имена, съдържащи специфични за българския език звукове и букви (като *ц*, *ж*, *ъ*), е често срещан мотив за избора на име (Янев, 2009, с. 54). Родителите изтъкват, че искат името на детето им да може лесно да се произнася от чужденци и да се транслитерира без проблеми, а имена като *Цветелина* и *Зорница* създават именно такива проблеми. Всичко това поражда стремеж да се следват чужди именни модели при това характерни най-вече за англо-американската култура като най-високо престижна и най-конвертируема в съвременния свят.

3. ГРАНИЧНИТЕ ЯВЛЕНИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА АНТРОПОНИМИЯ

3.1. Преход от полово определени към полово неутрални имена

Традиционно българските лични имена са полово определени и съществуват (с някои малки изключения) като мъжки и женски съответствия, напр. *Иван* и *Иванка*, *Любен* и *Люба*, *Виктор* и *Виктория* и пр. Тенденцията към

¹ Подобни процеси са били наблюдавани и в предишни исторически периоди. През 19. век сред част от българите са били популярни явления, известни като „турчеене“ и „гръччеене“, чиято основна цел е била приобщаване към смятаната за по-престижна култура, а техен израз са били редица езикови и поведенчески практики, включително и възприемане на присъщи или поне наподобяващи характерни за тези култури лични и фамилни имена, напр. *Кириаци* вм. *Кирил*; *Иван Денкоглу* (и в двата случая чрез употребата съответно на гръцки и турски суфикси).

утвърждаване на полово неутрални имена също е израз на културната унификация и не е само българско явление, а е характерна за редица именни системи, където липсва специфична регулация по въпроса, напр. в Румъния (Pisoschi, 2011, 2013), докато в други европейски страни е налице тяхната изрична забрана (Brylla, 2009; Walkowiak, 2016). Нашите наблюдения показват, че тя засяга и трите вида официални имена в България — лични, бащини и фамилни, макар на този етап степента на явлението да не е голяма и да има различна географска дистрибуция (Чолева-Димитрова, Влахова-Ангелова, 2019; Влахова-Ангелова, 2020). Утвърждаването на полово неутралните имена е последица от няколко процеса, които ще бъдат разглеждани поотделно в следващите редове, а именно: появата на неконвенционални имена с нетипични за българския език завършеци, асоцииращи се със средния граматичен род; увеличението на женски лични имена с нулева флексия под влияние на френските женски имена; появата на унисекс имена, използвани за двата пола, и образуване на женски форми на фамилни имена без окончание на женски род.

3.1.1. Неконвенционални имена — трансфер на чужди имена с нетипични завършеци

Известно е, че личното име освен да назовава конкретното лице, индивидуализирайки го в рамките на дадена общност (семейство, род, общество, държава), изпълнява и друга функция — да наговори акта на именуване с екстралингвистична информация, свързана с традициите (Илчев, 2012, с. 12–15; Калканова, 1996, с. 35; Ковачев, 1995, с. 17–19). Според О. Фелекан онимите във всяка една антропонимна система могат да се разделят на конвенционални и неконвенционални, които съответно биват съобразени с общоустановените практики в именуването или излизат рязко от техните рамки, а критерият за тази подялба може да бъде наличието или липсата на директен лингвистичен контакт между езика, от който произхожда името, и езика, говорим от общността, чийто представител е носителят му, или пък религиозният критерий (Felecan, 2014, с. 134–135). До появата на множество неконвенционални лични имена, т.е. такива, които нито от лингвистична, нито от социокултурна гледна точка са типични за населяващите определена територия, регион или държава, се стига посредством директен трансфер на имена от един в друг контекст, както и чрез създаването на нови антропоними по чужди образци (с. 133–135). Веднъж пренесени в нов и нетипичен контекст, те съществуват като неконвенционални имена, преди да придобият достатъчна популярност както женското име *Никол*, което в момента е сред най-популярните женски лични имена на деца в България (НСИ, Имената в България 2020 г.).

Измежду съвременните български имена на новородени² могат да се обособят две групи неконвенционални имена:

а) нови и нетипични варианти на традиционни имена от чужд произход, определени по-горе като интернационални лични имена (*Александър* вм. *Александър*, *Джордж* вм. *Георги*, *Антъни* вм. *Андон* и *Антон*, *Микаела* и *Мишел* вм. *Михаела*, *Натали* вм. *Наталия*, *Айрин* вм. *Ирина*, *Джулия* вм. *Юлия* и пр.);

б) т.нар. „уникални“ имена, които не се вписват в традициите дори и на официалните етнически общности в страната.

По отношение на начина на възникване на неконвенционалните имена може да се каже, че това, което се наблюдава в България, следва световните тенденции. В рамките на нашето изследване не са регистрирани примери на имена, образувани от названия на известни модни брандове, но същевременно не е малък броят на т.нар. идолни имена като *Джорджина* (Джорджина Родригес, модел), *Имани*, *Иман* (популярна певица), *Кийра* (Кийра Найтли, актриса), *Мегън* (Мегън Маркъл, актриса, съпруга на Принц Хари), *Прея* (популярна българска поп изпълнителка), *Брайан*, *Браян* (Браян Адамс, певец), *Венсан* (Венсан Касел, актьор). Срещат се и случаи на уникални имена, образувани от имена на градове или държави (*Валенсия* е изведено от съответния топоним — Валенсия, град в Испания), герои от книги, филми, митологични и библейски персонажи, исторически личности (*Деметра*, *Авел*, *Аттила*, *Ахил*, *Вергилий*, *Дионис*). Към уникалните имена се включват и лични имена, образувани директно от чужди, най-често английски апелативи, по изцяло американски модел (*Блесинг*, *Джой*, *Айви*, *Вайлет*, *Дейзи*).

Както става ясно от примерите, неконвенционалните имена не се привеждат в съответствие с нормите на българския език по отношение на тяхната форма. В последно време расте броят на имената с нетрадиционни завършеци на *-у*, *-и*, *-е*, напр. *Бену*, *Дуйгу*, *Иви*, *Нанси*, *Стейси*, *Вилерже*, *Еге*, които не могат да бъдат еднозначно определени от българското езиково съзнание като мъжки или женски, защото тяхната граматична форма насочва към среден род³. Най-продуктивен е завършекът *-и*, като женските имена преобладават пред мъжките (вж. таблица 1).

По отношение на появата на тези имена може да се проследи различно чуждо влияние. Разбира се, най-осезаемо е влиянието на английския език (*Анджи*, *Валари*, *Енджи*, *Грейси*, *Зоуи*, *Кейти*, *Синди*, *Съни*, *Нанси*, *Стейси*, *Антани*, *Антъни*, *Дейви*, *Джорди*, *Стенли*), но също така и на италианския (*Габриеле*, *Беатриче*, *Микаеле*, *Микеле*), френския (*Анри*, *Роже*), както и на

² В изследването се използват официални данни за 2008, 2014 и 2018 г. за имената на новородените деца в осем български града, предоставени от НСИ.

³ В българския език думи, завършващи на *-е*, *-и*, *-у*, *-ю*, са от среден род (Буров, 2016).

гръцкия (*Ариадни*) и на турския (*Инджи, Бену, Дуйгу*). Появата на англицизираните форми се дължи най-вече на формирания нов вкус на младите родители, но чуждоезичните имена могат да са следствие и на смесени бракове заради наличието на различни етнически общности в България. За разлика от имена като *Нанси, Стейси, Антани*, които вече са познати на мнозинството българи от киното и телевизията, то когато става дума за екзотични преномени, които не са популярни, трудно може да се определи тяхната полова принадлежност както в случаи като *Меликсади, Вилерже, Дуйгу, Ефе* и под.

Таблица 1. Имената с нетрадиционни завършеци на *-и, -у, -е*.

Вид завършек	Женски лични имена	Мъжки лични имена
<i>-и</i>	<i>Анджи, Енджи, Грейси, Зоуи, Кейти, Синди, Съни, Иви, Нанси, Стейси, Ариадни, Валари, Инджи</i>	<i>Антани, Антъни, Дейви, Джорди, Стенли, Меликсади, Анри</i>
<i>-у</i>	<i>Бену, Дуйгу</i>	–
<i>-е</i>	<i>Алисе, Габриеле, Беатриче</i>	<i>Микаеле, Микеле, Роже</i>

3.1.2. Изпадане на флексията за женски род под влияние на френските женски имена

Преходът от полово определени към полово неутрални имена е свързан и с появата на все повече и повече женски лични имена без типичната за тях флексия за женски род, процес, който също е особено активен в последните години. Нашите статистически анализи показват, че все по-голям процент от женските лични имена завършват на съгласен звук — 3,26%⁴ от всички женски лични имена (през 2008 г.) спрямо 4,21% (през 2018 г.). Докато в средата на 20. век те са били съвсем малко и твърде нетипични — „женски имена със съгласна накрая има само двајсетина — едни са от български съществителни (*Пролет, Радост*), други — направо чужди (*Жанет, Ивет, Мадлен*)“ (Илчев, 2012, с. 20–23). Това явление стои в пряка връзка с появата на унисекс имената, на които ще се спрем по-надолу. Доказателство за това е и фактът, че в рамките на проведено неотдавна анкетно проучване женският антропоним *Никол* е определен като унисекс име от един от респондентите. Авторката на изследването, не без основание, заключава, че роля за това е изиграл завършекът на името, т.е. на съгласен звук (Левкова, 2019, с. 406). Нашите наблюдения показват още, че в последно време има

⁴ Данните се отнасят за женските лични имена от 8 български града, обект на анализ в проекта „Личните имена в България в началото на 21. век“.

силна конкуренция при част от имената, като новите форми, завършващи на съгласна, се конкурират с традиционните, завършващи на *-а* (вж. таблица 2).

Таблица 2. Съотношение между варианти с нулева флексия и с *-а* от гр. София.

Име (нул. флексия)	бр. (2008 г.)	бр. (2018 г.)	Име (<i>-а</i>)	бр. (2008 г.)	бр. (2018 г.)
Ивон	12	14	Ивона	14	11
Ирен	9	3	Ирена	8	3
Ивет	21	8	Ивета	8	5
Изабел	10	13	Изабела	12	35
Евелин	0	8	Евелина	7	6
Катрин	28	37	Катерина	37	60
Каролин	4	0	Каролина	15	8

3.1.3. Унисекс имена

Появата на унисекс имена в България е съвсем ново явление, макар че подобни примери съществуват и по-рано, но под формата на умалителни имена, които не са официални (Чакърова, 2011). По отношение на пътя на възникване и утвърждаване на унисекс имената в България се наблюдават сходни процеси, описани в други личноименни системи (Barry, Harper, 1993; Lieberson и др., 2000; Brylla, 2009; Felecan, 2015). Единият от проводниците на полово неутралните имена се явява придобилият широко разпространение в последните години начин за образуване на деминутивни имена, завършващи на *-и*, напр. *Вики, Диди, Лили, Тони, Цвети* и пр. Те вече почти напълно изместват останалите традиционни умалително-гальовни форми на имената (със суфиксите *-ко, -чо, -ьо, -ка* и др.) (Исса, Хамами, 2014) и все по-често се налагат и като официални имена. Значителна част от българските унисекс имена представляват тъкмо такива умалителни форми: *Марти, Ники, Тони, Цвети* (Влахова-Ангелова, 2020). Това не е изненадващо, защото тъкмо този тип антропоними са сред най-често срещаните унисекс имена и в английския (Lieberson и др., 2000, с. 1268), откъдето навлизат и в други езици, напр. румънския (Felecan, 2015, с. 159). За разлика от английския език обаче, където има известна последователност в изписването им в зависимост от пола (напр. ЖЛИ *Bobbie* vs. МЛИ *Bobby*, ЖЛИ *Nickie* vs. МЛИ *Nicky*, вж Lieberson и др., 2000), в българския език подобни антропоними се пишат по един и същи начин.

Друг път за възникването на унисекс имена в България е посредством директен трансфер на чужди антропоними, без да бъдат адаптирани към българския език. Такива са модните напоследък имена като *Анис*, *Енис*, *Даян*, *Дениз*, *Марсел*, *Никита*, *Симон*. В една част от случаите те се заемат като унисекс имена и се употребяват и за момчета, и за момичета, напр. *Анис*, *Елиа/Елия*, *Енис*, *Даян*, *Марсел*. В други случаи те се заемат като варианти, отнасящи се за срещуположния пол, на съществуващи и преди имена, напр. женските лични имена *Андрея*, *Габриел*, *Симон*. Появата на андрогинни имена е свързана с един процес, който се наблюдава отчетливо на българска почва. Споменатото заимстване на френски женски имена, завършващи на съгласна, оказва значително влияние в този процес, защото се прехвърля и върху традиционни български женски имена. Тенденцията за модернизирание тъкмо по този начин на традиционните женски лични имена води до появата на нови варианти, завършващи на съгласна: *Елен* < *Елена*, *Розалин* < *Розалина*, които са омонимни на съществували преди това мъжки имена. Така се стига до появата на нови унисекс имена тип *Розалин* (вж. таблица 3).

Таблица 3. Процес на образуване на унисекс имена тип *Розалин*.

Женско име		Женско име	=	Мъжко име ⁵		Унисекс име
Евелина	→	Евелин	=	Евелин	→	Евелин
Елена	→	Елен	=	Елен	→	Елен
Розалина	→	Розалин	=	Розалин	→	Розалин

3.1.4. Отказ от полово диференциране на фамилните имена

Възприето е, че българските фамилни имена се образуват със суфиксите *-ов*, *-ев*, *-ски*, *-ин* и *-ич*, като първите два са значително по-продуктивни от останалите три (Ангелова-Атанасова, 2005, с. 42). За формите за женски род се използват респективно *-ова*, *-ева*, *-ска*, *-ина* (Илчев, 2012, с. 29–32). В днешно време се наблюдава тенденция на отказ от поставяне на съответния родов маркер към фамилното име, т.е. употреба на една и съща форма на фамилното име и за лица мъже, и за лица жени. Практиката показва, че при сключване на брак се допуска приемане или добавяне на фамилията на съпруга, без да се поставя окончание за женски род, напр.: вместо *Сирийска* името

⁵ Имената са ексцерпирани от „Честотно-етимологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия“ на Н. Ковачев (1995).

остава *Сирийски*⁶. Тази практика е в пълен разрез с нормите на българския език и е неприемлива за личноименната ни система. И тук, както и при бащините имена (за които ще стане дума по-нататък), една недостатъчно прецизна формулировка⁷ в съществуващите нормативни актове дава възможност за тенденциозно, напълно лишено от лингвистични основания прекриване на езиковата норма, чийто корен също може да се търси в наложилата се културна унификация. Известно е, че полови диференцираните женски фамилни имена са характерни само за определени култури (най-вече славянските). Сред част от обществото обаче се налага мнението, че фамилни имена без женско окончание са „модни“, а добавянето на окончанието се тълкува като промяна на наследеното име и затова е нежелано. Тъй като липсват емпирични изследвания по темата, в подкрепа можем да приведем извадки от интернет дискусия под надслов „Искам да ‘коригирам’ фамилните имена на децата си“ в един юридически форум, където се разисква този въпрос, и която дава представа за разнопосочните нагласи на обществото:

kiki_niki: Тук вероятно ще търпя критика [...], че желанието ми [да се премахне окончанието -а от фамилното име на дъщерите му по съдебен ред] е плод на глезотия или нещо подобно. И може би с право, но какво лошо има в това едно име да звучи по-модерно без да се губи колорита и идентичността му? Все пак живеем в 21 век не в 18ти.

janetastoiimeno: [...] Смятам, че е правилно и общоприето по цял свят фамилиите да се предават в същия вид, в който са били при техните предци, каква е тази тъпотия да сложиш на натурална фамилия като Ружин буквата „а“ накрая, това не отговаря дори и на нашите законови норми...

peznaiko: Притеснителното е за мен че промяната на имената от някакво изключение се превръща в практика. Общо взето доста съдебни състави считат, че няма нищо лошо човек да си сменя за щяло и нещяло името. Вече започвам да се питам дали не е необходима забрана по съдебен ред да се сменят имена [...]. Все пак името е елемент който индивидуализира физическото лице. Вече почти не мога да срещна акт за гражданско състояние в който в графа Бележки няма нанесена някаква бележка най-често за промяна на имена.

roftokal: Модно е бащиното име да е без -ов, модно е женските имена да нямат женски окончания [...] Предполагам, щото звучи чуждестранно, западно едно такова [...] и по тая причина красиво и елегантно⁸.

Подобни примери засега имат характер на изключения. Нашите наблюдения показват, че такива отклонения се срещат по-често при фамилни имена,

⁶ Примерите за женски фамилни имена без родово окончание са взети от публично достъпни източници в интернет.

⁷ Текстът гласи: „може да вземе за фамилно име или да добави към фамилното си име фамилното или бащиното име на другия съпруг“ (Симеонова, 2005, с. 32).

⁸ Запазен е оригиналният правопис на изказванията (<https://lex.bg/forum/viewtopic.php?f=6&t=21299&sid=da71db05e2a6f1b53ff4cdc6658f4a5f>).

завършващи с по-редките суфикси *-ин(а)*, *-ски(а)*/*-шки(а)*/*-чки(а)*, напр. *Люба Ласкин*, *Биляна Калфин*, *Анна Руски*, *Миряна Сирийски*, *Надежда Нейнски*, *Катерина Блатечки*. Срещат се обаче и имена, завършващи с най-разпространения суфикс *-ов(а)*/*-ев(а)* като: *Луиза Григорова-Макариев*, *Лилия Дюлгерова*, *Десислава Генов-Димитрова*.

3.2. Заличаване на разликите между лично и бащино име

Заличаването на разликата между лично и бащино име също е плод на глобализационните процеси в българската антропонимия и се изразява в отказ от използване на суфиксите *-ов(а)* и *-ев(а)* за образуване на задължителните за България бащини имена. То е отглас от стремежа към уестърнизация, тъй като наличието на женски форми на бащини или фамилни имена не е характерно днес за западноевропейските личноименни системи. Според Закона за гражданската регистрация, чл. 13 (Изм. — ДВ, бр. 96, 2004 г.), „бащиното име на всяко лице се образува от собственото име на бащата и се вписва с наставка *-ов* или *-ев* и окончание съобразно пола на детето, освен когато собственото име на бащата не позволява поставянето на тези окончания или те противоречат на семейните, етническите или религиозните традиции на родителите“⁹. Включеното уточнение отваря широко врати за приемането на много изключения. На практика все по-често се допускат бащини имена без традиционните наставки *-ов(а)*/*-ев(а)*, напр. *Чавдар*⁹ вм. *Чавдаров(а)*, *Антон* вм. *Антонов(а)*, *Боян* вм. *Боянов(а)*, *Григор* вм. *Григоров(а)* и под. При една голяма част от имената не съществуват обективни причини да не се образуват бащини имена със суфикси, въпреки това те се изписват без наставка: *Алекс Мартин Петрова*.

Изследването на Чолева-Димитрова и Влахова-Ангелова (2019) показва, че разпространението на това явление все още е характерно предимно за столицата, където 9,7% от новородените през 2014 г. са получили бащини имена без наставки, докато в другите два най-големи града (Пловдив и Варна) процентът на тези бащини имена е незначителен. Столицата обаче е законодател на модата и вероятно в скоро време тези процеси ще се разпрострат и в други части на страната. Споменатата практика прави неконтролируем процеса на създаване на бащините имена в България и води до появата на случаи, при които собственото име на детето не е различимо от патронима. Свободата при образуване на бащините имена предизвиква все по-често недоразумения, тъй като комбинацията от лично име и безсуфиксно бащино име може да се схване и като двойно лично име при това мъжко

⁹ Всички примерите за бащини имена са на новородени от гр. София през 2014 г. по данни на НСИ.

или женско, напр. *Алекс Мартин*. Особено фрапиращи са случаи, при които личното име на детето и неговото презиме съвпадат, напр. *Росен Росен Петров* (Симеонова, 2005, с. 31).

4. ИЗВОДИ

Глобализацията и културната унификация намират израз в отказ от някои от културно специфичните черти на българските лични, бащини и фамилни имена. Този процес може най-общо да бъде определен като „уестърнизация“, а според някои лингвисти представлява де факто „подмяна на личноименната система“. Проявленията му, от своя страна, могат да се определят като „гранични явления“, тъй като са нови и непознати за българския антропонимикон и биха могли да се сметнат като начало на нов етап в развитието му. Тези проявления са свързани с две основни тенденции — преход от полово определени към полово неутрални имена (лични, бащини и фамилни) и заличаване на разликите между лично и бащино име. Практическият резултат от действието на тези две тенденции е появата на множество неконвенционални имена, които са твърде различни от възприетите културни и религиозни норми за именуване, включително и по отношение на своята форма. Макар тези преномени все още да се причисляват към периферията на българската антропонимна система, защото в преобладаващата си част са имена с единична употреба, вероятно някои от тях ще се утвърдят както това вече е факт при женските лични имена, завършващи на съгласна (*Ивет, Елен, Мадлен*).

По отношение на личните имена се наблюдава интензивно заемане на чужди преномени от близки и далечни култури, които в днешно време не се адаптират към нормите на българския език най-вече по отношение на именните завършеци, напр. *Джой, Микеле, Нанси*. Веднъж пренесени в нов и нетипичен контекст, те съществуват като неконвенционални имена, преди да придобият достатъчна популярност както женското име *Никол*, което в момента е сред най-популярните женски лични имена на деца в България. Често тези имена (особено по-екзотичните) не могат да бъдат асоциирани с нито един от двата пола, тъй като техните завършеци са типични за средния род в българския език, напр. *Дуйгу, Ефе, Меликсади*.

Освен неконвенционалните имена все по-често се появяват и унисекс имена, като отглас от глобалните тенденции при именуването на новородените днес. Те в голямата си част са или директно заети от англо-американската именна традиция, или са образувани по техен модел (*Елиа/Елия, Вики, Никита, Цвети*). Броят на полово неутралните имена нараства и чрез появата на нови женски преномени без окончание, които дублират съществували преди това мъжки имена, като *Евелин* и *Розалин*.

Тенденцията към отпадане на половата определеност при фамилните имена е съвсем ново и много рядко срещащо се явление, което засяга в по-голяма степен имената, образувани с по-редки суфикси като *-ин(а)*, *-ск(и/а)*. На този етап това явление по-скоро може да се тълкува като тенденциозен отказ от традиционната форма за женски род на фамилното име, продиктуван от стремеж към интернационализация и по-силна индивидуализация.

Българските бащини имена, на свой ред, също не остават незасегнати от интернационализацията, но при тях промените се изразяват в отказ от употребата на традиционните суфикси *-ов(а)*/*-ев(а)* за тяхното образуване, което води до заличаване на границата между лични и бащини имена, *Мартин* вм. *Мартинов(а)*. Това явление за момента е неравномерно разпределено, като се проявява с много по-голям интензитет в столицата София.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова, К. (2014). Съвременната българска езикова ситуация в европейски контекст [Contemporary Bulgarian language situation in European context]. В: Д. Иванова (ред.), *Езиковата политика в европейски и национален контекст* (с. 65–80). Пловдив: Унив. изд. „Паисий Хилендарски“.
- Ангелов, А.Г. (2012). *Еколингвистика: Или екология на застрашените езици и лингвистика на застрашените екосистеми* [Ecolinguistics: or ecology of endangered languages and linguistics of endangered ecosystems]. София: Международно социолингвистично дружество.
- Ангелов, А.Г. (2014а). *Политическа лингвистика според принципите на екологичната етика* [Political linguistics according to ecological ethics principles]. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Ангелов, А.Г. (2014б). Глобализационните процеси и закъснялата уестърнизация на родния език [Globalization processes and delayed westernization of the Bulgarian language]. *Проблеми на социолингвистиката*, 11, 327–330.
- Ангелова-Атанасова, М. (2005). Посоки и развой в именуването на българите в началото на XXI век [Directions and development in the name-giving of the Bulgarians at the beginning of the 21st century]. *Състояние и проблеми на българската ономастика*, 7(1), 34–45.
- Буров, С. (2016). Средният род [Neuter gender]. В: М. Стаменов, И. Панчев (ред.), *Актуални проблеми на съвременната лингвистика. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хонорис кауза Стефана Димитрова* (с. 33–44). София: Издателство на БАН.
- Виденов, М. (2017). Европейската езикова ситуация днес — надмощие и приспособяване [European language situation — domination and adaptation]. В: Е. Търпоманова, К. Алексова (ред.), *Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии 24–25 април 2017 г.* Том II: *Езиковедски четения* (с. 11–18). София: Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“.
- Влахова-Ангелова, М. (2020). За унисекс имената в съвременната българска личноименна система [On unisex names in contemporary Bulgarian anthroponymic system]. В: В. Мичева, Д. Благоева, М. Витанова, М. Цибранска, С. Колковска, Т. Александрова (ред.), *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“* (София, 2020) (т. 2, с. 110–122). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.

- Влахова-Ангелова, М. (2023). Естетиката на хибридноста и съвременните лични имена, или за блендинга като словообразователен начин в българската антропонимия [Esthetics of hybridity and contemporary forenames or on blending as a word formation device in Bulgarian anthroponymy]. В: Т. Александрова и др. (ред.), *Да попитаме Владо Мурдаров. Текстове, посветени на 75-годишнината на езиковеда и преводача проф. д.ф.н. Владо Мурдаров* (с. 249–258). София: Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“.
- Закон за гражданската регистрация* [Civil Registry Law]. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673409>
- Илчев, С. (2012). *Речник на личните и фамилни имена у българите* (2-ро изд.). [Dictionary of Bulgarian forenames and family names (2nd ed.)]. София: Изток–Запад.
- Исса, К., Хамами, Н. (2014). Вариации на формите за обръщение и на умалителните форми на личните имена в съвременния български език [Variations of name vocative and diminutive forms of personal names in contemporary Bulgarian]. В: А. Чолева-Димитрова (ред.), *Изследователските хоризонти на българската лингвистика* (с. 87–107). София: ИБЕ.
- Калканова, Т. (1996). *Популярно ли е твоето име?* [How popular is your name?]. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Ковачев, Н. (1995). *Честотно-etimологичен речник на личните имена* [Frequency and etymological dictionary of personal names]. Велико Търново: Пик.
- Константинов, Ю. (1987). Някои въпроси на българската антропонимия в социолингвистичен план [Some problems of Bulgarian anthroponymy in socio-linguistic perspective]. *Contrastive linguistics*, 12(4), 36–44.
- Левкова, Р. (2019). Мотиви за избор на лично име в началото на XXI век (по данни на анкетно проучване) [Motives for choosing a personal name at the beginning of the 21st century (according to an empirical study)]. В: В. Бонджолова (ред.), *Nomen est omen. Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р К. Цанков* (с. 395–408). Велико Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий“.
- Левкова, Р. (2021). Наблюдения върху най-популярните имена за новородени в сравнителен план с други страни (за края на второто десетилетие на XXI век) [Observations on the most popular newborn names in comparison to other countries (in the end of the second decade of the 21st c.)]. *Studia philologica Universitatis Velikotarnovensis*, 40(1), 231–238.
- Левкова, Р. (2022). *Тенденции в развитието на българската личноименна система в началото на XXI век* [Trends in Bulgarian personal name system development in the beginning of the 21st century]. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- НСИ = Национален статистически институт. (2020). Имената в България 2020 [Names in Bulgaria 2020]. <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Names2020p.pdf>
- Петкова, Г. (2021). За чуждите лични имена с единична употреба, регистрирани в гр. София през 2014 г. [On foreign personal names with single usage in the official data of the city of Sofia (2014)]. В: А. Чолева-Димитрова, М. Влахова-Ангелова, Н. Данчева (ред.), *Слъждовати достойнство. Доклади от международната ономастична конференция „Антропоними и антропонимни изследвания в началото на XXI век“, посветена на 100-годишнината от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Заимов (1921–1987)* (с. 260–269). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.
- Симеонова, Н. (2005). Практически проблеми на формирането на имената у българите в службите на ГРАО [Practical problems about name formation of the Bulgarians observed by GRAO service]. *Състояние и проблеми на българската ономастика*, 7(1), 29–33.
- Чакърлова, К. (2011). Формално-семантична характеристика на съществителните имена от общ род в съвременния български език [Formal and semantic features of nouns with a common gender in the contemporary Bulgarian language]. В: К. Чакърлова (ред.), *Следите на словото. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. Диана Иванова* (с. 324–340). Пловдив: Контекст.
- Чолева-Димитрова, А., Влахова-Ангелова, М. (2019). Състояние и проблеми на българската личноименна система [State and problems of the Bulgarian personal name system]. *Български език и литература*, 61(4), 373–389.

- Янев, Б. (2009). *Система на личните имена в българския и немския език* [The system of personal names in Bulgarian and German]. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.
- Barry, H., Harper, A.S. (1993). Feminization of unisex names from 1960 to 1990. *Names*, 41(4), 228–238. <https://doi.org/10.1179/nam.1993.41.4.228>
- Brylla, E. (2009). Female names and male names equality between the sexes. В: W. Ahrens, S. Embleton, A. Lapierre (ред.), *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada* (с. 176–181). Toronto: York University.
- Choleva-Dimitrova, A., Vlahova-Angelova, M., Dancheva, N., Petkova, G. (2021). Dynamics of first names in the Bulgarian anthroponymic system (according to official first names in the city of Sofia, in the years 2007 and 2014). *Onoma*, 56, 57–85. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.56/2021/4>
- Felecan, O. (2014). Unconventional first names: between onomastic innovations and illustrious models. В: O. Felecan, D. Felecan (ред.), *Unconventional Anthroponyms: Formation Patterns and Discursive Function* (с. 133–155). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Felecan, O. (2015). Se poate vorbi în română de (pre)nume unisex? В: O. Felecan (ред.), *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics “Name and Naming” Conventional/Unconventional in Onomastics* (с. 149–162). Cluj-Napoca: Mega–Argonaut.
- Gerritzen, D. (2006). Naming children in globalizing world. *Acta onomastica*, 47, 177–184.
- Leibring, K. (2016). Given names in European naming systems. В: C. Hough (ред.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (с. 199–213). Oxford: Oxford University Press.
- Lieberson, S., Dumais, S., Baumann, S. (2000). The instability of androgynous names: the symbolic maintenance of gender boundaries. *American Journal of Sociology*, 105(5), 1249–1287. <https://doi.org/10.1086/210431>
- Loveday, L. (2013). Five innovative strategies in Japanese female anthroponyms today. В: O. Felecan (ред.), *Name and Naming. Onomastics in Contemporary Public Space* (с. 560–574). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Pisoschi, C. (2011). Theoretical considerations on the time and space “journey” of some Anglo-Saxon proper names. В: O. Felecan (ред.), *Numele și Numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică*, ediția I: *Interferențe multietnice în antroponimie* (с. 515–526). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Pisoschi, C. (2013). On the current perception of proper names. В: O. Felecan (ред.), *Name and Naming: Onomastics in Contemporary Public Space* (с. 52–68). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Walkowiak, J. (2016). *Personal Name Policy: From Theory to Practice*. Poznań: Wydział Neofilologii UAM.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Aleksova, K. (2014). Savremennata balgarska ezikova situatsiya v evropeyski kontekst [Contemporary Bulgarian language situation in European context]. In D. Ivanova (Ed.), *Ezikovata politika v evropeyski i natsionalen kontekst* (pp. 65–80). Plovdiv: Univ. izd. „Paissy Hilendarski“.
- Angelov, A.G. (2012). *Ekolingvistika: ili ekologiya na zastrashenite ezitsi i lingvistika na zastrashenite ekosistemi* [Ecolinguistics: or ecology of endangered languages and linguistics of endangered ecosystems]. Sofia: Mezhdunarodno sotsiolingvisticno druzhestvo.
- Angelov, A.G. (2014a). *Politicheska lingvistika spored printsipite na ekologichnata etika* [Political linguistics according to ecological ethics principles]. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Angelov, A.G. (2014b). Globalizatsionnite protsesi i zakasnyalata uestarnizatsiya na rodniya ezik [Globalization processes and delated westernization of the Bulgarian language]. *Problemi na sotsiolingvistikata*, 11, 327–330.

- Angelova-Atanasova, M. (2005). Posoki i razvoy v imenuvaneto na balgarite v nachaloto na XXI vek [Directions and development in the name-giving of the Bulgarians at the beginning of the 21st century]. *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika*, 7(1), 34–45.
- Barry, H., & Harper, A.S. (1993). Feminization of unisex names from 1960 to 1990. *Names*, 41(4), 228–238. <https://doi.org/10.1179/nam.1993.41.4.228>
- Brylla, E. (2009). Female names and male names equality between the sexes. In W. Ahrens, S. Embleton, & A. Lapierre (Eds.), *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada* (pp. 176–181). Toronto: York University.
- Burov, S. (2016). Sredniyat rod [Neuter gender]. In M. Stamenov & I. Panchev (Eds.), *Aktualni problemi na savremennata lingvistika. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. d-r honoris kauza Stefana Dimitrova* (pp. 33–44). Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Chakarova, K. (2011). Formalno-semanticna karakteristika na sashtestvitelnite imena ot obsht rod v savremenniya balgarski ezik [Formal and semantic features of nouns with a common gender in the contemporary Bulgarian language]. In K. Chakarova (Ed.), *Sledite na slovoto. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. Diana Ivanova* (pp. 324–340). Plovdiv: Kontekst.
- Choleva-Dimitrova, A., & Vlahova-Angelova, M. (2019). Sastoyanie i problemi na balgarskata lichnoimenna sistema [State and problems of the Bulgarian personal name system]. *Balgarski ezik i literatura*, 61(4), 373–389.
- Choleva-Dimitrova, A., Vlahova-Angelova, M., Dancheva, N., & Petkova, G. (2021). Dynamics of first names in the Bulgarian anthroponymic system (according to official first names in the city of Sofia, in the years 2007 and 2014). *Onoma*, 56, 57–85. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.56/2021/4>
- Felecan, O. (2014). Unconventional first names: Between onomastic innovations and illustrious models. In O. Felecan & D. Felecan (Eds.), *Unconventional Anthroponyms: Formation Patterns and Discursive Function* (pp. 133–155). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Felecan, O. (2015). Se poate vorbi în română de (pre)nume unisex? In O. Felecan (Ed.), *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics "Name and Naming" Conventional/Unconventional in Onomastics* (pp. 149–162). Cluj-Napoca: Mega-Argonaut.
- Gerritzen, D. (2006). Naming children in globalizing world. *Acta onomastica*, 47, 177–184.
- Ilchev, S. (2012). *Rechnik na lichnite i familni imena u balgarite* (2-ro izd.) [Dictionary of Bulgarian forenames and family names (2nd ed.)]. Sofia: Iztok–Zapad.
- Issa, K., & Hamami, N. (2014). Variatsii na formite za obrashtenie i na umalitelnite formi na lichnite imena v savremenniya balgarski ezik [Variations of name vocative and diminutive forms of personal names in contemporary Bulgarian]. In A. Choleva-Dimitrova (Ed.), *Izslodovatelските хоризonti na balgarskata lingvistika* (pp. 87–107). Sofia: IBE.
- Kalkanova, T. (1996). *Populyarno li e tvoeto ime?* [How popular is your name?]. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- Konstantinov, Yu. (1987). Nyakoi vaprosi na balgarskata antroponimiya v sotsiolingvistichestven plan [Some problems of Bulgarian anthroponymy in socio-linguistic perspective]. *Contrastive linguistics*, 12(4), 36–44.
- Kovachev, N. (1995). *Chestotno-etimologichen rechnik na lichnite imena v savremennata balgarska antroponimiya* [Frequency and etymological dictionary of personal names in contemporary Bulgarian anthroponymy]. Veliko Tarnovo: Pik.
- Leibring, K. (2016). Given names in European naming systems. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 199–213). Oxford: Oxford University Press.
- Levkova, R. (2019). Motivi za izbor na lichno ime v nachaloto na XXI vek (po dannii na anketno prouchvane) [Motives for choosing a personal name at the beginning of the 21st century (according to an empirical study)]. In V. Bondzholova (Ed.), *Nomen est omen. Nauchni izsledvaniya v chest na 70-godishninata na prof. d-r K. Tsankov* (pp. 395–408). Veliko Tarnovo: UI „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“.

- Levkova, R. (2021). Nablyudeniya varhu nay-populyarnite imena za novorodeni v sravnitelan plan s drugi strani (za kraya na vtoroto desetiletie na XXI vek) [Observations on the most popular newborn names in comparison to other countries (in the end of the second decade of the 21st century)]. *Studia philologica Universitatis Velikotarnovensis*, 40(1), 231–238.
- Levkova, R. (2022). *Tendentsii v razvitiето na balgarskata lichnoimenna sistema v nachaloto na XXI vek* [Trends in Bulgarian personal name system development in the beginning of the 21st century]. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Lieberson, S., Dumais, S., & Baumann, S. (2000). The instability of androgynous names: The symbolic maintenance of gender boundaries. *American Journal of Sociology*, 105(5), 1249–1287. <https://doi.org/10.1086/210431>
- Loveday, L. (2013). Five innovative strategies in Japanese female anthroponyms today. In O. Felecan (Ed.), *Name and Naming: Onomastics in Contemporary Public Space* (pp. 560–574). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- NSI = Natsionalen statisticheski institut. (2020). *Imenata v Bulgariya 2020* [Names in Bulgaria 2020]. <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Names2020p.pdf>
- Petkova, G. (2021). Za chuzhdite lichni imena s edinichna upotreba, registrirani v gr. Sofia prez 2014 g. [On foreign personal names with single usage in the official data of the city of Sofia (2014)]. In A. Choleva-Dimitrova, M. Vlahova-Angelova, & N. Dancheva (Eds.), *Sledovati dostoit. Dokladi ot mezhdunarodnata onomastichna konferentsiya „Antroponimi i antroponimni izsledvaniya v nachaloto na XXI vek“*, posvetena na 100-godishninata ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Yordan Zaimov (1921–1987) (pp. 260–269). Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“.
- Pisoschi, C. (2011). Theoretical considerations on the time and space “journey” of some Anglo-Saxon proper names. In O. Felecan (Ed.), *Numele si Numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică*, ediția I: *Interferențe multietnice în antroponimie* (pp. 515–526). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Pisoschi, C. (2013). On the current perception of proper names. In O. Felecan (Ed.), *Name and Naming: Onomastics in Contemporary Public Space* (pp. 52–68). Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Simeonova, N. (2005). Prakticheski problemi na formiraniето na imenata u balgarite v sluzhbite na GRAO [Practical problems about name formation of the Bulgarians observed by GRAO service]. *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika*, 7(1), 29–33.
- Videnov, M. (2017). Evropeyskata ezikova situatsiya dnes — nadmoshtie i prisposobyavane [European language situation — domination and adaptation]. In E. Tarpomanova & K. Aleksova (Eds.), *Nadmoshtie i prisposobyavane: Sbornik dokladi ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsiya na Fakulteta po slavyanski filologii 24–25 april 2017 g. Tom II. Ezikovedski cheteniya* (pp. 11–18). Sofia: Fakultet po slavyanski filologii, SU „Sv. Kliment Ohridski“.
- Vlahova-Angelova, M. (2020). Za uniseks imenata v savremennata balgarska lichnoimenna sistema [On unisex names in contemporary Bulgarian anthroponymic system]. In V. Micheva, D. Blagoeva, M. Vitanova, M. Tsibranska, S. Kolkovska, & T. Aleksandrova (Eds.), *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“* (Sofia, 2020) (Vol. 2, pp. 110–122). Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“.
- Vlahova-Angelova, M. (2023). Estetikata na hibridnosta i savremennite lichni imena, ili za blendinga kato slovoobrazovatelnen nachin v balgarskata antroponimiya [Esthetics of hybridity and contemporary forenames or on blending as a word formation device in Bulgarian anthroponymy]. V: T. Aleksandrova et al. (Eds.), *Da popitame Vladko Murdarov. Tekstove, posveteni na 75-godishninata na ezikoveda i prevodacha prof. d.f.n. Vladko Murdarov* (pp. 249–258). Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. M. Drinov“.
- Walkowiak, J. (2016). *Personal Name Policy: From Theory to Practice*. Poznań: Wydźiał Neofilologii UAM.
- Yanev, B. (2009). *Sistema na lichnite imena v balgarskiya i nemskiya ezik* [The system of personal names in Bulgarian and German]. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.
- Zakon za grazhdanskata registratsiya* [Civil Registry Law], <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673409>

SUMMARY

BOUNDARY PHENOMENA IN CONTEMPORARY BULGARIAN ANTHROPNOMY

The influence of the trends towards plurilingualism and globalization observed within the EU over the last two decades has also affected the Bulgarian language. Such new phenomena, which could be defined as boundary ones, may also be found in Bulgarian anthroponymy, where they appear as a result of the process of globalization via internationalization. In general, they may be seen primarily in the transmission of many foreign forenames from different cultures, be they familiar or not to Bulgarian, the onyms of which have, in most cases, not been adapted to the Bulgarian language rules (*Джюй/Dzhoy*, *Дуїзу/Duygu*, *Ефе/Efe*, *Нанси/Nansi*). Due to the untypical context, they have become unconventional anthroponyms following relocation. The other process is of crossing the existing grammatical rules expressed by the omission of the feminine gender flecion which is obligatory in Bulgarian. These two phenomena are directly connected with the appearance and acceptance of the so-called unisex names which, until recently, remained unknown to Bulgarian official (conventional) anthroponymy. The present research analyses how and to what degree they affect the different types of official anthroponyms (forenames, patronyms, and family names). The onomastic tendencies described represent boundary phenomena and may be taken as the beginning of a new level in the development of the Bulgarian personal name system.

Keywords: boundary phenomena, Bulgarian anthroponymy, anthroponymic innovations, unconventional forenames

ЛАРИСА КОЛБАБА
kolibaba79@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7063-5309
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.6>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

СВІТЛАНА РОМАНЮК
s.romaniuk@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-0569-7663
Варшавський університет
Варшава, Республіка Польща

ВАЛЕНТИНА ФУРСА
v_fursa@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7862-1542
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ ПАТРОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТА НАУКОВОМУ ДИСКУРСАХ ХХІ СТ. — ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ VS ТРАДИЦІЯ

Ключові слова: патронім, ім'я по батькові, антропонімна модель, публіцистичний дискурс, науковий дискурс

1. ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Основне призначення словесного опису особи — ідентифікувати її, тобто надати таку інформацію, що дасть змогу з'ясувати, про кого саме йдеться, а отже, полегшити порозуміння між співрозмовниками. Цій функції підпорядкована структурна різноманітність і добір складників найменування. За висновками мовознавців, компонентів у структурі назви має бути стільки, щоб співрозмовник легко і швидко міг зрозуміти, яку особу мають на увазі в конкретній комунікативній ситуації (Вербовацька, 2014). Водночас на вибір антропонімної моделі, її склад впливає багато інших чинників, зокрема й позамовних. Як слушно зауважує І. Фаріон, «історична й сучасна антропонімійна система, на відміну від апеллятивної, показово узалежнена від

позамовних чинників. Кожен антропонім — це фокус соціолінгвальних та історичних явищ тої чи тої доби» (Фаріон, 2020, с. 171), натомість, на думку дослідниці, серед усіх компонентів антропонімної моделі «показово промовистим складником» (там само), що зазнав змін у вживанні, є патронім. Сучасні зміни у складі антропонімної моделі полягають у її еволюціонуванні від трикомпонентної до двокомпонентної структури під впливом суспільно-історичних процесів, унаслідок чого від кінця 90-х рр. ХХ ст. спостерігаємо поступове усунення патронімного складника з традиційного тричленного офіційного найменування українців і замінювання трикомпонентної антропонімної моделі «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» двокомпонентною — «*прізвище + ім'я*». У ХХІ ст. ця тенденція розгортається далі.

1.1. Стан досліджень. В українському мовознавстві патроніми ґрунтовно вивчено в історичному аспекті (Чучка, 1965; Худаш, 1977; Медвідь-Пахомова, 1999а, б, 2004; Фаріон, 2020 та ін.). На сьогодні відомі дослідження, у яких констатовано тенденцію до обмеженого вживання патронімних назв у сучасній мовній практиці (Медвідь-Пахомова, 1999 б, с. 7–8; Вербовацька, 2014 та ін.), проте в них не схарактеризовано цей процес цілісно (у різнотипних мовних практиках), не оцінено його з погляду практичної доцільності, не спрогнозовано подальший розвиток.

1.2. З огляду на це мета пропонованого дослідження — комплексно проаналізувати зміни, що відбулися у способах офіційного найменування осіб в українській літературній мові ХХІ ст. Для того, щоб зреалізувати поставлену мету, розв'язано такі завдання: 1) зафіксовано та схарактеризовано зміни, що відбулися у способах найменування осіб у публіцистичному та науковому дискурсах; 2) обґрунтовано причини цих змін; 3) оцінено їх із погляду практичної доцільності; 4) спрогнозовано подальший розвиток тенденції до використання патронімів у мовній практиці.

1.3. Матеріалом дослідження послуговували дво- та трикомпонентні моделі офіційних найменувань осіб в українській літературній мові ХХІ ст. Їх було дібрано за період 2015–2022 рр. з усного мовлення та писемних текстів двох функційно-стильових сфер української мовної практики — публіцистичного та наукового дискурсів, для яких використання офіційних найменувань осіб є обов'язковим. Вибір цих функційних сфер мовокористування дав змогу дослідити стан уживання патронімів в українській літературній мові першої чверті ХХІ ст. і з'ясувати причини, що зумовили зрушення в багатовіковій традиції офіційного найменування українців. Об'єкт дослідження — дво- та трикомпонентні моделі офіційного найменування осіб. Предмет дослідження — зміни, що сталися в офіційних способах називання українців на початку ХХІ ст.

1.4. Методи. Дослідження виконано за допомогою загальнонаукових (індукція, дедукція, спостереження, якісний аналіз фактичного матеріалу, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичних методів, основними серед яких є описовий (за допомогою цього методу комплексно схарактеризовано типові вияви тенденцій в уживанні патронімів в українській літературній мові XXI ст.), зіставний (використання цього методу дало змогу порівняти склад та закономірності вживання антропонімних моделей у різних функційно-стильових сферах сучасної української мовної практики) та прагматичний (для ідентифікування засобів реалізації комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом) методи.

Пропоновану студію вважаємо актуальною і новаторською, оскільки вона має комплексний характер, а її висновки ґрунтовані на аналізові найновішого мовного матеріалу.

2. АНТРОПОНІМНІ МОДЕЛІ НАЙМЕНУВАННЯ ОСІБ У РІЗНИХ ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВИХ СФЕРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ XXI СТ.

2.1. Публіцистичний дискурс

Серед двох досліджуваних функційно-стильових сфер сучасної української мовної практики найпомітніше тенденція до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною оприявлена в публіцистичному дискурсі. Цю тенденцію засвідчують антропонімні моделі, якими послуговуються журналісти й ведучі українського радіо та телебачення під час офіційного називання осіб. До аналізу залучено найсвіжіший фактичний матеріал, дібраний із етерів та програм Українського суспільного радіо, телемаратону «Єдині новини» (телеканал «1 + 1»), українських токшоу «Право на владу» (телеканал «1 + 1»), «Свобода слова» (телеканал ICTV), «Чорне дзеркало» (телеканал «7 канал»), «Велика політика» (телеканал «5 канал»), «Пульс» (телеканал «24 канал»), «Український формат» (телеканал «NewsOne»), «Народ проти» (телеканал «Україна 24»), «На часі» (телеканал ВІТА), «Твій вечір» (телеканал «1 + 1») і под. за період 2015–2023 роки.

Зафіксовані антропонімні формули засвідчують, що медійники, представляючи своїх співрозмовників або звертаючись до них, переважно використовують двокомпонентну модель *«ім'я + прізвище»*, напр.:

[А. Куликов:] Ми повернулися до студії «Свободи слова», і при центральному мікрофоні *Ігор Сmeshко* [...] Пане Сmeshко, сьогодні стала відома заява *Дмитра Яроша* (Свобода слова, 2015);

[А. Мірошніченко:] Наш перший гість сьогодні — це *Олександр Турчинов* (Велика політика, 2020);

[Н. Влащенко:] *Юрію Луценко*, починаєте Ви (Народ проти, 2021);

[А. Новак:] Я радий представити своїх гостей: *Андрій Гнатуш*, [...] *Олександр Кондратенко*, [...] *Анна Бикова*, [...] *Валентин Стефанович* (На часі, 2022);

З нами на зв'язку *Павло Кириленко*, голова Донецької ОВА (Єдині новини, 2022);

[...] говорить *Денис Монастирський* (Українське суспільне радіо, 2022).

Традиційно засобом виявлення поваги й шанобливого ставлення до співрозмовника слугувало звертання до нього на ім'я по батькові, проте в сучасному мас-медійному просторі до представників різних рівнів і рангів (голів обласних та районних військових адміністрацій, мерів міст, очільників офіційних і неофіційних установ, міністрів, їхніх заступників, радників, народних депутатів, військових командирів, представників шоубізнесу, інших відомих осіб та високопосадовців) переважно фіксуємо офіційні звертання, що складаються зі слів *пан* або *пані*, поєднані з особовим ім'ям, прізвищем, ім'ям та прізвищем чи з іншим іменником — загальною назвою, що означає посаду, звання (наукове, військове), соціальне становище, тоді як патронімів журналісти та ведучі програм майже не вживають. Причому якщо кілька років тому ми спостерігали спорадичне чергування антропонімних моделей без патроніма і з патронімом, пор.:

[О. Моторний:] *Максим Бурбак*, як Ви вважаєте? (Право на владу, 2015);

[О. Моторний:] *Юлія Володимирівна*, що буде з Україною і українцями? (Право на владу, 2015);

[С. Іванов:] Вітайте Генерального прокурора *Юрія Луценка* (Право на владу, 2017);

[С. Іванов:] *Юрію Віталійовичу*, [...] Ваше особисте враження від цього? (Право на владу, 2017);

то нині переважають моделі, у складі яких немає імені по батькові, пор.:

[А. Мірошніченко:] *Пане Олександрє*, запрошуємо Вас до нашої студії (Велика політика, 2020);

[Н. Влащенко:] *Пане Сергію*, до Вас коротке питання... (Народ проти, 2021);

Доброго вечора, пані Лесю!; *Пане Федоре*, слава Україні! (Єдині новини, 2022);

[Голос за кадром:] Ви когось конкретного маєте на увазі, *пане Олеже*? [...] *Пане Ляшко*, а яку кнопку натиснете Ви? (Право на владу, 2015);

Пане Чаус, вітаємо Вас!; Спасибі, *пане Федоров*, за розмову (Єдині новини, 2022);

[В. Карп'як:] *Пані Кіра Рудик* ще має запитання (Свобода слова, 2021);

[В. Карп'як:] Зараз я надам *пану Андрію Римаруку* слово (Свобода слова, 2021);

[В. Карп'як:] Перепрошую, *пане генерале*... (Свобода слова, 2021);

Пане міністре, спасибі!; *Пане посол*, вітаємо Вас!; *Пане Президенте*, які Ваші враження від зустрічі? (Єдині новини, 2022).

Комунікативні ситуації, за яких журналісти звертаються до своїх співрозмовників на ім'я по батькові або представляють їх, уживаючи патронімів, в українському мас-медійному просторі 20-х рр. XXI ст. трапляються рідко, напр.:

[В. Голованов:] *Євгенію Альфредовичу*, що Ви думаєте з приводу...? (Український формат, 2018);

[Г. Степанець:] *Андрій Іванович*... (Пульс, 2020).

Такі звертання здебільшого спостерігаємо тоді, коли гість — старша за віком особа, тому ведучий, представляючи своїх співрозмовників, свідомо й підкреслено молодших називає на ім'я та прізвище, а старших — на ім'я та ім'я по батькові, пор.:

[В. Голованов:] *Ігор Мосійчук* — представник законодавчої гілки влади, а *Євгеній Альфредович*, як міністр транспорту в минулому, представляв виконавчу владу... (Український формат, 2018).

Подеколи працівники масмедійної сфери послуговуються іменами по батькові як стилістичним засобом для врізноманітнення набору словесних конструкцій, що називають особу, чергуючи їх з антропонімами моделями без патронімів, пор.:

[О. Семко:] І сьогодні до розмови ми запросили директора департаменту охорони здоров'я Вінницької міської ради *пана Олександра Володимировича Шиша* (На часі, 2021);

[О. Семко:] Ви, напевно, зрозуміли: якщо *Олександр Шиш* у студії, то будемо говорити про вакцини, про ковід (На часі, 2021).

Це особливо помітно в межах тієї самої передачі або етеру й засвідчує, що для деяких журналістів антропонімі моделі обох типів — з патронімом і без нього — є рівнозначними.

Спостережена тенденція дає підстави констатувати, що в сучасному публіцистичному дискурсі патроніми втратили статус елітарних і престижних

назв¹. Проте, зауважує К. Городенська, використання форми звертання, що поєднує етикетні іменники *пане*, *пані* та особове ім'я, стосовно до осіб, які обіймають високі державні посади, багато для кого є неприйнятним і фамільярним, пор.: *пане Петре!* (до колишнього Президента України Петра Порошенка); *пане Володимире!* (до колишнього міністра закордонних справ України Володимира Огризка) та ін. (Городенська, 2021, с. 14).

П. Чучка та С. Медвідь-Пахомова кваліфікують спосіб найменування особи за допомогою компонентів *пан* чи *пані* як запозичену «польську формулу звертання» (Чучка, 1965, с. 149; Медвідь-Пахомова, 1999б, с. 7). Лексеми *пан/пані* виявилися зручними для використання, оскільки позбавляють мовців практичної незручності тримати в пам'яті імена батьків своїх колег, знайомих, сусідів тощо, хоч звертання, у яких використано етикетні загальні іменники *пане* до чоловіка і *пані* до жінки, до українського публіцистичного дискурсу входили поступово. Дехто «їх відкидав тільки тому, що вони надавали таким звертанням соціального звучання, вивіщували когось до панського статусу (а панів в Україні вже немає!), проте сьогодні загал мовців звертання *пане*, *пані* так уже не сприймає» (Городенська, 2021, с. 13).

Моделі звертань, до складу яких входять етикетні іменники *пане* і *пані* так узвичаїлися в мовній практиці, що їх почали поєднувати навіть зі скороченими пестливими формами повних імен, пор.:

[А. Мірошніченко:] Я рада представити Ольгу Айвазовську. Це координаторка виборчих програм громадської мережі «Опора». Добрий вечір, *пані Олю...* (Велика політика, 2020); *Пані Олю*, розкажіть докладніше... (Єдині новини, 2022).

Такі моделі офіційних звертань не порушують норм ділового спілкування, а роблять його психологічно комфортним для співрозмовників і створюють довірливу атмосферу.

Ми підтримуємо думку тих дослідників, які вважають перехід від трикомпонентної офіційної моделі найменування до двоконпонентної (без імені по батькові) є «проявом орієнтації на західноєвропейські офіційні антропонімі

¹ М. Худаш, покликаючись на писемні пам'ятки, звертав увагу, що іменування особи за допомогою тричленної моделі «власне ім'я + назва по батькові на *-ич*, *-ович*, *-евич* + прізвище (прізвищева назва)» – давня східнослов'янська традиція, поширена передусім у середовищі суспільних верхів (Худаш, 1977, с. 131). В Україні тричленне іменування було «своєрідною прерогативою соціальної верхівки, а у XVI–XVII ст. – заможного міщанства» (Худаш, 1977, с. 132). У XVIII ст., наголошує мовознавець, навіть у церковних парафіяльних метриках тричленні іменування для нижчих соціальних верств населення взагалі траплялися досить рідко (Худаш, 1977, с. 133). Проте «у давньоруський період, – зауважує І. Фаріон, – 3-компонентна формула з патронімічним (чи пропатронімічним) складником та відтопонімічним означенням чи іншим складником була також ідентифікатором усіх верств населення: від княжих родин до престолоду» (Фаріон, 2020, с. 172).

формули» (Вербовецька, 2014). Переконливим аргументом на користь такої позиції є той факт, що від початку російсько-української війни (лютий 2022 р.) ця тенденція ще більше увиразнилася. У сучасному публіцистичному комунікативному просторі дуже рідко можна почути звертання на ім'я та ім'я по батькові, що зумовлено, очевидно, бажанням мовців дистанціюватися від усього спільного з російським та інтегруватися з європейською культурною спільнотою.

Значно рідше працівники засобів масової комунікації звертаються до свого співрозмовника лише на ім'я — переважно тоді, коли цим співрозмовником є колега або молодша за віком особа. Напр.:

Добрий вечір, *Олено!* Які маєш новини?; *Маріє,* сподіваюся, що все буде добре; *Андрію,* вітаю!; *Даріє,* доброї ночі вам!; *Олегу,* щойно ми про це говорили; *Олеже,* вітаємо!; *Андрію,* як ситуація? (Єдині новини, 2022).

На думку мовознавців, це спричинено тим, що особова назва, яка складається з одного компонента, здатна виконувати функцію ідентифікації в дуже вузькому колективі з незначною кількістю його членів (сім'я, клас, друзі, сусіди, робочий колектив і под.) (Вербовецька, 2014).

За спостереженнями К. Городенської, автори програм та журналісти Суспільного радіо звертаються до неофіційних осіб молодого віку переважно на ім'я, ужите у формі кличного відмінка без етикетних слів *пане* чи *пані*, напр.: *Романе!*, *Денісе!*, *Вікторе!*, *Андрію!*, *Віталію!*, *Оксано!*, *Ольго!*, *Тамаро!*, *Даріно!*, *Маріє!* та ін. (Городенська, 2021, с. 14). Однак у сучасному публіцистичному дискурсі спостерігаємо й порушення зазначеної закономірності. Однокомпонентною антропонімною моделлю медійники подеколи послуговуються і під час спілкування із запрошеними гостями, якими є посадові особи, поважні персони, експерти. Шанобливе ставлення до них засвідчує вжиток займенника II особи множини *Ви* та його відмінкових форм, пор.:

[До народного депутата:] *Вадиме,* може *Ви* розпочнете? (Велика політика, 2020);

[До Голови Верховної Ради України і голови фракції «Слуга народу»:] *Давиде,* і від *Вас* чуємо, і від *Вас,* *Руслане,* тільки заспокійливі фрази... (Право на владу, 2022);

[До директора музею:] *Тетяно,* вітаємо *Вас!* (Єдині новини, 2022).

За нашими спостереженнями, звертання до поважних осіб лише на ім'я без етикетних слів *пане* чи *пані* надає спілкуванню розкутості, невимушеності, відкритості.

Типовою особливістю найменування осіб у сучасних засобах масової комунікації є не лише переважання двокомпонентних антропонімних моделей, а й послідовність розташування їхніх компонентів, що залежить «від

жанрових і стилевих чинників мовлення, має певні традиції, але не є остаточно усталеним» (Чучка, 1965, с. 149). Під час офіційного представлення свого співрозмовника журналісти спочатку називають його ім'я, а потім — прізвище, пор.:

[О. Моторний:] Сьогодні у студії «Право на владу» вітайте: *Юлія Тимошенко*, [...] *Максим Бурбак*, [...] *Віктор Бондар* (Право на владу, 2015);

[В. Голованов:] Я з радістю представлю гостей нашої студії: [...] *Андрій Панасюк*, [...] *Дмитро Купіра*, [...] *Олег Ярошевич*, [...] *Євген Червоненко* [...] (Український формат, 2018);

[В. Карп'як:] Говорити сьогодні на теми національної безпеки біля центрального мікрофона будуть [...] *Зоряна Скалецька*, [...] *Арсен Аваков*, [...] *Сергій Рахманін*. І першим до мікрофона я запрошую [...] *пана Вадима Пристайка* (Свобода слова, 2020);

[Г. Степанець:] Міський голова Дрогобича *Тарас Кучма* з нами на зв'язку (Пульс, 2020);

[В. Полуєв:] Із нами на прямому зв'язку лікар-інфекціоніст із Чернівецької лікарні *Ольга Кобевко* (Пульс, 2020);

[Є. Гордєєв:] У нас гості сьогодні такі: *Тимофій Мілованов*, [...] *Наталя Мосейчук*, [...] *Марія Бурмака*, [...] *Олег Чабан* (Твій вечір, 2021);

[Є. Салтан:] Гості нашої студії — [...] *Сергій Філічкін*, [...] *Роман Сенік*, [...] *Артем Рудомьоткін*, [...] *Євген Стельмах* (Чорне дзеркало, 2021);

[Н. Влащенко:] Я попрошу вітати в студії наших шановних гостей: *Ігор Смешко*, [...] *Юрій Луценко*, [...] *Василь Вовк*, [...] *Кіра Рудик*, [...] *Микола Вересень*, [...] *Сергій Власенко*... (Народ проти, 2021);

[В. Карп'як:] У нашій студії буде міністр закордонних справ *Дмитро Кулеба*. А зараз із нами на зв'язку міністр оборони *Олексій Резніков*. (Свобода слова, 2022).

Інверсія компонентів двослівних антропонімних моделей «ім'я + прізвище» властива офіційному стилю «як української мови, так і інших слов'янських мов. Словаки, чехи, болгари та інші слов'яни, практично не вживають антропонімних сполучень з препозицією прізвища» (Медвідь-Пахомова, 2000, с. 102). Ця формула в південних та західних слов'ян, зазначає О. Вербовецька, нагадує східнослов'янську «*особове ім'я + ім'я по батькові*», якій не притаманна інверсія складників (Вербовецька, 2014).

2.2. Науковий дискурс

Тексти наукового дискурсу так само засвідчують широкий ужиток двокомпонентних антропонімних моделей, проте в них зафіксовано й трикомпонентні структури. Антропонімні моделі було дібрано із широкого кола різножанрових наукових текстів: фахових видань України, авторефератів, дисертацій, монографій, статей, програм наукових конференцій та усних виступів на

наукових зібраннях, зокрема й на засіданнях спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій за 2015–2022 роки.

Тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною виразно засвідчують антропонімні моделі для ідентифікації авторів наукових статей, надрукованих у фахових виданнях. До аналізу було залучено наукові фахові видання, опубліковані на сайті Міністерства освіти і науки України. Усі видання за способом найменування авторів різних статей розподілено на три групи: 1) ті, що послуговуються двокомпонентною антропонімною моделлю; 2) ті, які віддають перевагу трикомпонентній антропонімній моделі; 3) ті, що використовують обидві моделі ідентифікації авторів у різні часові проміжки.

Серед наукових фахових видань України двокомпонентну модель найменування авторів статей на зразок:

Андрій Чуй. Любовна лірика: типологія та дефініція (Волинь філологічна: текст і контекст. 2021. № 31);

Ірина Фаріон. Патронімна ідентифікація на *-ич/-ович (-евич)* як складник трикомпонентної антропонімної формули (Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2020. Вип. 72);

засвідчено здебільшого у фахових виданнях України, що виходять у західному та центральному регіонах, пор.: *Вісник економіки* (Вісник Тернопільського національного економічного університету); *Вісник Львівського національного аграрного університету* (агрономія); *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія педагогічна*; *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*; *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки»; *Волинь філологічна: Текст і контекст*; *Гуманітарні візії* (Національний університет «Львівська політехніка»); *Мовознавчий вісник* (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); *Мова: класичне — модерне — постмодерне* (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); *Народна творчість та етнологія* (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ); *Народознавчі зошити* (Інститут народознавства НАН України, Львів); *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*; *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*; *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*; *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*; *Новітня доба* (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів); *Проблеми слов'янознавства*

(Львівський національний університет імені Івана Франка); *Україна — Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість* (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів); *Українська полоністика* (Житомирський державний університет імені Івана Франка); *Фізика та освітні технології* (Волинський національний університет імені Лесі Українки) та ін.

Трикомпонентною антропонімною моделлю для найменування автора чи авторів статті на кшталт:

Бірта Г.О., Бургу Ю.Г., Назаренко В.О., Горячова О.О. Фізико-хімічні показники підшкірного шпигу свиней різного напрямку продуктивності (Біологія тварин, 2016, № 4);

Юрій С.І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур (Вісник економічної науки України, 2008, № 2);

послугуються в наукових фахових виданнях України, що їх друкують переважно у східному та південному регіонах України, пор.: *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*; *Вісник аграрної науки Причорномор'я* (Миколаївський національний аграрний університет); *Вісник Одеського національного морського університету*; *Лінгвістика* (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»); *Мова. Література. Фольклор* (Запорізький національний університет); *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*; *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право* та ін.

Серед наукових фахових видань України окрему групу за способом найменування автора або авторів статті формують ті, у яких у різні часові проміжки спочатку переважала трикомпонентна антропонімна модель, а нині домінує двокомпонентна модель без патронімного складника. Наприклад, у виданні «Мовні і концептуальні картини світу» авторів статей до 2021 року йменували трикомпонентною антропонімною моделлю, а із 2022 року — двокомпонентною, пор.:

Адилова З.Т. Термінологічна лексика у перших українських підручниках із шахової гри (Мовні і концептуальні картини світу, 2017, вип. 56, ч. 1);

Михайленко Олена, Сидоренко Олена. Міра перекладацьких трансформацій у відтворенні наукового тексту (Мовні і концептуальні картини світу, 2022, № 1).

Серед таких видань засвідчено: *Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки*; *Український історичний журнал*; *Архіви України*; *Український педагогічний журнал*; *Філологічні трактати*; *Часопис Національної музичної академії імені П.І. Чайковського* тощо.

На початку ХХІ ст. двокомпонентні антропонімні моделі без патронімного складника активно використовують для називання авторів українськомовних монографій, пор.:

Микола Жулинський. Слово на сторожі нації (Київ: Видавництво «Український письменник», 2015);

Ольга Станіслав. Особливості когезії та сепаратизації у сучасній французькій мові: лінгво-культурологічний аспект (Луцьк: Вежа-Друк, 2016);

Валерія Корольова. Комунікативно-прагматична організація сучасної української драми (Дніпро: Ліра, 2016);

Лариса Кислюк. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017);

Світлана Харченко. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. (Київ: Міленіум, 2017);

Анатолій Мойсієнко. Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови (Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018).

Проте трикомпонентні найменування авторів наукових праць із патронімним складником також уживані:

Л.А. Халіновська. Українська авіаційна термінологія: Формування і функціонування (Київ: КММ, 2017);

Т.А. Коць. Українське слово в пресі кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: динаміка літературної норми (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018).

Традиційно в текстах авторефератів, дисертацій та наукових статей автори переважно послуговуються трикомпонентною антропонімною моделлю ідентифікації осіб, однак дедалі частіше натрапляємо й на двокомпонентну модель, що здебільшого зумовлено регіоном, де проживає автор, його мовними смаками та ідейними переконаннями, пор.:

[...] статус і стан української мови досліджували *Б.М. Ажнюк, Л.О. Белей, Л.Л. Белей, Б.К. Галас, Т.М. Бурда, К.Г. Городенська, П.Ю. Гриценко, О.М. Данилевська, В.М. Денисенко, А.П. Загнітко, О.В. Зарецький, С.Я. Єрмоленко, М.П. Кочерган, О.М. Куць, Л.Т. Масенко, Г.П. Мацюк, О.В. Мишанич, М.І. Мушинка, Л.П. Нагорна, В.В. Німчук, Я.К. Радевич-Винницький, О.Г. Руда, С.О. Соколова, Л.О. Ставицька, М.І. Степаненко, М.І. Сюсько, О.О. Тараненко, О.Б. Ткаченко, Н.С. Трач, І.Д. Фаріон, С.С. Черничко, П.П. Чучка, Ю.І. Шевчук, Н.П. Шумарова, Г.М. Яворська, М.І. Ярмоленко* та ін. (Шумицька Г.В., мовна ситуація на закарпатті в 1991–2020 роках: Регіональний вимір мовної політики: Автореф. дис. [...] д-ра філол. н.: 10.02.01. Київ, 2021, с. 2–3);

Ідеться про фавністичні зведення таких авторитетних дослідників, як *М. Полянський, С. Желеховський, В. Храневич, М. Шарлемань, С. Паночіні, І. Підоплічко, О. Мигулін,*

І. Шнаревич, К. Татаринів, І. Сокур, А. Волох, І. Делеган, А. Булахов, О. Пахомов, І. Наконечний, В. Куйбіда та ін. (Завгороднюк І., Вісник Львівського університету. Серія біологічна, 2021, вип. 84, с. 24);

Питання трансформування інтертекстом досліджено у працях *Д. Сизонова* (2018), *Г. Сютти* (Сюта 2013), *Л. Скрипник* (Скрипник 1973), *Т. Коць* (Коць 2018, 2020), *О. Рябіної* (Рябініна 2008), *Н. Кондратенко* (Кондратенко 2012), *О. Левченко* (Левченко 2013), *О. Дзери* (2017), *Н. Піддубної* (2019) та ін. (Лаврів М., Типові моделі трансформування інтертекстом в українському інтернет-дискурсі. Лінгвістичні студії, 2013, вип. 45, с. 78).

Програми наукових конференцій та їх матеріали також свідчать про тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною, пор.:

Інна ЗАВАЛЬНЮК, доктор філологічних наук, професор [...] *Синтаксичні засоби експресивізації мови українських газет сьогодення* або *Світлана ШАБАТ-САВКА*, доктор філологічних наук, професор [...] *Лінгвокреативність у синтаксисі: комунікативно-дискурсивний контекст* (із програми наукової конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», 2022);

Валюх Зоя. Динамічні процеси в сучасному українському словотворенні чи *Христіанінова Раїса*. Функційна подібність сурядних сполучників *i (і)* та *a* (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць», 2018).

Під час усних виступів на різноманітних наукових зібраннях, зокрема й на засіданнях учених рад та спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, переважають моделі найменування осіб, до складу яких уходить патронім, напр.:

Шановний *Микола Івановичу*, Вам слово!;

Людмила Михайлівно, дозволяє поставити запитання...;

Запрошуємо до слова доктора філологічних наук, професора *Катерину Григорівну Городенську*;

Олено Василівно, поясніть, будь ласка, у чому новизна Вашого дослідження (зі стенограм засідань спеціалізованої ученої ради Д 26.173.01).

Двокомпонентні офіційні найменування осіб на взір:

Пані Оксано, зверніть увагу на рекомендації колег;

Пані Ірино, дайте відповіді на зауваги офіційного опонента;

Пане Олександрє, обґрунтуйте свою думку (зі стенограм засідань спеціалізованої ученої ради Д 26.173.01).

на таких наукових заходах уживані значно рідше. Проте на загал антропонімні моделі, зафіксовані в сучасному науковому дискурсі, так само як і в публіцистичному, засвідчують виразну тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» двокомпонентною «*ім'я + прізвище*» або замінювання двокомпонентної моделі «*ім'я + ім'я по батькові*» моделлю «*пан/пані + особове ім'я*», а також непослідовність уживання в різних жанрах наукового дискурсу три- та двокомпонентних антропонімних моделей, що зумовлено мовними смаками, ідейними переконаннями мовців та європеїзацією науки. Трикомпонентною моделлю в науковому дискурсі здебільшого послуговуються тоді, коли мають на меті якнайточніше ідентифікувати особу, оскільки в науковому світі багато дослідників з однаковими прізвищами, а іноді й іменами.

3. ВИСНОВКИ

У сучасному українському комунікативному просторі спостерігаємо вживання кількох структурних типів антропонімних моделей. Попри те, що з погляду ономастики важливою є не кількість компонентів у найменуванні особи, а його онімне наповнення, структура антропонімної моделі також впливає на ідентифікування особи. Складників у структурі найменування має бути така кількість, щоб співрозмовник міг легко й швидко зрозуміти, про кого саме йдеться.

Хоч трикомпонентне найменування особи є давнім і питомим в українському антропоніміці, проте в українськомовному літературному вжитку ХХІ ст. сформувалася тенденція до поступового витіснення варіантів трикомпонентних антропонімних моделей «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» або «*ім'я + ім'я по батькові + прізвище*» двокомпонентними антропонімними моделями «*прізвище + ім'я*», «*ім'я + прізвище*», «*пан/пані + ім'я*», «*пан/пані + прізвище*».

Це зумовлено передусім тими суспільно-політичними процесами, що розпочалися в Україні від 1991 р., зокрема європеїзацією українського суспільства, його міжнародною інтеграцією та впливом традицій західних країн-партнерів. Під час російсько-української війни ця тенденція ще більше увиразнилася, оскільки багато мовців сприймають уникання патронімів як засіб дистанціюватися від усього, спільного з російським — мови, культури тощо. До інших чинників уналежнюємо практичну незручність послуговуватися трикомпонентними структурами через їхню громіздкість та потребу постійно тримати в пам'яті імена батьків і матерів своїх знайомих, сусідів, співпрацівників тощо.

Під час аналізу двох найдинамічніших і найчутливіших до змін функційно-стильових сфер української мовної практики спостережено комунікативні

ситуації, за яких використання трикомпонентної антропонімної моделі, компонентами якої є прізвище, ім'я та ім'я по батькові, є незаперечним. Наприклад, ними доцільно послуговуватися тоді, коли є потреба якнайточніше ідентифікувати особу, зокрема виокремити одну з двох осіб з однаковими іменами або іменами та прізвищами. Використання патроніма у складі антропонімної моделі може бути вмотивоване також етичними міркуваннями, приміром, коли співрозмовники мають різний вік і називання старшої за віком особи або звертання до неї на ім'я та прізвище є неприйнятним з погляду норм ділового спілкування. Альтернативою в такому разі може слугувати двокомпонентна антропонімна модель «пан/пані + ім'я». Крім того, патроніми дають змогу простежити родовід конкретної особи.

Незважаючи на те, що у ХХІ ст. тенденція до поступового витіснення патронімів з активного літературного мововжитку є досить виразною, у різних функційно-стильових сферах української мовної практики вона має неоднаковий перебіг. Найпомітніше ця тенденція виявляється в публіцистичному дискурсі. Науковий дискурс є дещо «обережнішим» щодо змін та новацій. У ньому спостерігаємо паралельне функціонування двох типів офіційного найменування осіб — трикомпонентних (із патронімним складником) та двокомпонентних (без такого складника).

На нашу думку, надалі у зв'язку з перспективою вступу України до Євросоюзу аналізована тенденція ще більше впотужниться, унаслідок чого патроніми набудуть статусу внутрішньомовних антропонімів, які функціонуватимуть в обмеженому комунікативному просторі. Перспективу подальших наукових досліджень цієї проблеми вбачаємо у вивченні закономірностей творення та функціонування антропонімних моделей найменування осіб у післявоєнний період, зокрема й в інших функційно-стильових сферах української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Вербовецька, О. (2014). До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини) [To the question of the structural aspect of the analysis of official and unofficial names (on the material of the anthroponymy of the Ternopil Region)]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*, 1(23), 20–25. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695>
- Городенська, К. (2021). Граматичні форми звертань у комунікативному просторі Українського суспільного радіо [Grammatical forms of address in the communicative space of Ukrainian public radio]. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 9, 9–18. <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.9.1>
- Медвідь-Пахомова, С.М. (1999а). *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages] Ужгород: Ужгород. держ. ун-т.

- Медвідь-Пахомова, С.М. (1999б). Про антропонімічну моду [About anthroponymic fashion]. *Записки з ономастики*, 2, 3–8.
- Медвідь-Пахомова, С.М. (2000). Антропонімна формула *особове ім'я + прізвище* в слов'янських мовах [Anthroponymic formula *personal name + surname* in Slavic languages]. В: І. Железняк (ред.), *Українська пропріальна лексика. Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р.* (с. 99–102). Київ: Київ.
- Пахомова, С.М. (2004). Рефлекси язичницьких традицій у слов'янській антропосистемі [Reflexes of pagan traditions in the Slavic anthroposystem]. В: О.П. Карпенко (ред.), *Студії з ономастики та етимології* (с. 139–146). Київ: НАНУ.
- Фаріон, І. (2020). Патронімна ідентифікація на *-ич/-ович (-евич)* як складник трикомпонентної антропонімної формули [Patronymic identification *-ych/-ovych (-evych)* as a component of a three-component anthroponymic formula]. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 72, 171–182. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10919>
- Худаš, М.Л. (1977). *З історії української антропонімії* [From the history of Ukrainian anthropology]. Київ: Наукова думка.
- Чучка, П.П. (1965). Антропонімічні словосполучення в українських говорах Закарпаття [Anthroponymic word combinations in the Ukrainian dialects of region on the other side of the Carpathians]. В: І.І. Слин'ко (ред.), *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези доповідей* (с. 149–151). Чернівці: [б.в.].

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Čučka, P.P. (1965). Antroponimični slovospolučennâ v ukraïns'kih govoraх Zakarpattâ [Anthroponymic word combinations in the Ukrainian dialects of region on the other side of the Carpathians]. В: І.І. Slin'ko (Ed.), *Mižvuzivs'ka naukova konferenciâ z problem sintaksisu ukraïns'koï movi: tezi dopovidej* (pp. 149–151). Černivci: [b. v.].
- Farion, I. (2020). Patronimna identifikaciâ na *-ič/-ovič (-evič)* âk skladnik trikomponentnoï antroponimnoï formulî [Patronymic identification *-ych/-ovych (-evych)* as a component of a three-component anthroponymic formula]. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ filologična*, 72, 171–182. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10919>
- Gorodens'ka, K. (2021). Gramatični formi zvertan' u komunikativnomu prostori Ukraïns'kogo suspil'nogo radio [Grammatical forms of address in the communicative space of Ukrainian public radio]. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 9, 9–18. <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.9.1>
- Hudaš, M.L. (1977). *Z istoriï ukraïns'koï antroponimii* [From the history of Ukrainian anthropology]. Kïiv: Naukova dumka.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (1999a). Evoluciâ antroponimnih formul u slov'âns'kih movah [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Užgorod: Užgorod. derž. un-t.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (1999b). Pro antroponimičnu modu [About anthroponymic fashion]. *Zapiski z onomastiki*, 2, 3–8.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (2000). Antroponimna formula osobove im'â + prizviše v slov'âns'kih movah [Anthroponymic formula *personal name + surname* in Slavic languages]. In I. Želėznâk (Ed.), *Ukraïns'ka propriâl'na leksika. Materiali nauk. semïnaru 13–14 veresnâ 2000 r.* (pp. 99–102). Kïiv: Kij.
- Pahomova, S.M. (2004). Refleksy âzičnic'kih tradicij u slov'âns'kij antroposistemî [Reflexes of pagan traditions in the Slavic anthroposystem]. In O.P. Karpenko (Ed.), *Studii z onomastiki ta etimologii* (pp. 139–146). Kïiv: NANU.

Verbovec'ka, O. (2014). Do pitannâ struktornogo aspektu analizu oficijnih ta neoficijnih imenuvan' (na materialî antroponimii Ternopil'sini) [To the question of the structural aspect of the analysis of official and unofficial names (on the material of the anthroponymy of the Ternopil Region)]. *Naukovi zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni Volodimira Gnatûka*. Ser. *Movoznavstvo*, 1(23), 20–25. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695>

SUMMARY

TRENDS IN THE USE OF PATRONYMS IN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE OF THE 21ST CENTURY — EUROPEANIZATION VS. TRADITION

The article analyzes the changes that have occurred in the ways of the official naming of persons in Ukrainian literary language of the 21st century. The reasons for these changes have been established and substantiated, as well as evaluated from the point of view of practical expediency. In particular, the factors that led to the shift of the official naming of Ukrainians include the socio-political processes that began in Ukraine in 1991, the desire of speakers to distance themselves from anything in common with Russia, the practical inconvenience of using three-component structures due to their cumbersome nature etc. An attempt has been made to predict the further development of the trend of the use of patronyms in the modern language. It has been suggested that in the future, in connection with Ukraine's accession to the European Union, the analysed trend will become even more powerful, as a result of which patronyms will acquire the status of intralingual anthroponyms, functioning in a limited communicative space.

The material of the study were two- and three-component anthroponymous models of the formal names of persons selected during the period 2015–2022 from two functional styles of Ukrainian language — journalistic and scientific. With the help of general scientific methods (induction, deduction, observation, analysis, synthesis, comparison, systematization) and linguistic methods (descriptive, comparative, pragmatic), the typical manifestations of trends in the use of patronyms in the Ukrainian literary language of the 21st century are comprehensively characterized.

Keywords: patronym, patronymic name, anthroponymous model, journalistic discourse, scientific discourse

O IMIONACH I NAZWISKACH ŻYDÓW NA PODSTAWIE KSIĘGI URODZEŃ IZRAELICKIEGO OKRĘGU METRYKALNEGO LUBYCZA KRÓLEWSKA (1907–1929)

Słowa tematyczne: antroponimia, onomastyka kulturowa, prawne aspekty nazwiska, Żydzi, Lubycza Królewska

1. WPROWADZENIE

Badania z zakresu antroponimii Żydów mają ugruntowaną tradycję w polskich studiach onomastycznych. Zapoczątkowane zostały przed drugą wojną światową przez Jana Stanisława Bystronia (1927). Współcześnie w nurt ten wpisują się m.in. prace: Zofii Abramowicz (2001, 2003, 2010, 2016), Leonardy Dacewicz (2001, 2004, 2008, 2019), Małgorzaty Jaracz (2007, 2015), Agnieszki Klimas (2021, 2022). Ważnym opracowaniem jest też omówienie leksykograficzne antroponimów żydowskich wynotowanych ze „Słownika staropolskich nazw osobowych” (Sitarz, 2002). Ten bardzo ogólny przegląd prac skłania do konstatacji, że o ile można zauważyć znaczne postępy w badaniach nad imionami i nazwiskami Żydów zamieszkałych na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego i pruskiego, o tyle znaczne luki w tym zakresie występują w odniesieniu do zaboru austriackiego — w szczególności zaś do Galicji Wschodniej. W dużym stopniu te niedostatki uzupełniają opracowania słownikowe w języku angielskim autorstwa Alexandra Beidera (2001, 2004). Ciągłe jednak brakuje publikacji antroponomastycznych odnoszących się do wielu miast i miasteczek Galicji, w których mieszkała społeczność żydowska.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza wybranych kwestii związanych z antroponimią Żydów Galicji Wschodniej na bazie księgi urodzin izraelskiego okręgu metrykalnego Lubycza Królewska (1907–1929), który był tożsamy z ówczesną żydowską gminą wyznaniową. Jednostka archiwalna, o której mowa,

nigdy nie była wykorzystywana w badaniach onomastycznych. Celem pracy jest ogólna charakterystyka wszystkich imion i nazwisk wyekscerpowanych z księgi, wykazanie pewnych tendencji w procesie nominacji w powiązaniu z regulacjami prawnymi z tego czasu, jak również w związku z historią, kulturą i tradycjami społeczności zamieszkującej obszar żydowskiej gminy wyznaniowej z jej siedzibą, tj. miasteczkiem Lubycza Królewska. Autor niniejszego artykułu nie zastosował do całości systemu antroponimicznego metody statystycznej. Podyktowane to było ograniczeniami kwerendy wynikającymi z ustawy o ochronie danych osobowych. Niektóre z wpisów w księdze nie mają bowiem jeszcze 100 lat.

Podstawą źródłową nazw omówionych w tekście jest księga urodzeń z lat 1907–1929, zdeponowana w Urzędzie Stanu Cywilnego w Lubyczy Królewskiej. Prymarnym językiem księgi jest język polski. Imiona, nazwiska oraz inne informacje dotyczące nowo narodzonego dziecka oraz jego najbliższej rodziny przedstawione zostały w ujęciu tabelarycznym. Składają się nań: liczba porządkowa; data urodzenia (dzień, miesiąc, rok, miejsce, numer domu); data obrzezania (dzień, miesiąc, rok, miejsce, numer domu); płeć dziecka; status dziecka (dziecko ślubne, rzekomo ślubne, nieślubne); imię i nazwisko, stan, zatrudnienie i miejsce zamieszkania ojca; imię i nazwisko, stan, miejsce zamieszkania matki i jej rodziców; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania kumów lub świadków; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania obrzezującego lub obrzezujących; własnoręczny podpis, zatrudnienie i miejsce zamieszkania akuszerki lub akuszerki; dzieci martwo urodzone; uwagi¹.

2. RYS HISTORYCZNY

O początkach pobytu społeczności żydowskiej w Lubyczy Królewskiej informują źródła historyczne z połowy XVIII wieku. W lustracji z 1752 roku mowa jest m.in. o kilkunastu domach zajezdnych, szynkowych, winnicach i kotłach piwnych. O tym, że ich właścicielami byli Żydzi, mówią takie nazwy osobowe, jak: *Jankiel Abramowicz*, *Chaim*, *Lejba Lwowski* czy *Szmul Aronowicz*. Ponadto w lustracji znajduje się informacja o starozakonnym *Majorowiczu*, który był ówczesnym arendarzem lubyckim (Lu 1752). Kilkanaście lat później w jednym z dokumentów lustracyjnych miejscowość opisana jest w następujący sposób: „Miasto Lubycza przy gościńcu ze Lwowa do Lublina i Warszawy idącym osiadłe ma domów zajezdnych 8 i kilka małych domków żydowskich, którego żydzi do skarbu kotłowe płacą i do więcej danin pociągani nie są. Pod miastem zaraz jest staw duży, czysty, na nim

¹ Poza danymi językowymi (onomastycznymi) księga metrykalna jest cennym źródłem wiedzy na temat historii Żydów lubyckich. Z wpisów dowiadujemy się o zawodach wykonywanych przez miejscową ludność wyznania mojżeszowego oraz o złożonych losach niektórych tutejszych rodzin. Na podstawie księgi urodzeń udało się też ustalić dane personalne lubyckiego rabina.

młyn o trzech kamieniach. Mielnicy na tym młynie po półtora dnia do reparacyi Rudy Żurawieckiej lub budowli odbywają” (SG, t. 5, s. 457).

Na osadzenie się ludności wyznania mojżeszowego w Lubyczy Królewskiej oraz w jej najbliższej okolicy niewątpliwie wpłynęło kilka ważnych czynników. Jednym z nich mogło być dogodne położenie osady przy głównej drodze z Lublina do Lwowa. Lokacja w tym miejscu sprzyjała rozwojowi handlu, szynkarstwa, rzemiosła i drobnej wytwórczości. Z pewnością nie bez znaczenia było bliskie sąsiedztwo Bełża, który był zarówno silnym ośrodkiem żydowskim z późniejszą dynastią cadyków, jak i stolicą ówczesnego województwa. W pobliżu dawnego lubyckiego sztetlu znajdowały się także inne miasta zamieszkiwane przez Żydów: Narol, Rawa Ruska, Tomaszów Lubelski i Uhnów. Również i te skupiska miejskie mogły mieć pośredni wpływ na osadzenie się społeczności żydowskiej w Lubyczy. Rzecz ta wymaga dalszych studiów historycznych i regionalnych (Koper, 2012, s. 235).

Przed drugą wojną światową Lubycza Królewska była siedzibą żydowskiej gminy wyznaniowej. Według danych z 1900 roku administracyjnie należały do niej: Bełżec z Brzezinami, Huta Lubycka, Kornie, Lubycza Kniazie, Lubycza Królewska Miasteczko, Lubycza Wieś (w 1903: Lubycza Królewska, czyli Kameralna Wieś), Mosty Małe (miasteczko i wieś), Teniatyska z Potokami oraz Żurawce (Michalewicz, 1995, s. 143–144). Powstanie gminy żydowskiej w Lubyczy najprawdopodobniej miało miejsce na początku lat 90. XIX wieku. W pośredni sposób informuje o tym obwieszczenie Namiestnika Galicji z 6 maja 1891 roku, w którym mowa jest o dokonanych przekształceniach administracyjnych gminy żydowskiej Zaborze w okręgu metrykalnym Rawa Ruska w związku z utworzeniem gminy żydowskiej w Lubyczy (Michalewicz, 1995, s. 144). Na początku XX wieku w żydowskim okręgu metrykalnym Lubycza Królewska Miasteczko odnotowano 1424 Żydów. W 1900 roku w samym miasteczku mieszkało 938 osób, w tym 821 Żydów, czyli 87,5% ogółu ludności (Wasiutyński, 1930, s. 137). Przed drugą wojną światową było to największe skupisko ludności żydowskiej zarówno w powiecie Rawa Ruska, jak i w całym województwie lwowskim (Wierzbieniec, 2003, s. 80). W 1939 roku do gminy żydowskiej należały: synagoga, łaźnia rytualna oraz cmentarz (Koper, 2012, s. 239).

Kres społeczności żydowskiej w Lubyczy Królewskiej oraz w jej najbliższej okolicy przyniosły wydarzenia drugiej wojny światowej. W wyniku operacji „Reinhardt”, której celem było ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej, tj. eksterminacja tej społeczności na obszarze Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego, od marca do grudnia 1942 roku okoliczni Żydzi byli mordowani w niemieckim obozie zagłady w Bełżcu. Według najnowszych ustaleń pierwszymi i ostatnimi ofiarami hitlerowskiego miejsca kaźni byli właśnie Żydzi lubyccy (Koper, 2012, s. 244–246). Obecnie zarówno po lubyckiej społeczności żydowskiej, jak i osobach należących do całej gminy, nie zachował się żaden materialny

ślad. Istniejąca w miasteczku synagoga razem z całą zabudową została zniszczona przez Niemców, zaś na cmentarzu żydowskim w latach powojennych powstało osiedle domów jednorodzinnych. Współczesne miasteczko w niczym nie przypomina dawnej miejscowości. Nie ma też jego dawnych mieszkańców. Jedną z nielicznych pamiątek po dawnym sztetlu są współcześnie akta urodzeń oraz zgonów dawnej społeczności żydowskiej.

3. ANALIZA MATERIAŁU

3.1. Imiona

Imię w kulturze, tradycji i religii Żydów miało szczególną wartość. Dużą rolę przywiązywano do jego etymologii, która w czasach biblijnych była znana i czytelna. Wyboru imienia dokonywała najczęściej matka, która również przekazywała narodowość żydowską. W tradycyjnej społeczności judaistycznej w ósmym dniu po narodzinach chłopiec poddawany był obrzezaniu. Nadawane mu wówczas było imię pochodzenia hebrajskiego, które w tradycji określane jest jako święte (*szem ha-kodesz*). Do grupy tej należały imiona występujące w Biblii i Talmudzie. Z czasem pojawiały się imiona pobiblijne znanych myślicieli lub kapłanów. Na co dzień zaś używane było *kinuj*, tj. imię inne niż hebrajskie czy aramejskie, chociaż jego źródłosłów mógł mieć związek z tymi językami (Trzeciński, 2016, s. 134). Na obszarze aszkenazyjskim źródłem takich imion był język jidysz zwany też językiem matki lub językiem krajowym. Z uwagi na fakt, że kobiety nie zawierały przymierza między Bogiem a Abrahamem, ich imiona nie musiały być z kategorii świętych. Nadanie imienia nowo narodzonym dziewczynom miało również uroczysty charakter. Towarzyszyło mu odczytanie specjalnego błogosławieństwa z Tory w miejscowej synagodze. Tradycja żydowska zalecała, aby nadawać dzieciom imiona po zmarłych krewnych — najczęściej po babci lub dziadku.

3.1.1. Imiona pochodzenia biblijnego

W księgach metrykalnych okręgu Lubycza Królewska podstawowa warstwa systemu imienniczego ma swoje źródło w Biblii. W zdecydowanej większości są to nazwy osobowe pochodzenia hebrajskiego². Bardzo rzadko ich korzenie są akadyjskie, aramejskie lub egipskie. Imiona mające swój źródłosłów w Biblii w księdze urodzeń Żydów występują zarówno w odmianach podstawowych (*Abraham*), jak i pochodnych (*Abusch*). Niekiedy zostały błędnie zapisane

² Przy wskazywaniu etymologii imion korzystałem m.in. z monografii Alexandra Beidera (2001), Zofii Abramowicz (2003, 2010), Marii Malec (1994), Antoniego Troniny i Piotra Walewskiego (2009).

przez osobę sporządzającą wpis. Imiona pochodzenia biblijnego mogą wystąpić w kilku wariantach odzwierciedlających wymowę hebrajską (*Abraham, Aron, Daniel, Sara, Rachela*) oraz procesy adaptacyjne zachodzące w języku polskim (*Jakób/Jakub, Jonasz, Rywka*), niemieckim i jidysz (*Josel, Simon, Tobias, Zalman*)³.

Badania A. Beidera z zakresu antroponimii Żydów aszkenazyjskich pokazują, że podstawowa forma imienia może wystąpić w kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu wariantach. Przykłady takie odnoszą się również do imion pochodzenia biblijnego. Niekiedy wariant imienia znacznie odbiega od jego formy podstawowej, np. forma *Uszer* ma związek z imieniem *Aser, Oszer* (Beider, 2001, s. 396), zaś *Nojach* pozostaje w związku z *Noech* (s. 393–394). W badanym materiale za najbardziej odległe od form biblijnych należy uznać warianty, które rozwinęły się pod wpływem języka jidysz. Są to m.in. formy *Abusch* oraz *Salmen/Zalman*. Mimo ich znacznych przekształceń na gruncie tego języka należy je uznać za imiona pochodzenia biblijnego.

Imiona męskie pochodzenia biblijnego reprezentowane są przez następujące formy: *Abraham* (hebr. *abraham* ‘ojciec jest wzniosły’ lub z akad. ‘ojciec, który kocha’), *Abusch* (jw.), *Aron* (hebr. *aharon* ‘oświecony, wywyższony, mieszkaniec gór’), *Baruch* (hebr. *baruch* ‘błogosławiony, wielbiony’), *Benjamin* (hebr. *binjamin* ‘syn prawicy’, ‘syn szczęśliwej strony’, ‘syn szczęścia’), *Chaskell/Chaskiel* (hebr. *jechezqe’l* ‘niech Bóg uczyni mocnym’), *Dawid* (hebr. *dawid*, etymologia niepewna, związana z rdzeniem *dod* ‘krewny’ lub ‘umiłowany’), *Daniel* (hebr. *danij’el, dani’el* ‘Bóg jest moim sędzią’), *Elias* (hebr. *elijah(u)* ‘Jahwe jest moim Bogiem’), *Elio* (jw.), *Issak* (hebr. *jicchaq* ‘Bóg się uśmiechnął’), *Israel* (hebr. *jisra’el* ‘Bóg okazał się mocny’), *Iszach* (hebr. *jesza’jah(u)* ‘Jahwe jest zbawieniem’), *Jakób, Jakub* (hebr. *ja’aqob* ‘niech Bóg strzeże, kocha i wspiera’), *Jonasz* (hebr. *jona* ‘gołąb’), *Josef* (hebr. *josep* ‘niech (Bóg) doda (więcej dzieci)’), *Josel* (hebr. *josep* ‘jw.’), *Juda* (hebr. *jehuda*, tradycyjnie łączone z czasownikiem *jadah* ‘wielbić’), *Mechel* (hebr. *michael* ‘któż jak Bóg’), *Leiser* (hebr. *eli’ezer* ‘Bóg wspominał’; ‘Bóg jest pomocą’), *Moses* (hebr. *mosze*, imię teoforyczne, pochodzenia egipskiego, z elementem *mos* ‘syn’; etymologia popularna ‘wydobyty z wody’), *Naftale* (etymologia popularna ‘walczyłem’, eponim pokolenia Neftalitów), *Natan* (hebr. skrót teoforycznego *Natanael* : *netan’el* ‘Bóg dał’), *Nojach* (hebr. *noach* ‘odpoczynek’), *Pinkas* (hebr. z egipskiego *pi-nchsj* ‘czarny, Nubijczyk’), *Rubin* (hebr. *re’uwen* ‘wejrzał na moje upokorzenie’), *Salomon* (hebr. *szelomo* ‘człowiek pokoju’, ‘niosący pokój’), *Schlome* (jw.), *Salmen/Zalman* (jw.), *Samuel* (hebr. *shemu* ‘imię’ i *el* ‘Bóg’; ‘imię Boga’), *Simon* (hebr. *szimo’n* ‘(Bóg) wysłuchał’),

³ Przy rozróżnieniu wariantów imion biblijnych wykorzystałem ustalenia Z. Abramowicz (2001, s. 8).

Szamszon (hebr. *szemesz* ‘słońce’ lub *szamen* ‘silny’; zapewne imię teoforyczne ku czci boga słońca Szemesza), *Tobias* (hebr. *tobijah(u)* ‘Jahwe jest dobry’), *Uszer* (hebr. *aszer* ‘szczęśliwy’).

W badanym materiale występuje też imię *Wigder*. Ma ono związek z zapisanym w Biblii antroponimem *Abi-Gedor*, tłumaczonym jako ‘ojciec Gedora’. Na jego bazie powstało imię *Awigdor* > *Wigdor*, spotykane również w wariantach *Widder*, *Wigder*, *Wyder* (Beider, 2001, s. 278–279).

Żeńskie imiona biblijne nie są tak licznie reprezentowane. Są to nazwy osobowe: *Chana* (hebr. *channa* ‘wdzięk, łaska’), *Chane* (jw.), *Chawy* (hebr. *chawwa* ‘żyjąca, życiodajna’), *Cywie* (hebr. *ciwja* ‘gazela’), *Dine* (hebr. *dina* ‘sąd’), *Dwojre* (hebr. *debora* ‘pszczoła’), *Ester* (hebr. ‘*ester* z akad. *istar*, pers. *starch* ‘gwiazda’), *Etlal/Ettel* (hebr. ‘*ester* jw.), *Hudes* (hebr. *hadassa* ‘mirt’), *Laje* (hebr. *le’a* ‘silna, dzika krowa’), *Machla* (hebr. *mikal*, może skrót od imienia *Mikael*), *Marjem* (hebr. i aram. *mirjam* ‘wywyższona’), *Pesze* (hebr. *Basheve*, może też od hebr. *pesach* ‘pascha’; imię może oznaczać ‘urodzona w dzień paschy’), *Rachela* (hebr. *rachel* ‘owieczka’), *Rechla* (jw.), *Rifka*, *Ryfka*, *Ryfke*, *Rywka* (różne warianty fonetyczne tego samego imienia; hebr. i aram. *ribka* ‘młócząca’), *Sara* (hebr. *sara* ‘księżniczka, pani’), *Sure* (jw.), *Sosie* (hebr. *szoszan* ‘lilia’), *Zippe* (hebr. *cippora* ‘samica wróbla’). Skromniejszy zasób biblijnych imion żeńskich uzupełniają imiona jidyszowe oraz pochodzące z innych języków.

Ponadto w księgach metrykalnych odnotowano kilka pobiblijnych imion męskich i żeńskich. Są to *Chaim* (od hebr. *chaj* ‘żywy, który żyje’), *Chaje* (odpowiednik męskiego imienia *Chaim* jw.), *Majer* (hebr. *meir* ‘światlisty, lśniący, świecący’), *Malke* (od hebr. *malka* ‘matka, królowa’), *Simche* (od hebr. *simcha* ‘radość’), *Syma* (jw.).

3.1.2. Imiona jidyszowe

Drugą, ale zdecydowanie mniej liczną grupę stanowią imiona pochodzące z języka jidysz. Są to antroponimy powstałe w średniowieczu oraz w późniejszym okresie w diasporze aszkenazyjskiej na bazie wytworzonego na tym obszarze lokalnego języka Żydów. W badanym materiale imiona jidyszowe motywowane są niemieckimi apelatywami, których motywacji najczęściej należy szukać w symbolice biblijnej. Nieliczne z antroponimów pochodzą też od imion germańskich.

Wśród męskich imion jidyszowych odnotowano następujące miana: *Anczel* (niem. *Anselm* ‘Anzelm’), *Ber* (niem. *Bär* ‘niedźwiedź’, nawiązanie do Issachara, może też łączyć się z niem. imionami *Bernhard*, *Bernold*), *Fischel* (niem. *Fisch* ‘ryba’), *Hersch* (niem. *Hirsch* ‘jeleń’, nawiązanie do Neftalego), *Herz* (niem. *Hirsch* jw.), *Leib* (‘lew’, nawiązanie do Judy), *Mendel* (niem. *Mann* ‘mężczyzna’, fonetycznie łączy się z hebr. *menachem* ‘pocieszyciel’; także ap. *mendel* ‘15 sztuk’),

Selik/Selig (niem. *selig* ‘szczęśliwy, błogi’), *Wolf* (niem. *Wolf* ‘wilk’, nawiązuje do błogosławieństwa Jakuba).

W badanym materiale występuje zbliżona liczba żeńskich form jidyszowych. Podobnie jak w mianach męskich ich podstawami są wyrazy pospolite bądź imiona niemieckie. Są to następujące imiona: *Blime* (niem. *Blume* ‘kwiat’), *Feige* (niem. *Vogel* ‘ptak’), *Gittel* (niem. *gut* ‘dobry’ lub imię *Gute*), *Golde* (niem. *Gold* ‘złoto’ lub derywat od antropimów niem. zawierających element *Gold-*, np. *Goldberg*), *Matel* (niem. imię *Matylda*, chociaż możliwy jest też związek z hebr. *mejtel* ‘krople rosy’), *Szprince* (niem. *Sprinze* ‘samica krogulca’), *Taube* (niem. *Taube* ‘gołąb’), *Tyle* (niem. imiona *Otilia*, *Matilda*).

3.1.3. Imiona pochodzące z innych języków

W analizowanym materiale bardzo rzadko występują imiona o innej proveniencji niż hebrajska czy jidyszowa. Najliczniej reprezentowaną grupą są imiona romańskie. Należą do nich nazwy osobowe męskie i żeńskie typu *Beile* (z fr. *belle* ‘piękna’), *Klara* (łac. *clarus* ‘jasny, jaśniejący, sławny’), *Liwja* (pochodzenie rzymskie, ‘należąca do rodu Liwiuszów’, łac. *livor* ‘zazdrość’), *Markus* (łac. *Mars*, ‘imię boga wojny’, *Marcus* ‘należący do Marsa, związany z Marssem’) oraz *Regina* (łac. *regina* ‘królowa’).

Odnotowane żeńskie imię *Ronie* może mieć związek z celtyckim apelatywem ‘pieczęć’. Nie można wykluczyć, iż jest to skrócona forma, pochodząca od imienia greckiego *Weronika* lub perskiego *Roksana* (Abramowicz, 2010, s. 108). Skróconą i zmodyfikowaną postacią pod wpływem języka niemieckiego jest imię *Kalman*, zapewne pochodzące od greckiego *Kalonimos* (s. 68).

Imionami żeńskimi, które powstały na bazie form greckich, są *Keile* oraz *Rajce*. Pierwszy z antropimów ma zapewne związek z imieniem *Kaleria* (grec. *kale* ‘dobra, piękna’), drugi zaś z imieniem *Raisa* (grec. *radia* ‘lekka’ lub *reistos*, *radios* ‘lekkomyślna, beztroska’). To ostatnie imię można też łączyć z serbskim antropimem *Raica*.

Ponadto w księdze metrykalnej odnotowano jedno imię pochodzenia słowiańskiego. Jest to antropim *Czarne* (być może ta jedyna w materiale polska nazwa osobowa jest tłumaczeniem hebrajskiego *pi-nchsj* ‘czarny’).

3.1.4. Podsumowanie charakterystyki imion

Imiona w lubyckiej księdze metrykalnej najczęściej mają pochodzenie biblijne. Są to przede wszystkim formy zaczerpnięte ze Starego Testamentu. Antropimy te występują w różnych wariantach fonetycznych i ortograficznych. Przykładem może być imię *Jakub*, zapisywane też jako *Jakób*, a więc zgodnie z zasadami ówczesnej ortografii. Różną realizację fonetyczną ma imię żeńskie *Ryfka*, które

jest też notowane jako *Rifka*, *Ryfke*, *Rywka*. Znacznie mniej jest antroponimów jidyszowych pochodzenia niemieckiego. Część z nich to formacje potoczne, których motywacji należy szukać w symbolice biblijnej. Świadectwem obcowania społeczności judaistycznej z innymi kulturami i językami są imiona pochodzenia greckiego, łacińskiego i słowiańskiego. Niektóre z nazw nie mają jednoznacznej etymologii, np. antroponim *Szulim* może być jidyszową formą biblijnych imion *Meszulam* lub *Szilem*. Nie mniej prawdopodobny jest jego rodowód od hebrajskiego pobiblijnego *Szalom*.

Wynotowane z księgi metrykalnej imiona pozwalają sądzić, że Żydzi lubycy przywiązywali dużą wagę do swojej kultury i religii. Potwierdzają to również badania historyczne, według których rytm życia w tym niewielkim miasteczku, które było zarazem najważniejszym miejscem dla lokalnej społeczności, wyznaczała tradycja i religia żydowska. Przedstawiony materiał ukazuje też zróżnicowanie fonetyczne oraz bogactwo form tworzonych od jednego imienia. Imiona z różnych języków świadczą, że tutejsza społeczność migrowała, szukając nowych miejsc osiedlenia. Jest to zjawisko charakterystyczne dla innych regionów Polski, w których również można zaobserwować ruchy migracyjne ludności wyznania mojżeszowego.

3.2. Nazwiska

Nazwisko w kulturze i religii narodu żydowskiego pojawiło się późno, bo dopiero pod koniec XVIII wieku. Podobnie jak w innych kulturach, tak i w tradycji judaistycznej na początku obowiązywał jednoimienny system nazywania. Nazwisko zostało narzucone przez władze krajów, których obywatelami byli Żydzi. Stałe nazwiska Żydów pojawiły się dopiero w Polsce rozbiorowej. Zapewne miały one być wstępnym krokiem do asymilacji tej grupy.

Tradycyjny podział nazwisk na odimienne, odapelatywne oraz odmiejscowe znajduje odzwierciedlenie również w badanym materiale. Problemem są nazwiska polisemiczne, które dają możliwość różnej interpretacji. Tych ostatnich w przebadanej księdze jest jednak niewiele. Zdecydowana większość nazwisk to struktury pochodzenia niemieckiego⁴.

3.2.1. Nazwiska odimienne

Na tle zebranego materiału takich mian jest niewiele. Do nazwisk odimiennych możemy zaliczyć takie, jak *Leib*, *Lieber*, *Majer*, *Mendel*, *Pinkas*, *Schmul*,

⁴ Przy podawaniu etymologii nazwisk korzystałem m.in. z monografii A. Beidera (2004), Z. Abramowicz (2003, 2010), M. Malec (1994), „Internetowego słownika nazwisk w Polsce” (ISNP, <https://nazwiska.ijp.pan.pl>).

Zelman. Pochodzą one zarówno od imion biblijnych, jak i jidyszowych. Wszystkie zostały scharakteryzowane w pierwszej części pracy.

3.2.2. Nazwiska odapelatywne

Najliczniejszą ich grupę stanowią nazwiska pochodzące wprost od niemieckich wyrazów pospolitych. Wśród nich spotykamy struktury charakteryzujące bądź też miana utworzone sztucznie: *Bock* (niem. *Bock* 'koziół'), *Braun* (niem. *braun* 'brązowy, brunatny'), *Fisch* (niem. *Fisch* 'ryba'), *Feder* (niem. *Feder* 'pióro'), *Federbusch* (niem. *Federbusch* 'czubek', 'pióropusz'), *Magier* (niem. *mager* 'chudy, szczupły'), *Reiss* (niem. *Reiss* 'łza'), *Schwarz* (niem. *schwarz* 'czarny'), *Silber*, *Szilber* (niem. *Silber* 'srebro'). Powyższy wykaz pokazuje, iż wśród nazwisk dominują takie, które określają wygląd zewnętrzny człowieka (*Magier*), mają związek ze światem zwierzęcym (*Bock*, *Feder*), pochodzą od nazw kolorów (*Braun*).

Ponadto w księdze urodzeń odnotowano jedno nazwisko polskie pochodzące od podstawy apelatywnej. Jest nim nazwa osobowa *Dqb*, derywowana od rzeczownika *dqb*. Zapewne było to pierwotnie przezwisko.

Do grupy antroponimów odapelatywnych należą też nieliczne nazwiska charakteryzujące bądź utworzone sztucznie, derywowane za pomocą sufiksu *-er*. Są to miana *Dicker* (niem. *dick* 'gruby') oraz *Gilber* (niem. *gelb* 'żółty').

Nieliczną grupę stanowią nazwiska złożone — dwuczłonowe — pochodzenia niemieckiego. Z uwagi na ich charakter człony te mają czasami znaczenie metaforyczne, np. *-berg* 'góra' odnosi się do góry Synaj, zaś *-man* 'człowiek' do biblijnego Adama (Abramowicz, 2003, s. 10). Podobnie człon *-stein* 'kamień' może mieć związek z kamiennymi tablicami prawa Mojżeszowego. Wysoka frekwencja tego typu mian w środowisku Żydów sprawiła, że z czasem te pierwotne niemieckie struktury zaczęto określać jako typowe antroponimy żydowskie (Guz, 2011, s. 67–74). Wiele z nich zostało utworzonych sztucznie.

W badanej księdze metrykalnej nazwiska złożone składają się z dwóch rzeczowników (z których pierwszy może jednak występować w funkcji przymiotnika), np. *Blumenfeld* (*Blume* 'kwiat' + *Feld* 'pole'), *Eisenstein* (*Eisen* 'żelazo' + *Stein* 'kamień'), *Friedman* (*Friede* 'pokój' + *Mann* 'człowiek, mężczyzna, mąż'), *Lackman* (*Lack* 'farba' + *Mann* jw.), *Schiffenbauer* (*Schiff* 'statek' + *Bauer* 'rolnik'); rzadziej zaś przymiotnika i rzeczownika, np. *Reichbach* (*reich* 'bogaty' + *Bach* 'potok, strumień').

Ukryty sens religijny mogą mieć nazwiska złożone z elementem *Gott* 'Bóg'. Należą do nich miana *Gotterman* (o członie *-man* zob. wyżej) oraz odimienne *Gottlieb* z drugim członem od niem. *lieb* 'ukochany, miły, przyjemny', por. imię hebr. *Jedydja* 'umiłowany przez Pana'.

3.2.3. Nazwiska odzawodowe

Wszystkie antroponimy odzawodowe mają swoje źródło w języku niemieckim. Są to następujące miana: *Kesler* (śrwniem. *kezzeler* 'kotlarz', por. niem. *Kessel* 'kocioł'), *Muller* (niem. *Müller* 'młynarz'), *Schneider* (niem. *Schneider* 'krawiec'), *Weber* (niem. *Weber* 'tkacz'), *Wittman* (niem. *Witman* 'wdowiec'; także 'rajca, radny'), *Zigler* (niem. *Ziegler* 'wytwórca cegieł'), *Ziemerman* (niem. *Zimmermann* 'stolarz').

Wyjątkowym nazwiskiem na tle prezentowanego zbioru jest miano *Kahane*. Jego podstawą jest hebr. *kohen* 'kapłan' (Abramowicz, 2003, s. 161). Pierwotnie nazwa ta oznaczała więc człowieka należącego do kasty ludzi, którzy poświęcili swoje życie Bogu.

3.2.4. Nazwiska odmiejscowe i dwuznaczne

W księdze metrykalnej odnotowano kilka antroponimów, które mogą pochodzić od podstaw ojkonimicznych. Nazwiskiem odmiejscowym jest najprawdopodobniej *Obel*, być może związane z n. m. *Öbel* w Niemczech (ISNP). Od podstaw toponimicznych mogą pochodzić antroponimy *Judenberg* oraz *Uterberg*. Nie można jednak wykluczyć, iż są to struktury sztuczne.

Zapewne zmodyfikowanym fonetycznie nazwiskiem jest *Golber*, nawiązujące do antroponimu *Goldberg*, który może pochodzić od jednej z licznych miejscowości o nazwie *Goldberg* lub bezpośrednio od niem. ap. *Goldberg* 'złota góra'.

3.2.5. Podsumowanie charakterystyki nazwisk

Materiał wynotowany z księgi metrykalnej zawiera nazwiska już dziedziczone, gdyż władze zaborcze wprowadziły ustawy obowiązku posiadania nazwiska. System ten następnie został przyjęty w międzywojennej Polsce. Pokazują to wpisy do księgi urodzeń po 1918 roku, w których nie da się zauważyć nowych tendencji zarówno wśród imion, jak i nazwisk. W zaborze austriackim rozporządzenie wprowadzające nakaz posiadania nazwiska obowiązywało od 1787 roku. Wówczas na skutek wprowadzonych patentów przez cesarza Józefa II zaczęło funkcjonować żydowskie nazwisko rodowe.

W poddanej analizie księgi urodzeń izraelskiego okręgu metrykalnego możemy zauważyć, że bardzo charakterystyczne są nazwiska z genetycznie niemieckim sufiksem *-er*. Jest on nieproduktywny zarówno w historycznej, jak i współczesnej antroponimii polskiej. Z badań nad antroponimią innych obszarów Polski czasów zaborów wynika, że nazwiska tworzone przy jego użyciu są charakterystyczne dla ludności pochodzenia niemieckiego i żydowskiego. Sufiks ten najliczniej występuje w formacjach odantroponimicznych, pełniąc najczęściej funkcję patronimiczną (Klimas, 2021, s. 219). W analizowanym materiale

dominują jednak nazwiska na *-er*, które są formalnie równe niemieckiej podstawie apelatywnej (*Adler, Feder, Müller, Weber*).

W źródłach metrykalnych Żydów lubyckich dominują nazwiska jednoczłonowe o brzmieniu niemieckim. Znacznie mniej jest formacji dwuczłonowych. Sporadycznie występują nazwy osobowe o cechach słowiańskich. Sytuacja ta była podyktowana polityką zaborcy, który narzucał formy niemieckie, rugując dawne nazwiska słowiańskie. Należy jednak zauważyć, że jeszcze w latach 50. XVIII wieku w miasteczku Lubycza Królewska funkcjonowały miana patronimiczne typu *Aronowicz, Majorowicz* czy też odmiejscowe typu *Lwowski* czy *Rawski*. Usankcjonowanie nowych przepisów wiązało się wprost z wprowadzeniem nazwisk typowo niemieckich, usuwaniem zaś żydowskich oraz odmiejscowych (Śliż, 2006, s. 103–109). Był to świadomy i zaplanowany zabieg, gdyż w ten sposób władze zaborcze chciały związać Żydów z kulturą i tradycją niemiecką. Formalnie decyzję o wyborze nazwiska pozostawiono osobom zainteresowanym, Żydom nie wolno było jednak przyjmować nazwisk osób znanych („znamienitych”) i nazwisk szlacheckich (Śliż, 2006, s. 103–109). W praktyce zarządzenia te mogły przyczyniać się do nadużyć zarówno urzędników, którzy potrafili nadawać nazwiska ośmieszające, jak i bezpośrednio zainteresowanych, którzy za odpowiednią sumę pieniędzy otrzymywali nazwiska bardziej atrakcyjne. Bezpłatnie można było otrzymać nazwisko od określeń zwierząt lub roślin (Śliż, 2006).

W badanym materiale można np. zauważyć, że nazwisko *Gotterman* należało do rabina lubyckiego, *Gelber* do kramarza, *Ziemerman* do rzeźnika, *Spritzer* do krawca, a *Feder* do stolarza. Trudno na podstawie tej próbki materiałowej wysuwać daleko idące wnioski. Można jednak przypuszczać, że „lepsze” nazwiska nosiły osoby o wyższym statusie finansowym i społecznym. Kwestia ta wymaga jednak bardziej szczegółowych badań na szerokim materiale źródłowym.

Wprowadzenie nazwisk niemieckich na obszarze Galicji ostatecznie zakończyło się powodzeniem, ponieważ, jak pokazują dane statystyczne, jedynie niewielki odsetek antroponimów zachował brzmienie polskie (Śliż, 2006, s. 103–109). Stan taki został odziedziczony wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Dalszy rozwój antroponimii Żydów polskich przerwał wybuch drugiej wojny światowej oraz eksterminacja tej społeczności w niemieckich obozach zagłady.

4. ZAKOŃCZENIE

Imiona i nazwiska Żydów w okręgu metrykalnym Lubycza Królewska, jak i w całej Galicji Wschodniej wymagają dalszych szczegółowych analiz. Wiąże się to z kolejnymi kwerendami archiwalnymi, które będą uwzględniały materiał z różnych gmin żydowskich, okręgów metrykalnych i okresów historycznych.

Poddane analizie nazwy osobowe pod względem administracyjno-prawnym reprezentują system antroponimiczny wewnętrznie ustabilizowany, ale też o niejednolitej strukturze językowej. Materiał porównawczy z innych okręgów metrykalnych, z jednej strony, wykazałby pewne tendencje ogólne, z drugiej zaś — zilustrowałby specyfikę nazewnictwa osobowego w galicyjskich sztetlach. Niewątpliwie antroponimia żydowska wykazuje ściśle związki z historią, kulturą i religią tego narodu. Ilustrują to imiona pochodzenia biblijnego oraz pobiblijnego, których jest najwięcej w księdze. Ponadto system nazewnictwa odzwierciedla wpływy innych języków — w szczególności języka niemieckiego. Podyktowane to było polityką zaborcy, który chciał doprowadzić do całkowitej germanizacji i asymilacji Żydów galicyjskich. Antroponimia żydowska, z jednej strony, wpisuje się więc w nurt badań zwanych onomastyką kulturową, z drugiej zaś, biorąc pod uwagę fakt tragicznych losów tej społeczności w czasie drugiej wojny światowej — w onomastykę pamięci.

SKRÓTY

akad. — akadyjski
grec. — grecki
hebr. — hebrajski
łac. — łaciński
niem. — niemiecki
pers. — perski
śrwniem. — średnio-wysoko-niemiecki

ŹRÓDŁA

Lu 1752 = Центральний державний історичний архів України у Львові [Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraini u L'vovi], fond 2, op. 1, s. 219, k. 68-69. Lustracja miast i miasteczek dziedzicznych duchownych y królewskich województwa belskiego z uchwały tego województwa na Seymiku Gospodarskim roku terazniejszego 1752 przez Ich Panów lustratorów delegowanych w roku tymże expedyowana, die 2 tma obris.
Księga urodzeń izraelickiego okręgu metrykalnego Lubicza Królewska 1907–1929. Zbiór akt Urzędu Stanu Cywilnego w Lubiczy Królewskiej.

LITERATURA

Abramowicz, Z. (2001). Antroponimia Żydów białostockich jako zwierciadło kontaktów językowych i kulturowych [Anthroponymy of Białystok Jews as a mirror of linguistic and cultural contacts]. *Białostockie Archiwum Językowe*, 1, 7–14. <https://doi.org/10.15290/baj.2001.01.01>

- Abramowicz, Z. (2003). *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich* [Etymological dictionary of surnames of Białystok Jews]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich* [Anthroponymy of Białystok Jews]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Abramowicz, Z. (2016). Imiona starotestamentowe w kulturze podlaskich Żydów i chrześcijan [The Old Testament names in the culture of Jews and Christians from the region of Podlasie]. *Onomastica*, 60, 69–89. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.5>
- Beider, A. (2001). *A Dictionary of Ashkenazic Given Names: Their origin, structure, pronunciation, and migrations*. Bergenfield, NJ: Avotaynu.
- Beider, A. (2004). *A Dictionary of Jewish Surnames from Galicia*. Bergenfield, NJ: Avotaynu.
- Bystroń, J. (1927). *Nazwiska polskie* [Polish surnames]. Lwów: Książnica–Atlas.
- Czopek-Kopciuch, B., Górny, H., Magda-Czekaj, M., Palinciuc-Dudek, E., Skowronek, K., Supranowicz, E. (b.d.). *Internetowy słownik nazwisk w Polsce* [Internet dictionary of Polish surnames]. <https://nazwiska.ijp.pan.pl>
- Dacewicz, L. (2001). *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku* [The anthroponymy of Białystok from the 17th–18th centuries]. Białystok: Libra.
- Dacewicz, L. (2004). Identifizierung der jüdischen Bevölkerung und slawische Eigennamenkultur in der alten Wojewodschaft von Podlasie. *Namenkundliche Informationen*, 85/86, 201–208. <https://doi.org/10.58938/ni370>
- Dacewicz, L. (2008). *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku* [The anthroponymy of Jews from the 17th–18th centuries]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Dacewicz, L. (2019). Sposoby identyfikacji Żydów białostockich w świetle spisów ludności z lat 1799–1853 (okres zaboru rosyjskiego) [Ways of identification Jewish in the context of censuses in the period of the Russian Partitions]. *Studia Wschodniosłowiańskie*, 19, 321–333. <https://doi.org/10.15290/sw.2019.19.22>
- Guz, M. (2011). O nazwiskach żydowskich w formie złożeni niemieckich (w Prusach) [Jewish surnames in the form of German compounds (in Prussia)]. *Białostockie Archiwum Językowe*, 11, 67–74. <https://doi.org/10.15290/baj.2011.11.05>
- Jaracz, M. (2007). Nazwiska Żydów bydgoskich w świetle polskiego systemu antroponimicznego [Jewish anthroponymy in the naming space of interwar Bydgoszcz — the system of given names]. W: M. Świącicka (red.), *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność* (t. 3, s. 99–110). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Jaracz, M. (2015). *Antroponimia Żydów w przestrzeni nazewnictwa międzywojennej Bydgoszczy — system imion* [Jewish anthroponymy in the naming space of interwar Bydgoszcz — the system of given names]. *LingVaria*, 10(19), 253–269. <https://doi.org/10.12797/LV.10.2015.19.17>
- Klimas, A. (2021). Obcojęzyczne XIX-wieczne nazwiska mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego z sufiksem *-er* [19th-century foreign-language names of residents of Piotrków Trybunalski with the suffix *-er*]. *Prace Językoznawcze*, 23(2), 217–228. <https://doi.org/10.31648/pj.6586>
- Klimas, A. (2022). Historyczne nazwiska odimienne w antroponimii Żydów piotrkowskich [Historical names in the anthroponymy of Jews from Piotrków]. *Słowo. Studia językoznawcze*, 13, 29–42. <https://doi.org/10.15584/slowo.2022.13.3>
- Koper, M. (2012). *Zapomniany shtetl — Lubicza Królewska. Śladami nieistniejącego miasteczka* [Forgotten Shtetl — Lubicza Królewska. In the footsteps of a non-existent town]. W: W. Litwin, M. Szablowska-Zaremba i S. J. Żurek (red.), *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia — kultura — literatura* (s. 233–253). Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL.
- Małec, M. (1994). *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce* [Christian names in medieval Poland]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Michalewicz, J. (1995). *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji doby autonomicznej* [Jewish record districts and Jewish religious communities in Galicia in the autonomous era]. Kraków: Księgarnia Akademicka.

- SG = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (red.). (1884). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other slavic countries] (t. 5). Warszawa.
- Sitarz, M. (2002). Nazwy osobowe Żydów. Próba objaśnienia [Jewish personal names. An attempt at explanation]. W: A. Cieślíkowa (red.), *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Część 7: Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antropimii* (s. 1–18). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Śliż, M. (2006). *Galicjyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914* [Galician Jews on the way to equality 1848–1914]. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Tronina, A., Walewski, P. (2009). *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny* [Biblical personal and topographical names: Etymological dictionary]. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Trzciński, A. (2016–2017). Składnik informacyjny w hebrajskich epitafiach ze starego cmentarza w Lublinie [Information component in Hebrew epitaphs from the old Jewish cemetery in Lublin]. *Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*, 8, 129–188.
- Wasiutyński, B. (1930). *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne* [Jewish population in Poland in the 19th and 20th centuries: A statistical study]. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- Wierzbieniec, W. (2003). Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym [Jews in the Lwów voivodeship in the interwar period]. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

SUMMARY

ON JEWISH NAMES AND SURNAMES IN THE REGISTRY OF BIRTHS OF THE JEWISH METRICAL DISTRICT OF LUBYCZA KRÓLEWSKA (1907–1929)

This article examines names and surnames of the Jewish community members listed in the birth register of the Jewish metrical district of Lubycza Królewska (1907–1929). The first names appearing in the register are mostly of biblical origin, although Yiddish and a limited number of Romance and Slavic first names are also noticeable. In the case of surnames, structures with Germanic linguistic features predominate, with the majority of first name-derived and denominal anthroponyms. Equally distinctive are surnames derived with the suffix *-er* and compound surnames of German origin. Beyond its main analytical focus on the anthroponyms of the Lubycza district Jews, the article also delineates some trends in the name-forming processes in connection with the legal regulations of the time, as well as in relation to the history, culture and traditions of the Jewish community living in one Jewish qahal.

Keywords: anthroponyms, cultural onomastics, legal aspects of the surname, Jews, Lubycza Królewska

OD MIDONIÓW DO MITOŃSKICH, OD BARTOSZA DO BARTOSIEWICZÓW. HISTORYCZNE NAZWISKA MIESZKAŃCÓW RADWANOWIC

Słowa tematyczne: antroponimia, nazwisko, Radwanowice, szlachta zagrodowa

1. WSTĘP

Przedmiotem artykułu jest opis nazwisk mieszkańców podkrakowskiej wsi Radwanowice w perspektywie diachronicznej (od końca XIV stulecia do czasów najnowszych). Współczesny zasób polskich antroponimów (imion i nazwisk) stanowi ukształtowany i zamknięty zbiór, niepodlegający większym fluktuacjom. Ewentualne zmiany w nim mają charakter urzędowy. Powstawanie różnego typu imion i nazwisk było związane z określonym czasem i uwarunkowaniami historycznymi. Zauważamy synchronizację przemian w tej warstwie ze zmianami stosunków społeczno-politycznych, kościelno-wyznaniowych, z postępem cywilizacji, a ostatnio globalizacji (Kaleta, 1998). Obecnie nazwiska postrzegamy jako jednostki pozbawione znaczenia, służące głównie identyfikacji. W społecznym odbiorze są ważnym elementem tożsamości indywidualnej i rodzinnej, w szerszym — przypisują do określonej społeczności (lokalnej, regionalnej, narodowej) W świadomości zbiorowej mieszkańców małych i zżytych wiejskich społeczności nazwiska stanowią istotny wyróżnik przynależnościowy do grupy — są swoistym dowodem tożsamości i osadzenia w tradycji. W jakimś stopniu petryfikują podział na tzw. *ptoków* i *krzoków*, czyli ludność napływową i autochtoniczną. Niniejszy artykuł wpisuje się tematycznie w badania regionalne. Jest próbą przybliżenia pewnego fragmentu antroponimii małopolskiej i w założeniu ma pokazać powstanie, ewolucję i stabilizację nazwisk określających małą społeczność wiejską. W pracy korzystam z metod wypracowanych na gruncie antropologii historycznej (odwołanie do źródeł lokalnych, badania terenowe, biograficzne, wywiad środowiskowy). W analizie uwzględniam kontekst — historyczny, społeczny (zróżnicowanie na warstwy społeczne) i gospodarczy. Podstawę materiałową artykułu

stanowią najstarsze zapisy wyekscerpowane ze średniowiecznych źródeł drukowanych, rękopiśmiennych z kartoteki „Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego” (hasła *Radwanowice* i *Żary*) i opublikowanych zeszytów SHGKr, w głównej mierze zapisy nazwisk pochodzące z rudawskich ksiąg parafialnych. Część materiału z najstarszych metryk i dziewiętnastowiecznych ksiąg ślubów została zebrana podczas kwerend genealogicznych w latach 90. XX wieku¹, reszta pochodzi z rękopisu pracy doktorskiej Edwarda Klisiewicza (1977) „Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897)”, przygotowanej pod kierunkiem Leszka Bednarczuka².

Rudawskie księgi metrykalne to jedne z najstarszych wiejskich ksiąg metrykalnych w Polsce. Składają się z metryk ochrzczonych, prowadzonych od 1576 roku, ksiąg ślubów (zapisy zaczynają się w 1572 roku) i najmłodszych — ksiąg zmarłych, prowadzonych w parafii rudawskiej od 1748 roku. Współcześnie zinventaryzowany historyczny zbiór do końca XVIII wieku liczy 14 tomów — w tym siedem ksiąg metryk ochrzczonych, cztery księgi ślubów i dwie księgi zmarłych. Z XIX wieku zachowało się dziewięć tomów metryk chrztu, pięć ksiąg ślubów i sześć ksiąg zgonów. Przywoływany w artykule materiał pochodzi głównie z ksiąg chrztów i ślubów z końca XVI i XVII wieku (zapisy z lat 1624–1688 są cytowane za pracą Klisiewicza). Wszystkie zachowane księgi metrykalne przechowywane są w archiwum parafialnym³.

2. HISTORIA RADWANOWIC

Radwanowice są wsią położoną w parafii rudawskiej, w północnej części gminy Zabierzów (powiat krakowski). Pierwsza potwierdzona w źródłach historycznych wzmianka na temat wsi pochodzi z dokumentu króla Władysława Łokietka datowanego na 1329 rok (KMłp I 215; NMPol X, s. 59). Przyjmuje się, że wieś musiała powstać we wczesnym średniowieczu. Wielu historyków łączy początki osadnictwa w Radwanowicach z nadaniem przez księcia krakowskiego Bolesława

¹ Ekscerpcja materiału obejmowała księgi chrztów (dwie księgi z lat 1576–1608, 1608–1623) oraz ślubów (dwie księgi z lat 1570–1606, 1702–1748 i pięć ksiąg z XIX wieku). W archiwum parafialnym obecnie brak większości ksiąg metrykalnych z XVII wieku, z których był zbierany materiał do pracy doktorskiej Edwarda Klisiewicza. Stanowi ona jedyne źródło do pozyskania materiału nazewniczego mieszkańców parafii rudawskiej z tego okresu.

² Korzystałam z egzemplarza pracy zdeponowanego w Pracowni Onomastycznej IJP PAN w Krakowie. Fragmenty pracy zostały opublikowane w serii artykułów (por. Klisiewicz, 1994, 2004). Materiał historyczny w postaci nazwisk jest cytowany w słownikach: RymSEN i AntrPol.

³ Szerzej na temat rudawskich ksiąg metrykalnych pisze Wyźga (2011, s. 165–188). Autor bardzo dokładnie opisuje poszczególne księgi, przytacza też egzemplifikacje źródłowe. Kopię cyfrową ksiąg rudawskich z XVI–XVIII wykonało Stowarzyszenie Korona Północnego Krakowa (Wyźga, 2010). Autorce nie udało się dotrzeć do tej publikacji.

Wstydliwego rycerzom z rodu Radwanitów części puszczy, położonej niedaleko Krakowa (1278) (Polaczkówna, 1938, s. 3). Osiedlenie się na terenie późniejszych Radwanowic sporej grupy należącej do warstwy rycerskiej mogłoby tłumaczyć utrzymujący się przez wieki szlachecki charakter osady. Wspomina o tym fakcie m.in. Jan Długosz (1470–80 DB I 39; Hapanowicz, Piwowarski, 2009, s. 102).

Miejscowe podanie wiąże powstanie i nazwę samej miejscowości z rycerzem Bolesława Śmiałego — Radwanem, który brał udział w wyprawie na Ruś Kijowską. Radwan współuczestniczył w mordzie biskupa Stanisława. Po tym krwawym zajściu i ucieczce króla na Węgry miał się schronić w lasach na zachód od Krakowa i założyć wieś Radwanowice. W ramach ekspiacji za współudział w zabójstwie ufundował kościół w Rudawie.

Radwanowice były typową wsią szlachty zaściankowej, wywodzącej się z rycerstwa zagrodowego. Wśród mieszkańców wsi spotykamy również zagrodników i komorników (Kiryk, 1983, s. 84–85). Stylem życia uboga szlachta nie odbiegała zasadniczo od chłopów, tym bardziej, że w XVI wieku Radwanowice były jedną z najbardziej rozdrobnionych wsi w województwie krakowskim. Część szlachty posiadała jeszcze historyczne nadziały ról w sąsiednich wsiach — Będkowicach, Łazach, Szklarach, Żarach i Dubiu, też w osadach pod Olkuszem (w Grabowej, Błędowie oraz Ochoninie) (Kiryk, 1983, s. 84). Pod koniec XVIII wieku zamieszkiwało w niej ponad 300 osób w 76 domostwach, w tym 44 rodziny szlacheckie (s. 77). W czasie zaborów były wsią przygraniczną, w bezpośrednim sąsiedztwie przebiegał kordon pomiędzy Królestwem Polskim a Galicją. Sąsiednie wioski Łazy i Szklary, w których szlachta posiadała również nadania, znalazły się po stronie rosyjskiej. Pamięć o szlacheckim pochodzeniu przetrwała wśród mieszkańców Radwanowic aż do dzisiaj. Specyficzny status zaścianka szlacheckiego znalazł odzwierciedlenie w tutejszych nazwiskach (zachowanych po części do czasów współczesnych), które stanowią swoiste archiwum kulturowe (Mrózek, 2014) społeczności Radwanowic.

3. NAZWY OSOBOWE MIESZKAŃCÓW RADWANOWIC W WIEKACH ŚREDNICH

Pierwsze poświadczenia źródłowe nazw osobowych identyfikujących mieszkańców Radwanowic sięgają końca XIV wieku. W zapisie z 1373 roku występuje *Jan* dziedzic z Radwanowic i Ochonina (SHGKr[kart.]), w roku 1385 odnotowano po raz pierwszy dwuelementową formę składającą się z imienia i przydomka: *Będko Sarna* (SHGKr[kart.]). Antroponim *Będko* pochodzi od imion dwuczłonowych typu *Będzimir* (SEMot I 8), dodatkowe określenie ma pochodzenie odapelatywne (: *sarna*). Trzeba podkreślić, że sąsiednia wieś nosi nazwę *Będkowice*. Nadania ról posiadało w niej również rycerstwo

zagrodowe z Radwanowic (SHGKr I 42–53). W 1397 roku w źródłach historycznych wymieniany jest *Mikołaj Nielepiec* z Radwanowic (SHGKr[kart.]), który miał grunty we wsi Nielepice. Nazwa wsi została utworzona od imienia protoplasty rodu *Nielepa* (od wyrażenia *nie lepić*; SEMot I 182). W pozostałych zapiskach od 1387 do 1400 roku (głównie w krakowskich księgach sądowych) występuje ponad 35 dziedziców z Radwanowic, określanych tylko jednoelementowym mianem (Kiryk, 1984, s. 83). Nazwa osobowa najczęściej była powiązana z deskrypcją odmiejscową (*de Radwanowice*), rzadziej pojawiały się deskrypcje uzupełniające, informujące o pochodzeniu i pokrewieństwie rycerstwa zagrodowego. W podobny sposób byli określani radwanowiczanie w piętnastowiecznych dokumentach. Dominują formy jednoimienne z określeniami opisowymi: *Markusz* (: im. *Marek*) de Radwanowice 1403 (SHGKr[kart.]), *Święko* (od im. dwuczłonowych typu *Świętomir* SEMot I 316) 1403 (SHGKr[kart.]), *Bienęda* (: im. *Benedykt*) 1403 (SHGKr[kart.]), *Katarzyna*, żona Klemensa i siostra Heleny, małżonki Jana z Radwanowic, żyjącego bez dziedzictwa 1426–1446 (SHGKr[kart.]), *Piotr* de Radwanowice 1424 (SHGKr[kart.]), *Wawrzyniec* de Radwanowice 1440 (SHGKr[kart.]), *Jan* de Radwanowice 1446 (SHGKr[kart.]), *Konik* z Radwanowic 1458 (SHGKr I 328), *Bartosz* z Radwanowic 1500 (SHGKr II 873). Inny sposób identyfikowania rodowców radwanowickich w omawianym okresie polegał na podaniu przynależności herbowej: *Wojciech* h. Ostoja 1455, *Paweł* i *Wojciech* h. Ośmioróg 1459, *Stanisław* i *Grzegorz* h. Nowina 1474, *Mikołaj* i *Jakub* h. Baranie Rogi 1474 (SHGKr[kart.], też Potkański, 1965, s. 742–744). Równolegle w dokumentach niektóre osoby były już identyfikowane za pomocą imienia i protonazwiska. Po imieniu występowały antroponimy pochodzenia odapelatywnego: *Grzegorz Baran* (: ap. *baran*) 1460 (SHGKr[kart.]), *Stanisław Paloch* (: ap. *pal* z suf. *-och* lub *paluch*) 1467 (SHGKr[kart.]), *Maciej Dzik* (: ap. *dzik*) 1477 (SHGKr[kart.]), *Wojciech Giza* (: ap. *giza* ‘noga świńska lub wołowa; danina z nóg świńskich, cielących lub wołowych’ Sstp II 414) 1435–1438 (SHGKr[kart.]), *Stanisław* z Radwanowic zwany *Chylek* (: czas. *chylic* z suf. *-ek*) 1464 (SHGKr[kart.]). W pozostałych wypadkach dodatkowe człony (protonazwiska) miały charakter odimienny — motywowane przez pełne lub skrócone imiona chrześcijańskie oraz słowiańskie (Malec, 1998, s. 2001; Raszevska-Żurek, 2006): *Stanisław Mirotka* (od im. dwuczłonowych typu *Mirosław* SEMot I 167) 1429 (SHGKr[kart.]), *Mikołaj* i *Paweł* bracia rodzeni zw. *Marciny* (: im. *Marcin*) 1456 (SHGKr[kart.]), *Stanisław* zw. *Wojczyk* (: im. *Wojciech*) 1471 (SHGKr[kart.]), *Andrzej Tomeczko* (: im. *Tomasz*), *Andrzej Mirotka* (1477–88) (SHGKr[kart.]), a także formy żeńskie *Anna* oraz *Katarzyna Gierasówny* (fem. pl. od n. os. *Gieras*) (SSNO II 111): *Bona Nobilium Anne et Katherine* dicтарum *Gieraschowny* in Radwanovicze 1497 (Ku 447); *Catharinae et Annae Gieraschowskie* in Radwanovicze 1498 (Matr II, nr 1182). W przytoczonych

zapisach obserwujemy wariantywność drugiego elementu identyfikującego *Gierasówna/Gierasowska*, który występuje w formie odojcowskiej z suf. *-ówna* lub *-owska* od n. os. *Gierasz*. Możemy przyjąć, że sufix *-ski* już w XV wieku był produktywny w tworzeniu nazwisk odmiennych. W 1467 r. została zanotowana forma odmiejscowa na *-ski*: Mikołaj *Radwański* (SHGKr[kart.]). Nazwisko to jest notowane w Radwanowicach do XVII wieku. Obecnie w Polsce nosi je 2215 mężczyzn i 2334 kobiety⁴. Jeżeli przyjmiemy, że frekwencja i geografia współczesnych nazwisk są wypadkową procesów historycznych, to znaczna część nazwisk *Radwański* z terenu Krakowa i okolic (ok. 400) pozostaje w genetycznym związku z nazwą wioski *Radwanowice* (choć w niektórych przypadkach mogły być motywowane przez inne antroponimy lub nazwy miejscowe⁵).

Część przywołanych wyżej nazw osobowych, identyfikujących rycerstwo zagrodowe z Radwanowic w wiekach średnich, dała początek nazwiskom radwanowickiej szlachty zaściankowej. Nazwiska mieszkańców Radwanowic od końca XVI do XIX wieku zostały wyekscerpowane, jak pisałam wyżej, z rudawskich ksiąg parafialnych. W 1577 roku zostało poświadczono nazwisko *Bętkowski/Bętkowski*. Jest to forma utworzona od nazwy sąsiedniej wsi Bętkowice, w której do XVI wieku rodowcy z Radwanowic mieli swoje nadziały gruntów w wyniku rozdrobnienia i rozrzucenia rodowej struktury własnościowej. Nazwisko *Bętkowski* miało w takim wypadku charakter posesywny. Było ono notowane do końca XVIII wieku (Łukasz *Bętkowski* 1773), współcześnie nie występuje w Radwanowicach. Również przywoływany wcześniej odapelatywny przydomek *Nielepiec* (1397) zaczął funkcjonować w późniejszych wiekach jako nazwisko. Ostatnie jego poświadczenie w żeńskiej formie odojcowskiej pochodzi z 1784 roku — Justyna *Nielepcówna*. Z piętnastowiecznych nazw osobowych w funkcji nazwiska utrwały się następujące formy: *Baran*, *Mirota* i *Gierasz*. Odapelatywne nazwisko *Baran* jest poświadczono w metryce chrztu z 1578 roku, najprawdopodobniej dało ono również początek formie na *-(ow)ski*: *Baranowski*. Nazwisko to notowane jest od 1591 roku. Obydwa nazwiska funkcjonują do dzisiaj w Radwanowicach i należy dodać, że rodziny Baranów i Baranowskich są przekonane o swoim dalekim pokrewieństwie⁶. Nazwisko *Mirota* funkcjonowało w XVI i XVII wieku: (ostatnie poświadczenie w Radwanowicach: *Josephi Mirota* 1642). Ciekawie przedstawia się historia nazwiska *Gierasz*, początkowo forma ta występowała jako drugi element identyfikacyjny i zapewne pochodziła od imienia ojca wzmiankowanych wyżej *Anny* i *Katarzyny*. Genetycznie forma *Gierasz* prawdopodobnie była derywatem od nazwy osobowej niemieckiego pochodzenia *Gieralt*

⁴ Dane za: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1681,nazwiska-osob-zyjacych-wystepujace-w-rejestrze-pesel> (dostęp 9.02.2023).

⁵ Najbliższa to Radwanów w powiecie koneckim.

⁶ Informacje uzyskane w ramach wywiadu środowiskowego.

(SEMot V 67). Właśnie taka forma została utrwalona w funkcji nazwiska od XVI wieku: Pauli *Gierald* 1620, Zophia *Gieraldowa* (1618). Jego skróconą formą była zapewne n. os. *Gierek*, poświadczona w zapisach: Margareta *Gierczanka* (1578) i Sophia *Gierczanka* (1578). W wypadku tak małej społeczności należy przyjąć, że są to formy oboczne, derywowane od różnych wariantów tej samej nazwy osobowej. Ostatnie poświadczenie w księgach metrykalnych pochodzi z 1620 roku, współcześnie nazwisko to nie jest znane. W źródłach z drugiej połowy XV wieku występują nazwy osobowe identyfikujące dwóch szlachciców z Radwanowic: *Konik* i *Bartosz*, które były podstawą motywacyjną późniejszych nazwisk. I tak od apelatywnej nazwy osobowej *Konik* (por. też zapis z 1503 roku: Piotr *Konik* SHGKr I 328) najprawdopodobniej utworzono nazwisko *Konicki*, które jest zanotowane w XVII wieku: Stanisław *Konicki* (1664). Jest to jedyny zapis tego nazwiska. Od formy skróconej *Bartosz* (: im. *Bartłomiej* SEMot II 19) utworzono patronimicum z suf. *-ewic(z)*, potwierdzone w księgach parafialnych dopiero w 1772 roku (*Laurentus Bartoszevicz*). Jest to nazwisko o dużej frekwencji, identyfikujące współcześnie wiele rodzin w Radwanowicach. Uchodzi w okolicy za jedno z nazwisk związanych z tą wsią.

4. NAZWISKA MIESZKAŃCÓW RADWANOWIC OD XVI WIEKU DO CZASÓW WSPÓŁCZESNYCH

Z rudawskich ksiąg metrykalnych (XVI–XIX wieku) wyekscerpowano 211 antropimów identyfikujących mieszkańców Radwanowic. Jest to bogaty i ciekawy zbiór, który tylko w niewielkim stopniu został zachowany do czasów współczesnych. Na potrzeby artykułu dokonałam klasyfikacji opartej na kryterium genetycznym (Rymut, 1998, s. 151). Podzieliłam nazwiska ze względu na pochodzenie na trzy grupy: 1) nazwiska odimienne; 2) nazwiska odapelatywne; 3) nazwiska pochodzące od toponimów. W zebranych materiałach jest kilka nazwisk, które potencjalnie mogą pochodzić od etnonimów. Umieściłam je w grupie nazwisk odapelatywnych z odpowiednią uwagą. W wielu wypadkach wieloznaczność podstaw motywujących uniemożliwia jednoznaczne rozstrzygnięcia. Wynika to z polisemii apelatywnych podstaw motywujących i homonimii nazwy wspólnej i własnej. Zaproponowany podział genetyczny zakłada arbitralność ustaleń, która wynika ze specyfiki materiału i określonego kontekstu historyczno-społecznego. Nazwiska nadal używane w lokalnej społeczności zostały opatrzone odpowiednią adnotacją⁷.

⁷ Autorka artykułu pochodzi z Radwanowic. Informacje o poświadczeniach i frekwencji współczesnych nazwisk zostały pozyskane metodą wywiadu środowiskowego. Formy przezwiskowe i formy gwarowe nazwisk, przywoływane w tekście, autorka zna z autopsji.

4.1. Nazwiska odimienne

Imiona już od czasów średniowiecza pełniły rolę nie tylko pierwszego, ale też drugiego określenia człowieka. Mogły występować w tej pozycji w formie podstawowej lub derywowanej, jako ich potoczne odpowiedniki. Często pełniły funkcję określeń odojcowskich, zarówno w formie sufiksальной (-*ic*, -*owic*/*-ewic*, mniej typowe z przyrostkiem -*k-*), jak i bezformantowej (Rymut, 1998, s. 155–156; Kaleta, 1998, s. 52–55). W wypadku tego typu konstrukcji mówimy tylko o procesie derywacji semantycznej, polegającej na przeniesieniu nazw osobowych funkcyjnie do klasy nazwisk (transonimizacja). Drugą grupę tworzą formy sufiksalne powstałe w wyniku określonej kreacji nazwiskotwórczej (Borek, 1978, s. 449–450). Trzeba podkreślić, że derywaty odimienne z sufiksami wielofunkcyjnymi -*ek*, -*ka*, -*ik*/*-yk*, -*czyk* (patronimiczne i deminutywne) mogą być interpretowane jako dwuznaczne. Dopiero dodatkowy kontekst zapisów umożliwia prawidłową klasyfikację tego typu form (Bubak, 1986, s. 190). Poniżej przytaczam materiał uporządkowany alfabetycznie i chronologicznie (pierwsze zapisy). Wszystkie wyeksцерpowane formy znajdowały się na drugiej pozycji po imieniu. Pogrubioną czcionką oznaczono formę nazwiska w rodzaju męskim⁸, odnotowuję również oboczne postaci, które odnosiły się do młodocianych nosicieli.

Ambroży (*Ambrożyk*, *Ambrożek*): *Ambrozy* 1573, *Joannes Ambrozek* 1615, *Joannes Ambrozyk* 1617, *Joannes Ambrozi* 1618 — od im. *Ambroży* SEMot II 8. Formy z suf. -*ek*, -*ik* służyły oznaczaniu młodocianych potomków osoby, która była identyfikowana za pomocą pełnej formy. Większość tego typu zapisów pojawia się w księgach ochrzczonych. Nazwisko *Ambroży* jest notowane w Radwanowicach tylko w XVI–XVII wieku. Współcześnie używane w sąsiedniej wsi — Kobylanach; **Araszkwicz**/**Haraszkwicz**: *Haraszkwicz* 1823, *Araszkwicz* 1877 — od wschl. form *Haraszek*, *Araszek* (: im. *Gierazym*) (SEMot II 45), z patronimicznym przyrostkiem -*ewicz*. Potwierdzone w Radwanowicach do początków XX wieku; **Banaś**, *Banasiowa* 1674 — od skróconej n. os. *Banaś* (: im. Benedykt) (SEMot II 12); **Bartoszewicz** 1772 — od im. *Bartosz* (: im. *Bartłomiej* SEMot II 19) z patronimicznym suf. -*ewicz*; **Biernat** 1666 — od n. os. *Biernat* (: im. *Bernard* SEMot II 22) → **Biernacki**⁹: *Biernacka* 1884. Występowało w Radwanowicach jeszcze w pierwszej połowie XX wieku; **Bodzan** 1642 — od skróconej n. os.

⁸ W kilku wypadkach po raz pierwszy zanotowane nazwiska występują w formie żeńskiej.

⁹ Do nazwisk formalnie równych imionom i apelatywom często dodawany był suf. -*ski* (też -*iński*, -*owski*), zapewne w celu nobilitacji nazwiska (zwłaszcza jeśli chodzi o rodziny szlacheckie). W takich przypadkach relacja między formą podstawową nazwiska i jego wtórną postacią na -(iń/ow)ski została oznaczona symbolem strzałki (→).

Bodzan (od im. dwuczłonowych typu *Ostrobod*, *Bodzepor*) (SEMot I 13); **Bodżeta** 1679 — od skróconej n. os. *Bodżeta* (od im. dwuczłonowych *Ostrobod*, *Bodzepor*) (SEMot I 13) → **Bodżetowski** 1754; **Boszowski** 1612 — od skróconej n. os. *Bosz* (od im. typu *Bogumił* lub *Bonifacy*) (SEMot II 28) z suf. *-(ow)ski*; **Brachowski** 1577 — najprawdopodobniej od skróconej n. os. *Brach* (: im. typu *Bratumił*) (SSNO I 240) z suf. *-owski*. Wymieniony jako największy właściciel ziemski w Radwanowicach (1581 *ŹDz* XIV 34). W Małopolsce brak miejscowości o nazwie *Brachów*, najbliższa to wieś *Brachowice* (łódz.); **Daniel**, *Danielówna* 1611 — od im. *Daniel* (SSNO I 456); **Grzegorzek/Grzegorzowski**, *Joannis Grzegorzek* 1674, *Joannis Grzegorzowski* 1676, *Grzegorzowski* 1691 — od im. *Grzegorz* z suf. *-ek*, też z suf. *-(ow)ski*. Pierwsza poświadczona foma z suf. *-ek* na oznaczenie osoby młodocianej; **Hannik** 1614 — od skróconej formy niem. im. *Johann* (SEMot II 60); **Idzik** 1672 — od formy *Idzik* (: im. *Idzi*) (SSNO II 336); **Jachym** 1776 — od im. *Jachym* (: im. *Joachim*) (SSNO II 488); **Jadach** 1667 — od formy *Adach* (: im. *Adam* z proteząj w nagłosie); **Jakubowicz** 1589 — od im. *Jakub* z suf. *-owicz*; **Jarecki** 1784 — od formy *Jarek* (od im. dwuczłonowego *Jarosław*) (SSNO II 443) z suf. *-ski*; **Jarosz**, fem. *Jaroszówna* 1608 — od n. os. *Jarosz* (od im. dwuczłonowych typu *Jarosław*) (SSNO II 443); **Jędrusik** 1780 — od formy *Jędrus* (: im. *Jędrzej*) z suf. *-ik* lub bezpośrednio od formy *Jędrusik*; **Jordan** 1792 — od im. *Jordan* (SEMot II 66); **Jurek**, fem. *Jurkowa* 1647 — od formy *Jurek* (: im. *Jerzy*) (SEMot II 63) → **Jurkowski** 1696. Było znane w Radwanowicach do początku XX w.; **Jurga** 1758 — od formy *Jurga* (: im. *Jerzy*) (SEMot II 63); **Juszyński** 1692 — zapewne od wcześniejszej formy *Juszyn/Juszyna* (: im. *Jerzy*) (SEMot II 63; niewykluczone jednak pochodzenie od ap. *jucha* ‘wywar z mięsa; zupa z krwi’ SEMot I 97), z suf. *-ski*. Źeńska forma odojcowska potwierdzona w sąsiednich Żarach, por. Regina *Jusynowna* z *Zar* 1629; **Kacperek** 1617 — od formy *Kac(s)perek* (: im. *Kacper*); **Katarzynka**, fem. *Dorotha Katharzinczanka* 1587 — od formy *Katarzynka* (: im. *Katarzyna*); **Klemensiewicz** 1798 — od im. *Klemens* (SSNO III 4) z suf. *-(ew)icz*; **Kubicz** 1601 — od formy *Kuba* (: im. *Jakub*) z suf. *-icz* → **Kubicki** 1752; **Lorenc** 1886 — od niem. im. *Lorenc*, to od łac. *Laurencius*, pol. *Wawrzyniec* (SEMot II 133), do tej pory używane w Radwanowicach; **Maciek**, fem. *Maćkowa* 1618 — od formy *Maciek* (: im. *Maciej*); **Madej**, fem. *Madejanka* 1864, *Madej* 1880 — od formy *Madej* (: im. *Mathias*, pol. *Maciej*) (SEMot II 82). Współcześnie używana forma to *Madeja*; **Mariańczyk** 1828 — od im. *Marianek* (: *Marian*) z suf. *-ik* (*-yk*); **Midoń** 1588 — nazw. niejasne, być może od niem. n. os. *Midde* (: ap. *midde* ‘pośrednik, rozjemca’) (RymSEN I 90) lub motywowane ap. *miód* (: psł. **medъ*) → **Mitoński** 1786 (ubezdźwięczenie). Współcześnie nazwisko bardzo rzadkie na terenie

Polski (ok. 127 osób)¹⁰, w Radwanowicach nazwisko o dużej frekwencji (ponad 20 osób). Starsi mieszkańcy wioski często w kontaktach nieformalnych używają pierwotnej formy *Mitonie*; **Mirola** 1565 — od formy *Mirola* (: im. dwuczłonowych *Mirostlaw*, *Mirogniew*) (SEMot I 167); **Oleksiak** 1791 — od im. *Oleksy* (: im. *Aleksy*) (SEMot II 7) z suf. *-ak*; **Rafał** 1576, fem. *Agnes Raphalanka* 1627 — od im. *Rafał* (SEMot II 114); **Salomonik** 1631 — od biblijnego im. *Salomon* z suf. *-ik*; **Stachowski** 1690 — od formy *Stach* (: im. *Stanisław*) z suf. *-(ow)ski*; **Tomowic(z)** 1607 — od formy *Toma* (: im. *Tomasz*) (SEMot II 128) z suf. *-owic(z)*; **Wasiokiewicz** 1750 — od formy *Wasiak* (od im. typu *Wasył*, *Wawrzyniec*) (SEMot II 148) z suf. *-ewicz*; **Walec/Walczowski**: *Martinus Walec* 1740, *Martinus Walczowski* 1749, *Martinus Walczewski* 1755, *Walczowski* 1860 — od im. *Walek*, *Walec* (: im. *Walenty*) (SEMot II 133; niewykluczone też pochodzenie od ap. *walec*), z suf. *-ewski*, *-owski*. Współcześnie jest to nazwisko o najwyższej frekwencji w Radwanowicach; **Zdziech/Dzich**: *Joannes Dzich* 1579, od końca XVII wieku ustala się forma *Zdziech*, fem. *Cunegundis Zdziechowa* 1680 — od n. os. *Dzich/Zdzich/Zdziech* (od im. typu *Zdzisław*, *Zdziebąd*) (SEMot I 366–7). Poświadczenia źródłowe odnajdujemy również w średniowieczu w sąsiednich wsiach — Będkowicach, Łazach, Żarach, Dubiu.

W analizowanym materiale zidentyfikowano 47 nazwisk motywowanych imionami — głównie formami skróconymi. Spośród nich 27 to derywaty semantyczne, powstałe w wyniku transonimizacji. Siedem potwierdzonych nazwisk występuje w formie patronimicznej z suf. *-owicz/-ewicz*. Do derywatów sufiksalnych tworzonych jako nazwiska od imion możemy zaliczyć następujące formy: *Jędrusik*, *Mariańczyk*, *Oleksiak* i *Salomonik*. W księgach metrykalnych, zwłaszcza chrzcielnych spotykamy oboczne formy nazwisk z suf. *-ik(-yk)*, które odnosiły się do dzieci płci męskiej (*Ambroży/Ambrożyk*)¹¹. Liczna grupa nazwisk odimiennych występuje z suf. *-(ow)ski*, pierwsze poświadczenia tego typu form występują już w XVI wieku (*Brachowski*) i XVII wieku (*Grzegorzewski*, *Jurkowski*, *Juszyński*, *Stachowski*). W zebranych materiale widoczne jest również modyfikowanie pierwotnych form przez dodanie suf. *-ski* (7), np. *Biernat* : *Biernacki*, *Bodżeta* : *Bodżętowski*). Z grupy nazwisk odimiennych do współczesności w Radwanowicach przetrwało siedem, z czego największą frekwencją cieszy się nazwisko *Walczowski*, następne w kolejności to *Mitoński* i *Zdziech*, oprócz wymienionych potwierdzone są jeszcze nazwiska *Bartosiewicz*, *Lorenc*, *Madeja* i *Brachowski*.

¹⁰ <https://dane.gov.pl/pl/dataset/568,nazwiska-wystepujace-w-rejestrze-pesel> (dostęp 2.04.2023).

¹¹ Tendencja do tworzenia tego typu derywatów utrzymała się w gwarze tego terenu do dnia dzisiejszego, nadal w języku potocznym funkcjonują formy *Francuzik* (: *Francuz*), *Wójcicek* (: *Wójcik*) itd.

4.2. Nazwiska odapelatywne

Nazwiska odapelatywne stanowią najliczniejszą grupę w historycznym materiale metrykalnym. Ze względu na liczbę przywoływanych antroponimów rezygnuję z przytaczania imion. Pojawiają się one tylko w egzemplifikacjach dokumentujących wariantywność zapisów nazwiska identyfikującego tę samą osobę. Nagłówek hasła stanowi forma męska, dalej przytaczam pierwszą odnotowaną formę w księgach parafialnych. W kilku przypadkach są to nazwiska żeńskie.

Bal (: ap. *bal* 'zwój płótna' Sstp I 58), fem. *Balanka* 1608; **Beka** (: ap. *beka* 'duża beczka') 1646; **Biesiada** (: ap. *biesiada* 'uczta, zabawa') 1830; **Bogacz** (: ap. *bogacz*) 1631 → **Bogacki** 1780; **Borek** (: ap. *borek*), fem. *Borkowa* 1786; **Brodawka** (: ap. *brodawka* 'brodawka' Sstp I 161), fem. *Brodawczonka* 1597, *Brodawka* 1614; **Bugaj(ny)/Bugaj** (: ap. *bugaj* 'byk, buhaj' SL I 209), fem. *Zophia Bugayna* 1591, *Joannis Bugay* 1593, *Joannis Bugayny* 1593; **Capa** (: ap. *cap* 'koziół' Sstp I 214, ze zmianą paradygmatu), fem. *Capina* 1657, *Capa* 1768; **Cebula/Cebulski** (: ap. *cebula*), *Casparus Cebula* 1884, *Casparus Cebulski* 1881, nazwisko utrwalone i używane wspólnie w Radwanowicach w postaci *Cebulski* — z suf. *-ski* od formy podstawowej *Cebula*; **Cebrzyk** (: ap. *cebrzyk* 'mały ceber' Sstp I 215), fem. *Cebrzykowna* 1612; **Chrapek** (: czas. *chrapać* z suf. *-ek*, por. też ap. *chrapek* 'człowiek mający chrypkę, plujący flegmą, krzykacz' SpXVI III 316) 1589; **Chruściel** (: ap. *chrust*, stp. *chrost* lub ap. *chruściel*, stp. *chrościel* 'derkacz' Sstp I 262) 1589; **Chudzik** (: przym. *chudy* z suf. *-ik*) 1619, nazwisko znane w Radwanowicach do końca XX wieku; **Cieśla** (: ap. *cieśla*) 1591; **Cipa** (: ap. *cipa* 'kura' SGP I 239, też 'żeński organ płciowy') 1633, fem. *Magdalena Cipa* 1781 → **Cipiński**: fem. *Magdalena Cipińska* 1793; **Cygan** (: ap. *cygan* 'człowiek nieuczciwy, krętacz' SpXVI III 718) 1656; **Czapa** (: ap. *czapa*) 1626; **Czarny/Czarnik** (: ap. *czarny*, też z suf. *-ik*): *Augustyn Czarnik* 1654, *Augustyn Czarny* 1659, też **Czarnecki** (z suf. *-ski*) 1633; **Czupryna** (: ap. *czupryna* 'włosy sterczące na głowie', por. psł. *čuprŕь*; RymSEN I 118) 1619; **Ćwieka** (: ap. *ćwiek* 'rodzaj gwoźdźcia' Sstp I 438, ze zmianą rodzaju) 1593; **Drabik** (: ap. *drab* 'żołnierz najemny' SEBor 122, też 'drabina' Sstp I 176, z suf. *-ik*) 1589; **Duda** (: ap. *duda* 'piszczalka, też grający na piszczałce' SEBor 131) 1587; **Dukała** (: ap. *dukała* 'osoba mówiąca niewyraźnie', por. czas. *dukać* też 'trąbić w róg' SEBor 132) 1577 → **Dukalski** 1616; **Dworaczek** (: ap. *dworak* 'pozostający w służbie dworskiej' Sstp II 240, z suf. *-ek*) 1742; **Flaga** (: ap. *flaga* 'chorągiew') 1577; **Gajos** (: ap. *gaj* z suf. *-os*) 1857, por. notowane dużo wcześniej formy patronimiczne z suf. *-ewicz/-owicz*: **Gajosiewicz** 1748, **Gajosowicz** 1756; **Gawęda** (: ap. *gawęda* 'bajda; też gawędź' SEBor 157) 1607, *Sebastianus*

Gawęda 1699 → **Gawęcki**: Sebastianus *Gawęczki* 1690; **Gawronik** (: ap. *gawron* z suf. *-ik*) 1647; **Głąb** (: ap. *głąb* ‘kaczan’ SESł I 289) 1576; **Gniazdosza** (: ap. *gniazdo* ‘gniazdo, siedlisko’ SEBor 167, z suf. *-osza*) 1595; **Gołąb** (: ap. *gołąb*) 1576 → **Gołębiowski** 1760; **Goły/Golek** (: ap. *goły*, też z suf. *-ek*): *Goly* 1595, Martini *Golek* 1627, Martini *Goły* 1636 → **Golecki** 1707; **Gomola** (: psł. ap. **gomola* ‘bez rogów’ SESł I 315) 1729; **Góral** (: ap. *góral* ‘pochodzący z gór’, por. SEBor 175, tutaj raczej ‘mieszkający na górze’) 1633; **Grzyb** (: ap. *grzyb*) 1636, też **Grzybek** (z suf. *-ek*) 1629 → **Grzybowski** 1845; **Gugula** (: gw. ap. *gugula* ‘niedojrzały owoc’) 1892, nazwisko spotykane w Radwanowicach do tej pory; **Harmasza** (: ap. *harmasz* ‘zbroja, rynsztunek rycerski’ RymSEN I 298, z derywacją paradygmatyczną) 1583; **Jałowiec/Jałowiecki** (: ap. *jałowy* z suf. *-ec* lub od ap. *jałowiec*, obocznie z suf. *-ski*): Blasius *Jałowiec* 1740, Blasius *Jałowiecki* 1712; **Kajda** (: gw. ap. *kajda* ‘drewniana skrzyneczka na osełkę’ RymSEN I 366 lub. gw. *kajda* ‘gdzie’) 1597, też **Kajdas(z)** (z suf. *-as(z)*): *Kajdasz* 1674, *Kajdas* 1702; **Kamionka** (: ap. *kamionka* ‘gatunek kuny’ Sstp III 233) lub ap. *kamionek* ‘mały kamień’ (z derywacją paradygmatyczną) 1577; **Kapłon** (: ap. *kapłon* ‘kastrowany kogut’ Sstp III 239) 1640; **Kapusta** (: ap. *kapusta*): fem. *Kapuścina* 1617; **Karcz** (: ap. *karcz* ‘pniak’ Sstp III 244) 1654, współcześnie nazwisko używane w Dubiu i Żarach, w Radwanowicach obecnie nienotowane; **Knap** (: ap. *knep* ‘sukiennik, tkacz’ Sstp III 305) 1587; **Knoch** (: ap. *knoch*, z niem. *knochen* ‘kość’ RymSEN I 417 lub od ap. *knot* SL II 389) 1578, *Knich* 1596, Albert *Knoth* 1667, Albertus *Knoch* 1670; **Kobiela** (: ap. *kobiela* ‘kobiątka’ Sstp III 306) 1638; **Konik** (: ap. *konik* ‘mały koń’ lub ‘konik polny, *Chorthippus*’) 1458 → **Konicki** 1664; **Konieczny** (: ap. *konieczny* ‘będący na końcu’ Sstp III 329, tutaj ‘mieszkający na końcu wsi’) 1577; **Kot** (: ap. *kot*): fem. *Kotka* 1692, *Kot* 1889; **Koza** (: ap. *koza*) 1579; **Kozak** (: n. wieloznaczna — możliwe pochodzenie od ap. *kozak* ‘rodzaj grzyba’, przen. ‘ktoś odważny’ lub od etnonimu) 1773 → **Kozakowski** 1786; **Kozerka** (por. ap. *kozera* ‘karciarz, szuler’ SpXVI XI 91) 1656 → **Kozerski** 1691; **Kramarz** (: ap. *kramarz* ‘kupiec, handlarz’ Sstp III 375) 1704; **Krawczyk** (: ap. *krawczyk*): *Blasy cognomine Krawczyk* 1594; **Kruk** (: ap. *kruk*): fem. *Krukowa* 1739, *Kruk* 1810; **Kudlek** (: ap. *kudla* ‘kudłaty, kłak’ SpXVI XI 534 z suf. *-ek*) 1639; **Kulig** (: ap. *kulig* ‘gatunek ptaka’ Sstp III 461) 1614 → **Kuligowski** 1694; **Kuśmierczyk** (: ap. *kuśnierz* ‘wyrabiający futra’ z suf. *-ik (-yk)*, też *kuśnierczyk* ‘czeladnik lub uczeń kuśnierza’ Sstp III 473) 1877; **Kuternoga** (: ap. *kuternoga* ‘kulawy, chromy’ SL II 560) 1886, nazwisko obecne w Radwanowicach do czasów powojennych; **Lebioda** (: ap. *lebioda* ‘komosa biała’, powszechnie znana jako chwast) 1767; **Małka** (: ap. *mały* z suf. *-ka*) 1594; **Marzec** (: ap. *marzec* ‘nazwa miesiąca’) 1780; **Mazurek** (od etnonimu *Mazur* ‘mieszkaniec Mazowsza’ SłXVII, z suf. *-ek*, lub ap. *mazurek* ‘wróbel leśny’ SL III 63) 1664; **Mądrygał(a)** (od dwuczłonowego przezwiska, por. *mądry* i *gala*

‘kula, oko’)¹²: *Mendrygał* 1628, *Medrigała* 1653; **Młosz** 1594 — od n. os. *Młosz* (: ap. *młody* SEMot I 168)¹³; **Młynarz** (: ap. *młynarz*), Laurentius *Młynarz* 1612 → **Młynarski** (: nazw. *Młynarz* z suf. *-ski*) 1681; **Motyl** (: ap. *motyl*), fem. *Motyłówna* 1685; **Musialik** (: ap. *mus* ‘obowiązek’ z suf. *-(al)ik*, por. też czas. *musieć*, lub od nazw. *Musiał* z suf. *-ik*) 1690; **Najdo** (por. gw. ap. *najduch*, *znajda*, *najdo* ‘człowiek znaleziony, podrzutek’): hortulanus *Naydo* 1593; **Noworyta** (od przezwiska złożonego, por. *nowy* i *ryć* ‘kopać, grzebać’ Sstp VIII 62), fem. *Noworycina* 1789; **Oczko** (: ap. *oczko*) 1618; **Okonfus** (nazw. niejasne, być może pochodzenia niem., z drugim członem ap. *Fuss* ‘stopa’) 1789; **Orkisz** (: ap. *orkisz* ‘rodzaj zboża’ Sstp V 628) 1759; **Osiełek** (: ap. *osiełek* ‘osiołek’) 1588, fem. *Osielkowa* 1649 → **Osielkowski** 1787; **Pająk** (: ap. *pająk*) 1819; **Pieniążek** (: ap. *pieniązek*) 1660; **Pietrucha/Pietruszka** (n. dwuznaczne, możliwe pochodzenie od *pietrucha*, *pietruszka* ‘roślina’ lub od im. *Piotr*): Petri *Pietrucha* 1615, Petri *Pietruszka* 1627, *Pietruszka* 1896; **Pilch** (: ap. *pilch* ‘zwierzę należące do gryzoni’ Sstp VI 132) 1589; **Pióro** (: ap. *pióro*) 1612; **Połomczyk** (: czas. *połomić* ‘połamać’ Sstp VI 353, z suf. *-czyk*; może z wcześniejszego **Połomek*) 1614; **Pral/Pralik** (od czas. *prać*, też w potocznym znaczeniu ‘bić mocno, sprawiać lanie’ SEBor 478, z suf. *-ik*): Gregorius *Pral* 1589, Gregory *Pralik* 1589; **Przepiórka** (: ap. *przepiórka*) 1565¹⁴; **Rak** (: ap. *rak*) 1592; **Ratuszny** (: ap. *ratuszny* ‘mający związek z ratuszem’, por. pacholek *ratuszny* ‘woźny, sługa miejski’ SW V 481) 1589; **Roj** (: ap. *roj* ‘pszczoły jednego gniazda’ Sstp VIII 31) 1796 → **Rojowski** (: nazw. *Roj* z suf. *-owski*) 1888, nazwisko używane w Radwanowicach do tej pory; **Ropiel** (: ap. *ropiel* ‘rana ropiejąca’ lub *ropa* z suf. *-el*) 1625; **Rudel** (: przym. *rudy* z suf. *-el*) 1706; **Sękara** (: ap. *sęk* ‘część gałęzi ukryta w pniu bądź też pozostawiona przy pniu po jej odcięciu’ Sstp VIII 159, z suf. *-ara*) 1578; **Siwiec/Siwy** (: przym. *siwy*, też z suf. *-ec*): Stanislaus *Siwecz* 1589, Stanislai *Siwy* 1594; **Skorupka** (: ap. *skorupka*) 1609 → **Skorupski** 1701, nazwisko znane w Radwanowicach do połowy XX wieku; **Skowronek** (: ap. *skowronek*) 1594 → **Skowroński** 1758; **Sowa** (: ap. *sowa*): fem. *Sowina* 1607, nazwisko popularne w Radwanowicach do tej pory; **Sprawca** (: ap. *sprawca* ‘ten, kto kieruje, zarządca, rządcą, przełożony, opiekun’ Sstp VIII 362) 1593; **Sroka** (: ap. *sroka*) 1885, używane jeszcze w XX wieku; **Strączek** (: ap. *strączek*) 1856, potwierdzone współcześnie; **Stypuła** (: ap. *stypuła* ‘pałeczka do bębna’ RymSEN II 502) 1880,

¹² Nazwisko inaczej interpretują Z. Klisiewicz (1977) i K. Rymut (RymSEN II 81), którzy jako podstawę motywacyjną podają ap. *madrygał*.

¹³ Por. nazwę roli *Młoszowskie* w Radwanowicach (wcześniej była ona własnością Katarzyny córki Piotra z Radwanowic, która była żoną Piotra, sołtysa z Młoszowej, rola później została odsprzedana) (SHGKr I 587). Nazwisko w Radwanowicach poświadczane tylko w XVI wieku, w XVII i XVIII stuleciu notowane w Dubiu.

¹⁴ Szlachcic o tym nazwisku wymieniony jest również w ŻDz XIV 34 w 1581 r.

nazwisko używane jeszcze w drugiej połowie XX wieku; **Szklany** (: ap. *szklany*) 1763; **Szot** (nazw. wieloznaczne, por. *Szot* 'Szkot' SL V 590, też 'śledź, kramarz' RymSEN II 548), również nazwisko niem. *Schott* Gott. 524) 1589, nazwisko współcześnie używane w formie *Szota* (zmiana paradygmatu); **Śliwa** (: ap. *śliwa*), fem. *Śliwina* 1605 → **Śliwiński** 1810, nazwisko znane współcześnie; **Świerczek** (: dem. od ap. *świercz* 'świerszcz' Sstp IX 63–64) 1676 → **Świerczewski** 1875; **Świder** (: ap. *świder* 'narzędzie służące do wiercenia otworów' Sstp IX 57) 1662; **Tyrpa** (: gw. czas. *tyrpać* 'szarpać, trącać kogoś' SGP V 455–456) 1828; **Wartogłowy** (od przezwiska złożonego, por. *warty*, *wartki* 'szybko płynący' i *głowa*, również gwarowy, używany na tym terenie przym. *zawartogłowiony* 'oszołomiony po uderzeniu') 1608; **Welian** (nazw. niejasne, może od przym. *wieli* 'duży; ważny', czas. *wielić* 'rozkazywać, nakazywać' Sstp X 160, 161, z suf. *-an*) 1889, współcześnie nazwisko identyfikuje kilka rodzin w Radwanowicach; **Wróblík** (: ap. *wróbel* z suf. *-ik*): fem. *Wróblíkowa* 1602; **Ząbek** (: ap. *ząbek*) 1804; **Zięba** (: ap. *zięba*) 1578; **Zimny** (: ap. *zimny*) 1653; **Zwierz** (: ap. *zwierz*) 1627, później forma patronimiczna z suf. *-ewicz*: **Zwierzewicz** 1857; **Żmija** (: ap. *żmij* 'smok, gad', później *żmija* 'jadowity wąż' SEBor 755) 1628.

W materiale wyekscerpowanym z ksiąg parafialnych (od końca XVI wieku do XIX) występuje 137 odapelatywnych nazwisk (w tym formy oboczne) mieszkańców Radwanowic (z XIV i XV stulecia mamy tylko sześć takich poświadczeń: *Sarna*, *Baran*, *Dzik*, *Giża*, *Chylek*, *Paloch*). W sumie daje to bardzo bogaty i zróżnicowany semantycznie zbiór. Pod względem formalnym większość z nich powstała w wyniku derywacji semantycznej, poświadczone są również przypadki derywacji paradygmatycznej (*Capa*, *Ćwieka*, *Harmasza*). Najmniej liczną grupę stanowią nazwiska derywowane sufiksalnie (*Chrapek*, *Gajos*, *Ropiel*, *Rudel*, *Sękara*). Zjawisko homonimiczności podstaw proprialnych i podstaw apelatywnych uniemożliwia w wielu wypadkach jednoznaczne rozstrzygnięcia. Zwłaszcza w przypadku nazwisk z suf. *-k-* trudno wyrokować o typie derywacji — czy są to nazwiska formalnie równe apelatywom w formie deminutywnej, czy są to derywaty ojcowskie, np. *Drabik*, *Gawronik*, *Konik*. Trzeba podkreślić, że w zapisach (podobnie jak w wypadku nazwisk odimennych) spotykamy bardzo dużo form obocznych, które były tworzone od nazwisk podstawowych (rodowych) i odnosiły się do młodocianych mężczyzn. Miały one w większości charakter przejściowy i funkcjonowały podobnie jak ojcowskie formy żeńskie. Po osiągnięciu dojrzałości mężczyźni byli już identyfikowani nazwiskami rodowymi w pierwotnej formie¹⁵.

¹⁵ W księgach metrykalnych pojawiają się również ojcowskie formy żeńskie (z *-anka*, *-ówna*), przy czym dystrybucja przyrostków jest często zakłócona. Podobnie jest w wypadku mian

Pierwotne nazwiska formalnie równe apelatywom w wielu wypadkach podlegały dalszej derywacji antroponimicznej, głównie przez dodanie sufiksu *-(ow)ski*. W ten sposób zmieniono 21 nazwisk, czyli około 15% nazwisk odapelatywnych. Trudno w kontekście posiadanego materiału źródłowego mówić o początkach tego procesu, można tylko skonstatować, że pierwsze poświadczenia pochodzą z końca XVII wieku. Zamiana odapelatywnych nazwisk na wzór przymiotnikowego modelu odmiejscowego jest kontynuowana w XVIII stuleciu, w XIX w. osiąga stabilizację. Dwa nazwiska przybrały suf. *-ewicz* (*Gajosiewicz, Zwierzewicz*).

Miana odapelatywne najczęściej były pierwotnymi przezwiskami (przymiotkami), które powstały w wyniku procesu metaforyzacji, rzadziej posiadały motywację realnoznaczeniową (Cieślíkowa, 1990). W momencie kreacji miały one umotywowaną indywidualnie treść znaczeniową, w wypadku użycia ich w następnych pokoleniach jako formy identyfikującej stawały się asemantyczne. Przeniesienie indywidualnej nazwy osobowej na członków rodziny inicjowało proces tworzenia się nazwiska i jego stabilizacji (Cieślíkowa, 1998a, s. 71–79). Jeżeli chodzi o semantykę podstaw motywujących nazwiska radwanowickiej szlachty zaściankowej, to dominują leksemy związane z fauną i florą — ok. 40. Są to nazwiska, które mają najstarsze poświadczenia w księgach metrykalnych. Jest to zgodne z ogólną tendencją nazwotwórczą w tym czasie (Kaleta, 1998, s. 75). Mamy też antroponimy nawiązujące bezpośrednio do wyglądu fizycznego (*Chudzik, Siwy, Małka*), jak i cech charakteru (*Wartogłowy, Prał*). Warto też podkreślić, że w podstawach motywujących znalazły się przezwiska złożone, por. przywołany wyżej antroponim *Wartogłowy*, także takie formy, jak: *Mądrygała, Kuternoga, Noworyta*. Trzy nazwiska wskazują na różnicowanie stanowe mieszkańców wsi. Nazwiska *Najdo* i *Gawęda* przypisane są do ludzi niższego stanu, antroponim *Ratuszny* wskazuje prawdopodobnie na mieszczanina. Nieliczną grupę stanowią nazwy osobowe utworzone od nazw zawodów czy też odwołujące się do profesji. W sąsiednich wsiach, bardziej zróżnicowanych stanowo, rozwinęło się w większym stopniu rzemiosło (Kiryk, 1983, s. 89). W Radwanowicach mamy poświadczone trzy nazwiska związane z rzemiosłem wojennym: *Drabik, Flaga* i *Harmasza*. Do grupy nazwisk odzawodowych możemy zaliczyć następujące antroponimy: *Cieśla, Knap, Kramasz, Krawczyk, Kuśmierczyk, Sprawca*. Poniżej prezentuję w wyborze materiał z ksiąg parafialnych, w którym do identyfikacji mieszkańców wykorzystano miana utworzone od profesji. Mają one tylko jednostkowe poświadczenia, nie rozwinęły się w nazwiska odzawodowe.

marytonimicznych — przyrostek *-owa, -ina* regularnie zastępowany jest sufiksem *-ka*. Tendencja ta utrzymała się do dzisiaj w gwarze na tym terenie. W języku potocznym dominują formy odmęzowskie na *-ka* (*Korbiel : Korbielka, Wójcik : Wójcicka*).

Baba: Barbara *Baba* 1601 (: ap. *baba* ‘m.in. położna’ Sstp I 50); **Balneator:** Joanni *Balneatori* 1593 (: łac. *balneator* ‘łaziebnik’ Sstp IV 106); **Browarny:** *Browarny* Gasper de Radwanowice 1591 (: *browar* ‘związany z browarem, browarz’); **Balwierz:** Joannes *Balwiersz* 1589 (: ap. *balwierz/barwierz* ‘cyrulik’ Sstp I 58); **Bloniarz:** Josephi *Bloniarz* 1647 (: ap. **bloniarz* ‘człowiek rozciągający błony zwierzęce w oknach’, por. pśl.**bolna* ‘otoczka, osłona’ Spsł I 307 i suf. *-arz*); **Piekarz:** Joannes *Piekarz* 1762 (: ap. *piekarz*).

W dwudziestym wieku z tej licznej grupy nazwisk odapelatywnych było potwierdzonych tylko 13 (*Cebulski, Chudzik, Guguła, Kuternoga, Noworyta, Pietruszka, Przepiórka, Rojowski, Sroka, Strączek, Stypuła, Śliwiński, Welian*), obecnie jeszcze mniej — sześć. Pozostaje to w związku głównie ze współczesnymi migracjami.

4.3. Nazwiska odtoponimiczne

Nazwiska odmiejscowe to jedyne antroponimy, które od początku były dodatkowym, drugim elementem określającym człowieka. Toponimy przechodziły do kategorii nazw osobowych w wyniku derywacji semantycznej lub sufiksальной. Pierwszy sposób jest chronologicznie wcześniejszy i zdecydowanie rzadszy, poświadczenia tego procesu transonimizacji mamy w średniowiecznych źródłach. Również w zebranych materiale mamy takie przykłady, w których nazwa miejscowa stanowi drugi element struktury nazewniczej (zob. *Zawada*). Nazwiska odmiejscowe powstały w wyniku zastąpienia deskrypcji opisowych typu *de Radwanowice/z Radwanowic* przymiotnikami zakończonymi na *-(ow)ski, -cki, -dzki*. Były one tworzone od pełnych lub skróconych podstaw. Nazwiska odmiejscowe mogły pochodzić od nazw miejscowości, ale również od nazw terenowych (Kaleta, 1998, 41–44). W artykule arbitralnie przyjmuję, że znaczna część nazwisk mieszkańców Radwanowic ma właśnie motywację mikrotoponimiczną. Takie podejście wynika z określonego kontekstu społeczno-historycznego — Radwanowice były osadą drobnoszlachecką o rozdrobnionej strukturze własnościowej. Odnotował to już Długosz:

[...] wszyscy ludzie, których wspomniano, wieś zamieszkują, są szlachtą herbu Radwanowye. Nie jest wspomniana wieś podzieloną, ani jej pola na łany, lecz przez dwory per curias i część pól tak, że jeden ma więcej drugi mniej (1470–80 DB I 39).

Dodatkowo część szlachty posiadała jeszcze historyczne nadziały ról w okolicznych wsiach (Kiryk, 1983, s. 84). W takim ujęciu część nazwisk

z formantem *-sk-* miałyby charakter posesywny i wskazywała na własność określonego działu. Znajduje to potwierdzenie w zapisach w księgach parafialnych, w których wskazuje się na Radwanowice jako miejsce pochodzenia. Pozostałe nazwiska, w wypadku których trudno wskazać bezpośrednią motywację, mogą sugerować pochodzenie osoby z określonego miejsca (Rymut 1998, s. 156)¹⁶. Część nazwisk (*Brzozowski, Chmielowski, Chojnacki, Grabowski, Jaworski, Muszyński*) może być motywowana apelatywami, a suf. *-sk-* pełni jedynie funkcję strukturalną.

Bagiński/Bagnicki: Samuel *Baginski* 1639, Samuele *Bagniczki* 1645, por. n. cz. wsi *Bagno* lub *Bagienko*; **Barciszowski** 1787, por. n. m. *Barcza*, cz. wsi Czulów, gm. Liszki; **Będkowski/Bętkowski** 1577, por. n. wsi *Będkowice*, w której rodzina posiadała swoje działu; **Broniewski** 1798, por. n. wsi *Bronowice*, dziś cz. Krakowa; **Bronikowski** 1780, por. n. m. typu *Bronikowo*; **Brzozowski** 1784, por. n. sąsiedniej wsi *Brzezcie*; **Bzowski:** Mathias *Bzowski* de *Bzow* 1593, por. n. wsi *Bzów*, dziś część Zawiercia; **Chmielowski** 1667, por. n. wsi *Chmielów, Chmielowo*, nazwisko poświadczone współcześnie w Radwanowicach; **Chojnacki** 1783, por. n. m. *Chojnata* (Mazowsze), nazw. używane współcześnie; **Dulowski** 1628, por. n. wsi *Dulowa* (koło Trzebini); **Dembiński** 1634, por. n. ter. *Dębnik* (las za sąsiednią wsią *Żary*, miejsce historycznych nadziałów rodowców radwanowickich), dziś wś; **Grabowski** 1648, por. n. m. *Grabów, Grabowo*; **Jaworski** 1598, por. liczne w całej Polsce n. m. *Jaworów, Jaworowo, Jawor*; **Jędrzejowski** 1630, por. n. mta *Jędrzejów*; **Karliński** 1577, por. n. m. *Karlin* (dziś cz. Zawiercia); **Łazowy** 1890, por. n. pobliskiej wsi *Łazy* (z suf. *-owy*), nazwisko do tej pory używane w Radwanowicach; **Mąkowski:** Adam *Mąkowski* de *Mąkoszyn* 1754; por. n. m. *Mąkoszyn* (dawna ziemia sieradzka, Kujawy, Wielkopolska) (ze skróceniem podstawy); **Muszyński** 1690, por. n. m. *Muszyna*; **Podlejski** 1692, por. n. ter. *Podlesie* w Radwanowicach (z antycypacją miękkości w postaci *j*), nazw. znane jeszcze w XX wieku w Radwanowicach; **Podolecki** 1699, por. n. m. *Doły* (cz. Radwanowic), z przymikiem *po* wskazującym zapewne na położenie nadziału rodowego; **Radwański** 1467 SHGKr, por. n. wsi *Radwanowice*; **Rzecki** 1593, por. n. cz. wsi *Rzeki*; **Skotnicki** 1661, por. n. m. *Skotnica* (cz. Radwanowic) (: *skotnica* 'miejsce wypasu bydła' Sstp VIII 249); **Wolski** 1595, por. n. wsi z członem *Wola*, w pobliżu *Wola Filipowska*; **Zawada/Zawadowski:** *Zawada* 1577, Martinus *Zawada* 1786, Martinus *Zawadowski* 1791, por. n. wsi *Zawada* koło Olkusza, w tych okolicach radwanowickie rycerstwo zagrodowe posiadało swoje nadania, wtórnie w formie przymiotnika odmiejscowego z suf. *-ski*; **Zwoliński/Woliński:** Alberti *Zwoleński* 1748, Alberti *Wolinski* 1751, por. n. m. z członem *Wola* (zob.

¹⁶ Przywoływane nazwy terenowe są znane do dziś i wykorzystywane w komunikacji mikro-wspólnoty radwanowickiej. Autorka zna je jako długoletnia mieszkanka Radwanowic.

wyżej *Wolski*), forma *Zwoliński* powstała zapewne wyniku absorpcji przyimka w wyrażeniu z *Woli*; *Żarski* 1647, por. n. sąsiedniej wsi *Żary*.

Z tej grupy nazwisk (27) do czasów współczesnych zachowały się tylko cztery nazwiska (*Chmielowski*, *Chojnacki*, *Łazowy*, *Zwoliński*), które nadal są potwierdzone w Radwanowicach. W XX w. było jeszcze używane nazw. *Podlejski*.

5. WNIOSKI

W zebranych materiale historycznym znalazło się ponad 220 antroponimów, które nazywały i identyfikowały mieszkańców Radwanowic w ciągu kilku wieków. Współcześnie z tego zbioru w Radwanowicach mamy poświadczonych tylko 18 nazwisk, w połowie XX wieku znanych było jeszcze ponad 40. Pierwsze poświadczenia nazw osobowych w źródłach pojawiają się pod koniec XIV wieku. Te określenia miały charakter jednostkowy (indywidualny), nie dały początku nazwiskom. O procesie powstawania nazwisk w tej społeczności możemy mówić dopiero od końca XV wieku. Poświadczony wtedy nieliczne drugie określenia rozwinęły się w formy dziedziczne, identyfikujące członków poszczególnych rodów. Rycerstwo zagrodowe było też identyfikowane, jak pokazują zapisy, przez przynależność do określonego herbu (Rymut, 1998, s. 151). W badanym materiale nie ma potwierdzeń nazw heraldycznych. Zapewne ten typ nominacyjny obejmował tylko najbogatsze warstwy, nie był rozpowszechniony wśród szlachty zaściankowej. Proces rozwoju nazwisk lokalnej społeczności — dynamikę, chronologię, specyfikę — pozwalają prześledzić zapisy wyekscerpowane z ksiąg metrykalnych. Najliczniej reprezentowane są w tym zbiorze nazwiska pochodzenia odapelatywnego. Od końca XVI wieku do końca XIX stulecia zanotowano 137 form tego typu identyfikujących mieszkańców Radwanowic. Najstarsze nazwiska najczęściej były formalnie równe apelatywom i były motywowane leksemami związanymi z florą i fauną. Pojawienie się tego typu nazw pozostaje w zgodzie ze średniowieczną tendencją i potwierdza, że ten typ nominacji był rozpowszechniony we wszystkich stanach społecznych (Cieślakowa, 1998b, s. 129). Trzeba zauważyć, że te nazwy osobowe były przenoszone na członków rodu, czyli nabierały cech dziedziczności, ale większość z nich nie przetrwała nawet do XVIII wieku. Trudno wskazać jednoznaczną przyczynę tego stanu rzeczy, zapewne część ewoluowała w inne formy, ale jest to trudne do zweryfikowania na podstawie posiadanego materiału. Poza tym należy też uwzględnić gwałtowne zmiany demograficzne w XVII stuleciu, spowodowane głównie wojnami. W tym czasie pojawiają się nieliczne nazwy, które pokazują różnicowanie stanowe w obrębie wioski. Są to nazwy osobowe zagrodników i komorników (np. *Najdo*, *Gawęda*). W jakimś stopniu do tych niższych warstw

społecznych możemy odnieść zapewne nazwy odzawodowe, które nie utrwały się w lokalnej tradycji.

Jeżeli chodzi o pozostałe nazwiska, to drugą grupę pod względem liczebności stanowią nazwiska odimienne (47). Z tego typu nazwisk do współczesności przetrwało tylko siedem form.

Zarówno nazwiska odapelatywne, jak i odimienne, ewoluowały i często przybierały nowy sufix *-ski*. Proces ten rozpoczął się już w XVII wieku i był kontynuowany w XVIII stuleciu. Było to zjawisko dość powszechne, być może na jego intensywność wpłynęła świadomość przynależności stanowej mieszkańców Radwanowic. Uboga szlachta zaściankowa dostosowywała swoje miana do wzorca nazwisk na *-ski*, które już od XVI wieku uchodziły za lepsze — szlacheckie (Kaleta, 1998, s. 86–87).

Wydaje się, że większość nazwisk odmiejscowych w przypadku szlachty radwanowickiej była derywowana od nazw części wsi, w których miała ona swoje dwory i ziemię, oraz nazw wsi, w których posiadała działki. Ma to swoje uzasadnienie w historycznej rozdrobnionej strukturze własnościowej wsi.

Kwestią wymagającą dalszych badań jest wpływ płynności międzystanowej (zawieranie mieszanych małżeństw szlachecko-chłopskich) na rozwój nazwisk w opisywanej społeczności. Wstępne ustalenia wynikające z analizy materiału źródłowego, poparte też badaniami historyków (Kiryk, 1983; Wyżga, 2019), pokazują, że szlachta radwanowicka często wiązała się rodzinnie z chłopstwem. W zapisach metrykalnych przy części nazwisk konsekwentnie występują predykaty szlacheckie *nobilis*, *generosus*, przy innych chłopskie (*laboriosus*, *honestus*, *inquilinus*), jednak znaczna część antroponimów nie posiada żadnych określeń. Na pewno mamy do czynienia ze zbiorem niejednorodnym, zawierającym zarówno nazwiska szlachty, jak i chłopów. Do nazwisk identyfikujących szlachtę na podstawie adnotacji w księgach metrykalnych możemy zaliczyć takie formy, jak: *Bagiński*, *Baranowski*, *Bartosiewicz*, *Brachowski*, *Broniewski*, *Gajosiewicz*, *Klemensiewicz*, *Mitoński*, *Podlejski*, *Przepiórka*, *Rachwał*, *Ropiel*, *Walczowski*, *Zdziech*, *Zwoliński*. Część z nich (*Baranowski*, *Bartosiewicz*, *Mitoński*, *Walczowski*, *Zwoliński*) w odczuciu lokalnej mikrowspólnoty (w granicach rudawskiej parafii) uchodzi za typowe nazwiska związane z Radwanowicami.

WYKAZ SKRÓTÓW

- ap. — apelatyw
- dem. — deminutywum
- im. — imię
- m. — miejscowość
- n. — nazwa

- n. os. — nazwa osobowa
 n. ter. — nazwa terenowa
 nazw. — nazwisko
 niem. — niemiecki
 psł. — prastłowiańskie
 wschśł. — wschodniosłowiańskie

ŹRÓDŁA

- DB = Długosz, J. (1863–1864). *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (t. 1–3; wyd. A. Przezdziecki). Kraków: Typografia Kirchmajeriana.
- KMłp = Piekosiński, F. (red.). (1876–1905). *Kodeks dyplomatyczny Małopolski (Codex diplomaticus Minoris Poloniae)* (t. 1–4). Kraków: Akademia Umiejętności.
- Ku = Kutrzeba, S. (1902). Materiały do dziejów pospolitego ruszenia z l. 1497 i 1509 [Materials for the history of the Noble Host of the years 1497 and 1509]. *Archiwum Komisji Historycznej*, 9, 235–388.
- Matr = Wierzbowski, T. (red.). (1905–1919). *Matricularum Regni Poloniae summaria* (t. 1–5), Warszawa: Typis Officinae C. Kowalewski.
- Polaczkówna, H. (1938). *Zapis Teodora Gryfity dla cystersów z 1196 r.* Lwów: Towarzystwo Naukowe.
- Potkański K., (1965). Zagrodowa szlachta i włódcze rycerstwo w województwie krakowskim w XV i XVI wieku [Homesteaded nobility and knighthood in the Cracow province in the 15th and 16th centuries]. W: K. Potkański, *Lehici, Polanie, Polska. Wybór pism* (s. 659–762). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Oryginalna praca opublikowana w 1888 r.).
- SHGKr = Wiśniewski, J. i in. (red.). (1985–2019). *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* [Historical and geographical dictionary of Kraków province in the Middle Ages] (t. 1–5 i kartoteka [kart.]). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. <http://www.slownik.ihpan.edu.pl>
- ŹDz XIV = Pawiński, A. (red.). (1886). *Źródła dziejowe. T. XIV: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska. T. III* [Historical sources. Vol. 14: Poland of the 16th century in terms of geography and statistics]. Lesser Poland. Vol. 3]. Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa.

LITERATURA

- AntrPol = Cieślíkowa, A. (red.). (2007–2016). *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku. Wybór artykułów hasłowych oraz wykazy nazwisk wraz z chronologią i geografiją* [Anthroponymy of Poland from the 16th to the end of the 18th century] (t. 1–6). Kraków: Lexis.
- Borek, H. (1978). Diachroniczne i synchroniczne klasyfikacje nazwisk polskich [Diachronic and synchronic classifications of Polish surnames]. W: M. Basaj (red.), *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 5. T. 1. *Językoznawstwo: Prace na VIII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Zagrzebiu 1978* (s. 447–455). Warszawa: PWN.
- Bubak, J. (1986). *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego* [The process of development the Polish bourgeois and peasant surnames]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Cieślíkowa, A. (1990). *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji* [Old Polish personal names from appellatives. The process of onymization]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cieślíkowa, A. (1998a). Miejsce przezwiska w systemie antroponimicznym (historia a współczesność) [Nickname function in anthroponymic system (history and present)]. W: S. Warchoń (red.), *Przezwiska i przydomki w językach słowiańskich* (cz. 1, s. 71–79). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Cieślíkowa, A. (1998b). Przezwiska [Nicknames]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 119–134). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie–Instytut Języka Polskiego PAN.
- Gott = Gottschald, M. (1982). Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen [German names. Our surnames] (wyd. 5). Berlin — New York: Walter de Gruyter.
- Hapanowicz, P., Piwowarski, S. (red.) (2010). *Monografia gminy Zabierzów* [Monography of the Zabierzów commune]. Zabierzów: Urząd Gminy Zabierzów.
- Kaleta, Z. (1998). *Nazwisko w kulturze polskiej* [Surname in Polish culture]. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kiryk, F. (red.). (1983). *Rudawa. Z dziejów wsi podkrakowskiej* [Rudawa: From history of a village near Kraków]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Klisiewicz, E. (1977). *Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897)* [Surnames of the inhabitants of the Rudawa parish near Kraków in historical development (based on metric books from 1570–1897)] [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie.
- Klisiewicz, E. (1994). Żeńskie imiona chrzestne w podkrakowskiej parafii Rudawa z lat 1570–1897 (na podstawie ksiąg metrykalnych) [Female baptismal names of Rudawa village near Cracow from 1570–1897]. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Językoznawcze*, 8, 77–82.
- Klisiewicz, E. (2004). Strukturalny typ nazwisk na *-ski* jako jeden ze stereotypów polskiego nazwiska [Structural type of *-ski* surnames as one of Polish surname's stereotypes]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 19, 117–121.
- Małec, M. (1998). Imiona [Given names]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 97–118). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie–Instytut Języka Polskiego PAN.
- Małec, M. (2001). *Imię w polskiej antroponimii i kulturze* [The given name in Polish anthroponymy and culture]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Mrózek, R. (2014). Interdyscyplinarne i wewnętrzne determinanty zróżnicowań badawczych onomastyki [Interdisciplinary and internal determinants of onomastic research diversity]. *Onomastica*, 58, 33–65.
- Raszewska-Żurek, B. (2006). *Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XIII–XVI)* [The formation of surnames equivalent to first names in Poland (13th–16th centuries)]. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- RymSEN = Rymut, K. (1999–2001). *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny* [Surnames of Poles. Historical and etymological dictionary] (t. 1–2). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN–Instytut Języka Polskiego PAN.
- Rymut, K. (1998). Nazwiska [Surnames]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 143–160). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie–Instytut Języka Polskiego PAN.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1993). Rola nazewnictwa w tworzeniu poczucia regionalnego [The role of names in creation of regional sense]. W: K. Handke (red.), *Region, regionalizm — pojęcia i rzeczywistość. Zbiór studiów* (s. 151–160). Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- SEBOR = Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Etymological dictionary of the Polish language]. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- SEMot = Cieślakowa, A., Malec, M., Rymut, K. (red.). (1995–2002). *Słownik etymologiczno-moty-wacyjny staropolskich nazw osobowych* [Etymological and motivational dictionary of Old Polish personal names] (t. 1–6). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN; (t. 7). Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- SESI = Sławski, F. (1952–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Etymological dictionary of the Polish language] (t. 1–5). Kraków: TMJP.
- SGP = Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [Dictionary of Polish dialects] (t. 1–6). Kraków: Akademia Umiejętności.
- SL = Linde, S.B. (1854–1860). *Słownik języka polskiego* [Dictionary of the Polish language] (wyd. 2, t. 1–6). Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SlXVII = Instytut Języka Polskiego PAN. (b.d.). *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku* [Electronic dictionary of the Polish language of the 17th and 18th centuries]. <https://sxvii.pl>
- SpXVI = Bąk, S. i in. (1966–2012). *Słownik polszczyzny XVI wieku* [Dictionary of the Polish language of the 16th century] (t. 1–36). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Warszawa: IBL PAN. <http://spxvi.edu.pl>
- SSNO = Taszycki, W. i in. (red.) (1965–1987). *Słownik staropolskich nazw osobowych* (t. 1–7) [Dictionary of Old Polish personal names (vols. 1–7)]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sstp = Urbańczyk, S. i in. (red.). (1953–2002). *Słownik staropolski* [Dictionary of the Old Polish language] (t. 1–10). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wyżga, M. (2011). *Księgi metrykalne parafii Wszystkich Świętych w Rudawie pod Krakowem* [Metric books of the All Saints Parish in Rudawa near Kraków]. *Małopolska: regiony, regionalizmy, male ojczyzny*, 13, 165–188.

SUMMARY

FROM MIDOŃ TO MITOŃSKI, FROM BARTOSZ TO BARTOSIEWICZ.
HISTORICAL SURNAMES OF RESIDENTS OF RADWANOWICE

The aim of this paper is to describe the surnames of Radwanowice village, near Kraków, from the diachronic perspective (from the end of the 14th century to the present). Nowadays, surnames are perceived as meaningless, serving primarily the purpose of identification. In personal reception, they constitute an important component of the individual as well as family identity. In a broader context, they attach to particular local communities (national, regional). In the collective consciousness of small local communities, surnames are relevant elements of belonging to a group. They are evidence of somebody's identity and embedment in tradition. This paper fits into regional studies and is an attempt to bring a certain segment of Lesser Poland's anthroponymy closer to the reader. It ought to picture the creation, evolution, and stabilization of surnames used in a small village community. Methods used in the analysis include those created by historical anthropology. Moreover, they take into account historical, social (stratification), and economical contexts. The paper is based on the oldest historical sources coming from medieval original texts and surname records coming from the register of the Rudawa parish. This paper describes almost two hundred surnames used by residents of Radwanowice. Together, the names constitute a unique archive of the local community's culture.

Key words: anthroponymy, surname, Radwanowice, impoverished nobility

EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL
eduamaralbh@ufmg.br
ORCID: 0000-0001-9416-3676
Federal University of Minas Gerais (UFMG)
Belo Horizonte, Brazil

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.9>
Onomastica LXXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

DANIEL NEPOMUCENO COUTINHO
dncout@ufmg.br
ORCID: 0000-0002-2270-4418
Federal University of Minas Gerais (UFMG)
Belo Horizonte, Brazil

PARLIAMENTARY NAMES AS A STRATEGY FOR SOCIAL POSITIONING AND MANIFESTING IDENTITY TRAITS*

Keywords: parliamentary name, identity, onomastics, Brazil

1. INTRODUCTION

The aim of the present study is to present an analysis of parliamentary names drawing on the theoretical framework of onomastics — a field of research whose object of study are proper names. As per *parliamentary names*, one may understand the anthroponym chosen by individuals elected for parliamentary positions to be used in official acts and documents of a given legislative house, be it the Chamber of Deputies, the Senate, the Assembly, the Federal District Legislative Chamber, or the City Council.

Onomastic studies in Brazil began in the 20th century with a focus on etymology. However, semantic, morphological, sociolinguistic, and discursive aspects of proper names have recently attracted the interest of researchers in the field, as shown by the results of Seide (2023) and Seide and Saporas (2020). Similarly, both the names that belong to the civil registry and those that are used in specific social, political, or professional contexts instead, as is the case with the parliamentary

* We would like to thank the Brazilian National Council for Scientific and Technological Development (CNPq) for granting an undergraduate research scholarship to Daniel Nepomuceno Coutinho during this study. We are also very grateful to Raquel Rossini Martins Cardoso, who translated this text from Portuguese.

names, are researched. Although there are several recent onomastic studies that have been dedicated to this second set of names, such as those on ballot names (Amaral & Machado, 2015; Amaral & Coutinho, 2022; Camargo, 2022), studies on parliamentary names are still under researched. This category of names deserves more in-depth research, as it constitutes an important source of data for onomastics (Amaral, 2022).

Firstly, it is important to point out some relevant definitions in Brazilian anthropology. In this country, civil names are composed of first names and one or more surnames. The first name can be composed by one (e.g., *Maria*, *João*) or more elements (e.g., *Maria Clara*, *João Carlos*). The surname, also known as *family name* (or *apelido*, a more traditional use, of Portuguese origin) — is generally passed on by parents to their children (e.g., *Silva*, *Santos*, *Pereira*). In some cases, a kind of name suffix such as *Júnior*, *Filho*, *Neto*, *Sobrinho* and *Segundo*, called *agnome*, can be added to the anthroponyms, one which establishes a relationship between the person and a relative. This is especially common for male names but is not restricted to them. For instance, *João Carlos Pereira Júnior* is the son of *João Carlos Pereira*.

In Brazil, when citizens decide to pursue a parliamentary position, they are allowed to subscribe with a name that is different from that found in the civil registration and which constitutes their *ballot name*. Respecting the provisions of the electoral legislation, this name can be composed of one or more elements of the civil name, by hypocoristics, nicknames, and be accompanied by military, religious, professional titles, among other possibilities (Amaral, 2022; Amaral & Coutinho, 2022). Upon taking office, the politician must inform the legislative house of his or her parliamentary name, within the rules that will be discussed below. This name may or may not coincide with their civil name or their ballot name. Considering the relative freedom that candidates have in choosing their ballot names and the flexibility of the rules for defining parliamentary names, the hypothesis of this paper is that the parliamentary name can be used as a strategy to position oneself socially and, above all, to manifest identity traits linked to some political or personal aspects.

For this study, a corpus was organised, consisting of parliamentary names of state and district deputies elected to the 2019–2023 legislature in the 27 units of the Brazilian federation. In the analysis, these names are compared with the civil names and the ballot names of the respective parliamentarians, collected in the Electoral Data Repository of the Brazilian Supreme Electoral Court (TSE). The data obtained was also complemented with information provided in consultations with the legislative assemblies and the Legislative Chamber of the Federal District. The amount of anthroponyms analysed totals 1,157 parliamentary names.

The text is organised as follows: initially, the legal and theoretical framework is presented, in which the rules related to the parliamentary name in state and district legislative houses are presented, as well as the theoretical foundation of anthroponymy studies, especially those dealing with the relationship between anthroponymy and identity. Next, the methodological procedures used for data selection and analysis are demonstrated. Subsequently, the results obtained are displayed, as well as a discussion regarding these results. Lastly, our final remarks are reported.

2. LEGAL AND THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. Parliamentary name: concept and regulation

The parliamentary name, as an anthroponymic category, can be understood as the name chosen by the individual elected to a legislative office to be used in the official acts and documents of the respective house. Its choice is of personal, public, and political interest, since it is a name related to the identity of the parliamentarian, to his or her identification in parliament, and sometimes to his or her political position. As for political interest, it is worth remembering that after the arrest of former President Luiz Inácio Lula da Silva, some politicians from the Workers' Party (PT) made the collective move of changing their parliamentary names to include the anthroponym *Lula*. On April 11, 2018, then-Senator Gleisi Hoffmann forwarded a request to the Senate Presidency in which she requested that her parliamentary name be changed, in the House records and on the plenary panel, to *Gleisi Lula Hoffmann* (Hoffmann, 2018a).¹ Similar requests were made at that time by several parliamentarians of the same party, which had more of a political effect rather than the real intent to change the names by which they were and are known, as argued by Amaral (2021).

Not all legislative houses have specific rules about the choice of parliamentary names (Barbosa, 2021). In the case of federal deputies, Article 3 of the Internal Rules (Chamber of Deputies, 1989) provides that the candidate who is graduated as a federal deputy must present to the Bureau the diploma issued by the Electoral Court, along with the communication of his or her parliamentary name. In addition, according to § 1 of the same normative device: "The parliamentary name shall be composed, except when, in the judgement of the President, confusion must be avoided, of only two elements: a first name and the surname; two

¹ See also a discussion on this topic in parliamentary speeches in Farias (2018, p. 98) and Hoffman (2018b, p. 48).

surnames; or two first names” (Chamber of Deputies, 1989). In the same vein, the internal regulation of the Senate states in § 1 of art. 7 that: “The parliamentary name shall not have more than two words, not counting prepositions in this number” (Federal Senate, 1970).

Amaral and Machado (2015), when analysing parliamentary names in the City Council of Ouro Preto (CMOP), observe that, due to the fact that there is no norm regulating their selection by councilmen elected to the CMOP, there is a great variation in the forms that are chosen, leading some to even keep the different nicknames they received in pre-electoral moments, such as *Paquinha* < *Maurício Moreira* and *Kuruzu* < *Wanderley Rossi Júnior* (Amaral & Machado, 2015, p. 64).

When it comes to the rules on the parliamentary name of state and district deputies, the situation is quite heterogeneous, as demonstrated by a survey of the existing rules in the internal regulations of the state and district legislative houses.² In almost half of the regiments, a maximum limit of two elements is stipulated for the composition of the parliamentary name. This is what can be observed in the texts from the states of Acre, Amapá, Ceará, Goiás, Minas Gerais, Mato Grosso do Sul, Paraíba, Piauí, Paraná, Rio Grande do Norte, Rondônia, Santa Catarina, and Sergipe. However, although they stipulate up to two elements, with the exception of the states of Amapá, Mato Grosso do Sul, Rondônia, and Sergipe, the others make explicit the possibility of altering this rule, a decision that is at the discretion of the president or the Bureau, as we read in § 1 of art. 6 of the internal regulation of the Legislative Assembly of the State of Rio Grande do Norte, according to which “the parliamentary name shall be composed, except when, in the judgement of the President, confusions should be avoided, of only two elements: a first name and the name; two surnames; or two first names” (Legislative Assembly of the State of Rio Grande do Norte, 2021) and in § 1 of art. 2 of the Rules of Procedure of the Legislative Assembly of the State of Goiás, which reads that “the parliamentary name shall consist, except at the discretion of the Bureau and to avoid confusion, of two elements: a first name and the surname, or two surnames” (Legislative Assembly of the State of Goiás, 2007).

In the assemblies of the states of Bahia, Mato Grosso, Pernambuco, Rio Grande do Sul, and Tocantins, up to three elements are provided for in the parliamentary name. In the first of these states, there is even a chapter solely devoted to parliamentary names, which includes a prohibition on divergent forms of names and first names, that is, of basic elements of the civil name. This is what we read in § 1 of art. 8 of the internal regulations of the Legislative Assembly of the State of Bahia: “the parliamentary name will be composed of up to three (3) elements

² This survey was conducted by reading the bylaws in effect in June 2021.

and may not include more than a name or first name” (Legislative Assembly of the State of Bahia, 1985).

On the other hand, there is no mention of the number of elements in the regiments of the assemblies of the states of Espírito Santo and Pará. In the first case, § 1 of art. 5 states that “the parliamentary name will be of the free choice of each Member, and the President may, to avoid confusion, provide differently” (Legislative Assembly of the State of Espírito Santo, 2009) and, in the second case, one finds, in § 1 of art. 85, the following guideline: “the parliamentary name will be composed in a way to avoid confusion, facilitating the identification of each Member” (Legislative Assembly of the State of Pará, 1994).

Finally, it is noteworthy that no specific norms for the composition of the parliamentary name have been identified in the regiments of the assemblies of the states of Alagoas, Amazonas, Maranhão, Rio de Janeiro, Roraima, São Paulo, and in the Legislative Chamber of the Federal District. There is only one resolution calling for the politician’s communication of their parliamentary name to the legislative house, as seen in item I of Article 2 of the rules of the Legislative Assembly of the State of Amazonas: “the Deputies forward to the General Directory the Diploma issued by the Electoral Court, with the communication of their parliamentary name and their party affiliation, until the twenty-sixth day of January of the year of installation of the respective legislature” (Legislative Assembly of the State of Amazonas, 2010).

Table 1 summarises the data regarding the rules on the composition of the parliamentary name according to the provisions of the internal regulations of the assemblies of all the federative units:

Table 1. Rules on the formation of parliamentary names in the bylaws of legislative houses

Preview of the parliamentary name	Federative Unit
Two elements (maximum)	Acre, Amapá, Ceará, Goiás, Minas Gerais, Mato Grosso do Sul, Paraíba, Piauí, Paraná, Rio Grande do Norte, Rondônia, Santa Catarina, Sergipe
Three elements (maximum)	Bahia, Mato Grosso, Pernambuco, Rio Grande do Sul, Tocantins
No mention of the number of elements	Espírito Santo, Pará
Lack of a specific rule on the composition of the parliamentary name	Alagoas, Amazonas, Distrito Federal, Maranhão, Rio de Janeiro, Roraima, São Paulo

It should be noted that some regiments have more specific rules, related, for example, to the dissolution of homonymy, the exclusion of name suffixes

from the element count, or the possibility of changing the parliamentary name. To resolve cases of homonymy, the regulations of the Legislative Assembly of the State of Rondônia give preference to the deputy with the longest number of terms in office, and in the event of a tie, to the oldest. When it comes to a candidate using a name suffix (e.g., *Júnior*, *Filho*, *Sobrinho* or *Neto*), the internal regulations of the assemblies of the states of Mato Grosso and Mato Grosso do Sul state that this element will not be counted in the rule on the composition of the name. See what is found in § 1 of Art. 66 of the Assembly's regulations of the first of these states: "The parliamentary name shall not consist of more than three words, not counting in this number the prepositions or conjunctions, as well as the terms *Filho* ('Son'), *Júnior* ('Junior'), *Neto* ('Grandson'), *Sobrinho* ('Nephew') or similar" (Legislative Assembly of the State of Mato Grosso, 2006). Finally, with respect to changing the parliamentary name, some regulations include permission for the deputy to do so, by simply submitting a communication to the President or the Executive Bureau. In the case of the Legislative Assembly of the State of Bahia, a communication to the presidency of the house is sufficient, as provided in § 4 of art. 8: "the Deputy may at any time change his parliamentary name, directing communication to the Presidency" (Legislative Assembly of the State of Bahia, 1985).

2.2. Anthroponym, variation, and identity

This work revolves around the field of socio-onomastics, which seeks to relate names to social factors and considers that proper names are not static, constant, or stable, but variable (Ainiala, 2016; Ainiala & Östman, 2017). When considering the social aspect of anthroponyms, the results reported here are in line with the second proposal of Guérios (1981), for whom the proper names of people can be studied under the etymological or the social (or psychosocial) bias and, in the latter case, their choice or the reasons why they are used are investigated.

Among the different proposals for classifying anthroponyms, it is common to distinguish official proper names from unofficial names (McClure, 1981; Van Langendonck, 2007). In this paper, we adopt the proposal by Amaral and Seide (2022), which distinguishes names in civil registration from those that are not in that system. Although parliamentarians may use the same forms found in civil registration when performing their legislative activity, due to the characteristics of the parliamentary name, which will be described below, it is regarded as a specific anthroponymic category.

When it comes to the choice of a newborn's civil registration name, it is always the choice of their parents or guardians. In this sense, it is possible to study this

choice in order to know some social aspects of the name-givers. For example, Aldrin (2017) argues that parents' choices should be seen as *social positioning*, i.e., ways in which parents want to be perceived or for their children to be perceived, which does not necessarily hold a relationship with the characteristics of the names themselves. The author, who analysed data collected from interviews with Swedish parents, considers that naming a child is an act of identity, which expresses how parents, as name-givers, wish to be perceived (Aldrin, 2017, p. 51).

When it comes to the parliamentary name, the act of designation is distinct, but one may also note the expression of a social position. As presented above, upon taking office, an elected politician will choose his or her parliamentary name. This choice has certain limitations, as one does not see a completely new creation, but in general a selection of elements that make up either the civil name or the ballot name used for the election. If the ballot name has matched the registered name, the parliamentarian's choice will simply tend to respect the rules of the legislative house. However, if there is a divergence between the civil name and the ballot name, the parliamentarian can decide which name to use to perform their activities. Although this choice may be related to different factors, it is, above all, a renaming of individuals by themselves, which is narrowly related to their identity and has, as will be demonstrated, personal, public, and political interests involved.

In this sense, it is worth pointing out that the first name has also been recognized as an element of an individual's identity in the decisions of international courts. This was highlighted by Varennes and Kuzborska (2015), who analyse norms from different countries, as well as decisions from international courts, upholding the right to a name as integral to human rights. According to the authors, "the name of a person is perhaps one of the most central aspects of identity, an identity that brings together the strands of ancestry, community, culture, language, and history" (Varennes & Kuzborska, 2015, p. 1022). In addition, they claim that the right to a name is intrinsically linked to the recognition of personal identity, which implies belonging to a family and a community. This idea of belonging to a group is what underlies certain choices of parliamentary names, as we discuss below.

Against this background, it can be hypothesised that in the selection of a parliamentary name, the choice of removing or keeping a professional, military, or religious qualifier, or adding an element that pays tribute to another person, for example, could be seen as a way of positioning oneself socially, but above all to manifest certain aspects/attributes/characteristics pertaining to their identity that the civil name alone would not be able to convey. In the analysis presented in this paper, we attempt to observe to what extent this choice can be linked to

the expression of the identity of the given parliamentarian. First, however, the methodological procedures for data collection and analysis will be explained.

3. METHODS

To achieve the proposed aim, certain procedures were performed, which resulted in a quantitative and qualitative study. Initially, the civil registration names and ballot names of all 1,059 state and district deputies elected in all 27 federative units in 2018 were collected from a spreadsheet made available at TSE's Electoral Data Repository. Then the parliamentary names adopted by the inductees were recorded, as they appear on the web pages of their respective legislative houses.³ In cases where the name of the parliamentarian was not found on the respective page, due to resignation, removal from office, death or leave of absence, a search was made in documents (bills, requests, etc.) authored by the parliamentarian in question, also available on the web pages of the houses, and the name with which they were signed was obtained. The names of substitute deputies that appeared on the websites of the houses were also included in the sample, and their respective civil register names and ballot names were consulted on the TSE spreadsheet mentioned above. In order to obtain greater fidelity of the names researched, all legislative houses were requested, based on Law No. 12.527/2011, the Access to Information Law (Presidency of the Republic, 2011), the complete lists of the names of all deputies who took office in the legislature under study (2019–2023), including the names of substitutes, and their respective parliamentary names. These requests were issued from June to October 2021. Even though certain houses did not reply, the responses obtained served to clear up doubts and correct any discrepancies with the data available on the web pages.

The final sample, consisting of the names of elected deputies and substitutes who have taken office, totals 1,157 names. The amount differs from the legally established number of state and district deputies, which is 1,059, since it includes both the deputies initially sworn in, even if they left office later, and the substitutes who assumed vacancies in the houses and whose names were on the respective pages at the time of the survey. The obtained parliamentary names were then classified according to whether or not a change occurred when compared to the respective ballot name.⁴ Those names where changes occurred

³ This search was conducted during the period 10/5/21 to 30/5/21. Later changes, therefore, were not considered. Deputy Erick Lessa (PE), for example, who had been sworn in on 1/2/2019 as Delegado Lessa (Police Chief Lessa), changed his parliamentary name to Erick Lessa, according to letter 47/2021 published on 10/6/2021 (Lessa, 2021, p. 8).

⁴ Minimal graphical differences between the parliamentary name and the ballot name (e.g. Gerlen > Gehlen) were not considered changes.

were also divided into subclasses, which will be defined and exemplified in the next section. The number of elements in the parliamentary names present in the sample was also considered to assess compliance with the rules of the houses regarding parliamentary names as well as the general trend in the choice of those names.

In some cases, it was necessary to search news and reports published on the internet for more information about the politicians. The sources of these data are indicated throughout the analysis. This was a solution found due to the difficulty of personally interviewing the bearers of the names, which would require other methodological procedures and would result in very different research. The sources of the data found are indicated throughout the analysis.

4. RESULTS

When considering the regulations on the choice of the parliamentary names, 18 out of the 27 legislative houses have rules that limit the number of elements allowed. However, only in nine of them do all the parliamentary names follow the established limit: Acre, Amapá, Mato Grosso, Mato Grosso do Sul, Rio Grande do Norte, Rondônia, Rio Grande do Sul, Sergipe, and Tocantins. Among those with names that diverge the most from the regulations are the states of Minas Gerais and Paraná, both with norms that limit names to two elements (Table 1). In the first case, names such as *Dalmo Ribeiro Silva*, *Delegado Heli Grilo* ('Police Chief' Heli Grilo), *Doutor Jean Freire* ('Doctor' Jean Freire), and *Professor Wendel Mesquita* ('Teacher' Wendel Mesquita) were found; the second case includes examples such as *Delegado Nilton Neves* ('Police Chief' Nilton Neves), *Dirceu Ten Caten*, and *Dr. Daniel Santos*. In the case of parliamentarians from Bahia, where the rule limits the parliamentary name to three elements, there are even examples of names with four elements, such as those to which the anthroponym *Lula da Silva* was added: *Osni Cardoso Lula da Silva* and *Paulo Rangel Lula da Silva*. It is possible to argue that *Lula da Silva* is perceived as a unit, but we do not support this hypothesis. Although in many countries that combination is used to refer to Luiz Inácio Lula da Silva, in Brazil only the name *Lula* or the full name are commonly used.

Regardless of the existence or nonexistence of rules on the number of elements allowed in parliamentary names, the percentage of those, in the collected corpus, that have up to two elements is higher than 75% in all houses, being 89.3% overall. When it comes to the composition of the name, one tends to find a first name and a last name.

Next, the processes of name changes are exposed, taking, as a starting point, aspects such as: a) the ballot name that the politician used to register as a candidate;

b) the inclusion, maintenance, or exclusion of qualifiers in the name;⁵ c) the changes observed throughout the mandate.

First, we see that of the total 1,157 parliamentary names analysed, 166 names (14.4%) change from their respective ballot names. Among those ones, 72 (43.4%) have the ballot name converging with the civil registration name, while 94 (56.6%) have a ballot name with an element diverging from the civil registration name. The types of change that occurred are described in Table 2:

Table 2. Types of change in parliamentary names in relation to ballot names

	Type of change	Examples	Percentage (among names that changed)
A	Adding elements from the civil registration name	<i>Luciana</i> > <i>Luciana Gurgel</i> (adding a surname)	40.36%
B	Deletion of elements from the civil registration name	<i>Dr. Victor Amoras</i> > <i>Dr. Victor</i> (deletion of the last name)	6.63%
C	Return to the civil registration name	<i>Tadeuzinho</i> > <i>Tadeu Martins Leite</i> (abandonment of the hypocoristics in favour of first and last names) <i>Coronel Carlos Augusto</i> > <i>Carlos Augusto</i> (deletion of the military qualifier, keeping only the first name and the middle name)	28.92%
D	Adding elements outside the scope of the civil registration name	<i>Jacó</i> > <i>Jacó Lula da Silva</i> (adding in a tribute to another individual)	13.25%
E	Other types of change	<i>Pastor Tom</i> > <i>Tom É Meu Amigo</i> (<i>Tom Is My Friend</i>) (deletion of the religious qualifier, retention of the hypocoristic <i>Tom</i> and inclusion of the phrase “ <i>Is My Friend</i> ”)	10.84%

The frequency of occurrence of each of the types of change can be seen in Figure 1. Changes of the types (A) *adding elements from the civil registration name* and (C) *return to the civil registration name*, which may represent a preference

⁵ The term qualifier, taken from Mendes (2000, p. 86), has been used to encompass a heterogeneous set of elements that occur to the left of the name, be they military ranks or degrees, religious titles, or a number of occupation-related names. In this article, this term will be adopted, since the meaning of title, used in many linguistic studies, does not cover the diversity of elements that are found at the beginning of parliamentary names.

for elements belonging to the civil register in the composition of the parliamentary name, add up to 115 cases, corresponding to 69.3% of the names changed.

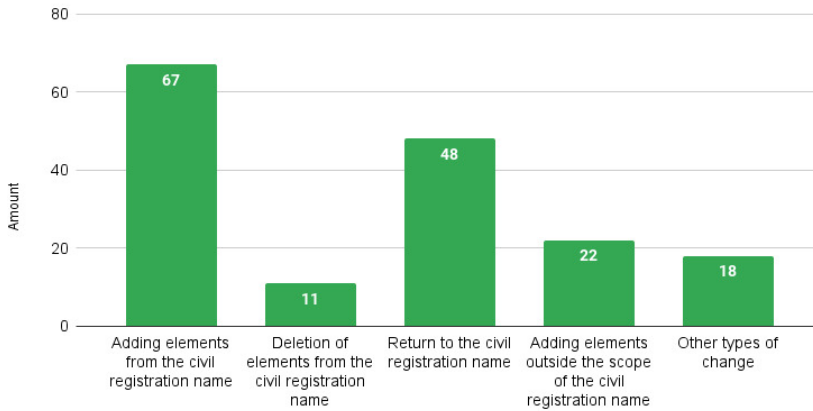

Figure 1. Occurrence of each type of parliamentary name change

Second, it is noted that among the 1,157 deputies in the sample, 159 used professional, military, or religious qualifiers in their ballot names. Out of this total, 44 were changed when the parliamentary name was chosen. The most frequent type of change among them was (C) *return to the civil registration name*, with 28 occurrences (see Figure 2).

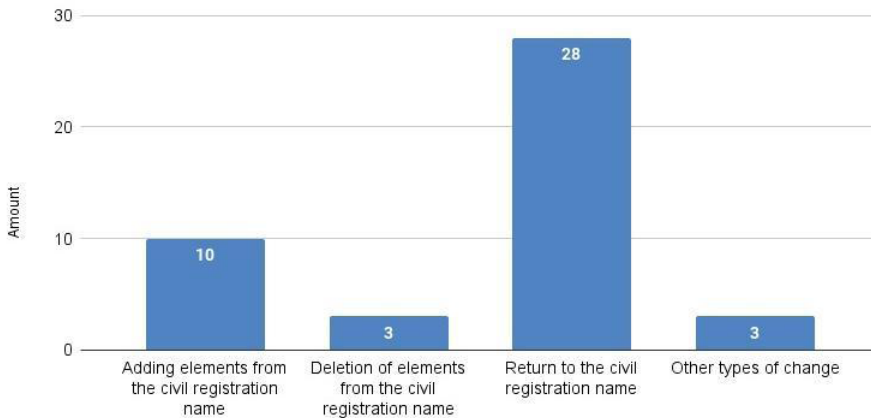

Figure 2. Occurrence of each type of change in parliamentary names whose respective ballot names contained qualifiers

Among the three names in category (E) *other types of change*, besides the above-mentioned case of *Pastor Tom > Tom É Meu Amigo (Pastor Tom > Tom Is My Friend)*, are the following:

- (1) *Capitão Macedo — Professor > Capitão Macedo (Captain Macedo — ‘Teacher’ > Captain Macedo)* (deletion of one of the qualifiers and maintenance of the other)
- (2) *Pastor Alex Silva > Alex Silva* (deletion of the qualifier, despite maintenance of the hypocoristic *Alex*).

Furthermore, considering the lists of parliamentary names sent by some of the legislative houses, it was possible to observe the occurrence of several cases of parliamentary name changes during the mandate. In the state of Pernambuco, for example, the findings showed that Congressman *Romero* changed his name to *Romero Albuquerque*, then to *Romero da Fonte*, and finally again to *Romero Albuquerque*. The choice of the name *Romero da Fonte* was a tribute to the federal deputy and state president of the Progressive Party (PP), Eduardo da Fonte, who was being accused of corruption and money laundering. Another case of change, in the state of Bahia, involved congressman *Osni Cardoso*, who changed his parliamentary name to *Osni Cardoso Lula da Silva*, joining a group of ten other representatives of the same house who had honoured the former president Luiz Inácio Lula da Silva in their parliamentary names, during a campaign against his conviction and imprisonment, as mentioned at the beginning of this paper.

5. DISCUSSION OF RESULTS

From the results obtained, it is possible to highlight some trends among the parliamentary names. First, the fact that most of the modifications consist of adding an element of the civil registration name or returning to the civil registration name — in the case of ballot names that contained unofficial elements — indicates an interest in the officiality and/or formality of the civil name in the exercise of the legislative office, in contrast to the strategic use of the name during election processes. In that sense, these changes reinforce the hypothesis that the ballot name, often created for electoral purposes, fulfils a role of great relevance at a specific time and space, i.e., during the campaign period and in the establishment of a politician’s candidacy, but after the election, it may lose its primary purpose.

The registration of a ballot name diverging from the civil name may reveal itself in several ways, such as: a) the use of only one or two elements of the civil name, intended to facilitate the use of the name in campaign materials and memorisation by voters, or to establish a more informal image and closeness to the electorate; b) the use of professional, military, and/or religious qualifiers, seeking

to associate themselves with certain qualities appreciated by the electorate in general or to indicate membership to certain social groups, as suggested in the study carried out by Boas (2014); c) the use of nicknames, tributes to other individuals, and other forms, such as company names, for example, in order to aid in their identification by the electorate. Once the election is over and the elected candidates are certified, such electoral *gimmicks* would no longer be necessary, and the incumbents would then seek to establish a new identity through their name, which they believe is more congruent with their parliamentary activity.

The fact that the vast majority (85.6%) of the 1,157 parliamentary names analysed do not change from the corresponding ballot names seems to support the idea that, rather than merely reflecting a general trend or conforming to the rules of the legislative houses, the change in parliamentary name is used by a portion of legislators as a creative resource in establishing an identity. This creativity is, therefore, a strategy that some parliamentarians use to express identity in their work as state or district deputies. In view of the particularity of each nomination act, an analysis of some specific cases is quite pertinent, which will be done below.

As already mentioned, there are cases of names in the corpus with qualifiers where there is exclusion of an element of the civil name, namely: *Dr. Alberto Negrão* > *Dr. Negrão* (state of Amapá (AP)); *Dr. Victor Amoras* > *Dr. Victor* (AP); *Dr. Samuel Carvalho* > *Doutor Samuel* (state of Sergipe (SE)). It is worth mentioning that the three parliamentarians mentioned are from states whose legislative houses follow their rules regarding name choice fully, setting a limit of two elements. Bearing this in mind, we have reasons to believe that these individuals chose to remove their own first or last name in favour of keeping their professional qualifier, which reveals the relevance of this in shaping their personal and/or political identities. This result, besides proving the personal, public, and political interests of name choice, corroborates the importance of professional qualifiers in anthroponyms in Brazilian politics, as already highlighted in studies about the ballot name (Amaral, 2021, 2022; Amaral & Coutinho, 2022).

The only case in which an individual removed his last name, leaving only his first name in his parliamentary name is that of Representative *Adriano* (state of Maranhão (MA)), who ran as *Adriano Sarney*. He is the grandson of former president José Sarney, whose surname is well-known in national politics, especially in the state of Maranhão. The deputy sent a letter to the presidency of the assembly requesting that the parliamentary name be changed to *Adriano*. In an interview published on the internet, he stated: “I don’t fear rejection. I use only my first name to **leave my mark**. I am an economist, an administrator, I have never needed a public job or been part of governments. I have thoughts of my own” (Lirio, 2019; emphasis added).

Although the congressman tried to leave his “own mark” by deleting the anthroponym *Sarney* from his parliamentary name, the official surname of his civil registration name (José Adriano Cordeiro Sarney), the political weight of this name cannot be ignored. Incidentally, Aragão (2017) recalls that it is common for politicians to conceal worn-out family names during the campaign, and he adds:

The name *Sarney* ends up being a double-edged sword for the then candidate [Adriano Sarney]: on the one hand, it triggers the political capital of his family, still strong in the state context, on the other, he needs to work with the high rejection of his surname, especially in the capital and big cities. (p. 300)

Other deputies decide to include a professional/military/religious qualifier in their parliamentary names, namely: *João Isidório* > *Pastor Isidório Filho* (state of Bahia (BA)), *Hudson Leal* > *Doutor Hudson Leal* (state of Espírito Santo (ES)) (*Doctor Hudson Leal*), *José Esmeraldo* > *Engenheiro José Esmeraldo* (ES) (*Engineer José Esmeraldo*), *Cleiton Oliveira* > *Professor Cleiton* (state of Minas Gerais (MG)) and *Wallber Virgolino* > *Del. (Police Chief) Wallber Virgolino* (PB). Other unofficial forms are also included: *Marcell Moraes* > *Marcell dos Animais* (BA) and *Chiquinho* > *Chiquinho da Emater* (state of Rondônia (RO)). There were also examples where an unofficial element was removed, but without a return to the civil register name — this is the case of *Bebeto Tetra* > *Bebeto* (state of Rio de Janeiro — (RJ)) and *Bartô do Novo* > *Bartô* (MG). Such choices support the idea that certain anthroponymic forms can be used as a resource for identification in election periods, with such forms later abandoned in favour of names by which individuals wish to be known.

A peculiar case is that of the parliamentary name *Monica da Mandata Ativista* (‘Monica from the Activist Mandate’) (state of São Paulo (SP)), which is derived from the ballot name *Monica da Bancada Ativista* (‘Monica from the Activist Caucus’). The Activist Caucus was a candidacy that presented itself in the 2018 elections as a platform formed by nine co-candidates running for the Socialism and Freedom Party (PSOL), as “an attempt to foster new forms of political organisation with a more participatory and inclusive nature” (Segurado, Chicarino & Chaia, 2019, p. 61). In turn, the name *Activist Mandate* arises from the proposal to form the “first collective mandate in the state of São Paulo” (Mandata Ativista, 2022). The replacement of the name *Bancada* (‘Caucus’) for *Mandata* (‘Mandate’) seems to have been done to differentiate the situation of candidacy from that of full exercise of the mandate, and in a way to indicate the independence of the latter from the former, and vice versa. It should be considered that, in both cases, we are not dealing with anthroponyms typical of the Brazilian anthroponym system. Regardless of the issue concerning the need for greater social participation

in politics, ballot names like these have generated relevant discussions in the Electoral Justice and, precisely because of the risk of non-individualisation of the politician, the Superior Electoral Court has recently changed the rules for registration of candidacies of social groups or collectives.⁶

Another example that stands out is that of the congressman who ran for office, took office under the name *Pastor Tom* (BA) and later requested that his parliamentary name be changed to *Tom É Meu Amigo* (*Tom Is My Friend*). The deputy himself said in an interview published on the internet: “It’s something I decided to take out. No big deal. It’s nonsense. All my life it was like this ‘Tom is my friend’. It was no big deal at all” (Bahia.ba, 2020). The parliamentarian’s speech contrasts with the more formal nature of the name given by most parliamentarians who, when they are sworn in, choose elements from the civil registration.

Finally, it is pertinent to comment on the case of the deputy whose ballot name was *Dr. Mayara* (state of Amazonas (AM)), for whom three different forms of parliamentary name were recorded in the research: a) *Dr. Mayara*, in the deputy’s profile on the main page of the Legislative Assembly of Amazonas (Legislative Assembly of the State of Amazonas, n.d.-a); b) *Dra. Mayara Pinheiro*, on the page of the Legislative Process Support System (Legislative Assembly of the State of Amazonas, n.d.-b), as well as in the list of names sent by the house via email; c) *Dr. Mayara Pinheiro Reis*, in legislative matters of the house (Pinheiro Reis, 2021). Such a finding reveals how the parliamentary name itself is not always in a fixed form but can be subject to variation. Considering the postulates of socio-onomastics addressed at the beginning of this paper, the situational variation of anthroponyms occurs both in the comparison between acts of the candidate’s civil life (in which the registered name is used) and acts of public life, as well as in different situations of the political performance of the parliamentarian.

6. FINAL REMARKS

This paper aimed to present an analysis of parliamentary names of state and district deputies elected for the 2019–2023 term. Initially, when observing the relationship between the parliamentary names and the regimental rules for their composition, the analysis showed that, among the legislative houses that have rules on the subject (two thirds of the total), in only half of them the chosen anthroponyms follow the established limit. Based on the existing variation, it was possible

⁶ In the 2022 elections, the registration of a ballot box name containing only the designation of the respective social group or collective is prohibited, as stated in § 3 recently added to art. 25 of TSE Resolution No. 23,609: “The registration of a ballot box name containing only the designation of the respective social group or collective is prohibited” (Superior Electoral Court, 2019.)

to contrast the parliamentary names with the respective civil names and ballot names of their bearers.

We started from the hypothesis that the parliamentary name can be used as a strategy to position oneself socially and, in this sense, to manifest identity traits linked to some political or personal aspects. Although the results indicated a certain interest of politicians in the officiality and/or formality of the civil name in the exercise of the legislative office, the data analysis allows us to prove that hypothesis. In other words, although most of the politicians keep their parliamentary names linked to elements from their civil name, a considerable number of politicians deploy creative resources in order to hold variant forms of their names, enabling them to display identity features of group membership or those associated with the political realm.

A clear example of political positioning is the case of the deputies who have included *Lula* or *Lula da Silva* in their parliamentary names. In the Legislative Assembly of the State of Bahia, for example, eleven members of parliament made that change (*Bira Coróia Lula, Fátima Nunes Lula, Jacó Lula da Silva, Marcelino Galo Lula, Maria del Carmen Lula, Neusa Lula Cadore, Osni Cardoso Lula da Silva, Paulo Rangel Lula da Silva, Robinson Almeida Lula, Rosemberg Lula Pinto, Zé Raimundo Lula*). This act of anthroponymic alteration demonstrates how the chosen name signals membership to a group, as commented earlier from what Varennes and Kuzborska (2015) expounded, in addition to manifesting identity traits of this group (supporters of the former president Luiz Inácio Lula da Silva).

Just as Aldrin (2017) argues that the parental choice of children's names expresses how parents wish to be perceived as name-givers, the analysis of parliamentary names also allows us to demonstrate how politicians, when they make choices divergent from their civil names, wish to be perceived. This was very clear in the discussed examples of adding and maintaining qualifiers. Of equal merit is the opposite situation, that is, the parliamentarian excluding an element of the civil name from his or her parliamentary name because he or she does not wish to have his or her identity associated with such a name, as is the case with the surname *Sarney*.

The analysis revealed therefore that there is a portion of parliamentarians who use a creative resource that may allow them to present themselves not so much as with a name by which they are known but with a name by which they wish to be known. The parliamentary name, in this case, diverges from the typical characteristics of anthroponyms that are chosen by others and comes closer to those chosen by the name-bearer himself. The question remains, in each case, to what extent this choice, made by a politician, would represent a form of enjoyment of personality rights or serve as an artificial strategy aiming at some personal benefit.

REFERENCES

- Ainiala, T. (2016). Names in society. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 371–381). Oxford: Oxford University Press.
- Ainiala, T., & Östman, J. O. (2017). Introduction. In T. Ainiala & J. O. Östman (Eds.), *Socio-onomastics: The Pragmatics of Names* (pp. 2–18). Amsterdam: John Benjamins.
- Aldrin, E. (2017). Creating identities through the choice of first names. In T. Ainiala & J. O. Östman (Eds.), *Socio-onomastics: the Pragmatics of Names* (pp. 45–68). Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.275>
- Amaral, E. T. R. (2021). Onomastics and Law interface: contributions to the studies of Brazilian anthroponomy. *Domínios da Linguagem*, 15(2), 446–473. <https://doi.org/10.14393/DL46-v15n2a2021-7>
- Amaral, E. T. R. (2022). Análise do nome de urna de candidatos a cargos eletivos a partir dos direitos de personalidade e do princípio da isonomia [An analysis of the ballot box names of candidates for elective office from the point of view of personality rights and the principle of isonomy]. *Paraná Eleitoral — Revista Brasileira de Direito Eleitoral e Ciência Política*, 11(1), 63–94. <https://bibliotecadigital.tse.jus.br/xmlui/handle/bdtse/10481>
- Amaral, E. T. R., & Coutinho, D. N. (2022). Formação de nomes de urna de candidatos ao cargo de deputado federal no período de 2002 a 2018 [Formation of ballot names of candidates running for the office of federal representatives in the 2002–2018 period]. *Revista de Estudos da Linguagem*, 30(1), 113–136. <http://www.periodicos.letras.ufmg.br/index.php/relin/article/view/18344>
- Amaral, E. T. R., & Machado, V. B. (2015). Nomes de urna e nomes parlamentares de vereadores da Câmara Municipal de Ouro Preto [Ballot names and parliamentary names of councilors from the City Council of Ouro Preto]. *Revista GTLex*, 1(1), 52–65. <https://doi.org/10.14393/Lex1-v1n1a2015-4>
- Amaral, E. T. R., & Seide, M. S. (2022). *Personal names: an introduction to Brazilian anthroponymy*. Araraquara: Letraria. <https://www.letraria.net/personal-names/>
- Aragão, E. R. O. (2017). Os donos do Mar(anhão): herança política e poder local em um Estado brasileiro [The owners of the Mar(anhão): political inheritance and local power in a Brazilian State]. *Revista NEP — Núcleo de Estudos Paranaenses*, 3(1), 285–304. <http://dx.doi.org/10.5380/nep.v3i1.52571>
- Bahia.ba. (2020, July 2). *Deputado pede alteração em nome oficial na Alba para ‘Tom é meu amigo’* [Deputy asks for change in official name at Alba to ‘Tom is my friend’]. <https://bahia.ba/politica/deputado-pede-alteracao-em-nome-oficial-na-alba-para-tom-e-meu-amigo>
- Barbosa, M. N. L. (2021, February 5). Parecer Chefia nº 0001/2021 [Chief Opinion no. 0001/2021]. *Diário Oficial da Cidade de São Paulo*, 66(24), 82–84.
- Boas, T. C. (2014). Pastor Paulo vs. Doctor Carlos: Professional titles as voting heuristics in Brazil. *Journal of Politics in Latin America*, 6(2), 39–72. <http://doi.org/10.1177/1866802X1400600202>
- Camargo, A. K. (2022). Entremeios do poder: da autonegação ao nome de urna do pleito municipal de Cascavel e Ponta Grossa (Paraná — BR, 2020) [Entanglements of power: from the self-naming to the ballot name of the municipal elections of Cascavel and Ponta Grossa (Paraná — BR, 2020)] [Doctoral dissertation, Universidade Estadual do Oeste do Paraná]. <https://tede.unioeste.br/handle/tede/6474>
- Chamber of Deputies. (1989). *Resolution 17*. <https://www2.camara.leg.br/atividade-legislativa/legislacao/regimento-interno-da-camara-dos-deputados>
- Farias, L. F. (2018, April 12). Manifestação contrária à prisão do ex-presidente Lula; e outros assuntos [Demonstration against imprisonment of former president Lula; among other issues]. *Diário do Senado Federal*, 43, 97–103. <https://legis.senado.leg.br/diarios/ver/21360?sequencia=97>

- Federal Senate. (1970). *Resolution 93*. <https://www25.senado.leg.br/web/atividade/legislacao/regimento-interno>
- Hoffmann, G. (2018a, April 11). Memo. 00009/2018-GSGH. Assunto: alteração de nome parlamentar [Subject: Change of parliamentary name]. Senado Federal.
- Hoffmann, G. (2018b, April 12). Profundo lamento pela prisão do ex-presidente Lula [Deep sorrow for the imprisonment of former President Lula]. *Diário do Senado Federal*, 43, 43–45. <https://legis.senado.leg.br/diarios/ver/21360?sequencia=43>
- Guérios, R. F. M. (1981). *Dicionário etimológico de nomes e sobrenomes* [Etymological dictionary of names and surnames] (3rd ed.). São Paulo: Ave Maria.
- Legislative Assembly of the State of Amazonas. (2010, March 19). *Legislative Resolution 469*. <https://sapl.al.am.leg.br/norma/1470>
- Legislative Assembly of the State of Amazonas. (n.d.-a). *Dra. Mayara*. Retrieved December 8, 2021, from <http://al.am.leg.br/deputados/dra-mayara>
- Legislative Assembly of the State of Amazonas. (n.d.-b). *Dra. Mayara Pinheiro*. Retrieved February 4, 2022, from <https://sapl.al.am.leg.br/parlamentar/44>
- Legislative Assembly of the State of Bahia. (1985, January 17). *Resolution 1193*. https://www.al.ba.gov.br/fserver:/imagensAlbanet:upload:Regimento_Interno_20181.pdf
- Legislative Assembly of the State of Espírito Santo. (2009, July 15). *Resolution 2700*. <http://www3.al.es.gov.br/Arquivo/Documents/legislacao/html/RES27002009.html>
- Legislative Assembly of the State of Goiás. (2007, July 3). *Resolution 1218*. https://saba.al.go.leg.br/v1/view/transparencia/public/wEf3qY5ToNFyKEAtA_h83CzgMuXNbxqb4Wm43TFm6SM
- Legislative Assembly of the State of Mato Grosso. (2006, December 20). *Resolution 677*. <https://www.al.mt.gov.br/legislacao/11387/visualizar>
- Legislative Assembly of the State of Pará. (1994, December 14). *Resolution 2*. http://bancodeleis.alepa.pa.gov.br:8080/especificas/reg_interno_alepalei_29232.pdf
- Legislative Assembly of the State of Rio Grande do Norte. (2021, February 5). *Resolution 31*. <http://www.al.rn.gov.br/regimento>
- Lessa, E. (2021, June 10). Ofício n. 47/2021. *Diário Oficial do Estado de Pernambuco*, 109, 8. <https://www.alepe.pe.gov.br/Flip/index.php?dataatual=diario-oficial-2021-06-10>
- Lirio, S. (2019, August 6). Deputado Adriano, um ex-Sarney na Assembleia Legislativa do Maranhão [Deputy Adriano, a former supporter of Sarney in Maranhão's Legislative Assembly]. *Carta Capital*. <https://www.cartacapital.com.br/politica/deputado-adriano-um-ex-sarney-na-assembleia-legislativa-do-maranhao>
- Mandata Ativista, M. (2022). Biografia [Biography]. *Assembleia Legislativa do Estado de São Paulo* [Legislative Assembly of the State of São Paulo]. <https://www.al.sp.gov.br/deputado/?matricula=300637>
- McClure, P. (1981). Nicknames and petnames. Linguistic forms and social contexts. *Nomina*, 5, 63–76.
- Mendes, S. T. P. (2000). *A ausência de artigo definido diante de nomes próprios no português mineiro da comunidade de Barra Longa: um caso de retenção?* [Absence of the definite article before proper nouns in Portuguese dialect from the Barra Longa community in the State of Minas Gerais: a case of retention?] [Unpublished master's thesis, Federal University of Minas Gerais].
- Pinheiro Reis, M. (2021, February 11). *Projeto de Lei n. 61/2021* [Bill No. 61/2021]. https://sapl.al.am.leg.br/media/sapl/public/materialegislativa/2021/147495/pl_61_2021.pdf
- Presidency of the Republic (2011, November 18). *Federal Law 12527*. http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2011-2014/2011/lei/112527.htm
- Segurado, R., Chicarino, T., & Chaia, V. (2019). Mandato coletivo: a candidatura da Bancada Ativista nas eleições de São Paulo (2018) [Collective Mandate: the candidacy of the Activist Caucus in the elections in São Paulo (2018)]. In M. G. Massuchin, E. U. Cervi, F. Cavassana,

- & C. Q. Tavares (Eds.), *Comunicação e política: interfaces em esferas regionais* [Communication and politics: interfaces in regional spheres] (pp. 43–63). São Luís: EDUFMA.
- Seide, M. S. (2023). Prenomes e sobrenomes no Brasil: uma revisão sistemática de literatura [Given names and surnames in Brazil: a systematic literature review]. *Domínios de Linguagem*, 17, e1704. <https://doi.org/10.14393/DLv17a2023-4>
- Seide, M. S., & Saparas, M. (2020). Trends in Onomastic Research in Brazil. *Linguistik Online*, 101(1), 139–155. <https://doi.org/10.13092/lo.101.6681>
- Souza, J. M. A., & Prado, N. C. (2021). Formação e estilização ortográfica de nomes sociais de pessoas transgêneros: questões de identidade linguística e de gênero [Formation and orthographic stylization of social names of transgender people: issues of linguistic and gender identity]. *Domínios de Linguagem*, 15(3), 637–677. <https://doi.org/10.14393/DL47-v15n3a2021-2>
- Superior Electoral Court. (2019, December 18). *Resolution 23609*. <https://www.tse.jus.br/legislacao/compilada/res/2019/resolucao-no-23-609-de-18-de-dezembro-de-2019>
- Van Langendonck, W. (2007). *Theory and typology of proper names*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Varennes, F., & Kuzborska, E. (2015). Human rights and a person's name: legal trends and challenges. *Human Rights Quarterly*, 37(4), 977–1023. <https://doi.org/10.1353/hrq.2015.0067>

SUMMARY

Drawing on the theoretical presuppositions of socio-onomastics, the present study provides an analysis of the parliamentary names adopted by state and district legislators elected in Brazil. A Brazilian parliamentary name is an anthroponym chosen by individuals elected for a legislative position to be used in official acts and documents of their respective legislative houses. The corpus is comprised of 1,157 names of representatives from the 27 federative units elected for the 2019–2023 term. When observing the relationship between the parliamentary names and the rules of the house for their composition, the analysis shows that, among the legislative houses that have norms on the issue, the chosen anthroponyms abide by the rules in only half of them. When the parliamentary names are compared to their respective civil names and ballot names, the results show that, although most of the politicians retain parliamentary names linked to elements from their civil name, a considerable number of them employ creative resources in order to hold variant forms, enabling them to have identity features of group membership or associated with the political realm.

WPŁYW ROMANTYZMU NA FIŃSKIE IMIENICTWO OSOBOWE

Słowa tematyczne: antroponomia fińska, romantyzm narodowy, fennicyzacja

1. WPROWADZENIE

Problematyka niniejszego artykułu sytuuje się w obszarze fennistyki, która w Polsce jest dość młodą gałęzią filologiczną, ale — jak można zaobserwować — w ostatniej dekadzie dynamicznie rozwijającą się. Zagadnienia dotyczące fińskiego nazewnictwa należą u nas do rzadko podejmowanych. Zajmowano się jednak obecnością substratu ugrofińskiego w toponimii i hydronimii Polski północnej (zob. Rozwadowski, 1913; Lehr-Spławiński, 1946, s. 48–52; Bednarczuk, 1999, s. 90–102, i in.), rozpatrywano etnonimy fińskie i saamskie w aspekcie etymologii (Stachowski, 2002; Wojan, 2016, 2017), nazwami własnymi zajmowano się także w pracach z zakresu krytyki leksykograficznej (Wojan, 2016, 2019). Przed dwoma laty powstał przyczynek do badań fińskiego imiennictwa osobowego „O fińskich gustach imienniczych” autorstwa Katarzyny Wojan (2021); niewielki wątek spieszczenia imion pojawił się w rozważaniach Anny Buncler (2019) o fińskich afektonimach.

W artykule zostanie zaprezentowany wycinek fińskiego antroponomastykonu, na którego ukształtowanie się miał wpływ romantyzm, a następnie — jako jego późniejsza faza — prąd będący sukcesją wspomnianej epoki (tj. światopoglądu romantycznego o korzeniach europejskich), zwany narodowym romantyzmem (*kansallisromantiikka*)¹. Chodzi tu zarówno o uformowanie się w dobie romantyzmu nowego imiennictwa osobowego, jak i odrodzenie rdzennego onomastykonu, jego utrwalenie w tradycji kulturowej i narodowej oraz narodowo-identyfikacyjną memoryzację, ciągłość przekazu (perspektywa etnocentryczna),

¹ W piśmiennictwie obcojęzycznym prąd ten określaný jest jako ‘romantyczny nacjonalizm’ lub ‘romantyzm narodowy’, por. niem. *Nationalromantik/romantischer Nationalismus*, ang. *Romantic nationalism/national romanticism*, ros. *романтический национализм*.

a wreszcie — upowszechnienie, przewartościowanie i nobilitację dużej części imion, także ich estetyzację. Przedstawione zostaną główne tendencje w procesie kreacji, rekonstrukcji, modyfikacji, zapożyczenia, fennicyzacji i transonimizacji imion. Na wybranych przykładach ukazane zostaną związki romantyzmu ze świadomością antroponimiczną i świadomością reliktową.

Moim badaniom przyświeca następująca teza: fińskie „romantyczne” imiennictwo osobowe konstryuuje narodowy onimiczny obraz świata (językowy, symboliczny, historyczno-kulturowy, wspólnotowo-tożsamościowy oraz cywilizacyjny), nieprzystający do przestrzeni innych kultur językowych. W tym kontekście antropimonia fińska jest emanacją „świadomości zbiorowej”, wyrazem autoidentyfikacji o podłożu retrospektywnym, a także nośnikiem „wspólnotowej autonarracji” (termin za: Matusiak-Kempa, 2022), w której zawiera się narodowa entelechia (ucelowiona dusza). Można też zaryzykować stwierdzenie, że kształtowała się ona w ramach psychologii narodowej (mam tu na myśli mechanizmy rządzące psychiką i zachowaniami zindywidualizowanej wspólnoty oraz procesy poznawcze zbiorowego zapamiętywania, przypominania i upamiętniania). Nazwy własne są istotnym składnikiem pamięci kulturowej narodu.

Dostrzegając całą gamę powiązań antropimonii z dziedzictwem kulturowym (cywilizacyjnym) w wymiarze zbiorowym (etnicznym, narodowym), prowadzone badania antroponomastyczne można usytuować na gruncie „językoznawstwa mitologicznego” (termin za: Kaźmierczyk, 2012, s. 52). W dużej mierze to właśnie w tworzywie mitograficznym upatruje się etiologii etnicznego imiennictwa, co unaocznia rdzenny onomastykon fiński. Romantycy wyносили na piedestał ludowość i żywiłowo uprawiali mitotwórstwo, intencjonalnie wskrzeszając przedwieczne podania w przeświadczeniu, że w substancji mitu zanurzona jest reliktowa struktura wyobrażeń świata i człowieka (Kaźmierczyk, 2012, s. 26).

2. ANTROPONIMY FIŃSKIE W POLSKIEJ LEKSYKOGRAFII

Fińskie imiennictwo w niewielkim stopniu zostało uwzględnione w słownikach polskich. Największy, jak dotąd, opracowany przed ćwierćwieczem „Słownik fińsko-polski” Czesława Kudzinowskiego (1988) zawiera spis najpowszechniejszych imion fińskich męskich i żeńskich. Fińskie nazwy osobowe uwzględnia także „Słownik imion” wydany przez Ossolineum (Janowowa i in., 1975).

Pochodzące z fińskiego eposu „Kalewala” nazwy w spolszczonej postaci, takie jak m.in. *Kalewa*², *Kawe*, *Sampo*, *Wajnemojnen*, *Wanha* (Wojan, 2019), zostały

² W artykule hasłowym *Kalewa* w znaczeniu drugim znajdujemy następujące wyjaśnienie: „Homer finlandzki. Dzieło jego, będące Epopeją religijną, a zowiące się Kalewałą, odpisał z ust ludu

zamieszczone w „Słowniku wileńskim” (SWiL, 1861). Odnotowanie w nim imion wywodzących się z „Kalevali” świadczy o tym, że poemat ten był już znany twórcom słownika³. Alfabetyczny wykaz onimów z „Kalevali” zamieścił wraz z objaśnieniami w glosariuszu do swego przekładu Jerzy Litwiniuk (1998b, s. 658–662). Znalazły się w nim mitologiczne antroponimy (teonimy, demononimy), m.in. *Ahti*, *Ahto*, *Ilmarinen/Ilmari*, *Joukahainen*, *Kalervo*⁴, *Kalevatar*, *Lemminkäinen*, *Osmo*⁵, *Osmotar*, *Väinämöinen*, *Ukko*, w tym patronimiczne przydomki (np. *Ilpotar*, *Kaukomieli*, *Kuippana*), a także toponimy, m.in. *Ahtola*, *Kalevala* (‘Kraina Kalevy’), *Tapiola*, *Tuonela/Tuoni*, *Turja*, *Väinölä* itd. Podane zostały też nazwy synonimiczne, np. *Palvoinen* (‘czczony’, synonim *Tuuriego*), *Sampsä* (synonim *Pellervoinena*), *Sara/Sariola* (synonim *Tapioli*) czy *Kirjokansi* (synonim *Sampo*). Ponadto Litwiniuk objaśnił szereg fińskich, karelskich i innych nazw osobowych, nazw bóstw, idoli, przydomków, nazw miejscowości, krain, wód w swoim przekładzie fundamentalnego opracowania „Mitologia fińska” Marttiego Haavio (1979), fińskiego etnologa komparatystycznego, skupionego wokół grupy literackiej „Tulenkantajat” [Nosiciele Ognia]. Polskie tłumaczenia tych terminów nazewniczych mają dużą wartość m.in. dla literaturoznawców, mitoznawców, folklorystów i leksykografów.

3. STAN BADAŃ NAD FIŃSKĄ ANTROPONIMIĄ

W Finlandii badania nad nazwami własnymi rozpoczęły się w XIX wieku. W 1891 roku August Valdemar Forsman (od 1906 roku Koskimies) w pracy „Pakanuudenaikainen nimistö: Johdanto” [Imiennictwo czasów pogańskich: Wprowadzenie] dokonał opisu fińskiego systemu antroponimicznego — zasobu imion osobowych wywodzących się z czasów przedchrześcijańskich. Jego zdaniem, w nazwiskach rodowych i toponimach zachowało się kilka tysięcy przedchrześcijańskich imion, np. *Ilma*, *Kauka*, *Toiva* (Ainiała i in., 2016, s. 45). Forsman w swojej analizie uwzględnił warianty imiennicze; dokonał też porównania wielu nazw własnych w językach pokrewnych (saamskich, karelskim, ingryjskim, wotiackim (udmurckim), mordwińskich, czeremiskim (maryjskim) i in.). Rozprawa

i wydał w roku 1828 Dr Loenrot”, zaś pod hasłem *Kalewala* odnotowano „śpiew Kalewy, Epopeja religijna u Finlandczyków, od *Kalewa*” (SWiL, s. 458).

³ Pierwszy polski przekład „Kalewala. Epopeja finlandzka” (runy 1–4), który wyszedł spod pióra Seweryny Duchinińskiej, ukazał się dopiero w 1869 roku.

⁴ „...przypuszcza się, że pierwotna forma imienia brzmiała Kaleva i uległa asymilacji pod wpływem trwałego zestawienia: *Kullervo Kalervon poika*, tj. Kullervo, syn Kale(rjvy)” (Litwiniuk, 1998b, s. 659).

⁵ „Marti Haavio wywodzi go z nazwy diecezji Osmä z [prawdopodobnie wierszowanej] legendy o świętym Dominiku” (Litwiniuk, 1998b, s. 660).

przez długi czas pozostawała jedynym naukowym opracowaniem z zakresu fińskiej antroponomastyki.

Pionier fińskiej onomastyki Viljo Nissilä w rozprawie doktorskiej „Vuoksen paikkanimistö” [Toponimia rzeki Vuoksi], wydanej w 1939 roku, dokonał klasyfikacji kategoryjnej nazw⁶. Uwaga badacza skupiała się na toponimii i antroponimii Finlandii oraz Karelii. Tym zagadnieniom poświęcił prace: „Suomalaista nimistöntutkimusta” [Z badań nad fińską onomastyką] (1962), „Suomen Karjalan nimistö” [Nazewnictwo Karelii fińskiej] (1975), „Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö” [Prawosławne nazewnictwo Karelii fińskiej] (1976).

Znaczący wkład w rozwój fennistycznych badań onomastycznych wniósł niemiecki uczone Detlef-Eckhard Stoeck, publikując w 1964 roku pracę „Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems”. Pełniejsze monografie dotyczące fińskiej antroponimii powstały stosunkowo niedawno; są to: „Suomalaisten etunimet” [Imiona Finów] w opracowaniu Eero Kiviniemiego (2006) oraz „Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics” Terhi Ainali, Minny Saarelmy i Pauli Sjöblom (2012).

4. FINÓW ROMANTYCZNY ZWROT KU ŹRÓDŁOM

Romantyzm rozbudził zainteresowania ludoznawcze, a romantyczna ludowość przeobraziła się w pewien światopoglądowy wzorec (Kaźmierczyk, 2012, s. 21). Pod tym względem Finlandia nie była odosobniona⁷. Wyrazem romantycznego zainteresowania dziejowością, poszukiwania własnych korzeni było powołanie w 1831 roku Fińskiego Towarzystwa Literackiego („Suomalaisen Kirjallisuuden Seura”), stawiającego sobie za cel „ożywienie starodawnych pamiątek”, w których „widzi lud korzenie swojego bytu i dochodzi do zrozumienia swojej dzisiejszej wartości i stanowiska” (Haavio, 1979, s. 10; tłum. K.W.). Pod pojęciem „starożytnych pamiątek” kryła się właśnie poezja ludowa i mitologia. Jednym z pierwszych wymiernych sukcesów Towarzystwa stało się ogłoszenie w 1835 roku karelsko-fińskiego poematu „Kalevala taikka Wanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan

⁶ Nissilä (1939) wyróżnił 21 kategorii podstaw motywacyjnych, takich jak: teren i woda, gleba, położenie, wielkość, kształt, kolor, porównanie, werbalnie wyrażone cechy, rośliny, ryby, ptaki, inne zwierzęta (z wyłączeniem zwierząt domowych), łowiectwo, rybołówstwo, rolnictwo i sianokosy, hodowla zwierząt domowych i bydła, ruch drogowy i transport, granice, budynki itp., terminy odnoszące się do ludzi, domów i wsi.

⁷ W Finlandii preromantyczne zainteresowania folklorystyczne doszły do głosu w XVIII stuleciu, wpisując się w nurt fennofilski. Do ważniejszych dzieł okresu preromantycznego należy — wydana w 1789 roku w Turku — szwedzkojęzyczna „Mythologia Fennica” Cristfrieda Ganandera, będąca leksykonem panteonu dawnych bóstw fińskich i lapońskich. Dzieło wywarło istotny wpływ na powstanie lönnrotowskiej „Kalevali”.

muinosista ajoista” [Kalevala albo stare pieśni Karelii o pradawnych dziejach narodu fińskiego⁸], złożonego z pieśni ludowych i legend zebranych⁹ oraz opracowanych przez Eliasa Lönnrota, fińskiego lekarza pochodzącego z ludu. Następnym był „siostrzany” zbiór wierszy lirycznych, ballad i poezji epickiej — „Kanteletar taikka Suomen Kansan Wanhoja Lauluja ja Wirsiä” [Kanteletar¹⁰ lub dawne pieśni i wiersze fińskie] (1840–1841). Oba dzieła poprzedziło wydanie czterech zeszytów pieśni epickich pod wspólnym tytułem „Kantele” (1829–1831). Folklorystyka romantyczna i narodowa traktowała „kulturę ludową nie tylko jako użyteczne źródło wiedzy o historii kraju i jego mieszkańców, ale również jako nieskażony rdzeń fińskości” (Sommer, 2009, s. 344). Odkryte kresy wschodnie Finlandii jawiły się po 1809 roku jako „kolebka czystej fińskości” (s. 345). Pod koniec XIX wieku z fascynacji elit egzotyką kresowości wschodniej zrodził się karelianizm (*karelianismi*) — fenomen kulturowy będący reprezentatywnym przejawem romantycznego nacjonalizmu Finów.

W epokowym akcie wyswobodzenia ducha fińskiego narodu i języka niezmiernie ważną rolę odegrała w Finlandii wspomniana „Kalevala”. Jej pierwsze, sygnałne wydanie (1835) określane jest jako romantyczne, drugie zaś (1849) miało już charakter narodowotwórczy. Była ona „pierwszym dziełem napisanym w języku fińskim, a w latach 1835–1860 jedynym właściwie utworem reprezentującym literaturę fińską w języku narodowym” (Krawczyk-Wasilewska, 1986, s. 346). Jak zauważa Bolesław Mrozewicz (2006, s. 277), „naród fiński zawdzięcza mu w poważnym stopniu rozbudzenie świadomości swej etnicznej i kulturalnej odrębności”. Poznański literaturoznawca wręcz przydaje „Kalevali” miano „świętej księgi Finów” (s. 275). W kontekście niniejszych rozważań ważne jest to, że pod przemożnym wpływem „Kalevali” zmieniło się nazewnictwo osobowe i miejscowe. Z dzieła przejęto rodzime imiona i nazwiska, zastępując nimi obce, zwykle szwedzkie.

Imiennictwo osobowe można interpretować w duchu romantycznym: w imionach konkretyzuje się piękno osoby, a w sensie kolektywnym — piękno narodu. Imiona mówią o epoce mistyczności, mają znaczenie dla odzyskiwania świadomości reliktovej, istotnej dla żyjących pokoleń, oraz dla konsolidacji wspólnoty. Rdzenny antroponomastykon fiński odzwierciedla aksjologię, symbolikę i magiczne widzenie świata tkwiące w imionach.

⁸ Tłumaczenie podtytułu za Łukaszem Sommerem (2009, s. 345), z kolei przekład Violetty Krawczyk-Wasilewskiej (1986, s. 345) ma brzmienie: „Stare pieśni karelskie ze starożytnych czasów ludu fińskiego”.

⁹ Z dokumentacji Fińskiego Towarzystwa Literackiego wynika, że rezultatem wypraw Lönnrota było zebranie 65 000 wersetów pieśni (Majamaa, b.d.).

¹⁰ Nazwa utworzona przez Lönnrota. Litwiniuk (1998a, s. 6) objaśnia ją jako „Muza gęśli” albo „Córka *kantele*”. *Kantele* (*kannel*) zaś to narodowy instrument muzyczny Finów, który służył do akompaniowania śpiewom i melodeklamacjom.

5. FIŃSKI ANTROPONOMASTYKON

Fińskie imiona osobowe należą do dziedzictwa kulturowego Finów. Świadomy funkcji tożsamościowej imion August Valdemar Forsman (1891, s. 1) rozpoczął swą onomastyczną rozprawę sentencjonalnym zdaniem: „Nasze imię własne to my”, przejętym od francuskiego pisarza Eusèbe Baconnière’a de Salverte’a, który tymi słowami („Notre nom propre c’est nous- mêmes [...]”) zainicjował własne rozważania filozoficzne (Salverte, 1824, s. 1). Imię jest bowiem nie tylko usankcjonowanym społecznie wyróżnikiem osoby, ale też nacji — np. fińskie imiona (m) *Aimo*, (m) *Urho*, (m) *Väinö* czy (ż) *Aino*, (ż) *Tuulikki* nie mają odpowiedników w innych językach, tj. nie są umiędzynarodowione¹¹.

W fińskim uzusie onimicznym powszechne są zarówno imiona pochodzenia obcego, np. (m) *Aleksis*, (m) *Elias*, (m) *Juhani*, (ż) *Eeva*, (ż) *Katariina*, (ż) *Maria*, jak i rdzenie fińskie¹², np. (m) *Ahti* (źródłosłów niepewny¹³), (m) *Ilmari* (od *ilma* ‘powietrze’), (m) *Ohto* (od *ohto* ‘niedźwiedź’), (ż) *Rauha* (od *rauha* ‘pokój’), (ż) *Satu* (od *satu* ‘bajka’), (ż) *Taru* (od *taru* ‘baśń’). W przeszłości istniały patronimika i matronimika, które podobnie jak skandynawskie (por. szw. *-son*, *-dotter*) były tworzone za pomocą sufiksów *-poika* ‘syn’ oraz *-tytär* ‘córka’ (Paikkala, 1997, 2004, s. 542; por. Forsman, 1891), np. *Matti Antinpoika* (‘Matti, syn Antiego’), *Kaarina Maununtytär* (‘Kaarina, córka Maunu’¹⁴). Patronimika te utrzymywały się do początku ubiegłego wieku i były związane z chrystianizacją (Frog, 2020, s. 39); dziś są rzadko spotykane w komunikacji codziennej¹⁵. Formy patronimików i matronimików zachowały się u Karelów. Współcześnie funkcję patronimiczną w nazwiskach pełni pierwotnie deminutywny sufiks *-nen* (np. *Ahtinen*, *Ahtonen*, *Toivonen*); por. *Lemminkäinen* < *Lemmin poika* (trzeci z głównych bohaterów „Kalevali”); por. też sufiks żeński *-tar*: *Ilpotar* < *Ilpon tytär* (‘córka Ilpo’, w „Kalevali” patronimiczny przydomek pani na Pohjoli).

¹¹ Uściślając, chodzi o rdzenie fińskie pochodzenie imion. Fińskie imiona weszły do onomastykonów niektórych języków, w tym do blisko spokrewnionych, gdzie funkcjonują m.in. też jako nazwiska, np. *Urho* oraz *Väinö* znane są w Estonii (zob. Saarikalle, Suomalainen, 2007, s. 795). Z kolei występowanie w zasobach języka niemieckiego imienia *Aimo* nie jest wynikiem zapożyczenia, lecz przypadkową zbieżnością form, co pozwala potraktować to zjawisko jako przypadek międzyjęzykowej homonimii onimicznej; prawdopodobnie jest to derywat od germ. *Haimo* (s. 434).

¹² Wszystkie objaśnienia imion fińskich pochodzą od autorki (K.W.).

¹³ Uczni wysuwają różne hipotezy na temat pochodzenia słowa, postulując m.in. źródłosłów germański (**aigan* ‘posiadać’, pnord. **aihtai* ‘posiadany’) czy też saamski **ähččē* ‘ojciec’ (Heikkilä, 2013, s. 75–76; Willson, 2019).

¹⁴ Zob. tytuł powieści historycznej Miki Waltariego „Karin, córka Monsa” (oryg. „Karina Maununtytär”), zawierającej wątek małżeństwa księcia Jana z Katarzyną Jagiellonką.

¹⁵ W mowie potocznej używa się dziś imienia ojca w genetywie, np. *Matin Olli* (‘Mattiego Olli’).

W imiennictwie fińskim istnieje warstwa eksponująca pewnego rodzaju semantyczność (znaczenie etymologiczne, konotacyjne, afektywne). Dotyczy to propriów motywowanych apelatywnie, a także nominacji (ko)notujących pewien repertuar pożądanych cech psychofizycznych, np. przypisywanych konkretnym bohaterom (narodowym, kulturowym, mitycznym) bądź wręcz boskich, znanych np. z twórczości ludowej ustnej i śpiewanej. Imienna personalizacja przymiotów sprzyja umacnianiu wspólnotowych więzi i budowaniu zbiorowego indywidualium. Sporej części fińskiego antroponomastykonu można przypisać funkcję przywoływania genezy; dotyczy ona nominacji wykreowanych w konkretnym społeczeństwie, kręgu kulturowym oraz nazewnictwa o określonym zasięgu terytorialnym (regionalnym), co znakomicie oddaje fińskie intencje imiennicze (np. imiona z „Kalevali”, w tym Lönnrotowskie kreacje, imiona rdzenne). Można zatem powiedzieć, że antroponomię fińską profiluje w dużej mierze autonarracyjność. Powyższe konstatacje zostaną zilustrowane w dalszej części wywodu.

Funkcja ekspresywna, manifestująca się w imieniu przez stopień jego nacechowania — dodatniego, ujemnego bądź neutralnego — uwidacznia się w jego formach deminutywnych i hipokorystycznych (te w systemie języka fińskiego są rzadkie; niektóre hipokorystyki stały się imionami oficjalnymi, np. *Sami*, *Samu* i *Samppa* od *Samuel*), formach familiarnych (np. *Väiski* od *Väinö*), przydomkach (np. *Känä*¹⁶ ‘Kurczak’ — jedno z określeń prezydenta Urho Kalevy Kekkonena¹⁷), przezwiskach (np. *Ukko-Pekka* — określenie Pehra Evinda Svinhufvuda¹⁸, epitetyzowane jako „posiadacz najwyższej władzy”¹⁹), pseudonimach, m.in. artystycznych (np. *Gallen-Kallela*²⁰).

W analizach nazewnictwa osobowego często wskazuje się funkcję ochronną, związaną z magią apotropaiczną (imiona apotropaiczne) i kulturowym tabu, silnie zaznaczającą się w czasach (pre)historycznych, wskrzeszaną w dobie romantyzmu i po romantyzmie (zwłaszcza na fali narodowej romantyki), dziś ujawniającą się jeszcze w folklorze (przesady, zaklęcia, inkantacje) i obyczajach (np. w Finlandii

¹⁶ Forma przydomku *Känä* różni się od wyrazu pospolitego *kana* ‘kurczak’ harmonią samogłosek. Tego typu warianty rdzeni występują w leksyce nacechowanej ekspresywnie i deskryptywnie; wariant z samogłoskami przednimi jest bardziej wyrazisty, często ma zabarwienie pejoratywne, może przybierać znaczenie afektywne (zob. np. Sadeniemi, 1962; Saukkonen, 1962, s. 343).

¹⁷ Zob. „Sankarillinen Känä: Urho Kekkonen tie politiikkaan 1921–1939” [Heroiczny Kurczak: Urho Kekkonen droga do polityki 1921–1939] (Uino, Kekkonen, 2000).

¹⁸ Premier pierwszego rządu niepodległej Finlandii (1917–1918), następnie tymczasowy szef państwa, później też prezydent.

¹⁹ Por. *Ukko* ‘najwyższy spośród bogów, pan nieba, miotający pioruny’ (Haavio, 1979, s. 160–194).

²⁰ Właśc. Axel Waldemar Gallén (1865–1931), narodowy artysta malarz, przedstawiciel karelianizmu w malarstwie, wykorzystujący jako źródła ikonograficzne mitologię „Kalevali”. Jedno z jego arcydzieł — „Matka Lemminkäinen” [Lemminkäisen äiti] (1897) — nazywane bywa alegorycznie „Pietą Północy”. Nazwisko artysta zmienił oficjalnie na fińskie w 1907 roku.

nie wymienia się imienia dziecka do momentu chrztu bądź ceremonii nadania imienia (*nimiäiset*²¹) czy też ogólnie w myśleniu magicznym: *nomina sunt omina; nomen est omen* (horoskopy, numerologia imienia, wróżby) i popularnej myśli ezoterycznej (liczne fińskie serwisy internetowe).

Rdzenne fińskie imiona utrwaliły swe pierwotne znaczenia. Ich kreacja oparta była na słownictwie opisującym naturę, jej zjawiska, wytwory, rośliny i płody (przejaw naturocentryzmu), a także znamienne cechy ludzkie, uczucia, afekty, emocje²²; często dokonywana była na zasadzie proprializacji, o czym pisał już Forsman (1891). W kanonie pradawnych, później szlacheckich imion o źródłosłowie fińskim były m.in. *Iha* (*iha* 'chęć, żądza', pfi. **iha-*, **ikä*), *Hyvä* (*hyvä* 'dobry', pfi. **hyvä-*), *Lempi* (*lempi* 'miłość', pfi. **lempe-*), *Mieli* (*mieli* 'myśl', pfi. **mieli-*), *Valta* (*valta* 'władza', pfi. **valta-*) (Kiviniemi, 1982, s. 38; Saarikivi, 2017). Od nich za pomocą sufiksów tworzone kolejne imiona i przydomki, np. imionami pochodnymi od *Lempi* były niegdyś: *Lempiä*, *Lemmitty*, *Lemminkäinen*, a od połowy minionego wieku funkcjonuje *Lemmikki* (apelatyw *lemmikki* 'niezapominajka, *Myosotis*' jest Lönnrotowską imitacją starszego złożenia *lemmenkukka* (Aapala, 2002, b.d.); por. też wtórne *lemmikki* '(o zwierzęciu) ulubieniec, pupil'). Liczne starożytnie imiona zostały spopularyzowane w XIX stuleciu (rewitalizacja imiennictwa i jego legitymizacja), np. (m) *Urho* (*urho* 'bohater, heros', 'dzielny, odważny, męski', wspólna podstawa etymologiczna z *uros* 'samiec'), włączone do fińskiego kalendarza w 1883 roku (Espoo, 2007; NA), czy też *Lempi*, które w 1860 roku ustabilizowało się jako imię żeńskie.

Na fali przebudzenia narodowego do kalendarza weszły liczne imiona ideacyjne o fińskiej podstawie, np. (ż) *Rauha* (*rauha* 'pokój'), nadawane od 1850 roku (Oulu, 2012); (ż) *Suometar* ('Finka', dosł. 'córka Finlandii', utworzone przez Lönnrota w zbiorze „Kanteletar”), w użyciu od 1847 roku (NK; NP); (m) *Aimo* (*aimo* 'dobry') (NK), w Laponii używane już w XVI wieku (Vilkuna, 1990, s. 84); (m) *Heimo* (*heimo* 'plemię'), odnotowane w 1878 (Vilkuna, 1969, s. 325–326); (m) *Onni* (*onni* 'szczęście'), nadane po raz pierwszy w 1835 roku (Lempiäinen, 2004b, s. 429); (m) *Toivo* (*toivo* 'nadzieja'), od 1849 (NK); (m) *Oiva* (*oiva* 'doskonały'), zaproponowane w 1879 roku (Vilkuna, 1990).

W dobie fennicyzacji (finizacji) imion i nazwisk (fiń. *nimien suomalaistaminen*) Finowie masowo zmieniali też swoje szwedzkie nazwiska na fińskie²³,

²¹ Jest to tradycja fińska sięgająca co najmniej połowy XIX wieku (rytuał nadania imienia był połączony z chrzcinami) (Lempiäinen, 2004a).

²² Materiał egzemplifikacyjny został opracowany przeze mnie na podstawie analiz katalogów, spisów imion, z wykorzystaniem serwisów: Nimikirja (NK), Nimipalvelu (NP), Nimipäivät (NMF), publikacji fińskiego Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (DVV) oraz Ośrodka Języków Krajowych (NA), artykułów prasowych, wypowiedzi na forach i blogach.

²³ Jako ciekawostkę można podać, że Lönnrot swojego nazwiska nie zmienił.

często poprzez zabieg kalkowania (np. szw. *Bergbom* > fiń. *Wuoriheimo* [‘góra’ + ‘plemię’], szw. *Forsman* > *Koskimies* [‘próg rzeczny, katarakta’ + ‘męzczyzna’], szw. *Ståhlberg* > *Teräsvuori* [‘stal’ + ‘góra’]) (zob.: Paikkala, 2004; Mikkonen, 2013). Największa intensywność fennicyzacji przypada na dwie pierwsze dekady XX wieku.

Entuzjastycznie czerpano imiennictwo z folkloru karelsko-fińskiego, przede wszystkim z „Kalevali”, a także z wskrzeszanej w rozprawach, antologiach i publicystyce fińskiej mitologii. Stąd funkcjonujące dziś imiona typu: (ż) *Aino* (od *aino* ‘jedyna’), (ż) *Kyllikki* (od *kyllä* ‘obfitość, dostatek’), (ż) *Tellervo* (odpowiednik męskiego imienia *Pellervo* ‘pole’), (ż) *Terhi* i *Terhe* (od *terhen* ‘mgła’, ‘zamglenie’) oraz (m) *Ilmari* (od *ilma* ‘powietrze’), (m) *Jouko* (od *joukea* ‘tłum, zbiorowisko’ (NK)), (m) *Kullervo* (z estońskiego folkloru: *Kuller*, od *kulta* ‘zło-to’, imię wprowadzone do „Kalevali” przez Lönnrota; Vilkuna, 1990), (m) *Väinö* (derywat wsteczny od *Väinämöinen*, od *väinä* ‘szeroka i głęboka, spokojnie płynąca rzeka’ lub też ‘belt, przesmyk morski’), imię proponowane od 1856 roku (NK).

Na uwagę zasługuje fakt, że żeńskie imię *Aino* było pierwszym imieniem o proveniencji całkowicie fińskiej, które zostało włączone do urzędowego kalendarza. Swoją rodowód bierze z „Kalevali” i prawdopodobnie zostało utworzone przez Lönnrota, który za podstawę przyjął formę krótką przymiotnika *ainoa*²⁴ ‘jedyny’ (NK), wykorzystując pochodzące z poezji ludowej powtórzenie *Anni tytti, aino tytti* (SES). Upowszechnionymi Lönnrotowskimi formacjami imiennymi są też: (ż) *Marjatta* (‘bohaterka apokryficznej legendy karelskiej, utożsamiana z Maryją Panną’; prawdopodobnie kontaminacja *Maria* i *Marketta* (NP); według Litwiniuka (1998b, s. 660) podstawą była *marja* ‘jagoda’), (ż) *Tuire* (prawdopodobnie derywat wsteczny od *tuiretuinen*, współcześnie oddawane jako ‘kochana, droga’ (Mikkonen, 2002), por. strus. (m) *Добрыня* ‘udany, najlepszy’, por. też słow. (ż) *Dobrochna*; w „Kalevali” (runo 35) *tuiretuinen* występuje w znaczeniu ‘niewydarzony, nieprzydatny’ i odnosi się do *Kullervo*).

Do grona starych, sięgających fińskiej mitografii nazw należą imiona postaci mitycznych i idoli, np. (m) *Ilmari* (idol, od *ilma* ‘powietrze, świat, niebo’; (m) *Ilmarinen*, wymieniany w 1551 roku w Psałterzu Mikaela Agricoli jako idol Tawastów; w „Kalevali” ‘kowal sklepienia niebieskiego’ (NA)); (m) *Kaleva* (w fińskim i karelskim *kaleva* ‘olbrzym; wysoki mężczyzna’, ‘uprawiający czarę’, ‘introwertyk’, w estońskim *kalev* ‘olbrzym’ i ‘wełniane sukno’ prawdopodobnie od *kalevirohi* ‘murawa Kalevy’ (Heikkilä, 2012, s. 95–96)²⁵, w piśmiennictwie ujawnione w 1745 roku (Vilkuna, 1990, s. 125–126); nazwa *Kalevankivi*

²⁴ Zastosowany przez Lönnrota wariant metryczny *aino* jest pochodzenia karelskiego.

²⁵ Heikkilä (2012) sugeruje, że *Kaleva* jest protoskandynawskim zapożyczeniem wywodzącym się od protoformy staronordyckiego boga morza, giganta *Hléra* — *χlewaz, ze zmianą fonetyczną *χ^olewaz.

wzmiankowana w 1539 (NA)). Odrębną grupę o rodowodzie mitologicznym stanowią imiona teoforyczne, np. (m) *Ahti* ('władca mórz; bóg rybaków, także lasu', po raz pierwszy wymieniony u Agricoli „Ahti, wedheist Caloia toi” (Vilkuna, 1990, s. 32)), (m) *Tapio* ('bóstwo leśne', imię wzmiankowane w 1551 roku w Psalterzu Agricoli (NA)), (m) *Tuoni* ('bóg podziemi', 'pan Krainy Śmierci, zwanej *Tuonela*'), (m) *Ukko* ('bóg nieba, pogody i urodzaju', 'bóg najwyższy', nazwa eufemistyczna o znaczeniu 'starzec', od *ukko* 'grom', dial. 'starzec', por. *ukkonen* 'burza; piorun', est. *Uku*, dial. *ukk* 'starzec; grom'; u Agricoli *Wkoi*, jeden z bogów karelskich (SES)); (ż) *Ilmatar* ('bogini; żeński duch powietrza', od *ilma*, zob. wyżej) i in. (o teonimach zob. Frog, 2020). W dzisiejszym onomastykonie natomiast nie spotyka się już takich mitologicznych imion, jak *Tursas*, *Palva* czy (bardzo rzadkie) *Äijö* (dziś nazwisko). Prawdopodobnie mitologiczną metrykę mają prastare imiona fińskie typu *Ano*, *Antia*, *Himo*, *Ilo*, *Itko*, *Jouko*, *Kaipia*, *Kauko*, *Mielikkä*, *Moni(kka)*, *Monta*, *Monto*, *Pelko*, *Salli*, *Uro*, *Vaino*, *Voipa* (Kiviniemi, 1982, s. 43).

W okresie narodowego odrodzenia modyfikowano i sfińszczano imiona międzynarodowe. Wiele fińskich form imiennych istniało już wcześniej w języku mówionym i dialektach, co najmniej od średniowiecza, jednak — jak można sądzić — ich rozpowszechnienie jako form oficjalnych (odnotowanych w kalendarzu i zapisanych urzędowo) wiąże się z okresem fennomańskim. Do takich adaptacji imienniczych należą np. (ż) *Hertta* (od germ. bogini płodności *Nerthus*), (ż) *Kerttu* (od germ. *Gertrud*), (ż) *Vappu* (od germ. *Valburg*), (ż) *Katariina*, (ż) *Katriina*, (ż) *Kaisa*, (ż) *Kaija* i (ż) *Katri* (od gr. *Aikaterine*), (ż) *Pirkko* (od szw. *Birgitta*, *Brigida*), (m) *Antti*, (m) *Antero* i (m) *Anteri* (od gr. *Andreas*), (m) *Aapo* i (m) *Aappo* (od akad., hebr. *Abraham*), (m) *Alpi*, (m) *Alvi* i (m) *Alpo* (od łac. *Albinus*), (m) *Aatto* (od germ. *Adolf*), (m) *Paavali* (od łac. *Paulus*) (zob. Ainiala i in., 2016, s. 165). Dokonywano również przekładów znaczeń imion obcych. Sjöman (1865) pochodzenie niektórych imion wyjaśnia procesem kalkowania mian z obcych systemów, np. (ż) *Siviä* od *siveä* 'czysty' jako kalka gr. *Katarina*; (ż) *Rauha* 'pokój' — kalka gr. *Irene*; (m) *Voitto* 'zwycięstwo' — kalka łac. *Victor*; (m) *Ohto*²⁶ 'niedźwiedź' — kalka łac. *Ursula*; (m) *Kallio* 'głaz' — kalka skand. *Sten*, a to kalka gr. *Petros* (przykłady za: Ainiala i in., 2016, s. 164). Proces kalkowania wydaje się wtórny, bowiem część imion niewątpliwie jest rdzennie fińska; Sjöman być może dopatrywał się zbieżności znaczeń, które legły u podstawy tych imion. Do powyższej grupy można włączyć bardzo popularne w XIX i na początku XX wieku imię żeńskie *Hilja* 'cichy, spokojny', będące prawdopodobnie kalką łacińskiego cognomen *placidus* 'spokojny, łagodny, dobrotliwy' (NMF) (por.

²⁶ Według informacji zamieszczonych na stronie <https://www.nimipaivat.fi/ohto.html> forma *Ohto* była spotykana w Finlandii już w XIV wieku. Istnieje też wariant *Otso* ('niedźwiedź'). Źródła fińskie (SES) podają pochodzenie *Ohto* i *Otso* jako rdzenne fińskie (*otso* jest formą deminutywną od *ohto*).

łac. (m) *Placidus*, (ż) *Placidia*). Z kolei dawną formą potoczną imienia *Hilja* jest *Hilkka*, z adideacją do *hilkka* ‘rodzaj damskiego nakrycia głowy, czepiec, kaptur’. Pojawienie się imienia *Hilkka* w Finlandii w latach 70. XIX wieku wiązało się z popularnością baśni o Czerwonym Kapturku (fiń. *Punahilkka*).

Z upodobaniem zapożyczano imiona karelskie, np. (m) *Tauno* (karel. dial. *Tauno* od *tauno* ‘delikatny; z dobrymi manierami’). Część antroponimów miała podstawę toponimiczną (transonimizacja), np. (żeńskie) *Karelia* oraz *Viena* (‘Karelia Białomorska’). Niektóre imiona wywodzą się z folkloru estońskiego, np. *Salme* (imię *Salm* występuje w estońskim poemacie narodowym „Kalevipoeg” (1861) autorstwa Friedricha Reinholda Kreutzwalda); od est. *salm* ‘pieśń, wiersz’ (Vilkuna, 1990, s. 217).

Z innych XIX-wiecznych antroponimów rdzennie fińskich nawiązujących semantyką do świata przyrody wymienić można: (ż) *Aava* (wskazujące na *aava meri* ‘otwarte morze’), (ż) *Alli* (od *alli* ‘kaczka lodówka, *Clangula hyemalis*’), (ż) *Helmi* (*helmi* ‘perła’), (ż) *Sirkka* (od sfińszczonego imienia bohaterki bajki braci Grimm *Prinsessa Lumisirkku* ‘Królowna Śnieżka’; por. też *sirkka* ‘chrząszcz, *Gryllidae*’), (ż) *Taimi* (*taimi* ‘sadzonka, siewka’), (m) *Otso* (*otso* ‘niedźwiedź’), (m) *Viljo* (*viljo* ‘mistrz, doskonały’) (NK).

Podstawami sporej grupy imion żeńskich są nazwy kwiatów. Wywołują pozytywne emocje i skojarzenia (piękno, miłość, delikatność), uruchamiają zmysły; symbolizują życie (feminocentryczność). Do najpopularniejszych należą: *Kielo* (*kielo* ‘konwalia, *Convallaria majalis*’²⁷), *Kukka* (*kukka* ‘kwiat’), *Lemmikki* (*lemmikki* ‘niezapominajka, *Myosotis*’, *lemmenkukka* od *lempi* ‘miłość, ukochanie’), *Lilja* (*lilja* ‘lilia, *Lilium*’), *Orvokki* (*orvokki* ‘fiołek, *Viola*’, kalka z łac. *Viola*), *Ruusuu* (*ruusu* ‘róża, *Rosa*’), *Vanamo* (*vanamo* ‘zimoziół północny, *Linnaea borealis*’), *Vuokko* (*vuokko* ‘zawilec, *Anemone*’). W zasobie imion żeńskich utworzonych na bazie nazewnictwa drzew i ich morfologii znajdują się m.in. *Kirsikka* (*kirsikka* ‘czereśnia; wiśnia’), *Raita* (*raita* ‘wierzba iwa, *Alix caprea*’), *Ritva* (*ritva* ‘brzoza brodawkowata, *Betula pendula*’), *Tuomi* (*tuomi* ‘czeremcha, *Prunus padus*’), *Urpua* (*urpu* ‘kotka, bazia’), *Varpu* (*varpu* ‘półkrzew’). Do otaczającej przyrody nawiązują również: *Iiris* (od gr. *iris* ‘tęcza’), *Suvi* (*suvi* ‘lato’), *Talvikki* (od *talvi* ‘zima’), *Vilja* (*vilja* ‘zboże’, możliwe pochodzenie germańskie) (Riihonen, 1992).

Z kolei męskie imiona odnoszące się do świata przyrody to np. *Havu* (*havu* ‘igłowie’), *Kerkko* (*kerkko* ‘słój drzewa’), *Kivi* (*kivi* ‘kamień’), *Myrsky* (*myrsky* ‘burza, sztorm’), *Ohto* (*ohto* ‘niedźwiedź’), *Oras* (*oras* ‘kielek zboża’), *Pyry* (*pyry* ‘śnieżyca’), *Salama* (*salama* ‘błyskawica’), *Valo* (*valo* ‘światło’), *Visa* (od *visakoivu* ‘brzoza brodawkowata var. karelska, *Betula pendula* var. *carelica*’).

²⁷ Konwalia jest kwiatem narodowym Finlandii.

W imionach tych zakodowane są cechy świadczące o sile, mocy, sprawczości (androcentryczność).

Opisywany antroponomastykon zawiera także imiona życzeniowe, sugestywne (*toivenimi*), np. (ż) *Tyyne* i *Tyyini* (*tyyini* ‘spokojny, zrównoważony’), (neutralne) *Kaino* (*kaino* ‘skromny’), (m) *Jalo* (*jalo* ‘szlachetny’). Stanowią one konstrukty myślenia mitycznego, relikтового, opierającego się na animizacji, personifikacji, antropomorfizacji, aksjologii i optyimizacji. Są projekcją cech pożądaných i ich afirmacją. W pewnym sensie mają funkcję magiczną i ideacyjną. Nadal należą do popularnych.

W okresie fennicyzacji uwydatniła się także tendencja do neologizacji oraz wariantyzacji imion. Do ówczesnych innowacji imienniczych należy np. (m) *Unto*, biorące za podstawę *Untamo* (w „Kalevali” brat i przeciwnik Kalervo, homonimiczne z *Untamo* ‘bóstwo opiekuńcze snów’) (NP) czy też (ż) *Suoma* (dosł. ‘obdarowana’, od *suoda* ‘obdarzyć’ — imię wykreowane przez Antero Warelius²⁸, twórcę pisma „Suometar”, nadane w 1849 roku jego córce (NMF)). Propozycje rekonstrukcji i kreacji nowych imion zamieszczano w artykułach prasowych, broszurach i kalendarzach. W pierwszym fińskim almanachu „Siweä. Kauno-annakka”, wydanym w 1865 roku przez Isaka Edvarda Sjömana pod pseudonimem Sakki, zawarte były — prócz materiału fikcyjnego — liczne sugestie nowych fińskich imion, np. (m) *Onni*, (m) *Wäkewä*, (ż) *Rauha*, (ż) *Soma*. Część kreacji szybko weszła do kalendarzy urzędowych, wydawanych m.in. przez Narodowe Towarzystwo Oświecenia („Kansanvalistusseuran kalenterit”) z lat 1882 i 1883. Lista zalecanych imion pretendujących do przyszłych kalendarzy („Kandidati-lista tulevain vuotten kalenteriin”) pojawiła się na łamach wydawanej przez fennomanów gazety „Uusi Suometar” w 1879 roku, w agendzie znalazło się m.in. dawne, akcentujące męstwo i heroizm imię fińskie *Urho*, którego wielka popularność utrzymywała się aż do połowy XX wieku (NA) i powróciła dekadę temu (NP).

Prócz imion „kalewalskich” popularyzowano imiona literackie. Dzięki noweli „Pohjan-Piltti” (1859) Yrjö Sakariego Yrjö-Koskinena (do 1882 roku Georg Zacharias Forsman) do obiegu weszło *Tuovi* (imię bohaterki, córki wiedźmy), utworzone od nazwy miejscowej *Tuovila* w Ostrobotni (szw. *Toby*), por. szw. *Tove*; początkowo było nadawane dzieciom obu płci (NA; NMF). Co ciekawe, pisarz nadał je swoim dwóm córkom (*Tuovi Sofia* i *Tuovi Margareta*). Jako polityk przewodzący stronnictwu fennomanów usilnie walczył o podniesienie statusu języka fińskiego w życiu publicznym.

²⁸ Warelius objaśniał imię jako „Jumalan suoma”, czyli ‘obdarowana przez Boga’; por. jedną z wcześniejszych (romantycznych?) motywacji etymologicznych etnonimu *Suomi* — „Jumalan suoma”, tj. ‘Finlandia jako ziemia darowana przez Boga’ (SES).

Imiona nadawane w Finlandii na ogół wskazują na płeć, co wiąże się m.in. ze stereotypowym postrzeganiem społecznych ról męskich i żeńskich, przypisywaniem określonych cech (np. delikatność u kobiet, męstwo u mężczyzn). Wykładnikiem rodzaju może być sufix (np. *-tar* w imionach żeńskich), niekiedy też imiona są różnicowane przez wygłosowe samogłoski (*-a* dla żeńskich, *-o* dla męskich, tzw. imiona bratnie i siostrzane, por. Perttula, 2013). Istnieje jednak spora grupa fińskich imion, które mogą nosić zarówno mężczyźni, jak i kobiety (imiona androgyniczne). Ten zwyczaj jest usankcjonowany tradycją powszechnego dążenia do tworzenia imion rodzimych neutralnych płciowo, co zresztą pozostaje w zgodzie z systemem języka fińskiego (brak kategorii rodzaju jako cecha typologiczna). Również w XIX-wiecznych almanachach proponowano imiona, które można nadawać zarówno dziewczynkom, jak i chłopcom. Do takich należały np. *Rauha* (*rauha* ‘pokój’) oraz *Sulo* (*sulo* ‘piękno, czar’). Przykładem androgynicznego imienia, będącego XIX-wiecznym neologizmem, jest *Vieno* (*vieno* ‘spokojny, łagodny, cichy’).

W grupie fińskich imion dawnych uważanych za neutralne i będących obecnie w użyciu najczęściej znajdują się miana odnoszące się do świata przyrody, np. *Aalto* (*aalto* ‘fala’), (unikalne) *Aurinko* (*aurinko* ‘słońce’), *Kanerva* (*kanerva* ‘wrzós’), *Lumi* (*lumi* ‘śnieg’), *Onerva* (*onerva* ‘otawa, potraw’), *Valo* (*valo* ‘światło’), nazywające cechy, np. *Kaino* (*kaino* ‘skromny’), *Oma* (*oma* ‘własny’), *Varma* (*varma* ‘pewny, bezsprzeczny’), *Ilo* (*ilo* ‘radość’), a także odwołujące się do piękna literatury, poezji, np. *Runo* (*runo* ‘wiersz; pieśń’; por. w dial. fiń. ‘podanie, baśń’ i ‘pieśń’) (NMF).

W ostatnich latach w Finlandii obserwuje się coraz silniejszą tendencję do nadawania żeńskich imion osobom płci męskiej i odwrotnie (determinanty: egalitaryzm płciowy, transformacje kulturowe, ideologia równości oraz moda) (Wojan, 2021).

Według informacji Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (Digi-ja väestötietovirasto — DVV) imionami najczęściej nadawanymi dziewczynkom w 2021 roku były: *Olivia*, *Lilja*, *Eevi*, *Sofia* i *Venla*. Natomiast popularne tradycyjne imię *Aino* w 2020 roku znalazło się dopiero na szóstej pozycji (zob. tabelę 1). Dla chłopców zaś najchętniej wybierano imiona: *Leo*, *Eino*, *Oliver*, *Elias* i *Väinö* (Riskila, Saarelma-Paukkala, 2022). Z analizy dostępnych danych statystycznych wynika, że nadal preferowane są imiona zarówno z długą tradycją, jak i międzynarodowe. Poniżej zamieszczono dane liczbowe dotyczące tradycyjnych imion wybieranych najczęściej jako pierwsze dla dzieci fińskich urodzonych²⁹ w 2020 roku z podziałem na płeć — dla dziewczynek (tabela 1) oraz chłopców (tabela 2). Pod uwagę wzięto jedynie tradycyjne imiona fińskie.

²⁹ Dane dotyczą osób, których językiem ojczystym jest fiński.

Tabela 1. Ranking najczęściej wybieranych dawnych imion fińskich dla dziewczynek urodzonych w Finlandii w 2020 roku

Ranking (pozycja w grupie)	Imię żeńskie	Liczba nadań	Udział we wszystkich nadaniach (%)
6	Aino	695	2,95
10	Helmi	527	2,24
18	Aava	306	1,30
49	Lumi	187	0,79
50	Orvokki	186	0,79

Opracowano na podstawie danych Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (DVV).

Tabela 2. Ranking najczęściej wybieranych dawnych imion fińskich dla chłopców urodzonych w Finlandii w 2020 roku

Ranking (pozycja w grupie)	Imię męskie	Liczba nadań	Udział we wszystkich nadaniach (%)
6	Ilmari	783	3,18
7	Onni	752	3,05
11	Toivo	560	2,27
16	Väinö	481	1,95
18	Tapio	433	1,76
22	Veikko	363	1,47
24	Armas	362	1,47
34	Oiva	267	1,08
47	Otso	233	0,94
48	Eetu	227	0,92

Opracowano na podstawie danych Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (DVV).

Tabela 3 przedstawia najczęściej nadawane w Finlandii imiona (pierwsze i drugie) w podziale na płeć w latach 1899–2022.

Tabela 3. Najczęściej nadawane w Finlandii imiona w latach 1899–2022

Imię męskie	Liczba nadań	Imię żeńskie	Liczba nadań
Juhani	356524	Maria	389633
Johannes	259851	Helena	173720
Olavi	237834	Johanna	149566

Tabela 3 cd.

Antero	191419	Anneli	147140
Tapani	160706	Kaarina	134254
Kalevi	146212	Marjatta	124184
Tapio	141866	Anna	122865
Matti	131461	Liisa	103112
Mikael	129815	Annikki	99579
Ilmari	123414	Sofia	99432

Opracowano na podstawie danych Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (DVV).

Dla porównania: ostatnie zestawienie (tabela 4) prezentuje najczęściej nadawane fińskim dzieciom imiona (pierwsze i drugie) w podziale na płeć w ostatnich dwóch latach.

Tabela 4. Najczęściej nadawane imiona dzieciom fińskojęzycznym w latach 2020–2022

Imię męskie	Liczba nadań	Imię żeńskie	Liczba nadań
Olavi	3861	Maria	4140
Juhani	3842	Sofia	3778
Johannes	3752	Aurora	3574
Mikael	2863	Olivia	3084
Oliver	2777	Emilia	2629
Ilmari	2393	Aino	2048
Onni	2260	Matilda	1965
Elias	2198	Linnea	1837
Eino	2101	Amanda	1687
Leo	1942	Ilona	1667

Opracowano na podstawie danych Urzędu Digitalizacji i Informacji o Ludności (DVV).

6. PODSUMOWANIE

W Finlandii w użyciu jest blisko 120 000 imion (Rauhala, 2018). Z danych statystycznych wynika, że ponad 40% fińskich dzieci otrzymuje „zwyčajne”, tj. niewyszukane imię (Wallius, 2018). Mimo zachodzących w tym kraju dynamicznych zmian społeczno-kulturowych, transkulturacji, przyswajania napływowych nurtów i silnej interferencji, a także silnych tendencji globalizacyjnych

i globalizacyjnych nie straciły na prestiżu tradycyjne, rdzenne imiona fińskie. Należy uwzględnić zjawisko mody na oryginalne imiennictwo, przejawiające się w sięganiu do starszych pokładów antroponimicznych, oraz naturalną fluktuację tych trendów. Odrębnego omówienia wymagają liczne warianty imion fińskich.

Opisane sposoby kreacji imion w epoce romantyzmu i narodowej romantyki w Finlandii uwarunkowane były takimi zjawiskami/czynnikami pozajęzykowymi o charakterze spajającym wspólnotę narodową, jak: narodowe przebudzenie, dążenie do samookreślenia i ukształtowania własnej tożsamości oraz wzmocnienia narodowej świadomości czy powrót do korzeni. Fenomen ugruntowania się „romantycznych imion” jako specyficznej warstwy fińskiej antroponimii jest skorelowany z historyczno-kulturowym procesem dziejowym, którego elementami są: restytucja dziedzictwa narodowego (kulturowego, językowego), apologia fińskości, nobilitacja patriotyzmu, uzewnętrznianie narodowego indywidualizmu czy świadomości zbiorowej.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

akad. — akadyjski
dial. — dialekt; dialektałny
est. — estoński
fiń. — fiński
germ. — germański
gr. — grecki
hebr. — hebrajski
karel. — karelski
łac. — łaciński
m — męski
niem. — niemiecki
oryg. — oryginał; oryginalny
pfi. — pra-fiński
pnord. — protonordycki
pol. — polski
por. — porównaj
skand. — skandynawski
słow. — słowiański
strus. — staroruski
szw. — szwedzki
właśc. — właściwy
zn. — znaczenie
ż — żeński

LITERATURA

- Aapala, K. (2002). Älä unohda lemmenkukkia [Don't forget the love flowers]. *Kotimaisten kielten keskus*. https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kieli-ikkuna_%281996_2010%29/ala_unohda_lemmenkukkia (dostęp: 22.06.2023).
- Aapala, K. (b.d.). Lemmikki. *Kotimaisten kielten keskus*. https://www.kotus.fi/nyt/kysymyksia_ja_vastauksia/sanojen_alkuperasta/sanojen_alkuperasta_l-n/lemmikki (dostęp: 22.06.2023).
- Ainiala, T., Saarela, M., Sjöblom, P. (2012). *Names in Focus: An Introduction to Finnish onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society. <http://dx.doi.org/10.21435/sfin.17>
- Bednarczuk, L. (1999). *Stosunki językowe na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego* [Linguistic relations in the lands of the Grand Duchy of Lithuania]. Kraków: Edukacja.
- Buncler, A. (2019). Afektonimy w języku fińskim (w ujęciu kontrastywnym polsko-węgiersko-estońskim) [Affectionate names in the Finnish language (in Polish-Hungarian-Estonian contrastive approach)]. W: K. Wojan (red.), *Obszary fennistyki. Język — kultura — naród* (s. 110–129). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Duchińska, S. (1869). Kalewala. Epopeja finlandzka [Kalevala. The Finnish national epic]. *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, 3, 238–252.
- DVV = Digi- ja väestötietovirasto (b.d.). *Suosituimmat etunimet* [Most popular first names] [Dataset]. <https://dvv.fi/suosituimmat-lasten-nimet> (dostęp: 28.03.2023).
- Espoo (2007, 14 maja). Mitä tarkoittaa nimi URHO ja mistä se juontaa juurensa? [What does the name URHO mean and where does it come from?]. *Kysy kirjastonhoitajalta*. <https://www.kirjastot.fi/kysy/mita-tarκοittaa-nimi-urho-ja> (dostęp: 7.02.2021).
- Forsman, A.V. (1891). *Pakanuudenaikainen nimistö: Johdanto*. [Nomenclature of pagan times: Introduction]. Helsinki: Suomen Keisarillinen Aleksanlerin Yliopisto.
- Frog. (2020). Calling people gods: Theonyms as bynames in medieval Finland and Karelia. *Onoma*, 55, 35–55. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.55/2020/3>
- Ganander, Ch. (1789). *Mythologia Fennica*. Åbo: Tryckt i Frenckellska Boktryckeriet.
- Haavio, M. (1979). *Mitologia fińska* [Finnish mythology] (J. Litwiniuk, tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Heikkilä, M. (2012). *Kaleva and his Sons from Kalanti* — On the Etymology of Certain Names in Finnic Mythology. *SKY Journal of Linguistics*, 25, 93–123. <https://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2012/Heikkila.pdf>
- Heikkilä, M. (2013). From surging waves to the spirit of waves — on the Germanic and Sami origin of the proper names Ahti and Vellamo in Finnic mythology. *SKY Journal of Linguistics*, 26, 71–86. <https://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2013/Heikkila.pdf>
- Janowowa, W. i in. (1975). *Słownik imion* [A dictionary of given names]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kaźmierczyk, Z. (2012). *Słowiańska psychomachia Mickiewicza* [The Slavic psychomachy of Mickiewicz]. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kiviniemi, E. (1982). *Rakkaan lapsen monet nimet: suomalaisten etunimet ja nimenvaiinta* [My beloved child's many names: Finnish first names and name choice]. Espoo: Weilin+Göös.
- Kiviniemi, E. (2006). *Suomalaisten etunimet* [Finnish first names]. Helsinki: SKS.
- Krawczyk-Wasilewska, V. (1986). Recepcja *Kalevali* w Polsce [Reception of the *Kalevala* in Poland]. *Prace Polonistyczne*, 42, 345–356.
- Kudzinowski, C. (1988). Słownik fińsko-polski [A Finnish-Polish dictionary] (t. 1–2). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Lehr-Spławiński, T. (1946). *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian* [On the origin and homeland of the Slavs]. Poznań: Wydawniczy Instytut Zachodni.
- Lempiäinen, P. (2004a). *Ristiäiset — valmistamme kastejuhlan* [Christenings — we prepare a baptism party]. Helsinki: Kirjapaja.
- Lempiäinen, P. (2004b). *Suuri etunimikirja* [Big book of names]. Helsinki: WSOY.

- Litwiniuk, J. (1998a). Na wstępie od tłumacza [Introduction from the translator]. W: *Kalevala* (J. Litwiniuk, red. i tłum.) (s. 5–16). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Litwiniuk, J. (1998b). *Słowniczek trudniejszych terminów polskich* [A glossary of more difficult Polish terms]. W: *Kalevala* (J. Litwiniuk, red. i tłum.) (s. 658–662). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Majamaa, R. (b.d.) *Elias Lönnrot 1802–1884: Elämä*. [Life of Elias Lönnrot]. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. <https://www.finlit.fi/fi/tietopaketit/elias-lonnrot/elama> (dostęp: 6.10.2023).
- Matusiak-Kempa, I. (2022). Nazwiska Polaków jako tekst kultury i źródło badań nad wspólnotową autonarracją [Surnames of Poles as a culture text and basis of research into community self-narration]. *Onomastica*, 66, 51–64. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.6>
- Mikkonen, P. (2002). Pilvin vai Pilven — etunimien ja appellatiivien ristivetoa [Pilvin or Pilven — a cross between first names and appellatives]. *Kielikello*, 3. <https://www.kielikello.fi/-/pilvin-vai-pilven-etunimien-ja-appellatiivien-ristivetoa>
- Mikkonen, P. (2013). "Otti oikean sukunimen": Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat ["He took a real surname": The background of surnames adopted between 1850 and 1921]. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/41762>
- Mrozewicz, B. (2006). Fiński epos narodowy *Kalewala*. Geneza — struktura — motywy. Znaczenie dla fińskiego języka, literatury i sztuki [Finnish national epic *Kalevala*. Genesis — structure — motifs. Importance to Finnish language, literature and art]. *Scripta Neophilologica Posnaniensia*, 7, 275–281.
- NA = Kotimaisten kielten keskus. (b.d.). *Nimien alkuperästä* [On the origin of names]. https://www.kotus.fi/nyt/kysymyksiä_ja_vastauksia/nimien_alkuperästä (dostęp: 28.03.2023).
- Nissilä, V. (1939). *Vuoksen paikannimistö I* [Toponymy of Vuoksi]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nissilä, V. (1962). *Suomalaista nimistöntutkimusta* [Finnish onomastics]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nissilä, V. (1975). *Suomen Karjalan nimistö* [Finnish Karelian nomenclature]. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Nissilä, V. (1976). *Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö* [Orthodox nomenclature of Finnish Karelia]. Helsinki: Viipurin suomalainen kirjallisuusseura.
- NK = *Nimikirja* [Book of names] (b.d.). <https://nimikirja.fi/> (dostęp: 7.02.2021).
- NMF = *Nimipäivät* (b.d.). <https://www.nimipaivat.fi/> (dostęp: 28.03.2023).
- NP = Digi-ja väestötietovirasto (b.d.). *Nimipalvelu* [Name service]. <https://verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu/> (dostęp: 7.01.2023).
- Oulu. (2012, 27 grudnia). Rauha-etunimen alkuperä ja merkitys? [The origin and meaning of the first name Peace?]. *Kysy kirjastonhoitajalta*. <https://www.kirjastot.fi/kysy/rauha-etunimen-alkuperä-ja-merkitys> (dostęp: 2.03.2023).
- Paikkala, S. (1997). Patronyymit ja matronyymit sukututkimuksissa [Patronyms and matronyms in genealogy]. *Sukutieto*, 2, 13–17.
- Paikkala, S. (2004). *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921* [The ordinary Virtanen: The modernization of the Finnish surname practices from the 1850s to 1921]. Helsinki: SKS.
- Perttula, H. (2013). Etunimen sukupuoli [First name gender]. *Kielikello*, 3. <https://www.kielikello.fi/-/etunimen-sukupuoli> (dostęp: 7.02.2023).
- Rauhala, N. (2018, 29 sierpnia). Tällainen on trendikäs nimi! Kansainvälisten ja erikoisten nimien ohella vaalitaan perinteitä: „Raijat, Ritvat, Raimot ja Erkit alkavat vähitellen tulla suosituiksi” [Such a trendy name! Along with international and special names, traditions are cherished: "Raija, Ritva, Raimo and Erkki are gradually becoming popular"]. *MTV Uutiset*. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/tallainen-on-trendikas-nimi-kansainvalisten-ja-erikoisten-nimien-ohella-vaalitaan-perinteita-raijat-ritvat-raitot-ja-erkit-alkavat-vahitellen-tulla-suosituiksi/7049346> (dostęp: 8.02.2021).
- Riihonen, E. (1992). *Mikä lapselle nimeksi?* [What's the baby's name?]. Helsinki: Tammi.

- Riskila, N., Saarelma-Paukkala (2022, 12 kwietnia) Olivia ja Leo olivat vuoden 2021 suosikkimet [Olivia and Leo were the favorite names of 2021, *Digi- ja väestötietovirasto*. <https://dvv.fi/-/olivia-ja-leo-olivat-vuoden-2021-suosikkimet> (dostęp: 28.03.2023).
- Rozwadowski, J. (1913). *Studia nad nazwami wód słowiańskich* [Studies on the names of Slavic waters]. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Saarikalle, A., Suomalainen, J. (2007). *Suomalaiset etunimet Aadasta Yrjööön* [Finnish first names from Aada to Yrjö]. Helsinki: Gummerus.
- Saarikivi, J. (2017). The spread of Finnic pre-Christian anthroponyms in toponyms. W: T. Ainiala, J. Saarikivi (red.), *Personal name systems in Finnic and beyond* (s. 13–32). Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Sadeniemi, M. (1962). Über den Gefühlsgehalt von fi. ö [About the emotional content of Fi. ö]. W: *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Paavo Ravila* (s. 485–491). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Salverte, E.B., de (1824). *Essai historique et philosophique sur les noms d'hommes, de peuples et de lieux considérés principalement dans leurs rapports avec la civilisation* (t. 1). Paris: Chez Bossange.
- Saukkonen, P. (1962). Eräs etymologointiperiaate [A principle of etymology]. *Virttäjä*, 66, 342–343.
- SES = Kotimaisten kielten keskuksessa (b.d.). *Suomen etymologinen sanakirja* [Finnish etymological dictionary]. <https://kaino.kotus.fi/ses/> (dostęp: 22.06.2023).
- Sjöman, I.E. [Sakki]. (1865). *Siveä. Kauno-annakka* [Chaste. Beauty gift]. Turku: Wilénin kirjapaino.
- Sommer, Ł. (2009). *Mowa ojców potrzebna od zaraz. Fińskie spory o język narodowy w pierwszej połowie XIX wieku* [The speech of the fathers is urgently needed: Finnish disputes over the national language in the first half of the 19th century]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Stachowski, M. (2002). Zur Frage der ursprünglichen Bedeutung von finnisch Lappi 'Lappland'. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 7, 151–158.
- Stoebke, D.-E. (1964). *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*. Hamburg: Leibnitz-Verlag.
- SWil = Zdanowicz, A. i in. (1861). *Słownik języka polskiego* [A Polish dictionary] (t. 1–2). Wilno: M. Orgelbrand.
- Uino, A., Kekkonen, U. (2000). *Sankarillinen Känä: Urho Kekkonen tie politiikkaan 1921–1939* [Heroic Känä : Urho Kekkonen's road to politics]. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, K. (1969). *Suuri nimipäiväkaleri* [Great calendar of names]. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, K. (1990). *Etunimet* [First names]. Helsinki: Otava.
- Wallius, A. (2018, 26 grudnia). Onko nimi enne myös Suomessa? Etunimi voi avata ovia tai sulkea niitä [Is the name also used in Finland? A first name can open doors or close them]. *Yle.fi*. <https://yle.fi/uutiset/3-10520058> (dostęp: 7.02.2021).
- Willson, K. (2019). *Ahti on the Nydam strapping: On the possibility of Finnic elements in runic inscriptions*. In M. Bertell, Frog, K. Willson (red.). *Contacts and networks in the Baltic Sea region: Austmarr as a northern Mare nostrum, ca. 500–1500 AD*. (s. 147–171). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wojan, K. (2016). *Język fiński w teorii i praktyce* [The Finnish language in theory and practice]. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan, K. (2017). O etymologii etnonimiki Saamów/Lapończyków w świetle europejskiej historiografii [On the etymology of ethnonyms referring to the Saami/Lapps in the light of European historiography]. *Studia Scandinavica*, 1(21), 79–105. <https://doi.org/10.26881/ss.2017.21.06>
- Wojan, K. (2019). Świat ugrofiński w leksykografii polskiej odzwierciedlony [The Finno-Ugric world reflected in Polish lexicography]. W: K. Wojan (red.), *Obszary fennistyki. Język — kultura — naród* (s. 13–65). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan, K. (2021). O fińskich gustach imienniczych [About Finnish naming tastes]. W: E. Bogdanowicz, A. Romanik, J. Chomko (red.), *Od tradycji do nowatorstwa. Studia nad nazwami własnymi* (s. 259–277). Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF ROMANTICISM ON FINNISH PERSONAL NAMING

The article outlines in a synthetic way the influence of national romanticism on the development of the Finnish personal naming and its new shape. It presents the main trends present in the process of creation, modification, transfer and Fennicization of names and surnames. Naming acts during the Romantic period were shaped by such extralinguistic factors connected with the consolidation of national identity, including: national awakening; mental aspirations for self-definition and shaping one's own identity as well as strengthening national awareness; return to the roots (adding new meanings to mythography, community pride), etc. The phenomenon of the emergence of "Romantic names" as a specific layer of Finnish anthroponymics is correlated with a historical-cultural process, whose elements include: restitution of national (cultural, linguistic) heritage, justification of Finnishness, ennoblement of patriotism, manifestation of national individualism, etc. The analysis covers personal names used and formed both in the Romantic era (e.g. *Rauha*, *Suometar*, *Aimo*, *Heimo*, *Kullervo*, *Onni*, *Toivo*) and in later times, which are the successors of Romanticism. A symbolic place in Finnish anthroponymy is occupied by names taken from the epic "Kalevala" and the heritage of the Karelo-Finnish folklore. The name material was excerpted from the Finnish topical literature. The author formulates the following thesis: Finnish "Romantic" personal naming represents the national onymic worldview. The analysis of naming patterns leads to the conclusion that, despite the social and cultural transformations taking place in Finland as well as globalization and glocalization tendencies, traditional, indigenous Finnish names have not lost their prestige.

Keywords: Finnish anthroponymy, Romanticism, fennicization

WHAT'S IN A VLACH NAME? PATRONYMS, DOUBLE NAMING AND ETHNIC IDENTITY OF THE VLACHS OF EASTERN SERBIA*

Keywords: onomastics, patronyms, double names, Serbia, Vlachs

1. INTRODUCTION

It has long been recognized by anthropologists that naming people has a clear purpose: it expresses identity and individuality, as well as connectedness to the community or ethnic group to which they belong, and social integration. Naming embeds a person in a family structure, through the family name, yet the first name also emphasizes individuation (Finch, 2008, pp. 711–712). However, the binomial, patronymic system comprised of a person's first name and the family name is relatively new; throughout most of Europe, people used to be identified by their first name, by their father's given name, and often by reference to their lineage and to previous generations (Hanks & Parkin, 2016, p. 214). Even if the binomial system is the norm in Europe today, remnants of the patronymic system still survive, reminiscent of pre-industrial societies.

One society where names play an especially interesting role is that of the Vlachs in Eastern Serbia. The aim of this paper is to investigate the transmission, use, and revival of Vlach patronyms in the Vlach community. The paper examines how the indigenous, customary system of Vlach naming has survived until the present, and how the official, binomial system of naming was molded to the requirements of a foreign, Serbian administration. A distinguishing feature of

* The article is the result of the project *Vulnerable Languages and Linguistic Varieties in Serbia (VLingS)*, funded by the Scientific Fund of the Republic of Serbia (grant number: 7736100) within the program IDEAS (2022–2024). The funding is provided through the Budget of the Republic of Serbia, and the World Bank project – the Serbia Accelerating Innovation and Entrepreneurship Project (SAIGE).

the Vlachs' nomenclature today is the phenomenon of dual naming, Vlach and Serbian, which reflects a double identity, fueled by the bilingualism of the people, and by the two different ways of belonging: to their native, Vlach villages and to the wider Serbian society.

The uneasy relationship between these two systems of naming, private and official, which are also a reflection of intense language contact and acculturation, is also examined. The paper focuses on the recent, early 21st century Vlach cultural revival and the increase of language prestige, which prompted the use of the Vlach naming system outside the strict confines of the village for the first time. Thus, the paper demonstrates that names, a significant element of ethnic identity, are a rich source of continuing insight into the dynamics of Vlach and Serbian language contact in Eastern Serbia.

2. THE VLACHS OF EASTERN SERBIA

The Vlachs are a Romance-speaking population living south of the Danube, in the eastern part of Serbia, an area which borders Romania and Bulgaria. Following the demographic devastation of the region caused by the Ottoman invasion, especially towards the end of the 17th century, migrants from southern and south-western Serbia, as well as from areas north of the Danube, were attracted by the deserted, fertile lands and settled there in successive waves of migration. The 18th and 19th centuries are the period when Romanian-speaking groups from north of the Danube, from the Romanian principalities of Wallachia and Banat (today two regions in southern and western Romania, respectively), inhabited the area in greater numbers, forming the ethnic community which is today known as the Vlachs of Eastern Serbia (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, pp. 24–27).

After the 1718 Treaty of Passarowitz, which ended the Austro-Turkish War, the western part of what is now known as Eastern Serbia came under the Austrian administration, which colonized large populations from Banat. These colonizers were mainly shepherds, who found appropriate conditions for pursuing their traditional occupation and way of life in the new land. Apart from these planned colonizations, spontaneous, unplanned dislocations of population from the Romanian principality of Wallachia took place during the Phanariot epoch (1711–1821). At this time, entire villages fled across the Danube in search of better lives and free land, due to the extreme fiscal exploitation by the rulers. In addition, smaller groups, sometimes made up of single families and individuals, came to Serbia from north of the Danube throughout the 19th century (Djordjević, 1906, pp. 57–58; Ocetea, 1979, p. 163).

The newcomers brought their livestock, their language (a dialectal variety of Romanian), and their double system of naming, which will be discussed

in this paper. The language developed independently from standard Romanian, with which it has had only occasional contact during the last century (Huțanu & Sorescu-Marinković, 2018). The language is called *vlaški* in Serbian, mirroring the ethnonym used for and by the community, *Vlasi*, when they speak Serbian, and *rumînește* in the vernacular, in which the Vlachs call themselves *rumîñ*. Given that the language, which almost exclusively existed in the oral vernacular until the beginning of the 21st century, was recently standardized (2022), in this paper, I will use the term *Vlach* to refer to this archaic variety of Romanian, strongly influenced by contact with the Serbian language.

According to the data provided by the 2011 Serbian population census, the Vlach community officially numbers 35,330 members, but at the same time, 43,095 people declared their mother tongue to be Vlach (Census, 2011, pp. 21, 54). The most recent census, in 2022, only recorded 21,013 Vlachs (Census, 2022a, p. 21), and 23,216 persons whose mother tongue was Vlach (Census, 2022b). For comparison, the 1953 census registered 28,047 Vlachs, but 198,861 people whose mother tongue was Vlach. This longstanding discrepancy between the declared ethnicity and mother tongue of the Vlachs, visible at all censuses after World War II, apart from the last one, is the result of complex historical and demographic development of the Vlach community and the wider social context (Knežević, 2019, pp. 463–466), and it indicates that “at least some of the members of the community have multiple, intersecting identities, with their ethnic loyalty directed mainly toward the national state, and their linguistic one mainly toward the local variety” (Huțanu, 2021, p. 237). Among other things, these multiple identities are fueled by the Vlachs’ bilingualism, but also by their double names: the official Serbian one, and the non-official Vlach name.

3. NAMES AND NAMING SYSTEMS IN ROMANIAN VILLAGES

Romanian family names appeared at a certain stage of society’s development due to the need to identify two or several people who bore the same first name. For example, if there were two people with the name *Ion*, the person’s individualization began with the help of the patronym, or father’s name (*Ion al lui Vasile* ‘Ion (son) of Vasile’, *Ion al lui Petru* ‘Ion (son) of Petru’, etc.), or, more rarely, the matronym, the mother’s name (*Ion al Marfei* ‘Ion (son) of Marfa’, *Ion al Irinei* ‘Ion (son) of Irina’, etc.), formed with the help of the Romanian genitive suffix *al (lui)* (‘of, belonging to’) (Graur, 1965, pp. 73, 89; Jordan, 1983, p. 9). The transition to this double naming started in the 16th century, first among the ruling class, then in other social classes (Constantinescu, 1963, p. XXIII); the formation of the family name with the help of the Romanian patronym in the genitive case was only one of the six possible ways of family name formation (p. XXIV).

Over time, the naming process evolved, with family names becoming strictly necessary elements for official identification. In most of the cases, a suffix was added to the patronym, either a Romanian one (e.g., *-escu*, *-eanu*, *-aşcu*, etc.) or a suffix of another origin (Greek, Slavic), leading to names like *Vasilescu*, *Vasilache*, *Vasiliu*, *Vasilenco*, *Vasilciuc*, *Vasiliev*, etc. (p. XXXVI).

In the first half of the last century, Romanian scholars drew attention to a specific phenomenon: the existence of two separate naming systems in the space of the Romanian village — an official one and a non-official one that is of equal historical and social significance (Stahl, 1934, pp. 83–85; Paşca, 1936, p. 61). The non-official system of naming is the one of interest to us, as it was transferred to the newly founded Vlach villages in Eastern Serbia by the migrants and colonists.

In his extended onomastic study about personal names and animal names in a microregion situated in central Romania at the foot of the Carpathian Mountains and along the river Olt (Rom. *Țara Oltului*), the Romanian philologist Ștefan Paşca details the two naming systems existent in this part of Romania, saying the following about the non-official system:

The popular system of denomination presents itself in different forms than the official one, although it is the product of the same psychological, social, and economic factors as the official one. Indeed, an individual whose name is Matei Fogoroş in official documents is known under the name Mateiu lui Neofit (after his father) in the vernacular, and when he marries, under the name Mateiu Ghik'a Popii (after his father-in-law). The popular denomination formula is, therefore, very different from the official one, meaning it is more flexible, less rigid, [and] it can change from one date to another, depending on the circumstances of an individual's life. (...) The popular system of denomination is more real and expressive than the official one, as it pays attention to the individual's social situation. It is, nevertheless, less practical, because it can be useful to a smaller nucleus of individuals; it addresses an intimate circle of individuals who closely know each other and it becomes enigmatic for more distant social nuclei (Paşca, 1936, pp. 71–72, transl. — ASM).

Paşca bases his linguistic analysis on a sociological study by Henry H. Stahl, the founder of Romanian historical sociology, which had been published only two years earlier, in 1934. In Stahl's study on the onomastic system of Drăguş, a village in Transylvania, he notices that the social village organization based on lineages (*rudenii de ceată*) was undergoing a process of dissolution at the time and was heading towards individualization. However, he found several domains of contemporary social life which had kept traces of this almost obsolete form of social organization; one of them was the customary onomastic system.

According to Stahl, every person in the village of Drăguş had multiple names: 1) an official, ID name, used only on occasions in which the villagers came into contact with the state life; for example, at the town hall, at the tax office, at elections, at school, in the army; 2) a *policră*, or private, non-official name, which

could be: a) common for a bigger group of relatives, b) common for a household, or c) the name of an individual; and 3) a nickname, purely individual. The predominant system was that of names belonging to a household, classification 2b (1934, p. 84). The term *policră*, which is obsolete in standard Romanian today, but is frequently used in Vlach, is the approximate equivalent of “patronym” in this customary onomastic system. I will use the Vlach term throughout the rest of the text.

Both naming systems, the official and the private, customary one, indicate an individual's belonging to a group of relatives. But as the family changes, it is natural that the naming system changes accordingly. However, as opposed to the official naming system, which is more rigid, the customary name is sensitive to all changes which appear over time as far as an individual's relationships go, and is therefore more flexible and better reflects the realities of the village. Stahl makes the observation that the villagers never call each other by their official name, but always by their unofficial, customary one (Stahl, 1934, p. 86).

The most frequent formula for the customary, unofficial naming is the one which correlates somebody's personal name with the name of the individual to whom they “belong” family-wise: *Valere a lui Rogozel, Cuț'a Crețului*, where *a (lui)* is the genitive particle denoting belonging. Sometimes the formula encompasses the successive enumeration of the names of more individuals in a genealogical or kinship relation: e.g., *Nișca Cuții Botului, Neofitu Nichii Ghichii Oanii, Hir'a lui Nic'a Mărinii* (Stahl, 1934, p. 87).

Indicating one's belonging to someone else through name can have more aspects: an individual can be directly connected to another individual, who is always their father, mother, or husband, but an individual can also be connected to an entire group of relatives who bear a certain name, a group name, or a patronym. As a rule, both the name of the lineage and of the individual to whom belonging is shown, are male; marking descent on a maternal line is rare (p. 87). Generally, what plays the most important role in the naming system of an individual is the household, considered the main social unit.

4. THE NAMES OF THE VLACHS: BETWEEN OFFICIAL AND PRIVATE

When the Vlachs started arriving south of the Danube in the 18th century, they brought this double naming system with them. At the time, it was widespread in the villages of the Romanian principalities. While the official naming system was probably not completely standardized yet, the customary, non-official one regulated the relationships within the village. It has survived in an unaltered form until today, because as an unwritten system only known among the Vlachs, it was out of the reach of laws or bans in the new lands they settled.

As far as the official naming system of the Vlachs is concerned, it became fixed and Serbianized over time. There were two important periods when this happened: during the 19th century, when the Serbianization of family names took place, and in the first half of the 20th century, when first names were Serbianized. However, this should not necessarily be understood in terms of forced linguistic or ethnical assimilation, but also due to acculturation.

During the first half of the 19th century, when the Serbian villages began to stratify, the suffix *-ić* was added to the family name by rich peasant families as a fashionable marker of nobility. This phenomenon easily penetrated the Vlach villages as well (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 220). There were no established family names in the Principality of Serbia before 1815, when Serbia became autonomous within the Ottoman Empire, but the family names would change from generation to generation. After this date, a Serbian administration was progressively organized. In 1851, with the intention of introducing land registries in the territory of the Principality of Serbia, Prince Aleksandar Karadjordjević issued a directive that ordered the establishment of permanent, hereditary family names. The administration assigned family names either on the basis of the head of the household's baptismal name or on the patronyms in the line of descent. Due to this directive, the family names of the Vlachs in the region were also Serbianized, by adding Serbian suffixes (*-ić*, *-ević* or *-ović*) to the name. Some heads of households thus became founders of a line: if a head of household was named *Trifu*, the patronym for his children and all his descendants became *Trifunović* (Dimitrijević-Rufu, 1998, p. 58). However, this only became a well-established practice in Serbia after the 1900s, because at the time, it was difficult to enforce the law in a very short time (Glišić, 2017, p. 67).

In many other cases, the Vlachs' family names were originally surnames or nicknames, with a clear meaning derived from a word denoting a characteristic feature, an occupation, an animal or a place of origin. It is not clear what factors determined the assignment of family names derived from baptismal names, patronyms or nicknames, as the administration was not unitary in that period and the rules were not strict clear in that regard. Most probably, in some cases, the head of the family had a say in establishing the family name, while in other cases, the clerks were the ones who made the decisions.

Nevertheless, the Vlach family names which stem from surnames and nicknames are still easily decipherable today, in spite of the added Serbian suffixes. They can be divided into several categories, derived from words denoting: 1) a characteristic feature, object or food: e.g., *Buzatović* (< Rom. *buzat* 'thick-lipped' + *-ović*), *Mamaligić* (< Rom. *mămăligă* 'polenta' + *-ić*), *Šeršelović*/*Šeršeljević*

(< Rom. *cercel* 'earring' + *-ović/-ević*), *Šćopić/Šćopulović* (< Rom. *șchiop(ul)* 'lame' + *-ić/-ović*), *Strajinović* (< Rom. *străin* 'foreigner' + *-ović*), *Šujeranović* (< Rom. *șuier* 'whistle' + *-(an)ović*); 2) an occupation: e.g., *Bukatarović* (< Rom. *bucătar* 'cook' + *-ović*), *Karburnarević* (< Rom. *cărbunar* 'coalman' + *-ević*), *Krojitorević* (< Rom. *croitor* 'tailor' + *-ević*), *Lautarović/Lautarević* (< Rom. *lăutar* 'musician' + *-ović/-ević*), *Vražitorović* (< Rom. *vrăjitor* 'sorcerer' + *-ović*); 3) a place of origin or ethnonym: e.g., *Caranović* (< Rom. *țăran* 'from Țara Românească (Oltenia)' + *-ović*), *Erdeljanović* (< Rom. *ardelean* 'from Ardeal' + *-ović*), *Nemcanović* (< Rom. *neamț* 'German' + *-(an)ović*), *Olčanović* (< Rom. *oltean* 'from Oltenia' + *-ović*), *Ungurjanović* (< Rom. *ungurean* 'from Hungary' + *-ović*); 4) animals: e.g., *Lupić* (< Rom. *lup* 'wolf' + *-ić*), *Ursulović* (< Rom. *urs(ul)* 'bear' + *-ović*), *Vulpić* (< Rom. *vulpe* 'fox' + *-ić*).

As far as the Serbianization of personal names is concerned, it is mainly connected to an order issued in 1899 by the bishop of Timok, Melentije Hilandarac (1857–1921), which required priests to only give Serbian names to newborns, selected from a list of names displayed on a board in Serbian Orthodox churches (Glišić, 2017, p. 67). Even though these lists were not displayed in the churches in the Braničevo and Homolje districts, they still greatly influenced the onomastic system of Vlach villages (p. 67). Thus, all baptismal names became Serbian, at least officially; in reality, they were modified for the internal use of the Vlach community: either the Serbian name was replaced by its Vlach equivalent, or it was phonetically adapted to a point where it was sometimes difficult to recognize the original Serbian name (Dimitrijević-Rufu, 1998, p. 61).

As a result, the personal names of Romanian origin found on Vlach tombstones in the cemeteries of Eastern Serbia belong to individuals born before 1945 (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 220), and most of them even before the end of the 19th century. These names are spelled in accordance with Serbian conventions: e.g., *Aurika* (cf. Rom. *Aurica*), *Balaša* (cf. Rom. *Bălașa*), *Dokija* (cf. Rom. *Dochia*), *Flora/Florika* (cf. Rom. *Florea/Florica*), *Gergina/Georgina* (cf. Rom. *Gherghina/Gheorghina*), *Jon/Jona/Joana* (cf. Rom. *Ion/Ioana*), *Kirica* (cf. Rom. *Chirița*), *Lapadat/Lapadata* (cf. Rom. *Lăpădat/Lăpădata*), *Njice* (cf. Rom. *Niță*), *Paun* (cf. Rom. *Păun*), *Strain* (cf. Rom. *Străin*), *Trailo* (cf. Rom. *Trăilă*), *Trandafir/Trandafil/Trndafil* (cf. Rom. *Trandafir*).

However, not all of the colonizers initially had names of Romanian origin. In fact, the percentage was rather small. In his previously mentioned onomastic study, Ștefan Pașca noted that in central Romania, at least at the beginning of the 20th century, the share of Romanian personal names was significantly reduced in favor of Slavic ones, due to the long-lasting Slavic cultural influence in the region:

“The church and state life which our forefathers have had for almost a thousand years under the Slavs was definitely a decisive factor for the radical transformation of the list of Romanian baptismal names, namely their replacement with Slavic names” (Pașca, 1936, p. 35, transl. — ASM). Today, the majority of adult Vlachs have Serbian first names.

The double naming system, which was noticed by Romanian scholars in the first half of the 20th century in some Romanian villages and interpreted as a remnant of an almost obsolete form of social organization in traditional peasant societies, is still used in Vlach villages today. In his study about the multiple identity of the Vlachs in the village of Melnica (whom he calls Romanians), the French anthropologist of Vlach origin Dejan Dimitrijević-Rufu (1998, p. 62) explains that each individual has two names and two identities: an official, Serbian one, and a non-official, Vlach one, used in the village, which is the collective unit of reference in traditional peasant societies.

Dimitrijević-Rufu goes on to explain the system of Vlach naming in Serbia, which is identical to the one described in Romania: all persons belonging to a lineage bear the same patronym. When the Vlachs arrived in Serbia, they brought this naming system and it has remained unchanged. Usually, three generations suffice to identify and classify an individual and a household in a line of descent, but there are cases where five generations are listed: e.g., *Voica lu Floaria lu Angia lu Lica lu Gheorghe* (p. 55).

It should be emphasized once more that the village was the main point of reference as far as the Vlach naming system is concerned. Outside the village, when the official Serbian name was not used, an individual was referred to by their baptismal name, their Vlach patronym and their village. Dimitrijević-Rufu noticed that if the village was not included in the identification of an individual, errors could occur — even celestial ones:

An informant (Zinca) told me the story of an old gentleman who was one of her relatives and who died; when he reached Heaven he was sent back to earth because it was not his turn to die; the archangels had confused Petar Miljkovic of Menița with Petar Miljkovic of Ireșnița (Dimitrijević-Rufu, 1998, p. 56).

The separate, unofficial system of Vlach naming, still in use today, has been also mentioned by other Vlach authors. Paun Es Durlić, for example, emphasizes the importance of the family affiliation for the ritual of *namenjvanje* (an offering to the dead), which is an obligatory act in every sacral ceremony. For example, the third and last day of the *praznjik* (Ser. *slava*, an important holiday in honor of the patron saint) represents a kind of memorial service dedicated to the dead members of the family, to whom the food is offered, following the position in

the genealogy and the order of death. The woman who is offering the food starts with the name of the last person who died and goes back all the way to the head of the household, the founder of that particular lineage, whose name is mentioned with piety (Durlić, in press).

Finally, it must also be mentioned that, in some remote Vlach villages of Eastern Serbia, one could still encounter persons who did not know what their official Serbian name was only two decades ago, because they were illiterate or did not have to leave the village and interact with the authorities. On the other hand, even today younger Vlachs discover with surprise the official names of their grandparents only when they die and they see the grandparents' names in the obituaries.

5. OFFICIALIZING THE VLACH NON-OFFICIAL IDENTITY

This section focuses on the recent phenomenon of using the private Vlach name in writing, so that it is on par with the official Serbian one. This must be connected to and analyzed in the context of increased prestige and visibility of the language, which has happened in the past 20 years (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, pp. 31–32). Namely, in the early 2000s, different writing systems for the vernacular were created, followed by the adoption of an official system. The language was introduced in schools; writing, translating, and publishing in Vlach increased; and finally, the language was standardized in 2022. Officializing the Vlach private names, which so far have been exclusively connected to a person's village and never written down, but orally transmitted, might mean a stronger affirmation of a person's Vlach identity, which was considered by many to be less prestigious than the Serbian one until recently.

In terms of data and methodology, I use several sources and data sets and a mixed-method approach, with both quantitative and qualitative findings included. First, I offer an overview of the publications in Vlach or which are bilingual in Vlach and Serbian, most of which have been printed in the last 15 years. Then I discuss the ones which are published by the authors using their Vlach patronyms. Second, I address the issue of parish registers of the Romanian Orthodox church in Eastern Serbia, kept starting in 2004, in which all names of the deceased individuals are written using the double naming system: the private Vlach one and the official Serbian one. Third, I use data offered by the linguistic landscape of the cemeteries in Eastern Serbia, on the basis of the photographs I took between 2016 and 2022 in more than 30 Vlach cemeteries and deposited in the Digital Archive of the Institute for Balkan Studies in Belgrade. I created a database of more than 2,500 names carved on tombstones, as well as epitaphs and other inscriptions.

This name database was analyzed to see if and where the Vlach names are written on tombstones.

Fourth, I use online ethnography — more specifically, the systematic observation of the *Vlasi na kvadrat* Facebook page, launched in 2016, to understand and follow the way in which the Vlach identity is constructed in the interaction between the members and administrator of the page. The use of the genitive particle *alu* of the Vlach patronym is one of the important ways in which belonging to the Vlach community is expressed. Finally, I rely on the initial conclusions drawn from the pilot sociolinguistic questionnaire designed and applied within the framework of the project *Vulnerable Languages and Linguistic Varieties in Serbia (VLingS)*, carried out by the Institute for Balkan Studies in Belgrade between 2022 and 2024. The answers to one of the questions in the questionnaire, regarding the use of an individual's private Vlach name, are discussed.

6. PUBLICATIONS IN VLACH

Even if the use of the Vlach name by the authors of books published in Vlach is a recent phenomenon, as is otherwise using the Vlach language in writing, the first person who ever published a book under their Vlach patronym was Janko Simeonović in 1946. Simeonović was the first editor of the “Vorba noastră” (Our Word) newspaper, which represents the Vlach community's first significant attempt to write in the vernacular and was published as the official paper of the Zaječar branch of the National Front of Yugoslavia from 1945 to 1949 (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, pp. 113–117). Even if he only used his official, Serbian name in connection to the newspaper, in 1946, Simeonović published *Kančikatoarja partizanjaska* (The Partisan Songbook), a collection of partisan poems composed by him and signed with his Vlach patronym, J. lu Moana Simeonović (2023, pp. 117–119).

After “Vorba noastră” was discontinued in 1949, writing in the vernacular became an isolated and private matter. This only changed after the turn of the millennium, when Vlach started to be used in writing, systems for rendering the vernacular were created, the language was introduced in schools (starting in 2013), and was recently standardized (2022). Ljubiša lu Boža Kići is one of the most prolific Vlach authors, whose activity spanning the past 15 years includes collecting traditional Vlach stories and poems (2010, 2011), compiling dictionaries (2004), and translating the New Testament into Vlach (2006) (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, pp. 126–132). Ljubiša lu Boža Kići is the Vlach name of Ljubiša Niculović, which he never uses when signing his books (see Figure 1).

Figure 1. Cover of a book in Vlach, written in the Cyrillic alphabet, which includes the author's Vlach patronym, Ljubiša lu Boža Kići

In the last 20 years, many Vlach authors chose to sign their books (also) using their Vlach patronyms. Most of them are affiliated with the Gergina Association, formed in Negotin in 2009, with the aim of preserving the cultural heritage of the Vlachs in the Negotin and Timok districts, but also more widely in Serbia. The graphic system created by the Gergina Association in 2012 was later adopted and confirmed for official use by the Vlach National Council, which acknowledged the use of both Latin and Cyrillic scripts. To date, the Gergina Association has published more than 30 books.¹

The most prolific author affiliated with the Gergina Association is Sină alu Čeloju (official name: Siniša Čelojević), who has authored and co-authored several books in recent years: collections of Vlach ballads (alu Čeloju and alu Šušu, 2019), folk songs (alu Čeloju, 2022), erotic stories (alu Miľă alu Koljică and alu Čeloju, 2022), incantations (Čelojević and Ispirović, 2021), dictionaries (Čelojević, Dajić-Grimplinović and Čelojević, 2018). He published these books under his Vlach patronym, his official Serbian name, or both.

¹ More about the Gergina Association on their site: <http://www.gergina.org.rs/>.

Other authors who use their Vlach patronyms to sign their books, most of them published by the Gergina Association, are: Jovan Miljković — *Jovica alu Šušu* (alu Čeloju & alu Šušu, 2019), Slobodan Cvetić — *Slobodan alu Milă alu Koljičă* (alu Milă alu Koljičă, 2019; alu Milă alu Koljičă & alu Čeloju, 2022), Krsta Stanković — *Kırsta alu Jovănjenju* (alu Jovănjenju, 2018), Vlastimir Abrašević — *Vlasta alu Abraš* (alu Jovanjenju and alu Abraš, 2016), Stanoje Njagojević — *Stanoie lu Niagoie* (Njagojević, 2006). However, the Vlach patronym of Slobodan Golubović, another prolific Vlach author, is coined on a different model, not with the help of the genitive masculine particle *alu* (of), but with the accusative particle *d(ă)* (from): *dPasujoni* (Golubović dPasujoni, 2013).

Nevertheless, the Vlach names which appear on the book covers are not only the names of the authors, but also of the characters. For example, Elvis alu Ćobanu is the humorous namesake of a collection of short funny stories. The book, published by the Gergina Association in 2013, is apparently based on a real person's life (Vojinović, 2013).

Even if Paun Es Durlić, an ethnologist and author of Vlach origin, has not published any of his books using the Vlach patronym with which he is known in his native village (Paun alu Gĕrgina alu Stĕeva Durlja), in his studies, he mentions the interlocutors using both Serbian and Vlach names; e.g., *Petar Perić — Pătru Maricĭ, Nikola Petrović — Koljičă Topoljnišanu, Desanka Stefanović — Desanka lu Buoža, Rosa Novaković — Rosa lu Novak, and Ikonija Paunović — Ana Žuržan* (Durlić, 2020).

6.1. Parish Registers

A turning point in the contemporary history of the Vlachs of Eastern Serbia and their religious life was the establishment of the Romanian Orthodox church in the region in 2004. Before (and also after) this date, the Vlachs officially belonged to the Serbian Orthodox church, but their vernacular religion was and still is the dominating expression of their religious lives (Sorescu-Marinković, 2022, pp. 314–315). In 2004, the priest Bojan Aleksandrović (Boian al Lisăndroaichi) defied the Serbian authorities and built a Romanian Orthodox church on his private property in the village of Malajnica, which fueled a fierce ecumenical and diplomatic conflict between Serbia and Romania and their respective Christian Orthodox churches (Novaković & Djurdjević, 2015, pp. 57–65). Today, there are eight Romanian Orthodox churches in Eastern Serbia in which religious services are offered in standard Romanian and the Vlach variety (Sorescu-Marinković, 2022, p. 320).

Over time, the first Romanian Orthodox church in Eastern Serbia, in Malajnica, developed into a monastery: the Orthodox Church-Monastery of the Saints

Archangels. Aleksandrović is pastor of the parish in Malajnica and protopope of Dacia Ripensis. The handwritten parish registers of burials performed by him and other priests in Malajnica, but also in several other Romanian Orthodox parishes in Eastern Serbia, present entries which feature a lot of information. Apart from the place and date of birth and death, cause of death, and the religious affiliation of the deceased, the registers include both names of the deceased: the Vlach, non-official one (which always comes first) and the Serbian one, in parenthesis: e.g., *Iovana-Vanca muierea a lu* (wife of) *Milă al Streichi* (*Jovana Strejić*), *Van Trușcă* (*Jovan Jovanović*), *Maria văduva a lu* (widow of) *Colă Chițu* (*Marija Uruković*), *Milu al Milii* (*Milorad Milić*), *Gheorghîța văduva a lu* (widow of) *Miria al lu Cârcu* (*Prvulović*), *Velizar al lu Gheorge al lu Mărin* (*Marinović*), *Păun-Nică al Ivițonilor* (*Paunović*), *Milcea al lu Ion Udubariu* (*Milča Udubarević*), *Liubița văduva a lu* (widow of) *Ceda al lu Truță al Mariț* (*Jonić*), *Draga muierea a lu* (wife of) *Simeon al lu Smilieni* (*Smiljanić*), *Maria văduva a lu* (widow of) *Colă Chițu* (*Marija Uruković*), *Milu al Milii* (*Milorad Milić*). As one can see, the Vlach name often contains explicit family relations added to the patronym: e.g., “wife of”, “widow of” (see Figure 2).

pagina 62

Matricola mortilor a bisericii ortodoxe Române

1	2	3	4	5	6
No	Numele, prenumele, cognatul (patronimul) si altele (dupa obiceiurile locale)	Localitate si parohia	Anul, luna, ziua si ora (dupa Biserica)	Anul, luna si ziua (dupa calendarul civil)	Localitatea si parohia (dupa calendarul civil)
	<i>S. Iovana văduva a lu Streichi al lu Trușcă (Pătrăscu Trușcă) lu Clăușeni</i>	<i>Clăușeni</i>	<i>2014 iulie 27</i>	<i>2014 iulie 28</i>	<i>Clăușeni parohia sărbătorii</i>
42	<i>rumâna ortodoxă Dăsa al lu Boja al lu Chița (Dăscăluț Bojaș) lu Măhălnița</i>	<i>Măhălnița</i>	<i>2014 august 23</i>	<i>2014 august 29</i>	<i>Măhălnița parohia al sărb.</i>
43	<i>rumâna ortodoxă Măria al lu Șerban (Dăscăluț Șerban) văduva al lu Măhălnița</i>	<i>Măhălnița</i>	<i>2014 octombrie 12 la 1034</i>	<i>2014 octombrie 13</i>	<i>Măhălnița parohia al sărb.</i>
44	<i>rumâna ortodoxă Vera al lu Vană (Șerban) văduva lu Șerban</i>	<i>Șerban</i>	<i>2014 octombrie 14 la 1954</i>	<i>2014 octombrie 16</i>	<i>Șerban parohia sărbătorii</i>
45	<i>rumâna ortodoxă Vanca al lu Șerban (Șerban) văduva lu Șerban</i>	<i>Șerban</i>	<i>2014 noiembrie 8 la 1954</i>	<i>2014 noiembrie 9</i>	<i>Șerban parohia sărbătorii</i>
46	<i>rumâna ortodoxă Dăsa văduva al lu Călaș (Șerban) lu Măhălnița</i>	<i>Măhălnița (șp. tel.)</i>	<i>2014 noiembrie 16 la 454</i>	<i>2014 noiembrie 16</i>	<i>Măhălnița parohia al sărb.</i>
47	<i>rumâna ortodoxă Dăsa văduva al lu Șerban - al lu Călaș (Șerban) lu Măhălnița (Șerban) lu Măhălnița</i>	<i>Măhălnița</i>	<i>2014 decembrie 29 la 534</i>	<i>2014 decembrie 31</i>	<i>Măhălnița parohia al sărb.</i>
48	<i>rumâna ortodoxă</i>		<i>la 534</i>		

Figure 2. File in the register of the Romanian Orthodox parish of Malajnica, which contains both the unofficial Vlach and official Serbian names of the deceased

6.2. Names on Tombstones

In 2022, the cemetery of the Orthodox Church-Monastery of the Saints Archangels in Malajnica had seven graves. The seven people buried there belonged to the same family, the Aleksandrović family. On the tombstones of the four people born between 1859 and 1893, the inscription was in Vlach only: *Miloş al Lisăndroaichi (1859–1939)*, *Stanca muierea lu (wife of) Miloş al Lisăndroaichi (1862–1915)*, *Stanoie alu Miloş al Lisăndroaichi (1887–1915)*, and *Miloş al lu Miloş al Lisăndroaichi (1893–1915)*. Nevertheless, on the tombstones of the three people born in the 20th century, the Serbian official family name, *Aleksandrović*, was added after the Vlach one: *Ljubomir al lu Tadija al Lisăndroaichi Aleksandrović (1932–2017)*, *Mitra a Lisăndroaichi Aleksandrović (1934–2019)*, and *Miroslav al Lisăndroaichi Aleksandrović (1954–2017)*.

However, having the Vlach name carved on the tombstone is the exception rather than the rule. In the other Vlach cemeteries of Eastern Serbia, the deceased have only their Serbian names written on the tombstones, generally in Cyrillic. Nevertheless, of the 30 cemeteries I photographically documented between 2016 and 2022, which depict more than 2,500 names, in two cemeteries there were a few tombstones where the Vlach patronym was also added: one in the village of Dušanovac (Negotin municipality) and another one in the village of Korbovo (Kladovo municipality).²

In the Dušanovac cemetery, which we visited in 2016, we came across three tombstones which also presented the Vlach patronyms in addition to the official Serbian names. The first one had *Kikić Jelena* and *Kosta* written on the front side, the Serbian names, in Cyrillic script, while on the back side, there were the hypocoristic names and the Vlach patronym: *Ljana ši Kostika Aljčoni* (in Cyrillic script as well with the conjunction “and” in Vlach in between). The second one followed the same model: *Kolovljanović Dušan* and *Dušanka* on the front side, and *Alu Dronđa* on the back, all in Cyrillic. The third featured one of the very few inscriptions in Latin script, with both the Serbian and the Vlach name on the front side of the tombstone: *Dragić — Almiri Ljuba* and *Mila*. It should be mentioned that all three tombstones were recently erected, by the very people whose names were carved there, who were born between 1929 and 1948, as it is a widespread practice in Eastern Serbia to erect your own funerary monument while you are still alive (Huţanu & Sorescu-Marinković, 2023, p. 222).

In contrast, in the Korbovo cemetery, which we visited in 2017, we came across more tombstones with double names or only the Vlach patronym, some

² I visited and documented photographically most of the cemeteries in Eastern Serbia together with Monica Huţanu.

of which were not very new: e.g., *Ivašković Vojislav alu Deđe* (1908–1982) and *Ljuba lu Žuveće* (1914–1964). Examples of other double names are *Popović — alu Živeće* (see Figure 3), *Popović — alu Džidže*, and *Nikolić — Alukrecu*. All inscriptions were in Cyrillic, and both Serbian and Vlach names were on the front side of the tombstones. In contrast to the cemetery in Dušanovac, all the tombstones from Korbovo were erected by the family members after the individuals' deaths.

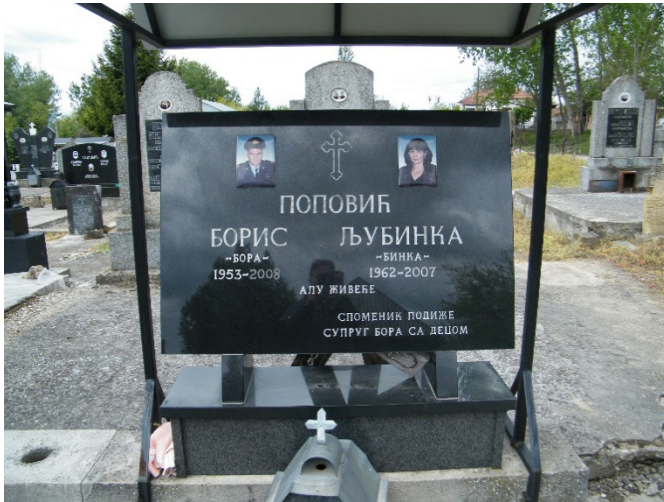

Figure 3. Tombstone with both the Serbian and Vlach family names of the deceased. Korbovo cemetery, 2017, photo credit: the author

6.3. Vlach Identity on the Internet

The *Vlasi na kvadrat* Facebook page (www.facebook.com/vlasi2/), which approximately translates to “Vlachs Squared”, was launched in October 2016. The page approaches the linguistic and regional features of the Vlach community in Eastern Serbia in a humorous way, and is very appreciated by the younger generation (Huțanu, 2021, p. 241). At the end of 2022, the page had 33,000 followers, while more than one million unique users have visited the page.

The posts on the page, created by its anonymous administrator, cover a wide range of topics dealing mainly with the unique habits of Vlachs living in their native village or abroad, from Vlach magic to Vlach funeral customs, to traditional food and music, to the “intricate family relationships in the village, where everybody is distantly connected to everybody” (Huțanu, 2021, p. 243). According

to Monica Huțanu, the administrator and the followers of the page construct and perform a hybrid identity, which is at the same time local (Vlach) and Serbian, and therefore have an extended linguistic repertoire at one's disposal (p. 243).

One important way to express identity and index Vlachness on the *Vlasi na kvadrat* Facebook page is by mentioning specific Vlach names and by using the patronymic particle *alu* ('of, belonging to') (Sorescu-Marinković & Huțanu, 2023, p. 178). In addition, the question "Alkujješ?" (Which family do you belong to?) has been used in many recurring memes connected to the life in the Vlach village, where an individual is located in the system of family relations. The administrator is counting on the amused reaction of the readers who are acquainted with this double naming system and might not use it themselves, but definitely do not reject it or distance themselves from it. What is even more unique is that the patronymic particle is not reserved only for the members of the community, but is used to make international names sound Vlach, such as *Don Trailović alu Volta* (John Travolta), *Hari alu Potter* (Harry Potter), *Leonardo alu Kapra* (Leonardo di Caprio), and *Toni alu Soprano* (Tony Soprano).

Over time, the use of the Vlach name has imposed itself as one of the important topics in defining what being Vlach means today, so the memes and posts on this subject have become more elaborate, and the number of visitors who joined the discussions greater. On July 8, 2022, for example, the post "Koj NADIMAK mora ima u svako vlaško selo?" (Which patronym must exist in every Vlach village?) triggered almost 300 comments, which was the greatest number of responses to any post that year. Apart from the many answers containing actual Vlach patronyms (*alu Turku*, *alu Srbu*, *Gica a lu Milan*, *alu Zeka*, *alu Broska*, *alu Kalu*), the followers of the page also engaged in discussions about the function and meaning of the particle *alu*.

7. SOCIOLINGUISTIC DATA

Vlach is one of the vulnerable linguistic varieties spoken in Serbia, mainly due to the low prestige of the language until recently, reduced intergenerational transmission, and lack of institutional support (Sorescu-Marinković et al., 2020, pp. 90–91). As such, it was included in the *Vulnerable Languages and Linguistic Varieties in Serbia (VLingS)* project, which aims to create a precise tool for assessing the degree of language endangerment and vulnerability, and to apply it to a statistically significant sample of speakers in Serbia who speak the following linguistic varieties: Aromanian, Banat Bulgarian, Vojvodina Rusyn, Judezmo, Romani, Megleno-Romanian, Vlach, and Bayash Romanian.³

³ More about it on the site of the project (<https://vlings.rs/>).

The pilot sociolinguistic questionnaire conceived and tested during the first year of the project (Mirić, 2022; Sokolović & Paunović Rodić, 2022). The questionnaire will be updated and the pool of participants expanded for later phases of the project. The initial questionnaire has 190 open and closed questions in 15 thematic categories, including literacy, domains of language use, language acquisition and intergenerational transmission, the media, ethnic and cultural identity, language preservation, and revitalization. One of the categories, on institutional support and the linguistic landscape, includes the question: “Do you privately use the Vlach version of your name?”, with a follow-up question, if the answer is affirmative: “What is your Vlach name?”⁴

Out of the 44 Vlach interviewees who filled the questionnaire in this initial phase of research, 20 (45.45%) answered the question affirmatively, revealed their Vlach name to the researcher, and offered details about the use of the name within the local community, the way it was formed, and the Vlach names of their other family members.⁵ This was one of the questions which triggered the greatest number of digressions from the interlocutors who replied affirmatively, which points to the importance they attach to their Vlach name and to the need to explain it.

Apart from the quantitative and qualitative data offered by this specific question in the sociolinguistic questionnaire, the researchers also found out about the existence of private registers of the patronyms in certain Vlach villages, made by Vlach individuals interested in their ancestry and the social history of their villages. An example of this is the one in the village of Šipikovo (Zaječar municipality), which contains 162 handwritten Vlach patronyms, e.g.: *alu Buda*, *alu Ciganu*, *alu Čupitu*, *alu Čurja*, *alu Daba*, *alu Dinu*, *alu Dujna*, *alu Firi*, *alu Fišku*, *alu Florović*, *alu Gitan*, *alu Kirku*, *alu Kolkovete*, *alu Kuku*, *alu Malašu*, *alu Mati*, *alu Mijaj*, *alu Mitruca*, *alu Mušat*, *alu Narodu*, *alu Nica al Rimni*, *alu Nical Babi*, *alu Pistricu*, *alu Rudarju*, *alu Stanču*, *alu Stînga*, *alu Ulju*, *alu Vana al Malaši*, *alu Zdravku*, *alu Živu*.

8. CONCLUSIONS

The double identity of the Vlachs, also expressed by the double naming system — with official names being Serbian and private names Vlach — has been preserved until today. The Vlach name has a person's home village as its main point of reference, where the name indicates the social relations between different households and lineages. Because the Vlach name is not usually written down,

⁴ Participants who speak other vulnerable languages in Serbia also had to answer this question, for their particular language or variety.

⁵ The identity of all the respondents who took part in the first phase of this research project is protected, which is why I am not giving any examples of Vlach names.

but transmitted from generation to generation, it is relevant only in the context of the village, while the Serbian name is used in all official instances, both inside and outside the village.

However, during the last two decades, with the advance of language rights for this community, the creation of Vlach writing systems and the language starting to be used in writing, the Vlach names started to be written down: on the cover of books authored by Vlachs, on tombstones, in parish registers, or on the internet. The double identity which has been noticed by researchers is now being more emphasized than ever, as the Vlach name is no longer exclusively private, but is starting to gain the same visibility as the Serbian one.

Sometimes the Vlach identity expressed by the use of the Vlach patronym is still connected to the village, like in the situation of the double naming on tombstones or in parish register. At other times, the Vlach name is used to illustrate the specific, double identity of the population in a more abstract sense, not necessarily to show a connection to a certain village, as is the case when Vlach names are used on the internet. However, when the Vlach names appear as authors' names on books, they transgress the confines of the village and aim to address a much wider audience.

Finally, it should be said that using the Vlach name in writing is not yet a widespread phenomenon. What I found relevant was the mere existence of the written Vlach names, as a new development that definitely signals a shift in the attitude towards identity and language. This affirmation of the Vlach identity, which for now is still irrelevant both in the linguistic landscape and in other domains, but from a statistical point of view, is definitely symptomatic of change. It remains to be seen whether the trend will continue and whether the Vlach name will gain more relevance outside the village and be used more intensively.

SOURCES

- lu Boža Kići, Lj. (2004). *Vlaško-srpski rečnik. Vlarumünjesk-srbjesk vorbarju* [Vlach-Serbian Dictionary]. Bor: Grafomed.
- lu Boža Kići, Lj. (2006). *Jevangelja sfiüntë* [The Holy Gospel]. Bor: Grafomed.
- lu Boža Kići, Lj. (2010). *Vlaške pesme* [Vlach poems]. Bor: Grafomed.
- lu Boža Kići, Lj. (2011). *Albina: povješć rumünješć = vlaške pripovetke* (dopunjeno izdanje) [The Bee: Vlach Stories (revised edition)]. Negotin: Nacionalni Savet Vlaha, Petrovac: Štamparija Stojadinović.
- Čelojević, S., & Ispirović, N. (2021). *Deskintjeće/Vlaške bajalice/Vlach Incantations*. Negotin: Gergina.
- Čelojević, S., Dajić-Grimplinović, E., & Čelojević, S. (2018). *Da se razumemo/Să nje încâljeđem/Lasst uns verstehen* [Let's Understand Each Other]. Negotin: Gergina.
- alu Čeloju, S., & J. alu Šušu. (2019). *Kintjeće bāladje uorj ši vjersurj — Lăutarji đin Jabukovăc*. [Songs, balads, round dances and rhymes: The musicians from Jabukovac]. Negotin: Gergina.

- alu Čeloju, S. [Čelojević, S.] (2022). *Kinćeće bātrīnje đin lumje/Izvorne vlaške pesme* [Original Vlach songs]. Negotin: Gergina.
- Census (2011) = Statistical Office of the Republic of Serbia (2013). *2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia. Religion, Mother Tongue and Ethnicity*. Belgrade. http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf
- Census (2022a) = Statistical Office of the Republic of Serbia (2023a). *2022 Census of Population, Households and Dwellings. Ethnicity*. Belgrade. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdfe/G20234001.pdf>
- Census (2022b) = Statistical Office of the Republic of Serbia (2023b). *2022 Census of Population, Households and Dwellings. Population by Mother Tongue* [Data set]. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020302?languageCode=en-US>
- Golubović dPasujoni, S. (2013). *Vuorbarj. Vlaško-srpski rečnik* [Vlach-Serbian dictionary]. Petrovac na Mlavi: Nacionalni savet Vlaha, Negotin: Gergina.
- alu Jovānjenju, K. (2018). *Kintjeće dje dragostje* [Love songs]. Negotin: Gergina.
- alu Jovānjenju, K., & alu Abraš, V. (2016). *Aša a vorbit aj bātīrnj/Tako su govorili stari/Aša a vorbit ai bātīrni* [That's how old people spoke]. Negotin: Gergina.
- alu Milā alu Koljičā, S. [Cvetić, S.] & alu Čeloju, S. [Čelojević, S.] (2022). *Povješć đe rušinje / Eroske vlaške priče* [Erotic Vlach stories]. Negotin: Gergina.
- alu Milā alu Koljičā, S. [Cvetić, S.]. (2019). *Pje valja Ćimokuluj* [On the Timok Valley]. Negotin: Gergina.
- Iu Moana Simeonović, J. (1946). *Kančikatoarja partizanjaska* [The Partisan songbook]. Zaječar.
- Njagojević, S. (2006). *Primovarā perduť* [Lost spring]. Bor: Ariadnae Filum.
- Vojinović, D. (2013). *Elvis alu Ćobanu* [Elvis of Cobanu]. Negotin: Gergina.

REFERENCES

- Constantinescu, N. A. (1963). *Dicționar onomastic român* [Romanian onomastic dictionary]. Bucharest: Editura Academiei.
- Dimitrijević-Rufu, D. (1998). The Multiple Identity of Romanians in Melnica (Homolja, Serbia). In C. de Bussy & P. H. Stahl (Eds.), *Name and Social Structure: Examples from Southeast Europe* (pp. 49–68). Boulder: East European Monographs.
- Djordjević, T. (1906). Kroz naše Rumune. Putopisne beleške [Among our Romanians: Travel notes]. *Srpski književni glasnik*, 16(1), pp. 44–58. <https://ia800500.us.archive.org/0/items/SrpskiKnjizevniGlasnik.V.16/SrpskiKnjievniGlasnik.V.161906.pdf>
- Durlić, P. Es. (2020). *Rumānji in zovīrnjit đī suare/ Vlasi na zalasku sunca* [The Vlachs at sunset]. Majdanpek: Pekus.
- Durlić, P. Es. (in press). *Iredenta reviva: Kad je znanje vlaškog spašavalo glavu* [Iredenta reviva: When knowledge of Vlach saved one's life].
- Finch, J. (2008). Naming Names: Kinship, Individuality and Personal Names. *Sociology*, 42(4), 709–725. <https://doi.org/10.1177/003803850809162>
- Glišić, J. (2017). *Romānii din Serbia de Răsărit in perioada 1718 până azi. Între asimilare și identitate* [The Romanians from Eastern Serbia from 1718 until today. Between assimilation and identity] [Doctoral dissertation, Babeș-Bolyai University in Cluj-Napoca]. Rei — Teze de doctorat publice. <https://rei.gov.ro/teza-doctorat-document/847965e733a196f14e-22.Teza-Glisici.pdf>
- Graur, A. (1965). *Nume de persoane* [Personal names]. Bucharest: Editura Științifică.
- Hanks, P., & Parkin, H. (2016). Family names. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 214–223). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.9>

- Huțanu, M. (2021). Performing Vlach-ness Online: The Enregistration of Vlach Romanian on Facebook. In A. Sorescu-Marinković, M. Dragnea, T. Kahl, B. Njagulov, D. L. Dyer, & A. Costanzo (Eds.), *The Romance-Speaking Balkans: Language and the Politics of Identity* (pp. 233–255). Brill.
- Huțanu, M., & Sorescu-Marinković, A. (2018). Non-dominant varieties of Romanian in Serbia: between pluricentricity and division. In R. Muhr & B. Meisnitzer (Eds.), *Pluricentric Languages and Non-Dominant Varieties Worldwide: New pluricentric languages — old problems* (pp. 233–246). Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Huțanu, M., & Sorescu-Marinković, A. (2023). Changing the Linguistic Landscape: Vlach Romanian in Eastern Serbia. *Teme. Journal for Social Sciences*, 47(1), 69–86. <https://doi.org/10.22190/TEME211018006H>
- Jordan, I. (1983). *Dicționar al numelor de familie românești* [Dictionary of Romanian family names]. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Knežević, A. (2019). Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije [Mother tongue as a determinant of ethnic identity in population censuses of Serbia]. *Annales. Series Historia et Sociologia*, 29(3), 455–472. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-MVDAW2YQ>
- Mirić, M. (2022, December 12–13). On the vulnerability of Romani in Serbia with regard to the type of the community [Paper presentation]. *Minority and Endangered Languages in the Multilingual Context of the Balkans (MELMUB)*. Ca' Foscari University of Venice, Italy. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7578950>
- Novaković, I., & Djurdjević, N. (2015). *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji. Studija praktične politike* [Serbian-Romanian relations and the status of the Vlach national minority in Serbia. Study of practical politics]. Belgrade: ISAC Fond. <https://www.isac-fund.org/download/SR-RU-Odnosi.pdf>
- Ocetea, A. (1979). *Istoria rumunskog naroda* [The history of the Romanian people]. Novi Sad: Matica Srpska.
- Pașca, Ș. (1936). *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* [Names of people and animals in Tara Oltului]. Bucharest: Academia Română.
- Sokolović, D., & Paunović Rodić, S. (2022, May 25–27). “Project ‘Vulnerable Languages and Linguistic Varieties in Serbia’ — linguacultural aspects of the questionnaires” [Paper presentation]. *Lingwokulturologia w glottodydaktyce i badaniach językoznawczych*. Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Poland. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7376643>
- Sorescu-Marinković, A. (2022). Biserică, religiozitate populară și oameni ai locului. O perspectivă din Serbia de Răsărit [Church, vernacular religion, and local people: A view from Eastern Serbia]. *Anuarul Arhivei de Folclor*, 25–26, 313–332. https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_dais_13979
- Sorescu-Marinković, A., Mirić, M., & Ćirković, S. (2020). Assessing Linguistic Vulnerability and Endangerment in Serbia: A Critical Survey of Methodologies and Outcomes. *Balkanica*, 51, 65–104. <https://doi.org/10.2298/BALC2051065S>
- Sorescu-Marinković, A., & Huțanu, M. (2023). *The Vlachs of Eastern Serbia: Language and Society*. Vienna: ÖAW.
- Stahl, H. H. (1934). Sistemul onomastic drăgușan. Regula ‘gineririi pe curte’ [The onomastic system of the Drăguș Village: The Rule of the ‘son-in-law to be’]. *Arhiva pentru știința și reforma socială*, 12(1–2), 83–95. <https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/studii-de-comunitate-28/HHS34a.ONOMASTIC.pdf>

SUMMARY

This paper discusses the existence of two different systems of naming used among the Vlachs of Eastern Serbia: a private one, based on their Vlach patronyms, used exclusively in their home villages and transmitted only orally, and an official, Serbian one. After presenting an overview of Romanian names and naming practices in the 18th–19th centuries, with a focus on the double naming system, the author explains how the Vlachs kept their Vlach patronyms after settling in Eastern Serbia, and how the second, official naming system, was Serbianized over time. In the second half of the paper, the author focuses on the recent phenomenon of the private, Vlach name gaining visibility and being used in writing, starting with the turn of the millennium, based on a variety of data sets. The increased visibility of the Vlach naming system reflects the recent increased prestige of the language, which was standardized and has started to be used in writing. The paper demonstrates that the double naming of the Vlachs reflects their dual, contextual identity, while the use in writing of the Vlach names signals an important shift in the attitude towards identity and language.

CZECH PLACE NAMES AND THEIR EXONYMS IN PARALLEL CORPUS — BETWEEN PRESERVING THE ORIGINAL FORM AND ADAPTATION*

Key words: place names, exonyms, parallel corpora, adaptation, translation

1. INTRODUCTION

Toponyms (place names) have traditionally been studied in terms of their motivation, etymology, and word-formation patterns. Recently, they are also studied in the landscape (especially in the context of the currently developing spatial studies and linguistic landscape research) and in various types of texts. In this research, we focus on toponyms and their adaptation in translations. We combine the traditional functional approach to proper names with the *Czech National Corpus*, its material and tools.

Using the parallel corpus *InterCorp*, we analyze the variants of Czech geographical names (toponyms referring to objects in the Czech Republic) used in English and German translations. We chose English, given its prominent position in international communication, and German, as a language which has enjoyed such intensive contact with Czech in the past that it has given rise to the so-called *Namenpaaren* phenomenon (e.g., Eichler, 1976; Matúšová, 2015, pp. 136–145; cf. Czopek-Kopciuch, 1995), i.e., Czech-German name pairs (*Brno — Brünn*, *Cheb — Eger*). Although it might seem that these German variants are only a thing of the past, it is still a topic that resonates in society and is a topic worthy of research (cf. David & Klemensová, 2019, 2021).

* The research was supported by the grant project entitled GAČR 22-09310 Kvantitativní onomastika: východiska, koncepty, aplikace [Quantitative Onomastics: Starting Points, Concepts, Applications], provided by the Czech Science Foundation (GAČR), Czech Republic.

Our aim is not only to analyze and interpret the practices used in the transfer of Czech toponyms into non-Slavic translations, but also to highlight the potential tools which parallel corpora (or corpora in general) provide for toponym research (cf. most recently Motschenbacher, 2020; for the Czech language see David, Klemensová, & Místecký, 2022; David & Místecký, 2023b). The problem of adaptation (including translation) of proper names is part of translational onomastics; in the Czech linguistic tradition, with a few exceptions (Knappová, 1983; Dvořáková, 2017, pp. 196–207; Špačková, 2017; cf. also Chlumská, 2017, p. 59), it is neither an established nor systematically developed discipline, unlike, e.g., in the Polish or Russian linguistic traditions (e.g., Yermolovich, 2005; Wolnicz-Pawłowska, 2014; see also studies in the Polish journal *Między Oryginałem a Przekładem*, published since 1995; see also Harris, 2004). The issue of adapting proper names from one language to another (and here specifically applied to toponyms) is an important research topic in the field of artistic translation (including e.g., the way proper names are dealt with in dubbing and subtitling), as well as in geography and cartography; it is also part of research on the language of tourism (with particular attention paid to errors in translating proper names, e.g., Durán Muñoz, 2012). Concerning the research on Czech, there are works on toponymic exonyms and adaptation of endonyms (foreign geographical names; see especially Beránek et al., 2011; Harvalík, 2017; see also Berger, 1991–1992) and ‘gender inflection’, i.e., the formation of female versions of foreign surnames (Knappová & Sloboda, 2017), where corpus-based approaches are also applied (Nádeníček, 2011; Svobodová, 2012; David & Místecký, 2023a).

2. TRANSLATION AS A WAY OF ADAPTING PROPER NAMES

Given their specific semantics, proper names are usually not included in the explanatory parts of monolingual dictionaries or in translation dictionaries. Traditionally — and as somewhat characteristic of Anglo-Saxon onomastics — proper names are viewed as linguistic units with no semantics of their own in the linguistic sense, as they only have connotations and associations (Nyström, 2016; Van Langendonck & Van de Velde, 2016). In the traditional Czech view, proper names ‘describe’. Concretely, proper names are seen as shortcuts for descriptions and, in addition, a distinction is made between the meaning of the proper name on the one hand and the semantics of the appellative of the base contained in the proper name (Šrámek, 1999, pp. 22–34; 2017). The original semantics of the appellative of the base contained in the proper name (be it real or only assumed) can be seen, for example, in non-scientific etymologies of the name, in heraldry and symbolism (e.g., speaking signs), in marketing, but it can also be reflected in the translation of the proper name or, in a way, it might condition its translatability.

Since literary translation (calque or partial calque) is one of the most striking ways of adapting proper names into the target language and it contributes significantly to the formation of toponymic exonyms, we will examine it in this paper in more detail. In the creation of the oldest Czech exonyms, the most prominent adaptations were phonetical, morphological, and word-formation adaptations, e.g., *Raabs* — *Racouz*, *Roma* — *Řím*, *Gniezno* — *Hnězno*; translation was relatively rare, e.g., *Schweinfurt* — *Svinibrod*. Translations of foreign geographical names into Czech only began to appear to a greater extent later, e.g., in Czech travelogues during the 15th and 16th centuries (see Doubnerová, 1988; Prchlíková, 2011). However, it was not until the 19th century, at the time of the national revival, that this practice became even more common, e.g., *Salzburg* — *Solnohrad*, often instead of the historically frequent and correct form, cf. *Salcpurk*. Similarly, direct translations were favored once the renaming of toponyms was needed in order to de-Germanize place names after the First and Second World War (cf. Matúšová, 2015; Klemensová, 2021). In contemporary Czech, translation is used especially for multi-word names of administrative units, territories and names of natural features containing a translatable appellative or etymologically transparent etymon (e.g., *Dolny Śląsk* — *Dolní Slezsko* ‘Lower Silesia’, *Islas Canarias* — *Kanárské ostrovy* ‘Canary Islands’); however, forming place names in this way is not productive anymore (cf. *Cape Town* — *Kapské Město* ‘Cape Town’, but using the translated form *Nový York* for *New York* is certainly archaic nowadays; Beránek et al., 2011, p. 6; Harvalík, 2017; cf. also Špačková, 2017, pp. 149–167).

It is not our ambition to determine whether it is appropriate to translate proper names or not. Undoubtedly, translating proper names has its place in artistic literature (for translation approaches, see Dvořáková, 2017, pp. 30, 196–207) and in geography and cartography (Beránek et al., 2011). As a rule, only the generic component of a geographical name (i.e., the type of the named object) is translated, while if the name contains an additional proper name or a specific component, it is only adapted orthographically and/or morphologically, but not translated literally, e.g., *New Scotia* — *Nové Skotsko*, *Bodensee* — *Bodamské jezero*, *Saint Lawrence River* — *řeka Svatého Vavřince*. Thus, the result of this partial translation is a mixed form referred to as *partial calque*. The partial translation of toponyms is also recommended by the “Manual for the National Standardization of Geographical Names” (United Nations, 2006, pp. 104–106). However, the Manual also draws attention to cases such as *Lake Placid* (an American town located next to the lake of the same name): proper names cannot be translated mechanically, without knowledge of the named object or situation in particular. However, it is always a question of balancing the translation (with regard to the type of the proper name, the type of communication, etc.) between translating literally and providing a functional equivalent.

3. TOPONYMS IN THE PARALLEL CORPUS INTERCORP

3.1. Background

In the early 1990s, with the development of parallel corpora, large text corpora have contributed significantly to the development of translational research, especially to contrastive analysis — i.e., the comparison of languages from a synchronic perspective targeting various phenomena; corpora have also been used in second language acquisition research (see Čermáková, 2016 for an overview; cf. Čermák & Koček, 2010; Čermák et al., 2010; Čermák, 2011).

On the other hand, it is rather obvious that the research on proper names is not the main topic in parallel corpora research (cf. Johansson, 2007, pp. 14–15, notices proper names as ‘other features taken into account’ along with sentence length and punctuation; see also Johansson et al., 1999–2002, p. 26). The reasons are plentiful: be it the ambiguous definition of proper names (especially concerning chretonyms and ethnonyms), their complexity (e.g., toponyms such as *Moravská Třebová*, *Lysá nad Labem*) or the high degree of variation (e.g., anthroponyms are well-known for a wide range of hypocoristics). Furthermore, in Slavic languages, proper names behave morphologically in a slightly different manner from appellatives (cf. *Praha* — adjective *pražský*, while in English: *Prague* — adjective *Prague*, e.g., *Pražský hrad* — *Prague Castle*), and, also, often their orthographic form differs across languages. From this perspective, to use parallel (and translation-based) corpora has its pitfalls (see Martinková, 2014, pp. 273–274, for more details) and, thus, using parallel corpora is more limited concerning research on proper names than it is in the case of appellatives.

For the present analysis, the choice of the languages, texts and actual proper names was not random: our aim was to eliminate the above-discussed disadvantages. The analysis was also partly based on the findings and experiences from our previous research (cf. David, Březinová, & Reclik, 2023); we focused on web presentations of selected sites in the Czech Republic (e.g., major cities, UNESCO monuments) in various foreign languages meant to provide information to foreign tourists. We found that in the web pages (in English, German, Polish and Russian), the adaptation of proper names was very unsystematic and inconsistent, and, in addition, errors (especially spelling errors) were rather numerous. For example, in the German version of the website, the historical variants of the Czech proper names were either the only version used, or they were given in parenthesis — cf. the town *Český Krumlov* is *Český Krumlov* (*Böhmisch Krumau*), while *Olomouc* is *Olmütz* and the mountain range *Krušné hory* is *Erzgebirge*; Polish versions used either a spelling adaptation, or a literal translation: *Czeski Krumlow*, *Ołomuniec*, *Rudawy*; in the Russian variant, the toponyms are both transliterated and translated: *Оломоуц* [Olomouc], *Чешский Крумлов* [Cheshkii Krumlov], *Крушиногоржи* [Krushnogorzhi]/*Рудные горы* [Rudnyye gory]. Thus, from that perspective,

only the English version of the UNESCO website showed a certain systematicity, as only the original forms of the toponyms of the localities were given.

Previous research (see David, Březinová, & Reclik, 2023) has shown that there are two strategies for adapting Czech toponyms into non-Slavic languages — in English, proper names are adopted as quotation words, or, the generic component of the proper name is translated (or added); in German, on the other hand, the historical forms (Namenpaaren) are used extensively, without it being obvious that these historical forms are understandable to a German speaker (or a foreigner) without knowledge of the cultural and historical context. In contrast, in the Slavic languages related to Czech (Polish, Russian), proper names tend to be adapted by literal translations of geographical names.

The inconsistencies and divergent adaptations of endonyms can not only be observed in the Internet presentations provided by tourist information centers, but — paradoxically — also in magazines that focus on geography, e.g., the Czech magazine *Lidé a země* [‘People and World’] and the Polish *Poznaj świat* [‘Explore the World’]. Agata Rupińska’s (2020) previous research on adaptations of Czech toponyms in Polish magazines and, vice versa, Polish toponyms in Czech magazines in 1948–1960 showed that a popular strategy for the adaptation of proper names is literal translation. The lack of knowledge on both sides — Czechs not knowing enough Polish and Poles not knowing Czech — was not only reflected in the high degree of variability in the spelling of the geographical names, but also in mistranslations (cf. Rupińska, 2020, pp. 68–74; cf. also David & Rupińska, 2020, pp. 303–304).

Based on the conclusions of the previous research, we assume that English, as a Germanic language unrelated to Czech, would preserve the original forms of Czech proper names and only supplement them with a generic component (specifying the type of the named object), while German, although also being an unrelated Germanic language, would be influenced by Namenpaaren, the pairs of toponyms in Czech and German, e.g., *Plzeň — Pilsen*, *Olomouc — Olmütz*, and that the German version of the proper name would be preferred to the Czech original.

3.2. Material and methods

As already mentioned in the introduction, the analysis of toponyms is based on the material in the parallel corpus *InterCorp*, version 13, part of the *Czech National Corpus* (ČNK); in early 2022, version 14 was published, expanded to include Upper Sorbian. It is an aligned reference corpus that includes 40 contemporary languages, of which 27 are tagged (morphosyntactically annotated). The core of foreign texts in the *InterCorp*, version 13 corpus (mostly fiction with manually checked alignments) consists of 394,042,551 tokens, and the entire collection (texts acquired in multiple languages, processed, and aligned automatically) consists of 1,550,071,364 tokens.

Our original intention was to track the toponyms (lemmas) that show the highest frequency in the Czech part of the corpus. Since proper names are not specifically tagged in the corpus, we searched the corpus using the Corpus Query Language (CQL); the query: [lemma="A.*|Á.*|B.*|C.*|Č.*|D.*|Ď.*|E.*|É.*|F.*|G.*|H.*|CH.*|I.*|Í.*|J.*|K.*|L.*|M.*|N.*|Ň.*|O.*|Ó.*|P.*|Q.*|R.*|Ř.*|S.*|Š.*|T.*|Ť.*|U.*|Ú.*|V.*|W.*|X.*|Y.*|Ý.*|Z.*|Ž.*" & tag="N.*"]. However, it turned out that lemmas with an occurrence 300 and more (thus, the toponyms with the highest frequency) are not really optimal for looking at toponym's adaptation strategies (even just tracking whether the toponym is translated or not). Usually, these toponyms were just a single word, and, as such, they — as a rule — did not contain a generic component (or at least not synchronically detectable generic component), as *Praha* [‘Prague’], *Čechy* [‘Bohemia’], *Československo* [‘Czechoslovakia’], *Karlovy Vary*, etc.

Thus, we created our own set of proper names and investigated their adaptations. In the set, we included names of distinctive geographical objects: significant cities (Prague, the present regional capitals and Opava, the former capital of Czech Silesia), the names of large mountains and rivers, and, finally, names of the central Prague districts and several significant urban objects in Prague. We are aware of the somewhat subjective choice of locations and thus the proper names, but on the other hand, we expected that such important and popular objects might be well represented in the parallel translation texts.

As a rule, we only considered texts originally written in Czech, i.e., we only considered such toponymic adaptations for which the source language was Czech. The material was divided into three groups — settlement names, names of natural features (oronyms and hydronyms in particular), and specific urban place names in Prague. For reference, Table 1 summarizes the lemma frequencies of each toponym in the Czech corpus. Since the frequency of various lemmas varies considerably, we decided to look in detail at those toponyms that had a minimum frequency of 5 occurrences or more in the Czech corpus (see Table 1, highlighted toponyms). In addition to being used as a proper name (to denote a particular object), some of the toponyms are also used in other naming situations, as a part of another proper name, for instance — e.g., the hydronym *Labe* [‘Elbe’] also occurs as part of a place name *Ústí nad Labem*, *Sázava* refers both to a river and a city, etc. However, this, to us, did not constitute a reason for excluding the given toponym from the research; on the contrary, this fact allowed us to observe the behavior of a particular proper name in different communicative (naming) contexts. There are two place names we excluded (manually): the toponym *Morava* (in most of its uses, it was a surname of a character from Pavel Kohout's novel “Hvězdná hodina vrahů”), and the toponym *Hradec*, a variant of the toponym *Hradec Králové* on the one hand, but, quite often, the form *Hradec* referred both to the fictional town of *Zelený Hradec* in Josef Škvorecký's various fictional works, and, also, to the Austrian city *Graz* (the Czech variant is *Štýrský Hradec*), on the other.

Table 1. Analyzed toponyms (ZC — zero correspondence)

Toponym	Frequency		
	Czech texts	English texts	German texts
Settlement names: cities			
Brno	65	Brno: 62; ZC: 3	Brünn: 62; Brno: 1; ZC: 2
Budějovice	90	Budějovice: 78; Budejovice: 12	Budweiss: 90
Hradec (Králové)	18		
Jihlava	3		
Karlovy Vary	7	Karlovy Vary: 6; ZC: 1	Karlsbad: 7
Liberec	6	Liberec: 5; ZC: 1	Reichenberg: 4; Liberec: 1; ZC: 1
Olomouc	3		
Opava	0		
Ostrava	31	Ostrava: 28; ZC: 3	Ostrau: 26; Ostrava: 4; ZC: 1
Pardubice	6	Pardubice: 5; ZC: 1	Pardubitz: 4; Pardubice: 2
Plzeň	34	Plzeň: 22; Pilsen: 11; ZC: 1	Pilsen: 33; ZC: 1
Praha	1028	Prague: 977; Praha: 12; ZC: 39	Prag: 976; Praha: 5; ZC: 47
Ústí nad Labem	3		
Names of natural features: Oronyms: mountain ranges			
Beskydy	1		
Českomoravská vrchovina	0		
Český les	1		
Jeseníky	1		
Jizerské hory	0		
Krkonoše	10	Krkonoše Mountains: 3; Giant Mountains: 2; Krkonoše (Giant Mountains): 2; ZC: 2; Krkonoše: 1	Riesengebirge: 9; ZC: 1
Krušné hory	2		
Lužické hory	0		
Novohradské hory	0		
Orlické hory	4		
Rychlebské hory	0		
Šumava	10	Šumava: 5; Bohemian Forest: 2; ZC: 2; Sumava: 1	Böhmerwald: 10

Table 1. cont

Toponym	Frequency		
	Czech texts	English texts	German texts
Names of natural features: Hydronyms: rivers			
Berounka	1		
Dyje	0		
Jihlava	3		
Jizera	1		
Labe	19	Elbe: 11; Labe: 5; ZC: 3	Elbe: 14; Labe: 2; ZC: 3
Lužnice	2		
Morava	46	Morava: 6; Moravia: 37; ZC: 3	March: 5; Mähren: 35; ZC: 6
Odra	6	Oder: 3; ZC: 3	Oder: 5; ZC: 1
Ohře	1		
Sázava	32	Sázava: 26; Sazava: 6	Sázava: 31; Sasau: 1
Svratka	0		
Vltava	51	Vltava: 37; Vltava River: 8; River Vltava: 3; ZC: 3	Moldau: 50; ZC: 1
Urbanonyms (Praha)			
Karlův most	9	Charles Bridge: 7; Karlův Bridge: 2	Karlsbrücke: 8; ZC: 1
Staroměstská radnice	4		
Týnský chrám	4		
Malá Strana	0		
Staré Město (pražské)	6	Old Town: 6	Altstadt: 6
Nové Město (pražské)	2		
Vinohrady	19	Vinohrady: 17; ZC: 2	Weinberge: 15; Vinohrady: 3; ZC: 1
Hradčany	18	Hradčany: 8; Hradcany: 5; ZC: 5	Hradschin: 15; Hradčany: 1; ZC: 1
Petřín	14	Petrin Hill: 7; Petřín: 2; Petřín Hill: 1; Petrin: 2; ZC: 2	Laurenziberg: 12; Lorenziberg: 1; Laurenzerberg: 1
Václavské náměstí	16	Wenceslaus/Wencelas Square: 13; ZC: 2; Václavské Square: 1	Wenzelsplatz: 15; ZC: 1
Vyšehrad	22	Vyšehrad: 20; ZC: 2	Vyšehrad: 18; Vysehrad: 1; ZC: 3

With a few exceptions, we do not show the percentage proportion of the various types of adaptation: most toponyms have a low frequency and the usage is far from unified, thus, we believe that showing the data as percentages would not be representative. In addition to variations in types of adaptation, we also recorded zero correspondences (ZC), i.e., cases with no formal cross-linguistic correspondence in the corpora (see Martinková, 2014, pp. 275–276). Zero correspondence is thus a case where the toponym was completely omitted (cf. ‘V Brně v tu chvíli seděla u televizních obrazovek skupina studentů, a když krátce po skončení přenosu dostali k dispozici přepis celého pořadu, pustili se do své standardní práce.’ [‘Meanwhile in Brno, there was a group of students in front of the TV, and once the broadcast ended, they were provided with a transcript of the entire program, and started spontaneously checking the facts.’] — ‘Fact-Checking, eine typische Studenten-Idee ‘Das war eine typische Studenten-Idee’”), but not the case of replacing a toponym with a toponym-derived adjective (cf. ‘od té rajdy v Brně’ [‘from that Brno-based whore’] — ‘mit dieser Brünner Schlampe’).

3.3. Czech toponyms in English and German corpora

In the first group — settlement names (*Praha*, regional capitals and *Opava*) — we found a rather significant difference in the adaptation strategies chosen in English and German. While the original Czech forms are clearly preferred in English (with diacritics removed, in some cases, i.e., *Budejovice* instead of *Budějovice*), in German, the historical forms were favored, i.e., *Brünn* instead of *Brno*, *Ostrau* instead of *Ostrava*, *Pilsen* instead of *Plzeň*, *Pardubitz* instead of *Pardubice*, *Reichenberg* instead of *Liberec*), although e.g. the pre-war form *Aussig* (for *Ústí nad Labem*) did not appear even once. However, in the English texts, there were two exceptions to the rule of using the original Czech forms: the name of the capital (the form *Prague* prevailed in 95 % of cases), and the exonym *Pilsen* (next to the form *Plzeň*) had a significantly higher frequency. For both cases, the historical significance of both locations is the reason — the capital Prague is obvious; *Plzeň* — one of the most important royal cities and the most important Czech city on the road from Prague to Bavaria (and further to the West), and, of course, world-famous for the *Pilsner Urquell* beer brand. In addition, the frequent use of the historical German place names (*Prag* and *Pilsen* for *Praha* and *Plzeň*) also in English conveys influence and the significance German had for the communication in (the historical) Czech Lands (the Lands of the Bohemian Crown).

For the names of natural features (oronyms, hydronyms), the original Czech forms were preferred in English texts, usually accompanied by an English description (e.g., *the Krkonoše Mountains*, *the Vltava River*). There were only two toponyms that were treated differently: the name of the *Labe* river appeared often as

Elbe; this might be because the river flows through Germany as well and it flows into the North Sea, thus, the name might be taken directly from German. The second toponym treated differently is the form *Moravia* referring to the historical region — one of the three parts of the Czech Republic. The form *Moravia* came to English via Latin specifically for the historical region — the river also known as the Morava was referred to as *Morava* in the English text.

German also played a key role in the history and development of Czech toponyms and this role is clearly reflected in some Czech place names used in English: they are originally German, and were translated literally into English, i.e., by means of a calque: *the Bohemian Forest* (Šumava), *the Giant Mountains* (Krkonoše). On the other hand (and again) — the historical German place names were preferred in the German translations, e.g., *Böhmerwald* (Šumava), *Riesengebirge* (Krkonoše), *Moldau* (Vltava); in the case of the toponym *Morava*, it is clearly distinguished whether the reference is to the region (*Mähren*) or the river (*March*). An exception was the name *Sázava*: once, we found the form *der Sasau-Fluss*. We are far from being able to draw any general conclusions based on these exceptions (*Sázava* and the *Elbe/Labe* forms), but the examples show a tendency to keep the original Czech form of a toponym if it is part of another proper name, e.g., a chrematonym or a toponym. In other words: the name of the river *Labe* appears as *Elbe* if it stands alone, but if it is part of another place name, then the Czech version is used, cf. *Ústí nad Labem*; the town *Sázava* was referred to only by the form *Sázava*.

In order to verify the relevance of the conclusions based on the frequency analysis, we decided to test the significance of the following relationships statistically: 1) the relationship between the form of the toponym (adapted vs. the original preserved) and its type (settlement names vs. names of natural features) and 2) the relationship between the type of toponym and the language into which it is adapted (English vs. German). To test the statistical significance of the difference, we used the chi-squared test at the 0.05 significance level (p -value; see Chráska, 2016, pp. 64–83). We worked with the frequencies of settlement names/names of natural features in the categories “adaptation” (literal translations, as well as morphologically and orthographically adapted forms and variants from the Namenpaaren pair) and “original name” (the Czech toponym is preserved). To calculate the results, we used the calculator available at <https://www.socscistatistics.com/tests/>. If the statistical results corresponded to $p < 0.05$, we rejected the null hypothesis and assumed a relationship between the two variables. We then used Cramer’s V as the contingency coefficient to determine the effect size (significance); we used the software available at <https://mathcracker.com/>.

Differences were observed in two sets — set A included all settlement names and names of natural features, including the frequency of highly frequent toponym

Praha; in set B, the *Praha* toponym was excluded. We expect that the high frequency of the toponym *Praha* would lead to different results for the two sets.

Working with set A, we first focused on the relationship between the toponym and its type (see Table 2). The test statistic evaluated this relationship as significant ($\chi^2 = 249$, $p \ll 0.05$); the value of the coefficient V is 0.31 — thus, the relationship between the type of toponym (settlement name/name of natural feature) and the way it is presented (adaptation / original name) is moderately strong. Thus, there is especially a tendency to adapt settlement names, but this could be influenced by the high frequency of the toponym *Prague*, mentioned above. The relationship between the type of toponym and adaptations into English and German is also statistically significant ($\chi^2 = 15$, $p \ll 0.05$); however, it is a weak relationship ($V = 0.08$; see Table 3), with a stronger tendency to adapt both types of toponyms in German. This could be interpreted as a consequence of the *Namenpaaren*, i.e., in the translations, the historical German forms of Czech toponyms were chosen — and these do not exist in English.

Table 2. Relation between the type of toponym: adaptation vs. original place name

Set A (including <i>Praha</i>)		
	Adaptation (f)	Original (f)
Settlement names	2190	243
Names of natural feature	186	136
$\chi^2 = 249$, $p < 0.05$; coefficient V = 0.30		
Set B (without <i>Praha</i>)		
	Adaptation (f)	Original (f)
Settlement names	237	256
Names of natural feature	186	136
$\chi^2 = 3$, $p < 0.05$; coefficient V = 0.065		

Looking at set B (excluding the toponym *Praha*), we found that there was no significant difference between adaptation and preservation of the original form depending on the type of toponym ($\chi^2 = 3$, $p = 0.065$; see Table 2). However, there were statistically significant differences concerning the relationship between the toponym type and the language of translation ($\chi^2 = 52$, $p \ll 0.05$); the relationship was determined as moderately strong ($V = 0.35$; see Table 3), and this confirms the previous findings. Thus, it appears that the existence of *Namenpaaren* is a very strong factor that makes German prefer the adaptation strategy; this observation is not weakened even by the exclusion of the toponym *Praha* from the study set.

Table 3. Relation between the type of toponym: adaptation in English vs. adaptation in German

Set A (including Praha)		
	Adaptation in English (f)	Adaptation in German (f)
Settlement names	988	1202
Names of natural feature	57	129
$\chi^2 = 15, p < 0.05$; coefficient V = 0.08		
Set B (without Praha)		
	Adaptation in English (f)	Adaptation in German (f)
Settlement names	11	226
Names of natural feature	57	129
$\chi^2 = 52, p < 0.05$; coefficient V = 0.35		

Regarding the names of Prague districts and important objects in Prague, the situation is rather similar. In English, the names were not translated, while German used historical variants, e.g., *Hradčany* vs. *Hradschin*, *Vinohrady* vs. *Weinberge*, with the exception of the toponym *Vyšehrad* (used only in the original Czech form in both languages), and the calque toponym *Old Town* vs. *Altstadt* (for *Staré Město pražské*). A calque (or partial calque) was used for the names of *Karlův most*, i.e., *Charles Bridge* or *Karlův Bridge* (*Karlsbrücke* in German) and *Václavské náměstí* that appeared as *Wenceslaus/Wenceslas Square* or *Václavské Square* (*Wenzelsplatz* in German). However, given the low frequency of these names, we dropped the statistical testing of the differences. In addition, urbanonyms include names of various objects and, morphologically, very different types (i.e., urbanonyms have a low homogeneity) and, moreover, it is extremely difficult to clearly delimit the object categories.

4. CONCLUSIONS

The parallel corpora-based analysis allowed us to track adaptation processes on a relatively large set of texts. In addition, the context of the toponym used was taken into account and a multilingual perspective (Czech, English, German) was tested. The analysis of data from the corpus *InterCorp*, version 13 confirmed the tendencies (observed in the previous tourist-texts based research) concerning the adaptation of Czech toponyms into a foreign (unrelated) language. Earlier, non-corpus-based analyses of exonyms (i.e., English and German forms of Czech place names,

which are examined in the article) emphasized the key role played by the type of named object, and this was confirmed with the statistical test (settlement names are adapted more often than names of natural features). Nonetheless, our research, although primarily concerning Czech toponyms in translations, has highlighted other factors that might need to be taken into account — the target language and whether the language has historical variants of exonyms (Namenpaaren). If the original and target languages are genetically related, this becomes a prerequisite for the tendency to translate especially (but not only) the generic part of toponyms; the cultural and/or historical relatedness of language, therefore, highlights the tendency to use ‘historical’ place names. However, this is far from being a general rule, as shown by Renata Ondráčková’s research (2017, pp. 70–91) comparing the forms of Czech toponyms in the parallel Czech-German corpus “Das tschechisch-deutsche parallele Korpus an der Masaryk-Universität Brunn” and the German “Korpora des Instituts für deutsche Sprache Mannheim”. The research showed that the role of historical exonyms is now significantly weakened and that historical place names are now almost entirely absent from the German texts (with exceptions, cf. *Karlovy Vary* — *Karlsbad*, *Znojmo* — *Znaim*); in modern German texts, the adapted forms without diacritics are definitely more common (e.g., *Decin* instead of *Děčín*, *Přibram* instead of *Příbram*).

REFERENCES

- Beránek, T. et al. (2011). *Index českých exonym* [Index of Czech exonyms]. Praha: Český úřad zeměměřický a katastrální.
- Berger, T. (1991–1992). Tschechische Bezeichnungen für ausländische Ortsnamen mit besonderer Berücksichtigung von Bayern [Czech names for foreign place names with special reference to Bavaria]. *Blätter für oberdeutsche Namenforschung*, 28–29, 77–122.
- Chlumská, L. (2017). *Překladová čeština a její charakteristiky* [Czech in translation and its characteristics]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Chráška, M. (2016). *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu* [Methods of pedagogical research. Basics of the quantitative research]. Praha: Grada.
- Čermák, F. (2011. Ed.). *Korpusová lingvistika Praha 2011. 1 InterCorp* [Corpus Linguistics Prague 2011. 1 InterCorp]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čermák, F., & Koček, J. (Eds.). (2010). *Mnohojazyčný korpus InterCorp: Možnosti studia* [Multilingual Corpus InterCorp: Research options]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čermák, F., Corness, P., & Klégr, A. (Eds.). (2010). *InterCorp: Exploring a Multilingual Corpus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čermáková, A. (2016). Kontrastivní lingvistika, translologie a korpusová lingvistika [Contrastive linguistics, translology and corpus linguistics]. In A. Čermáková, L. Chlumská, & M. Malá (Eds.), *Jazykové paralely* (pp. 12–23). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČNK = *Český národní korpus* [Czech National Corpus]. <https://www.korpus.cz/>
- Czopek-Kopciuch, B. (1995). *Adaptacje niemieckich nazw miejscowych w języku polskim* [Adaptation of German place names in Polish]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

- David, J., Březinová, K., & Reclik, A. (2023). Janův hrad nebo John's Castle — vlastní jména v překladu v sémantické perspektive [Janův hrad or John's Castle — Proper names in translation in the semantic perspective]. In L. Janovec et al. (Eds.), *Propria a apelativa* (vol. 2; pp. 47–56). Liberec: Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická TUL — Praha: Pedagogická fakulta UK — Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i.
- David, J., & Klemensová, T. (2019). Still Having a Conflict Potential? German and Hungarian Toponyms in the Czech and Slovak National Corpora Texts. *Miscellanea Geographica: Regional Studies on Development*, 23(3), 158–162.
- David, J., & Klemensová, T. (2021). Between Cultural Heritage and Marketing: German Place Names in Post-Communist Czechia. In O. Felecan, O. & A. Bugheşiu (Eds.), *Names and Naming — Multicultural Aspects* (pp. 315–329). Cham: Palgrave Macmillan.
- David, J., Klemensová, T., & Místecký, M. (Eds.). (2022). *Od etymologie ke krajině. Onomastika pro 21. století* [From etymology to landscape. Onomastics for the 21st century]. Brno: Host.
- David, J., & Místecký, M. (2023a). Meryl Streepová a Emma Stone: přechylování cizích příjmení v češtině prizmatem korpusového výzkumu [Meryl Streep and Emma Stone: The creation of czech female forms of foreign surnames in the perspective of corpus research]. *Bohemistyka*, 23, 541–554. <https://doi.org/10.14746/bo.2023.4.3>
- David, J., & Místecký, M. (2023b). Prolegomena ke kvantitativní onomastice [Prolegomena to quantitative onomastics]. *Acta onomastica*, 64(2), 301–320.
- David, J., & Rupiňská, A. (2020). Varianty a variování zeměpisných názvů v českém politickém diskurzu) 1945–1989 [Place names variants and variation in the Czech political discourse in 1945–1989]. *Acta onomastica*, 61(2), 299–310.
- Doubnerová, J. (1988). Exonyma v českých cestopisech ze 16. století [Exonyms in Czech travel writing of the 16th century]. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 29, 143–149.
- Durán Muñoz, I. (2012). Analysing Common Mistakes in Translations of Tourist Texts (Spanish, English and German). *Onomázein*, 26(2), 335–349.
- Dvořáková, Ž. (2017). *Literární onomastika. Antroponyma* [Literary onomastics. Anthroponyms]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Eichler, E. (1976). Sprachkontakte und Sprachebenen in der Onomastik [Language contacts and language levels in onomastics]. *Slavica Pragensia*, 19, 43–55.
- Harris, B. (2004). The Translation of Names. In J.M. Bravo (Ed.), *A New Spectrum of Translation Studies* (pp. 73–92). Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Harvalík, M. (2017). Exonymum [Exonym]. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Masarykova univerzita. <https://www.czechency.org/slovník/EXONYMUM>
- Johansson, S. (2007). *Seeing through Multilingual Corpora: on the Use of Corpora in Contrastive Studies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Johansson, S., Ebeling, J., & Oksefjell, S. (1999–2002). *English-Norwegian Parallel Corpus: Manual*. Oslo: University of Oslo. <https://www.hf.uio.no/ilos/english/services/knowledge-resources/omc/enpc/ENPCmanual.pdf>
- Klemensová, T. (2021). *Zeměpisné názvy v pohraničí po roce 1945 na příkladu okresu Jeseník* [Geographical names in a border region after 1945 on the example of the Jeseník district]. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Knappová, M. (1983). K překládání osobních jmen [On translating personal names]. *Naše řeč*, 66(4), 169–173.
- Knappová, M., & Sloboda, M. (2017). Příjmení [Surnames]. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Masarykova univerzita. <https://www.czechency.org/slovník/PŘÍJMENÍ>
- Martinková, M. (2014). K metodologii využití paralelních korpusů v kontrastivní lingvistice [On the methodology of using parallel corpora for contrastive linguistic research]. *Naše řeč*, 97(4–5), 270–285. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8344>

- Matúšová, J. (2015). *Německá vlastní jména v češtině* [German proper names in Czech]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Motschenbacher, H. (2020). Corpus Linguistic Onomastics. A Plea for a Corpus Based Investigation of Names. *Names*, 68(2), 88–103. <https://doi.org/10.1080/00277738.2020.1731240>
- Nádeníček, P. (2011). Produktivita přechylování v dnešní češtině ve srovnání s angličtinou, němčinou a ruštinou [Productivity of derivation of female forms in Czech Today compared to English, German, and Russian]. In F. Čermák (Ed.), *Korpusová lingvistika Praha 2011: 1: InterCorp* (pp. 204–218). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Nyström, S. (2016). Names and Meaning. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 39–51). Oxford: Oxford University Press.
- Ondráčková, R. (2017). *Die Übersetzung der tschechischen Toponyma in deutschen Texten* [The translation of Czech toponyms in German texts]. [MA thesis, Masarykova univerzita]. IS MU. <https://is.muni.cz/th/wdobb/>
- Prchlíková, M. (2011). *Exonyma ve starších českých cestopisech* [Exonyms in older Czech travel writings]. [MA thesis, Masarykova univerzita]. IS MU. <https://theses.cz/id/kw4ser>
- Rupiňská, A. (2020). Adaptační exonym v odborném textu — tendence, variantnost, reflexe [Adapting exonyms in specialist texts — tendencies, variability, reflections]. In E. Molnárová (Ed.), *Od textu k překladu XIV* (pp. 68–74). Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů.
- Špačková, S. (2017). *Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika: vlastní jména v překladu* [Equivalence of proper nouns in Russian and Czech: Proper nouns in translation]. Brno: Masarykova univerzita.
- Šrámek, R. (1999). *Úvod do obecné onomastiky* [Introduction to general onomastics]. Brno: Masarykova univerzita.
- Šrámek, R. (2017). Propriální sféra jazyka [The propriat sphere of language]. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Masarykova univerzita. https://www.czechency.org/slovník/PROPRIÁLNÍ_SFÉRA_JAZYKA.
- Svobodová, D. (2012). Přechylování cizojazyčných příjmení ve světle aktuálního úzu [Derivation of foreign feminine surnames in the light of current usage]. In M. Ološtiak (Ed.), *Jednotlivé a všeobecné v onomastice* (pp. 93–100). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- United Nations. (2006). *Manual for the national standardization of geographical names United Nations Group of Experts on Geographical Names*. New York: United Nations. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_88e.pdf
- Van Langendonck, W., & Van de Velde, M. (2016). Names and Grammar. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 17–38). Oxford: Oxford University Press.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2014). Nazwy własne w przekładzie. Zarys problematyki [Proper names in translation. An outline of the problem]. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, 27, 201–214. <https://doi.org/10.14746/psj.2014.XXVII.17>
- Yermolovich, D.I. (2005). *Imena sobstvennyye. Teoriya i praktika mezhyazykovoi peredachi* [Proper names. Theory and practice of interlanguage transfer]. Moskva: R. Valent.

SUMMARY

The aim of the paper is to present strategies for the adaptation of Czech geographical names (their translation in particular) in a foreign language texts. Using the parallel corpus *InterCorp*, version 13 (part of the *Czech National Corpus*) we look at the variants of Czech toponyms (referring to objects in the territory of the Czech Republic; settlement names, names of natural features, urban names) used in English and German translations. We analyze and interpret the strategies used to incorporate Czech toponyms into non-Slavic translations; in addition, we highlight the potential which the corpora (parallel corpora in particular) have for the research of toponyms. Given the centuries-old historical contacts between Czech and German, most Czech toponyms have a German variant (i.e., *Namenpaaren*), and these German variants are used rather extensively in translations. This, of course, is very unlike the case with English, but, from a historical perspective, these German variants often stand behind the English version of the place name.

EGZONIMIZACJA POLSKICH I SPOLONIZOWANYCH NAZW GEOGRAFICZNYCH W XVII-WIECZNEJ FRANCUSZCZYŹNIE (NA PODSTAWIE PAMIĘTNIKÓW FRANÇOIS PAULINA DALERACA)

Słowa tematyczne: nazwy własne, toponimia, egzonimy, kontakty językowe polsko-francuskie, adaptacja językowa

1. WPROWADZENIE

Polska w XVII wieku jako rozległe, choć z wolna chylące się ku upadkowi i zapóźnione pod względem ustrojowym mocarstwo, będąc stroną w wielu konfliktach wojennych i areną licznych akcji politycznych, odgrywała ważną rolę na mapie ówczesnej Europy. Zawieranie sojuszy, pozyskiwanie sprzymierzeńców, tworzenie stronnictw powiązane z kreowaniem rozległej sieci kontaktów międzynarodowych czyniło z I Rzeczypospolitej istotny obiekt zainteresowania cudzoziemców, którzy, motywowani różnorodnymi pobudkami, często i chętnie ją odwiedzali, utrwalając swoje obserwacje na kartach licznie powstających wówczas pamiętników (zob. Chynczewska-Hennel, 1994; Targosz, 1997, s. 39; Girys-Czagowiec, 2005; Milewski, 2019).

Obcojęzyczna memuarystyka epoki, przyjmująca często gatunkową formę dziennika podróży, poświęcona Polsce, zawiera pokaźny zbiór nazw własnych (przede wszystkim geograficznych, choć nie tylko) z terenów wchodzących w skład ówczesnego państwa, a nierzadko też z obszarów ościennych, które stanowią istotną część leksykonu tej odmiany literatury dokumentu osobistego (Czermińska, 2000, s. 14–17). Egzotyczne dla ucha niepolskojęzycznego autora onimy pojawiały się w poszczególnych tekstach w przeróżnej formie, bardziej lub mniej odległej od postaci oryginalnej, co czyni z nich ciekawy przedmiot refleksji językoznawczej w zakresie odrębnych, aczkolwiek w wielu miejscach

krzyżujących się dyscyplin: bazującej na założeniach onomastyki i traduktologii tzw. onomastyki translatorycznej (Gałkowski, 2018), toponomastyki synchroniczno-kontrastywnej (Mandola, 2012, 2015, 2017) oraz socjolingwistyki, zwłaszcza w zakresie kontaktów językowych. Czynione w dalszym ciągu wywodu analizy pozostają w kręgu przywołanych obszarów badawczych, a wspólnym ich kontekstem uczyniono perspektywę diachroniczną.

Celem artykułu jest opis strategii egzonimizacyjnych, jakie zostały wykorzystane w pamiętnikach francuskiego autora, dworzanina króla Jana Sobieskiego, François Paulina Daleraca, w stosunku do nazw geograficznych¹ odnoszących się do obiektów związanych z terytorium XVII-wiecznej Polski (znajdujących się w jej obrębie lub na terenach ościennych, w tym przede wszystkim w Ukrainie, Białorusi, Litwie, Słowacji, Mołdawii, Węgrzech i innych państwach w dzisiejszych ich granicach).

Na korpus tekstów składają się następujące, wybrane dzieła rzezonego autora: „Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom”² (wyd. 1, Amsterdam 1699) (Folkierski, 1925, s. 5–7; Targosz, 1991, s. 105–108; 1992, s. 112–113) oraz „Memoires du Chevalier de Beaujeu” (wyd. 1, Paryż 1698) (Kraushar, 1883, s. XIV; Targosz, 1992)³. Mogą one stanowić ciekawy obiekt badań różnych dziedzin wiedzy, w tym lingwistyki, przede wszystkim ze względu na wielojęzyczny charakter. Zasadniczo pisane po francusku, zawierają obszerny materiał polski (proprialny i apelatywny), bowiem autor, przebywając kilkanaście lat na dworze Sobieskich, opanował polszczyznę, a także innojęzyczny (węgierski, turecki, niemiecki, włoski, łaciński itd.)⁴.

Uwagą obejmując te spośród licznie poświadczonych w tekstach toponimów, które można określić mianem posiadających charakterystykę słowiańską (z terenu Europy Środkowo-Wschodniej), pomijam zaś nazwy związane z obszarem

¹ Synonimicznie stosuję też inne terminy: (*top*)*onim*, *nomen proprium*, *nazwa*.

² Francuskie nazwisko autora: François Paulin Dalairac (inne warianty nazwiska: *Dallerac*, *d'Allayrac*) (Folkierski, 1925, s. 5). Współczesna postać tytułu: „Les anecdotes de Pologne ou mémoires secrets du règne de Jean Sobieski III du nom”.

³ Skupiam się przede wszystkim na materiale zamieszczonym w „Les anecdotes...”. W odniesieniu do toponimów zawartych w „Memoires...” (dziś „Mémoires”), w których opisano wydarzenia wcześniejsze niż w „Les anecdotes...”, autor stosował podobne mechanizmy adaptacyjne i sposoby wprowadzania do tekstu.

⁴ Materiał językowy (zarówno z zakresu nazw własnych, jak i pospolitych) z pamiętników Daleraca stanowił przedmiot badań, których wyniki zostały zaprezentowane w kilku moich wcześniejszych artykułach (Zarębski 2018a, 2018b, 2021, 2022). W niniejszym opracowaniu analizie poddaję wyłącznie warstwę proprialną (odpowiednio poszerzoną o przykłady z dzieła „Memoires...”), którą opisuję pod kątem technik i strategii egzonimizacyjnych. Ich celem była wielowymiarowa adaptacja do francuszczyzny. *Novum* ujęcia materiału polega na: 1) odwołaniu się do odpowiednio zmodyfikowanej klasyfikacji wspomnianych strategii, zaproponowanej przez M. Mandolę (2015, 2017) w stosunku do współczesnych zjawisk językowych; 2) wskazaniu modelu klasyfikacji mechanizmów egzonimizacyjnych dotyczących materiału historycznego.

zachodnio- i południowoeuropejskim (Niemcy, Niderlandy, Francja, Włochy itd.), a także tureckim. Trzeba podkreślić, że autor pamiętników obce *nomina propria* słyszał od użytkowników języka polskiego, z którymi uzgadniał zapis i wymowę poszczególnych form, o czym wspominał w początkowych partiach „Les anecdotes...”. Zatem onimy te, mimo że mają różną genezę, należy traktować jako naznaczone cechami polskimi (fonetycznymi i morfosyntaktycznymi) w wersji wyjściowej.

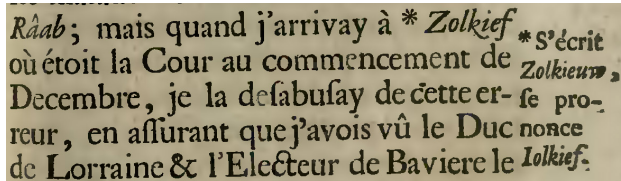
Wobec tego, że prezentowane analizy mają wymiar synchroniczno-kontrastywny (odnoszą się bowiem do kontaktów polsko-francuskich w konkretnym przekroju synchronicznym), poza zasięgiem rozważań pozostawiam dociekania na temat etymologii badanych nazw. Zanotowane przez Daleraca toponimy, pod wpływem oddziaływania języka francuskiego w tekście, uległy egzonomizacji, na skutek czego stały się egzonomami w języku docelowym — francuskim⁵. Kontekst wyboru strategii egzonomizacyjnej jest więc istotny dla czynionych analiz. W związku z tym, że koncentruję się na formie wyekscerpowanych *propriów*, nie zaś na ich przynależności do określonej kategorii onimicznej (makrotoponimy, mikrotoponimy, hydronimy, oronimy itd.), pomijam rozważania dotyczące relacji między nazwami a typem oznaczanych przez nie obiektów (Zarębski, 2021). Zachodzące na gruncie poszczególnych języków procesy adaptacyjne dotyczące nazewnictwa obcego (zarówno geograficznego, jak i osobowego) stanowią ważny i dość mocno eksploatowany przedmiot badań (zarówno w perspektywie synchronicznej, jak i diachronicznej)⁶.

Jeśli chodzi o sposób prezentacji genetycznie obcych toponimów w pamiętnikach, to autor stosował dwie techniki. Po pierwsze, formy w różnym stopniu zaadaptowane do francuszczyzny umieszczał w tekście podstawowym, po drugie zaś, formy starające się naśladować (niekiedy błędnie) oryginalną (to jest właściwą dla języka, z którego nazwa pochodziła lub w którym funkcjonowała, zazwyczaj polskiego) wymowę (zapowiedziane formułami typu *se prononce* ‘wymawia się’; *les Polonois disent* ‘Polacy mówią’; *il faut prononcer* ‘należy wymawiać’) i/lub oryginalny zapis (poprzedzone formułami typu *s’écrit* ‘pisze się’; *les Polonois écrivent* ‘Polacy piszą’) stosował w glosach marginesowych (sporadycznie na

⁵ Terminy *egzonim* ‘nazwa własna obiektu geograficznego lub miejsca w języku obcym’, *egzonimizacja* ‘proces tworzenia egzonomów’ i *endonim* ‘nazwa własna obiektu geograficznego lub miejsca w języku oryginalnym’ (Mandola, 2015, s. 83) używane są głównie w kontekście standaryzacji nazw w poszczególnych językach. Ewa Wolnicz-Pawłowska (2006, s. 86), przyjmując ich funkcjonowanie także w obrębie onomastyki, pisze jednak, że „[...] z językoznawczego punktu widzenia — podział na egzonomimy i endonimy nie ma większego sensu”, co nie zmienia faktu, że są to terminy zakorzenione w onomastyce. Badaczka postuluje ponadto używanie terminów: *alonom* ‘każda z nazw odnosząca się do tego samego obiektu’ i *egzonim historyczny* ‘egzonim używany niegdyś’ (s. 90).

⁶ O adaptacji obcych nazw geograficznych do polszczyzny pisali Zofia i Karol Zierhofferowie (2000), zaś adaptacje (egzonimizacje) współczesnych polskich toponimów do francuszczyzny badała Małgorzata Mandola (2017).

zasadzie komentarza włączonego w tekst podstawowy) (zob. rys. 1). Te imitujące właśnie autentyczny materiał onimiczny postaci nazw pełnią swego rodzaju funkcję metajęzykową.

Rys. 1. „Les anecdotes...”, t. I, s. 353

Funkcjonowanie toponimów w pamiętnikach ma konsekwencje dla ich statusu w planie egzonimizacji. Otóż jednostki stanowiące elementy tekstu głównego należałoby uznać za różnego typu egzonimy, gdyż w zamierzeniu Daleraca uległy przyswojeniu do języka francuskiego. Natomiast formy o charakterze metajęzykowym można uznać za dawne polskie endonimy (a w przypadku form zaadaptowanych do polszczyzny z innych języków — za spolonizowane egzonimy).

Leksyka proprialna w procesie zapożyczania do języka docelowego podlega w zasadzie tym samym procesom, czyli integracji fonetycznej, morfologicznej, syntaktycznej i leksykalno-semantycznej (Deroy, 1956; Giraud, 1971; Walter, 1997), co słownictwo apelatywne. Zwłaszcza na początku zakotwiczenia się w danym języku znamienne jest dla niej zjawisko wariantywności. Oczywiście istnieją różnice w akcie zapożyczania tych dwóch klas słownictwa, związane np. w odniesieniu do apelatywów z możliwością jednoczesnego włączenia nazwy i obiektu do rzeczywistości języka docelowego, jak ma to miejsce w przypadku zapożyczonego do francuskiego z języka angielskiego rzeczownika *le volley-ball* ‘piłka siatkowa’ (Giraud, 1971, s. 113). W wypadku nazw własnych takie sytuacje są możliwe, ale zdarzają się znacznie rzadziej.

Trzeba też dodać, że często nawet wysoka ekstensja tekstowa pożyczki nie wpływa na stopień jej stabilizacji formalnej (Bańko i in., 2016, s. 20, 149). Chwiejność formy elementów zapożyczonych charakteryzuje się większą siłą w perspektywie diachronicznej, kiedy natężenie czynników normatywnych — choć rzecz jasna zróżnicowane w zależności od języka — było słabsze niż obecnie. Ponadto część adaptacyjnych propozycji Daleraca miała charakter indywidualny, nie była oparta na uzusie w języku docelowym — francuskim⁷. Dotyczyć to

⁷ Formy nazw zaproponowane przez Daleraca konfrontowano wybiórczo z ich postaciami zamieszczonymi w dawnych onomastykonach francuskich: DGP, GDGC, ED. Przykłady podaje

mogło przede wszystkim nazw mało znanych, np. *Jouanietz/Jovianietz/Joüanietz/Joüaniets*. Rozmiary wariantywności w zakresie poszczególnych jednostek są w tekście znaczne, co w pewnej mierze wynika z dążenia autora do zamieszczania na marginesach pisownianej i/lub brzmieniowej wersji źródłowej (tj. polskiej lub innojęzycznej) nazwy. Pewna jednak grupa toponimów ze względu na rozpowszechnienie funkcjonowała w postaci bardziej ugruntowanej, uświęconej już tradycją używania w języku francuskim, np. *Pologne, Cracovie* (DGP, GDGC, ED). Przystępując do opisu jednostek toponimicznych w dawnym tekście dwujęzycznym, należy te uwarunkowania brać pod uwagę.

Odwołując się do odpowiednio zmodyfikowanej na potrzeby materiału klasyfikacji egzonimów w języku francuskim zaproponowanej przez Małgorzatę Mandolę (2015, 2017), w obrębie wyekscerpowanego materiału można wskazać kilka klas, reprezentujących różne strategie egzonimizacji, które zostaną zaprezentowane w dalszym ciągu wywodu.

2. OD OBCOJĘZycznego CYTATU DO INTEGRACJI GRAFICZNO-FONETYCZNEJ

2.1. Egzofony

Najbliżej języka wyjściowego są te jednostki nazewnicze, które w tekście francuskim funkcjonują w postaci obcych cytatów, np.: *Bar, Berlin, Brody, Budziaki, Grodno, Kaminiec, Kilia, Lipka, Lublin, Lubownia, Nadarzyn, Nitra, Olesko, Opawa, Pokucie, Potok, Radom, Sambor, San*⁸. Mieszczą się w tej grupie również formy wysunięte na margines, poprzedzone formułami wskazującymi na oryginalny zapis, typu *s'écrit*, np. **Buczacz, *Halicz, *Praga, *Prut*. Marginalia tego typu funkcjonują jako oryginalne (polskie) odpowiedniki nazw sfrancuszczonej włączonych do tekstu głównego, np. w tekście głównym *Alich, Bouchach*⁹ — na marginesach **Halicz, *Buczacz*. Mamy tu do czynienia z egzonimami różniącymi się od form źródłowych wymową, określanymi mianem *egzofonów*. Nazwy te — mimo oryginalnej, obcojęzycznej (tu polskiej) postaci w otoczeniu innojęzycznym (tu francuskim) — zostały do francuszczyzny przyswojone fonetycznie, czego śladów nie sposób dostrzec w tekście pisanym. Fakt ten podkreśla Ewa Wolnicz-Pawłowska (2006, s. 86): „Każda nazwa obca (zapożyczona) musi

w oryginalnej pisowni XVII-wiecznej, przy czym każdorazowo zamieniam długie s (ſ) na s oraz modernizuję pisownię wielkich i małych liter. Formy odnotowane na marginesach dzieła poprzedzam asteryskiem *.

⁸ Analogicznie antropimimy, np. *Lubomirski, Sobieski*.

⁹ Formy te są nie w pełni przyswojone do języka francuskiego (zapis wskazuje na wymowę *alif, bu(ſ)s*); pełna ich asymilacja wiązała się z zapisem **Alitch, *Boutchatch*.

podlegać adaptacji fonetycznej, a więc «różni się od nazwy oficjalnej», nigdy nie jest tożsama z oryginałem, nie ma bowiem dwóch języków o identycznej bazie artykulacyjnej. Chociaż nazwę *Berlin* piszemy tak samo po niemiecku, jak po polsku, to inaczej wymawia ten wyraz Niemiec, a inaczej Polak”, a jego słuszności we współczesnej perspektywie kontrastywnej polsko-francuskiej dowodzi na podstawie badań empirycznych M. Mandola (2017, s. 88).

Trzeba też pamiętać, że onimy zapisane zgodnie z polskimi zwyczajami graficznymi w wymowie francuskiej mogły w niektórych wypadkach dużo bardziej odbiegać od wersji oryginalnej (np. dotyczy to realizacji głoski zapisywanej przy pomocy grafemów *u*, *y*, nosowej wymowy połączeń typu *am*, *an*, *in*, wymowy *c* w wygłosie). Ponadto, jak wynika z obserwacji użyc kontekstowych, formy te zostały przyswojone do francuskiej gramatyki, co przejawia się w blokadzie fleksji oraz, choć nie w każdym przypadku możemy to w pełni dostrzec, zmianach w zakresie kategorii rodzaju i liczby, np. *la Pokucie* (użycie żeńskiego rodzajnika określonego przed nazwą mającą w języku wyjściowym rodzaj nijaki) (zob. rozdział 4).

Warto wspomnieć, iż niektóre egzofony mogą pośrednio poświadczać dawną wymowę polskich głosek, np. *e* pochylonego w formie *Kaminiec*.

2.2. Egzografy

2.2.1. Formy różniące się w zakresie użycia znaków diakrytycznych

Dalerac w celu jak najwierniejszego odzwierciedlenia pejzażu onimicznego przemierzanych terytoriów stosował taktykę umieszczania na marginesach form źródłowych, zgodnych z polskim uzusem panującym w tamtym czasie w obszarze używania polszczyzny. Wiadomo jednak, że w odniesieniu do interesującej nas epoki nie dysponujemy wykazem restrykcji w zakresie normy dotyczącej pisowni omawianych jednostek czy innych zjawisk językowych. Trzeba dodać, że w propozycjach autorskich pamiętnikarza pojawia się sporo różnego typu usterrek (brak polskich diakrytów, wprowadzanie diakrytów francuskich, substytucje liter itd.), np. **Bakow*, **Bog*, **Braçław*, **Buçko*, **Dziza*, **Yasłowieç*, **Lopuczna*, **Międzybôz*, **Płohuw*, **Podaięc*, **Podohortsé*, **Przévorska*, **Sbaracz*, **Sborow*, **Słoczow*, **Sniatyn*, **Sotczowa*, **Stanislawow*, **Czerryn/Czerrin* ‘Czehryń’, **Uscie*, **Viez*, **Zolkieuv*, **Zurawno*, **Zwanieç*. Wynikają one najprawdopodobniej z niedostatecznej znajomości polszczyzny, z niewystarczających konsultacji z natywnymi użytkownikami języka czy może wreszcie z samej niekompetencji nieznanych z imienia i nazwiska konsultantów Daleraca. Formy pozbawione polskich diakrytów pojawiają się również w tekście zasadniczym, np. *Bialogrod*, *Novogrodek*, *Pieskova Skala*, *Zolkiew*, co w tym przypadku należy uznać za przejaw jednej ze strategii egzonomizacyjnych, których celem było dostosowanie

postaci nazw do języka francuskiego. Przykłady tego typu różniące się pisownią reprezentują klasę egzografów.

2.2.2. Formy naśladowujące oryginalną wymowę

Drugą grupę w obrębie kategorii egzografów stanowią te nazwy, których francuski zapis nawiązuje do oryginalnej wymowy polskiej. Dokonano w nich takich modyfikacji w zakresie pisowni, które umożliwiłyby odczytanie przez odbiorcę francuskojęzycznego bliskie wymowie polskiej (m.in. użyto diakrytów typowych dla alfabetu francuskiego, zastosowano rozmaite substytucje grafemów). Zjawiska odzwierciedlone w przywołanych jednostkach można uznać za przejaw asymilacji fonetycznej o różnym natężeniu — od integracji pełnej lub prawie pełnej, np. *Bakouf*, *Oppava*, *Perecop*, *Sân*, *Vissotsko*, *Vitouf*, *Yavorouf*, *Yassi*, *Zamosch*¹⁰, po słabszą, częściową, np. *Dniepre*, *Dniestre*, *Yaroslave* (dodanie finalnego *e* służy podtrzymaniu wymowy poprzedzającej spółgłoski lub grupy spółgłoskowej, które we francuszczyźnie są zwykle nieme w wygłosie)¹¹.

Mechanizmy stosowane przez autora w celu uzyskania efektu oryginalnej wymowy nazw mają wielowymiarowy charakter i na ogół pozostają w zgodzie z zaleceniami autorów dawnych gramatyk francusko-polskich i podręczników przeznaczonych dla Francuzów (*Grammatyka francusko-polska*, 1772, s. 3–29; Kopczyński, 1807; zob. Zarębski, 2018a). Na ogół dźwięki obecne zarówno we francuszczyźnie, jak i w polszczyźnie Dalerac starał się oddawać z francuska, por. przykłady *Żywiec* > *Giviets*, *Kalnyk* > *Kalnic*. W badanym materiale można wskazać następujące zjawiska szczegółowe dotyczące zapisu głosek, którymi nie dysponuje język francuski, albo też takich, które są inaczej zapisywane w alfabecie francuskim¹² (por. Mandola, 2017):

1) samogłoski:

- pol. *ę* > fr. *en*, np. *Będzin* > *Bengin*, *Częstochowa* > *Chenstokova*;
- pol. *e* > fr. *i*, np. *Kamieniec* > *Kamíniec* (w przypadku *é* pochylonego) // fr. *e* (utożsamiane przez autora z fr. *é* zamkniętym), np. *Pietrowice* > *Pietrovitzé*, *Samocice* > *Samotitzé*;

¹⁰ Analogicznie autor postępuje z polskimi nazwiskami, np. **Iablonowski*, *Lubomirsky*.

¹¹ Por. „Muty na końcu terminów położone milczą, jeżeli następuje konsona [...]” (*Grammatyka francusko-polska*, 1772, s. 11).

¹² Katalog modyfikacji adaptacyjnych Daleraca poszerza też materiał apelatywny oraz antroponimiczny, np. pol. *q* > fr. *om*, np. *Dąbrowski* > *Dombroski*; pol. *g* > fr. *gu*, np. *Ogiński* > *Oguński*; pol. *ń* (*ni*) > fr. *gn*, np. *Konieczpolski* > *Cogniets-Polski*; pol. *szcz* > fr. *sez*, np. *Szczuka* > **Sczuka* // fr. *ch*, np. *Szczuka* > *Chouka*; pol. *wsk* (wymowa [fsk]) > fr. *sk*, np. *Dąbrowski* > *Dombroski* (Zarębski, 2018a).

– pol. *y* > fr. *i*, np. *Krzywe* > *Krivé*, *Tarnowskie Góry* > *Tarnoskigouri* // fr. *y*, np. *Tarnosky Goury* // fr. *e* (utożsamiane przez autora z fr. *é* zamkniętym), np. *Tyszkiewicz* > *Teskievits*;

– pol. *u* > fr. *ou*, np. *Buczacz* > *Bouchach*, *Bug* > *Boug*, *Busko* > *Boutsko* // fr. *o*, np. *Bug* > **Bog*, podobnie też pol. *ó* > fr. *ou*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*, *Międzybórz* > *Mggibouge* (sic!), *Zborów* > *Sborouf*, rzadziej pol. *ó* > fr. *o*, np. *Zborów* > **Sborow* // fr. *ô*, np. *Międzybóź* > **Międzybôz* (każdorazowo w formach poprzedzonych formułą fr. *se prononce* ‘wymawia się’); zapisy tego typu świadczą o wahaniach artykulacji dawnego *o* długiego w polszczyźnie doby średniopolskiej;

– pol. *oN* > fr. *u*, np. *Radom* > **Radum* (mechanizm ten możemy interpretować dwojako: 1) *o* w pozycji zależnej w polszczyźnie miało podwyższoną artykulację równą *u*, co wiernie naśladuje zapis francuski — byłby to przykład egzofonu; 2) w kontekście analogii do wymowy pożyczek łacińskich typu *aquarium*, *calcium*, w których wygłosowe połączenie *-um* wymawia się we francuszczyźnie jak [-ɔm]¹³.

2) spółgłoski i grupy spółgłoskowe:

– pol. *k* > fr. *c*, np. *Kalnyk* > *Kalnic*, *Kruczyn* > *Crotchin*;

– pol. *ch* > fr. *k*, np. *Bochnia* > *Boknia*, *Chocim* > *Kotchim*, *Czernichów* > *Chernikovie*, *Częstochowa* > *Chenstokova*;

– pol. *h* (spółgłoska dźwięczna występująca w dawniej¹⁴ wymowie na pograniczu językowym ruskim, czeskim i słowackim; Klemensiewicz i in., 1981, s. 141–142) > fr. *h* (w języku francuskim w wyrazach rodzimych jest nieme, a w obcych — przydechowe), np. *Halicz* > *Halich*, *Podhajce* > *Podahiets*, **Podhayietz*, *Podhorce* > *Podohortse* lub pominięcie w formie francuskiej, np. *Halicz* > *Alich*, *Podhajce* > *Podaięc*;

– pol. *c* > fr. *ts*, np. *Braclaw* > *Bratsłaf*, *Bratsławie*, *Podhajce* > *Podahiets* // fr. *tz*, np. *Jazłowiec* > *Yaslovietz*, *Pac* > *Patz* // fr. *ç*, np. *Braclaw* > *Braclaw*, *Jazłowiec* > *Yasłowieç* // fr. *c*, *ck*, *k* wymawiane na końcu wyrazu jak *k*, np. *Kamieniec* > *Kaminiec*, *Camienick*, *Kaminiek*;

– pol. *cz* oznaczające spółgłoskę [č] > fr. *ch*, np. *Czemerica* > *Chemerits*¹⁵ // fr. *th*, np. *Łowicz* > *Lovith* // fr. *tch*, np. *Soczawa* > *Sotchova*, *Thumacz* > *Tloumatch*,

¹³ Forma *Radum* została użyta na marginesie po formule fr. *s'écrit* ‘pisze się’, zaś w tekście zasadniczym pojawiła się postać *Radom*.

¹⁴ Zanik dźwięcznego *h* w polszczyźnie, podobnie jak przedniojęzykowego *l*, nastąpił w dobie nowopolskiej (dziś wymowa ta ma charakter regionalny, kresowy) (Bajerowa, 2005, s. 56).

¹⁵ Zapis *Chemerits* z nagłosowym [j] nie odzwierciedla w pełni pol. wymowy *Czemerica*, więc tylko częściowo oddaje brzmienie oryginalne.

Złoczów > *Slotchuf* // fr. *ch*, np. *Buczacz* > *Bouchach* // fr. *sch*, np. *Tłumacz* > *Tlomasch* // fr. *z*, np. *Buczacz* > **Buczaz* // fr. *x*, np. *Smotrycz* > *Smotrix*;

– pol. *z* > fr. *s*, np. *Gniezno* > *Gnesne*, *Poznań* > *Posnanie*, *Złoczów* > *Slotehouf*;

– pol. *ż* > fr. *g*, np. *Żywiec* > *Giviets* // fr. *j*, np. *Żurawno* > *Jurafno*, *Żwaniec* > *Jovaniets* // fr. *i*, np. *Żółkiew* > *Iolkief*, *Żwaniec* > **Ioaniets*, w wygłosie pol. *-ż*, które w wymowie ulega ubezdźwięcznieniu w [š] > fr. *-ch*, np. *Zbaraż* > *Sbarach*;

– pol. *rz* > fr. *r*, np. *Brześć* > *Bretch*, *Przemyśl* > *Primislie*, *Racibórz* > *Ratibor* // fr. *rz*, np. *Przeworsk* > *Przévorska*;

– pol. *dź* > fr. *dg*, np. *Budziak* > *Boudgiac*;

– pol. *ś* (*si*) > fr. *s*, np. *Tyśmienica* > *Tismenitz* // fr. *sch*, np. *Śniatyn* > *Schniatyn* // fr. *ki*, np. *Podlasie* > *Podlakie*;

– pol. *sz* > fr. *ch*, np. *Łopuszna* > *Lopouchna* // fr. *tch*, np. *Rzeszów* > *Reetchouf*;

– pol. *w* > fr. *v*, np. *Wysocko* > *Vissotsko*, ubezdźwięczniona głoska pol. [v] > fr. *f*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*, *Tarnów* > *Tarnouf*, *Żółkiew* > *Zolkief* (por. też swoiste hiperyzmy typu *Żurawno* > *Jurafno*);

– pol. przedniojęzykowo-zębowe *ł* > fr. *l*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*;

– pol. półotwarta głoska *j* > fr. *y*, np. *Jaworów* > *Yavorouf*, *Jarosław* > *Yaroslave*, *Janów* > *Yanouf*, *Jassy* > *Yassi*, *Stryj* > *Strye*;

– grupy spółgłoskowe, m.in. pol. *ś* (*ści*) > fr. *tch*, np. *Brześć* > *Bretch* // fr. *ch*, np. *Uście* > *Ouch* // fr. *szci*, np. *Uście* > *Uszcie* // fr. *gici*, np. *Zamość* > *Samogicie*, pol. *żw* > fr. *jov*, np. *Żwaniec* > *Jovanietz* // fr. *joü*, np. *Żwaniec* > *Joüanietz*; grupy spółgłoskowe autor próbuje rozbić samogłoskami epentetycznymi ułatwiającymi Francuzowi trudną wymowę, np. *Żwaniec* > *Jovanietz*, *Piotrków* > *Pietrecouf*.

3. PRZEJMOWANIE NAZW ZA POMOCĄ JĘZYKA POŚREDNICZĄCEGO

W pamiętnikach Daleraca występują również toponimy z polskiej i okołopolskiej przestrzeni geograficznej w postaci przejętej do tekstu francuskiego za pośrednictwem łaciny i języka niemieckiego, a rzadziej innych, np. tureckiego.

3.1. Toponimy przejęte za pośrednictwem łaciny

Pewną grupę w korpusie analizowanych egzoniimów stanowią formy, które nawiązują do ich zlatynizowanej postaci. Na potrzeby tekstu w dalszej kolejności autor dokonał w mniejszym lub większym zakresie ich adaptacji do francuszczyzny (por. rozdział 4). Przyjęta strategia egzoniimizacji dotyczy nazw odnoszących się

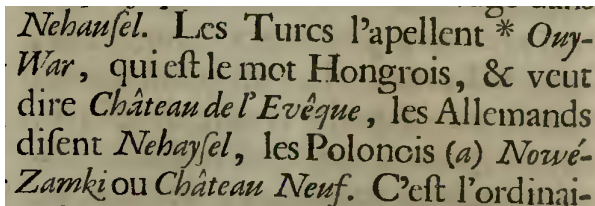
do obiektów powszechnie znanych, historycznie istotnych i obecnych w świadomości XVII-wiecznych warstw wykształconych. Przywołane nazwy geograficzne można uznać za ówczesne internacjonalizmy toponimiczne, np. *Bakova/Bacovie* (łac. *Bacovia*, pol. *Baków*), *Boristene/Boristhene* (łac. *Borysthenes*, pol. *Dniepr*), *Cracovie* (łac. *Cracovia*, pol. *Kraków*), *Kiovie* (łac. *Kiovia*, pol. *Kijów*), *Leopol* (łac. *Leopolis*, pol. *Lwów*), *Lithüanie* (łac. *Lituania*, pol. *Litwa*), *Livonie* (łac. *Livonia*, pol. *Liwonia*), *Moldavie* (łac. *Moldavia*, pol. *Mołdawia*), *Montes Carpatici* (łac. *Carpates*, pol. *Karpaty*), *Moravie* (łac. *Moravia*, pol. *Morawy*), *Moscovie* (łac. *Moscovia*, pol. *Moskwa*), *Oppava* (łac. *Oppavia*, pol. *Opawa*), *Pologne* (łac. *Polonia*, pol. *Polska*), *Russie* (łac. *Russia*, pol. *Rosja*), *Severie* (łac. *Severia*, pol. *Siewierszczyzna*), *Silesie* (łac. *Silesia*, pol. *Śląsk*), *Siradie* (łac. *Siradia*, pol. *Sieradz*), *Warsovie/Varsovie* (łac. *Varsovia*, pol. *Warszawa*), *Volhynie* (łac. *Volhynia/Volhinia*, pol. *Wołyń*).

3.2. Toponimy przejęte za pośrednictwem języka niemieckiego

Nieliczne nazwy autor przejmując za pośrednictwem języka niemieckiego. Pojawiają się one w dwóch sytuacjach:

1) użycia egzonimu wyłącznie w formie nawiązującej do języka niemieckiego, np. *Breslaw* (niem. *Breslau*, pol. *Wrocław*), *Dantsiek* (niem. *Danzig*, pol. *Gdańsk*), *Mariembourg* (niem. *Marienburg*, pol. *Malbork*), *Oder* (niem. *Oder*, pol. *Odra*), *Wilna* (niem. *Wilna/Vilnius*, pol. *Wilno*);

2) użycia egzonimu w formie nawiązującej do języka niemieckiego jako obocznej do wersji innojęzycznych użytych w obrębie synonimicznych szeregów nazewniczych¹⁶, np. *Bronsberg* (niem. *Braünsberg/Braunsberg*, pol. *Braniewo*), *Nehausel* (niem. *Neuhäus[e]l*, pol. *Nowe Zamki*), *Tropau/Oppava* (niem. *Troppau*, pol. *Opawa*), *Warmeland/Warmie* (niem. *Warmeland/Ermland*, pol. *Warmia*) (zob. rys. 2).

Nehausel. Les Turcs l'appellent Ouy-
War, qui est le mot Hongrois, & veut
dire Chateau de l'Evêque, les Allemands
disent Nehausel, les Polonois (a) Nowé-
Zamki ou Chateau Neuf. C'est l'ordinai-*

Rys. 2. „Les Anecdotes...”, t. I, s. 80

¹⁶ Autor każdorazowo zaznacza, że dana forma funkcjonuje w języku niemieckim.

3.3. Toponimy przejęte za pośrednictwem innych języków

Z rzadka tylko — również w obrębie szeregów synonimicznych skupiających różnojęzyczne postaci danej nazwy — autor prezentuje toponimy w postaci innej niż łacińska czy niemiecka, np. węgierskiej, por. *Ouy-War* (pol. *Nowe Zamki*), czy tureckiej, por. *Tourla* (pol. *Dniestr*).

3.4. Zapożyczenia zwrotne

Kolejną grupę stanowią takie nazwy, które w języku francuskim funkcjonują jako wyrazy pospolite, zaś w języku polskim należą do planu toponimicznego. Ich transpozycja do francuszczyzny dokonuje się według ustaleń M. Mandoli (2015, s. 89–90) na zasadzie tzw. zapożyczeń zwrotnych, zbudowanych według schematu: fr. apelatyw > pol. toponim > fr. toponim. Można tu wskazać nieliczne przykłady, typu *Vilanouf* (pol. *Wilanów*; por. fr. *la ville neuve*).

4. ASYMILACJA MORFOLOGICZNO-SKŁADNIOWA

Wiele spośród należących do korpusu jednostek nazewniczych uległo w tekście Daleraca mechanizmom adaptacyjnym w zakresie morfologii i składni. W dalszej części tego rozdziału omówione zostaną najważniejsze wykładniki przyswojenia na poziomie morfosyntaktycznym (por. Mandola, 2017).

4.1. Zmiany w obrębie kategorii gramatycznych (rodzaju i liczby)

W języku francuskim nazwy miast — prócz kilku wyjątków — są zwykle rodzaju żeńskiego, choć ze względu na brak rodzajnika zdarzają się w tym względzie wahania. Rodzaj żeński mają także nazwy krajów, prowincji i regionów zakończone na *-e* (oprócz toponimów z bardziej egzotycznej przestrzeni geograficznej, np. *Le Cambodge*). Nazwom zakończonym na inną samogłoskę lub spółgłoskę przynależy rodzaj męski (Riegel i in., 1997, s. 178; Kacprzak, Sypnicki, 2002, s. 113). Kierując się tą regułą, trzeba zauważyć, że do zmiany rodzaju wobec form polskich doszło w następujących przypadkach: pol. r. ż. > fr. r. m., np. *Tismenitz* (pol. *Tysmienica*, fr. wsp. *Tysmenytsia*), pol. r. n. > fr. r. ż., np. *Gnesne* (pol. *Gniezno*, fr. wsp. *Gnèsne*) (DGP, ED, GDGC: *Gnesne*), pol. r. n. > fr. r. m., np. *Skolia* (pol. *Skole*, fr. wsp. *Skole*).

Brak determinantów w tekście francuskim uniemożliwia jednak dokładną identyfikację rodzajową przywołanych jednostek, podobnie zresztą ma to miejsce w odniesieniu do wielu innych form, np. *Boutsko* (pol. *Busk*, fr. wsp. *Bousk*), *Polotsko* (pol. *Połock*, fr. wsp. *Polotsk/Polatsk*) (DGP: *Polocski/Poloczsk*,

ED, GDGC: *Poloczko*), *Smolensko* (pol. *Smoleńsk*, fr. wsp. *Smolensk*) (GDGC: *Jaroslav, Smolensko*), *Minski* (pol. *Mińsk*, fr. wsp. *Minsk*) (DGP, ED: *Minski*, GDGC: *Minsky/Minski*), *Przévorska* (pol. *Przeworsk*, fr. wsp. *Przeworsk*) (GDGC: *Przeworsk*), które na ogół w tożsamej bądź podobnej postaci zostały odnotowane w wielkich kompendiach geograficznych i encyklopedycznych z tego czasu — DGP, ED, GDGC¹⁷.

Trzeba podkreślić, że w odniesieniu do niektórych nazw autor stara się używać żeńskiego wykładnika toponimicznego *-ie* (w liczbie pojedynczej), charakterystycznego dla francuskich nazw regionów: fr. r. ż. < pol. r. ż., np. *Livonie* (pol. *Liwonia*), *Moldavie* (pol. *Mołdawia*), *Transylvanie* (pol. *Transylwania*), *Valakie* (pol. *Wołoszczyzna*), fr. r. ż. < pol. r. m., np. *Volhynie* (pol. *Wołyń*), fr. r. ż. < pol. r. n., np. *Podlakie* (pol. *Podlasie*), *Podolie* (pol. *Podole*), fr. r. ż. < pol. l. mn., np. *Moravie* (pol. *Morawy*), także w odniesieniu do nazw miast: fr. r. ż. < pol. r. m., np. *Bratslawie* (pol. *Braclaw*), *Chernikovie* (pol. *Czernihów*), *Kiovie* (pol. *Kijów*), *Posnanie* (pol. *Poznań*), *Primislie* (pol. *Przemysł*), *Siradie* (pol. *Sieradz*), fr. r. ż. < pol. l. mn., np. *Chimernie* (pol. *Czemierniki*).

Jeśli zaś chodzi o kategorię liczby, to jej typowym wykładnikiem jest we francuszczyźnie morfem *-s* (Kacprzak, Sypnicki, 2002, s. 119–124). Nie wydaje się jednak, by zapisy typu *Kelms* (pol. *Chelm*, fr. wsp. *Chelm*) (DGP, GDGC: *Chelm*) wiązały się z próbą przekształcenia nazwy w pluralną. Zjawisko depluralizacji nazw oryginalnych dokumentują natomiast następujące jednostki, np. *Glivietz* (pol. *Gliwice*, fr. wsp. *Gliwice*) (DGP: *Glevitz*)¹⁸, *Trok* (pol. *Troki*, fr. wsp. *Trokaï*) (DGP; ED; GDGC: *Troki*), a także przywołane *Moravie* i *Chimernie*. Analogiczny mechanizm obserwujemy w odniesieniu do formy *Podahiets* (pol. *Podhajce*, fr. wsp. *Pidhaïtsi/Podgaïtsy*) (ED: *Podhaice*), gdzie *-s* jest nie tyle markerem l. mn., ile służy potrzebie uzyskania w połączeniu z głosek *t* dźwięku zbliżonego do pol. fonemu [c].

4.2. Użycie determinantów

Opatrzanie nazwy rodzajnikiem określonym zgodnie z regułą języka francuskiego, wymagającą użycia determinantu przed toponimami (nazwami prowincji, regionów, rzek, krajów itd.), z wyjątkiem nazw miast (Riegel i in., 1997, s. 177), ilustrują formy: *le Boudgiac* (pol. *Budziak*), *le Bouk* (pol. *Bug*), *la Courlande* (pol. *Kurlandia*), *la Krimée* (pol. *Krym*), *la Livonie* (pol. *Liwonia*), *la Moldavie* (pol. *Mołdawia*), *la Moravie* (pol. *Morawy*), *la Podlakie* (pol. *Podlasie*), *la Podolie* (pol. *Podole*), *la Samogicie* (pol. *Żmudź*), *la Transylvanie* (pol. *Transylwania*), *la Valakie* (pol. *Wołoszczyzna*), *la Volhynie* (pol. *Wołyń*).

¹⁷ Brak w tych opracowaniach nazw miejscowości mało znanych, np.: *Busk, Skole, Tyśmienica*.

¹⁸ Możliwe jednak, że nazwa ta pojawiła się pod wpływem formy niemieckiej *Gleiwitz*.

5. TŁUMACZENIE NAZW

Zastępowanie nazwy francuskim ekwiwalentem semantycznym stanowi przejaw tej strategii egzonimizacyjnej, która ma na celu maksymalne oddalenie od formy wyjściowej. W analizowanym materiale przykłady tego typu są rzadkie. Dotyczą bowiem toponimów: fr. *Kilia la Neuve* < pol. *Kilia Nova*, fr. *Kilia la Vieille* < pol. *Kilia Stara*, fr. *Château Neuf* < pol. *Nowé Zamki*, przy czym w ostatnim przypadku doszło do zmiany w zakresie kategorii liczby (forma źródłowa w l. mn. > forma docelowa w l. poj.). Sytuacje tego typu, odwołując się do definicji Luciena Tesnière'a, M. Mandola (2015, s. 93) określa mianem tłumaczenia z transpozycją.

6. PODSUMOWANIE

Autor XVII-wiecznych pamiętników stanął przed niełatwym zadaniem przybliżenia egzotycznych nazw ówczesnemu odbiorcy francuskojęzycznemu. W dodatku sam sobie jeszcze ten zamiar utrudnił, dążąc do zawarcia w tekście form, które: 1) byłyby najbliższe oryginalnej wymowie; 2) odzwierciedlałyby oryginalną pisownię; 3) asymilowałyby się do grafii, fonetyki i gramatyki francuskiej; 4) stanowiłyby francuskie ekwiwalenty semantyczne obcych nazw; 5) reprezentowałyby bogate, często wieloelementowe, ciągi synonimiczne różnojęzycznych nazw (aloniów) odnoszących się do tego samego obiektu. Tendencje, którymi kierował się Dalerac, nie mogły pozostawać ze sobą w zgodzie, choć autor starał się przynajmniej typograficznie różnicować zebrane nazwy, umieszczając — jak wspomniano — formy bliskie źródłowym na marginesach. Wielokrotnie jednak w obrębie tekstu głównego pozwalał sobie na prezentację różnych wariantów (graficzno-fonetycznych, morfologicznych, leksykalnych itd.) danego onimu, co tylko w niewielkiej mierze wynikało z trudności związanych z zapanowaniem nad tak obszernym dziełem. Nie zawsze bowiem udawało się pamiętnikarzowi (a na etapie przygotowywania tekstu do druku — wydawcy) uniknąć różnego rodzaju oboczności. Często przecież warianty pojawiają się w bliskim sąsiedztwie jako swoista maniera stylistyczna, ale i świadectwo erudycji oraz obeznania autora z różnymi źródłami.

Wydaje się, że zastosowany repertuar strategii w zakresie egzonimizacji genetycznie niefrancuskojęzycznych nazw miał charakter świadomy. Oscylował też pomiędzy wyborem indywidualnym, idiolektalnym a użyciem kolektywnym, uświęconym w jakimś stopniu tradycją używania poszczególnych onimów. Jak się bowiem okazuje, nazwy obiektów dużych, znaczących, z różnych powodów znanych, popularnych Dalerac stara się przytaczać w formie w pewnym sensie obiegowej, poświadczonej w ówczesnych źródłach geograficznych i kartograficznych. Tu pamiętnikarz na eksperymenty sobie nie pozwala, bo czemu miałyby

one zresztą służyć? Już choćby z obostrzeń gatunkowych wynika, że literatura dokumentu osobistego stawia na dane faktograficzne. Skoro autor dysponował nazwą, funkcjonującą w obiegu międzynarodowym, a nie ograniczoną zasięgiem wyłącznie do języków źródłowych (tu głównie polszczyzny), to jej właśnie używał, ewentualnie wyposażał w odpowiedniki różnojęzyczne.

Natomiast w przypadku nazw obiektów małych, mniej znanych lub w ogóle nieznanych (niektórych miast, miasteczek, wiosek), Dalerac zmuszony był uciekać się do własnej kompetencji językowej. Notował formy, tak jak je słyszał, tak, jak mu się wydawało, że się je zapisuje, konfrontował (jakoby) z natywnymi użytkownikami języka (zresztą też niespecjalistami), tworzył własne propozycje, które w różnym stopniu ocierały się — w zależności od autorskich celów — o translokację czy różne oblicza adaptacji językowej.

Analizowane pamiętniki mają — jak starano się wykazać w niniejszym tekście — dużą wartość dla porównawczych badań lingwistycznych, których wymiar ze względu na bogactwo językowe tekstu znacznie wykracza poza komparatystyczne ujęcie francusko-polskie. Dalsze prace nad pamiętnikami Daleraca, ich kontekstami wielojęzycznymi, kulturowymi, historycznymi i tekstologicznymi, mogą przynieść jeszcze wiele ciekawych obserwacji w ujęciu porównawczym socjolingwistyki historycznej.

SKRÓTY

- fr. — francuski
- fr. wsp. — francuski współczesny
- l. mn. — liczba mnoga
- l. poj. — liczba pojedyncza
- łac. — łaciński
- niem. — niemiecki
- pol. — polski
- r. m. — rodzaj męski
- r. n. — rodzaj nijaki
- r. ż. — rodzaj żeński

LITERATURA

- Bajerowa, I. (2005). *Zarys historii języka polskiego 1939–2000* [An outline of the history of the Polish language 1939–2000]. Warszawa: PWN.
- Baňko, M., Svobodová, D., Raczaszek-Leonardi, J., Tatjewski, M. (2016). *Nie całkiem obce: Zapożyczenia wyrazowe w języku polskim i czeskim* [Not quite foreign: Word borrowings in Polish and Czech]. Warszawa: Wydawnictwo UW. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323522058>

- Chynczewska-Hennel, T. (1994). *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców* [The Republic of Poland in the 17th century in the eyes of foreigners]. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Czermińska, M. (2000). *Autobiograficzny trójkąt: Świadectwo, wyznanie i wyzwanie* [The autobiographical triangle: Witness, confession and challenge]. Kraków: Universitas.
- Deroy, L. (1956). *L'emprunt linguistique*. Paris: Les Belles Lettres.
- DGP = Echard, L. (1767). *Dictionnaire géographique portatif, ou Description de tous les royaumes, provinces, villes, patriarchats, éveschés, duchés, comtés, marquisats (...) des quatre parties du monde* (Vosgien [J.-B. Ladvoat], tłum.). Paris: Les Libraires Associés.
- ED = Diderot, D., le Rond d'Alembert, J. (red.). (1751–1772). *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751–1765: t. 1–17, 1762–1772: t. 1–11). Paris: Briasson etc.
- Folkierski, W. (1925). *Kłopoty francuskiego autora XVII wieku z polszczyzną* [Troubles of a French author of the 17th century with the Polish language]. Kraków: Drukarnia W. L. Anczyca i Spółki.
- Gałkowski, A. (2018). Onomastyka translatoryczna a translatoryka onomastyczna [Translational onomastics and onomastic translation]. W: U. Bijak, H. Górny i M. Magda-Czekaj (red.), *Onomastyka — neohumanistyka — nauki społeczne* (s. 129–138). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- GDGC = Bruzen de la Martinière, A.-A. (1726–1739). *Le grand dictionnaire géographique et critique* (t. 1–10). La Haye–Amsterdam–Rotterdam: P. Gosse etc.
- Giraud, P. (1971). *Les mots étrangers*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Girys-Czagowiec, W. (2005). Obraz siedemnastowiecznej Polski i jej mieszkańców w oczach cudzoziemców [The image of seventeenth-century Poland and its inhabitants in the eyes of foreigners]. *Napis*, 11, 9–20. <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/67366/edition/56569/>
- Grammatyka francusko-polska albo sposob najszybszy do nauczenia się tak Polakowi francuskiego iako też Francuzowi polskiego języka. Dla wygody uczących się, popięte do druku podana* (1772). Warszawa: Drukarnia J. K. Mci. y Rzplitey u XX. Scholarum Piarum. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/222681>
- Kacprzak, A., Sypnicki, J. (2002). *Éléments de grammaire française*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Klemensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbańczyk, S. (1981). *Gramatyka historyczna języka polskiego* [Historical grammar of the Polish language]. Warszawa: PWN.
- Kopczyński, O. (1807). *Essai de grammaire polonaise, pratique et raisonnée, pour les Français*. Varsovie: De l'imprimerie des Piaristes.
- Kraushar, A. (1883). [Dalerac, F.P.], *Pamiętniki kawalera de Beaujeu* [Memoirs of Chevalier de Beaujeu], przeł. i oprac. A. Kraushar. Kraków: Czcionkami Drukarni Związkowej pod zarządem A. Szyjewskiego.
- Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jeans Sobieski III du nom* (1699) (t. 1–2). Amsterdam: Henry Desbordes.
- Mandola, M. (2012). French exonyms for Polish toponyms. W: P. Woodman (red.), *The Great Toponymic Dyvide: Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms* (s. 127–152). Warszawa: GUGiK.
- Mandola, M. (2015). Egzonimizacja polskich toponimów w języku francuskim [Exonymisation of toponyms of the territory of Poland in French language]. W: A. Gałkowski, R. Gliwa (red.), *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze* (s. 81–95). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7969-626-0.08>

- Mandola, M. (2017). *Les équivalents français des noms géographiques polonais: l'exonymisation en français des toponymes du territoire de la Pologne*. Littératures. Université Rennes 2. Français. <https://theses.hal.science/tel-01585303/>
- Memoires...* = [Dalerac, F.P.] (1698). *Memoires du chevalier de Beaujeu contenant ses divers voyages, tant en Pologne, en Allemagne, qu'en Hongrie, avec des relations particulieres des guerres et des affaires de ces pays-là depuis l'année MDCLXXIX*. Paris: Claude Barbin.
- Milewski, D. (2019). Jan Sobieski w oczach cudzoziemskich pamiętnikarzy [Jan Sobieski in the eyes of foreign diarists]. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 146(2), 433–448. <http://dx.doi.org/10.4467/20844069ph.19.022.9918>
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch., Rioul, R. (1997). *Grammaire méthodique du français* (wyd. 3). Paris: Presses Universitaires de France.
- Targosz, K. (1991). *Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych* [Jan III Sobieski as a patron of sciences and scientists]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Targosz, K. (1992). Nieznane „portrety” Jana III i Marii Kazimiery pióra François Paulin Daleraca oraz ich autor [Unknown “portraits” of Jan III and Marie Casimire by François Paulin Dalerac, and their author]. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, 102, 111–120.
- Targosz, K. (1997). Relacja księdza F.D.S. o Polsce czasów Jana III Sobieskiego (próba rozszyfrowania autorstwa) [The account of father F.D.S. about Poland in the times of Jan III Sobieski (an attempt to establish the authorship)]. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 42(3/4), 31–62.
- Walter, H. (1997). *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. Paris: Robert Laffont.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). Standaryzacja nazw geograficznych poza granicami Polski. Problematyka językowa [Standardization of geographical names beyond Polish borders. Linguistic issues]. *Prace Językoznawcze*, 8, 79–93.
- Zarębski, R. (2018a). Z dziejów językowych kontaktów polsko-francuskich. Polszczyzna w XVII-wiecznym pamiętniku F.P. Dalairaca pt. *Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom* [On the linguistic history of Polish-French contacts. The Polish language in the 17th-century diary by F.P. Dalairac titled *Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom*]. *Poradnik Językowy*, 2/2018, 14–27.
- Zarębski, R. (2018b). Pamiętniki jako źródło wiedzy o kształtowaniu się kompetencji leksykalnej (na przykładzie XVII-wiecznych *Les anecdotes de Pologne...* F.P. Dalairaca) [Diaries as a source of knowledge about the development of lexical competence as exemplified by the 17th century *les anecdotes de Pologne...* by F.P. Dalairac]. *Acta Universitatis Lodzianis: Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, 25, 150–170. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.25.14>
- Zarębski, R. (2021). Nazwy geograficzne z obszaru siedemnastowiecznej Polski i terenów ościennych w pamiętniku Franciszka Daleraca pt. „*Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom*” [Geographical names from 17th century Poland and the neighbouring regions in the diary of Franciszek Dalerac titled “*Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom*”]. *Onomastica*, 65(2), 151–164. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.10>
- Zarębski, R. (2022). Pejzaż onimiczny a kontakty językowe polsko-francuskie w XVII-wiecznych pamiętnikach François Paulina Dalairaca [The landscape of proper names and Polish-French linguistic contacts in the 17th century memoirs of François Paulin Dalairac]. *Prace Językoznawcze*, 24(2), 21–35. <https://doi.org/10.31648/pj.7727>
- Zierhoffer, K., Zierhofferowa, Z. (2000). *Nazwy zachodnioeuropejskie w języku polskim a związki Polski z kulturą Europy* [Western European names in the Polish language and Poland's relations with European culture]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

SUMMARY

EXONYMIZATION OF POLISH AND POLONIZED GEOGRAPHICAL NAMES IN 17TH-CENTURY FRENCH
(BASED ON THE MEMOIRS OF FRANÇOIS PAULIN DALERAC)

This paper discusses the exonymization strategies applied to Polish and Polonized geographical names in the French memoirs of François Paulin Dalerac. It is established that the author, in order to bring the exotic names closer to the French audience, on the one hand used a wide range of adaptation techniques (foreign quotations, graphical modifications, taking over names with the help of intermediary languages, reflexive loanwords, morphological and syntactic adaptation). On the other hand, he attempted to faithfully imitate the source forms (both at the level of pronunciation and spelling), using a variety of procedures which resulted in exophones and exographs (often placed in the margins or distinguished graphically) imitating source forms, important for the linguistic landscape of the areas described.

Keywords: proper names, toponymy, exonyms, Polish-French language contacts, language adaptation

АНТРОПОНИМЫ В ПОЭЗИИ ПАВЛА ВАСИЛЬЕВА — ОТ ИДЕНТИФИЦИРУЮЩЕЙ ФУНКЦИИ ДО ХУДОЖЕСТВЕННО-СТИЛИСТИЧЕСКОЙ

Ключевые слова: антропоним, художественно-стилистическая функция, Павел Васильев, поэтоним, идиостиль

1. ВВЕДЕНИЕ

Изучение ономастической системы художественного произведения способствует более глубокому пониманию идиостиля писателя, осознанию скрытых смыслов текста, формирует у читателей отношение к тому или иному персонажу (Скуридина, 2007, с. 3). Ономастикон писателя является вторичной системой, которая складывается под влиянием объективных факторов функционирования имен собственных в общенародном языке. Исследователи говорят о том, что литературная ономастика сформировала свой инструментарий на основе анализа прозаических текстов, который вряд ли применим к поэзии. Далее они указывают на то, что в онимических интерпретациях поэзии существовала методологическая свобода, которая была прежде всего результатом отсутствия фиксированной исследовательской парадигмы, адаптированной к специфике поэзии (M. Graf, P. Graf, 2018, с. 15). Таким образом, методология исследования ономастикона поэзии формируется до сих пор в рамках поэтической ономастики — раздела литературной ономастики (Зинин, 1970; Супрун, 2000; Фоякова, 2003; Скуридина, 2007; Карпенко, 2008 и др.). Она определяется как „раздел ономастики, изучающий любые имена собственные (поэтонимы) в художественных литературных произведениях: принципы их создания, стиль, функционирование в тексте, восприятие читателем, а также мировоззрение и эстетические установки автора” (Подольская, 1988, с. 108). Частью поэтической ономастики является поэтическая антропонимика.

С.И. Зинин предложил для обозначения имени собственного, функционирующего в поэтических текстах, термин „поэтоним” (Зинин, 1970). „Поэтическое имя (поэтоним) — имя в художественной литературе, имеющее в языке произведения, кроме номинативной, характеризующую, стилистическую и идеологическую функции. Как правило, относится к категории вымышленных имен, но часто писателем используются реально существующие имена или комбинация тех и других” (Подольская, 1988, с. 152). Имена собственные являются „особым типом словесных знаков, предназначенным для выделения и идентификации единичных объектов” (Фонякова, 2003, с. 3). Функционируя в художественном произведении, они представляются концептуально и эстетически значимыми элементами идиостиля писателя и выполняют, помимо идентификации, художественно-стилистическую функцию. Поэтонимы осмысляются как явления уровня речи, а не языка. Ономастикону в художественных текстах различных писателей и поэтов посвящены работы Ю.Т. Листровой-Правды (1995), С.А. Супруна (2000), О.И. Фоняковой (2003), В.И. Скуридиной (2007), Ю.О. Карпенко (1986; 2008), А. Пайдзиньской (Pajdzińska, 2010), Б. Чопек-Копцюх (Czoprek-Kopciuch, 2010), М. Бёлик (Biolik, 2021) и др. Проблема функционирования антропонимов в идиостиле отдельных писателей рассматривается в трудах А.Г. Силаевой (1979), Л.И. Зубковой (2008), А.А. Сивцовой (2008) и др. Специальные работы, посвященные функционированию антропонимов в идиостиле советского русского поэта Павла Николаевича Васильева (1910–1937)¹, в лингвистике отсутствуют.

Целью нашей статьи является изучение антропонимикона Павла Васильева как значимого компонента поэтической картины мира, установление художественно-стилистических функций онима в идиостиле автора. Материалом для исследования послужили антропонимы, отобранные из поэтических текстов Васильева, в количестве 203 единиц. Анализ структуры онимов показал, что у Васильева они представлены одночленной моделью — только имя, или только фамилия, или только отчество (патроним); двучленной моделью [имя + фамилия], [имя + отчество] и трехчленной моделью антропонима [имя + отчество + фамилия]. Соотношение структурных моделей антропонимов представлено в таблице 1.

¹ Павел Васильев родился в 1910 году в г. Зайсан, детство и юность провел в г. Павлодар на территории нынешнего Казахстана. Был обвинен НКВД СССР в „сибирском” заговоре с целью убийства Сталина и расстрелян в 1937 году. Реабилитирован в 1956 году Верховным Судом СССР.

Таблица 1. Структурные модели антропонимов в процентах

Одночленная модель			Двучленная модель		Трехчленная модель
[имя]	[отчество]	[фамилия]	[имя + фамилия]	[имя + отчество]	[имя + отчество + фамилия]
53	5	75	45	19	6
26,1%	2,46%	36,94%	22,2%	9,35%	2,95%

В соответствии с разработанной нами типологией антропонимы разделяются на 4 типа с учетом соотношения онима с объективной действительностью и субъективной позицией автора, определяющего функции онима в поэтическом тексте: от собственно идентифицирующей функции до художественно-стилистической, характеризующей, которая зависит от авторской позиции. Далее выявляются особенности функционирования каждого типа антропонима в лирике Васильева, обсуждается проблема квалификации их как поэтонимов.

2. ТИПОЛОГИЯ АНТРОПОНИМОВ В ПОЭТИЧЕСКОЙ ОНОМАСТИКЕ

Относительно семантики онимов в художественных произведениях мы придерживаемся мнения Л.В. Фоянковой, которая пишет, что, „входя в художественный текст семантически недостаточным, имя выходит из него семантически обогащенным и выступает в качестве сигнала, возбуждающего обширный комплекс ассоциативных значений. Их можно считать локальной семантической структурой, закрепляющейся за данным именем в данном контексте — индивидуально-художественным значением имени собственного” (Фоянкова, 1990, с. 28). Существует и другая, противоположная точка зрения на функционирование онимов в художественных произведениях. Так, А.А. Силаева говорит о том, что „вся стилистика имен в художественном произведении обычно строится на основе стилистики реально существующих имен, а не вопреки ей” (Силаева, 1979, с. 7). Тем самым она практически отрицает роль автора в создании и использовании онимов в художественных текстах.

Соглашаясь с тезисом о вторичности литературного ономастикона по отношению к национальному, мы не можем не признавать творческую преобразующую роль автора в употреблении и осмыслении онимов. Важно отметить, что степень художественно-эстетического преобразования онимов

может быть различной в зависимости от авторского замысла: от незначительной степени до значительной. Релевантными категориями в процессе создания поэтонимов выступает реальная действительность, сам оним и автор, особенно важно учитывать соотношение между ними: референциальная отнесенность онима с реальным прототипом и авторское воздействие на оним.

Таким образом, в основу предлагаемой нами типологии поэтонимов положено соотношение между реальностью, именем и личностью автора, возникающее при создании художественного текста:

реальность → оним ← автор

В зависимости от характера референта антропонима, отраженного в его семантике, мы предлагаем разделить их на несколько типов. Под характером референта онима мы подразумеваем онтологическую отнесенность языковой формы к реально существующим объектам, явлениям в художественном контексте.

К антропонимам 1-го типа мы относим группу онимов, которые выполняют идентифицирующую функцию, свойственную природе имен собственных: их референтом выступает конкретное, реально существующее лицо из ближайшей сферы автора — родные, друзья, приятели, коллеги, знакомые. Связь между референтом и именем носит актуальный синхронный характер, т.е. прототип и автор существует в одних и тех же хронологических рамках. В этой группе наиболее силен денотативно-референциальный компонент семантики антропонима, выполняющий идентифицирующую функцию. Тем не менее, по мнению А.А. Сивцовой, имена собственные, имеющие реальных прототипов героев — родственников, друзей и знакомых автора, способствуют типизации персонажей (Сивцова, 2008). Иными словами, они, выполняя в тексте обобщающую, типизирующую функцию, обогащаются индивидуально-авторским значением. Соотношение основных компонентов в функционировании антропонима 1-го типа выглядит примерно так:

реальный прототип → оним ← автор

Отдельную группу составляют антропонимы 2-го типа, в которых прототипом также выступают реальные люди: исторические деятели, писатели, деятели искусства. Референциальная связь имени и прототипа для автора неактуальна в хронологическом плане, между автором и прототипом лежат десятки лет или даже столетия, тысячелетия. Они имеют значение для автора только в том случае, если входят в сферу его личностных интересов, касающихся мировоззрения, общей культуры, предпочтений в искусстве и т.д.

В онимах этого типа, соответственно, индивидуально-авторский компонент значения является более значимым, по сравнению с антропонимами 1-го типа.

В антропонимах 3-го типа прототипом имени являются вымышленные люди: литературные или фольклорные персонажи, которые также разделены с автором хронологически, т.е. находятся в неактуальном для него времени. Взаимоотношения в триаде „реальность” → „оним” ← „автор” нарушаются, так как референт имени не существует в реальности, а бытует в сконструированном другим автором вымышленном мире. Таким образом, в цепочке взаимодействия структурных компонентов „реальность” уточняется как „вымышленная реальность”, которая является вторичной моделью реальной действительности, созданной автором-1. Соответственно, усиливается субъективно-оценочный фактор в использовании онима, когда он зависит от создавшего его автора-1 и от автора-2, использующего его уже даже не вторично, а „третично”.

Антропонимы 2-го и 3-го типа представляют собой наиболее типичные случаи поэтонимов, подвергаясь различным семантическим преобразованиям в художественном контексте, т.е. приобретая значительный индивидуально-авторский компонент смысла в содержательной структуре поэтонима. Этому способствует, с одной стороны, повышенная субъективно-авторская зависимость онима от автора-1 и автора-2, о чем мы говорили выше, и хронологическая разделенность с автором-2, дающая ему больше свободы в интерпретации онима.

Наиболее многочисленными в антропомиконе Васильева являются имена персонажей. В основе выбора онимов 4-го типа лежат сугубо авторские интенции, обусловленные его художественно-творческими задачами. Онимы также имеют вымышленный прототип, который существует только в собственно авторской картине мира. Оба элемента процесса онимизации являются плодом авторского замысла, при реализации которого конструируется художественное пространство текста, его композиция, сюжет, персонажи, выбираются имена для них.

О.Г. Ревзина, исследуя функционирование онимов в поэзии Марины Цветаевой, пишет о механизме формирования семантики онима в поэтическом тексте: „Имя собственное в первичной функции развивает два типа дополнительных значений: ассоциативное [...] и символическое [...]. Эти значения, что подтверждают примеры, собственное имя может приобретать в тех же позициях, в которых оно выступает как чистое средство идентификации (кроме позиции обращения). И в том, и в другом случае преодолевается семантическая «пустота» собственного имени: из знака-метки оно превращается в семантически насыщенный знак, значение которого, особенно ассоциативное, никогда не определено полностью, оно обращено к читателю, к его собственным возможностям толкования” (Ревзина, 1991, с. 178).

2.1. Антропонимы 1-го типа с референтом — родными, друзьями, знакомыми автора

В эту группу входят имена, отчества и фамилии людей, прототипами которых выступают родственники: *Корнила Ильич* — дедушка поэта, *Варвара Федоровна* — бабушка по материнской линии, *Елена Вялова* — вторая жена поэта, *Глафира Матвеевна* — мать поэта; одноклассники: *Евгения Стэнман*, *Серафим Дагаев*, *Верочка Иванова*; друзья и знакомые по „поэтическому цеху”: *Демьян Бедный*, *Клычков*, *Есенин*, *Василий Наседкин*, *Екатерина* — сестра С. Есенина и жена В. Наседкина; люди, с которыми поэт общался и был близок: *Наталья Петровна Кончаловская*, *Нина Голицына*. Они составляют 35 имен, т.е. 17,24%.

Многие антропонимы занимают конструктивно и семиотически важную позицию в художественном произведении — позицию заглавия. В этой позиции сконцентрированы смысловые связи антропонима с темой, идеей, художественным замыслом и оценкой автора. С точки зрения семиотики антропоним в заглавной позиции представляется сверхзнаком, содержание которого обуславливается в том числе и жанровыми характеристиками лирического произведения (Темиргазина, Ибраева, 2021, с. 298). В лирике Васильева часто встречается жанр посвящения. В заголовках посвящений употребляется антропоним, выраженный именем существительным дательного падежа с грамматической семантикой адресата: „Демьяну Бедному”, „Рюрику Ивневу”, „Евгении Стэнман”, „Егорушке Клычкову”, „Дорогому Николаю Ивановичу Анову”. Они могут обозначаться сокращенно, с помощью инициалов: „Посвящение Н.Г.”, где инициалы подразумевают актрису Нину Голицыну — близкую знакомую поэта.

Антропонимы в качестве адресата функционируют и в заглавии жанра послания, встречающегося у Васильева гораздо реже, чем посвящение, например: „Послание к Наталии”, обращенное к Наталье Петровне Кончаловской, ей же посвящено стихотворение „Стихи о Наталье”². Имена собственные употребляются в подзаголовочных посвящениях, например, стихотворение „Верблюд” (1931) имеет посвящение *Виктору Уфимцеву*.

Имена деда, бабушки, матери функционируют в произведениях „Рассказ о дедке”, „Свадьба”, в поэме „Автобиографические главы”, „Глафира”, посвященных воспоминаниям поэта о детстве и юности в Павлодаре:

² С этим произведением связан инцидент из биографии Васильева, сыгравший трагическую роль в судьбе поэта. Речь идет о драке Васильева, спровоцированной поэтом Джеком Алтаузенем. „Суть же дела заключалась в том, что Васильев достойно ответил на оскорбление, которое Алтаузен цинично и расчетливо нанес в присутствии своих единомышленников Наталье Кончаловской, — стихи, посвященные ей Васильевым, знала наизусть вся Москва” (Куняев, 2002, с. 14).

Корнила Ильич, ты мне сказки баял,
Служилый да ладный — вон ты каков!

(„Рассказ о деде”, 1929)

И косы именинницы белы.
И славил я порукой кабалы
Варвары Федоровны волосы седые!

(„Автобиографические главы”, 1934)

Они приобретают в контексте положительную эмоционально-оценочную коннотацию, передающую любовь, гордость, восхищение поэта. Об этом свидетельствуют синтагматические связи антропонимов: *служилый да ладный*; *славил Варвары Федоровны волосы седые*. Нежной грустью пронизаны строки о покойной матери:

Пускай прижмется теплою щекой
К моим рукам твое воспоминанье,
Забытая и узнанная мать...

(„Глафира”, 1930)

В произведениях Васильева функционируют антропонимы, прототипами которых являются представители окружающего его мира, например, павлодарские купцы, известные всему городу:

И до сих пор стоят еще, крепки,
Лабазы: *Ганин*, *Оситов*, *Потанин*,
И прочие фамилии купцов...

(„Свадьба”, 1933)

Обратим внимание на то, что поэт в этом отрывке использует прием метаязыкового описания онимов фамилии купцов, конкретно определяя ономастический статус антропонимов.

В поэтическом контексте произведения эти антропонимы приобретают дополнительные смысловые приращения: они выступают знаком прошлой, старой жизни, которая противопоставлена новой — большевистской — реальности. Подобный семиозис названных антропонимов обусловлен идеологическими установками поэта, его стремлением найти свое место в новой стране, а для этого нужно отказаться от прошлой, старой жизни, знаками которой выступают фамилии зажиточных павлодарских купцов. Таким

образом, эти поэтонимы, помимо сугубо идентифицирующей функции, связанной с референтностью имени, выполняют символическую роль в создании авторской поэтической картины мира.

Стихотворение „Евгении Стэнман” посвящается девушке-однокласснице, с которой Васильев учился в школе города Павлодара:

Осыпаются листья, *Евгения Стэнман*. Над ними
То же старое небо и тот же полёт облаков.
Так прости, что я вспомнил твоё позабытое имя
И проснулся от стука весёлых твоих каблучков.

Имя Евгении Стэнман ассоциируется у поэта с прекрасными мгновениями детства и юношества, с летним небом над родным городом и полетом облаков, с веселым стуком девичьих каблучков. Жизнь в большом чужом городе заставила его ценить эти трогательные воспоминания и бережно хранить их в глубине души. Антропоним в данном поэтическом контексте представляется символом ностальгии по прошлой счастливой юности, по первой юношеской влюбленности.

2.2. Антропонимы 2-го типа с референтом — историческими деятелями, писателями, деятелями культуры

В произведениях Васильева упоминаются реальные исторические лица — писатели, исторические деятели и т.д. (43 имени, 21,8% от общего числа антропонимов), их номинации выполняют определенные художественно-стилистические функции, несут заданную автором смысловую нагрузку. Прежде всего они создают в произведении историко-культурный фон и национальный колорит, участвуют, конечно же, и в передаче авторских мировоззренческих и эстетико-литературных позиций. Именно антропонимы 2-го типа часто выполняют интертекстуальную функцию, выступая в качестве прецедентных имен, вызывающих у читателей определенные ассоциативные реакции.

Так, значительную часть васильевского антропонимикона составляют имена поэтов и писателей, русских и зарубежных: Александра (Пушкина), Некрасова, Лермонтова, Толстого, Данта, Петрарки, Майн Рида, Брета Гарта. В стихотворении „Дорога” лирический герой рассуждает о скитаниях русских поэтов, их размышлениях в дороге:

И *Александр* в метелях сих плутал —
О, бубны троек и копыт провал!
(Ночь пролетит, подковами мерца,
В пустынный гул) — и *Лермонтов* их гнал

Так что мешались звезды с бубенцами.
 Охотницкою ветряною ранью
Некрасова мотал здесь тарантас.

(„Дорога”, 1933)

Л.Н. Буштян, изучая функционирование онимов в русской и советской поэзии, ввела понятие „ономастическая коннотация”, которое определила как „комплексное социально-лингвистическое явление, имеющее как экстралингвистическую, так и интралингвистическую природу, включающее в себя экспрессивность, эмоциональность и дополнительную информативность языкового знака, проявляющееся как имплицитно сопутствующая информация, кодируемая и декодируемая в зависимости от психического, возрастного, образовательного и социального уровня носителя языка, а также от принадлежности к той или иной национальной культуре” (Буштян, 1983, с. 57). Иными словами, в значение онимов включаются, кроме языкового элемента, социокультурные, исторические, этнографические элементы общечеловеческого, страноведческого и регионального уровней.

Имена поэтов, употребляясь в идентифицирующей функции, одновременно вызывают у читателей аллюзии — ассоциации с целым пластом фоновых знаний читателей об обстоятельствах жизни поэтов (например, любовь Некрасова к охоте), об их произведениях (повести „Метель”, „Капитанская дочка” Пушкина), тем самым создавая хронологические связи с прошлым, расширяя и углубляя хронотоп и информационное пространство произведения. Использование имен *героев наших* Пушкина, Лермонтова, Некрасова создает в контексте стихотворения ономастическую коннотацию образа русского поэта как скитальца, проводившего много времени в кибитках, тарантасах с бубенцами:

Но сколько их влачилось здесь в пыли —
 Героев наших, как они скитались,
 Как жизни их, как мысли их текли,
 Какие сны им по пути встречались!..

(„Дорога”, 1933)

К именам Данта и Петрарки Васильев обращается как к всемирно известным авторитетам, писавшим в жанре сонета:

Суровый *Дант* не презирал сонета,
 В нем жар любви *Петрарка* изливал...

(„Сонет”, 1929)

Он ощущает живую связь своей поэзии с их творчеством и называет автора „Божественной комедии” суровым, но тем не менее не чуждым лирическому жанру сонета, который был свойствен любовной лирике Петрарки. Таким образом, в контексте произведения антропонимы приобретают ономастическую коннотацию „близкие по духу лирические поэты — мастера сонетов”.

В стихотворении „Переселенцы” (1931) поэт воспевает „древнюю человечью любовь к соседней звезде”. Он уверен, что люди достигнут ее:

Да, мы до нее достигнем, мы крепче вас и сильней,
И пусть нам старый *Бетховен* сыграет бурю на ней!

Антропоним *Бетховен* предстает символом борьбы, бури, извечного движения человечества вперед к соседней звезде. О.Г. Ревзина, исследуя онимы в идиолекте Марины Цветаевой, говорит об условии возникновения у них символического значения: „Символическое значение возникает, когда субъект предложения и референт имени собственного относятся к разным хронотопам” (Ревзина, 1991, с. 178). Поэт создает метафору космического масштаба — „Бетховен, играющий бурю на соседней звезде”. В ономастическую коннотацию онима входит и аллюзия, отсылающая к бурной, мятежной музыке композитора: „Уверенность в неисчерпаемых возможностях человека корреспондирует к музыке Бетховена («старый Бетховен»), которая включается в образный ряд природной стихии («сыграет бурю на ней»)” (Косяков, 2017, с. 58–59).

Антропонимы *Вертинский* и *Некрасов* также используются в художественно-стилистической функции — как аллюзивно-прецедентные имена, в которых аккумулирован свернутый диахронический национально-культурный текст. От фоновых знаний, стоящих за этими прецедентными онимами, зависит формирование смысла текста и, несомненно, понимание содержания (Теміргазина и др., 2019, с. 148–149). В контексте рассматриваемого художественного текста эти имена представляют собой семиотическую оппозицию. *Вертинский* выступает знаком-символом чуждой идеологической культуры, далекой от народа; *Некрасов* — символ народной русской культуры:

Нам пока *Вертинский*³ ваш не страшен —
Чертова рогулька, волчья съть.
Мы еще *Некрасова* знавали,

³ Александр Николаевич Вертинский — русский и советский эстрадный артист, киноактёр, композитор, поэт и певец, кумир эстрады первой половины XX века. До 1943 года находился в эмиграции.

Мы еще „Калинушку”⁴ певали

(„Стихи в честь Натальи”, 1932)

Аллюзивно-прецедентные имена становятся в рассматриваемом поэтическом тексте смысловой доминантой, которая „возникая в сознании, стягивает вокруг себя определенное содержание, переструктурирует его и тем самым организует определенным образом семантическое пространство” (Новиков, 2007, с. 55). Функционирование прецедентных имен исторических деятелей, поэтов и писателей, несомненно, является отражением авторских предпочтений в российской истории, отражением литературных вкусов. Так, антропоним *Некрасов* встречается в произведениях Павла Васильева 3 раза, *Пушкин* — 2 раза, что говорит о том, что поэт хорошо знает и любит творчество этих русских поэтов.

Васильев усложняет семантический план антропонима *Тамерлан*⁵, включая в него аллюзию (*гром хромал*) и метафору [ГРОМ В СТЕПИ — ЭТО ТАМЕРЛАН], актуализируя таким образом семантику доминирования в степи этого природного явления, утрашения им, в конечном итоге создается полифония и многогранность степного пейзажа (Темиргазина, Жакупова, 2021, с. 143):

За версту, не более,

От Атбасара

Гром хромал — степей *Тамерлан*

(„Соляной бунт”, 1932–1933)

2.3. Антропонимы 3-го типа с референтом — литературными и фольклорными персонажами

В поэтическом антропонимиконе Васильева функционируют имена литературных и фольклорных персонажей, которые входят в диахронный, но тем не менее активный слой памяти поэта, их немного — 7 имен, т.е. 3,45%. Но несмотря на малочисленность, они выступают смыслообразующими элементами текста, устанавливая связи с другими текстами и явлениями мировой и национальной культуры, тем самым хронологически и пространственно расширяя культурный континуум поэзии Васильева. Они выступают как

⁴ Русская народная песня.

⁵ Тамерлан (1336–1405), Тимур, Тимурленг — среднеазиатский правитель и полководец, один из величайших завоевателей в истории человечества. Он был хромым, поэтому его часто называли Хромой Тамерлан.

индексальные знаки, их смысловой потенциал в поэтическом тексте определяется степенью их „узнаваемости” в той или иной культуре. Например, образ Беатриче, прекрасной возлюбленной итальянского поэта Данте:

Заткнув за пояс все цветы лугов,
Огромная проходит *Беатриче*.
Она рождалась под несметный топ
Несметных конниц,
Под дымком шрапнели

(„Демьяну Бедному”, 1936)

Если Беатриче вдохновляла Данте, была его музой, то у Васильева Беатриче изображена музой революции, рожденной „под несметный топ несметных конниц, под дымком шрапнели”. Беатриче служит революции, поэтому это не нежный, пленительный женский образ, а воинственная амазонка. Для создания этого образа поэт использует гиперболу: „Беатриче огромная, за поясом у нее заткнут не букетик цветов, а все цветы лугов”. Таким образом, возлюбленная Данте становится в васильевской поэтической картине мира основой для создания нового гиперболизированного воинственного образа, подвергнутого идеологическому, художественно-эстетическому преобразованию (Temirgazina, Albekova, Kurmanova, 2021, с. 461–462). *Беатриче* является в этом случае аллюзивно-прецедентным именем, знаком, включающим интертекстуальные связи и новые дополнительные характеризующие смыслы, усложняющие семантическую структуру онима. См. также антропоним *Садко*⁶, который выполняет схожие функции:

Построй мне дом, чтоб окна запад пили,
Чтоб в нем играл
заморский гость *Садко*
На гусях мачт коммерческих флотилий!

(„К музе”, 1928)

Используя оним, его интертекстуальные связи и ассоциации, автор создает сложный метафорический макрообраз, расширяющий понятие „дом” до понятия „страна” с обширными морскими просторами — окнами. В основе

⁶ Герой русских былин новгородского цикла, игравший на гусях, совершивший заморские путешествия.

создания метафорического макрообраза также лежит аллюзия: отсылка к цитате „в Европу прорубить окно” из поэмы А.С. Пушкина „Медный всадник”. Антропонимы-метафоры возникают в результате переплетения изначальной архетипической символики имени и появляющихся в контексте коннотаций и аллюзий-ассоциаций.

2.4. Антропонимы 4-го типа с референтом — вымышленными персонажами

Самую большую группу антропонимов составляют имена персонажей произведений Васильева — 118, т.е. 58,13%. Антропонимы занимают различные позиции в тексте: заголовок, посвящение, сюжетно-событийная линия, обращение.

Для женских персонажей Васильев чаще всего выбирает имя *Анастасия*, оно в разных вариантах встречается 28 раз: *Анастасия*, *Анастасьюшка*, *Анастась*, *Настя*, *Настенька*. Употребление различных вариантов антропонимов позволяет автору выразить свое эмоционально-оценочное отношение к персонажу. Особенно значима синтаксическая позиция обращения:

Ты бы, *Анастасьюшка*, песню спела?

(„Соляной бунт”, 1932–1933);

Почему ты снишься, *Настя*,

В лентах, в серьгах, в кружевах?

(„Песня”, 1932)

Функция обращения для женских антропонимов типична в русской поэзии. Эта синтаксическая позиция способствует актуализации имени и выражению индивидуально-авторского отношения к называемому персонажу. Васильев использует индивидуально-авторский прием нанизывания обращений с разной эмоционально-оценочной коннотацией для передачи душевного смятения лирического героя:

Настя, *Настенька*, *Анастасия*,

Почему душа твоя темна?

(„Анастасия”, 1933)

Не представляется возможным с помощью достоверных биографических фактов объяснить расположенность Павла Васильева к женскому имени

*Анастасия*⁷. Возможно, оно ему просто нравилось. Это имя употребляется для номинации разных персонажей: деревенской девушки, пришедшей к колдуну; возлюбленной лирического героя; соседки главного героя; невесты и т.д. — в 7 произведениях Васильева: поэмах „Соляной бунт”, „Христоробовские ситцы”, стихотворениях „Дорога”, „Женихи”, „Песня”, „Анастасия” и др. Имя *Настя* употребляется в сочетании с разными фамилиями: *Настя Стегунова* („Женихи”), *Настя Босая* („Соляной бунт”).

В антропонимикон входят женские имена персонажей: *Елена Горевая* („Христоробовские ситцы”), *Ксения Павловна* („Одна ночь”), *Ирина Горлицына* („Синицын и К”) и др.; мужские имена: *Евстигней Алексеич* („Одна ночь”), *Григорий Босой* („Соляной бунт”), *Артемий Федулч Синицын*, *Федул Синицын*, *Ренн*, *Кобылочкин* („Синицын и К”) и др. Имена персонажей имеют прагматико-стилистические варианты, различающиеся в том числе структурно (одночленные, двучленные, трехчленные): *Евстигней Алексеич* — *Евстигнеша* („Одна ночь”); *Ирина Голицына* — *Ирина* — *Ирен* („Синицын и К”); *Арсений Деров* — *Арсений Иванович* — *Арсений Иваныч* — *Иваныч* — *Арсенька* („Соляной бунт”); *Егорушка* — *Егорка* — *Егор Сергеич* („Егорушке Клычкову”).

В информативно и семиотически значимой позиции заголовка используются имена главных героев произведения, например, „Анастасия”, „Принц Фома”, „Я, Мухан Башметов, выпиваю чашку кумыса...”, „Песня о Серке”, „Товарищ Джурабай”.

В рассматриваемой группе антропонимов 4-го типа автор использует не только русские, но и казахские антропонимы: *Серке*, *Амре Айтаков*, *Джурабай*, *Амилъжан Хаджибергенов*, *Мухан Башметов*. Это не удивительно, так как поэт вырос в казахско-русском пограничье и был хорошо знаком с казахским языком и казахской культурой. *Амре Айтаков*, *Джурабай*, *Амилъжан Хаджибергенов* — персонажи стихотворений и поэм Васильева. *Серке* — имя юноши, главного героя произведения, в котором излагается казахская народная легенда. Если использование названных выше казахских антропонимов обусловлено жанром, тематикой произведений, то у антропонима *Мухан Башметов* история более сложная. Это имя поэт брал как псевдоним, когда в 1933 году ему запретили публиковать стихи. Так появился цикл „Стихи Мухана Башметова”. Кроме функции псевдонима, в некоторых произведениях Мухан выступает самостоятельным персонажем, например, в стихотворении „Расставанье” (1934): *Мухан, Мухан, что сделалось с тобой!*

⁷ Исследователь биографии и творчества Васильева, директор музея Павла Васильева в городе Павлодар З.С. Мерц в личной беседе с автором предположила, что, возможно, прообразом женских персонажей с именем *Анастасия* стала первая любовь поэта.

Интересно также отметить, что у одного из отрицательных персонажей поэмы „Соляной бунт” (1932–1933) станичного атамана имя и отчество совпадают с именем и отчеством деда Павла Васильева — *Корнилой Ильичом Васильевым: Тут Корнила Ильич Ярков, Атаман станичный.*

В антропонимах 4-го типа доминирует собственно идентифицирующая функция: они обозначают референт — вымышленный персонаж. В некоторых синтаксических позициях, например, в роли обращения антропоним может приобретать эмоционально-оценочные коннотации, в роли заглавия происходит акцентирование онима и „сгущение” смыслов вокруг него.

3. АНТРОПОНИМИКОН П. ВАСИЛЬЕВА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СООТНОШЕНИЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ И СТИЛИЗАЦИИ

Соотношение перечисленных выше 4-х типов антропонимов в поэзии Васильева представлено в следующей таблице:

Таблица 2. Антропонимы в произведениях Васильева

	Типы антропонимов	Количество	Проценты
1	Антропонимы 1-го типа с прототипом — родственниками, друзьями, знакомыми	35	17,24%
2	Антропонимы 2-го типа с прототипом — историческими деятелями, писателями, деятелями искусства	43	21,18%
3	Антропонимы 3-го типа с прототипом — литературными, фольклорными персонажами	7	3,45%
4	Антропонимы 4-го типа с прототипом — авторскими персонажами	118	58,13%
	Всего	203	100%

Как показывает анализ, в произведениях Васильева художественно-стилистическая функция в наибольшей степени свойственна антропонимам 2-го и 3-го типа. Они выступают как аллюзивно-прецедентные имена, ономастическая коннотация у которых возникает в результате ассоциации с определенным культурным текстом и символической интерпретации онима. Эти группы антропонимов с большим правом можно квалифицировать как поэтонимы, т.е. онимы, выполняющие в художественном тексте, помимо идентификации, стилистическую, характеризующую функцию. На наш взгляд, предрасположенность онимов 2-го и 3-го типов к характеристике связана с диахронической отдаленностью онима от автора, длительная

„жизнь” онама в культуре способствует его „обрастанию” различными смыслами.

В функционировании онимов 1-го и 4-го типов доминирует функция идентификации, художественно-стилистическая функция ограничивается в них чаще всего типизацией персонажа. Следовательно, онимы этих групп можно квалифицировать как поэтонимы при условии выполнения ими типизирующей функции. В антропонимиконе Васильева используются общеязыковые онимы; имена собственно авторского происхождения, т.е. „литературные имена”, которые представляют из себя вымышленные номинации, в его текстах не обнаружены.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Семантика онимов в антропонимии Павла Васильева под воздействием поэтического текста становится динамичной, углубляется и индивидуализируется. Их функции в зависимости от соотношения с прототипом и автором расширяются от собственно идентифицирующей до стилистическо-характеризующей, приобретая статус поэтонима. Поэтонимы дифференцируются в зависимости от объема индивидуально-авторского коннотативного компонента в структуре значения: от максимального в онимах 2-го и 3-го типов (24,63% от общего числа антропонимов) до минимального в антропонимах 1-го и 4-го типов (75,37%). Художественно-эстетический потенциал поэтонимов позволяет углубить представления об идиостиле Васильева. Несомненно, что авторская концепция поэтического текста не может быть раскрыта читателям исключительно с помощью антропонимов. Общеизвестно, что в лирических текстах онимы менее частотны, чем в прозаических. Однако, как мы показали в проведенном исследовании, они играют существенную роль прежде всего в идентификации персонажей, в их характеристике, в выражении авторского отношения к действующим лицам и событиям, в создании образного фона, тем самым помогают в воплощении авторского замысла, в раскрытии идеи произведения.

Таким образом, можно говорить о специфическом „васильевском” антропонимиконе, в котором личные имена собственные, помимо идентификации, выполняют художественно-стилистические функции и участвуют в кодировании и декодировании авторских смыслов.

ЛИТЕРАТУРА

- Буштян, Л.М. (1983). *Ономастическая коннотация: на материале русской и советской поэзии* [Дис. канд. филол. наук]. Одесса.
- Васильев, П.Н. (2002). *Сочинения. Письма*. Москва: Эллис Лак. http://rulibs.com/ru_zar/poetry/vasilev/4/j0.html
- Виноградов, В.В. (1954). Язык художественного произведения. *Вопросы Языкознания*, 5, 3–26.
- Зинин, С.И. (1970). *Введение в поэтическую ономастику*. Москва.
- Зубкова, Л.И. (2008). Культурогенный потенциал прецедентных имен и фамилий русской культуры (по произведениям „деревенской” прозы второй половины XX в.). *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*, 1, 171–177.
- Карпенко, Ю.А. (1986). Специфика имени собственного в литературе. *Onomastica*, 31, 6–22.
- Карпенко, Ю.О. (2008). *Літературна ономастика*. Одеса: Астропринт.
- Косьяков, Г.В. (2017). Поэтика степного пейзажа в лирике П. Васильева. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Русская филология*, 1, 56–62. <https://doi.org/10.18384/2310-7278-2017-1-56-62>
- Куняев, С.С. (2002). Ему дано восстать и победить. В: П. Васильев, *Сочинения. Письма* (с. 1–16). Москва: Эллис Лак. http://rulibs.com/ru_zar/poetry/vasilev/4/j0.html
- Листрова-Правда, Ю.Т. (1995). Личные собственные имена и национально-культурная семантика в творчестве И.А. Бунина. В: *И.А. Бунин и русская культура XIX–XX веков*. (с. 107–112). Воронеж: ВГУ.
- Новиков, А.И. (2007). *Текст и его смысловые доминанты*. Москва: Институт языкознания РАН.
- Подольская, Н.В. (1988). *Словарь ономастической терминологии* (2-е изд.). Москва: Наука.
- Ревзина, О.Г. (1991). Собственные имена в поэтическом диалекте М. Цветаевой. В: В.П. Григорьев (ред.), *Поэтика и стилистика. 1988–1990* (с. 172–192). Москва: Наука.
- Сивцова, А.А. (2008). *Имена собственные в лирике Н.И. Рыленкова* [Дис. канд. филол. наук]. Смоленский государственный университет.
- Силаева, Г.А. (1979). *Антропонимия романа Л.Н. Толстого „Война и мир”* [Автореферат дис. канд. наук]. Москва.
- Скуридина, С.А. (2007). *Поэтика имени у Ф.М. Достоевского*. Воронеж: Научная книга.
- Супрун, В.И. (2000). *Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал* [Автореферат. д-ра филол. наук]. Волгоград.
- Темиргазина, З.К., Жакупова, Г.К. (2021). Гармония и дисгармония: акустическая оппозиция в ранней лирике Александра Блока. *Вестник РУДН. Серия Теория языка. Семиотика. Семантика*, 12(1), 137–152. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2021-12-1-137-152>
- Темиргазина, З., Ибраева, Ж. (2021). Наблюдатель в поэтическом нарративе (на примере стихотворений П. Васильева). *Вестник Томского государственного университета. Филология*, 72, 290–307. <https://doi.org/10.17223/19986645/72/16>
- Фонякова, О.И. (1990). *Имя собственное в художественном тексте*. Ленинград: ЛГУ.
- Biolik, M. (2021). Polifunkcyjność nazwisk w utworze Walentego Barczewskiego „Kiermasy na Warmii”. *Onomastica*, 65(2), 137–149. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.9>
- Czopek-Kopciuch, B. (2010). Funkcje nazw własnych w poezji Zbigniewa Herberta (na przykładzie tomiku „Pan Cogito”). В: R. Łobodzińska (red.), *Nazwy własne a społeczeństwo* (t. 2, s. 445–452). Łask: Leksem.
- Graf, M., Graf, P. (2018). Nazwa w butonierce — wokół onimii tekstu poetyckiego (na przykładzie poezji Brunona Jasieńskiego). *Onomastica*, 62, 15–31. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.1>
- Pajdzińska, A. (2010). Antroponimy w poezji Wisławy Szymborskiej. В: H. Pelcowa (red.), *W świecie nazw. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Czesławowi Kosyłowi* (s. 301–312). Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

- Temirgazina, Z., Akosheva, M., Yrysgul, S., Shaharman, A., Kurmanova, Z., Kairova, M. (2019). Metaphors in Anatomical Terminology. *Space and Culture, India*, 7(1), 143–153. <https://doi.org/10.20896/saci.v7i1.528>
- Temirgazina, Z., Albekova, A., & Kurmanova, Z. (2021). One More Time about the Heart: Naive Anatomy in the Kazakh Language in Comparison with Russian and English. *Przełqd Wschodnioeuropejski*, 12(2), 459–475. <https://doi.org/10.31648/pw.6892>

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Biolik, M. (2021). Polifunkcyjność nazwisk w utworze Walentego Barczewskiego „Kiermaszy na Warmii”. *Onomastica*, 65(2), 137–149. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.9>
- Buštân, L.M. (1983). *Onomastičeskaâ konnotaciâ: na materiale russkoj i sovetskogoj poëzii* [Dis. kand. filol. nauk]. Odessa.
- Czopek-Kopciuch, B. (2010). Funkcje nazw własnych w poezji Zbigniewa Herberta (na przykładzie tomiku „Pan Cogito”). In R. Łobodzińska (Ed.). *Nazwy własne a społeczeństwo* (Vol. 2, pp. 445–452). Łask: Leksem.
- Fonâkova, O.I. (1990). *Imâ sobstvennoe v hudožestvennom tekste*. Leningrad: LGU.
- Graf, M., & Graf, P. (2018). Nazwa w butonierce — wokół onimii tekstu poetyckiego (na przykładzie poezji Brunona Jasińskiego). *Onomastica*, 62, 15–31. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.1>
- Karpenko, Ū.A. (1986). Specyfika imeni sobstvennogo v literature. *Onomastica*, 31, 6–22.
- Karpenko, Ū.O. (2008). *Literaturna onomastika*. Odesa: Astroprint.
- Kosâkov, G.V. (2017). Poëtika stepnogo pejzaža v lirike P. Vasil’eva. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriâ: Russkaâ filologijâ*, 1, 56–62. <https://doi.org/10.18384/2310-7278-2017-1-56-62>
- Kunâev, S.C. (2002). Emu dano vosstat’ i pobedit’. In P. Vasil’ev, *Sočineniâ. Pis’ma* (pp. 1–16). Moskva: Èllis Lak. http://rulibs.com/ru_zar/poetry/vasilev/4/j0.html
- Listrova-Pravda, Ū.T. (1995). Ličnye sobstvennye imena i nacional’no-kul’turnâ semantika v tvorčestve I.A. Bunina. In I.A. Bunin i russkaâ kul’tura XIX–XX vekov (pp. 107–112). Voronež: VGU
- Novikov, A.I. (2007). *Tekst i ego smyslovyje dominanty*. Moskva: Institut ŗykoznanij RAN.
- Pajdzińska, A. (2010). Antroponimy w poezji Wisławy Szymborskiej. In H. Pelcowa (Ed.), *W świecie nazw. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Czesławowi Kosyłowi* (pp. 301–312). Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Podol’skaâ, N.V. (1988). *Slovar’ onomastičeskoj terminologii* (2nd ed.). Moskva: Nauka.
- Revzina, O.G. (1991). Sobstvennye imena v poëticeskom idiolekte M. Cvetaevoj. In V.P. Grigor’ev (Ed.), *Poëtika i stilistika. 1988–1990* (pp. 172–192). Moskva: Nauka.
- Silaeva, G.A. (1979). Antroponimijâ romana L.N. Tolstogo „Vojna i mir” [Avtoreferat dis. kand. nauk]. Moskva.
- Sivcova, A.A. (2008). *Imena sobstvennye v lirike N.I. Rylenkova* [Dis. kand. filol. nauk]. Smolenskij gosudarstvennyj universitet.
- Skuridina, S.A. (2007). *Poëtika imeni u F.M. Dostoevskogo*. Voronež: Naučnaâ kniga.
- Suprun, V.I. (2000). *Onomastičeskoe pole russkogo ŗyka i ego hudožestvenno-êstetičeskij potencial* [Avtoreferat. d-ra filol. nauk]. Volgograd.
- Temirgazina, Z., & Ibraeva, Ź. (2021). Nablûdatel’ v poëticeskom narrative (na primere stihotvorenij P. Vasil’eva). *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologijâ*, 72, 290–307. <https://doi.org/10.17223/19986645/72/16>
- Temirgazina, Z.K., & Źakupova, G.K. (2021). Garmonijâ i disgarmonijâ: Akustičeskaâ oppozicijâ v rannej lirike Aleksandra Bloka. *Vestnik RUDN. Seriâ Teorijâ ŗyka. Semiotika. Semantika*, 12(1), 137–152. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2021-12-1-137-152>

- Temirgazina, Z., Akosheva, M., Yrysgul, S., Shahrman, A., Kurmanova, Z., & Kairova, M. (2019). Metaphors in Anatomical Terminology. *Space and Culture. India*, 7(1), 143–153. <https://doi.org/10.20896/saci.v7i1.528>
- Temirgazina, Z., Albekova, A., & Kurmanova, Z. (2021). One More Time about the Heart: Naive Anatomy in the Kazakh Language in Comparison with Russian and English. *Przełqd Wschodnioeuropejski*, 12(2), 459–475. <https://doi.org/10.31648/pw.6892>
- Vasil'ev, P.N. (2002). *Sočineniâ. Pis'ma*. Moskva: Èllis Lak. http://rulibs.com/ru_zar/poetry/vasil'ev/4/j0.html
- Vinogradov, V.V. (1954). Âzyk hudožestvennogo proizvedeniâ. *Voprosy âzykoznanîâ*, 5, 3–26.
- Zinin, S.I. (1970). *Vvedenie v poëtičeskuû onomastiku*. Moskva.
- Zubkova, L.I. (2008). Kul'turogenyj potencial precedentnyh imen i familij russskoj kul'tury (po proizvedeniâm „derevenskoj” prozy vtoroj poloviny XX v.). *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriâ: Gumanitarnye nauki*, 1, 171–177.

SUMMARY

ANTHROPONYMS IN THE POETRY OF PAVEL VASILIEV: FROM AN IDENTIFYING FUNCTION
TO AN ARTISTIC AND STYLISTIC ONE

Anthroponyms are conceptually and aesthetically significant elements of the idiosyle of Pavel Nikolaevich Vasiliev, a Russian Soviet poet. The onyms that function in poetic texts perform, in addition to identifying, an artistic and stylistic role, i.e. become poetonyms. We offer a typology of onyms based on the correlation of the name with the referent, objective reality and the author. The first type includes anthroponyms, the referent of which is real persons, chronologically relevant for the author — relatives, friends, acquaintances. The second type includes onyms, the referent of which are real-life persons, chronologically separated from the author, but relevant in his poetic world picture. Onyms of the third and fourth type have a fictitious referent, these are the names of characters in fiction, folklore, or the names of characters in the works of the author. The artistic and stylistic function in the poetic texts of P. Vasiliev is most characteristic of anthroponyms of the second and third types. They function as allusive-precedent names based on associations with a certain cultural text and on the symbolic interpretation of the onym. It is these types of anthroponyms that can be qualified as poetonyms that perform in a literary text, in addition to identification, a stylistic, characterizing function. This is due to the diachronic remoteness of the onym from the author, the long “life” of the onym in culture allows it to acquire different meanings. Anthroponyms of the first and fourth types mainly perform the function of identification, the artistic and stylistic function in them is most often limited to character typing. Among the names of the characters in Vasiliev's texts, there are Kazakh names, which reflects the transcultural nature of his poetry as part of the literature of the Kazakh-Russian borderlands.

Keywords: anthroponym, artistic and stylistic function, Pavel Vasiliev, poetonym, idiosyle

KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ
kristyna.kovarova@osu.cz
ORCID: 0000-0002-7040-5666
Katedra českého jazyka, Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Ostrava, Česká republika

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.15>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

MICHAL MÍSTECKÝ
michal.mistecky@osu.cz
ORCID: 0000-0002-9183-4435
Katedra českého jazyka, Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Ostrava, Česká republika

OD TĚŠÍNA BEZRUČ: KVANTITATIVNĚLINGVISTICKÝ POHLED NA TOPONYMA VE SLEZSKÝCH PÍSNÍCH*

Klíčová slova: toponymum, frekvence, klíčové slovo, kolokační analýza, stylometrie, Petr Bezruč, Slezské písně

1. ÚVOD

Studie se zabývá místními jmény (toponymy) v nejznámější sbírce Petra Bezruče — „Slezské písně“¹ (Bezruč, 2014). Tuto sbírku jsme si vybrali jednak proto, že je silně spjata s našim regionem (je mimo jiné tematicky zaměřena na problematiku sociálních a národnostních otázek v české části Slezska), jednak proto, že obsahuje množství vlastních jmen (propií). Bezručovy „Slezské písně“ jsme již podrobili kvantitativně orientované analýze ve studii „Souboj Géra a Ondry. Antroponyma ve Slezských písních pohledem klíčových slov a kolokací“ (Klemensová et al., 2023).

* Studie vznikla s podporou grantového projektu č. SGS03/FF/2022 „Od etymologie ke krajině: Témata české onomastiky 21. století“ (poskytovatel Ostravská univerzita, Filozofická fakulta).

¹ „Slezské písně“ vyšly poprvé v roce 1903 anonymně, pod názvem „Slezské číslo“ (Bezruč, 1903). Jedná se o nejznámější Bezručovo dílo. Básně vznikaly v průběhu 50 let a existují v několika různých variantách, a to kvůli četným úpravám jejich autora (Bezruč, 2014, s. 148–161). Jednotlivé básně jsou spojeny tematicky, jejich ladění je však velmi diferencované — na jedné straně se ve sbírce objevují básně s lyrickým a až intimním laděním, na straně druhé stojí básně plné urážek a sarkastických poznámek. Tento protiklad byl podnětem pro četné diskuze vedené o autorství jednotlivých textů (podrobněji viz např. Smolka, 2008). Charakteristickým rysem sbírky je také postava básníka, Petra Bezruče, který zde vystupuje v pozici lyrického subjektu stylizovaného do role barda chudých a utlačovaných Slezanů.

Hlavním cílem tohoto článku je ověření přínosu kvantitativních metod pro literárněonomastický výzkum s důrazem na významný aspekt Bezručovy poetiky, ale hlavně doplnění předchozího bádání a představení komplexně pojaté kvantitativní analýzy proprií ve „Slezských písních“, a to na základě klíčových slov (*key-words*), frekvencí toponym a kolokací. Výzkum pojmáme heuristicky, předem tedy neformulujeme konkrétní hypotézy; předpokládáme však, že ve „Slezských písních“ budou (jak typově, tak tokenově) dominovat toponyma spjatá s Těšínským Slezskem a že se toponyma významně propíší do seznamu klíčových slov.

2. ANALÝZA KLÍČOVÝCH SLOV²

Klíčová slova, která jsme zkoumali na základě stejných výchozích parametrů jako při výzkumu Bezručových antroponym, jsou definována jako výrazy vyskytující se v analyzovaném textu se signifikantně vyšší frekvencí než v referenčním korpusu (Cvrček & Richterová, 2015). Při této analýze jsme pracovali s nelemmatizovaným korpusem „Slezských písní“ a jako referenční korpus jsme zvolili korpus Diakon19, který obsahuje texty z 19. století (Cvrček & Richterová, 2021). Tento korpus byl zvolen s ohledem na autorovu poetiku, a to i přesto, že Bezruč do básní zasahoval až do své smrti (1958). Chtěli jsme také eliminovat výskyt archaických a knižních výrazů ve výsledném seznamu klíčových slov, které by se při zvolení jiného referenčního korpusu (např. založeného na textech z 20. století) ve výsledcích s největší pravděpodobností objevily.

Analýza byla provedena pomocí nástroje KWords (Cvrček & Fidler, 2015). Pro zjištění signifikance rozdílů mezi „Slezskými písněmi“ a referenčním korpusem jsme použili statistický test log-likelihood (podrobněji viz Cvrček & Richterová, 2019a) s nastavenou hladinou významnosti o hodnotě 0,001³. Pracovali jsme pouze s klíčovými slovy, která mají ve zkoumaném textu minimální frekvenci výskytu pět, a to proto, aby se ve výsledcích neobjevovaly okazionalismy. Z obsahově zaměřené analýzy byla jak automaticky, tak manuálně vyloučena veškerá synsémantika (předložky, spojky, částice), ale také některá autosémantika (čísla a číslovky, zájmena, adverbia).

V dalším kroku bylo nutné zjistit relevanci výsledných klíčových slov, a to prostřednictvím tzv. effect size metriky DIN (Cvrček & Richterová, 2019b).

² Tyto výsledky byly z antroponymické perspektivy už prezentovány (Klemensová et al., 2023); zde se však zaměřujeme na toponyma, přičemž považujeme za podstatné stručně představit i metodologii analýzy klíčových slov, která není v onomastice mainstreamovým postupem. Ze stejného důvodu zachováváme i původní design výzkumu (nelemmatizovaný text „Slezských písní“).

³ Jedná se o pravděpodobnost, že software vybere jako klíčové slovo to, které klíčovým slovem není.

Klíčová slova mohou dosahovat hodnot -100 až $+100$. Pokud má slovo hodnotu DIN -100 , znamená to, že se vyskytuje pouze v referenčním korpusu; jestliže DIN daného slova je naopak 100 , tak se objevuje pouze ve zkoumaném textu a jedná se o slovo velmi klíčové (relevantní) — jde např. o slovní tvar *Beskydem*, který je v rámci analýzy klíčových slov ve „Slezských písních“ na první příčce (viz tab. 1). Za prominentní se v textech o rozsahu do 20 tisíc slov považují slovní tvary s hodnotou DIN v rozsahu od 75 do 100. Ty slouží jako východiska k tematické interpretaci daných textů (Cvrček & Richterová, 2019b).

Tabulka 1. Propria jako klíčová slova ve „Slezských písních“
(řazeno dle hodnoty DIN; A = antroponymum, T = toponymum)

Tvar	Typ onyma	LL	DIN	Frekvence (text)	Frekvence (referenční korpus)
Beskydem	T	109.00	100.00	8	0
Bezruč	A	81.00	100.00	6	0
Dombrová	T	191.00	100.00	14	0
Dombrovský	A	68.00	100.00	5	0
Géro	A	273.00	100.00	20	0
Halfar	A	68.00	100.00	5	0
Hlubek	A	95.00	100.00	7	0
Hrabyň	T	68.00	100.00	5	0
Magdonova	A	163.00	100.00	12	0
Maryčka	A	204.00	100.00	15	0
Nathan	A	81.00	100.00	6	0
Olzou	T	68.00	100.00	5	0
Těšínem	T	163.00	100.00	12	0
Žor	A	95.00	100.00	7	0
Ostravice	T	224.00	99.00	17	1
Halka	A	76.00	99.00	6	1
Ostrava	T	62.00	99.00	5	1
Labutinka	A	112.00	99.00	9	2
Beskyd	T	143.00	99.00	12	5
Frydku	T	143.00	99.00	12	5
Dombrové	T	70.00	99.00	6	3
Mazur	A	79.00	99.00	7	5
Beskydách	T	55.00	99.00	5	4

pokrač. tab. 1

Tvar	Typ onyma	LL	DIN	Frekvence (text)	Frekvence (referenční korpus)
Těšína	T	128.00	99.00	12	14
Ondra	A	84.00	99.00	10	44
Lysou	T	59.00	99.00	7	31
Bernard	A	42.00	99.00	5	23
Jura	A	30.00	96.00	5	76
polské	T	25.00	91.00	6	259
Modré	T	38.00	85.00	11	895
Petr	A	19.00	78.00	8	898

Propria tvoří ve „Slezských písních“ 30,3 % klíčových slov; toponym je 15 a antroponym 16⁴. Tento fakt můžeme interpretovat tak, že pro autora jsou stejně důležité lokality i lidé. Antroponyma často odkazují k reálným postavám a toponyma pomocí odkazování k reálným objektům zakotvují děj do konkrétního prostředí v české části Slezska (Klemensová et al., 2023, s. 70). Za zmínku stojí i vysoká frekvence toponym *Beskyd* a *Těšín* (podrobněji viz část věnovanou frekvenční analýze), jíž si všimli i lingvista Slavomír Utěšený a literární historik Oldřich Králík, kteří dokonce zvažovali nové alternativní názvy dané sbírky. Utěšený chtěl sbírku přejmenovat na „Zpěvy beskydské“ a Králík na „Písně těšínské“. „Básníkově řešení je však optimální, neboť obecné označení „Slezské písně“ zahrnuje jak ‚beskydské‘, tak ‚těšínské““ (Všetička, 2018, s. 12).

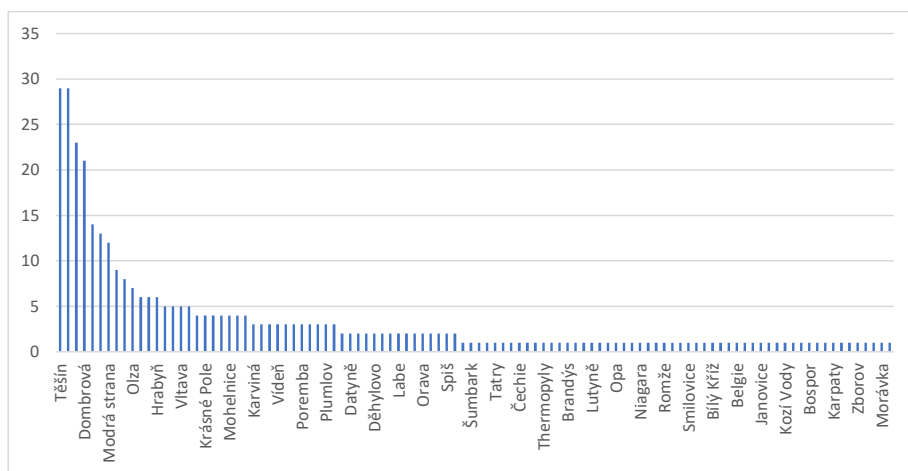
3. FREKVENČNÍ ANALÝZA

Při frekvenční a kolokační analýze jsme pracovali s ručně lemmatizovaným textem „Slezských písní“. Za názvy nebyla považována adjektivní sousloví (např. *slezská zem*) a byla odlišena toponymická homonyma (např. *Morava* ve smyslu řeky a země). Dialektické a spisovné varianty byly sjednoceny (např. *Frydek* a *Frýdek*).

Práce s toponymy ve sbírce odpovídá zipfovské distribuci, kterou je možné modelovat řadu jazykových jevů (Altmann, 2018). Frekvence zeměpisných jmen ve „Slezských písních“ lze aproximovat mocninnou funkcí $y = 59,417 \times x^{-0,962}$.

⁴ Zde korigujeme počet antroponym (14), ke kterému jsme chybně došli ve studii Klemensové, Kovářové a Místeckého (2023).

Determinační koeficient, který vyjadřuje přesnost aproximace a jehož maximum je 1, nabývá pro tuto funkci hodnoty 0,953. Tento výsledek lze interpretovat tak, že básník pracuje s menším počtem toponym velmi často a jiná používá jen okazi-onálně, případně jako hapaxy (viz závěr distribuce na obr. 1). Distribuce má však poměrně pozvolný průběh, takže lze konstatovat, že přechod mezi frekventovanými a méně frekventovanými toponymy je plynulý. H-bod (viz např. Popescu, 2007), který odpovídá hodnotě 7,5, vyčleňuje jako četné místní názvy *Těšín*, *Beskydy*, *Ostravici*, *Dombrovou*, *Lysou horu*, *Frydek* a *Modrou stranu*; tato skupina koresponduje s výsledky získanými analýzou klíčových slov. Způsoby užívání názvů jsou však různorodé — zatímco *Těšín*, *Beskydy* či *Ostravice* procházejí vícero básněmi, *Dombrová* je většinou koncentrována do jediného textu. Podobně jako u antroponym se tak i zde projevuje Bezručova práce se jmény jako diskrétními jednotkami, které rámcují dramata na malém prostoru.

Obrázek 1. Frekvenční analýza toponym v lemmatizovaných „Slezských písních“ (vybrané jednotky)

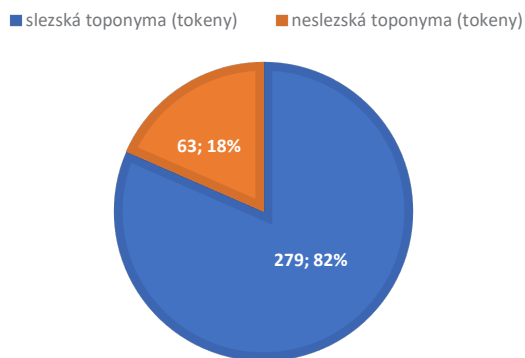
Ve „Slezských písních“ bylo manuálně detekováno 342 toponym (= tokenů), z toho 104 různých (= typů). Z hlediska tokenů — tedy do určité míry čistě kvantitativně — textu dominují slezská toponyma, čemuž odpovídají naše předpoklady i výsledky frekvenční analýzy (viz obr. 2) a rozboru klíčových slov. Z pohledu typů (viz obr. 3) je však obraz složitější — 38 % toponym je neslezských, což nám umožňuje přehodnotit pohled na sbírku jako na produkt s čistě regionalistickými

ambicemi. Bezruč tak, opět typicky na malém půdorysu jedné básně, sahá po toponymických hapaxech, které můžeme rozdělit do několika skupin:

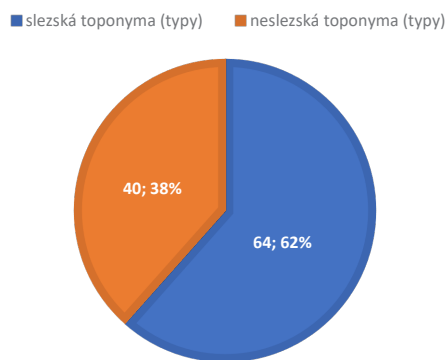
a) toponyma spjatá s habsburskou monarchií, typicky pak s Čechami, Moravou a Slovenskem (*Vítkovice, Čechie, Praha, Vltava, Solferino, Bečva, Žofín, Tatry* apod.);

b) toponyma navázaná na antiku, jež je básníkovým živým vnitřním světem i vztažným rámcem (*Thermopyly, Tarpejská skála, Parnas, Kozí Vody*);

c) toponyma exotická, která slouží jako stavební kameny metafor (*Mauritius, Niagara, Sinaj*).

Obrázek 2. Distribuce toponym ve „Slezských písních“ — dělení na slezská a neslezská toponyma (tokeny)

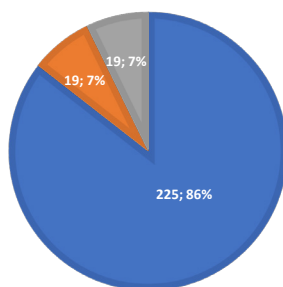

Obrázek 3. Distribuce toponym ve „Slezských písních“ — dělení na slezská a neslezská toponyma (typy)

U toponym ze skupin a) a b) je také důležitý válečný časový kontext (*Solferino*, *Zborov*, *Bachmač*, *Thermopyly*), který básníkovi umožňuje komplexně propracovat motiviku boje. Všechny tyto názvy pak diverzifikují toponymickou krajinu „Slezských písní“ a potvrzují, že onymie je jedním ze základních stavebních prvků Bezručovy poetiky (Králík, 1962).

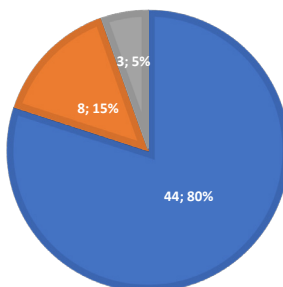
Co se týče slezských toponym, „Slezské písně“ se jak z hlediska tokenů, tak z pohledu typů primárně orientují na těšínskou oblast (viz obr. 4 a 5), což může být vzhledem k faktu, že se Bezruč narodil v Opavě, překvapivé. V případě analyzované sbírky je však obzvláště třeba rozlišovat mezi autenticitou a stylizací. Je pravděpodobné, že pro Petra Bezruče měl formativní význam jeho pobyt v Místku na počátku 90. let 19. století; navíc se mu sociální a národnostní problémy zdály v této oblasti zřejmě nejpálčivější. Toponyma z opavské oblasti a Hlučínska (*Hlučín*, *Dobroslavice*, *Děhylovo*, *Hrabyň*, *Krásné Pole*) jsou spjata spíše s osobní a milostnou linkou „Slezských písní“. Jen báseň *Opava* je bojovná v těšínském duchu (líčí se zde symbolická bitva, v níž padnou poslední Češi ve městě).

■ Těšínské Slezsko (tokeny) ■ Opavské Slezsko (tokeny) ■ Hlučínsko (tokeny)

Obrázek 4. Slezská toponyma (tokeny)

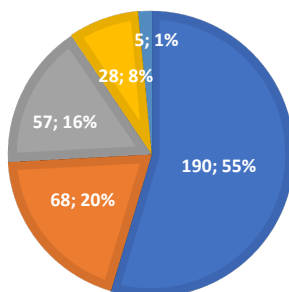
■ Těšínské Slezsko (typy) ■ Opavské Slezsko (typy) ■ Hlučínsko (typy)

Obrázek 5. Slezská toponyma (typy)

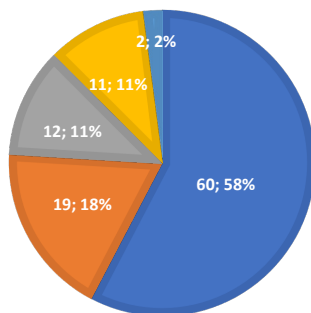
Z perspektivy onomastické typologie jsou u Bezruče nejfrekventovanější oikonyma, ale tato dominance není nijak výrazná (viz obr. 6 a 7). Důležitou součástí „Slezských písní“ jsou proto i hydronyma (*Ostravice, Odra, Olza*) a oronyma (*Beskydy*); ta utvářejí protipól lidským sídlům, rámcují vyprávění a tvoří v čase neměnné body i hranice slezské krajiny. I toto napětí mezi přírodními a lidskými názvy lze považovat za jeden z konstitutivních prvků Bezručovy sbírky.

■ oikonyma (tokeny) ■ hydronyma (tokeny) ■ oronyma (tokeny)
 ■ choronyma (tokeny) ■ ostatní (tokeny)

Obrázek 6. Typologická analýza (tokeny)

■ oikonyma (typy) ■ hydronyma (typy) ■ oronyma (typy)
 ■ choronyma (typy) ■ ostatní (typy)

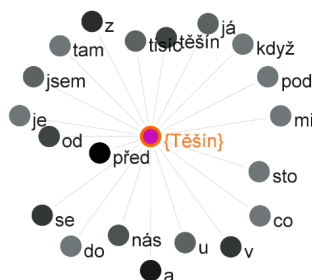

Obrázek 7. Typologická analýza (typy)

4. KOLOKAČNÍ ANALÝZA

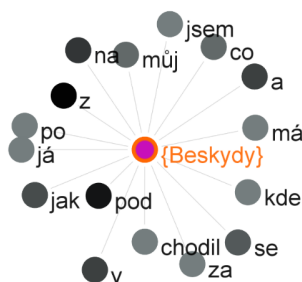
Kolokacemi rozumíme kombinace dvou slovních tvarů, jejichž konektivitu lze vyčíslit na základě daných kvantitativních parametrů (Březina & Pořízka, 2021).

Rozbor sousloví jsme prováděli pouze u čtyř toponym, která měla frekvenci vyšší než 20. Jako kolokační míra byla zvolena Dice, která detekuje exkluzivní kolokáty (Brezina, 2018) a je lingvisticky snadno interpretovatelná. Minimální hodnota míry byla stanovena na 0,005. Kolokáty jsme hledali v rozmezí $-5/+5$ (pět slov nalevo a pět slov napravo od daného toponyma) a zaměřovali jsme se pouze na ty, které se ve sbírce vyskytovaly alespoň třikrát. Stejně často se ve „Slezských písniích“ musela objevovat i celá kolokace. Analýza byla provedena pomocí softwaru LancsBox, verze 6.0 (Brezina et al., 2015).

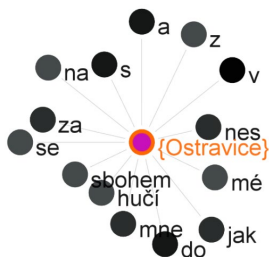
Obrázek 8. Kolokační síť toponyma *Těšín*

Těšín se asociuje především s lyrickým subjektem (kolokáty *jsem, mi, já*), myšleným slezským kolektivem (*nás*) a hyperbolou (*sto, tisíc*). Kolokace *před Těšínem* evokuje boj o město, *od Těšína* zase původ stylizovaného barda. Důležitým momentem pro obce obecně je také vztahování se k sídlu prostřednictvím lokalizačních předložek (*z, do, pod*).

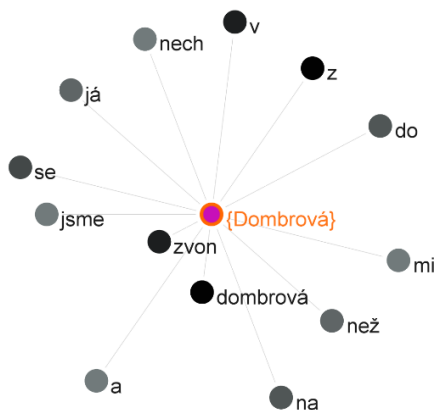
Obrázek 9. Kolokační síť toponyma *Beskydy*

Podobně jako u *Těšína* i u *Beskyd* se vyskytuje lyrický subjekt (*já, můj, jsem*) a lokalizační předložky; kolokát *chodil* se pak pojí se stylizací básníka do chudého horala, případně s motivem světového blouda. Předložka *pod* vykresluje obraz beskydského podhůří, které kontrastuje se situací na Hané (např. „Čech poslední z vesničky pod Beskydem“).

Obrázek 10. Kolokační síť toponyma *Ostravice*

Ani u *Ostravice* nechybí osobní vklad lyrického subjektu (kolokáty *mne* a *mé*); specifickými kolokáty jsou pak melancholické *sbohem*, *hučí* a imperativní *nes*. *Ostravice* u Bezruče často vystupuje jako symbol přitažlivé, ale stoické přírodní síly; objevuje se v básnické apostrofě (např. „Jaks šuměla do srdce mně, / Ostravice, ve příbojí“), případně ve spojitosti s násilím nebo lidskými pocity (je např. místem sebevražd či personifikovaně lká). Lze ji tedy považovat za symbol děsivé i vysvobozující smrti, což podtrhuje její ambivalentní charakter.

Obrázek 11. Kolokační síť toponyma *Dombrová*

Dombrová je, jak již bylo řečeno u frekvenční analýzy, specifický případ — jedná se o refrénově akcentovaný název obce, která v očích básníka přichází o svou českou identitu. Lyrický subjekt se zde i proto kolokačně profiluje (*já, mi*) a snaží se zabránit popoštění obce vyzváněním (*zvon*). Kolokát *jsme* pak souvisí s přejmenováním obce na *Doubravu*, ke kterému došlo za první republiky a proti němuž se básník, mluvě za kolektiv dombrovských, rovněž staví⁵.

5. ZÁVĚRY

Podobně jako antroponyma jsou i místní názvy jedním z určujících prvků Bezručovy poetiky. To lze doložit především na výzkumu klíčových slov, které jsou z přibližně 30 % tvořena proprii. I přesto, že se v této analýze promítá i vliv dialektismů (které jsou v referenčním korpusu velmi nečetné, což zvyšuje jejich potenciální klíčovost), jedná se o vysoké číslo.

Poměr mezi toponymickými typy a tokeny (TTR: type–token ratio) lze vyčíslit jako $104/342 = 0,3$. Nízká hodnota poukazuje na fakt, že Bezruč silně preferuje určitý okruh místních názvů, přičemž většina toponym se ve sbírce proto vyskytuje málo frekventovaně. To dokládá i ranková frekvenční distribuce, kterou lze úspěšně aproximovat mocninnou funkcí.

Navzdory názvu sbírky se však básník nepohybuje pouze ve slezském prostoru, ale pracuje také s lokalitami, které jsou mu blízké svým charakterem (antický svět), případně mu slouží jako prostředek ke tvorbě originální metafory (osudy židovského národa, který přichází od *Sinaje*, didus ineptus žijící na *Mauritiu*, krev jako *Niagara*). Jakkoli jsou tedy „Slezské písně“ zakotveny mezi *Opavou* a *Beskydy*, nelze jim upřít snahu o kosmopolitní charakter, který narušuje stereotyp Bezruče jako lokálního barda. Tematické rozdíly byly také zjištěny u slezských toponym samotných, mezi nimiž převládají místní názvy z Těšínska; lokality z opavského Slezska a z Hlučínska se objevují spíše v intimněji laděných textech.

Za charakteristický, ale nepřilíši často zmiňovaný prvek sbírky lze označit též napětí mezi oikonymy (názvy osídlených objektů) a názvy obecně přírodními (hydronymy, oronymy). Protipól stoické, místy až nepřátelské přírody a útrpného lidského osudu črtá odvážné paralely mezi Bezručem a Máchou. Jedním z důležitých aspektů tohoto vztahu je oscilování mezi láskou a nenávisť, které se tematizuje především u řeky *Ostravice*.

Kolokační analýza nepřekvapivě detekovala jako nejsilnější kolokáty toponym lokalizační předložky, které však mohou nabývat i specifických významů (např. boj o Těšín, role beskydského podhůří). Svorníkem rozboru je však lyrický

⁵ Podobně kriticky se básník stavěl i k názvu řeky *Lučiny* (pravostranný přítok řeky *Ostravice*, se kterou se spájí v k. ú. Slezská Ostrava), podrobněji viz Adamus, 1927, s. 60–61.

subjekt, který se v té či oné podobě objevuje jako kolokát u všech čtyř analyzovaných toponym. V této souvislosti je však důležité upozornit na fakt, že lyrický subjekt „Slezských písní“ není jednoduší a stylizace básníka jsou velmi různorodé (všesteký prorok, soucitný vypravěč, mstitel, civilní poutník apod.).

Provedenou toponymickou analýzu Bezručovy sbírky lze cum grano salis srovnat s výsledky výše zmíněného antroponymického rozboru (Klemensová et al., 2023). Zatímco v oblasti klíčových slov je poměr vyrovnán a oba typy proprí lze považovat za stejně důležité pro básníkov styl, v případě kolokační analýzy se objevují četné rozdíly. Antroponyma se typicky objevují v kolokačních dvojicích (*Maryčka Magdónova, bratr Ondra, markýz Géro*), toponyma však stojí většinou samostatně, nejsou doprovázena např. charakterizačním přívlastkem. Potvrzuje se však zjištění, že básně lokalizované mimo těšínský prostor se pojí i se specificky se chovajícími osobními jmény (*Hlubek, Böhm a Labutinka*; viz Klemensová et al., 2023).

SEZNAM ZKRATEK

apod. — a podobně
 č. — číslo
 např. — například
 obr. — obrázek
 tab. — tabulka
 TTR — type–token ratio
 tzv. — tak zvaný

LITERATURA

- Adamus, A. (1927). *Po stopách Slezských písní Petra Bezruče* [Tracing Petr Bezruč's Silesian songs]. Brno: Moravské kolo spisovatelů.
- Altman, G. (2018). *Unified Modeling of Diversification in Language*. Lüdenscheid: RAM-Verlag.
- Bezruč, P. (1903). *Slezské číslo* [Silesian issue]. Praha: nákladem Času.
- Bezruč, P. (2014). *Slezské písně* [Silesian songs]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.–Akropolis.
- Brezina, V. (2018). *Statistics in Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brezina, V., McEnery, T., & Wattam, S. (2015). Collocations in context: A new perspective on collocation networks. *International Journal of Corpus Linguistics*, 20(2), 139–173.
- Březina, V., & Pořízka, P. (2021). Kolokační grafy a sítě s použitím nástroje #LancsBox: Aplikace v angličtině a češtině [Collocation graphs and networks using #LancsBox: Applications in English and Czech]. *Časopis pro moderní filologii*, 103(1), 36–59.
- Cvrček, V., & Fidler, M. (2015). KWords. <https://kwords.korpus.cz/>
- Cvrček, V., & Richterová, O. (Eds.). (2015). Pojmy: keyword. *Příručka ČNK*. <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:keyword&rev=1421871839>

- Cvrček, V., & Richterová, O. (Eds.). (2019a). Pojmy: asociční míry [Association measures]. *Průručka ČNK*. http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423
- Cvrček, V., & Richterová, O. (Eds.). (2019b). Pojmy: DIN. *Průručka ČNK*. <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:din&rev=1569573129>
- Cvrček, V., & Richterová, O. (Eds.). (2021). ČNK: diakorp. *Průručka ČNK*. <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:diakorp&rev=1638195458>
- Klemensová, T., Kovářová, K., & Mistecký, M. (2023). Soubor Géra a Ondry. Antroponyma ve Slezských písních pohledem klíčových slov a kolokací [Géro versus Ondra. Anthroponyms in Silesian Songs as seen through the prism of keywords and collocations]. In L. Janovec (Ed.), *Propria a apelativa – aktuální otázky II* (s. 67–78). Liberec–Praha: Technická univerzita v Liberci; Univerzita Karlova; Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Králík, O. (1962). K funkci vlastního jména v tvorbě Petra Bezruče. *Slavica Pragensia*, 4, 721–726.
- Popescu, I. I. (2007). The ranking by the weight of highly frequent words. In P. Grzybek, R. Köhler (Eds.), *Exact Methods in the Study of Language and Text: Dedicated to Gabriel Altmann on the occasion of his 75th birthday* (s. 555–565). Berlin–New York: De Gruyter.
- Smolka, Z. (2008). Jak jsme se hádali o autorství Slezských písní [As we quarrelled over the authorship of Silesian Songs]. *Host*, 24(3), 38–44.
- Všetička, F. (2018). *Bezručova báseň: O poetice básnickovy poezie* [Bezruč's poem: Poetics of the poet's poetry]. Olomouc: Poznání.

SUMMARY

BEZRUČ, FROM TĚŠÍN. TOPONYMS IN SILESIAN SONGS FROM THE VIEWPOINT OF QUANTITATIVE LINGUISTICS

The study focuses on toponyms and their role in “Silesian Songs” by Petr Bezruč (1867–1958), an important Silesian poet and bard. The authors build on their previous quantitative-linguistic research on Bezruč, which focused on anthroponyms (“Géro versus Ondra. Anthroponyms in Silesian Songs as Seen through the Prism of Keywords and Collocations”), and thus present a comprehensive picture of proper names in this poetry collection. The aim of the study is to use quantitative methods — frequency and collocation analyses and keyword detection — in order to clarify the functioning of place names in “Silesian Songs”, to classify their interrelationships, and to compare them with the system of Bezruč’s anthroponyms. Analyses show that proper names make up 30% of the keywords of “Silesian Songs”, they are thus an important feature of the poet’s poetics. Anthroponyms and toponyms are equally frequent. The distribution of geographical names corresponds to the Zipf distribution — Bezruč prefers a narrow range of names, while many others are only used occasionally. Furthermore, most toponyms are oriented towards Silesia, but there are also localities associated with the Habsburg monarchy, Antiquity, and exoticism, which usually serve as building blocks of metaphors. In the context of Silesia, Bezruč places his poems primarily in the Těšín region; the Opava and Hlučín ones are in most cases the settings of his intimately-tuned poems. Other important traits of the collection are the tension between the names of inhabited and natural places and the multifaceted lyrical subject, which links, via collocations, the four most frequent geographical names of the text — *Těšín*, *Beskydy*, *Ostravice*, and *Dombrová*.

Keywords: toponym, frequency, keyword, collocation analysis, stylometry, Petr Bezruč, Silesian Songs

K ONYMICKÉMU SYSTÉMU SOUČASNÝCH DYSTOPIÍ (NA PŘÍKLADU FRANCOUZSKÉ A ČESKÉ LITERATURY)*

Klíčová slova: literární vlastní jména, dystopie, onymická krajina žánru, současná francouzská próza, současná česká próza

1. ÚVOD

Je zřejmé, že jednotlivé literární žánry, dílčí subžánrové varianty nebo mody se kromě tematického, narativního nebo časoprostorového hlediska vyznačují (v určité stylové epoše, nebo trvale) také ustáleným či jinak příznačným charakterem onymického systému (Dvořáková, 2017, s. 75). Kupříkladu inventář žánru tradičních i moderních pohádek tak v češtině zahrnuje opakující se hypokoristika (*Honza, Jeniček*) i vznešená knižní panovnická antroponyma (*Dobromysl, Hyacint*); humoristická próza a divadlo nápadně pracují s deminutivy, mluvícími jmény i toponymickou jazykovou hrou (*Zvonokosy, Kocourkov, Pytlíkov*); avantgardní poetistická lyrika bývá zatížena exotickými nebo exoticky znějícími proprii (srov. nezvalovská, seifertovská a bieblovská dívčí/ženská jména *Chloe, Ela, Elis*). Příslušnost vlastních jmen ke genologickým kategoriím je přitom výsledkem dlouhodobější kulturní tradice a z percepčního pohledu intuitivní; antroponyma jako *Krasomil* a *Jason* u pohádkového textu čtenář očekává, stejná jména budou naopak až extrémně příznaková a aktualizací v oblasti science fiction nebo detektivky.

Zmíněné příklady ilustrují ideální, modelové situace a jako takové byly v úvodu našich úvah zvoleny — samozřejmě nelze hovořit o určitém typizovaném onymickém systému tak široké taxonomické jednotky, jakou je např. román a povídka; v případě detektivního nebo venkovského realistického

* Tato studie je výstupem z projektu SGS06/FF/2023 Umělecká reflexe aktuálních kontroverzních fenoménů v současných francouzsky a španělsky psaných literaturách.

románu/povídky ale již nepochybně ano, jakkoliv je výzkum těchto souvislostí nejen v českém kontextu ve stadiu počátku (a téměř výhradně z lingvistické perspektivy).¹ Bohemistická literární věda doposud o propriální sféře jako určitém a dílčím distinktivním genologickém (příp. kombinovaně genologickém a temporálním) rysu neuvažuje, jak také dokládají základní oborové odborné příručky.²

Materiálový výběr dystopického žánru³ (próz s vizemi potenciálních střetů kultur, nestability v Evropě, ideologických či náboženských totalit a občanských válek) v této případové studii je arbitrární, vychází nicméně z několika premis. První plyne z ohledu na znatelnou renesanci žánru i tematiky na počátku 21. století v obou pojednávaných národních literaturách. Je též na místě připomenout speciální místo dystopického formátu — může být vnímán jako obecná, psychicky daná lidská představa ohrožení a strachu, ale i jako politologický koncept nebo politicky angažovaný manifest a v neposlední řadě jako kulturní a literární, tudíž estetický výtvar (srov. Pavlova, 2022, s. 33–34). Hranice mezi uvedenými fenomény se mnohdy jeví fluidní, vždy ale odrážejí aktuální pociťované a ve společnosti rezonující hrozby. Konečně, na rozdíl od utopie, jejíž původní podstatou je vyobrazení neexistujícího prostředí, dystopie zpravidla slučuje přítomné a reálné prvky s realisticky konstruovanou reprezentací budoucna, což ovlivňuje i dynamiku onymické sféry.

Následující analýza, interpretace a komparace — limitována rozsahem problematiky i příspěvku toliko na oblast abionym — usiluje o ověření naznačené hypotézy, tedy o verifikaci případných obecných a společných rysů, znaků a variant aktuální propriální složky daného žánru. Metodologicky se opíráme primárně o funkční pojetí literárních vlastních jmen, které má ve středoevropské lingvistice značnou tradici — mimo jiné pak o novější české a polské oborové práce (Dvořáková, 2017; Gibka, 2019). Studie se vztahuje k jedenácti prozaickým dílům, mezi nimiž je zastoupeno pět próz českých: jmenovitě „Kronika zániku Evropy: 1984–2054“ Vlastimila Vondrušky, „Krvavé levandule“ Mariana

¹ Ve výhledové stati „Jak dále v literární onomastice?“ byla tato oblast zařazena mezi klíčové budoucí úkoly oborového výzkumu (Dvořáková, 2015, s. 96). Pozvolný, avšak zřetelný stoupající odborný zájem o literární onomastiku na různých akademických pracovištích nicméně vnesl jistou systematickosti do oboru, který byl ještě před dvaceti lety označován za metodologicky neustálený a rozkolísaný (Pastyřík, 2000, s. 7). Onomastické výzkumy v daném poli aktuálně tendují ke korpusovému, kvantitativnímu přístupům — souhlasíme však s úvahou Žanety Dvořákové, že pouhé pořizování soupisů a korpusů autorských nebo žánrových proprií bez kritické interpretace nepřináší valné hodnoty: „Literární jména nelze podle mého názoru zkoumat vytržena z kontextu literárního díla, pouhý seznam proprií nám sám o sobě neřekne nic“ (Dvořáková, 2015, s. 95). Artur Rejter v kapitole „Nazwa własna — gatunek — idiolekt“ poukazuje na potřebu hlubšího výzkumu, na materiálovém příkladu nicméně užitečně ilustruje provázanost onymického repertoáru s žánrem (Rejter, 2019, s. 41–54).

² Ilustrací mohou být mj. novější „Úvod do studia genologie“ Pavla Šidáka i komplexní sedmisetstránková „Encyklopedie literárních žánrů“ kolektivu pod vedením Dagmar Mocné a Josefa Peterky.

³ Pro potřeby této analýzy chápeme pojmy dystopie a antiutopie synonymicky.

Kechlibara, „Pod znamením pŕlměsíce: příběhy z Evropy pod vládou islámu“ Ludka Frýborta, „Rok Havrana“ Vladimíra Šlechty, „Řád“ Davida Ratha; a šest francouzských, resp. frankofonních: „2084: la fin du monde“ Boualema Sansala (česky vyd. jako „2084: konec světa“), „2084 — République Islamique de France“ Patricka Paitela, „Le jour de l'Aïd“ Daniela Saint-Hamonta, „Soumission“ Michela Houellebecqa (česky vyd. jako „Podvolení“), „Šukran“ Jeana-Pierra Andrevona a „La Tentation de la défaite“ Antoina Vitkina. Pojednávána propria a další pojmy ze zahraničních děl uvádíme současně v originále a v překladu autora článku; existuje-li českojazyčná mutace knihy, citujeme z tohoto překladu.

2. OIKONYMA A URBANONYMA

Původní podstata utopie, tedy předchůdce moderních antiutopií a dystopií, se zakládá na vyobrazení nového, odlišně fungujícího světa nebo civilizace, který je konstituován dominantně nejen fiktivním, neurčitým a budoucím časem, ale zejména prostorem. Jím jsou již od raného novověku typicky fiktivní ostrovy, města a odlehlé oblasti, neboli vše zcela odlišné oproti prostoru žité zkušenosti a každodennosti předpokládaného čtenáře. Z tohoto vyplývá logický důsledek pro toponymickou sféru těchto děl, kdy popisované lokality nesly čistě symbolické, abstraktní nebo hyperbolizované označení (bez zacházení do detailů připomeňme již jen „mluvící“ tituly děl, jako jsou „Utopie“ Thomase Mora, „Sluneční stát“ Tommase Campanelly, „Nová Atlantida“ Francise Bacona nebo „Jiný svět“ Cyrana de Bergeraca). S postupnou narůstající převahou negativních verzí utopie během 20. století se však význam prostoru modifikuje a posouvá — kupříkladu kanonický Orwellův román „1984“ již zcela přesně zasazuje příběh do fikčního, nikoliv fiktivního „Londýna“.⁴ Jedná se o dílčí případ, avšak souvisí se samotnou podstatou dystopické literatury, tedy nikoliv vytváření obrazu „jiného a lepšího“; ale všeobecně „našeho a horšího“.

Při modelování realistického uměleckého efektu zmíněného světa a prostoru „našeho, známého a povědomého“ se užití místní nebo pomístní názvy podílí v intenzivní míře — a to skrze působení funkcí asociační a klasifikující.⁵ Jedním z důležitých rysů dystopické krajiny názvů míst je jejich výrazně nesouměřitelná distribuce, přirozeně odvislá od situovanosti konkrétních fiktivních příběhů. V dílech obou srovnávaných literatur se primárně jedná o výskyt autentických

⁴ Naopak názvy státních útvarů fikčního světa typu *Océánie* jsou již autorské; o literárních choronymech viz níže.

⁵ Asociační funkce se týká literárních proprií, které odkazují ke shodně pojmenovaným reálným místům, objektům, bytostem. Klasifikující funkce umožňuje užitím určitého jména (na základě formální struktury, úzu, obecné kulturní encyklopedie) navodit souvztažnost denotátu k určité kategorii — např. národnostní, časové či sociálně stratifikační (Dvořáková, 2017, s. 163–165, 177–186).

(reálných) oikonym, označujících města, příp. jejich čtvrti a sídlištní celky. Převaha místních jmen evropsky významných a větších sídelních lokalit, často hlavních měst (*Paříž, Brusel, Berlín, Marseille, Praha*) symbolicky evokuje politická centra a jejich rozhodovací a vládnoucí kompetence, včetně možného ohrožení nebo rozvratu. Rovněž další reálná jména měst (evropských, asijských, afrických) jsou odvislá od zasazení dějové linie; unikum představuje symptomatická autorská obliba a návratnost propria *Marseille* (zejm. „Krvavé levandule“, „Šukran“ a „Le jour de l’Aïd“). Kromě základní identifikační a asociační funkce, patrné u všech autentických názvů sídel, zde do vnímání vstupuje funkce symbolická.⁶ Citované oikonymum ji v poslední době nezískalo výlučně v umělecké tvorbě, ale především v aktuálním mediálním diskurzu, kde bývá spojováno s kriminalitou, ghettoizací a silnými střety majority a minority.⁷ Jméno *Marseille* představuje typicky žánrově konvenční proprium na mikro i makro úrovni (Rejter, 2019, s. 22).

Autentická pojmenování převažují i na úrovni městských částí a čtvrtí; uvedme dále zajímavý případ v románu „Le jour de l’Aïd“, kde se mísí s urbanonymy fiktivními, avšak reálné toponymii blízkými — jsou nositeli iluzionistické⁸ funkce. Pouze příjemce textu obeznámený s konkrétními reáliemi města a regionu tak může dojít k uvědomění si jejich smyšlenosti;⁹ nápodoba funguje zejména u názvu hlavního dějiště příběhu, marseillského *cit  des Gloriettes*. Proprium imituje obvyklou strukturu předměstských částí reálného města, složených z apelativního označení *cit * (‘sídliště’) a vlastního jména (*cit  des Oliviers, cit  de la Castellane* apod.). Zároveň může jméno nést funkci charakterizační¹⁰ s až ironickým, subverzivním podtextem — výraz *gloriette* je v soudobé francouzštině užíván pro mohutné a vysoké, zpravidla exteriérové ptačí klece; vizuálně je připomínají robustní vybydlené věžáky této čtvrti, v nichž v příběhu propukají boje islamistů a státních sil.

Méně početnou vrstvou místních názvů jsou jména čistě fiktivní, svou hláskovou nebo morfologickou skladbou příznaková a významně klasifikující pojmenovávaný objekt. Sídlo českého rodu ve Vondruškově próze tak nese název *Klumpenštejn*, imitující obvyklou slovtvornou strukturu středověkých hradů a pevností (morfém *-stein/-štejn*). Obranný ráz má ve 21. století skutečně

⁶ Symbolická funkce je založena na konvenčním vnímání určitého jména, které zástupně reprezentuje obecnější fenomén (Dvořáková, 2017, s. 173).

⁷ K obecnému nadnárodnímu vnímání města jako negativního symbolu srov. např. Vergnengre, 2020.

⁸ Iluzionistická funkce podněcuje v rámci recepce uměleckého díla iluzi reálného, materiálního světa (Dvořáková, 2017, s. 192).

⁹ Jde však o obecnou otázku percepce a vnímání literárních vlastních jmen jednotlivými recipienty, v níž je potřeba uvažovat o empirickém, nikoliv modelovém čtenáři.

¹⁰ Charakterizační funkce se vyskytuje u tzv. mluvících jmen, jejichž podoba je motivována mj. fyzickými, vizuálními nebo vnitřními vlastnostmi denotátu (Dvořáková, 2017, s. 138–141).

i románová vlastenecká rezidence, jejíž denotace (jakkoliv důsledně zapisována počeštěnou ortografií) paradoxně vychází cele z německého lexika. Fiktivní označení vládního města v dystopii „2084: Konec světa“ je kompozitem jména zakladatele totalitní říše a proroka a verbálního kořene *gouverner*, tj. vládnout: *Abigouv* (‘Abivlad’); jindy je nazývané slavnostně formulovaným opisem *Cité de Dieu* (‘Město Boží’). Ústřední náměstí pak nese název *place de la Foi suprême* (‘náměstí Svrchované víry’) — oba honorifikační názvy města a části městského prostoru odrážejí faktický princip toponymie aktuálního světa.¹¹ Souvislost názvu místa a mocenského vlivu je v posledku tematizována v „Roku Havrana“, kde je po politických změnách v západních Čechách tamní metropole (*Karlovy Vary*) titulována striktně německojazyčnou verzí *Karlsbad*.

3. CHORONYMA

Systém zeměpisných vlastních jmen společně se zmiňovanými typy oikonym a urbanonym v dystopicky laděných prózách dotváří další markantní skupina — choronyma. Přestože v umělecké literatuře zpravidla pojmenování nebo akt přejmenování zemí a jiných administrativních celků nehraje významnou motivickou roli, v analyzovaných textech se zřetelně jedná o signifikantní rys iluzionisticky zprostředkovávající anticipované nové geopolitické uspořádání Evropy, potažmo globálních poměrů. I na úrovni rozsáhlejšího území, jaké představuje stát, tudíž pojmenování představuje „[...] zásadní prvek ve vztahu mezi místem a politikou identity. V tomto smyslu je pojmenovávání prostředkem normování. Názvy míst jsou součástí symbolického i materiálního řádu, který vytváří legitimitu pro ty, kdo ovládají politiku reprezentace (místa)“ (Berg & Kearns, 2009, s. 19).

Kompozice víceslovných geografických jmen mívá ustálené provedení — zahrnuje substantivum nebo adjektivum vycházející z aktuálního jména země/regionu a též substantivum nebo adjektivum, které výslovně odkazuje na státoprávní uspořádání celku (vzhledem k tematice děl často orientálního nebo náboženského typu). Tomuto modelu odpovídají např. *Cordóbský chálífát* v „Kronice zániku Evropy“, *Křesťanská alpská republika Rakousko* v „Řádu“, *République islamique de France* (‘Islámská republika Francie’) v „Le jour de l’Aïd“ a identicky *République islamique de France* v „2084 — République islamique de France“.¹²

¹¹ V něm lze dokumentovat řadu případů oslavných oikonym zavedených autoritativními a totalitními režimy (srov. mj. bulharský *Mičurin*, český *Gottwaldov*, iránský *Bandar Imáma Chomejního*, ruský *Stalingrad* a další). Skrze urbanonyma se pak centrální náměstí, třídy a podobná jádrová místa stávají nejzřetelnějším indikátorem dobových politických a ideových preferencí, což taktéž mnohdy současná próza reflektuje (Střelec, 2019, s. 124).

¹² Tento název státu je v závěru románu doplněn i o jeho ambivalentně vyznívající oficiální devízu S.O.S. — *Soumission, Obéissance, Sacrifice* („Podvolení, poslušnost, obět“).

S popsanou výstavbou se vzdáleněji shoduje choronymum z dystopie „2084: Konec světa“, *Abistan* (‘Abistán’) — zde je prvním formantem jméno prvního vládce (viz výše k analogické struktuře jména fiktivní metropole říše), druhým sufix perského původu s významem země, území. Spojení honorifikačního motivu a příznakového zakončení prvořadě evokuje totalitní asijské státy (viz reálná propria *Turkmenistán* a další). Charakterizační varianty jmen zemí tak mají za cíl pregnančně vystihovat teokratické a autokratické založení režimů, které se ve fikcích etablovaly namísto dosavadních systémů. Současně reagují na aktuální situační kontext (Gibka, 2019, s. 64–65), v němž se předpokládá recipientova obeznamenost s denotačními a konotačními sémantickými paralelami, vyjádřenými proprii reálného světa typu *Islámský stát* či *Afghánský islámský emirát*.

4. ERGONYMA

K literárním ergonymům zaprvé náleží názvy politických stran, hnutí, koalic a projektů — buďto reálných (*Front national* (‘Národní fronta’), *Parti socialiste* (‘Socialistická strana’) u Houellebecqua, *Občanská demokratická strana* u Vondrušky), nebo fiktivních (např. *Fraternité musulmane* (‘Muslimská jednota’) v „Podvolení“, *Strana francouzských muslimů* v „Kronice zániku Evropy“, *Parti Musulman Démocrate en France* (‘Muslimská demokratická strana Francie’) a antagonistická *Résistance Anti Musulmane Eucharistique* (‘Protimuslimské eucharistické hnutí odporu’) ve „2084 — République islamique de France“, *l’Union pour le Califat* (‘Unie za chalífát’) v „La Tentation de la défaite“, vládní *Juste Fraternité* (‘Spravedlivé bratrstvo’) v „2084: Konec světa“). Vzájemně sémanticky blízké lexikum zahrnující výrazy *bratrstvo*, *unie*, *jednota* nebo *spravedlnost* „pomrkává“ na recipienta idejemi lepšího světa — iluzi dokonalosti, optima ovšem překrývá tušená symbolika totalitního mesianismu. Volbou ergonym s aluzí na radikalismus a aktuální svět v jemných nuancích operuje Michel Houellebecq: již zmíněná vítězná islámská strana je v jeho fikci označena jako *Fraternité musulmane* (‘Muslimská jednota’); hláskově i obsahově se pojmenování velmi blíží straně *Frères musulmans* (‘Muslimské bratrstvo’), reálnému fundamentálnímu a teroristickému hnutí. Autor ovšem s paralelou zachází až neviditelně — první pojem se v textu vyskytne 25krát, kdežto druhý pouze dvakrát.

Druhou skupinu představují jména úřadů, orgánů a institucí státní moci, ať už administrativního nebo bezpečnostního/vojenského charakteru. Zatímco politické subjekty nesou pojmenování jak fiktivní, tak zrcadlící aktuální svět, v této kategorii dominují propria autentická. V motivicky militaristických příbězích „Krvavých levandulí“, „Havrana“, „Le jour de l’Aïd“ či „Pod znamením pŕlměsice“ reprezentují tento případ mj. zkratkové názvy organizací *NATO*, *US Army*, *SAS*, *RAID*. Autorská onyma bývají využita k identifikaci složek protikladných ke

státnímu aparátu — jedná se o opoziční, bojová a destabilizační uskupení, event. součásti nových fundamentálních režimů, jako např. *Islámská stráž* v románu „Pod znamením pŭlměsíce“. V konkrétní grafické podobě se zde manifestuje i rys běžný na systémové úrovni francouzského a českého jazyka — ve francouzském úzu mají iniciálové zkratky víceslovných pojmenování mnohem vyšší frekvenci — nejen v textech administrativní a žurnalistické povahy, ale i v beletrii, což ilustrují výše citované příklady.¹³

Literárně tematizovaná změna stávajícího pojmenování instituce vyjadřuje v sémantické sféře díla nově ustanovené a proklamované hodnoty či ideologii, které posiluje a ukotvuje, například ve vztahu o oblasti vzdělávání — v „Podvolení“ je takto k tradiční pařížské univerzitě dodán přídomek: *Université islamique de Paris-Sorbonne* (‘Islámská univerzita Paříž-Sorbonna’).¹⁴ Vnucované doktríny (v následujícím případě obligátní politická korektnost) mohou být zase skrze vlastní jména karikovány, jak ukazuje komolení akademického *Klubu korektních Evropanů a Evropanek* v „Kronice zániku Evropy“: „Klubové logo 2K2E odpůrci posměšně přezdili na Bre-KEKE [...]. Michal tímhle spolužákem [myšleno členem klubu, pozn. K.S.] opovrhoval, neboť mu svými řečmi a jednáním připomínal fanatické svazáky z padesátých let minulého století“ (Vondruška, 2019, s. 511).

5. NÁZVY (MAS)MÉDIÍ

V rámci popisu typologie a funkcí zastoupených názvů médií ponechme zcela stranou terminologickou a metodologickou otázku, a sice k jaké skupině jmen lidských výtvorů přísluší (v dosavadní literatuře jsou kromě této obecné kategorie řazeny k ideonymům nebo pragmatonymům, nadto se příležitostně objevuje samostatná kategorie gemeronym).¹⁵ Zdůrazňujeme je a vyčleňujeme z obecného ranku chrématonym in specie vzhledem k jejich — opět pro žánr a tematiku — příznakové frekvenci a významu.

Jména periodik mohou fungovat jako prostředky konstruování intertextuální sítě. Houellebecqova aluzivní triáda tří vypsáních titulů akademických, resp. odborných časopisů — *Journal des dix-neuvièmistes* (‘Revue pro devatenácté století’), *Magazine littéraire* (‘Literární časopis’) a *Revue d’études palestiniennes*

¹³ Iniciálové zkratky se v českém jazykovém prostředí staly kvůli nadužívání během komunistického režimu určitým negativně vnímaným symbolem, předmětem ironie či vtipů.

¹⁴ Vnější, vynucená změna jména entity je znakem ovládnání, moci nad objektem: „Většinou se tak děje, řekněme, z jakési pozice moci, neboť ten, kdo postavu nějakým způsobem ovládá, může zasahovat i do sféry její identity, která je představována i jejím jménem“ (Dvořáková, 2017, s. 123). Toto tvrzení je platné nejen ve vztahu ke jménům osob.

¹⁵ Jde však o termín, který nepřešel do širšího terminologického úzu (Odaloš & Vallová, 2020, s. 186).

(‘Revue pro palestinská studia’) — má jednoznačně formálně-sémantickou podobu názvů médií tohoto typu a zaměření. Efekt realističnosti při odkazování na intelektuální milieu je nicméně vytvořen kombinací zaniklých, reálných i fiktivních proprií: první chrématonymum představuje variaci na dvě reálná jména, a sice *Le Magasin du XIXe siècle* (‘Časopis pro 19. století’) a *Dix-Neuf* (‘Devatenáctka’), vydávané odbornými filologickými institucemi. Jméno následujícího časopisu bylo v čase vzniku dystopie realistické, následně se předobraz přejmenoval na *Le Nouveau Magazine littéraire* (‘Nový literární časopis’). Třetí proprium odkazuje ke staršímu stejnojmennému magazínu, který zanikl v roce 2008, sedm let před prvním vydáním románu.

Motiv celoplošných, masových médií někteří z autorů zařazují do souvislého příběhu skrze smyšlené výstřižky, odstavce nebo kapitoly z audiovizuálních a tištěných sdělovacích prostředků; důsledně přitom jmenují tituly periodik a stanic. Explicitně uvedený název média společně s citátovou podobou účinně naplňuje iluzionistickou funkci — uváděny jsou povětšinou renomované, seriózní mediální značky, mezinárodní i lokální, jak ilustrují agentury *AFP* a *Reuters*, stanice *BBC* v „La Tentation de la défaite“; televize *BFM* a portál prvního kanálu *TF1 LCI* nebo deník *Figaro* v „Podvolení“. Boualem Sansal uvozuje epilog románu „2084: Konec světa“ enumerací, v níž opět zaznívají fiktivní, avšak formálně i pragmaticky realistická chrématonyma: „Epilog/V němž se dozvíme poslední novinky z Abistánu. Byly posbírány z různých médií: *Hlas Kii*by, *Nadir 1 — Qoodsabadská stanice*, *NozF*, *časopis DVOP* s názvem *Hrdina*, *Hlas mokb*, *Výběr z Občanských výborů*, *Armádní revue* a tak dále. Je záhodno je brát s nejvyšší obezřetností, protože média jsou v Abistánu především nástroji myšlenkové manipulace ve službách klanů“ (Sansal, 2016, s. 215).¹⁶

Série imitující faktické, novinářské informace v různé míře prostupují i česky psané dystopie; v tomto bodě se vyjevuje diference mezi sledovanými národními literaturami. Prózy české provenience propria označující média takřka neobsahují, na jejich (očekávatelném) místě se vyskytují apelativa: protagonistista „Řádu“ poslouchá katastrofické události ze zpravodajství nepojmenovaného rádiového kanálu, Vondruška v „Kronice zániku Evropy“ doprovází naraci jednotlivých kapitol vizuálně odděleným přehledem dobových aktualit s lakonickým nadpisem *Zprávy z tisku*. Absence vlastních jmen v situacích, kde by byly potenciálně užity, může mít vícero motivací (v beletrii zejména u antroponym — např.

¹⁶ „Dans lequel on apprendra les dernières nouvelles de l’Abistan. Elles ont été cueillies dans différents médias: *La Voix de la Kii*ba, *Nadir-1-Station de Qoodsabad*, les *NoF*, la gazette des CJB intitulée *Le Héros*, *La Voix des Mockbas*, *La Fraternelle des Civiques*, la *Revue des armées*, etc. Il convient de les prendre avec la plus grande circonspection, les médias abistani sont avant tout des instruments de manipulation mentale au service des clans“ (Sansal, 2015, s. 144).

postavy ztrácející identitu nebo typizované). Na rozdíl od nich nebyly důvody zamlčení chrématonym (ostatně obecněji jako celková problematika chrématonym v umělecké literatuře) doposud šířeji sledovány; ve vzorku popisovaných textů lze hypoteticky hovořit o naznačené ztrátě plurality a monopolizaci médií; tedy o totalitní kontrole sdělovacích prostředků — zde se však již blížíme limitům dílčí literárněonomastické interpretace.

6. ZÁVĚR

Propriální složka tvoří podstatnou část lexikální i motivické struktury dystopických románů a novel v obou analyzovaných literaturách. V oblasti abionym lze spatřovat silné zastoupení realistických názvů míst s dominantní asociační funkcí, vytvářející v některých případech až strukturu bedekru fikčního světa; honorifikační toponyma jsou zastoupena v konstruování anticipovaného, totalitního světa. Frekvence choronym a ergonym je ve většině děl korpusu signifikantní; jak názvy fiktivních zemí, tak politických stran a dalších organizací imitují strukturu obdobných reálných pojmenování, jsou značně typizovaná a nesou iluzionistickou funkci. Tematizace přejmenování prostupuje všechny kategorie, zpravidla signalizuje prosazování autoritativní moci skrze ovládnutí krajiny jmen (států, městského prostoru, institucí). Za podstatný považujeme také fakt, že s výjimkou distribuce názvu sdělovacích prostředků se typologie, funkce a rozvrstvení literárních proprií mezi česky a francouzsky psanými texty významněji neliší — zjištěné charakteristiky onymie tudíž lze hodnotit jako imanentní, v dané genologické kategorii soudobé literatury obecně platné.

LITERATURA

- Andrevon, J.-P. (1989). *Šukran* [Shukran]. Paris: Éditions Denoël.
- Berg, L.D., & Kearns, R.A. (2009). Naming as Norming: „Race“, Gender, and the Identity Politics of Naming Places in Aotearoa/New Zealand. In L.D. Berg & J. Vuolteenaho (Eds.), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Making* (s. 19–51). Farnham: Ashgate.
- Dvořáková, Ž. (2015). Jak dále v literární onomastice? [What next in literary onomastics?]. In H. Chýlová & V. Viktora (Eds.), *Dva z prvních: Jaromír Spal, Miloslav Šváb — respektované osobnosti vysokoškolské bohemistiky* [Two of the first: Jaromír Spal, Miloslav Šváb — respected personalities of academic bohemistics] (s. 92–99). Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni.
- Dvořáková, Ž. (2017). *Literární onomastika: antroponyma* [Literary onomastics: anthroponyms]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Frýbort, L. (2015). *Pod znamením půlměsíce: příběhy z Evropy pod vládou islámu* [Under the sign of the crescent: Stories from Europe under islamic rule]. Krásná Lípa: Marek Belza.
- Gibka, M. (2019). *Literary Onomastics: A Theory*. Łódź: ArchaeGraph.

- Houellebecq, M. (2015). *Soumission* [Submission]. Paris: Flammarion.
- Houellebecq, M. (2015). *Podvolení* [Submission] (A. Beguivin, překl.). Praha: Odeon.
- Kechlibar, M. (2019). *Krvavé levandule* [Bloody lavender]. Praha: Klika.
- Odaloš, P., & Vallová, E. (2020). Sústava slovanskej onomastickej terminológie (vznik, existencia, neuralgické miesta, aktualizácia) [The System of slavic onomastic terminology (creation, existence, neuralgic points, revision)]. *Folia onomastica Croatica*, 29, 169–202.
- Paitel, P. (2013). *2084 — République Islamique de France* [2084 — Islamic Republic of France]. Bookelis.
- Pastyřík, S. (2000). *Vlastní jména v literatuře a škola* [Proper names in literature and school]. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Pavlova, O. (2022). *2 + 2 = 5: světy antiutopické a dystopické literatury* [2 + 2 = 5: Worlds of Antiutopian and Dystopian Literature]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Rath, D. (2017). *Řád* [The Order]. Praha: Ottovo nakladatelství.
- Rejter, A. (2019). *Nazwy własne w kon/tekstach kultury* [Proper names in con/texts of culture]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Saint-Hamont, D. (2002). *Le jour de l'Aïd* [The day of Eid]. Plon.
- Sansal, B. (2015). *2084: la fin du monde* [The end of the world]. Paris: Gallimard.
- Sansal, B. (2016). *2084: konec světa* [The end of the world] (R. Podaný, překl.). Praha: Argo. (Původní práce publikovaná v roce 2015)
- Střelec, K. (2019). Stalingrad Pub or Hitler's? Representation of ideological changes of toponyms in contemporary Czech literature. *Acta onomastica*, 60(1), 121–129.
- Šlechta, V. (2015). *Rok Havrana* [Raven's Year]. Praha: Brokilon.
- Vergnenegre, A. (2020, 12. června). Marseille „la ville la plus dangereuse d'Europe“, un classement américain basé sur un sondage d'internautes. *France Info*. <https://france3-regions.francetvinfo.fr/provence-alpes-cote-d-azur/bouches-du-rhone/marseille/marseille-ville-plus-dangereuse-europe-classement-americain-base-sondage-internautes-1544436.html>
- Vitkine, A. (2006). *La Tentation de la défaite* [The temptation of defeat]. Paris: Editions de La Martinière.
- Vondruška, V. (2019). *Kronika zániku Evropy: 1984–2054* [Chronicle of the end of Europe: 1984–2054]. Brno: MOBA.

SUMMARY

ON THE ONYMIC SYSTEM OF CONTEMPORARY DYSTOPIAS (ON THE EXAMPLE OF FRENCH AND CZECH LITERATURE)

The onymic structure of a literary work — especially anthroponyms and toponyms — creates a functional system linked to the author's poetics, stylistic and contemporary conventions, and also to a given literary genre or subgenre or modus. The genological aspects and motivations of the use of proper names in an artistic text are among the least treated in contemporary literary onomastics, although they touch upon a wide range of linguistic and literary scientific questions, perspectives and problems. In this regard, our comparative case study focuses on the recently highly productive genre area of dystopias and the analysis of its onymic landscape, namely abionyms; the corpus under study consists specifically of eleven Czech and French prose works published after 1989. Due to the nature of these related genres (among others, representation of the future, but often also in intermingling with the previous present, anticipatory construction, negative image of development striving for realism, believability), the paper focuses primarily on the distribution of the use of authentic and realistic, or authorial, names. The study observes the frequency of these proper names and their functions in (re)modelling the fictional world in relation to the actual world, with the intention of characterising any typical features, tendencies or variations. In this paper, we deliberately chose a comparative approach, which, we believe, more appropriately captures general patterns beyond the scope of individual national language systems — on this basis, the study concludes that the identified and interpreted characteristics of onymy can be assessed as immanent, generally valid in a given genological category of contemporary literature.

Key words: literary proper names, dystopia, onymic genre landscape, contemporary French prose, contemporary Czech prose

ХРЕМАТОНІМИ *ДЖАВЕЛІН* І *БАЙРАКТАР* У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МІЛІТАРНОМУ ДИСКУРСІ: СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА ТА ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ

Ключові слова: хрематонім, армонім, мілітарний дискурс, мем, неонімінація

1. ВСТУП

Десятий рік російсько-української війни й другий рік повномасштабного російського вторгнення в Україну мілітаризували українське суспільство, що знайшло відображення в щоденному дискурсі. В активний словник мовлення пересічного українця ввійшло чимало нових мілітарних назв із різноманітних військових і воєнних царин.

Учені-лінгвісти пильну увагу звертають на вивчення антропонімної та топонімної лексики (Ф. Бацевич, М. Демчук, Ю. Карпенко, Т. Космеда, М. Худаш, П. Чучка та ін.), різноаспектну проблематику сучасного військового антропонімікону досліджують Л. Белей, С. Ковтюх та ін., але спроб ретельного вивчення хрематонімів, зокрема армонімів як власних назв унікальних предметів, майже не було (окремі теоретичні питання хреματοлогії й аналіз поодиноких груп подають О. Карпенко (2008), Г. Ткаченко (2018)). На часі — системне дослідження хрематонімії. Актуальність наукової студії полягає в новому антропоцентричному ракурсі дослідження хрематонімної проблеми. Об'єктом цієї розвідки є онімний простір української мови, предметом — хрематоніми.

Під хрематонімами розуміємо: 1) власні назви окремих унікальних предметів матеріальної культури, зроблених або добутих руками людини, 2) тотожні власні назви серій предметів з однаковими денотатами (Ткаченко, 2018, с. 213); відтак армоніми — власні назви унікальних видів зброї (Ткаченко, 2018, с. 209).

Мета цієї статті — простежити функціонування хрематонімів (армонімів) — *Джавелін* і *Байрактар*, що стали своєрідними соціокультурними маркерами цієї російсько-української війни, виявити кореляцію названих пропріативів з релевантною культурологічною інформацією та з аксіологічним потенціалом, який здатні акумулювати мовні одиниці, з'ясувати їхнє семантико-прагматичне значення в онімному просторі й продуктивність у неонімінації та апелятивізації.

Серед загальнонаукових методів під час дослідження обрано метод безпосереднього спостереження, що допоміг виявити основні екстралінгвальні чинники соціокультурного дискурсу. Серед лінгвістичних методів основними були описовий, соціолінгвістичний та контекстуально-інтерпретаційний.

2. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Разом із війною ввійшла в загальний ужиток і мілітарна лексика (йдеться про нові слова або нові значення), як-от: *берці, бронжилет, бронепластина, дрон, леопард, мавік, мультикам, підсумок, талани, турнікет, хаймарс* та багато ін. Зазначені слова номінують найбільш затребувані речі/предмети, що актуалізувалися під час названої війни. Мілітарна лексика не тільки посіла провідне місце в українському дискурсі, але й трансформувала онімний простір, оскільки значну частку новітньої військової лексики становлять пропріативи, значення яких спрямоване на задоволення комунікативних і пізнавальних потреб суспільства. Номінацією 2022 року за версією словника «Мислово» (словник «Мислово» створений 2012 р. з метою фіксації неологізмів, сленгу та інших проявів сучасної української мови, слова та визначення до них надсилають звичайні користувачі) в Україні обрано фразу «русский военный корабль, иди...», а всі претенденти на звання «слова року» пов'язані з війною, інші ж теми витіснені на периферію суспільної уваги. За авторськими спостереженнями, спроектованими на інтернет-комунікацію та ЗМК, назви зброї, що є предметом цього дослідження, належать до найбільш частотних лексем, відтак іншомовні армоніми *Джавелін* і *Байрактар*, які є по суті новітнім явищем у сфері номінації, стали частиною загальнонародної інтелектуальної власності й узусу, що й намагатимемося продемонструвати.

2.1. Джавелін

FGM-148 «Джавелін» (англ. FGM-148 Javelin) — ‘переносний протитанковий ракетний комплекс (ПТРК)’. FGM-148 Джавелін призначений для враження бронетехніки, укріплень на землі, а також деяких літальних об'єктів, що переміщуються на низькій висоті й швидкості — гелікоптерів або БПЛА

на відстані майже 3 км, комплекс може запускатися з плеча. Англійська лексема *javelin* означає ‘легкий спис’, також дію за значенням ‘метати спис’.

На початку повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому, а також навесні 2022 року Джавелін (*Javelin*) незмінно посідав перше місце в списку бажань українців, цей ПТРК став символом українського опору. Лексема *джавелін* увійшла в побутове мовлення, публіцистичний і художній стилі, зокрема й у тексти пісень:

В Теробороні найкращі хлопці самі герої воюють у наших ЗСУ, / І *джавеліни*, і *байрактари* за Україну б’ють русню (виконавець Христина Соловій, пісня «Українська лють», «Bella ciao» cover).

Байрактари й *джавеліни* хай гримлять і хай стріляють, але дух гармат міцніший — ми це дуже добре знаєм! (Тарас Компаніченко, пісня «Байрактари і Джавеліни»).

З нами Бог і *Свята Джавеліна*. Доброго вечора, ми з України! (TaRuta, пісня «Свята Джавеліна»).

В останній з вищеперелічених пісень згадується *Свята Джавеліна*, що з’явилася в музичній композиції не випадково й не є авторським неологізмом-метафорою творців пісні. *Свята Джавеліна* (*Saint Javelin*) — образ, концептуальний мем, що став популярним як «мем опору» під час російсько-української війни, створений канадійським журналістом польсько-українського походження Крістіаном Борисом і дизайнером Крісом Шоу. Творці мему-картинки «вклали» в руки Богородиці американську переносну протитанкову установку *Javelin* (Джавелін) і назвали цей образ *Saint Javelin* (*Свята Джавеліна*), відтак спостерігаємо використання номінативної одиниці *Javelin* (хрематонім — назва зброї) в новій для неї ономасіологічній функції — найменуванні неіснуючої святої *Saint Javelin*. Отже, виник міфонім, який набув ще й візуального втілення. Явище цікаве, оскільки ономасти зауважили, що зазвичай відбувається навпаки — міфонім переходить у хрематонім: Либідь як ‘сестра легендарних засновників Києва’ і Либідь як ‘штучний супутник’. Наведена пара онімів *Javelin/Джавелін* (хрематонім) — *Saint Javelin/Свята Джавеліна* (міфонім) демонструє міжонімну омонімію — «застосування одного мовного знака до предметів різних ономастичних полів» (Абрамов, 2013, с. 22).

Мем *Свята Джавеліна/Saint Javelin* став вірусним (поширювався надзвичайно швидко). Команда планувала зробити 100 стикерів і зібрати 500 доларів для канадської організації Help Us Help, що допомагає українцям. Натомість після повномасштабного вторгнення з’явилася повноцінна брендова платформа, а зібрані кошти перевищили 2,5 мільйони доларів. Образ є на незліченних ноутбуках, футболках, прапорах, муралах і навіть татуюваннях по

всьому світу, відтак мем *Saint Javelin* став мерчем (мерч — ‘товар, будь-яка продукція із символікою організації або відомої персони, яку розповсюджує сам власник цієї символіки’), торговою маркою і брендом, і, відповідно, міфонім англ. *Saint Javelin* став назвою товару (товаронімом) та назвою торгової марки (марконімом). Як бачимо, під час створення товароніма (назви мерчу) *Saint Javelin* відбулася цілковита зміна предметної співвіднесеності — що і є, власне, ономасіологічним процесом називання. Крім того, відбувся подвійний перехід: хрематонім (назва зброї) у міфонім (назва неіснуючої святої, міфічний персонаж), а згодом міфонім (назва нової міфологічної (неіснуючої) істоти) в товаронім (рис. 1).

Рис. 1. Трансформація: *FGM-148 Javelin* (хрематонім) → *Saint Javelin* (товаронім) → *Saint Javelin* (товаронім)

Міфонім *Saint Javelin*/Свята Джавеліна знайшов відображення в муралі на будинку в Києві (рис. 2), що також свідчить про його неймовірно тогочасну популярність, упізнаваність. Мурал із «святою» Джавеліною спричинив дискусії через те, що наслідування Марії в мемі *Свята Джавеліна/Saint Javelin* зачіпало релігійні почуття вірян і не могло, звісно, бути схвалене церквою, тому на зображенні муралу було зафарбовано німб, проте сам художній образ продовжує прикрашати будівлю міста, і він більше не містить прагматичні образи щодо релігійних почуттів.

Хрематонім *Джавелін*, окрім мему *Saint Javelin*/Свята Джавеліна, породив й інші численні графічні й словесні мему, які також залучаємо для аналізу онімної потенції нових мілітарних назв, оскільки поділяємо думку дослідниці інтернет-мемів В. Неклесової, яка вважає, що назва інтернет-мему є пропріативом, адже «вона (назва інтернет-мему — М.Г.) містить всі ознаки, які властиві традиційним власним назвам: виділення з ряду інших, поляризація порівняно з іншими частинами лексичної системи, індивідуалізація та

ідентифікація» (Неклесова, 2017, с. 217). Меми як лінгвістичні одиниці розглядає також О. Кирилюк: «сформовані різними засобами образи найчастіше закріплюються за певними лексемами і переносяться від мозку до мозку саме завдяки використанню цих лексем, що й підкреслює мовну природу мему» (Кирилюк, 2019, с. 34)

Рис. 2. Відображення Святої Джавеліни на муралі в Києві, фото: The Village Україна, <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-news/326331-nimb-na-murali-svyata-dzhavelina-zamalyuvali>

Крізь призму культурологічної оптики зрозумілим є мем «Шевченко з Джавеліном» (рис. 3–5), який не міг не постати в час, коли українці виборюють свою державу у війні з росіянами.

Рис. 3. Мем «Шевченко з Джавеліном», мал. О. Павлової,
https://gazeta.ua/articles/culture/_taras-grigorovich-iz-javelin-yak-ukrayinci-v-merezhi-vidznachayut-sevchenkivski-dni/1074687

Рис. 4. Мем «Шевченко з Джавеліном», мал. А. Єрмоленка,
<https://procherk.info/news/7-cherkassy/108960-ukrayinski-hudozhniki-okrileni-shevchenkom-nanesli-vorogu-udar-na-kulturnomu-fronti>

Рис. 5. Мем «Шевченко з Джавеліном», мурал у м. Івано-Франківськ, <https://kuryer.if.ua/tag/shevchenko-z-dzhavelinom/>

Культурна національна постать, символ українства Тарас Шевченко, який в українській культурі (численних переказах, легендах, навіть звертаннях-молитвах) є напівміфологічною фігурою, водночас давно став популярним культурним героєм різноманітних візуальних арт-проектів, плакатів, мемів, тож у цьому мемі поєдналися два пласти: *Шевченко* як символ національно-визвольної боротьби і *Джавелін* як новітній символ опору. Візуальний ефект мему (ідейний месидж «боротьби — перемоги») підкріплює цитата з поеми Т. Шевченка «Кавказ», у якій поет засуджує загарбницьку війну Російської імперії проти кавказьких народів і возвеличує національно-визвольну боротьбу, порівн.: «Борітеся — поборете, вам Бог помагає!».

У відомій серії мемів «Love is...» («Кохання — це...») також з'явився мем із джавеліном: «Кохання — це... коли він дарує тобі *джавеліна*» (рис. 6); джавелін (а не діаманти, як в іншому відомому мемі) є найкращим подарунком для українських жінок у час війни. Написання слова *джавелін* з малої літери паралельно з великою вказує на перехід неологізму-хремотоніма (армоніма) в узус — широке вживання й повсякденну мовну практику, як відбулося свого часу з назвами хремотонімів *шмайсер*, *мерседес* тощо.

Спостерігаємо також процес апелятивізації унікальної власної назви зброї, оскільки слово *джавелін* мовці часто використовують для позначення 'потужної й водночас компактною зброї на плечі', достеменно не знаючи ані типу зброї, ані призначення, ані особливостей її використання й функціонування.

Рис. 6. Мем із серії «Love is...» («Кохання — це...») з мотивом Джавеліна, https://tvoemisto.tv/news/kohannya_tse_koly_vin_daruiet_tobi_dzhavelina_u_merezhi_poshyryuyut_kartynky_pro_viynu_i_lyubov_128679.html

До речі, в аналізованому мемі можна розгледіти певний «тілесний» аспект конотації слова *джавелін*, який чітко проявляється в іншому дещо обценному вислові — мемі «*Putin suck my Javelin*» (рис. 7), у якому лексема *Javelin* виступає як замітник лайливого табуйованого слова — відбувається евфемічне перейменування, що є, власне, ономасіологічним явищем і свідчить також про онімний потенціал хремотоніма *Javelin*.

Уважаємо, що виникнення численних асоціативних мемів (як і поява мемів, гасел із застосуванням прийомів мовної гри), у яких ужито хремотонім *Джавелін* (як також і меми з хремотонімом *Байрактар*, про що йтиметься далі) дає підстави сприймати їх як частину креативної ономастики, дослідження якої провадить Т. Космеда (2022).

Рис. 7. Плакат на мітингу «Putin suck my Javelin»,

<https://www.france24.com/en/live-news/20220316-javelin-anti-tank-missile-symbol-of-ukraine-s-resistance>

Хремотонім *Джавелін* зумовив появу імені-новотвору *Джавеліна/Джавелін* (рідше), про що дізнаємося з повідомлення Міністерства юстиції (поодинокі випадки називання зафіксовані якраз у I півріччі 2022 р. — на піку популярності культурних мемів про джавелін: імена *Ян Джавелін* та *Джавеліна* обрали для новонароджених хлопчика та дівчинки у Вінницькій області, у Києві). Цікаво, що президент США Байден, перебуваючи на фабриці Lockheed Martin в Алабамі, яка серед іншої зброї виробляє протитанкові ракети Javelin, розповів працівникам, що українські батьки називають своїх новонароджених *Джавелін* або *Джавеліна* через ефективність зброї (CBS News, 2022.05.03).

Антронім *Джавеліна* виникає внаслідок вторинної номінації як слово, семантично не пов'язане із хремотонімом *Джавелін* (назва зброї), а радше виходить з міфоніма *Свята Джавеліна*, порівн.: *Джавелін* (хремотонім) — *Свята Джавеліна* (міфонім) — *Джавеліна* (ім'я, антронім; див. рис. 8).

У вказаних дериватах відбуваються й морфологічні зміни, порівн.: назва зброї *Джавелін* — чол. р., назва міфічної істоти та жіночого імені *Джавеліна* — жін. р.

Рис. 8. Плакат на фотовиставці у Львові «Мама Людмила з донечкою *Джавеліною*», <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/03/30/7335657/>

На утворенні такого антропоніма позначилися насамперед позамовні чинники — соціокультурні обставини: чимало українських дітей народжувалося (і досі народжується) під час російських ракетних та артилерійських обстрілів, у підвалах та станціях метро (навіть у Києві навесні 2022 р.), які переобладнані в лікарні й пологові будинки. Багато новонароджених малюків у теперішніх українських реаліях одразу є напівсиротами, оскільки батько загинув на фронті, воюючи за Україну, чи біженцями без дому, тому що повертатися з мамою немає куди — будинок зруйнували російські ракети, а можливо, й вщент знищили ціле місто/село. Навесні 2022 р. онім *Джавелін* (зброя), що вже став символом опору, у процесі називання дитини став символом життя — прагмонім (річ, назва зброї) породив ідеонім (культурне явище), зокрема антропонім. Зауважмо, що морфемна структура антропоніма *Джавеліна* відповідає принципам українського словотвору, а частина нового імені *-ліна* відсилає до таких усталених імен, як *Ліна* (повне ім'я), *Віталіна*, *Ангеліна*, *Кароліна*, *Поліна*. Особисті вподобання батьків щодо вибору імені часто не відповідають мовній нормі та культурній традиції, проте активно реагуючи на різні суспільні зміни, антропоніми містять прагматичну інформацію, що має важливе значення як для історії мови, так і для історії загалом. Як відзначив С. Вербич:

[...] серед мовних факторів, які окреслюють «обличчя» кожної власної назви, назвемо насамперед її відповідність сформованій мовній нормі, адже онім, як і будь-яке інше слово, є елементом мовної системи, утворюється і змінюється за її законами. З-поміж позамовних факторів першорядну роль відіграє рівень духовної і політичної культури суспільства, його національної свідомості, яке, власне, й формує свій іменник (як ймення — М.Г.) (Вербич, 2014, с. 16).

2.2. Байрактар

Байрактар ТБ2 (Тактичний Блок 2) (тур. Bayraktar TB2 (Taktik Blok 2) — ‘турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат (БПЛА) з великою тривалістю польоту, здатний виконувати дистанційно керовані або автономні польоти’. За допомогою Байрактара ТБ2 було знищено багато командних пунктів російських військ, уражено техніку московського ворога. Назва хремотоніма *Байрактар ТБ2* (*Bayraktar TB2*) уже є епонімом, утвореним від прізвища турецького інженера й підприємця Сельчука Байрактара. Епонімічні назви — лінгвістично затребуваний засіб номінації, що часто використовується для найменування хремотонімів. Лексема *байрактар* (тур. *Bayraktar*) походить від перського слова, що буквально означає ‘прапорносець’. Це слово потрапило в сербську (*barjaktar*) й азербайджанську (*bayraqdar*) мови. Стрімко увірвалося це слово і в українську лексичну систему.

Крім вищезгаданих пісень, у яких неологізм *байрактар* фігурує разом із іншим неологізмом *джавелін*, лексема *Байрактар* актуалізована також у пісні Тараса Боровка «Байрактар», порівн.: «Зі сходу припхались до нас барани «Для восстановлення великої страны», Найкращий пастух баранячих отар — *Байрактар!*».

З’являється хремотонім *Байрактар* у мемах, зокрема в серії «Кохання — це...» з текстом: «Кохання це... ..заглядати йому через плече, щоб побачити, як *Байрактар* знищує колону русні» (рис. 9).

Зауважмо, що графічних і словесних мемів із назвою *Байрактар* виникло значно менше, ніж із армонімом *Джавелін*, популярності яких, вочевидь, сприяв мем-мерч *Свята Джавеліна*, хоча сам Байрактар ТБ2 був для українців не менш жаданим мілітарним засобом, як Джавелін. Проте хремотонім *Байрактар* продемонстрував більш жваве входження в узус, більш високу лексичну сполучуваність, також ширше функційно-стилістичне використання, ніж хремотонім *Джавелін*, у чому переконаємося далі. БПЛА Байрактар як ударна бойова літальна сила став символом перемоги, а відтак армонім *Байрактар* «влетів» в онімний простір, спричинивши динамічні процеси вторинної номінації та апелятивізації.

Рис. 9. Мем із серії «Love is...» («Кохання — це...») з мотивом Байрактара, https://tvoemisto.tv/news/kohannya_tse_koly_vin_daruie_tobi_dzhavelina_u_merezhi_poshyryuyut_kartynky_pro_viynu_i_lyubov_128679.html

У 2022 році постало чимало соціальних проєктів, пов'язаних із цим літальним засобом, відповідно хрематонім *Байрактар* увійшов у назви соціальних ініціатив: «*Народний Байрактар*» (проєкт зі збору коштів для купівлі трьох безпілотників Bayraktar TB2 для потреб Збройних сил України); спортсмени проводили збір на «*футбольний байрактар*»; загальнонаціональні проєкти щодо збору коштів організовували в Литві й Польщі, відповідно й названі були *литовський байрактар* і *польський байрактар*. Бачимо, що відонімний апелятив *байрактар* (спостерігаємо аналогічний процес, як і з описаною вище апелятивізацією назви *джавелін*) здатний легко поєднуватися з іншими словами й утворювати нові найменування (оказіональні — як у назвах проєктів), демонструючи онімний потенціал.

У березні 2022 року розпочало трансляцію *Радіо Байрактар*, що позиціонує себе як радіо для кожного українця, який «воює, стоїть на блокпостах, лікує, рятує, готує, прибирає, возить, носить, гасить пожежі, співає, говорить, пише, молиться, чи просто тихо вірить в ЗСУ та Україну». Отже, для патріотично налаштованої слухачької аудиторії саме слово *Байрактар*

стало назвою-знаком, що втілила войовничий національний порив. На телебаченні постало гумористичне шоу *Байрактар news*, ведучі якого висміюють російського агресора й використовують гумор як зброю.

Українські виробники почали випускати іграшки-байрактари: дерев'яні суцільні й розбірні модельки байрактарів, пластикові та м'які фігурки, головоломки-пазли із зображенням байрактарів тощо. Крім того, БПЛА Байрактар ТВ2 перетворили на елемент української вишивки на традиційних сорочках-вишиванках, першими такими вишиванками в липні 2022 року вдостойли керівників компанії Ваукар Макіна, що виробляє легендарні безпілотники (Україна молода, 2022.07.21). Назву *Байрактар* отримали горілчані вироби та деякі види піци та ролів (їжа), різновид м'яких меблів — диван *Байрактар* та подушки *Байрактар* (предмет побуту), садовий набір для обробки дерев та інсектицидний засіб, є назва інтернет-магазину *Байрактар* (перелік товарів, найменованих *байрактар*, далеко неповний) — побутова мода швидко відреагувала на нове культурне мілітарне явище.

Уважаємо також, що цей милозвучний іншомовний неологізм став швидко модним словом в українській мові, оскільки він «звучить по-українському» (армонію *байрактар* співзвучний зі словом *байрак* — ‘яр, урвище, укрите лісом’, *байрак* також турецького походження). До речі, український художник Юрій Журавель обіграв слова з вірша Тараса Шевченка «За байраком байрак» з циклу «В казематі» і створив гумористичний малюнок «За Байрактаром Байрактар» з Шевченком і Байрактарами (рис. 8). У вірші Шевченка є такі рядки: «За байраком байрак, А там степ та могила»; у малюнку-плакаті Ю. Журавля напис: «За Байрактаром Байрактар, За Байрактаром Байрактар, А там смерть та могила!»

Трансформована цитата Т. Шевченка є результатом мовної гри, заміна лексичного компонента в цій цитаті актуалізує увагу реципієнтів з усталеного в мові слова *байрак* на неологізм *Байрактар*. Використання прийомів мовної гри значно підвищує ефективність впливу на реципієнта, оскільки нетрадиційне використання мовних одиниць відразу привертає увагу, активізуючи процеси мислення та сприймання. Мовознавиця Т. Космеда зауважує, що:

Мовна гра продукує інші, ніж в узусі й нормі, засоби вираження певного змісту, об'єктивує новий зміст при збереженні чи зміні старої форми. [...] щоб привернути увагу читачів (слухачів), необхідно зробити мову незвичною, позбавити її автоматизму. Для цього можна, наприклад, трансформувати відомі вислови, ужити оказіоналізми, поєднати різні стилі (наприклад офіційно-діловий і розмовний), обіграти внутрішню форму слова чи усталеного вислову, зіштовхнути різні граматичні форми і т. ін. Тобто мовна гра — це усвідомлене відхилення від літературної норми, коли адресант навмисно порушує чинні норми з конкретною метою, розрахованою на те, що адресат має дешифрувати це відхилення (Космеда, 2011, с. 139).

Рис. 10. Малюнок Ю. Журавля «За Байрактаром Байрактар», https://gazeta.ua/articles/culture/_taras-grigorovich-iz-javelin-yak-ukrayinci-v-merezhi-vidznachayut-sevchenkivski-dni/1074687

У цій трансформації адресат навіть без графічного рисунка дешифрував змінену цитату, оскільки цитати з творів Шевченка є одними з найбільш відомих в українському культурному ареалі.

Від хрестоматіа *Байрактар* утворений антропонім *Байрактар* (Мін'юст зафіксував таке чоловіче ім'я для новонародженого хлопчика), цей номен побутує і як військовий позивний (антропонімний псевдонім) українських військовослужбовців у час теперішньої російсько-української війни.

Неологізм *байрактар* у переносному значенні ввійшов навіть у науковий соціолінгвістичний дискурс. Зокрема, у статті «Мова як «байрактар», мова як код» (промовиста назва статті — і з ономасіологічного, й із семасіологічного боку), присвяченій мовознавці Ларисі Масенко, її колеги зауважують:

А в Україні ж мова стала засобом спротиву, зброєю, своєрідним «байрактаром», що руйнує плани Кремля на поневолення й асиміляцію (Шумицька, Підкуймуха і Кісс, 2022).

Відбулося перефразування відомого крилатого вислову *слово* — *зброя* на фразему *мова* — *байрактар*. «Слово — зброя» — усталений метафоричний образ, що пронизує як етична настанова всю українську літературу (як голос колоніального й постколоніального дискурсу), наприклад, «Слово, моя ти єдина зброе!» (Леся Українка). А сама лексема *байрактар* — апелятив, утворений від оніма *Байрактар ТБ2* (назва зброї), що водночас є дериватом від антропоніма *Байрактар* (прізвище), — набула нового лексико-семантичного значення. Акцентуємо увагу на цьому мовному факті, оскільки він дещо «випадає» із загальних лінгвістичних спостережень — дослідники зазначали, що такі апелятиви мають погаслу образність і не набувають переносних значень:

Ніколи не мали додаткового стилістичного навантаження лексичні значення апелятивів, що утворилися за принципом суміжності від онімів й позначають назви конкретних предметів, речовин, тканин, напоїв, різноманітних одиниць вимірювання, термінів тощо: *боржомі* (назва води від грузинського ойконіма), *рокфор* (різновид гострого сиру з овечого молока від назви французького села), *бентлі* (марка легкового автомобіля класу «люкс» від прізвища англійського конструктора машин), *гіннес* (темне пиво від прізвища ірландського пивовара), *шмайсер* (німецький автомат часів Другої світової війни від прізвища німецького конструктора стрілкової зброї) та інші. З погляду дериватології, в указаних випадках у межах лексико-семантичного способу творення відбулася апелятивация, або процес, унаслідок якого не тільки змінилося лексичне значення похідного слова, а й відбувся перехід деривата з розряду пропріальної лексики до апелятивної (деонімізація власної назви), при цьому не виникають додаткові експресивно оцінні семи (Ковтюх, 2011, с. 50).

Справді, доволі комічно звучав би вислів «мова як шмайсер» чи «мова як калашников» (утворені за таким самим принципом від відпропріальних дериватів), а «мова як байрактар» уже прозвучало функційно вдало.

Ужито армонім *Байрактар* у назві статті «Від «Євшана» до «Байрактара»», присвяченій В. Горбачуку — засновникові філологічного факультету в Слов'янському педінституті, який також започаткував вихід мистецького альманаху «Євшан»:

Буйне Євшан-зілля гідно проростає в захисниках та захисницях Збройних Сил України, котрі боронять свою державу, швидко з науковою спритністю засвоївши нові інструкції до «Байрактарів», «Джевелінів», «Стінгерів», у волонтерах, що рятують інших ціною власного життя, у тих, хто приєднався до лав територіальної оборони, у вчителях, які проводять уроки з укриттів та бомбосховищ, у кожному, хто підтримує інформаційний, науковий фронт, хто рятує підприємства та архіви, у кожному, хто не байдужий та пам'ятає своє коріння (Від «Євшана» до «Байрактара», 2022).

Євшан-зілля — це чудотворна трава, що за легендою повертає людям пам'ять про рідну землю; Євшан — символ Батьківщини, переспіваний

у численних художніх творах, зрозумілий кожному українцю. Виникнення індивідуально-авторського (оказіонального) фразеологізму *від Євшана до Байрактара* (звернімо увагу, що в тексті статті перелічені також і «Джавеліні», і «Стінгери», але в назву автори ввели саме лексему *байрактар*) указує на те, що лексема *байрактар* увійшла в узус і набула додаткового значення — ‘захист’, ‘боротьба’, ‘опір’, відтак вислів *від Євшана до Байрактара* позначає ‘дієвий патріотизм’, ‘людину Слова (Євшан) і Чину (Байрактар)’.

3. ВИСНОВКИ

Отже, складний і бурхливий воєнний час спричинився до швидкого входження в узус мілітарної лексики, зокрема й мілітарних хрематонімів. Водночас таке швидке поширення й широке вживання нових пропріативів дає можливість дослідити шляхи засвоєння іншомовних онімів, їхнє місце в онімному просторі та продуктивність у сучасному процесі називання, емоційно-експресивне навантаження «тут і тепер», коли ще є живе відчуття й розуміння мовцями конотації нового оніма.

Підсумовуючи запропонований огляд особливостей функціонування хрематонімів на сучасному етапі, доходимо висновку, що армоніми *Джавелін* і *Байрактар* надзвичайно швидко пройшли шлях від новослова до загальноновживаного слова; також посіли вагоме місце в складній ієрархічній системі онімного простору, про що свідчить їхня загальновідомість, частотність уживання, функціонування в різних стилях мовлення (публіцистичному, науковому, розмовному, художньому).

Мова воєнного часу найактивніше конструюється не лінгвістичною наукою, а ЗМК, в останні роки — інтернет-комунікацією, яка й спричинилася до поширення досліджуваних хрематонімів, зокрема через інтернет-меми, що є також частиною онімного простору й мілітарного дискурсу.

Ономасіологічний підхід дав змогу дослідити продуктивність аналізованих хрематонімів у творенні нових онімів, відношення між мовними онімними одиницями в процесі їхнього становлення, а також соціокультурну зумовленість мотивів неонімінації.

Аналіз армонімів, окрім комунікативної й соціокультурної парадигми, пов'язаний також з аксіологічним аспектом, що проявилася в позитивній конотації відонімних дериватів (антропонімів), апелятивації (зокрема у переносному значенні апелятивів), — зброя (*Джавелін* і *Байрактар*) в руках своїх військових, а не ворога, є символом захисту, перемоги й життя.

За своїм призначенням хрематоніми *Джавелін* і *Байрактар* виконують функції пропріативів: виокремлювальну, номінативну, ідентифікувальну та

кумулятивну (соціокультурну), що дає змогу в перспективі вивчати армоніми як культурний код із багатьма мультидисциплінарними зв'язками; зрештою, навіть історію людства можна вивчати крізь призму найменувань зброї, можливо, найдавнішого створеного людиною артефакту.

Перспективу роботи вбачаємо в можливості подальшого детального дослідження армонімії та назв інших груп військових і воєнних найменувань.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамов, Р. (2013). Міжонімна омонімія (омонімія власних назв в сучасній українській мові) [Interonymic homonymy (homonymy of proper names) in the modern Ukrainian language]. *Записки з ономастики*, 16, 18–23.
- Вербиц, С. (2014). Трансформація українського онімного простору: внутрішньо- та поза-мовні чинники [Transformation of Ukrainian onymic space: intra- and extralingual factors]. *Мовознавство*, 2, 15–23. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/183873>
- Від «Євшана» до «Байрактара»: Передне слово [From Yevshan to Bayraktar: Foreword]. (2022). *Горбачуківські студії*, 7, 4–5.
- Карпенко, О. (2008). Хремадонімічний фрейм та фантазії ономастів навколо нього [Chrematonymic frame and the fantasies of onomasts around it]. *Studia Slavistica*, 8, 169–176.
- Кирилюк, О. (2019). Мовна природа мему [Linguistic nature of a meme]. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*, 2, 30–35. <https://doi.org/10.18523/2616-8502.2019.2.30-35>
- Ковтюх, С. (2011). Вплив переносних значення та вживання на морфологічну парадигматику іменників [Influence of figurative meanings and usage on the morphological paradigmatics of nouns]. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 96(2), 48–54. <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2142>
- Космеда, Т. (2011). Мовна гра у системі лінгвістичних термінів [Language game in the system of linguistic terms]. *Культура слова*, 74, 137–141. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37157>
- Космеда, Т. (2022). Лінгвокреативна ономастика: Медійний образ Володимира Путіна в українському та російському дискурсі [Linguo-creative onomastics: The media image of Vladimir Putin in Ukrainian and Russian discourse]. *Onomastica*, 66, 219–231. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.15>
- Неклесова, В. (2017). Меми як частина онімного простору [Memes as a part of the onymic space]. *Записки з ономастики*, 20, 210–222. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2017.20.133817>
- Ткаченко, Г. (2017). Хремадоніми ХХІ ст.: власні назви ювелірних прикрас [Chrematonyms of the 21st century: proper names of jewelry]. *Записки з ономастики*, 20, 255–261. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2017.20.133864>
- Ткаченко, Г. (2018). Глосарій основних ономастичних та когнітивних термінів [Glossary of the major onomastic and cognitive terms]. *Записки з ономастики*, 21, 208–214. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2018.21.155194>
- Шумицька, Г., Підкуймуха, Л., Кісс, Н. (2022, 14 листопада). Мова як «байрактар», мова як код: до ювілею соціолінгвістки Лариси Масенко [Language as a «bairaktar», language as a code: to the anniversary of the sociolinguist Larisa Masenko]. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/larysa-masenko-ukrayinska-mova/32126052.html>

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Abramov, R. (2013). Mižonimna omonimiâ (omonimiâ vlasnih nazv v sučasnij ukraïns'kij movi) [Interonymic homonymy (homonymy of proper names) in the modern Ukrainian language]. *Zapiski z onomastiki*, 16, 18–23.
- Karpenko, O. (2008). Hrematonimičnij frejm ta fantazii onomastiv navkolo n'ogo [Chrematonymic frame and the fantasies of onomasticians around it]. *Studia slovakistica*, 8, 169–176.
- Kirilûk, O. (2019). Movna priroda memu [Linguistic nature of a meme]. *Naukovi zapiski NaUKMA. Movoznavstvo*, 2, 30–35. <https://doi.org/10.18523/2616-8502.2019.2.30-35>
- Kosmeda, T. (2011). Movna gra u sistemî lingvističnih terminiv [Language game in the system of linguistic terms]. *Kul'tura slova*, 74, 137–141. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37157>
- Kosmeda, T. (2022). Lingvokreativna onomastika: medijnij obraz Volodimira Putina v ukraïns'komu ta rosij's'komu diskursi [Linguo-creative onomastics: The media image of Vladimir Putin in Ukrainian and Russian discourse]. *Onomastica*, 66, 219–231. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.15>
- Kovtûh, S. (2011). Vpliv perenosnih značennâ ta vživannâ na morfologičnu paradigmaticu imennikiv [Influence of figurative meanings and usage on the morphological paradigmatics of nouns]. *Naukovi zapiski: Filologični nauki (movoznavstvo)*, 96(2), 48–54. <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2142>
- Neklesova, V. (2017). Memi âk častina onimnogo prostoru [Memes as a part of the onymic space]. *Zapiski z onomastiki*, 20, 210–222. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2017.20.133817>
- Šumic'ka, G., Pidkujmuha, L., Kiss, N. (2022). Mova âk «bajraktar», mova âk kod: do ŭvileû sociolingvistki Larisi Masenko [Language as a «bairaktar», language as a code: to the anniversary of the sociolinguist Larisa Masenko]. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/larysa-masenko-ukrayinska-mova/32126052.html>
- Tkačenko, G. (2017). Hrematonimi XXI st.: vlasni nazvi ŭvelirnih prikras [Chrematonyms of the 21st century: proper names of jewelry]. *Zapiski z onomastiki*, 20, 255–261. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2017.20.133864>
- Tkačenko, G. (2018). Glosarij osnovnih onomastičnih ta kognitivnih terminiv [Glossary of the major onomastic and cognitive terms]. *Zapiski z onomastiki*, 21, 208–214. <https://doi.org/10.18524/2410-3373.2018.21.155194>
- Verbič, S. (2014). Transformaciâ ukraïns'kogo onimnogo prostoru: vnutrišn'o- ta pozamovni činniki [Transformation of Ukrainian onymic space: intra- and extralingual factors]. *Movoznavstvo*, 2, 15–23. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/183873>
- Vid «Ėvšana» do «Bajraktara»: Perednê slovo [From Yevshan to Bayraktar: Foreword]. (2022). *Gorbačukivs'ki studii*, 7, 4–5.

SUMMARY

THE *JAVELIN* AND *BAYRAKTAR* CHREMATONYMS IN MODERN UKRAINIAN MILITARY DISCOURSE: SEMANTICS, PRAGMATICS AND FUNCTIONAL LOAD

The Russian–Ukrainian war entered every Ukrainian home and this is reflected in the daily military discourse. Many new military lexemes, including numerous chrematonyms, have appeared in the speech of every Ukrainian. One of the most popular words of the Ukrainian military discourse in 2022 emerged from this class of proper names — the chrematonyms *Javelin* and *Bayraktar*, the semantics, pragmatics and functional load of which are analyzed in this study. The relevance of this

work is determined by the fact that the phenomenon of chrematonymy is understudied and consists in a new anthropocentric approach to the study of the chrematonymy problem. The purpose of the article is to investigate the functioning of the specified proper names of weapons, to reveal their culturally informative cumulateness, onymic potential and axiological possibilities in neonomination. It has been proven that the chrematonyms *Javelin* and *Bayraktar* turned from neologisms to commonly used words in a short time; they also occupied an important place in the system of onymic area, which is evidenced by their common knowledge, frequency of use, functioning in various styles of speech, Internet memes, and pop culture. The onomasiological approach made it possible to find out the productivity of the analyzed chrematonyms in the creation of new onyms, the relationship between onymic units in the process of their formation, as well as the socio-cultural determination of neonomination and appellativeization of proper names (de-onymization). It was established that the analyzed military chrematonyms are a source for the creation of new onyms (in particular, anthroponyms) as a result of a positive connotation caused by extralingual socio-cultural factors. A linguistic-cultural approach to chrematonyms opens up the perspective of studying the names of weapons as a cultural code, because weapons are one of the oldest artifacts created by man.

Keywords: chrematonym, aronym (names of weapon), military discourse, meme, neonomination

ZOONIMIA WROCŁAWSKIEGO AFRYKARIUM*

Słowa tematyczne: zoonimy, ogród zoologiczny, antropomorfizacja, Afrykarium, Wrocław

1. WSTĘP

Znana nam współcześnie forma ogrodów zoologicznych — jako instytucji o charakterze edukacyjnym i rozrywkowym¹, wchodzących w skład infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej przede wszystkim dużych aglomeracji miejskich — ukształtowała się dopiero pod koniec XVIII wieku. Początki menażerii, które, podobnie jak zwierzyńce, wiewiary czy ptaszarnie, uznać należy za archetypy dzisiejszych ogrodów zoologicznych, sięgają czasów antycznych (ok. 3500 lat p.n.e.) oraz średniowiecza (European Commission, 2015, s. 5; Zysk, 1973, s. 89). Rozwój zoo w epoce nowożytnej determinowany był wieloma czynnikami, m.in. odkryciem Ameryk, a co za tym idzie, pojawieniem się nowych, nieznanych dotąd gatunków fauny i flory, rozkwitem handlu międzynarodowego, który sprzyjał transferowi zwierząt, zainteresowaniem naukami przyrodniczymi, czy też formułowaniem teorii ewolucyjnych (Nowicki, 2017, s. 139; European Commission, 2015, s. 5). Wraz z upływem czasu zmieniał się również charakter ogrodów, który ewoluował z prymarnie czysto gospodarczego, przez rozrywkowy, aż po służący edukacji społecznej, promujący badania naukowe, a co najważniejsze, dobrostan zwierząt. Tym sposobem działalność ogrodów

* Podziękowania za udostępnienie materiałów oraz przeprowadzone rozmowy składam kierownictwu i pracownikom Wrocławskiego Ogrodu Zoologicznego, w szczególności p. Ewie Piaseckiej, p. Mirosławowi Piaseckiemu, p. Jakubowi Kordasowi, p. Pawłowi Boreckiemu i p. Marcinowi Matuszakowi.

¹ W polskich regulacjach prawnych ogród zoologiczny definiowany jest następująco: „urządzony i zagospodarowany teren wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nim związanymi, gdzie zwierzęta gatunków dziko występujących są hodowane i utrzymywane w celu ochrony ex situ, prowadzenia badań naukowych i edukacji oraz w celu ich publicznej ekspozycji nie mniej niż 7 dni w roku” (art. 5 pkt 11 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. z 2004 r. nr 92, poz. 880).

zoologicznych, zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym, podporządkowana została różnym regulacjom prawnym, a nad pracami placówek pieczę zaczęły sprawować powołane do tego organizacje².

Jednym z najważniejszych polskich stowarzyszeń, stawiającym sobie za cel głównie popularyzację idei funkcjonowania zoo, jest Rada Dyrektorów Polskich Ogrodów Zoologicznych i Akwariów, powołana do życia w 2000 roku. Zasiadają w niej reprezentanci 15 spośród 25 instytucji znajdujących się w wykazie polskich ogrodów zoologicznych³, w tym przedstawiciele Wrocławskiego Ogrodu Zoologicznego. Wrocławskie zoo jest najstarszą tego typu placówką w Polsce (otwartą w 1865 roku), z szóstą co do wielkości powierzchnią — 33 ha (Habel, Mroczkowski, 2015, s. 526). Wiedzie ono prym wśród polskich ogrodów zoologicznych pod względem liczby utrzymywanych gatunków zwierząt — zgodnie z informacjami przekazanymi przez dyrekcję ogrodu stan na 1 stycznia 2023 roku wynosi 9324 zwierzęta reprezentujące 1031 gatunków.

Integralną część wrocławskiego zoo stanowi Afrykarium, które zajmuje 12% jego powierzchni. To jedyne na świecie oceanarium prezentujące faunę Afryki. Pomysłodawcą projektu, autorem jego wszystkich założeń, a także samej nazwy, będącej połączeniem wyrazów *Afryka* i *akwarium*, był Radosław Ratajszczak, prezes spółki ZOO Wrocław w latach 2007–2022. W ciągu ostatniej dekady wrocławskie zoo nie tylko wzbogaciło kolekcje utrzymywanych gatunków, ale za sprawą Afrykarium, którego uroczyste otwarcie odbyło się 26 października 2014 roku, znacznie wzrosła też liczba odwiedzających je osób. Afrykarium prezentuje ekosystemy wodny i lądowy, z ekspozycjami pięciu biotopów: Morze Czerwone, Afryka Wschodnia, Kanał Mozambicki, Wybrzeże Szkieletów oraz dżungla nad rzeką Kongo. Przedmiotem opisu w niniejszym artykule uczyniłam właśnie nazwy własne zwierząt zamieszkujących Afrykarium. Głównym celem powyższych badań jest określenie tendencji obecnych w tym nazewnictwie, zaś celem pobocznym — ukazanie podobieństw i różnic między omawianym materiałem a zbiorami nazewniczymi stanowiącymi bazę materiałową wcześniejszych opracowań z tego z zakresu. Szerszym analizom, obejmującym imiennictwo

² Wśród regulacji można wymienić m.in. Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (art. 5 pkt 11 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. z 2004 r. nr 92, poz. 880), Dyrektywę 1999/22/WE dotyczącą trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych (Dyrektywa Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r. dotycząca trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych. Dz. Urz. UE L 94/294 z 9 kwietnia 1999 r.), z kolei najważniejszymi organizacjami, które unifikują zasady i sposób funkcjonowania zoo, są Europejskie Stowarzyszenie Ogrodów Zoologicznych i Akwariów (EAZA), zrzeszające 383 ogrody zoologiczne z 248 krajów, oraz Światowe Stowarzyszenie Ogrodów Zoologicznych i Akwariów (WAZA).

³ Informacja ze strony Stowarzyszenia Dyrektorów Polskich Ogrodów Zoologicznych i Akwariów (<http://www.radazoo.org/>); zob. też wykaz ogrodów zoologicznych w Polsce Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (<https://www.gov.pl/web/gdos/wykaz-ogrodow-zoologicznych-w-polsce>).

pozostałych okazów żyjących we wrocławskim zoo, uwagę poświęcę w odrębnym opracowaniu.

Nazewnictwo zwierząt nieudomowionych, w którym lokować można imiona osobników przebywających w ogrodach zoologicznych oraz rezerwach (por. Bubak, 2005, s. 330), wciąż należy do jednych z najrzadziej eksplorowanych przez onomastów zbiorów zoonimicznych⁴. Pionierski artykuł podejmujący tę tematykę, poświęcony nazwom własnym zwierząt łódzkiego zoo, opublikowany został pod koniec lat 70. XX wieku (Tomaszewska, 1979). Pomimo upływu ponad czterech dekad stan badań w tym zakresie znacząco się nie zmienił. Wymienić można zaledwie kilka prac polskich badaczy dotyczących nazw mieszkańców ogrodów zoologicznych w Bydgoszczy (Głowacki, 1992), Wrocławiu, Opolu (Jakus-Borkowa, 1996) oraz Bratysławie i Zagrzebiu (Kołodziej, 2019)⁵. O nazwach zwierząt z kilku niemieckich ogrodów zoologicznych pisali z kolei P. Ewald i C. Klager (2007), natomiast opracowania węgierskie poświęcone zostały zoonimom z zoo w Budapeszcie (Lovas, 1993; Sztrákos, 2014) oraz ogrodów w Veszprém, Győr i Peczu w Kraju Zadunajskim (Lengyel, 2005). Nazewnictwo żubrów żyjących w rezerwach, zwierzyńcach, ośrodkach hodowli analizowali m.in. P. Zwoliński (1982) oraz A. Rajčanová (1994). Pozostając przy zagadnieniu nazw własnych zwierząt nieudomowionych, na uwagę zasługuje również artykuł C. Kosyła (2008), dotyczący zoonimii literackiej, w którym omówione zostały nazwy zwierząt żyjących na wolności.

W odniesieniu do omawianego tu zbioru onimów nie funkcjonuje odrębny termin onomastyczny. Z reguły stosowane jest połączenie wyrazowe 'imiona zwierząt przebywających w ogrodach zoologicznych' lub ogólnie przyjęty termin *zoonimy*⁶ (l.mn.) (por. np. OS, 1983, s. 96). Zoonimy wraz z antroponimami

⁴ Ze względu na objętość artykułu nie zamieszczam odnośników do wielu opracowań z zakresu słowiańskiej ruozoonimii i urbozoonimii, z których większość została opublikowana w latach 90. XX wieku oraz w pierwszej dekadzie tego stulecia, a których autorami są m.in.: S. Warchoł, J. Strutyński, S. Tomaszewska, W. Budziszewska, B. Frankowska-Kozak, J. Obara, M. Majtán, E. Hájková, N. Kvítková, L. Králik, M. Pižurica, A. Čilaš Šimpraga, D. Brozović Rončević, J. Horvat, M. Šćepanović, V. Petrović. Omawiając rzadko eksplorowane kręgi tematyczne zoonimii, trzeba nadmienić, że oprócz wspomnianego imiennictwa zwierząt przebywających w ogrodach zoologicznych i rezerwach, należy do nich również nazewnictwo zwierząt rasowych, takich jak psy, koty czy konie (zob. Tomaszewska, 1983, 1999, 2001; Bubak, 1996; Imrichová, 1996; Krško, 1996; Rajčanová, 1996; Rudolf-Ziółkowska, 1996; Nowakowska, 2001, 2002; Rutkiewicz, 2002).

⁵ Nazewnictwu zwierząt w ogrodach zoologicznych w Bojnicach i Bratysławie na Słowacji poświęciła pracę dyplomową M. Degúlová (2008).

⁶ Warto zasygnalizować, że termin *zoonim* nie we wszystkich krajach słowiańskich rozumiany jest jako element płaszczyzny propriальной. Zdarza się, że jest on rozpatrywany jako komponent sfery apelatywnej, a w odniesieniu do nazw własnych zwierząt stosuje się terminy *animalonim* (zob. Vuković, 2007, s. 145) czy też *faunonim* (zob. Samardžija, 1995, s. 61). Termin *zoonim* w odniesieniu do nazw gatunkowych zwierząt używany jest również w pracach z zakresu frazeologii porównawczej, zwłaszcza południowosłowiańskiej.

i pseudoantroponimami, lokowane są w bionimicznym planie języka⁷ (Šrámek, 1999, s. 16). Próby tworzenia terminów o łacińskim bądź greckim źródłosłowie, które byłyby zarezerwowane dla nazw własnych poszczególnych gatunków zwierząt żyjących w zoo, a które stosowane są np. w odniesieniu do kilkunastu gatunków zwierząt domowych, hodowlanych (zob. Kovačev, 1987; Bučko, Tkačova, 2012; Balkanski, Cankov, 2016;), raczej nie są podejmowane⁸.

Zasadność nadawania nazw własnych zwierzętom, określanym też jako istoty nie-ludzkie, wydaje się istotnym dylematem współczesnej relacji *homo* — *animal*, która należy do jednych z podstawowych i najważniejszych relacji w historii rozwoju ludzkości. Jej asymetryczność odzwierciedla się w hierarchicznej strukturze bytów, w opozycji podmiot — przedmiot. Wiele przemian społeczno-kulturowych, które dokonały się w ciągu ostatnich 70 lat, m.in.: rozwój ekofilozofii, powstanie interdyscyplinarnego nurtu badawczego *animal studies*, znacząco wpłynęło na przełamanie paradygmatu antropocentrycznego, a co za tym idzie, przyczyniło się do zmiany jakości stosunków międzygatunkowych. Sposób zwracania się do zwierząt — nazywanie ich bądź etykietowanie — stał się czynnikiem determinującym relacje, jakie człowiek chce z nimi wytworzyć, oraz kategorie, do których może je przypisać, innymi słowy, czy zamierza je upodmiotowić przez nadanie im imienia, uznając je tym samym za przyjaciół, towarzyszy, czy też uprzedmiotowić, nadając im numery, używając etykiet zarezerwowanych do klasyfikacji obiektów nieożywionych, traktując je jako zwierzęta laboratoryjne lub przeznaczone na ubój (zob. Borkfelt, 2011, s. 120–123). Dzięki procesowi socjalizacji zwierząt, a następnie ich antropomorfizacji, której stosowanie jest „warunkiem przyczynowym pełnego włączenia zwierzęcia do życia rodzinnego” (Zwierkowska, Adamczyk, 2021, s. 26), stopniowo zaczęła zacierać się granica między człowiekiem a zwierzęciem i budować więź emocjonalna. Jednym z przejawów złożonego procesu antropomorfizacji jest właśnie nadawanie zwierzętom imion⁹. Nazwanie zwierzęcia czyni je wyjątkowym na tle innych (pozbawionych miana)¹⁰,

⁷ Plan bionimiczny tworzą nazwy własne istot żywych oraz postaci fikcyjnych.

⁸ Tu wyjątek mógłby stanowić termin *bisontonomia* (z łac. podstawy *Bos bison*), zaproponowany przez P. Zwolińskiego na określenie zbioru nazw własnych żubrów (zob. Zwoliński, 1982), i analogiczne *bizontnim*, odnoszący się do pojedynczej nazwy własnej żubra. Wspomnieć można jeszcze o terminie *hiponim* (także *hiponimia*), pojawiającym się w m.in. w pracach bułgarskich (Kovačev, 1987; Balkanski, Cankov, 2016), ukraińskich (Bučko, Tkačova, 2012), chorwackich (Sekulić 1993; Čilaš Šimpraga, Brozović Rončević, 2008). Wydaje się jednak, że ma on szeroki zakres definicyjny, a nie jest ograniczony jedynie do imion koni rasowych.

⁹ E. Oronowicz-Kida (2022) zwraca uwagę, że proces antropomorfizacji widoczny jest również w nazwach firm, które świadczą usługi dla psów. Zachodzi on głównie w części opisowej zoochretonimów, rzadziej obecny jest w samym firmonimie.

¹⁰ Mechanizm ten jednak nie działa odwrotnie, stronimy bowiem od nadawania swoim dzieciom bądź członkom rodziny imion prymarnie funkcjonujących jako zoonimy. O ile wyrażamy zgodę na humanizację zwierząt, o tyle nie decydujemy się już na depersonalizację, degradację człowieka w hierarchii bytów.

pozwala także postrzegać je w kategoriach członka pewnej społeczności, rodziny (Levin, 2015, s. 5–6; Chomová, 2020). Ten symboliczny mechanizm można jednak rozpatrywać w dwóch kategoriach, nie tylko jako nadanie zwierzęciu „tożsamości”, jego oswojenie¹¹, humanizację, lecz także jako jego naznaczenie, zagarnięcie, zawłaszczenie, co z kolei odzwierciedla już strukturę hierarchiczną, opozycję „nazywający” i „nazywany” (Mamzer, 2017, s. 167–172). S. Borkfelt postrzega nazewnictwo jako potężne narzędzie kontroli, ukazujące światopoglądy nominatorów, chociaż w jego niestosowaniu widzi także konsekwencje w postaci zdystansowania się do zwierząt i lekceważenia pewnych ich podobieństw z gatunkiem ludzkim (Borkfelt, 2011, s. 117, 119, 123).

Nazywanie umożliwia nam komunikację. Nadane imię służy nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktu (zob. np. Strutyński, 1996a, s. 15). Zapewne komunikacja z mieszkańcami ogrodów zoologicznych zachodzi w bardziej ograniczonym stopniu niż ze zwierzętami domowymi, jednak proces nazewnictwa, wykreowanie imienia, którym można się zwracać do zwierzęcia, wyróżniać je, podkreślać jego indywidualność, jednocześnie manifestować szacunek dla żywej istoty, wydaje się potrzebny do przetrwania relacji międzygatunkowych. Warto pamiętać także o innych czynnikach wpływających na jakość wspomnianej komunikacji, takich jak ton i barwa głosu osoby wypowiadającej imię oraz nastawienie do zwierzęcia, nierzadko determinowane jego zachowaniem (por. Krško, 2012; Chomová, 2020). W codziennej komunikacji nie tylko wykorzystujemy czasownik „wabić się” w pytaniach typu „Jak się wabi/nazywa twoje zwierzę?”, „Jaką nazwę nosi?”, ale mówimy także o imieniu zwierzęcia („Jak ma na imię?”, „Jakie imię nosi?”). Zoonimy tworzone od apelatywów z funkcją charakteryzującą, znane przede wszystkim nazewnictwu ruozoonimicznemu, coraz częściej są wypierane przez nominacje motywowane imionami ludzkimi¹², antroponimami, ale też pseudoantroponimami — i nie chodzi tylko o nazwy zwierząt domowych, pokojowych (urbozoonimy), ale również tych przebywających w ogrodach zoologicznych. Jeśli weźmie się pod uwagę intensyfikację relacji człowiek–zwierzę, wszechobecny i wieloaspektowy proces antropomorfizacji zwierząt oraz liczne praktyki mające na celu wytworzenie i pielęgnowanie więzi międzygatunkowych¹³, a także włączenie zoonimów do bionimii, to zasadne jawi się użycie określenia *imię zwierzęce*,

¹¹ Zdaniem H. Mamzer takie oswojenie zwierzęcia przez nadawanie mu nazwy i imienia jest „wynikiem potrzeby odczuwania bezpieczeństwa ontologicznego” (2017, s. 172).

¹² Nadawanie zwierzętom „imion ludzkich” postrzegane jest również jako desakralizacja tych imion (Rzetelska-Feleszko, 2006, s. 177).

¹³ Wśród tego typu praktyk wymienić można m.in. świętowanie urodzin i narodzin zwierząt, nadawanie imion na drodze konkursów, prowadzenie mediów społecznościowych prezentujących sylwetki i historie zwierząt, czego doskonałym potwierdzeniem są działania podejmowane przez wiele ogrodów zoologicznych, a w szczególności praskie zoo (por. Levin, 2015, s. 13, zob. <https://www.zoopraha.cz/zvirata-a-expozice/zvireci-osobnosti>).

choć w tradycyjnym ujęciu zoonim definiowany jest jako nazwa własna zwierzęcia, antroponim zaś jako imię.

2. MATERIAŁ

Afrykarium zamieszkuje ponad 300 gatunków zwierząt, czyli ok. $\frac{1}{3}$ kolekcji wrocławskiego zoo, reprezentowanych przez ponad 4000 osobników¹⁴. Oczywiście nie wszystkie z nich otrzymują imiona, nie obdarza się nimi zwłaszcza tzw. drobniacy — małych, również bardzo młodych istot żywych. Nosicielami imion są z reguły większe okazy, zwierzęta charyzmatyczne, ulubieńcy publiczności lub opiekunów. Wcześniejsze badania wskazywały, że imiona najczęściej otrzymują ssaki z rzędu naczelnych, trąbowców, kangurowatych, parzysto- i nieparzystokopytnych, drapieżnych oraz płetwonogich, z kolei nie nadaje się ich, z bardzo nielicznymi wyjątkami, pozostałym gromadom kręgowców: ptakom, rybam, płazom i gadom, jak również bezkręgowcom, przy czym badacze zaznaczają, że w wielu wypadkach proces nominacji zależy od specyfiki gatunków utrzymywanych w ogrodach i ich ekspozycji (por. np. Tomaszewska, 1979, s. 111; Głowacki, 1992, s. 151; Jakus-Borkowa, 1996, s. 200). Dotyczy to również mieszkańców wrocławskiego Afrykarium, gdyż przeprowadzone badania zaświadcniają, że imiona otrzymują głównie ryby i ptaki. *Pisces* i *Aves* tworzą znaczącą część kolekcji Afrykarium, co uzasadnić można samym charakterem biotopu afrykańskiego. Z moich obliczeń wynika, że ryby stanowią 73,3% zwierzostanu Afrykarium, ptaki natomiast — 10,6%¹⁵. Nazwy własne przedstawicieli tych gromad stanowią ponad 80% zebranego materiału, co z kolei może świadczyć o tym, że specyfika wyodrębniania zwierzostanów w poszczególnych biotopach, w mniejszym lub większym stopniu, determinuje sam proces nazewnictwa. Ów proces może być także uzależniony od statusu ochronnego i gatunku zwierzęcia, a co za tym idzie, od zakresu jego identyfikacji. Za przykład mogą posłużyć pingwiny, które we wrocławskim zoo podlegają szczegółowej identyfikacji, ponieważ należą do jednego z gatunków objętych Europejskim Programem Ochrony Zwierząt. Ponadto imiona nadaje się ssakom (mrównikom, kotikom, manatom karaibskim, dikdikom, hipopotamom), gadom (żółwiom, krokodylom) i rybam (orleniom omańskim i cętkowanym, patelnicom wstęgoogonowym, żarłaczom brunatnym).

¹⁴ Dane liczbowe pozyskałam z „listy lokatorów” Afrykarium prowadzonej w programie ZIMS (zob. dalej). Z moich szacunków wynika, że Afrykarium zamieszkuje 359 gatunków reprezentowanych przez 4147 osobników. Prawdopodobnie liczba zwierząt przewyższa podaną wartość, ponieważ w odniesieniu do niektórych gatunków przyjmuje się przybliżoną liczbę reprezentantów i taką też wpisuje do programu, przez co podanie dokładnych danych czasem nie jest możliwe.

¹⁵ Ssaki reprezentują 3,3% zwierzostanu, gady 2,8%, pozostałe 10% stanowią gatunki bezkręgowców.

Różne są okoliczności, w jakich zwierzęta w ogrodach zoologicznych otrzymują swoje imiona. Te, które trafiają do zoo w ramach transferu, zazwyczaj mają już imiona. W innych przypadkach zoonimy mogą być wylaniane w konkursach, przywilej nadawania imienia przysługuje sponsorom zwierząt oraz ich opiekunom — pracownikom zoo (Tomaszewska, 1979, s. 109–110; Jakus-Borkowa, 1996, s. 202–203). Mieszkańcy Afrykarium otrzymują imiona najczęściej właśnie od swoich opiekunów.

Korpus materiałowy analizowany w niniejszym artykule tworzy 140 pojedynczych imion. Uwzględniłam w nim jedynie nazwy własne zwierząt przebywających we wrocławskim Afrykarium w okresie prowadzonych przeze mnie badań (15 lutego–15 marca 2023). Do opisywanego zbioru zoonimów nie włączyłam określiń osobników, które albo zostały niedawno przeniesione do innego ogrodu, albo zmarły, ani też imion ich rodziców. Praktykowali to jednak inni badacze przedmiotowego zagadnienia (zob. Jakus-Borkowa, 1996, s. 200), przede wszystkim w celu zwiększenia analizowanej próby badawczej. Na tle całej kolekcji Afrykarium pozyskany zbiór nazewniczy prezentuje się bardzo skromnie, stanowi on zaledwie około 0,03%.

Materiał zoonimiczny pozyskałam z kartotek zwierząt udostępnionych przez kierownictwo Wrocławskiego Ogrodu Zoologicznego (dodatkowe informacje o motywacji nazw otrzymałam w trakcie rozmów z jego pracownikami). Dokumentacja zwierząt prowadzona jest w formie elektronicznej w programie ZIMS, służącym do gromadzenia i zarządzania danymi zoologicznymi¹⁶. Baza danych ZIMS posługuje się dwoma rodzajami identyfikatorów numerycznych. Pierwszy z nich to GAN (Global Accession Number), nadawany przez sam program unikatowy numer, drugi natomiast, tzw. Local ID, przydzielany jest już przez konkretny ogród zoologiczny. System nie wpływa na strukturę rejestrowanych w nim imion zwierzęcych, które stanowią rodzaj etykiet pomocniczych, ale nie służą identyfikacji na poziomie zarządzania kolekcją¹⁷. Wielkość czcionki przy zapisie nazw (większość podawana jest wersalikami) nie jest nośnikiem informacji, może jedynie polepszyć czytelność wydruku. W wypadku zwierząt, które przybyły do ogrodu z innej placówki, pozostawia się pierwotny zapis, bowiem wykorzystywany system nie umożliwia wprowadzania żadnych zmian do danych

¹⁶ Oprogramowanie ZIMS jest jednym z efektów działalności międzynarodowej organizacji Species360, która dostarcza różnych rozwiązań informatycznych, umożliwiających rejestrację zwierząt hodowlanych m.in. w ogrodach zoologicznych, akwariach. Obecnie Species360 obsługuje około 1300 instytucji w ponad 100 krajach. Na stronie <https://species360.org/> znajdują się szczegółowe informacje o Species360 oraz bazie danych ZIMS i jej wykorzystaniu.

¹⁷ W bazie danych nie wyszukuje się zwierząt po ich imionach, ale po nazwie naukowej lub numerze identyfikacyjnym. Niektórym opiekunom imiona pomagają rozpoznać zwierzęta, inni z kolei preferują posługiwanie się ich numerami identyfikacyjnymi.

twórcy kartoteki. Oprócz wspomnianych symboli numerycznych profil zwierzęcia obejmuje również jego nazwę gatunkową, informację o płci, datę przybycia do ogrodu, datę i miejsce narodzin, symbole GAN jego rodziców, numer w Europejskiej Księdze Rodowej EAZA.

3. METODY

Proces tworzenia nazw własnych zwierząt determinowany jest czynnikami wewnątrz- i pozajęzykowymi, także samym środowiskiem, w którym przebywają zwierzęta. Według R. Mrózka procesy zoonimiczne zachodzą w dwóch zasadniczych obszarach. Pierwszy z nich ma charakter naturalny, nieoficjalny, lokowane jest w nim nazewnictwo ruro- i urbozoonimiczne, w drugim, administracyjnym, oficjalnym, powstają z kolei nazwy zwierząt rasowych oraz zamieszkujących ogrody zoologiczne i rezerwaty (Mrózek, 1994, s. 185–188; 1996, s. 80–82)¹⁸. Koncepcję mechanizmów powstawania zoonimów w ujęciu genologicznym przedstawiła Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska (2013). Badaczka ta w obszarze tekstów zoonimicznych wyróżnia trzy modele: neutralne, aferentne oraz eferentne. Pierwsze z nich tworzy się przede wszystkim w odniesieniu do rurozoonimów, rzadziej urbozoonimów, powstają one swobodnie, najczęściej wskazują na psychofizyczne właściwości zwierząt, mieszczą się w nich także określenia odimienne. Charakterem aferentnym wyznacza się nazewnictwo zwierząt rasowych, rodowodowych, również tych przebywających w ogrodach zoologicznych i rezerwatach. Teksty reprezentujące ten model oparte są na ustalonych wyznacznikach, regułach tworzonych przez administracje instytucjonalne. W modele eferentne, będące rezultatem świadomego wyboru kreatora nazwy, wpisują się teksty urbozoonimiczne oraz nowsza warstwa rurozoonimii (Rutkiewicz-Hanczewska, 2013, s. 223–262). Imiona zwierząt wrocławskiego Afrykarium lokują się na pograniczu wspomnianych modeli. Z jednej strony, realizując niekiedy schematy literowe proponowane przez dyrekcje ogrodów zoologicznych, noszą znamiona motywacji administracyjnej, z drugiej zaś — powstają w ramach mechanizmu naturalnego, czerpiącego z motywacji charakteryzujących, metaforycznych, sytuacyjno-okolicznościowych, wykorzystywanych w ruro- i urbozoonimii (Jakus-Borkowa, 1996, s. 212).

Kryterium stosowanym w dotychczasowych klasyfikacjach imion zwierząt przebywających w ogrodach zoologicznych było pochodzenie nazwy. W przedmiotowych podziałach badacze wyróżniali proprialne (przede wszystkim

¹⁸ Oprócz prac wymienionych w przypisie 4 kwestie związane z nazewnictwem zwierząt rasowych poruszają też zapisy w regulaminach związków kynologicznych i felinologicznych (zob. np. <https://www.zkwp.pl/regulaminy.php>; <https://www.pzf.pl/pl/przepisy/regulamin-pzf/vi-rodowody-kociakow>).

antroponimiczne i toponimiczne) oraz apelatywne podstawy nazwotwórcze. Zaznaczali w nich również obecność klasy nazw niejasnych (zob. np. Górniewicz, 1959; Tomaszewska, 1979, s. 111–121; także Głowacki, 1992, s. 152; Jakus-Borkowa, 1996, s. 203–212). Dopiero badania materiału urbozoonimicznego podjęte przez J. Strutyńskiego (1993, 1996a, 1996b), uwzględniające w analizach rzeczywistą motywację wskazaną przez samych nominatorów/opiekunów zwierząt, dały szersze możliwości oglądu oraz eksploracji tego typu nazw własnych. Zaproponowana przez niego metoda inspiracyjno-semantyczna (Strutyński, 1999), która zresztą okazała się trafna przy opisie innych kategorii onimicznych, ujawniła wielość i różnorodność motywacji towarzyszących procesowi nazywania zwierząt, a także możliwości postrzegania i interpretacji tej klasy bionimów przez ich kreatorów. Poza klasyczne schematy analizy materii zoonimicznej wyszli również niemieccy badacze, wskazując na motywy obecne w nazewnictwie zwierząt przebywających w zoo, m.in. własności fizyczne zwierzęcia, jego cechy charakterystyczne, usposobienie oraz wydawane dźwięki, pochodzenie osobnika, wydarzenia i okoliczności z nim związane, walory estetyczne imienia (Ewald, Klager, 2007, s. 342). Takie starania poczynili też autorzy opracowań węgierskich (np. Sztrákos, 2014).

Wyzyskanie kryterium w postaci rzeczywistego źródła motywacji w dalszych eksploracjach zoonimicznych, również w niniejszym artykule, wydaje się zasadne i wskazane, tym bardziej że podjęcie kontaktu z informatorami i pozyskanie materiału, czy to metodą ankietową, czy wywiadu, jest możliwe, w zasadzie zależy jedynie od chęci i czasu potencjalnych respondentów. Sytuacja może się trochę komplikować w przypadku zwierząt, które przeszły wraz z imieniem do nowego zoo w ramach transferu między ogrodami, gdzie dotarcie do właściwych źródeł oraz informacji może być utrudnione i czasochłonne.

Wszystkie zebrane zoonimy uznaję za nazwy umotywowane¹⁹. Brak podania przez informatora, w tym wypadku pracownika zoo/opiekuna zwierzęcia, motywacji towarzyszącej procesowi nominacji nie oznacza wcale, że jednostka onimiczna jest jej pozbawiona, nie czyni jej tym samym „nieumotywowaną” (por. np. Cieślikowa, 1994). Nominacje, które nie zostały opatrzone wyjaśnieniami, opiekunowie nie pamiętali ich motywacji lub nie zostali z nią zaznajomieni, gdyż np. zwierzę przybyło do zoo w ramach transferu między ogrodami, uznaję za nazwy z motywacją niejasną.

Pozyskany materiał pozwolił na wyróżnienie trzech podstawowych klas: I. Zoonimy jednomotywacyjne; II. Zoonimy wielomotywacyjne; III. Zoonimy

¹⁹ Określenia *imiona umotywowane* i *imiona nieumotywowane* stosuje w swoich opracowaniach m.in. J. Strutyński (1996a, 1996b, 1999). Imię nieumotywowane rozumie on jako nazwę pozbawioną motywacji semantycznej.

o niejasnej motywacji. W ramach pierwszej z nich wprowadziłam trychotomiczny podział na: I.1. Zoonimy umotywowane konwencjonalnie; I.2. Zoonimy umotywowane wewnątrznie; I.3. Zoonimy umotywowane zewnątrznie.

4. ANALIZA MATERIAŁU

4.1. Zoonimy jednomotywacyjne

W klasie zoonimów jednomotywacyjnych z motywacją konwencjonalną (I.1.) lokuję nazwy, które nie nawiązują do cech, właściwości denotatu. W jej obrębie dokonuję kolejnych podziałów semantycznych. Kreatorzy imion zwierzęcych mieszczących się w omawianej klasie dość często sięgają po motywacje antroponimiczne i pseudoantroponimiczne. Wybierają imiona i/lub nazwiska postaci fikcyjnych, przeniesione z filmu, literatury, np.: **BRUCE**²⁰ (m, pingwin) — Bruce Wayne (Batman); **ESTER**²¹ (f, pingwin) i **TUCKER** (m, pingwin) — imiona rodziców Bruce'a Wayne'a (Batmana); **JACK SPARROW** (m, pingwin) — główna postać z filmu „Piraci z Karaibów”²²; **PHOEBE** (f, pingwin), **RACHEL** (f, pingwin), **ROSS** (m, pingwin) — bohaterowie serialu „Przyjaciele”; **TAPPI** (m, pingwin) — postać z książki i serialu animowanego „Wiking Tappi”. Popularne okazują się także imiona / nazwiska / pseudonimy postaci współczesnych, osób znanych z mediów, świata kultury, nauki, np.: **Armstrong** (m, manat) — nazwisko amerykańskiego astronauty Neila Aldena Armstronga; **Bruno** (m, orleń omański) — Bruno Pavlovsky, prezes domu mody Chanel; **Chanel** (f, orleń omański), **Coco** (f, orleń omański) — dwa wspomniane imiona odnoszą się do nazwiska oraz pseudonimu francuskiej projektantki mody Coco Chanel (właśc. Gabrielle Bonheur Chanel); **MANDISA** (f, kotik) — Mandisa Lynn Hundley, amerykańska artystka gospel; **MISSY ELLIOTT** (f, pingwin) — Missy Elliott, amerykańska raperka i producentka muzyczna; **SASHA** (m, pingwin) — Sasha Knezevic (właśc. Saša Knežević) — serbski model, były mąż polskiej modelki Anji Rubik.

Innym motywem wykorzystywanym w omawianym nazewnictwie są imiona/przezwiiska znajomych opiekunów zwierząt: **DOLORES** (f, pingwin) — imię przyjaciółki opiekuna; **GRZEŚ** (m, pingwin) — imię kolegi opiekuna; **JORGIA** (f, pingwin) — imię siostrzenicy opiekuna, która pochodzi ze Stanów Zjednoczonych; **LINDA** (f, pingwin); **ROBI** (m, pingwin) — nazwa utworzona od imienia Robert

²⁰ Imiona podaję zgodnie z zapisem widniejącym w kartotekach zwierząt. Po nazwie zapisanej kursywą, czcionką pogrubioną, w nawiasie okrągłym zamieszczam oznaczenie płci zwierzęcia, stosując skróty m = male (samiec) i f = female (samica), oraz jego gatunek, następnie po półpauzie podaję motywację/podstawę nazwotwórczą zoonimu.

²¹ Poprawny zapis: *Esther*.

²² Osobnik tworzy parę z pingwinem o imieniu *Pirat*.

(znajomy opiekuna); **SZAMAN** (m, orleń cętkowany) — przezwisko kolegi opiekunki zwierzęcia; **WUSIA** (f, pingwin) — *Wusia* to zdrobniała forma imienia babci opiekuna Sylwii (zapewne skrót od *Sylwusia*). Przykłady te decydują się pozostawić w klasie imion umotywowanych konwencjonalnie, bowiem nie mają one bezpośredniego związku z obiektem nominowanym, a jedynie z jego opiekunem. Kwalifikacja nazwy zmienia się natomiast w sytuacji, kiedy motywem nazewniczym staje się np. imię, nazwisko lub przezwisko samego opiekuna bądź kierownika działu, którego kolekcję osobnik reprezentuje. Tego typu nominacje uznaję za zoonimy pamiątkowe i zaliczam do klasy umotywowanej zewnętrznie.

Imiona postaci historycznych nie należą do produktywnych w przedmiotowym nazewnictwie: **NELSON** (m, kotik) — Horatio Nelson, admirał floty brytyjskiej.

W zebranych materiale zaobserwować można mechanizm powielania imion zwierząt należących do opiekunów lub ich znajomych, np. **GOFER** (m, pingwin), **RAJA** (f, pingwin) — imiona dwóch psów należących do jednej z opiekunek słoni; **SHELOBA** (f, pingwin) — imię psa opiekunki zwierzęcia, które z kolei jest przeniesieniem miana pająka znanego z „Władcy Pierścieni”; czasami także do zwierząt postaci współczesnych, medialnych: **CHARLIE** (f, pingwin) — imię suczki wspomnianych wcześniej Sashy Knezevicia i Anji Rubik.

Imiona postaci fikcyjnych z opowiadań o Muminkach, które dość często odnotowywane są jako bazy urbozoonimów, stanowiły motywację jedynie dla trzech nazw: **MAŁA MI** (f, pingwin), **MUMINEK** (m, pingwin), **PANNA MIGOTKA** (f, pingwin). Wśród nazw zaczynających się na literę ustaloną przez zoo odnotowano nominacje **NICOLE** (f, dikdik), **NINIA** (f, dikdik), **NOWINKA** (f, dikdik).

Do nielicznych w analizowanym korpusie nazewniczym należą określenia zaczerpnięte z nazw tańców, np. **SALSA** (f, hipopotam), **ZUMBA** (f, hipopotam); leksyki technicznej: **STEREO** (m, pingwin) oraz **MONO** (brak oznaczenia płci, pingwin) — pingwiny są w parze, ich imiona oparte zostały na opozycji binarnej mono/stereo, a nawiązują do metod zapisu i odtwarzania dźwięku; czy też przedmiotów lub obiektów (pływających): **U-Boot** (m, krokodyl) — niem. określenie łodzi podwodnej (skrót od *Unterseeboot*).

Podklasa zoonimów umotywowanych wewnętrznie (I.2.) obejmuje jednostki z motywacją psychofizyczną, tzn. nawiązującą do właściwości referentów. Ich funkcja semantyczna wyrażona jest pośrednio lub bezpośrednio. Najbardziej produktywną grupę w tej klasie stanowią określenia motywowane wyglądem zwierząt. W wyborach nazewniczych uwzględniane są bazy w postaci charakterystycznych znaków lub części ciała nazywanych osobników, np. **BEZPLAMKA** (f, żarłacz brunatny) — brak plam²³; **BIAŁA KROPKA** (f, żarłacz brunatny) — ma pięć blizn, które są w kolorze białym; **CZARNA PLAMKA** (f, żarłacz brunatny) — z lewej

²³ W stadium młodocianym żarłacz brunatny ma plamy na spodniej stronie ciała/brzucha.

strony ma plamkę w kolorze czarnym; **HARRY** (f, orleń cętkowany) — po przyjeździe do zoo na grzbietowej części ciała samicy powstała blizna/zdrapanie w kształcie błyskawicy, jaką miał na czole Harry Potter; **KAPITAN** (f, pingwin) — zwierzę ma przerośnięty dziób i przypomina papugę Kapitana Jacka z kampanii reklamowej piwa marki Capitan Jack; **KROPEK** (m, orleń cętkowany) — grzbietową część jego ciała pokrywają kropki; **Marilyn** (f, patelnica wstęgoonowa) — ma kropeczki w kształcie pieprzyków w okolicy pyszczka, nawiązanie do Marilyn Monroe; **PIRAT** (m, orleń cętkowany) — ma bliznę na oku; **PIRAT** (m, pingwin) — nie ma jednego oka; **SZPADEL** (m, żarłacz brunatny) — ma plamę w kształcie szpadla na spodniej stronie ciała; **ZIGY** (m, żarłacz brunatny) — wyróżnia się nierówną plamą na spodniej części ciała, jak podaje informator, „trochę taki zygzak, upraszczając — Zigy”²⁴.

Inspiracją dla kreatorów imion są także wielkość zwierzęcia, jego tusza, wygląd ogólny: **KOHANA** (f, pingwin) — wielkość osobnika (*Kohana* to jedno z imion japońskich, oznacza ‘mały kwiatek’); **SPIKY** (m, żarłacz brunatny) — w okresie, kiedy poszukiwano imienia dla żarłacza, zwierzę było chude i najmniejsze w grupie (ang. *spike* ‘kolec’); **Valecek**²⁵ (m, hipopotam) — kształt zwierzęcia (czes. *váleček* ‘wałeczek, rolka’).

Na drugim miejscu pod względem produktywności plasują się właściwości psychiczne zwierząt, ich zachowanie, usposobienie, upodobania, np.: **CHANDLER** (m, pingwin) — pingwin bardzo dużo jadł, dlatego też otrzymał imię po bohaterze serialu „Przyjaciele”, który także nie stronił od jedzenia; **DUX** (m, żarłacz brunatny) — królewski²⁶, dominujący samiec; **HARPIA** (f, pingwin) — nieokiełznana, ruchliwa, jak podaje informator „rzucała się”²⁷; **RAMBO** (m, pingwin) — opiekun wspomina, że zwierzę w młodości miało tendencje do wyskakiwania z pomieszczeń; nazwa nawiązuje do scen z filmu „Rambo” i jego tytułowego bohatera; **SZOGUNKA** (f, pingwin) — imię związane jest z energicznym zachowaniem zwierzęcia, wojowniczym temperamentem oraz gwałtownym „rwaniem się”²⁸; **TEKLA** (f, orleń cętkowany) — samica bardzo zachłanna na pokarm (imię nadane po pajęczycy Tekli z serialu animowanego „Pszczółka Maja”).

²⁴ Do rozważenia byłoby również nawiązanie do „zygzaka” na twarzy Ziggy’ego Stardusta (wcielenie Davida Bowiego), natomiast informacje udzielone przez informatora wykluczyły tę motywację.

²⁵ Hipopotam przyjechał z jednego z czeskich ogrodów zoologicznych już z imieniem. W karcie widnieje zapis bez diakrytyków, poprawna forma to *Váleček*.

²⁶ Informator w objaśnieniu podał przymiotnik *królewski*, który miał charakteryzować zachowanie zwierzęcia, najprawdopodobniej jednak doszło do pomyłki, chodziło bowiem o wyraz *książęcy* (łac. *dux* ‘książe’, *rex* ‘król’).

²⁷ Por. *harpia* ‘złośliwy demon przedstawiany jako skrzydlaty potwór o kobiecej twarzy i pierśiach, uosobienie drapieżności i chciwości’, przenośnie też o okrutnej, wyrachowanej kobiecie (zob. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/harpia.html>).

²⁸ Nominator miał na myśli męstwo i gotowość do walki, które cechują szogunów (*szogun* — japoński tytuł nadawany wojownikom stojącym na czele armii).

Śladowo odnotowano w tej klasie imiona o charakterze temporalnym, wskazujące na wiek zwierzęcia: **JUNIOR** (m, orleń cętkowany) — trafił do Afrykarium w młodym wieku, oraz nazwy dźwiękonaśladowcze: **ALAN** (m, pingwin) — pingwin wydaje dźwięki przypominające szereg *alan-alan-alan*, podobnie do odgłosów charakterystycznych dla świstaka z filmiku zamieszczonego w internecie (BBC, 2009).

Kolejna podklasa — zoonimy umotywowane zewnątrznie (I.3.) — to nazwy, które odnoszą się do pewnych sytuacji i okoliczności związanych z denotatem. Jako szczególnie ciekawa jawi się grupa motywowana barwami przedmiotu, atrybutu (obrączka lub symbol, grawerunek na niej) posiadanego przez zwierzę, np. **BANANA** (f, pingwin) — żółto-brązowy kolor obrączki (ang. *banana* 'banan'); **BATMAN** (m, pingwin) — żółto-czarna obrączka, kolor symbolu Batmana; **BLUEBERRY** (f, pingwin) — fioletowo-granatowy kolor obrączki (ang. *blueberry* 'jagoda'); **BLUEY** (m, pingwin) — niebieska obrączka (ang. *bluey* 'niebieskawy'); **CYNAMON** (m, pingwin) — brązowy kolor obrączki; **CHIVES** (m, pingwin) — zielony kolor obrączki (ang. *chives* 'szczypiorek'); **DORIAN** (m, pingwin) — szary kolor obrączki, nawiązanie do tytułowego bohatera powieści „Portret Doriana Graya” (por. ang. *gray* 'szary'); **EMMA** (f, pingwin), **ESTER**²⁹ (f, pingwin) i **SVEN** (m, pingwin) — zwierzęta mają obrączki w kolorach flagi Szwecji, dlatego otrzymały imiona charakterystyczne dla tamtego regionu; **FOREST** (m, pingwin) — zielona obrączka (ang. *forest* 'las'), **GUACAMOLE** (m, pingwin) — zielony kolor obrączki, *guacamole* 'meksykański sos o zielonej barwie przyrządzany na bazie awokado', **HUMUS** (f, pingwin) — biały kolor obrączki, *hum(m)us* 'potrawa o jasnej barwie, przyrządzana z przetrzartych nasion ciecierzycy lub innych nasion strączkowych' (z arab. *ḥummuṣ*); **JAMES** (m, pingwin) — obrączka ze znakiem 007, nawiązanie do fikcyjnej postaci Jamesa Bonda; **KETCHUP** (f, pingwin) — czerwony kolor obrączki; **LEMBAS** (f, pingwin) — biały kolor obrączki, *lembas* 'chleb elfów' z powieści J.R.R. Tolkiena; **LUKRECJA** (f, pingwin) — ciemny kolor obrączki, **MAYO** (f, pingwin) — biała obrączka (ang. *mayo* 'majonez'); **MUSZTARDA** (m, pingwin) — żółty kolor obrączki; **PANI ZÓLTEK** (f, pingwin) i **PAN ZÓLTEK** (m, pingwin) — żółte obrączki; **PAPAYA** (f, pingwin) — pomarańczowy kolor obrączki; **PLUM** (f, pingwin) — śliwkowy kolor obrączki (ang. *plum* 'śliwka').

W omawianej klasie lokować można nazwy o charakterze pamiątkowym, nadane np. w celu upamiętnienia lub na cześć dyrektora ogrodu, kierownika działu lub opiekuna, np.: **ARTUR** (m, żółw morski) — imię kierownika Akwarium Gdyńskiego, z którego żółw trafił do Wrocławia; **MARIAN** (m, pingwin) — imię kierownika jednego z działów wrocławskiego Afrykarium; **CUCHO** (m, pingwin) — tak nazywał się stażysta z Hiszpanii we wrocławskim zoo; **KAMIL**

²⁹ Imię *Ester* ma proveniencję hebrajską, ulokowanie go w repertuarze imion nordyckich jest skojarzeniem opiekuna zwierzęcia.

(m, pingwin) — nazwa pochodzi od imienia dawnej pracownicy ogrodu, Kamili. Do zoonimów umotywowanych zewnętrznie zaliczam również nazwy pragmatyczne, na które zwierzę dobrze reaguje, które wpadają w ucho, są proste w wymowie, łatwe do zapamiętania, a także doskonale sprawdzają się podczas treningu zwierząt, np. **ALFIE** (m, kotik), **BRUNO** (m, kotik), **NABI** (f, kotik), **NAHLA** (f, kotik), **ZOLA** (f, kotik)³⁰. To źródło motywacji produktywne jest również w nazewnictwie urbozoonimicznym, a także w imiennictwie psów i kotów rasowych (zob. np. Bubak, 1996, s. 188–192; Biolik, 2011, s. 39). Kolejną grupę stanowią nominacje przypominające nazwy o charakterze matronimicznym. Są to zoonimy zaczynające się pierwszą literą imienia matki, tzn. realizują wspomniane wcześniej schematy literowe, ustalone przez dyrekcję ogrodu, np. **ADRIAN** (m, manat), **LETTICE**³¹ (f, manat), **TAJGA** (f, orleń cętkowany), **THOR** (m, orleń cętkowany), **TUNDRA**³² (f, orleń cętkowany). W wypadku manatów jest to jeden ze sposobów nazywania przedstawicieli tego gatunku, który został wprowadzony po wyczerpaniu listy imion / nazwisk / pseudonimów znanych wokalistów i po zamianie jednej z samic, zachowując jednak reguły tworzenia imion na wskazaną literę. W związku z tym potomstwo najstarszej samicy otrzymuje imiona na literę L, zaś dzieci nowej samicy na literę A. Ciekawym zjawiskiem jest też obecność nazw nawiązujących do pola tematycznego, z którego zaczerpnięte zostały imiona rodziców. Chodzi mianowicie o nazwy **Amidala** (f, patelnica wstęgoogonowa), **Leia** (f, patelnica wstęgoogonowa), **Luke** (m, patelnica wstęgoogonowa), mające w zamierzeniu opiekunów-nominatorów wskazywać na związek z imieniem ich ojca — *Lorda Vadera*. Imiona patelnic wstęgoogonowych zostały zaczerpnięte z sagi „Gwiezdne wojny” — *Amidala*, *Leia* i *Luke* to imiona dzieci Anakina Skywalkera, późniejszego Lorda Vadera. Motywacje urodzinowe bardzo rzadko tworzą bazę nazewniczą dla zoonimów, np. **Blue Monday** (m, pingwin) — urodzony 16 stycznia 2023 r., w trzeci poniedziałek stycznia, który w języku angielskim jest pseudonaukowo określany jako *Blue Monday* — najbardziej depresyjny dzień w roku. Do mało popularnych należą też imiona nawiązujące do miejsca urodzenia lub pochodzenia osobnika np.: **Tanu** (m, mrównik) — zwierzę narodziło się w Tanzanii; **PIERRE** (m, pingwin) — pochodzi z Francji.

4.2. Zoonimy wielomotywacyjne

Zbiór zoonimów wielomotywacyjnych (II) reprezentują tylko trzy imiona. Nominacje te powstały przy udziale dwóch źródeł, występujących w różnych

³⁰ Zgodnie z informacjami przekazanymi przez informatorów jedynym motywem nadania tych imion była łatwość wymowy i zapamiętania.

³¹ W przypadku nazw *Adrian*, *Lettice* informatorzy nie podali dokładnych imion matek, a jedynie pierwsze ich litery.

³² *Tajga*, *Thor* i *Tundra* są dziećmi wspomnianej wcześniej *Tekli*.

kombinacjach semantycznych: **CHOWDER** (m, pingwin) — nawiązanie do fioletoowego królika z serialu animowanego „Chowder”, nadawanego przez stację Cartoon Network, i zupy rybnej (lub z owocami morza), charakterystycznej dla kuchni anglosaskiej; **HACHIKO** /haczikio/ (m, pingwin) — nawiązanie do japońskiego psa Hachiko oraz charakterystycznej części ciała, zwierzę ma dziób przypominający haczyk; **Junior vel Henia** (f, pingwin) — jest to młody osobnik, Henia z kolei to zdrobniała forma imienia matki opiekuna.

4.3. Zoonimy o niejasnej motywacji

Nazwy, których rzeczywistego źródła nie udało się zweryfikować, zakwalifikowałam do zbioru zoonimów z niejasną motywacją (III). Znalazły się w nim następujące nominacje: **Berti** (m, dikdik), **COLIN** (m, pingwin), **Gumle** (m, manat), **HARPER** (m, pingwin), **PAIGE** (f, pingwin), **ROLI** (f, pingwin), **PIKI** (f, pingwin), **STEFAN** (f, żółw nilowy), **TATSU** (f, mrównik). Manat *Gumle*, dikdik *Berti* oraz żółw *Stefan* przyjechały z innych ogrodów zoologicznych bądź akwariów, z kolei imiona *Piki* i *Roli* zostały wybrane przez zwiedzających. Jeśli chodzi o nazwy *Colin*, *Harper* i *Paige*, opiekunowie niestety nie pamiętali motywacji wyzyskanej w procesie nominacji tych osobników. Oczywiście nasuwa się antroponimiczna interpretacja wspomnianych przykładów, natomiast nie wiemy czy jednostki te reprezentują imiona, nazwiska lub pseudonimy postaci współczesnych bądź fikcyjnych, czy może mają charakter pamiątkowy. Nie można też wykluczyć motywacji psychofizycznych. Również niejasne jest jedno z imion mrównika *Tatsu*, nie wiemy bowiem, czy chodzi o strategiczną grę planszową *Tatsu*, czy o kolejkę górską w Kalifornii o takiej nazwie.

5. WNIOSKI

W nazewnictwie zwierząt żyjących w ogrodach zoologicznych czy rezerwach wykorzystuje się określone klucze nazewnicze. Pomijając tu reguły obowiązujące w imiennictwie żubrów³³, w procesie nazywania osobników niektórych gatunków stosowane są pewne schematy, np. kucom i zebrom nadawane są nazwy zaczynające się na pierwszą literę imienia matki, takiny noszą imiona chińskie, zaś żyrafy i inne zwierzęta afrykańskie otrzymują nazwy zaczerpnięte z języka suahili. Przeprowadzona analiza wykazała, że podobne kody nazewnicze stosowane są także w nazewnictwie mieszkańców Afrykarium. Za przykład niech posłużą imiona hipopotamów, które pochodzą od nazw tańców (np. *Rumba*), w przypadku

³³ Wszystkie żubry linii białowieskiej muszą mieć imiona zaczynające się na *Po-*, np. *Porfiry*, *Porzeczką*.

dikdików są to nawiązania do imion / nazwisk / pseudonimów muzyków, wokalistów (np. *Lady G.* — Lady Gaga, *Elton* — Elton John, *Lenonka* — John Lennon³⁴), manaty z kolei otrzymują nazwy rozpoczynające się pierwszą literą imienia samicy matki, przy czym są to litery A i L (np. *Abel*, *Ling*), orlenie omańskie zawdzięczają nazwy projektantom mody (np. *Armani*), zaś wśród imion patelnic wstęgoogonowych królują postaci z „Gwiezdných wojen” (np. *Luke*, *Leia*). Okazuje się również, że forma imienia oraz jego brzmienie są dosyć istotne dla niektórych gatunków. Dotyczy to np. kotików — zwierząt bardzo dobrze różniących dźwięk. Opiekunowie zwierząt tego gatunku starają się, aby imię było odpowiednie do posługiwania się nim podczas treningu. Preferowane są więc nazwy o charakterze pragmatycznym, proste w wymowie, najlepiej krótkie, dwusylabowe. Ważne jest również, aby imię było dźwięczne i łatwo wyróżniało się na tle pozostałych nazw, co oczywiście wpływa na jakość pracy ze zwierzętami. Zwraca się też uwagę na to, że w przyszłości zwierzę może opuścić ogród, wyjechać za granicę. Dlatego pracownicy zoo czynią starania, aby nadawane nazwy były przede wszystkim fonetycznie uniwersalne, ale ich grafia nie była skomplikowana, chociaż nie zawsze uda się to zrealizować. Co ważne, w przypadku zwierząt trenujących, takich jak kotiki i pingwiny, z reguły nie zmienia się imienia po przejściu osobnika do innego ogrodu. Taka zmiana wiązałaby się z dodatkowym czasem potrzebnym na akceptację imienia przez zwierzę oraz przyzwyczajenie się do niego.

Bardzo ciekawym zjawiskiem jest zabieg nazywania pingwinów żyjących w parach antroponimami i pseudoantroponimami postaci znanych m.in. z mediów, które tworzą pary, w jakiś sposób są ze sobą związane lub spokrewnione, albo jednej postaci, której imię i nazwisko staje się podstawą imion pary pingwinów, np. *ANGIELINA*³⁵ + *BRAD* (aktorzy Angelina Jolie i Brad Pitt, którzy zarówno na ekranie, jak i w życiu prywatnym stanowili parę); *MAYA* + *2PAC* [*tupak*] (Maya Angelou i 2PAC występowali w duecie); *PHOBE* + *JAMES*, *RACHEL* + *ROSS* (postaci z serialu „Przyjaciele”); *CHER* + *SONNY* (Sonny & Cher — amerykański duet tworzony przez małżeństwo Sonny’ego Bono i Cher); *LILLY* + *ALLEN* (*Lilly Allen* — imię i nazwisko estradowe brytyjskiej piosenkarki, właśc. Lily Rose Beatrice Cooper); *BEAVIS* + *Butt-head* (fikcyjne postaci z amerykańskiego serialu animowanego „Beavis i Butt-head”); *MANDY* + *BILLY* (bohaterowie amerykańskiego serialu animowanego „Mroczne przygody Billy’ego i Mandy”).

Kreatorzy imion zwierząt przebywających we wrocławskim Afrykarium najczęściej tworzą zoonimy jednomotywacyjne (91,5%), zdecydowanie rzadziej

³⁴ Wcześniej w Afrykarium przebywały dikdiki o imionach nawiązujących nie tylko do gwiazd estrady, np. *Elvis*, *Eminem*, *Federik*, *Limahl*, ale również nazw zespołów, np.: *Lady Pank*, *Nirvana*.

³⁵ Poprawnie *Angelina*.

wykorzystują w procesie nominacji dwie motywacje (2,1%). Różnice procentowe między najbardziej produktywnymi klasami w obrębie zbioru zoonimów jednomotywacyjnych są niewielkie: imiona z motywacją konwencjonalną (I.1.) stanowią 46,1% całości tego zbioru, zaraz za nimi plasują się nazwy, które powstały przy wykorzystaniu motywacji sytuacyjno-okolicznościowej (I.3.) — 36,7%, najmniej liczne są zoonimy z motywacją charakteryzującą, które uzyskały 17,2% (zob. tab. 1).

Tabela 1. Produktywność klas i grup motywacyjnych

Klasa/grupa motywacyjna	Produktywność [%]
I. Zoonimy jednomotywacyjne	91,5
I.1. Zoonimy umotywowane konwencjonalnie	46,1
I.2. Zoonimy umotywowane wewnętrznie	17,2
I.3. Zoonimy umotywowane zewnętrznie	36,7
II. Zoonimy wielomotywacyjne	2,1
III. Zoonimy z motywacją niejasną	6,4

Produktywność podstaw nazwotwórczych reprezentowanych przez propria i apelatywy również jest zbliżona, z przewagą baz w postaci nazw własnych. Jak wykazały wcześniej prowadzone badania, onimy stanowiły podstawy większości imion zwierząt ogrodów zoologicznych we Wrocławiu i Opolu (zob. Jakus-Borkowa, 1996, s. 213), w Budapeszcie (Sztrákos, 2014, s. 217) oraz w Bratysławie i Zagrzebiu (Kołodziej, 2019, s. 64), apelatywy zaś zdominowały nazewnictwo okazów zamieszkujących łódzkie zoo (zob. Tomaszewska, 1979, s. 121). Jerzy Głowacki podaje, że imiona zwierząt Ogródu Fauny Polskiej w Bydgoszczy najczęściej tworzone były od podstaw apelatywnych (45,5%), następnie od antroponimów (39,4%), toponimów (9,1%) itp. (Głowacki, 1992, s. 152–153). Gdyby jednak zsumować nazwy pochodzące od antroponimów oraz toponimów, a następnie rozpatrywać je jako całość, to przewagę w imiennictwie okazów tamtejszego zoo zyskałyby bazy proprialne.

Kreatorzy imion mieszkańców wrocławskiego Afrykarium najczęściej wyzyskują kategorie antroponimiczne i pseudoantroponimiczne (przede wszystkim imiona, rzadziej nazwiska, przezwiska, pseudonimy), sporadycznie zaś inne typy nazw własnych, tj. toponimy, zoonimy, chrematonimy. Wyniki te pokrywają się z danymi pochodzącymi z wcześniejszych podejmujących przedmiotową tematykę prac, w których wskazywano na wysoką frekwencję antroponimów w nazewnictwie zwierząt ogrodów zoologicznych (por. Tomaszewska, 1979, s. 121; Głowacki, 1992, s. 152; Jakus-Borkowa, 1996, s. 213; Ewald, Klager,

2007, s. 342; Kołodziej, 2019, s. 61–63). Pomimo pojawiających się komunikatów zoo, które nie zalecają używania imion osobowych w odniesieniu do zwierząt (dotyczy to głównie wybierania nazw w konkursach) (Tomaszewska, 1979, s. 110), opiekunowie dosyć często wyzyskują to źródło (zob. np. Biolik, 2011; Lovas, 1993), zarówno w imionach powstających w mechanizmie naturalnym, jak i tych będących rezultatem motywacji administracyjnej (por. np. Mrózek, 1996, s. 82). Tego typu wybory mogą być podyktowane np. walorami estetycznymi, dźwiękowymi imienia, być może antroponimy, które znajdują się w repertuarze nazw osobowych „codziennego użytku”, są po prostu łatwiejsze do zapamiętania (por. Ewald, Klager, 2007, s. 343). Zjawisko obdarzania zwierząt domowych, pokojowych, zwłaszcza psów i kotów, nazwami składającymi się z kilku członów, żywo przypominającymi nasz system antroponimiczny, widoczne jest (choć w niewielkim stopniu) również w nazewnictwie zwierząt ogrodów zoologicznych, o czym wspominają badacze niemieccy (Ewald, Klager, 2007, s. 343), co potwierdza też zebrany materiał.

We wszystkich wydzielonych zbiorach pojawiają się podstawy proprialne i apelatywne. Wśród nominacji zawierających charakterystykę desygnatu odnotowano nie tylko nazwy opisujące osobniki za pomocą leksyki apelatywnej, np. *Pirat, Szpadel, Valecek*, ale i imiona zaczerpnięte od bohaterów filmowych, książkowych, postaci z bajek, np. *Rambo, Batman, Tekla*, z którymi, zdaniem informatörów, zwierzęta wykazują zbieżne cechy. Imiona pingwinów, chociaż motywowane kolorem ich obrączek, odsyłają przede wszystkim do pola leksykalnego JEDZENIE, POTRAWY, OWOCE, WARZYWA (np. *Ketchup, Musztarda, Cynamon, Lukrecja, Chives*). W klasie imion, które nie zawierają charakterystyki zwierzęcia, wystąpiły głównie bazy proprialne w formie imion / nazwisk / pseudonimów osób ze świata muzyki, mody, nawet imion ich zwierząt, dalej — bohaterów znanych z filmów, literatury. Czasami dochodzi do sytuacji, kiedy nominator w wyniku przejęzyczenia podaje zupełnie inne imię, niezgodne z obranym źródłem motywacji, np. *BARBAROSSA* (m, pingwin) — opiekun miał na myśli pirata Hektora Barbossę, postać fikcyjną z serii filmów „Piraci z Karaibów”, natomiast w wyniku pomyłki językowej przywołał postać Fryderyka I Barbarossy. W materiale można dostrzec również imiona powstałe jako efekt gry językowej, rymów, np. *ROCCO* (m, pingwin) i *COCCO* (m, pingwin), odznaczające się charakterem ludycznym. W zoonimach z podstawami antroponimicznymi odnotowano także imiona opiekunów lub ich znajomych, kierowników działów. Nominatorzy czerpiący motywacje od imion postaci / zwierząt / istot fantastycznych, bajkowych znanych z filmów, literatury, szczególnie upodobali sobie następujące produkcje: „Przyjaciele”, „Batman”, „Muminki”, „Piraci z Karaibów”.

W kwestii obecności określeń derywowanych słowotwórczo potwierdzają się wyniki badań prowadzonych przez S. Tomaszewską (1979, s. 121)

i E. Jakus-Borkową (1996, s. 213). Tego typu struktury stanowią 7,9% zebranego materiału, pozostałe 92,1% to kreacje semantyczne. Wydaje się, że niektóre zaświadczone imiona od początku funkcjonują w formie zdrobnień, dlatego też w ich wypadku trudno mówić o derywacji afiksальной (np. *Valecek*, *Antek*, *Wusia*). Nie można również mówić o wyspecjalizowanych formantach zoonimicznych, biorących udział w procesie nazewniczym (por. Tomaszewska, 1979, s. 121), bowiem jeśli mamy do czynienia z derywacją sufiksálną, to jest ona ograniczona do obecności formantów z podstawowym elementem *-k-* (*Lenonka* < *Lennon*, *Szogunka* < *szogun*), jakże charakterystycznych dla zoonimów miejskich. W materiale pojawiają się również nominacje utworzone za pomocą formantu *-i/-y* (np. *Robi* < *Robert*, *Zigy* < *zygzak*), wraz z towarzyszącymi dezintegracjami tematu, przykłady derywacji wymiennej (*Kropek* < *kropka*), zrostu (*Bezplamka*).

Przeważają imiona proste, jednoczłonowe, te stanowiące zestawienia przymiotnika z rzeczownikiem (*Biała Kropka*) bądź dwóch rzeczowników (*Jack Sparrow*) występują śladowo. Warto jeszcze wspomnieć o nominacjach *Pan Żółtek* i *Pani Żółtek* [Pan Żółtek i Pani Żółtek], w których formy *pan* i *pani* zostały nadane nie tylko z powodu chęci antropomorfizacji osobników, ale, jak wskazują informatorzy, w celu uniknięcia posądzenia o przejawy rasizmu.

Obok nominacji polskich w materiale pojawiły się również imiona przejęte m.in. z języka angielskiego, japońskiego, francuskiego, niemieckiego czy szwedzkiego.

Powtarzalność nazw oraz ich wariantywność są bardzo niskie. W ekscerpowanym korpusie dwukrotnie zaświadczone imiona *Bruno* (kotik, orleń omański), *Cocco/Coco* (pingwin, orleń omański), *Ester* (pingwin x2) oraz *Pirat* (orleń cętkowany, pingwin). Kilkakrotnie odnotowano przypadki, kiedy osobnik płci żeńskiej otrzymał imię rodzaju męskiego, z kolei płci męskiej — żeńskiego, np.: *Harry* (f, orleń cętkowany), *Humus* (f, pingwin), *Kapitan* (f, pingwin), *Ketchup* (f, pingwin), *Lembas* (f, pingwin), *Musztarda* (m, pingwin), *Stefan* (f, żółw).

6. PODSUMOWANIE

Zaprezentowana próba badawcza okazała się wystarczająca do nakreślenia pewnych tendencji obecnych w nazewnictwie mieszkańców wrocławskiego Afrykarium. Jako szczególnie ciekawe na tle nazewnictwa ruro- i urbozoonimicznego jawią się tworzone przez nominatorów klucze nazewnicze, charakterystyczne dla jednego bądź kilku gatunków zwierząt (por. np. Lovas, 1993). W zebranych korpusie uwagę zwraca także znacząca obecność antroponimów i pseudoantroponimów.

Stosunek pracowników zoo — opiekunów zwierząt — do nadawanych imion jest bardzo pozytywny, szczególnie gdy aktom nazewniczym towarzyszą akcje

edukacyjne, promujące gatunek, konkursy, a także zbiórki wspomagające utrzymanie zagrożonych osobników. Proces antropomorfizacji zwierząt, nadawanie im imion, sprzyja również lepszemu rozumieniu ich natury, charakterystycznych zachowań. Miano nadane zwierzęciu jest nośnikiem pewnych wyobrażeń o nim, czyni je istotą wyjątkową, indywidualną i społeczną, członkiem społeczności, rodziny.

Interesujące byłoby również porównanie imion mieszkańców Afrykarium z nazewnictwem pozostałych gatunków żyjących we Wrocławskim Ogrodzie Zoologicznym, w dalszej perspektywie też innych ogrodów zoologicznych (polskich i zagranicznych) bądź przebywających w integralnych częściach zoo poświęconych faunie wybranych kontynentów, których przykład stanowi łódzkie Orientarium.

LITERATURA

- Balkanski, T., Cankov, K. (2016). *Enciklopedija na bǎlgarskata onomastika* [Encyclopedia of Bulgarian onomastics]. Veliko Tǎrnovo: UI Sv. sv. Kiril i Metodij.
- BBC (2009, 19 marca). *Funny talking animals: Alan!.. Alan!.. Steve!* | *Walk on the Wild Side* — BBC [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=xaPepCVepCg>
- Biolik, M. (2011). Imiona ludzi jako nazwy zwierząt [Names of people used as the names of animals]. W: F. Czyżewski (red.), *Z zagadnień językoznawstwa słowiańskiego. Tom dedykowany Profesorowi Stefanowi Warcholowi* (s. 33–41). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Borkfelt, S. (2011). What's in a Name?—Consequences of Naming Non-Human Animals. *Animals, 1*(1), 116–125. <https://doi.org/10.3390/ani1010116>
- Bubak, J. (1996). Nazwy psów rasowych (na podstawie materiału z krakowskiej kartoteki Polskiego Związku Kynologicznego) [Names of purebred dogs (based on the materials from the Polish Association of Kynology from the repository in Kraków)]. W: S. Warchoń (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich* (s. 185–198). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bubak, J. (2005). Zoonimia — nazwy zwierząt [Zoonymy: names of animals]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 329–341). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Bučko, D., Tkačova, N. (2012). *Slovník ukraïns'koï onomastičnoï terminologii* [A dictionary of Ukrainian onomastics]. Harkiv: Ranok.
- Chomová, A. (2020). Zoonymá v komunikácii malej sociálnej skupiny (na materiáli mien psov) [Zoonyms in the communication of small communities (based on the names of dogs)]. *Acta onomastica, 61*(1), 29–47.
- Cieślíkova, A. (1994). O motywacji w onomastyce [On naming motivations in onomastics]. *Polonica, 16*, 193–199.
- Čilaš Šimpraga, A., Brozović Rončević, D. (2008). Nacrť za zoonomastička istraživanja (na primjeru imena konja) [The basics of zoonomastic research (based on a case study of horse names)]. *Folia onomastica Croatica, 17*, 37–58.
- Decyk, W. (1996). Motywacyjność zoonimów [Motivations of zoonyms]. *Poradnik Językowy, 9/1996*, 52–56.

- Degúlová, M. (2008). Komparácia nominačných procesov v zoo Bojnice a zoo Bratislava [A comparative account of the naming processes at the zoos in Bojnice and Bratislava]. [Niepublikovaná praca diplomowa]. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- Dyrektiva Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r. dotycząca trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych. Dz. Urz. UE, L 94/294 z 9 kwietnia 1999 r. [Official Journal of the European Communities, L 94, 09 April 1999], <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A31999L0022>
- European Commission (2015). *EU Zoos Directive: Good Practices Document*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2779/247108>
- Ewald, P., Kläger, Ch. (2007). Namen von Zootieren. Zum Wesen und Gebrauch einer vernachlässigten Namenklasse [Proper names of the animals from zoos. On the substance and the patterns of this neglected category of proper names]. *Beiträge zur Namenforschung*, 42, 325–345.
- Głowacki, J. (1992). Imiona własne zwierząt w Ogrodzie Fauny Polskiej w Bydgoszczy [Proper names of animals in the Bydgoszcz zoo]. *Język Polski*, 72, 151–153.
- Habel, A., Mroczkowski, S. (2015). Cele i zadania ogrodów zoologicznych [Aims and tasks of zoos]. *Journal of Education, Health and Sport*, 5(8), 521–528.
- Hornik, Z. (2020). Fotoidentyfikacja żarłacza brunatnego *Carcharchinus plumbeus* w Afrykarium ZOO Wrocław [Photoidentifying *Carcharchinus plumbeus* in Wrocław Zoo's Africarium]. [Niepublikowana praca dyplomowa]. Uniwersytet Gdański.
- Hornik, Z. (2022). Trening medyczny Rhinoptera marginata [Medical training of Rhinoptera marginata] [Niepublikowana praca magisterska]. Uniwersytet Gdański.
- Imrichová, M. (1996). Mená koní v žrebčinci vo Veľkom Šariši [Horse names in the stables of Veľký Šariš]. W: M. Majtán, F. Ruščák (red.), *12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola”*. Prešov 25–26. októbra 1995. Zborník referátov (s. 307–309). Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ Prešov–Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava.
- Jakus-Borkowa, E. (1996). Nazwy własne zwierząt ogrodów zoologicznych w Opolu i we Wrocławiu [Proper names of animals in the zoos of Opole and Wrocław]. W: S. Warchoł (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich* (s. 199–215). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kołodziej, A. (2019). Nazewnictwo zwierząt ogrodów zoologicznych [Names of animals from zoos]. W: L. Janovec (red.), *Propria a apelativa — aktuální otázky. Proper Names and Common Nouns — Current Issues* (s. 57–66). Praha: Univerzita Karlova.
- Kosyl, C. (2008). Zoonimy osobliwe (nazwy własne zwierząt dzikich żyjących na wolności) [Peculiar zoonyms (proper names of the wild, non-captive animals)]. W: J. Trempała i in. (red.), *Studia linguistica in honorem Edvardi Breza* (s. 121–129). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kovačev, N. (1987). Zoonimija — imena na domašni životni [Zoonymy: names of pets]. W: *Balgarska onomastika* (s. 184–190). Sofia: Nauka i izkustvo.
- Krško, J. (1996). Mená koní na Veľkej lúke v Muráni [Horse names in the stables of Veľká lúka v Muráni]. W: M. Majtán, F. Ruščák (red.), *12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola”*. Prešov 25.–26. októbra 1995. Zborník referátov (s. 310–313). Prešov — Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ Prešov–Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- Krško, J. (2012). Podoby zooným v spoločenskej komunikácii [Zoonyms in social communication]. W: M. Ološtiak (red.), *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia, Prešov 12.–14. septembra 2011.* (s. 144–148). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Lengyel, B. (2005). *A dunántúli állatkertek állatnevezéseinek vizsgálata* [The study of animal names in the zoos of Transdanubia]. Budapest: ELTE Institute of Hungarian Linguistics. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNevtaniDolgozatok_197/

- Levin, A. (2015). Zoo animals as specimens, Zoo animals as friends: The life and death of Marius the Giraffe. *Environmental Philosophy*, 12(1), 21–44. <https://philarchive.org/rec/LEVZAA>
- Lovas, L. (1993). *Vadállatnevek a budapesti állatkertben (1900–1990)* [Names of wild animals at Budapest Zoo (1900–1990)]. Budapest: ELTE Institute of Hungarian Linguistics. https://mandadb.hu/tetel/732474/Vadallatnevek_a_budapesti_allatkertben_19001990
- Mamzer, H. (2017). Zwierzęce imiona — upodmiotowienie czy zawłaszczenie? [Animal names: objectivisation or appropriation?]. *Zoophilologica. Polish Journal of Animals Studies*, 3, 163–178.
- Mrózek, R. (1994). Właściwości systemowe zoonimii [System properties of zoonymy]. W: E. Krošláková (red.), *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19.–20. mája 1994. Zborník referátov* (s. 183–188). Bratislava — Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV — Vysoká škola pedagogická.
- Mrózek, R. (1996). Miejsce zoonimii w proprialnej sferze języka (o pojęciu systemu zoonimicznego [Place of zoonymy in the proprial sphere of a language (about the concept in the zoonymic system)]). W: S. Warchol (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich* (s. 75–83). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Nowakowska, M.M. (2001). O Amikach, Czikach i innych imionach psów nie tylko rasowych [About Amikas, Czikas and the other names of dogs, not only purebreds]. W: T. Michalewski (red.), *Współczesna leksyka* (cz. 2, s. 41–51). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Nowakowska, M.M. (2002). Imiona psów rasowych w Polsce i na Słowacji [Purebred dog names in Poland and Slovakia]. W: M. Nábělková i M. Šimková (red.), *Varia IX. Zborník materiálov z IX. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 1.–3. december 1999)* (s. 183–193). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV.
- Nowicki, T. (2017). Zoo jako projekt socjalizacyjny [Zoo as a project that supports socialisation]. *Ars Educandi*, 14, 139–151.
- Oronowicz-Kida, E. (2022). Zwierzę jak człowiek, czyli antropomorfizacja psów w zoonimach i zochrematonimach [An animal like a human — anthropomorphising dogs in zoonyms and zochrematonyms]. *Prace Językoznawcze*, 24(2), 35–46.
- OS = Vidoeski, B. (red.). (1983). *Osnovna sistem i terminologija na slovenskata onomastika* [Basic system and terminology of Slavic onomastics] Skopje: Makedonska akademija naukite i umetnostite.
- Rajčanová, A. (1994). Mená slovenských zubrov [Names of European bisons of Slovakia]. W: E. Krošláková (red.), *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19.–20. mája 1994. Zborník referátov* (s. 189–191). Bratislava–Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV–Vysoká škola pedagogická.
- Rajčanová, A. (1996). Mená koni v žrebčine v Topoľčiankach [Horse names at the stable of Topoľčianky]. W: M. Majtán, F. Ruščák, 12. *slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola”*. Prešov 25.–26. októbra 1995. *Zborník referátov* (s. 304–306). Prešov–Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ Prešov–Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- Rudolf-Ziółkowska, E. (1996). Nazwy koni hodowlanych na Mazowszu [Names of breeding horses in Mazovia]. W: M. Majtán, F. Ruščák (red.), 12. *slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola”*. Prešov 25.–26. októbra 1995. *Zborník referátov* (s. 314–319). Prešov–Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ Prešov–Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- Rutkiewicz, M. (2002). Nazwy własne koni w stadninie Posadowo [Names of horses in the stable of Posadowo]. *Onomastica*, 47, 159–173.
- Rutkiewicz-Hanczewska, M. (2013). *Genologia onimiczna. Nazwa własna w płaszczyźnie motywacyjno-komunikatywnej* [Onymic genology: Proper name at the motivational and communicational level]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2006). Uczłowieczenie psów (i kotów) [Humanising dogs (and cats)]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *W świecie nazw własnych* (s. 169–184). Kraków–Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

- Samarđžija, M. (1995). *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika. Udžbenik za 4. razred gimnazije* [Lexicology with history of the Croatian language: Textbook for the 4th grade of a lower secondary school]. Zagreb: Školska knjiga.
- Sekulić, A. (1993). Imena za konje u Žedniku [Names for horses in Žednik]. *Folia onomastica Croatica*, 2, 109–114.
- Strutyński, J. (1993). Imiona zwierząt pokojowych [Names of home pets]. *Onomastica*, 38, 203–234.
- Strutyński, J. (1996a). *Urbozoonimia polska* [Polish urban zoonymy]. Kraków: Wydawnictwo Tomasz Strutyński.
- Strutyński, J. (1996b). Zoonimia miejska. Próba klasyfikacji [Urban zoonyms. An attempt for classification]. W: S. Warchoń (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich* (s. 217–228). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Strutyński, J. (1999). Metoda inspiracyjno-semantyczna w badaniach onomastycznych [Inspirational-semantic approach in onomastic research] W: M. Brzezina i H. Kurek (red.), *Collectanea linguistica in honorem Casimiri Polańskiego* (s. 255–267). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Sztrákos, E. (2014). Naming Patterns for Felines at Budapest Zoo. W: J. Tort i Donada i M. Montagut i Montagut (red.), *Els Noms En La Vida Quotidiana. Actes Del XXIV Congrès Internacional d'ICOS Sobre Ciències Onomàstiques. Annex* (s. 214–219). Barcelona: Generalitat de Catalunya. <https://doi.org/10.2436/15.8040.01.27>
- Šrámek, R. (1999). *Úvod do obecné onomastiky* [An introduction to general onomastics]. Brno: Masarykova univerzita.
- Tomaszewska, S. (1979). Nazwy własne zwierząt łódzkiego Ogródu Zoologicznego [Proper names of the animals in the Łódź Zoo]. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 25, 109–122.
- Tomaszewska, S. (1983). O imionach i przydomkach psów rasowych [Names and nicknames of purebred dogs]. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 29, 69–81.
- Tomaszewska, S. (1998). Nazwać swoje zwierzę — czyli o wielkomiejskiej zoonimii [To name one's pet — about urban zoonymy]. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, 37, 167–175.
- Tomaszewska, S. (1999). O imionach koni hodowlanych okręgu łódzkiego [About names of breeding horses from the Łódź region]. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, 38, 97–103.
- Tomaszewska, S. (2001). Persy, reksy i egzotyki we współczesnym słowniku, czyli rzecz o imionach rasowych kotów [Persians, Rexes and exotic names in the contemporary dictionary: Names of purebred cats]. W: T. Michalewski (red.), *Współczesna leksyka* (cz. 2, s. 132–139). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Vuković, S. (2007). Onomastička terminologija [Onomastic terminology]. *Čakavska rič*, 35(1), 139–185.
- Zwierkowska, D., Adamczyk, K. (2021). Antropomorfizacja zwierząt — dylemat współczesnych relacji człowiek–zwierzę [Antropomorphism and animals — the dilemmas of the contemporary relationships between humans and animals]. *Przegląd Hodowlany*, 4, 25–29.
- Zwoliński, P. (1982). Wstęp do bisontonomii [Introduction to bisontonomymy]. *Zeszyty Naukowe UG. Prace Językoznawcze*, 8, 177–180.
- Zyśk, A. (1973). Wycieczki do ogrodu zoologicznego [Trips to the zoo]. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Zoologiczne*, 50, 89–95.

SUMMARY

ZOONYMY OF THE AFRICARIUM IN WROCLAW

The article discusses the names of the animals in the Africarium, one of the key segments of the Wrocław Zoo. This synchronous study examines the tendencies in contemporary naming patterns. The research material was obtained from the animal records and interviews with Zoo employees. The corpus consists of 140 proper names of animals that represent 13 species. Against the background of the whole Africarium collection (more than 300 species and 4,000 animals), the collected nomenclature material constitutes only a fraction (approx. 0.03%). The research conducted proves however that not only mammals, but also birds and fish get names — the names of these classes of vertebrates constitute more than 80% of the analysed zoonimic corpus. These animals represent a significant part of the Africarium collection, which in turns results from the specific nature of the African biotope. Naming motivation is the core criterion for the categorisation of the items found in the corpus. Three basic sets have been distinguished in the material collected: I. Single-motivation zoonyms, II. Multi-motivation zoonyms and III. Zoonyms with an unclear motivation. Within the first of them further specifications have been introduced. The most productive set is the one including single-motivation zoonyms (91.5%), and within it the class of zoonyms motivated conventionally (46.1%) and motivated externally, referring to circumstances and situations connected with an animal (36.7%). The names of the inhabitants of the Africarium follow certain naming patterns, some of which pertain to the particular species (e.g., members of the *Arctocephalus* genus receive pragmatically motivated names; the names of the hippopotamuses are based on the names of dances; and the names of Oman cownose rays are based on the names/surnames of fashion designers); other naming patterns are used universally (e.g., matronymic names that begin with the first letter of the mother's name are given to, i.a., manatees). The majority of the research material contains semantic transformations based on metaphors or metonymies (92.1%), while lexical derivations are fairly rare (7.9%). Repetition and the existence of variants of the names are relatively infrequent within the corpus.

Keywords: zoonyms, zoo, anthropomorphising, Africarium, Wrocław

ONOMASTICKÉ TERMÍNY *OBYVATEĽSKÉ MENO,* *KATOJKONYMUM A DEMONYMUM**

Kľúčové slová: onomastické termíny, obyvateľské meno, katojkonymum, demonymum, živé obyvateľské meno/obyvateľská prezývka

1. ÚVOD

Z hľadiska systému onomastickej terminológie sa v rámci triedenia termínov podľa objektov a javov označovaných vlastnými menami zaraďujú ku skupinovým antroponymám okrem *rodinných mien*, *rodových mien*¹ a *etnoným* aj *obyvateľské mená*, ktoré sa pokladajú z hľadiska hyperonymicko-hyponymických vzťahov za rovnocenné, porov. príručky slovanskej a nemeckej onomastickej terminológie „Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky“ (Svoboda et al., 1973, s. 43–47; ďalej ZS) a „Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika“ (Vidoeski et al., 1983, s. 89–93; ďalej OS). Zo širšieho lingvistického hľadiska sa obyvateľské mená môžu rozdeľovať na propriálne (*Žilinčan*, *Lipták*) a apelatívne (*vidiečan*, *dolniak*). Vo všeobecnosti sa však ani propriálne obyvateľské mená (a etnonymá) nepokladajú za propriá vo všetkých jazykoch alebo v lingvistických či onomastických školách, čo sa zväčša prejavuje aj z hľadiska formálnej, pravopisnej stránky v týchto jazykoch tak, že sa píše s malým začiatočným písmenom. Obyvateľské mená a etnonymá pomenúvajú celú skupinu ľudí, ale aj jednotlivca (*Bratislavčania*, *Bratislavčan*, *Bratislavčanka*; *Slováci*, *Slovák*, *Slovenka*). Singulárovou podobou neidentifikujú

* Príspevok bol vypracovaný v zmysle cieľov vedeckých projektov VEGA č. 1/0058/20 „Teória a terminologický systém slovanskej onomastiky (v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej terminológie)“ a VEGA č. 2/0133/20 „Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe“.

¹ O termínoch *rodinné meno* a *rodové meno* novšie I. Valentová (2022), tam aj staršia literatúra.

jednotlivca ako jedinečné² indivídium, ale ako príslušníka určitej skupiny, preto sa zaraďujú ku skupinovým antroponymám. Rozdielne nazeranie na status tohto druhu lexikálnych jednotiek spôsobuje kolísanie pravopisu začiatočných písmen v slovenčine, a to najmä v neúradných, neoficiálnych či v tzv. živých obyvateľských menách alebo *obyvateľských prezývkach*.

Problematiku obyvateľských a etnických mien nie je možné vyčerpávajúco charakterizovať v jednom príspevku. Pokúsime sa však uviesť základné postoje a názory na ňu, pričom sa sústredíme predovšetkým na teoretické východiská slovenskej, príp. českej onomastiky k tejto téme a na ortografické problémy týkajúce sa písania začiatočných písmen tak v spisovnej slovenčine, ako aj v používateľskej praxi. Zaoberať sa charakterom a významom, obsahom tohto druhu termínov je totiž dôležité nielen z hľadiska ich spracovania v rámci onomastickej terminológie a zaradenia do terminologického systému, ale aj z praktickej pravopisnej stránky pomenovaní objektov (denotátov), ktoré označujú. Hoci písanie veľkých písmen je vec konsenzu a napríklad v nemčine nemusí byť príznakom propriálnosti, v slovenskom pravopise a hlavne pri vyučovaní (v pedagogickej praxi) sa tento príznak ustálil napriek tomu, že osvojovanie si podstaty vlastných mien by malo viesť od poznávania obsahovej stránky k formálnej stránke, nie opačne.

V tomto príspevku sa sústredíme na termín *obyvateľské meno* a na synonymné internacionálne termíny *katojkononymum* a *demonymum* z hľadiska ich definovania, ale aj ustálenosti v slovenskej onomastike. Osobitnú pozornosť budeme venovať tzv. *živým obyvateľským menám* alebo *obyvateľským prezývkam*, ktoré sú z pravopisnej stránky (písanie začiatočných písmen) najproblematickejšie špeciálne v súvislosti s chápaním ich apelatívneho alebo propriálneho statusu³.

2. OBYVATELSKÉ MENO

V onomastických terminologických príručkách (ZS, s. 46; OS, s. 92) sa slovenský domáci termín *obyvateľské meno* definuje ako vlastné meno obyvateľov zeme, krajiny, mesta, dediny, samoty atď. Ako príklady by sme mohli uviesť napr. *Európania*, *Švajčiari*, *Stredoslováci*, *Horehronci*, *Gemerčania*, *Žilinčania*, *Dúbravčania* (obyvatelia obce Dúbravka v Michalovskom okrese alebo mestskej časti Bratislavy Dúbravka). V poznámke sa uvádza, že v nemčine sa

² Adjektívum *jedinečný*, resp. propriálny príznak *jedinečnosť* sa v onomastickej teórii nechápe vo význame „výnimočnosť, mimoriadnosť, unikátnosť“, ale vyjadruje, že vlastným menom sa pomenúva jeden konkrétny jednotlivec alebo entita daného druhu onymického objektu.

³ Nebudeme sa venovať apelatívam, ktoré vznikli z obyvateľských mien, napr. *nitrán* „druh salámy“ (obyvateľské meno *Nitrán*, názov mesta *Nitra*), resp. procesu ich apelativizácie či deonymizácie, príp. len okrajovo, pretože ide o problematiku, ktorá vyžaduje samostatné spracovanie.

rozlišujú termíny *Bewohnername* — vlastné meno pre obyvateľa kraja, oblasti, a *Einwohnername* — vlastné meno pre obyvateľa dediny, mesta. Za obyvateľské mená sa považujú aj označenia obyvateľov podľa štátnej príslušnosti. V mnohých prípadoch sú však tieto mená zhodné s etnonymami, ktoré označujú vlastné meno obyvateľov podľa národnosti, t. j. s vlastnými menami národa, etnika, kmeňa a pod. (napr. *Slováci* — podľa národnosti, *Slováci* — obyvatelia Slovenskej republiky), preto je problematické zaradiť ich presne. Najnovšie R. Coates (2021, s. 6) tiež upozornil na to, že sa môžu prekrývať, napr. *Rusi* ako príslušníci konkrétneho antropologicky definovaného východoslovanského národa a zároveň aj ako občania štátu nazývaného Ruská federácia.

Môže sa stať, že sa niekedy mylne označia ako etnonymá aj mená podľa štátnej príslušnosti typu *Švajčiari*, hoci v týchto prípadoch je jednoznačné, že sú to obyvateľské mená. Na tento problém upozornila už M. Opělová-Károlyiová (1995), ktorá dôvod videla v tom, že „lingvisti starej školy“ nerozlišovali pomenovania podľa národnej a štátnej príslušnosti, pričom tento názor môže u niektorých pretrvávať. Príčinu videla aj v tom, že sa etnonomastike⁴ prakticky venuje len málo lingvistov. Na druhej strane T. Balkanski a K. Cankov (2016, s. 134) zase uviedli v rámci heslového slova *etnonymum* (bulharsky *етноним*) ako príklad *българин*, pl. *българи* aj vo význame „každý občan Bulharska nezávisle od jeho etnického pôvodu“. Z uvedeného vyplýva, že obsah termínov obyvateľské meno a etnonymum nie je stále vo všetkých jazykoch či lingvistických alebo onomastických školách jednotný.

V publikácii *Encyklopédia jazykovedy* (Mistrík et al., 1993, s. 302) sa *obyvateľské mená* definujú ako „osobitné slová utvorené na pomenovanie obyvateľov

⁴ Termín *etnonomastika* použila M. Opělová-Károlyiová (1995), recenzent príspevku však odporučil tento termín v podobe *etnoonomastika*. Ak sa však vychádza zo stavu v gréčtine, resp. z tamojších slovotvorných preferencií, termín by mal mať skôr podobu *etnonomastika*. Keď sa východiskové grécke slovo *ethnos* s významom „národ“ a pod. vyskytuje ako prvá časť zloženín, má formu *ethno-* len v prípade, ak sa druhá časť zloženiny začína na spoluhlásku, napr. *ethno-kentrismos* „etnocentrizmus“. Pokiaľ sa druhá časť zloženiny začína na samohlásku, v prvej časti sa použije forma *ethn-*. V súčasnej gréčtine existuje napr. *ethn-apostolos* „národný apoštol“, *ethn-archés* „vodca národného spoločenstva a pod.“ (doložené už v antike), *ethn-egersia* „národné prebudenie“ a i. Analogicky by potom mal byť aj v slovenčine utvorený názov vedného odboru *etn-onomastika*, podobne ako aj termín *etn-onymum*. Na druhej strane v niektorých slovenských slovách je už etablovaný prefixoid *etno-*, napr. *etno-grafia*, *etno-lógia*, *etno-lingvistika*, preto by sa dalo uvažovať aj o podobe *etnoonomastika*, porov. napr. termín *socioonomastika*. Termín *etnonomastika/etnoonomastika* sa však v slovenskej onomastike nepoužíva, nie je vžitá ani jedna z uvedených podôb, preto sa nateraz prikláňame k uvedenému vysvetleniu a odporučeniu Ľ. Kráľika ponechať podobu *etnonomastika*, ktorému ďakujem za konzultáciu. T. Balkanski a K. Cankov (2016, s. 140) uviedli aj termín *etnoonym* (bulharsky *етнооним*), ale s významom „vlastné meno motivované etnonymom, vzniknuté z etnonyma“, a termín *etnoonom* (*етноонѐм*) s významom „apelatívum motivované etnonymom, vzniknuté z etnonyma“.

topografických objektov, napr. svetadielov, štátov, krajín, miest, obcí, osád a pod. Zodpovedajú opisným pomenovaniám so slovom *obyvateľ* a pomenovaniám topografického objektu, napr. *obyvateľ vidieka* — *vidiečan*⁵, *obyvateľ Európy* — *Európan*. Môže ísť aj o fiktívnych obyvateľov, napr. *Mars* — *Marťan*.⁶ Ako príklady sa ďalej uvádzajú aj apelatíva *mesto* — *mešťan*, *západný* — *západniar*, *dolný* — *dolňan*, *dolník*. Ak sú však odvodené od vlastných mien, pokladajú sa obyvateľské i etnické mená tiež za vlastné mená, napr. aj *Exparižan*, *Západoslovan*, *Západoslovák*, *Východoslovák*, *Poloukrajinec*, *Stredoeurópan* a i. (Pravidlá slovenského pravopisu, 2013, s. 56; ďalej PSP). Vo všeobecnosti sa v slovenskej lingvistike obyvateľské mená chápu dvojako — ako vlastné mená, ak sú odvodené od vlastných mien toponymických objektov, alebo ako apelatíva, ak sú odvodené od apelatív. Pomenovanie *západniar* má význam „obyvateľ západného Slovenska“ i „obyvateľ západných (obyčajne západoeurópskych) krajín“ (Krátky slovník slovenského jazyka, s. 917; ďalej KSSJ), ale názov *Západ* s významom „západné krajiny, krajiny ležiace v západnej oblasti zemegule; západoeurópske krajiny, USA a Kanada“ (podobne aj názov *Východ*) sa chápe ako vlastné meno a píše sa s veľkým začiatočným písmenom (PSP, s. 471, 492; KSSJ, s. 861, 917). V tomto prípade by sa očakávalo, že aj odvodené obyvateľské meno sa bude písať s veľkým začiatočným písmenom, ale aj v kodifikačných publikáciách PSP (s. 471), KSSJ (s. 917) sa uvádza s malým začiatočným písmenom.

V súvislosti s menami obyvateľov planét A. Závodný (2020, s. 128) upozornil, že tak, ako sa za vlastné meno pokladá *Marťan* ako obyvateľ Marsu (hoci fiktívny), rovnako napr. *Mesiačan* ako obyvateľ Mesiaca a pod., malo by sa aj *pozemšťan* ako obyvateľ planéty Zem písať s veľkým začiatočným písmenom, aj keď v slovenských kodifikačných príručkách sa píše s malým začiatočným písmenom, takže sa vníma ako apelatívum. Prečo sa chápe ako apelatívum, vysvetľoval už L. Dvonč (1964, s. 87): „Ide o derivát prídavného mena *pozemský*. Zdá sa však, že slovo *pozemšťan* (resp. *Pozemšťan*) v tomto význame nemá väčšiu nádej na uplatnenie sa, a to preto, lebo je spojené so slovom *nebešťan* ako jeho opozitom. Preto by bolo ťažké zapojiť ho do sústavy mien obyvateľov jednotlivých planét. Treba tu používať zaužívané opisné pomenovanie obyvateľ Zeme“. Pravdepodobne to bude dôvod, prečo sa aj obyvateľské mená *západniar* a *východniar* kodifikovali s malým začiatočným písmenom.

Obyvateľské mená ako propriá i ako apelatíva aktuálnejšie charakterizuje aj F. Štícha (2017) v rámci „Nového encyklopedického slovníka češtiny“, ale namiesto českého termínu *obyvatelské jméno* (porov. ZS, s. 46; OS, s. 92; Pastyřík, 2010, s. 15; Komárek, 2012, s. 8), ktoré je v českej onomastike zaužívané, použil

⁵ Azda dôsledkom preklepu je príklad uvedený s veľkým začiatočným písmenom *Vidiečan* — *Vidiečanka* pri ukážke tvorenia prechýlených ženských podôb.

termín *názvy obyvateľské* a rozdelil ich na *obyvateľské názvy propriálne* a *názvy obyvateľské apelatívni* (napr. *vesničan, cizinec, severan, nebešťan*). V slovenskej onomastike sa zatiaľ úplne nezaužíval žiadny synonymný domáci či internacionálny termín, najčastejšie sa používa domáci termín *obyvateľské meno*⁶.

3. KATOJKONYMUM

Vo východoslovanských onomastikách sa pre vlastné meno obyvateľov sídelného objektu (zeme, krajiny, štátu, kraja, oblasti, mesta, dediny, samoty a pod.) popri domácom termíne používa aj internacionálny termín *katojkonymum* (rus. *като́йконим*, ukr. *като́йконім*, podľa gréc. *kátoikos* „obyvateľ“; Bučko, Tkačova, 2012, s. 103). Termín *като́йконім* uvádza aj bieloruská Wikipédia („Katajkonim“, 2022), pritom v OS (s. 92) sa nachádza len domáci termín (назва жыхароў). Okrem terminologických príručiek (ZS, OS) ho v ruštine uviedla aj N. Podol'skaja (1988, s. 64–65). M. Opělová-Károlyiová (1995, s. 124) zdôraznila, že týmto termínom sa v ruskej lingvistike označujú ľudia podľa mestského a dedinského miesta bývania, ale nie podľa národnostnej príslušnosti a ani podľa štátnej príslušnosti (*Švajčiar*).

V slovenskej onomastike termín *katojkonymum* ako medzinárodný, internacionálny ekvivalent pre *obyvateľské meno* použil už M. Majtán (1979, s. 156) a vychádzajúc z N. Podol'skej (1978) definoval ho ako vlastné meno obyvateľa sídelného objektu, oblasti (*Bratislavčan, Košičan, Oravec, Lipták, Záhorák*). V onomastických terminologických príručkách (ZS, s. 46; OS, s. 92) sú termíny: poľ. *nazwa mieszkająca*, čes. *obyvateľské jméno*, rus. *като́йконим, название жителя по месту*, ukr. *като́йконім, назва мешканця*; príklady: *krakowianie* v poľštine, *сибиряк, кавказец, москвич* v ruštine, *Jihočeši, Pražané, Švýcaři* v češtine, pričom príklad *Švajčiarov* sa v ruštine či ukrajinčine neuviedol, ale v týchto jazykoch ani nie je pri termíne *katojkonymum* uvedená výnimka, podľa ktorej by sa k nim nezaraďovali mená podľa štátnej príslušnosti.

M. Opělová-Károlyiová (1995, s. 124) zastávala názor, aby sa na označenie skupín etnicky zmiešaných ľudí, t. j. jej slovami „etnopolitických organizmov“ (*Juhoslovan, Švajčiar*), zaviedol osobitný termín, pričom sa priklonila k termínu *toposocionymum* (*socionymum* — pomenovanie ľudských skupín), ktorý navrhoval už H. Walther v r. 1974 (s. 4). Tento termín sa síce v slovenskej onomastike

⁶ V slovenskej onomastickej terminológii sa ustálilo rozlišovanie termínov *meno* na označenie vlastného mena živej bytosti (napr. meno človeka, zvieratá; *rodné meno, krstné meno, osobné meno*) a *názov* na označenie vlastného mena neživého objektu a javu (napr. názov mesta, lúky, ulice, výrobku; *zemepisný názov, miestny alebo osadný názov, terénny názov, vodný názov*) (bližšie Valentová, 2021).

neujal, ale medzinárodný termín *katojkonymum* niektorí slovenskí onomastici⁷ sporadicky používajú popri synonymnom domácom termíne *obyvateľské meno*.

Podľa nášho názoru termín *katojkonymum* nevhodne použili P. Maliniak a J. Krško (2019, s. 347), pretože napr. typ prímen *Lehotský* (maď. *Lehotkai*) nemožno označiť za *katojkonymum*, *obyvateľské meno* alebo za *prímeno katojkonymického pôvodu*. Ide o typ prímen, ktoré vznikli z prídavných mien utvorených od osadných názvov, ktoré poukazujú na pôvod jeho nositeľa pri vzniku prímena, vyjadrujú, odkiaľ takto pomenovaná osoba pochádzala, kde bolo jej rodinné sídlo a pod. (Majtán, 2014, s. 37). Ide síce o prímená podľa pôvodu, ale nie o prímená katojkonymického pôvodu alebo katojkonymické prímená, ide o deojkonymické prímená. Možno tiež povedať, že vznikli príponami *-ský*, *-(c)ký* z názvov obcí, pričom tieto prípony poukazujú na pôvod pomenovaného v čase onymickej nominácie. Tejto prípone zodpovedá maďarská adjektívna prípona *-i* (*Lehotkai*)⁸. Za prímená katojkonymického pôvodu alebo za katojkonymické prímená možno označiť také, ktoré vznikli z podôb obyvateľských mien ako *Lehoťan*, *Lihot'an*. Obyvateľské mená majú najčastejšie príponu *-an*, napr. *Belan*, *Turan*, *Žilinčan*, v priezviskách môžu byť zachytené aj nárečové podoby *-än*, *-en*, alebo príponu *-ec* (*Čičmanec*), ktorá je najrozšírenejšia v severnej časti stredného Slovenska, zriedkavejšie majú prípony *-ák*, *-iak*, *-ík*, *-čák*, *-čár*, sporadicky *-ič*, napr. *Čaviňák*, *Štubniak*, *Sihalník*, *Jasenčák*, *Žilinčár*, *Ublanič* (Majtán, 2014, s. 36–37). Pre krajské obyvateľské mená sú typické prípony ako *-an* (*Kysučan*), *-čan* (*Gemerčan*), *-ec* (*Oravec*), *-ák* (*Lipták*) a i. (Majtán, 2014, s. 40). O problematike obyvateľských mien písal zo slovenských jazykovedcov napr. aj J. Horecký (2002), vo viacerých článkoch L. Dvonč a mnohí iní (najmä o ich slovtvorbe).

V. Blanár už v r. 1973 upozornil na rozdielny obsah pojmov *patronymické* a *matronymické osobné mená* v úradnej a neúradnej antroponymickej sústave: „O patronymických a matronymických osobných menách možno hovoriť v jednodomnej sústave a v dnešných živých menách. Iný je obsah týchto pojmov v úradnej dvojmennej sústave; priezvisko má iba f o r m u patronymika, matronymika⁹ atď.“ (Blanár, 1973, s. 55). Možno preto hovoriť aj o katojkonymických prímenách alebo katojkonymických funkčných členoch živých osobných mien (napr. *katojkonymická individuálna charakteristika podľa pôvodu*), ale v prípade priezvisk

⁷ Porov. novšie napr. A. Závodný (2011, s. 78), J. Bauko (2015, s. 258), J. Krško (2017, s. 180), P. Maliniak a J. Krško (2019).

⁸ V češtine síce existuje typ obyvateľských mien v podobe substantivizovaných adjektív (napr. *Kladenští*), ide však o pomnožné mená, nemajú singulár a ako obyvateľské mená vo vlastnom zmysle slova sa chápu iba čiastočne (bližšie Štícha, 2017).

⁹ V. Blanár v tejto práci použil staršie termíny *patronymikon*, *metronymikon*, v terminologických príručkách (ZS, s. 194–195; OS, s. 247–250) už boli pre slovenčinu kodifikované termíny *patronymum*, *metronymum*, *priezvisko s formou patronyma*, *priezvisko s formou metronyma*. V slovenskej onomastike sa však ustálila podoba *matronymum*.

v súčasnej dvojmennej pomenovacej sústave by bol aj v tomto prípade vhodnejší termín *priezvisko s formou katojkonyma*, pretože ide o motiváciu prímene pri prvotnom pomenovaní, ako sme už spomenuli. Z hľadiska fungovania súčasného priezviska je táto motivácia irelevantná, s pôvodným sídlom súčasného nositeľa priezviska nesúvisí. Priezvisko má len formu katojkonyma, ale z obsahového a motivačného hľadiska s ním nemá nič spoločné.

4. DEMONYMUM

Vo všeobecnosti menej známy a v slovenskej onomastike azda takmer nepoužívaný je internacionálny termín *demonymum* vo význame obyvateľského mena. V anglickej podobe *demonym* (prvá časť z gréc. *dēmos* „ľud, ľudia“¹⁰) ho uvádza aj slovenská Wikipédia („Demonym“, 2020; azda podľa anglickej Wikipédie) ako „slovo, ktoré pomenúva obyvateľov alebo domorodcov konkrétneho miesta, napríklad mesta, štátu, kontinentu alebo inej zemepisnej oblasti“. Pravdepodobne je tento termín známejší skôr v anglofónnej ako vo všeobecnosti v slovenskej onomastike. R. Coates (2021) ho definoval ako meno pre skupinu ľudí spojených geopolitickou lojalnosťou (konsenzuálnou alebo vynútenou) a s ňou súvisiacou štátnou správou¹¹. Podľa českej Wikipédie („Demonymum“, 2022) k demonymám zaraďujú aj vlastné mená fiktívnych obyvateľov vesmírnych telies (*Mart'an, Venušan, Mesičňan/Měsíčan*), ale aj apelatívne obyvateľské mená ako *vesničan, venkovan, horal, ostrovan, severan*, hovorovo *západ'ák, nebešťan, vesmířan*, takže sa chápe širšie, nielen ako špecifický onomastický termín.

Pre bulharskú onomastiku uviedli termín *демоним* T. Balkanski a K. Cankov (2016, s. 100), ale s významom „всяко име на демонично същество“ (= akékoľvek meno démonickej bytosti) s príkladmi ako *Сатана, Дябол* (= *Satan, Diabol*), ale aj vo význame *демоним*, ktorým sa označujú apelativizované mená týchto bytostí (napr. *diabol*). Bulharský termín *демоним* označili aj ako druh etnonyma podľa etnických, demografických jednotiek v rámci heslovej state termínu *etnonymum* (Balkanski, Cankov, 2016, s. 134).

5. KRAJOVÉ OBYVATEĽSKÉ MENO

Za samostatnú podskupinu obyvateľských mien by sa mohli pokladať *krajové obyvateľské mená* ako vlastné mená obyvateľov administratívnych alebo prírodných územných celkov, napr. *Kysučania, Považania, Zemplínčania, Oravci, Spišiaci*,

¹⁰ Porov. slová *demografia, demokracia* (Králík, 2015, s. 117).

¹¹ V angličtine: „A demonym is a name for a group of people related by geopolitical allegiance (consensual or coerced) and its attendant bureaucracy“.

Záhoráci (porov. Majtán, 2014, s. 40). V tomto prípade by termín *krajové meno* mohol byť hyponymum k termínu *obyvateľské meno*. Tento termín je však veľmi špecifický, ide o okrajový typ onymického objektu. V slovenskej onomastike je síce známy, ale nie je však často používaný, pretože zväčša sa hovorí len o obyvateľských menách ako celku.

6. ŽIVÉ OBYVATEĽSKÉ MENO / OBYVATEĽSKÁ PREZÝVKA

Aj obyvateľské mená môžu mať neúradnú, presnejšie neoficiálnu podobu, keďže nie sú ustanovené administratívno-právnymi normami (údom)¹² v tom zmysle, ako sú napríklad úradné osobné mená. Možno ich však triediť zo socioonomastického hľadiska podľa príznakov úradnosť, oficiálnosť — neúradnosť, neoficiálnosť (úradné, oficiálne — neúradné, neoficiálne, živé mená). Tzv. živé obyvateľské mená alebo *obyvateľské prezývky*¹³ možno zaradiť medzi živé (vlastné) mená alebo *prezývkové vlastné mená*, ktoré sú hyperonymickými termínmi. Termín *prezývkové vlastné meno* sa nachádza v príručkách onomastickej terminológie (ZS, s. 118; OS, s. 173) — do terminologickej sústavy sa zaradil medzi termíny z hľadiska lexikálno-sémantickej stránky vlastných mien, pričom napr. v češtine sa uviedol príklad živého obyvateľského mena *Kujebáci* (obyvatelia Vysokého Mýta).

Výskumu živých obyvateľských mien sa venovali viacerí slovenskí jazykovedci (napr. Krištof, 1966, 1969; Uhlár, 1993, 1995; novšie Krško, 2000). Ide o neúradné mená obyvateľov sídelných objektov, zväčša obcí (*Kefári* — obyvatelia obce Brodzany), prípadne celých oblastí a krajov (*Zliptáci* — obyvatelia Liptova), ojedinele aj štátov, napr. *Dederón* (prezývka obyvateľov niekdajšej Nemeckej demokratickej republiky; porov. Slovník súčasného slovenského jazyka 1, s. 570; ďalej SSSJ), zriedkavejšie viacerých sídelných objektov alebo iných typov geografických celkov, napr. *Korenári* — obyvatelia dedín Vesteníckej doliny. Termín živé obyvateľské meno použil Š. Krištof (1966, s. 245, pozn. č. 1) analogicky podľa Blanárovho termínu živé meno. Označil ich za kolektívne živé

¹² Ide aj o sémantický príznak pragmaticko-komunikačnej povahy, ktorý V. Blanár vo svojich prácach (porov. napr. Blanár, Matejčík, 1978, s. 55; Blanár, 1973, s. 26–27, 1996; 2009, s. 30) nazýva ustálenosť administratívno-právnym údom (majú ho úradné mená) oproti príznaku ustálenosť užším spoločenským (miestnym) údom, t. j. údom obmedzený na spoločenstvo osobne poznávajúce denotát (majú ho neúradné, živé mená).

¹³ Niekedy sa nesprávne zvyknú zamieňať s prezývkou obce. Napríklad J. Krško (1999, s. 51) uviedol, že obec Rovensko má prezývku *Žabičkári*, ale nejde o prezývku obce, ale jej obyvateľov. Je potrebné rozlišovať medzi živým obyvateľským menom, resp. *obyvateľskou prezývkou* ako antroponymom (konkrétne druhom *skupinového antroponyma*) a *prezývkou obce* (alebo živým, neúradným názvom *obce*) ako toponymom, napr. *Somárovce* (názov obce *Oslany*), pretože ide o rôzne druhy onymických objektov (porov. aj Valentová, 2010, s. 282). Obe tieto typy však možno zaradiť pod všeobecnejšie nadradené pojmy *prezývkové vlastné meno*, *živé vlastné meno*.

mená, ktoré pomenúvajú väčší alebo menší kolektív (obyvateľov obce, obcí, miest, mestských častí, prípadne krajov), napr. *Trogári/Corgoni* = Nitrania, *Žochári* = Topoľčanci (Krištof, 1966, s. 240; 1969, s. 4). Podľa Š. Krištofa (1966, s. 241) sa používajú len v ľudovej reči (v miestnych nárečiach) a vzdialenejší kolektív ich spravidla nepozná; okrem toho, že pomenúvajú obyvateľov konkrétneho toponymického objektu, môžu byť motivované aj činnosťou obyvateľov, ich obľúbenou potravou, historickou pamiatkou, môžu sa spájať s prostredím, s charakteristickými živočíchmi a rastlinami, ktoré sú pre danú oblasť typické a pod. Často sú výrazom ľudového žartu, humoru a pozorovacích schopností. Spravidla sú posmešné až vulgárne, všetky majú silný citový príznak a sú expresívne, aj keď východiskové apelatívum je neutrálne. Jednoznačne ich však chápal ako *propriá* a písal ich s veľkým začiatočným písmenom.

V. Uhlár (1993, 1995) používal termíny *obyvateľská prezývka*, *prezývka obyvateľov*. J. Krško (2000, s. 76) použil termín *prezývkové obyvateľské meno* a označil ho za druh prezývky. Namiesto termínov *živé obyvateľské mená* alebo *obyvateľské prezývky* (resp. *prezývky obyvateľov*) neskôr používal termín *skupinové antroponymum*, lebo ho pokladal terminologicky za najvystihujúcejší, pretože ide o prezývku skupiny obyvateľov (Krško, 2004, s. 67). Nejde však o synonymné termíny, ale o termíny s hyperonymicko-hyponymickým vzťahom. Termín *skupinové antroponymum* je nadradený. Nezahŕňa len *obyvateľské mená* (vrátane živých obyvateľských mien či *obyvateľských prezývok*, resp. *prezývok obyvateľov*) a *etnonymá*, ale aj *rodinné* a *rodové mená* (vrátane *dynastických*) ako *Kováčovci*, *Plachí*; *Diviackovci*, *Habsburgovci* (porov. OS, s. 89–93; Pleskalová, 2017).

Ako sme už uviedli, aj v slovenskej onomastike možno chápať určité obyvateľské mená ako apelatíva a iné ako *propriá*, ale predovšetkým pri tomto type živých mien je v niektorých prípadoch otázka ich *propriálnosti* nejasná nielen pre bežného používateľa, ale aj pre jazykovedcov. Vzniká potom problém s ich zaradením (medzi apelatíva alebo vlastné mená) a následne s písaním ich začiatočných písmen. V platnej kodifikačnej príručke PSP sa v časti o zásadách písania veľkých písmen vo vlastných menách (PSP, s. 53–70) písanie v týchto druhoch obyvateľských mien bližšie nešpecifikuje, len sa konštatuje, že s veľkým začiatočným písmenom sa píše národné a kmeňové mená a mená príslušníkov etnických skupín, obyvateľské mená utvorené od vlastných mien s uvedenými príkladmi (PSP, s. 56–57), pričom v poznámke sa uvádzajú príklady apelatív vzniknutých z obyvateľských mien, a teda písaných s malým začiatočným písmenom, napr. *valach* (pastier oviec), *nitran* (druh salámy), *hucul* (druh koňa) a pod. Spisovné podoby obyvateľských mien odvodených od názvov obcí na Slovensku sa nachádzajú na konci publikácie (PSP, s. 518–590) v rámci zoznamu štandardizovaných názvov obcí na Slovensku.

Ako vlastné mená sa teda s určitosťou chápu tie obyvateľské mená, ktoré pomenúvajú obyvateľov určitých toponymických objektov (dedín, miest, krajov a pod.) a sú od ich názvov odvodené. Živé alebo prezývkové obyvateľské mená však môžu mať aj inú motiváciu. Nemusia byť utvorené len od názvu daného objektu, ale mohli vzniknúť aj podľa činnosti či remesla obyvateľov, ich charakteristickej vlastnosti a pod., napr. už spomínaní *Žochári* (obyvatelia Topoľčian) boli nosiči žochov, t. j. vriec s obilím, *Šustri* (obyvatelia Partizánskeho) vyrábali obuv, *Farahúni* (obyvatelia Veľkých Bielic, dnes súčasť Partizánskeho) boli namyslení (Uhlár, 1995). Vždy sa však vzťahujú na obyvateľov daného toponymického objektu. V encyklopédii „Słowiańska onomastyka“ o nich V. Blanár (2002, s. 489) napísal: „Na Slovensku existuje kategória živých obyvateľských mien. Používajú sa v bežnej komunikácii a často majú výrazné expresívne podfarbenie, napr. skupinovú mená v Tekove sa tvoria príponami *-ári/-ár*, *-iari/-iar*, *-áci/-áč*, *-áni/-áň*, *-ci*, príp. neodvodenými lexémami. Niekoľko príkladov: *Mam’asi*, *Mam’as*; *Bosoráci*, *Bosorák*; *Hltáci*, *Hlták*; *Kikirikáči*, *Kikirikáč*; *Bičkáši*, *Bičkáč*; *Muchi*; *Vozokany Kanci*; *Kuniari*, *Kuniar*; *Huhuci*“. Evidentne ich chápal ako vlastné mená, ktoré je treba písať s veľkým začiatočným písmenom.

V slovenskej lingvistickej literatúre sa však možno stretnúť aj s ich zápisom s malým začiatočným písmenom, porov. napr. J. Horecký (2002): „*cibuliari* sú obyvatelia Zohora, lebo sú známi pestovaním cibule a zeleniny vôbec, *žochári* sú obyvatelia Topoľčian (podľa slova *žoch* — veľké vreco), *vraňare* sú obyvatelia Košíc, *koňare* obyvatelia Prešova“. Na tento problém upozorňoval už v päťdesiatych rokoch minulého storočia V. Uhlár (1951–1952, s. 115): „V slovenčine pokladáme v tomto širšom zmysle za vlastné mená nielen mená národov, ale aj mená kmeňov (*Obodriti*, *Kujavania*, *Mazúri*, *Slovieni*, *Pšovania*, *Hanáci* a pod.) a mená obyvateľské, či už ide o obyvateľov celých oblastí alebo krajov (*Šarišania*, *Zemplínčania*, *Záhoráci*, *Kysučania*, *Hronci*...), či o obyvateľov miest, dedín alebo celkom malých a zapadnutých lazov, kopaníc, samôt (*Bratislavčan*, *Nitran*, *Margecanec*, *Lipanec*, *Pažiťan*, *Hlbočan*, *Cerovan*, *Donovalec*...). Naproti tomu pomenovania podľa jazykových alebo aj iných charakteristických znakov píšeme obyčajne s malým začiatočným písmenom, lebo ich hodnotíme ako prezývky. Napr.: *kajkavci*, *ekavci*, *sotáci*, *trpáci*; *mogoniari*, *cibuliari*, *kvaškári*. Niekedy sa však takéto pomenovania stali kmeňovými menami a píšu sa s veľkým začiatočným písmenom. Tak sa často píše napr. *Lemkovia* popri *lemkovia* (podľa vyslovenia častice *len* ako „l'em“). Tu by bolo treba spôsob písania sjednotiť a ustáliť“.

K uvedenému citátu je nutné poznamenať, že z hľadiska onomastickej terminológie sú prezývky tiež druhom antroponým, a teda sú vlastnými menami, z čoho vyplýva, že by sa mali písať s veľkým začiatočným písmenom bez ohľadu

na druh motivácie a existenciu úradného, oficiálneho či neúradného, neoficiálneho, živého názvu zemepisného územia, ktorý títo obyvatelia obývajú, a podľa ktorého by mali byť pomenovaní.

Novšie sa tomuto problému venoval J. Krško (2015) predovšetkým v súvislosti s obyvateľskými menami, ktoré sú motivované nejakým charakteristickým jazykovým, nárečovým znakom, a preto majú nielen v jazykovednej, ale napr. aj v etnografickej literatúre dvojaký pravopis začiatočných písmen, napr. *trpáci/Trpáci* (podľa nár. podoby príslovky *teraz*), *lemkovia/Lemkovia* (podľa výslovnosti ľem častice *len*; porov. vyššie), *čilejkári/Čilejkári* (nár. *čilej* „teraz“). Podľa záverov pracovnej porady slovenských a českých onomastikov (porov. Valentová, 2014, s. 43), ktoré v svojom článku zohľadnil aj J. Krško (2015), sa obyvateľské meno píše s veľkým začiatočným písmenom, ak ide o pomenovanie obyvateľov konkrétneho toponymického objektu (obce, mesta, kraja, oblasti a pod.) bez ohľadu na druh motivácie. Napríklad podľa nárečovej výslovnosti *trpó* častice *teraz* obyvateľov obce Slizké volajú *Trpóšane*, obyvateľov obce Hostišovce zase *Trpáci*, obyvatelia Polomky sú *Cockári* podľa výslovnosti *co* zámena čo (Orlovský, 1982). Ale označenie obyvateľov veľkej oblasti hontianskych až gemerských nárečí, ktorých volajú *trpáci* podľa nárečovej podoby *terpov* (za pôv. *teprv*), už treba písať s malým začiatočným písmenom, hoci v minulosti sa zvykli tiež písať s veľkým začiatočným písmenom (porov. napr. Majtán, 1963; Uhlár, 1995, s. 304). Keďže neexistuje názov územia *Sotácko*, na ktorom by označenie *soták* (*sotáci*) fixovalo obyvateľov Zemplína, ktorí hovoria sotáckym nárečím, považuje sa toto obyvateľské meno za apelatívum podobne ako *trpáci*, *kekáci*, *kotkári*, *kobekári*, *čilejkári* (Krško, 2015, s. 86). Pretože nielen v bežnej užívateľskej, ale aj v odbornej praxi ide z hľadiska písania začiatočných písmen o problematický jav, hoci možno okrajový, bolo by vhodné propiálny status živých obyvateľských mien, resp. obyvateľských prezývok a ich pravopis bližšie charakterizovať aj v PSP.

Napríklad v češtine sa označenia obyvateľov podľa charakteristického nárečového znaku tiež pokladajú za apelatíva a píšu sa s malým začiatočným písmenom, hoci sa vysvetľujú ako prezývky, napr. *bulák* „prezývka Chodov“, *tiľák* „prezývka obyvateľa južných Čiech od Husinca“ (Průruční slovník jazyka českého, ďalej PSJČ; Rubín, 1978). Prezývku obyvateľov Domažlic *Ondové* alebo *Ondáci* (tiež podľa nárečového znaku, lebo ide o hyperkorektné odsúvanie počiatočného *h*-v domáckej podobe rodného mena *Honza*, v tamojšom nárečí *Honda*) už A. Rubín (1978) uviedol s veľkým začiatočným písmenom azda preto, lebo ide o obyvateľov konkrétneho toponymického objektu. Na druhej strane S. Kloferová (2006) všetky tieto typy napísala s veľkým začiatočným písmenom, porov.: „Svébytnou skupinu mezi přezdívkami tvoří totiž názvy motivované nápadným jazykovým/

nářečným znakem svých nositelů. [...] Některé z nich využila jako termínů dialektologie pro označení nářečných podtypů. Tak je tomu v případě *Buláků* (podle přičestí *bul* — Chodsko), *Titáků* (inf. na *-ti*, Prachaticko), *Petáků* (podle *pet* ‘pět’, Litomyšlsko) a *Čuháků* (východní Prostějovsko; podle *čúhat* namísto okolního hanáckého *čóhat* ‘čouhat’, tj. ‘upřeně se dívat’). Nie všetci z nich sú obyvateľmi určitého presne administratívne či prírodne vymedzeného geografického objektu s vlastným názvom podobne, ako sú napríklad na Slovensku *sotáci* obyvateľmi len časti Zemplína. Z uvedeného vyplýva, že S. Kloferová aj tento typ prezývok pokladala za vlastné mená.

7. ZHRNUTIE A ZÁVER

Termín *obyvateľské meno* sa v onomastike definuje ako vlastné meno obyvateľov zeme, krajiny, mesta, dediny, samoty atď. K obyvateľským menám patria aj označenia obyvateľov podľa štátnej príslušnosti (*Švajčiar*). Najmä vo východoslovenských jazykoch sa používa termín *katojkonymum*, ktorý sa čiastočne udomácnil aj v slovenskej onomastike. V niektorých jazykoch existuje termín *demonymum*, ale v slovenskej onomastike zatiaľ nie je zaužívaný. V nemčine sa rozlišujú termíny *Bewohnername* — vlastné meno pre obyvateľa kraja, oblasti, a *Einwohnername* — vlastné meno pre obyvateľa dediny, mesta. V slovenčine by sa za samostatnú podskupinu obyvateľských mien mohli pokladať *krajové mená* (*Spišiak*, *Oravec*). Z hľadiska úradnosti, oficiálnosti — neúradnosti, neoficiálnosti osobitnou skupinou sú aj tzv. živé obyvateľské mená (*Žochári*, *Cibuliari*, *Vraňare*). Používajú sa aj termíny *prezývkové obyvateľské mená* alebo *obyvateľské prezývky*. Tvoria podskupinu živých (neúradných, neoficiálnych) mien. V slovenskej onomastike sa ich výskumu venovalo niekoľko jazykovedcov. Oficiálne spisovné podoby obyvateľských mien v pluráli a jednotlivcov v mužskom i v ženskom rode, ktoré sú odvodené od názvov slovenských miest a obcí, sa nachádzajú v osobitnej kapitole PSP (s. 523–590). Obyvateľské mená obsahuje aj publikácia I. Ripku „Zemepisné názvy, obyvateľské mená“ (2008) a postupne sa zaraďujú aj do jednotlivých zväzkov SSSJ.

Termínom *obyvateľské mená* možno označiť vlastné mená (*Bratislavčan*, *Záhorák*), ale i apelatíva (*vidiečan*, *západniar*). Názory na status aj tých obyvateľských mien, ktoré sa chápu ako propriá, nie je jednotný vo všetkých jazykoch. V slovenskej lingvistike sa však považujú za vlastné mená, preto sa píše s veľkým začiatočným písmenom. Pri živých alebo prezývkových obyvateľských menách je táto hranica niekedy nejasná, lebo za propriá sa pokladajú iba tie obyvateľské mená, ktoré sú buď utvorené z konkrétneho zemepisného názvu, alebo motivácia ich vzniku môže byť aj iná, ale tieto pomenovania obyvateľov sa viažu na konkrétny toponymický objekt (*Cibuliari* sú obyvatelia obce Zohor, Zohorčania). Napriek

tomu pravopis začiatkových písmen v nich je v jazykovej praxi rozkolísaný, a to napríklad aj v odborných lingvistických a etnografických prácach. Pomenovania obyvateľov, ktorí neobývajú konkrétny geografický objekt s vlastným názvom, sa za vlastné mená nepokladajú, hoci ich apelatívny status je diskutabilný, čo sa prejavuje aj dvojakým spôsobom písania začiatkových písmen. Týka sa to najmä tých prezývok obyvateľov, ktoré sú motivované určitým nárečovým znakom (*so-táci/Sotáci*). Vzhľadom na obmedzenie rozsahu príspevkov v časopise sa budeme venovať etnonymám a bližšie aj propriálnemu a apelatívne statusu etnoným a obyvateľských mien a s tým súvisiacimi problémami písania začiatkových písmen v osobitnom príspevku, ktorý bude na tento nadväzovať.

LITERATÚRA

- Balkanski, T., & Cankov, K. (2016). *Enciklopedija na bǎlgarskata onomastika* [Encyclopedia of Bulgarian onomastics]. Veliko Tǎrnovo: UI Sv. sv. Kiril i Metodij.
- Bauko, J. (2015). Komparácia slovenských a maďarských onomastických termínov [Comparing Slovak and Hungarian onomastic terminology]. *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie*, 32, 254–262.
- Blanár, V. (1973). Teoretické problémy onomastickej terminológie [Theoretical problems of onomastic terminology]. *Makedonski jazik*, 24, 51–62.
- Blanár, V. (1996). *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)* [Theory of proper name (Status, organization and use in social communication)]. Bratislava: Veda.
- Blanár, V. (2002). Antroponymia III. Ostatné typy mien [Anthroponymy III. Other types of names]. In E. Rzetelska-Feleszko, A. Ciešlikowa, & J. Duma (Eds.), *Slowiańska onomastyka. Encyklopedia*. (t. 1, s. 485–490). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Blanár, V. (2009). *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. Martin: Matica slovenská.
- Blanár, V., & Matejčík, J. (1978). *Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena* [Living personal names in central Slovakia. I. 1. Designation of personal name]. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Bučko, D., & Tkačova, N. (2012). *Slovník ukraíns'koï onomastičnoï terminologii* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Harkiv: Ranok.
- Coates, R. (2021). Some thoughts on the theoretical status of ethnonyms and demonyms. *Onomastica*, 65(2), 5–19. <https://onomastica.ijp.pan.pl/index.php/ONOM/article/view/326/387>
- Demonym. (2020, 9. február). In *Wikipédia*. <https://sk.wikipedia.org/w/index.php?title=Demonym&oldid=6979579>
- Demonymum. (2022, 2. december). In *Wikipedie*. <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Demonymum&oldid=22172285>
- Dvonč, L. (1964). Obyvateľské mená typu *Saturňan* [Inhabitant names of the *Saturňan* type]. *Slovenská reč*, 29(2), 85–88.
- Horecký, J. (2002). Názvy krajín a ich obyvateľov [Names of countries and names of their inhabitants]. *Kultúra slova*, 36(4), 193–197.

- Katajkonim [Катайконім]. (2022, 15. december). In *Vikipedyá* [Вікіпедыя]. <https://be.wikipedia.org/w/index.php?title=Катайконім&oldid=4297142>
- Kloferová, S. (2006). Vy neznáte Cajzla? (K pôvodu a významu prezdívkvy) [You don't know Cajzl? (On the origin and meaning of the nickname)]. *Naše řeč*, 89 (4), 191–197.
- Komárek, K. (2012). *Vlastní jména v jazykovém systému a v komunikaci* [Proper names in the language system and in communication]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Králík, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenského jazyka* [Concise etymological dictionary of the Slovak language]. Bratislava: Veda.
- Krištof, Š. (1966). Živé osobné mená [Living (unofficial) personal names]. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 7(4), 240–246.
- Krištof, Š. (1969). *Osobné mená bývalej Tekovskej stolice* [Personal names in the former Tekov district]. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Krško, J. (1999). Prezývkové vlastné meno verzus onymum [Nickname versus onym]. In I. Jančovič (Ed.), *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela* (s. 47–56). Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela.
- Krško, J. (2000). Sociálno-psychologické aspekty pomenovania [Socio-psychological aspects of naming]. In J. Krško & M. Majtán (Eds.), *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti: 14. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 6.–8. 7. 2000)* (s. 75–84). Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela.
- Krško, J. (2004). K problematike skupinových antropónym [On the issue of group anthroponyms]. *Prace Językoznawcze*, 6, 67–73.
- Krško, J. (2015). Soták — apelatívum či proprium? Alebo o onymickej stránke skupinových názvov [Soták — appellative or proper name? Or about the onymic aspect of group names]. In I. Valentová (Ed.), *19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28.–30. apríla 2014): Zborník referátov venovaný PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám* (s. 83–87). Bratislava: Veda.
- Krško, J. (2017). Jazykovedné názory Henricha Bartka na problematiku vlastných mien [Linguistic opinions of Henrich Bartek on the issue of proper names]. In J. Kačala & J. M. Rydlo (Eds.), *Henrich Bartek v slovenskej jazykovede a kultúre* (s. 173–184). Bratislava: Post Scriptum.
- KSSJ = Kačala, J., Pisárčiková, M., & Považaj, M. (Eds.). (2003). *Krátky slovník slovenského jazyka* [Short dictionary of the Slovak language]. Bratislava: Veda.
- Majtán, M. (1963). *Hontiansko-novohradské nárečie* [Dialect of the Hont and Novohrad regions]. [Kandidátska dizertácia. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV].
- Majtán, M. (1979). Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami [Onomastic terms according to objects named with proper names]. *Kultúra slova*, 13(5), 153–159.
- Majtán, M. (2014). *Naše priezviská* [Our surnames]. (1. vyd.). Bratislava: Veda.
- Maliniak, P., & Krško, J. (2019). Medzi zmenou a kontinuitou. Mená poddaných hradu Čabrad' v neskorom stredoveku [Between change and continuity. Names of the Čabrad' castle serfs in the late middle ages]. In A. Chomová, J. Krško, & I. Valentová (Eds.), *Konvergenция a divergenция v propriálnej sfére: 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26.–28. júna 2017)* (s. 343–351). Bratislava: Filozofická fakulta UMB–Jazykovedný ústav L. Štúra SAV–Veda. <https://slovník.juls.savba.sk/https://www.juls.savba.sk/konvergenция.html>
- Mistrič, J. et al. (1993). *Encyklopédia jazykovedy* [Encyclopedia of linguistics]. Bratislava: Obzor.
- Opělová-Károlyiová, M. (1995). Otázka systému v etnonomastike [The question of the system in ethnonomastics]. In R. Šrámek, J. Bartůňková, & V. Koblížek (Eds.) *Onymické systémy v regionech: Sborník příspěvků z 5. semináře Onomastika a škola, konaného 12.–14. ledna 1993 v Hradci Králové* (s. 123–126). Hradec Králové: Gaudeamus.
- Orlovský, J. (1982). *Gemerský nářečový slovník* [Gemer dialect dictionary]. Martin: Osveta.
- OS = Vidoeski, B. et al. (1983). *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Osnovnaja sistema i terminologija slavjanskoj onomastiki. Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.

- Pastyřík, S. (2010). *Rukověť pro onomastické semináře: Slovníček* [Handbook for onomastic seminars: Dictionary]. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. <https://adoc.pub/rukov-pro-onomasticke-seminae-slovniek.html>
- Pleskalová, J. (2017). Antroponymum [Anthroponym]. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM> (cit. 20.01.2023).
- Podolskaja, N. V. (1978). *Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology] (1. vyd.). Moskva: Nauka.
- Podolskaja, N. V. (1988). *Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology] (2. vyd.). Moskva: Nauka.
- PSJČ = Hujer, O. et al. (Eds.). (1935–1957). *Příruční slovník jazyka českého* [Concise dictionary of the Czech language] (online verzia). Ústav pro jazyk český AV ČR. <https://bara.ujc.cas.cz/psjč/>
- PSP = *Pravidlá slovenského pravopisu* [The rules of Slovak orthography]. (2003). Bratislava: Veda.
- Ripka, I. (2007). *Zemepisné názvy, obyvateľské mená* [Geographical names, inhabitant names]. Praha: Ottovo nakladateľstvá.
- Rubín, O. (1978). Metajazykové prezývky v juhozápadočeských nářečích [Metalanguage nicknames in south-west Bohemian dialects]. *Naše řeč*, 61(2), 83–89.
- SSSJ = Buzássyová, K., & Jarošová, A. (Eds.). (2006–2021). *Slovník současného slovenského jazyka*, zv. 1–4 [Dictionary of the contemporary Slovak language, vols. 1–4]. Bratislava: Veda.
- Štícha, F. (2017). Názvy obyvateľské [Inhabitant names]. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/NÁZVY_OBYVATELSKÉ (cit. 20.01.2023).
- Uhlár, V. (1951–1952). O niektorých vlastných a niektorých druhových-všeobecných podst. menách [On some proper names and some generic appellatives]. *Slovenská reč*, 17(4), 114–118.
- Uhlár, V. (1993). Obyvateľské prezývky v Liptove [Inhabitant nicknames in the Liptov region]. *Kultúra slova*, 27(9–10), 227–282.
- Uhlár, V. (1995). Najznámejšie prezývky obyvateľov obcí na Slovensku [The best-known nicknames of inhabitants of municipalities in Slovakia]. *Slovenská reč*, 60(5–6), 302–306.
- Valentová, I. (2010). Prímeno, živé meno, individuálna charakteristika či prezývka? [Byname (historical surname/nickname), living (unofficial) name, individual characteristic or nickname?]. *Slovenská reč*, 75(4–5), 278–286.
- Valentová, I. (2014). Slovenskí a českí onomastici diskutovali o terminológii [Slovak and Czech onomasticians discussed terminology]. *Kultúra slova*, 48(1), 39–44.
- Valentová, I. (2021). Zo slovenskej onomastickej terminológie: meno, názov [From Slovak onomastic terminology: meno 'name', názov 'name']. *Kultúra slova*, 55(3), 143–153.
- Valentová, I. (2022). Zo slovenskej onomastickej terminológie: prímeno, šľachtický prídomok, priezvisko — rodinné meno, rodové meno (2) [From Slovak onomastic terminology: byname, noble predicate, surname — family name, dynastic name (Part 2)]. *Kultúra slova*, 56(6), 334–343.
- Walther, H. (1974). Eigennamen und Namentypen im Bereich der Geschichte. *Namenkundliche Informationen*, 24, 1–6.
- Závodný, A. (2011). Onomastika ako pansofická veda [Onomastics as a pansophic discipline]. In J. Pavlovič (Ed.), *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Zborník Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Série A: Philologica* (s. 65–85). Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/f000256_0.pdf
- Závodný, A. (2020). Niekoľko poznámok k niektorým kodifikovaným pravopisným a pravopisno-gramatickým javom [A few notes on some codified orthographical and orthographical-grammatical phenomena]. In S. Duchková (Ed.), *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá* (s. 123–135). Bratislava: Veda.
- ZS = Svoboda, J. et al. (1973). Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky [Basic system and terminology of Slavic onomastics]. *Zpravodaj Místopisné komisie ČSAV*, 14(1), 1–280.

SUMMARY

THE ONOMASTIC TERMS *INHABITANT NAME*, *KATOIKONYM*, *DEMONYM*

The article deals with the characteristics of the onomastic terms *inhabitant name*, *katoikonym*, and *demonym* and with their place (position) in the system of onomastic terminology. The author analyses the definition, content and character of these terms and their use, primarily in Slovak linguistics and onomastics. Different views on their content also lead to an orthographic problem. This problem concerns in particular the differentiated writing of initial letters in the names of the objects that are denoted by them. The problem of writing capital or small initial letters comes to the fore in Slovak, especially in the case of so-called *living (unofficial) inhabitant names* or *inhabitant nicknames*.

Key words: onomastic terms, inhabitant name, katoikonym, demonym, living (unofficial) inhabitant names/inhabitant nicknames

STAN BADAŃ ONOMASTYCZNYCH
W POLSCE I NA ŚWIECIE
[ONOMASTIC RESEARCH IN POLAND
AND IN THE WORLD]

MAGDALENA PUDA-BLOKESZ
magdalena.puda-blokesz@uken.krakow.pl
ORCID: 0000-0002-3449-506X
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Kraków, Polska

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.20>
Onomastica LXXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

NAZWY FIRM W PRZESTRZENI KOMUNIKACYJNEJ
— PROBLEMY BADAWCZE

Słowa tematyczne: nazwy firm, chrematonimia, onomastyka, problemy badawcze

1. WSTĘP

Niniejszy szkic jest próbą przybliżenia problemów badawczych związanych z naukowym opisem nazw własnych firm i ich funkcjonowania w przestrzeni komunikacyjnej (publicznej). Materiałem ilustrującym przywołane zagadnienia stały się nominacje z komponentem mitologicznym. W czasie prac nad tak zakrojonym polem materiałowym i tematycznym dało się zauważyć różnego typu ogólne i szczegółowe problemy związane z jego ekscerpowaniem, nazywaniem, klasyfikacją i opisem¹. O niektórych trudnościach w badawczo-analitycznym i teoretycznym postępowaniu z nazwami różnego typu podmiotów gospodarczych (w tym z nazwami firm oraz punktów sprzedaży i usług) wspomina się także w innych opracowaniach z obszaru onomastyki i chrematonomastyki².

¹ Nazwom firm z komponentem mitologicznym poświęcono kilka publikacji (Puda-Blokesz, 2020a, 2020b, 2021 — na przykładzie branży funeralnej; Puda-Blokesz, 2020c, 2022 — na przykładzie różnych branż). W wymienionych publikacjach zastanawiano się m.in. nad fortunnością nominacji, nad ich strukturą i granicami formalnymi, nad kryteriami doboru komponentu mitologicznego, nad jego potencjałem konotacyjnym i kryjącą się za nim motywacją kulturowo-semantyczną, a wreszcie nad jego funkcjami, głównie aksjologiczną, i funkcjami nazw, których jest składnikiem.

² W pracach z zakresu onomastyki i chrematonomastyki, nierzadko okazjonalnie, poruszano problemy związane: (a) z terminologią i z klasyfikacją onomastyczną nazw firm (m.in. Przybylska, 1992; Breza, 1998; Kosyl, 2001; Gałkowski, 2011, 2012, 2017; Świłała-Cheda, 2011; Dunaj, Mycawka, 2012; Siwiec, 2012a, 2012b; Jadanowska, 2014); (b) z ekscerpcją materiału badawczego z dostępnych źródeł i z charakterem tych źródeł (m.in. Rzetelska-Feleszko, 2006); (c) z odróżnianiem

Prezentowane tutaj treści i wnioski to kolejny głos w bogatej i nadal trwającej dyskusji na temat nazw przedsiębiorstw.

Liczba prac poświęconych nazwom firm jednoznacznie pokazuje, że grupa ta jest bardzo dobrze przebadanym obszarem onomastyki, a ściślej — chrematonomastyki (Światała-Cheda, 2013). Choć zakres chrematonimii nadal jest dyskutowany, to w wielu ujęciach nazwy własne firm pryncypialnie i otwarcie są zaliczane do zbioru chrematonimów. Artur Gałkowski pisze, że w niektórych publikacjach stawia się niemal znak równości między nazwami firmowymi, do których włącza się nazwy firm, a chrematonimami, a taka „ekwiwalencja powoduje [...] postrzeganie chrematonimów jako (wyłącznie lub głównie) nazw firmowych” (Gałkowski, 2011, s. 37). Rozwój badań nad tym zbiorem jednostek onimicznych jest związany z dynamicznym rozwojem rynku i z nazwotwórczym potencjałem użytkowników języka odnoszącym się do nadawania nazw obiektom współczesnej cywilizacji, w tym podmiotom gospodarczym.

2. NAZWY FIRM — KLASYFIKACJA I TERMINOLOGIA (CHREMAT)ONOMASTYCZNA

Już samo osadzenie nazw firm w obszarze badań onomastycznych może stanowić pewną trudność³ (Siwiec, 2012b). Konieczne jest odwołanie się do podejmowanych prób zdefiniowania zakresu badawczego subdyscypliny onomastyki, którą jest chrematonomastyka, i określenia jej przedmiotu badań typowanego na podstawie ustalonych kryteriów. W polskim językoznawstwie wymienia się trzy główne teorie na ten temat, wynikające z rozumienia terminu *chrematonim* i z wpływów badań zagranicznych, zwłaszcza szkoły onomastów czeskich, słowackich i rosyjskich. Mówi się o skrajnych stanowiskach (Światała-Cheda, 2013, s. 167): minimalistycznym, reprezentowanym m.in. przez Czesława Kosyła (2001), i maksymalistycznym, ujętym w opracowaniu autorstwa Edwarda Brezy (1998).

Spojrzenie „wąskie” zakłada, że chrematonimami są jedynie materialne wytwory ręki ludzkiej, przemysłowe lub rękodzielnicze, jednostkowe lub seryjne, które nie są trwale związane z określonym krajobrazem (Kosyl, 2001, s. 447–452).

nazw punktów sprzedaży i/lub usług (sklepów, salonów kosmetycznych, perfumerii, butików, restauracji itp.) od nazw firm (m.in. Rzetelska-Feleszko, 2006; Światała-Cheda, 2011; Jadanowska, 2014); (d) z wielokształtnością i wariantywnością chrematonimów, także nazw firm (m.in. Rzetelska-Feleszko, 2000, 2006; Biolik, 2011; Badyda, 2011, 2018); (e) z równoczesnym funkcjonowaniem chrematonimów w wielu dyskursach (Badyda, 2011, 2018).

³ Specyfika nazw firmowych (także nazw firm), które mają zdolność przywoływania określonych znaczeń i asocjacji, rodzi także wątpliwości związane z ich graniczną przynależnością do sfer *propria* i *appellativa* (Walczak, 2000).

W tym podejściu nazwy własne obiektów gospodarczych, takich jak np. kina, teatry, lokale gastronomiczne czy też zakłady przemysłowe, nie sytuują się w obszarze badań nad chrematonimią. Jak podkreśla C. Kosyl (2001, s. 447), są one „nie-słusznie”, niezgodnie z etymologią terminu zaliczane do chrematonimów, należą bowiem do toponimii i mikrotoponimii. W ujęciu maksymalistycznym do chrematonimów włącza się nazwy obiektów i instytucji (w tym nazwy przedsiębiorstw⁴) związanych z rozwojem współczesnej cywilizacji, nazywające zarówno materialne, jak i niematerialne wytwory pracy ludzkiej (Breza, 1998, s. 343–344).

Owe odmiennie spojrzenia już na wstępie determinują problemy w zakresie klasyfikacji (chremat)onomastycznej nazw firm i ich osadzenia w określonej metodologii. Badacz musi udzielić sobie odpowiedzi na niełatwe w obecnych zmieniających warunkach ekonomicznych i gospodarczo-cywilizacyjnych, utrudniających często ustalenie relacji nazwa–desygnat/referent, pytania typu: czy firmy oznaczone daną nazwą jako wytwory współczesnej cywilizacji są na trwałe związane z krajobrazem; czy mają status materialnych czy niematerialnych; czy owe nazwy własne w odniesieniu do wymienionych kryteriów należy uznać za chrematonimy, a może toponimy/mikrotoponimy/urbanonimy. Nierzadko wątpliwości budzi odróżnienie nazw punktów usługowych i sprzedaży od nazw firm. Czy faktycznie te pierwsze — jak pisze Ewa Rzetelska-Feleszko (2006, s. 159) — bardziej wpisują się w krajobraz (miejski lub wiejski), te drugie zaś lokują się często poza krajobrazem miejskim, na peryferiach, zaznaczając swoją obecność w przestrzeni nie przez witryny, ale przez napisy reklamowe na billboardach?⁵ Na ile badacz może ustalić ową intensywność wpisywania się obiektu w krajobraz? Czy możliwe jest zatem i konieczne wydzielanie zbioru nazw firm i zbioru nazw punktów usługowych/sprzedaży, skoro nierzadko jedno sygnuje obydwie desygnaty (firmę i obiekt, w którym ona działa)?

Prawdopodobnie z powodu tych trudności w niektórych pracach nie podejmuje się prób oddzielania zbioru nazw lokali i nazw firm (np. Biolik, 2011), natomiast w większości opracowań (starszych i nowszych) nazwy firm, w tym lokali, klasyfikuje się ogólnie jako chrematonimy (Światała-Cheda, 2013, s. 168), kierując się zapewne maksymalistycznym rozumieniem chrematonimii lub jej nowszym, kulturowo-użytkowym ujęciem zaproponowanym przez Artura Gałkowskiego (2011). Przyjął on, że chrematonimy to specyficzne *nomina propria*, które zasadniczo nie są bionimami (nazwami własnymi ludzi, zwierząt i roślin), czyli nie

⁴ E. Breza podkreśla, że już w 1979 roku P. Zwoliński do chrematonimów zaliczył „nazwy przedsiębiorstw, fabryk, instytucji, firm i nazwy towarów” (Breza, 1998, s. 345).

⁵ A. Gałkowski (2012, s. 190) wspomina o kwestii postrzegania nazw placówek handlowych jako swoistych miejsc osadzonych w terenie; A. Siwiec (2012b, s. 331–335) szerzej omawia problemy dotyczące przynależności niektórych nazw obiektów handlowych do toponimów (miejskich — urbanonimów) i/lub do chrematonimów.

wykazują charakteru ożywionego, ani toponimami (nazwami własnymi miejsc), czyli nie wykazują charakteru geograficznego, i „denotują różnorodne realia, które są wynikiem kulturowej aktywności człowieka”, w tym aktywności handlowej (Gałkowski, 2011, s. 9; 2012, s. 190). A. Gałkowski (2017, s. 58–59) nazwy własne firm i przedsiębiorstw włącza do chrematonimii użytkowej (ściślej: marketingowej). Obiekty te w zależności od branży można jeszcze podzielić na nazwy przedsiębiorstw produkcyjnych (np. kopalń, wytwórni napojów), placówek handlowych (np. sklepów) czy lokali usługowych (np. salonów fryzjerskich, restauracji). Według tej klasyfikacji nazwy punktów usługowych i handlowych stanowią podgrupę nazw firm i przedsiębiorstw. Podobnie rzecz ujmuje Karolina Jadanowska (2014), która również opowiada się za włączaniem w obszar chrematonimii nazw obiektów nieożywionych i niegeograficznych, czyli niezwiązanych na stałe z powierzchnią Ziemi. W takim rozumieniu zarówno punkty usługowe i sprzedaży, jak i firmy, czyli podmioty nastawione na zysk, których funkcjonowanie wiąże się z działalnością wytwórczą człowieka, to artefakty niegeograficzne, związane wprawdzie z krajobrazem, ale w sposób nietrwały.

Pytanie o miejsce nazw firm w przestrzeni badań (chremat)onomastycznych wiąże się również z terminologią stosowaną w odniesieniu do owych nazw i określanych przez nie obiektów. Rozważania na ten temat prezentuje między innymi Mirosława Świtała-Cheda (2011, s. 474), która po przyjrzeniu się wielu istniejącym terminom, za najbardziej fortunate i jednoznaczne określenie onimów (usługowych, produkcyjnych, handlowych) uznaje zestawienie *nazwa firmy*. Samo określenie *firma* rozumie zaś szeroko — ‘każda zarejestrowana jednostka gospodarcza, która podlega regułom gospodarki rynkowej’⁶. Obok połączenia *nazwy firm* w literaturze naukowej można znaleźć terminy wchodzące z nim w różne relacje semantyczne: *nazwy handlowe*⁷, *nazwy firmowe*, *firmonimy*, *nazwy marketingowe*, *nazwy brandingowe*, *ergonimy*, *ergonimy komercyjne*, *ergonimy marketingowe*, *nazwy obiektów handlowo-usługowych*, *logonimy*, *markonimy*, *emporionimy* (Świtała-Cheda, 2011; Gałkowski, 2012, s. 192–197; 2022; Siwiec, 2012a, 2012b). To nagromadzenie terminów ma związek z wpływami ustaleń onomastycznych kształtujących się w latach 70. oraz 80. XX wieku zwłaszcza na gruncie czeskim,

⁶ Jednym z zadań badawczych jest także ustalenie treści i zakresu znaczenia apelatywów typu *firma*, *przedsiębiorstwo*, *zakład*, *instytucja*. Według M. Świtały-Chedy (2011, s. 470–471) określenie *firma* jest na tyle ogólne, że można nim objąć placówki produkcyjne, handlowe i usługowe, a nawet niektóre instytucje. Określenia typu *firma* i *przedsiębiorstwo* w WSJP definiowane są podobnie: ‘jednostka gospodarcza zajmująca się produkcją, sprzedażą lub wykonywaniem jakichś usług’, można je zatem traktować jako synonimy.

⁷ W obręb szerzej rozumianego nazewnictwa handlowego wchodzi m.in. nazwy własne produktów i usług oraz nazwy placówek gospodarczych, związanych z „wytwarzaniem i dystrybucją” owych produktów i usług (Gałkowski, 2011, s. 35).

słowackim i równolegle rosyjskim (Gałkowski, 2011, s. 15–23). Terminologia onomastyczna odnosząca się do nazw firmowych często jest również zapożyczana ze słownictwa marketingowo-handlowego czy prawno-ekonomicznego (Gałkowski, 2017, s. 57).

Jak pisze M. Światała-Cheda (2011, s. 474), w rozważaniach o nazwach firm „najważniejsze wydaje się ustalenie zakresu stosownego terminu, który z kolei wyznacza miejsce w klasyfikacji chrematonimów”. Warto podkreślić za Bogusławem Dunajem i Mirosławą Mycawką (2012, s. 165), że klasyfikacja różnych kategorii nazw własnych jest „odbiciem przyjętej metodologii badań i narzędziem służącym do analizy materiału”. Klasyfikacja chrematonimów nie jest jednak łatwa, ponieważ mamy do czynienia z ogromną różnorodnością referentów denotowanych przez chrematonimy. A. Gałkowski (2017, s. 56–57) uważa, że podstawą klasyfikacji i typologizacji merytorycznej chrematonimów jest kategoryzacja denotacyjno-funkcyjna, która zależy od natury i funkcji desygnatów wyodrębnianych za pomocą nazwy własnej. To właśnie ta kategoryzacja stała się u podstaw współcześnie znanej klasyfikacji chrematonimów występujących w funkcji kulturowo-użytkowej (Gałkowski, 2011), do której odwołuje się także M. Światała-Cheda (2011, s. 474). Według badaczki nazwy firm (usługowych, produkcyjnych, handlowych) to ergonimy marketingowe należące do szerszej grupy ergonimów (gr. *érgon* ‘dzieło, praca’), zawierającej także ergonimy społecznościowe, obejmujące nazwy instytucji, i ergonimy marketingowo-społecznościowe (przejściowe). Wszystkie ergonimy tworzą podzbiory w nadrzędnej grupie chrematonimów. W ujęciu A. Gałkowskiego, który klasyfikację chrematonimów oparł na jednym kluczowym terminie *chrematonim*, nadrzędnym kryterium jest użytkowość językowa nazwy, czyli jej „potencjał pragmatyczno-komunikacyjny” (Gałkowski, 2011, s. 51). Nazwy firm i produktów w tej klasyfikacji sytuują się w obszarze chrematonimii marketingowej, rozumianej jako „zasób chrematonimów użytkowych, które, desygnując proprialnie towary, usługi i przedsiębiorstwa, uczestniczą jako stałe denominacje w określonych procesach gospodarczych oraz stanowią inherentny składnik języka marketingu” (Gałkowski, 2011, s. 61). Tutaj warto zadać pytanie, czy elementem języka marketingu są także pełne urzędowe warianty (właściwie inwarianty) nazw firm, które funkcjonują w dokumentacji oficjalnej.

3. NAZWY FIRM — OBIEG URZĘDOWY I KOMERCYJNO-MARKETINGOWY

Kolejnym problemem, a zarazem spostrzeżeniem jest to, iż chrematonimy marketingowe, w tym nazwy firm, równocześnie funkcjonują w dwóch obiegach komunikacyjnych — sformalizowanym urzędowym i komercyjno-marketingowym

(Badyda, 2018, s. 20). Owe nazwy we wspomnianych dyskursach pełnią różne funkcje, co sprawia, że występują one w przestrzeni komunikacyjnej w wielu wariantach formalnych (przynajmniej dwóch), co uwidacznia przykład z tabeli 1.

Tabela 1. Przykład wariantywności nazwy firmy

I	II
BIURO OBROTU NIERUCHOMOŚCIAMI „ATENA” s.c. A.KRYGIER & A.OLSZEWSKI	
Forma zbliżona do inwariantu urzędowego — z danych kontaktowych (źródło: www.atena.com.pl , dostęp: 8.11.2022).	Banner/logo firmy — wariant komercyjno-marketingowy (źródło: www.atena.com.pl , dostęp: 8.11.2022).

Z czego wynika taki stan rzeczy? Nazwa przedsiębiorstwa, czyli gospodarczej formy organizacyjno-prawnej, by zaistnieć, winna się znaleźć w odpowiednich rejestrach państwowych (w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) lub Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS)) oraz figurować w odpowiedniej formie w określonych dokumentach handlowo-urzędowych (por. Biznes.gov.pl, b.d.). Nazwy te są zatem z jednej strony elementem języka urzędowego, a z drugiej ich warianty (owych formalnych prawnych i zgłoszonych inwariantów) wzbogacają zasób chrematonimów współczesnej polszczyzny, oddając charakterystyczne dla obecnych czasów tendencje nazwotwórcze, obrazujące potrzeby (głównie konsumpcyjne) obecnej cywilizacji (Gałkowski, 2011, s. 36).

E. Rzetelska-Feleszko (2006, s. 197) pisze: „[...] nazwy własne ściśle wiążą się z sytuacjami, w których się rodzą i w których następnie funkcjonują”. Temat ten w odniesieniu do chrematonimów rozwija A. Gałkowski (2017, s. 57):

Świat gospodarki jako jedna z najbardziej zauważalnych sfer współczesnej (nowoczesnej) kultury przyczynia się do powstawania i utrwalenia w języku nieskończonej liczby jednostek nazewniczych, które przechodzą czteroetapowy⁸ cykl powstawania i utrwalania w trybie komunikacyjno-kulturowym.

⁸ Powstanie obiektu (etap 0), potrzeba komunikacyjna (etap 1), utworzenie nazwy (etap 2), nadanie obiektowi nazwy (etap 3), przejście nazwy do praktycznego użycia w języku (etap 4) (Gałkowski, 2017, s. 57–58).

Podstawą owego cyklu „powstawania i utrwalania” nazwy jest potrzeba komunikacyjna, „wpisana w proces implementacji przedsięwzięcia marketingowego na rynku” (Gałkowski, 2017, s. 57). Na etapie nazywania twórca kieruje się trzema determinantami:

- 1) handlowo-urzędowym, obejmującym wymogi formalne co do kształtu i zawartości nazwy⁹;
- 2) komunikacyjno-kulturowym, wynikającym z zasad komunikacji ogólnej opartej na wspólnych kompetencjach językowych, społecznych i kulturowych użytkowników języka;
- 3) marketingowym, wpisanym w realia komercyjno-rynkowe.

W pewnym zakresie i w pewnym typie dyskursu nazwa firmy jest zależna od określonych prawnie zasad, zaś w pewnej części stanowi wynik kreacji twórcy, czyli ma charakter dość niejednorodny, łączący w sobie odtwórczość i twórczość, standardowość i innowacyjność.

Autor nazwy własnej firmy (np. [współ]właściciel firmy lub wynajęci przez niego specjaliści), przechodząc do tworzenia, poszukuje inspiracji i semantyczno-pragmatycznej motywacji, adekwatnej do rodzaju obiektu i spełniającej pożądane funkcje prymarne (takie jak nominacyjno-sprawcza, identyfikacji i wyróżniania) i sekundarne (np. reklamowo-perswazyjna, lokalizacyjna, nobilitująca, tożsamościowo-kulturowa, wartościująca) (Puda-Blokesz, 2021, s. 196–204; 2022). Nazwy firm jako jeden z elementów komunikacji marketingowej (promocyjnej) są tworzone w sposób kontrolowany i świadomy, a na „ich postać — jak píše Maria Biolik (2011, s. 59) — wpływają czynniki językowe i pozajęzykowe: pragmatyczne, psycholingwistyczne, konotacyjne i reklamowe”. Warto jeszcze dodać, często pomijane w rozważaniach, wspomniane już czynniki prawno-handlowe (Siwiec, 2012b, s. 334; Puda-Blokesz, 2020c, 2021, s. 45–46). Jak wyglądają owe handlowo-urzędowe determinanty?

Nazwa gospodarczej formy organizacyjno-prawnej, w myśl Kodeksu cywilnego — firma, w zależności od charakteru przedsiębiorcy i typu jego działalności, musi zawierać określone komponenty, np. imię i nazwisko osoby fizycznej w przypadku działalności jednoosobowej, jednak „nie wyklucza to włączania do firmy pseudonimu lub określeń wskazujących na przedmiot działalności przedsiębiorcy, miejsce jej prowadzenia oraz innych określeń dowolnie obranych” (Kodeks cywilny, dz. III. Przedsiębiorcy i ich oznaczenia, art. 43⁴). Inny przykład: spółki rejestrujące się w KRS muszą w nazwie podać określenie formy prawnej, typu spółka jawna, spółka z o.o. czy SA (Kodeks cywilny, dz. III. Przedsiębiorcy i ich

⁹ Regulacje dotyczące nazywania przedsiębiorstw zawarte są w Kodeksie cywilnym (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93, ze zm.) oraz w Kodeksie spółek handlowych (Dz.U. z 2000 r. nr 94, poz. 1037, ze zm.), zob. też Biznes.gov.pl (b.d.).

oznaczenia, art. 43⁵, § 2). Poza tymi nielicznymi wskazaniem nazwa w zasadzie może być dowolna, zarówno w zakresie dodatkowych członów, jak i w ich kolejności. Składowe te jednak nie mogą być przypadkowe, bowiem „Firma [czyli nazwa — M.P.-B.] nie może wprowadzać w błąd, w szczególności co do osoby przedsiębiorcy, przedmiotu działalności przedsiębiorcy, miejsca działalności, źródła zaopatrzenia” (Kodeks cywilny, dz. III. Przedsiębiorcy i ich oznaczenia, art. 43³, § 2), nazwa „powinna się odróżniać dostatecznie od firm [nazw firm — M.P.-B.] innych przedsiębiorców prowadzących działalność na tym samym rynku” (dz. III. Przedsiębiorcy i ich oznaczenia, art. 43³, § 1).

Należy podkreślić, że formalny aspekt konstruowania nazw firm znacząco wpływa na ich kształt i zawartość, stanowi zatem istotny składnik motywujący w procesie nazwotwórczym. Przykładowo — w odniesieniu do niego warto rozważyć zasadność wniosków typu: człon antroponimiczny (imię i nazwisko właściciela) stanowi „najchętniej wybierany” format nazwy firmy. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogą być przede wszystkim względy formalne w obszarze firm jednoosobowych, w którym postać nazwy (imię i nazwisko) nie stanowi wyrazu woli i braku kreatywności twórcy, a jej nadanie nie jest motywowane chęcią budowania wiarygodności, podkreślenia lokalności czy brakiem konkurencji na rynku wiejskim.

Inwarianty urzędowe, wynikające z wcześniej przywołanych zasad, często są dłuższe niż ich warianty pragmatyczne (zob. tabelę 1). Formą wykorzystywaną w celach promocyjnych może być jeden element (czasem wielokomponentowy) wieloskładnikowej nazwy, funkcjonujący głównie w przestrzeni marketingowo-komercyjnej, określanej w literaturze różnie, np. jako *firmonim*, *markonim*, *logonim* (Biolik, 2011; Gałkowski, 2011, s. 63–64, 67–70; Gałkowski, 2022; Puda-Blokesz, 2021, s. 154–155, 171–209), i będący nierzadko jedynym przedmiotem naukowego opisu z pominięciem pozostałych członów nominacji¹⁰. W dyskursie komercyjno-marketingowym nazwa firmy ma wzmacniać działania promocyjne przedsiębiorcy, a tym samym wpływać na zyski. Jej wariant rejestrowany w CEIDG czy w KRS często nie jest tożsamy z nazwą, która ma być rozpoznawalnym znakiem firmy w obiegu społeczno-komercyjnym i która w tym obiegu przybiera różne postaci na potrzeby promocji: bannery, szyldy, logo. Wielość ujęć plastyczno-graficznych nominacji, umiejscowienie w przekazach multikodowych (graficznych, tekstowych, dźwiękowych) wpływają także na jej składnię i ortografię (Badyda, 2011, s. 32; Puda-Blokesz, 2021, s. 155).

¹⁰ O skupianiu badawczej uwagi jedynie na firmonimach wspomina M. Biolik (2011, s. 60). W wielu pracach poświęconych chrematonimii funeralnej nie przywołuje się pełnych określeń zakładów pogrzebowych, a jedynie ich wybrane komponenty pragmatyczno-marketingowe i właśnie te jednostki czyni się przedmiotem analizy i podstawą do różnego typu klasyfikacji nazw (szerzej: Puda-Blokesz, 2021, s. 47–53).

4. NAZWY FIRM — WARIANTYWNÓŚĆ (POSTAĆ CHREMATONIMU I JEGO GRANICE FORMALNE)

Równoległe funkcjonowanie nazw firm w kilku dyskursach, a także w różnych źródłach (o czym będzie mowa później), wynikające m.in. z wielości funkcji nadawanych im przez nadawców i użytkowników języka, wpływa na istnienie w przestrzeni komunikacyjnej inwariantu nazwy i jego wielu wariantów pragmatycznych. Tendencję i ową niestabilność formalną wzmacnia dodatkowo wielozłonowość i wielokomponentowość chrematonimów.

Prowadzone do tej pory analizy struktury modeli nominacyjnych nazw firm pokazują, że najczęściej w ich skład wchodzi: (I) zestawienie antroponimiczne, czyli imiona i nazwiska (współ)właścicieli/wspólników; (II) deskrypcja zawierająca np.: określenia handlowe typu *spółka akcyjna*, *spółka komandytowa*, *Sp. z o.o.*, *SA.*; odapelatywne nazwy obiektu typu *bar*, *restauracja*, *sklep*; formy precyzujące zakres działalności przedsiębiorstwa typu *przedsiębiorstwo produkcyjno-handlowe*, *zakład pogrzebowy*, *firma kamieniarska*, *FH*, *P.P.H.U.*; (III) firmonim właściwy/nazwa właściwa (Puda-Blokesz, 2020a, 2020c, s. 181–182, 2021, s. 154). W badaniach poświęconych pragmatycznym wariantom nazw firmowych wskazuje się także na ich różnorodność semantyczną i strukturalną (Przybylska, 1992; Rzetelska-Feleszko, 2000, 2006, s. 158–166; Dunaj, Mycawka, 2012, s. 172–174).

W tabeli 2 przedstawiono przykładowe nazwy z firmonimami mitologicznymi obrazujące niestabilność w zakresie jakości, ilości i kolejności komponentów nie tylko wśród nazw różnych firm, ale — jak pokazuje ogląd kilku źródeł — nazwa tej samej firmy w różnych przekazach komunikacyjnych (także w adresach stron), w zależności od potrzeb, przybiera różne postaci, także w zakresie ortograficznym, graficznym czy składniowym.

Wydaje się, że proces kreacji wariantów nieoficjalnych nazw firm jest ciągły i trudny do uchwycenia, a jego konsekwencją są niejednokrotnie problemy z ustaleniem właściwego składu, granic formalnych i zapisu chrematonimów (Badyda, 2011). Znaczny przyrost obiektów handlowo-usługowych we współczesnej cywilizacji dodatkowo wzmaga ów niestabilny i przejściowy charakter nazw firm. Powstawanie modyfikacji (wariantów) istniejących nominacji wyjściowych ma bowiem również podwaliny prawno-gospodarcze związane z dynamicznymi zmianami zachodzącymi w rzeczywistości pozajęzykowej. Badana materia chrematonimiczna, choć u podstaw jest ściśle związana z istnieniem jakiegoś desygnatu — dość nietrwałego w czasie, zależnego od różnych czynników ekonomicznych — to jednak jest z nim związana dość krótko (Siwiec, 2012a, s. 14). Firmy ewoluują, zmieniają swój status prawny, zawieszają lub kończą działalność, a za tym podążają zmiany w zakresie jakości i liczby chrematonimów.

Tabela 2. Przykłady wariantywności nazw firm

Panoramafirm.pl	Banner/logo	Kontakt	Adres strony
„Atena” Biuro Rachunkowe Anna Kowalska		Biuro Rachunkowe ATENA Anna Kowalska	www.atenaksiegowosc.pl
„Wenus” Dom Wczasowy		Dom Wczasowy Wenus — Lucyna Pociask	dwvenus.pl
„Apollo” Przedsiębiorstwo Transportowe S.C. M.T.Kotliński B.Borowska		Apollo s.c. — przewóz osób i przesyłek	apollotrans.pl
„Herkules” Firma Ochrony Mienia		KFOM „HERKULES”	ochrona-herkules.pl
Suknie ślubne Afrodyta Iwona Rduch		Salon sukni ślubnych Afrodyta	suknieafrodyta.pl

Źródło: panoramafirm.pl i strony internetowe przedsiębiorstw (dostęp: 15.02.2021)

Nazwy nieistniejących już firm nierzadko jeszcze figurują w przestrzeni komunikacyjnej, a nowe nominacje przedsiębiorstw, które przeszły zmiany w statusie prawnym, mogą być uznawane za nowe chrematonimy, a nie za modyfikacje już wcześniej powstałych nazw. Trzeba również podkreślić, że współczesne firmy często cechuje wielobranżowość, a wieloskładnikowa nazwa może przybierać różne warianty zależnie od tego, którą branżę w danym przekazie chce za pośrednictwem nazwy promować nadawca.

Wydaje się, że wspomniana wielobranżowość jest również jedną z przyczyn funkcjonowania w obiegu komunikacyjnym nominacji niespełniających wytycznych handlowo-komunikacyjnych, czyli wariantów niefortunnnych, wprowadzających w błąd co do branży przedsiębiorstwa czy wręcz śmiesznych (Puda-Blokesz, 2020c, 2022). Prezentowane w tabeli 3 przykłady nazw firm z komponentami mitologicznymi pokazują niezgodność potencjału kulturowo-konotacyjnego użytego w nominacji mitologizmu z branżą, do której w bazie pkt.pl została przypisana nazwa firmy.

Tabela 3. Przykłady nazw firm z mitologizmami, które bez ukontekstowania słabo informują bądź w ogóle nie informują odbiorców o typie usług nazwanego przedsiębiorstwa, raczej wprowadzają w błąd

Firmonim	Branża	Przykład
<i>Atena</i>	fryzjerska nieruchomości pogrzebowa	<i>Atena. Atelie fryzjerskie. Duras M.</i> <i>Atena Nieruchomości Aneta Stolarzak</i> <i>Atena II. Zakład pogrzebowy. Kremacje, ekshumacje</i>
<i>Wenus</i>	meblowa informatyczna samochodowa	<i>Wenus s.c. Centrum meblowe. Filia. Bąbol S.S.</i> <i>Wenus Internet Cafe. Stępniań J.</i> <i>Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Wenus Import- -Eksport Elwira Szymańska</i>
<i>Herkules</i>	samochodowa jubilerska hotelarska	<i>Herkules s.c. Naprawa nadwozia</i> <i>Herkules. Jubilerstwo. Kuszela H.W.</i> <i>Villa Herkules. Hotel nad morzem</i>
<i>Cerber</i>	drukarska filmowa elektryczna	<i>3d Cerber Daniel Chrzanowski</i> <i>Cerber — Scenografia Arkadiusz Siporski</i> <i>Cerber Company. Wnuk K.</i>
<i>Hades</i>	finansowa budowlana gastronomiczna	<i>Hades Finanse Sp. z o.o.</i> <i>Hades-Bis. Skład materiałów instalacyjno- -budowlanych</i> <i>Restauracja Hades Violetta Filozof</i>
<i>Charon</i>	reklamowa	<i>Biuro Doradztwa i Organizacji Reklamy Charon S.C.</i>
<i>Styks</i>	budowlana	<i>Styks. Zakład remontowo-budowlany</i>

W naukowym oglądzie nazw firm należy wziąć pod uwagę następujące kwestie:

1) nominacje przedsiębiorstw często są wieloelementowe, a nie — jak to pokazują niektóre analizy — składają się jedynie z firmonimu, części pragmatyczno-marketingowej, której odczytanie bez ukontekstowania (językowego i sytuacyjnego) może okazać się niemożliwe (Gałkowski, 2017, s. 55);

2) na kształt nazwy firmy mają wpływ kreacja i kompetencje kulturowo-językowe twórcy, jednak te czynniki coś ogranicza: (a) zasady urzędowe, (b) komunikacyjne (np. potrzeby informacyjności, czytelności, fortunności i adekwatności kulturowo-branżowej) i (c) marketingowe (np. potrzeby atrakcyjności, ekonomiczności, oryginalności, łatwości w zapamiętywaniu), których zarówno kreator, jak i badacz powinni być świadomi.

5. NAZWY FIRM — ŹRÓDŁO MATERII BADAWCZEJ

Z przedstawionych przykładów i spostrzeżeń jasno wynika, że w badaniach nad nazwami firm należy brać pod uwagę także typ i funkcjonalny aspekt źródła materii badawczej. Dobór źródła zdecydowanie rzutuje na jakość badanych jednostek onimicznych. Inaczej będą realizować się nazwy w dokumentach urzędowych, a inaczej w przestrzeni marketingowo-konsumpcyjnej, w której nazwa ma nie tyle identyfikować, co przede wszystkim „mówić” i promować. Tendencje nazwotwórcze w grupie inwariantów, czyli nazw rejestrowanych, będą inne, bowiem wpływają na nie wymogi prawne, inaczej natomiast będą się rozkładać tendencje nazwotwórcze w przestrzeni komercyjnej. Przykład różnic w realizacji tej samej nazwy dostarcza ogląd stron internetowych, na których w zakładce kontakt realizują się warianty zbliżone do inwariantów formalnych (nazwy pełne, wielocłonowe), a na bannerach uwidaczniają się formy zdecydowanie krótsze (np. tylko graficznie wyodrębniony firmonim) — zob. tabele 1 i 2. W obydwu wypadkach to nazwa tego samego obiektu, występująca jednak w różnych modelach nominacyjnych.

Zasadne zatem wydają się osobne badania poświęcone poszczególnym próbkom materii pozyskanym z różnych źródeł o określonym przeznaczeniu:

- 1) z dokumentacji urzędowej, np. ze stron KRS;
- 2) z materiałów promocyjnych, np. z bannerów, billboardów, ulotek;
- 3) z komercyjnych spisów bazodanowych.

Próbki te dostarczyłyby istotnych danych na temat podobieństw i różnic funkcjonowania nazw firmowych w różnych dyskursach, w których komunikat (w istocie ten sam) w zależności od potrzeb i funkcji przybiera wiele postaci. Warto dodać, że źródło trzecie (np. popularna panoramafirm.pl), choć łatwo dostępne i chętnie wykorzystywane w badaniach (chremat)onomastycznych, wydaje się jednak najbardziej niejednorodnym źródłem danych, bowiem z jednej strony

pełni funkcję indeksującą, spisową, informującą o rynku, z drugiej — promującą, przez pozycjonowanie w sieci i w samej bazie, informacji o firmie. Jak się okazuje, nadawcami nazw w internetowych bazodanowych spisach komercyjnych nie są tylko właściciele firm, ale mogą nimi być także usługobiorcy i klienci (zob. <https://panoramafirm.pl/dodaj-firme.html>). Nazwy, które tam trafiają, są „przetrawione” przez ich użytkowników, a na ich postać wpływają zwykle ludzkie ułomności (np. wybiórcza pamięć). Warto także dodać, że w takich spisach na kolejność i jakość członów w nominacji mogą rzutować starania o dobre pozycjonowanie danej nazwy w bazie i w sieci (zob. tabelę 4). Formy, które wydają się błędne, są rzeczywiste lub nieznacznie modyfikowane po to, by zajmować pierwsze miejsca na alfabetycznie uporządkowanych listach (w pierwszej kolumnie tabeli 4 widoczne są nazwy z panoramafirm.pl z 2019 r.).

Tabela 4. Przykłady chrematonimów funeralnych pokazujące niestabilność składu i struktur

Baza	Inne źródła
<i>A. Archon S.C. Zakład Usług Pogrzebowych i Kamieniarskich</i>	kontakt: <i>A.Archon Zakład Usług Pogrzebowych i Kamieniarskich — Warzywoda s.c.</i> sztyld (zdjęcie): <i>ARCHON ZAKŁAD POGRZEBOWY</i> banner: <i>ARCHON ZAKŁAD POGRZEBOWY KREMATORIUM</i> Źródło: http://zaklad-pogrzebowy.com.pl (dostęp: 3.12.2019)
<i>A.AAedes Dom Pogrzebowy Halina Wojciechowska</i>	<i>Dom Pogrzebowy Aades Halina Wojciechowska</i> [brak strony www] Źródło: https://www.baza-firm.com.pl (dostęp: 3.12.2019)
<i>AHHades Marek Kiwiorski Calodobowe Usługi Pogrzebowe</i>	logo: <i>AHADES Marek Kiwiorski</i> banner: <i>USŁUGI POGRZEBOWE KIELCE A Hades</i> kontakt: <i>AHADES — Usługi pogrzebowe Marek Kiwiorski</i> treść strony: <i>Może pomóc Państwu w tym zakład HADES</i> Źródło: http://www.hades.kielce.com (dostęp: 3.12.2019)

Za: Puda-Blokesz, 2021, s. 157

Dodatkową trudnością w wyznaczaniu granic nominacji jest różnorodna ortografia (np. stosowanie kapitalików oraz zapis od wielkiej lub małej litery), utrudniająca jednoznaczną ocenę, które z podawanych jednostek są przez nadawców rozumiane jako integralne składniki nazwy (zob. tabelę 4).

6. NAZWY FIRM — KREACJA A MOTYWACJA

Warto wspomnieć o jeszcze jednym problemie wiążącym się z badaniem nazw firm. Dotyczy on odczytywania podstawy i motywacji firmonimów. Przykładami obrazującymi tę kwestię niech będą jednostki paramitologiczne (Puda-Blokesz, 2021, s. 176–178), czyli takie, których pierwowzorami mogły być mitologizmy (tabela 5).

Tabela 5. Formy paramitologiczne

Od mitonimu <i>Charon</i>?
<p><i>Archon</i>: Jacek Sęk Zakład Pogrzebowy Archon, A. Archon S.C. Zakład Usług Pogrzebowych i Kamieniarskich</p> <p><i>Arron</i>: Usługi Pogrzebowe Arron S.C. Cezary Zawolski i Robert Capa</p> <p><i>Chaaon</i>: Chaaon Wąsik Rafał</p> <p><i>Chaoon</i>: Chaoon Droga Do Niebios Usługi Pogrzebowe i Pokrewne Erber Jan</p> <p><i>Charonn</i>: Lisowski Ryszard Dom Przedpogrzebowy Charonn</p> <p><i>Charox</i>: Charox Zakład Pogrzebowy Przemysław Biegaj</p> <p><i>Cheron</i>: Cheron Zakład Pogrzebowy Ryszard Simiński</p> <p><i>Haron</i>: Haron & Antaba Spółka Cywilna J. Tuliszkiewicz, J. Strzelczyk; <i>Haron</i> S.C. Przedsiębiorstwo Pogrzebowe; Przedsiębiorstwo Pogrzebowe Haron Rembiejewscy S.C.</p> <p><i>Oharon</i>: Marek Procyk Oharon</p>
Od mitonimu <i>Hades</i>?
<p><i>A.Ades</i>: A.Ades Dom Pogrzebowy Halina Wojciechowska</p> <p><i>Ades</i>: Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowe Ades Jerzy Łakomski</p> <p><i>Adex</i>: Adex Łukasz Domagała</p> <p><i>AHades</i>: AHades Marek Kiworski Całodobowe Usługi Pogrzebowe</p> <p><i>Chadyx</i>: Chadyx Tadeusz Tymcio</p> <p><i>Hedez</i>: Centrum Pogrzebowe Hedez Marlena Grubba</p>

Za: Puda-Blokesz, 2021, s. 177

Przywołane w tabeli 5 firmonimy brzmieniowo i graficznie nawiązują do kulturowo utrwalonych i raczej znanych onimów mitologicznych, takich jak *Hades* i *Charon* — form chętnie wykorzystywanych w procesie nominacyjnym, zwłaszcza w branży funeralnej. Powstałe i funkcjonujące w obiegu komunikacyjnym nazwy paramitologiczne zarówno na poziomie ich tworzenia (dla twórcy-nadawcy)¹¹, jak i dekodowania (dla odbiorcy) mogą mieć formalno-konotacyjny związek z mitologizmami, ale wcale nie muszą.

¹¹ Przyczynami sięgania po kreacje o niejednoznacznej motywacji mogą być: (1) potrzeba wyróżnienia przedsiębiorstwa na konkurencyjnym rynku w ogóle lub w obszarze jednego typu działalności gospodarczej, czasem przy jednoczesnym pozostawaniu w wypracowanych w owym typie modach i tendencjach, np. w branży pogrzebowej dostrzega się obecność nazw firm z mitologizmami, głównie z komponentami *Hades* i *Charon* (Puda-Blokesz, 2021, s. 180–183) — por. *Hadez*,

Wątpliwości dotyczące motywacji wyjściowej firmonimu znikają w momencie potwierdzenia, co rzeczywiście stoi u jego podstaw. Zadanie to jednak nie należy do najłatwiejszych. Nierzadko problematyczne okazuje się określenie relacji nazwa — referent, to zaś rzutuje na możliwość kontaktu z twórcami/nadawcami nominacji (np. firma już nie istnieje, nie są dostępne jej dane adresowe, nie ma strony www). W komunikatach firm działających zazwyczaj nie ma kontekstowych informacji na temat pochodzenia ich nazw, a pracownicy czy obecni właściciele nie mają żadnej wiedzy na ten temat lub w ogóle nie wykazują woli kontaktu (brak reakcji na zapytania) (Puda-Blokesz, 2021, s. 178, przypis 47).

W wypadku firmonimów o wątpliwej i trudnej do ustalenia motywacji rzeczywistej warto mieć tego świadomość i mówić o motywacji prawdopodobnej (Puda-Blokesz, 2021, s. 177), za którą przemawiają: formalne i brzmieniowe podobieństwo firmonimu do jego domniemanej podstawy (tutaj: określonego mitologizmu), tendencje nazewnicze panujące w danym typie działalności gospodarczej (popularność wybranych mitologizmów w branży funeralnej), możliwe konotacje i asocjacje wywoływane przez firmonim u użytkowników/odbiorców nazwy (skojarzenia z mitologizmem i jego odniesieniami funeralno-tanatologicznymi¹²). Trzeba jednak podkreślić, że im bardziej kreatywna jest forma, tym trudniejsze jest ustalenie jej (nawet prawdopodobnej) podstawy (por. *Archem* i *Archom* od *Charon* czy *Acheron*?).

Problemy związane z odczytaniem motywacji rzeczywistej nazwy znacznie ograniczają możliwości badawcze, mogą prowadzić do nadinterpretacji, rzutować na klasyfikację wątpliwych jednostek do odpowiednich grup tematyczno-genetycznych, wpływać na formułowanie wniosków uogólniających.

7. ZAMIAST WNIOSKÓW I PODSUMOWANIA

Intencją niniejszego szkicu było wskazanie i omówienie kilku problemów oraz ich przyczyn, które wiążą się z naukowym, (chremat)onomastycznym oglądem nazw firm. Opracowanie to stanowi formę syntezy wybranych zagadnień

Haron; (2) czynniki rynkowe i prawno-handlowe, np. modyfikacja nazwy jest efektem zastrzeżenia znaku handlowego przez inną firmę — por. *Archon*, *Chaoon* od *Charon* (Puda-Blokesz, 2021, s. 178, przypis 47); (3) zmiany w zakresie funkcjonowania firmy (np. zmiana branży, rozpad na oddziały); (4) związana z konkurencyjnym rynkiem potrzeba obecności nazwy firmy w przestrzeni komunikacyjnej (np. uzależnianie formy nazwy od miejsca w układzie alfabetycznym różnych spisów — por. *A.Aades*, tabela 4); (5) poziom kompetencji kulturowo-językowej twórcy nazwy, poziom jego wiedzy na temat marketingowych, handlowych i komunikacyjnych wymagań dotyczących nazywania firm i wreszcie warunkowana nimi możliwość kreacji.

¹² Odczucie związku firmonimu z jego prawdopodobną podstawą będzie zależne od stopnia modyfikacji formalnej pierwowzoru (*Cheron*, *Haron* = *Charon* : *Archon* = *Charon*) i od kompetencji kulturowo-językowych odbiorców. Dla wielu użytkowników języka nazwy tego typu bez ukontekstowania mogą okazać się zupełnie nieczytelne.

poruszanych w różnych pracach skupiających uwagę na chrematonimach, w szczególności na nazwach firm i na ich specyfice. Artykuł ten nie jest próbą oceny ustaleń powstałych do tej pory ani nie stanowi źródła propozycji gotowych rozwiązań kwestii do dzisiaj nierozstrzygniętych. Jest publikacją, która oczywiście nie wyczerpuje tematu, a stanowi jedynie kontynuację i może w jakimś stopniu uzupełnić trwającą od lat dyskusję na temat badania nazw firm. Świadomość specyfiki tych obiektów językowych, ich wielokształtności, wariantowości, wielodyskursywności, wielofunkcyjności; świadomość jakości, typu i funkcji ich źródeł; świadomość dynamiki sfery pozajęzykowej, która leży u ich podstaw, pozwolą spojrzeć na funkcjonujące w przestrzeni komunikacyjnej nazwy firm w sposób głębszy i wielopłaszczyznowy. Chrematonimy, do których zalicza się nazwy firm, denominują różnorodne realia, dynamicznie powstają w języku, w jego warstwie onimicznej i szybko się rozprzestrzeniają w obiegu komunikacyjnym. A. Gałkowski zaznacza, że „ta sfera nazewnicza zachowuje się niemal zupełnie swobodnie i spontanicznie, tworząc wręcz niedający się okiełznać fenomen kulturowo-językowy jako element współczesnej komunikacji społecznej” (Gałkowski, 2012, s. 187).

LITERATURA

- Badyda, E. (2011). O problemach z ustaleniem postaci chrematonimu — na przykładzie nazw polskich wyrobów cukierniczych [On the problems of establishing the chrematonym form — on the basis of Polish confectionery names]. W: M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności* (s. 31–41). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Badyda, E. (2018). Nazewnictwo współczesnych szkół tańca w aspekcie funkcjonalnym — na przykładzie szkół trójmiejskich [Names of contemporary schools of dance in a functional aspect — as shown by the example of Tri-city schools of dance]. *Język — Szkoła — Religia*, 13(2), 16–29. <https://doi.org/10.26881/jsr.2018.2.01>
- Biolik, M. (2011). Modele strukturalne nazw własnych przedsiębiorstw i lokali branży gastronomicznej w województwie warmińsko-mazurskim [Structural models of proper names referring to foodservice operators from the Warmia and Mazury province]. W: M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności* (s. 59–78). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Biznes.gov.pl (b.d.). *Jak nazwać firmę* [How to name the company]. <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00117#1> (dostęp: 25.11.2022).
- Breza, E. (1998). Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy) [Names of objects and institutions related to modern civilization (chrematonyms)]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 343–361). Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Dunaj, B., Mycałka, M. (2012). Kilka uwag o klasyfikacjach nazw własnych [A few remarks on the classification of proper names]. W: I. Łuc, M. Poglódek (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolicznych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Robertowi Mrózkowi* (s. 165–175). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Gałkowski, A. (2011). *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej* [Chrematonyms in the cultural-functional context]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gałkowski, A. (2012). Propozycje a rozstrzygnięcia terminologiczno-pojęciowe dotyczące chrematonimii [Proposals and terminological and conceptual decisions regarding chrematonymy]. W: I. Łuc, M. Poglódek (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Robertowi Mrózkowi* (s. 187–200). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gałkowski, A. (2017). Chrematonimia w kulturze współczesnej [Chrematonymy in contemporary culture]. *Onomastica*, 61, 55–71. <http://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.4>
- Gałkowski, A. (2022). Markonimy jako operatory taksonomiczne w terminologii (chremat)onomastycznej [Markonyms as taxonomic operators in (chremat)onomastic terminology]. *Onomastica*, 66, 299–311. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.20>
- Jadaniowska, K. (2014). Czy nazwy firm są chrematonimami? [Are names of firms chrematonyms?]. *Onomastica*, 58, 321–330.
- Kosyl, C. (2001). Chrematonimy [Chrematonyms]. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (s. 447–452). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Przybylska, R. (1992). O współczesnych nazwach firm [On contemporary company names]. *Język Polski*, 72(2–3), 138–150.
- Puda-Błokesz, M. (2020a). Miejsce i funkcja mitologizmów w strukturze chrematonimów funeralnych [The place and function of mythology-related vocabulary in the structure of funeral chrematonyms]. W: M. Puda-Błokesz, M. Ryszka-Kurczab (red.), *Dziedzictwo antyczne i biblijne dziś* (s. 119–132). Kraków: Collegium Columbinum.
- Puda-Błokesz, M. (2020b). Odwołania mitologiczne w polskiej chrematonimii funeralnej — rekonasans [Mythological references in Polish funeral chrematonymy — a reconnaissance]. *Język Polski*, 100(1), 78–91. <https://doi.org/10.31286/JP.100.1.6>
- Puda-Błokesz, M. (2020c). Hades nie zawsze funeralny — szkic o fortunności nazw podmiotów gospodarczych [Hades not always funeral — a short note on the auspicious names of business entities]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 15, 179–196. <https://doi.org/10.24917/20831765.15.15>
- Puda-Błokesz, M. (2021). *Dziedzictwo mitologii starożytnych w polskiej chrematonimii funeralnej* [The legacy of ancient mythologies in Polish funeral chrematonymy]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Puda-Błokesz, M. (2022). Popularne mitologizmy grecko-rzymskie jako firmonimy identyfikujące profil działalności przedsiębiorstwa [Popular Graeco-Roman mythology-based expressions as company names that identify a business profile]. *Prace Językoznawcze*, 24(1), 219–234. <https://doi.org/10.31648/pj.7609>
- Rzetelska-Feleszko, E. (2000). Nazwy firm — chaos czy system? [Company names — chaos or system?]. W: M. Czachorowska, Ł. Szewczyk (red.), *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze* (s. 99–112). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2006). *W świecie nazw własnych* [In the world of proper names]. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Siwiec, A. (2012a). *Nazwy własne obiektów handlowo-usługowych w przestrzeni miasta* [Proper names of companies in the city space]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Siwiec, A. (2012b). Klasyfikacja onomastyczna i jej podstawy terminologiczne na przykładzie nazw obiektów handlowych [Onomastic classification and its terminological bases on the example of names of commercial objects]. W: I. Łuc, M. Poglódek (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Robertowi Mrózkowi* (s. 325–336). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Świtała-Cheda, M. (2011). W sprawie terminologii nazw firm i ich miejsca w chrematonimii [On the terminology of company names and their place in chrematonymy]. W: M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności* (s. 469–475). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Świtała-Cheda, M. (2013). Nazwy firm jako przedmiot językoznawczych opracowań naukowych [The names of companies as an object of scientific linguistic]. *Conversatoria Linguistica*, 7, 165–181. <https://www.czasopisma.uph.edu.pl/conversatorialinguistica/article/view/1079>
- Walczak, B. (2000). Nazwy firmowe: *propria* czy *appellativa*? [Company names: *propria* or *appellativa*?]. W: M. Czachorowska, Ł.M. Szewczyk (red.), *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze* (s. 113–122). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- WSJP = Żmigrodzki, P. (red.). (b.d.). *Wielki słownik języka polskiego PAN* [The great dictionary of the Polish language]. <https://wsjp.pl>

SUMMARY

THE STUDY OF COMPANY NAMES IN COMMUNICATION — RESEARCH PROBLEMS

The main aim of the article is to critically review and discuss selected research problems concerning the study of company names. First, the emphasis is placed both on the challenges in their (chremat)-onomastic classification and on some attempts at their classification in the field of chrematonymy. Next, some characteristic features of company names, such as multi-discursivity, compoundedness, variantivity, formal and semantic diversity, are discussed. These features are not only determined by legal, marketing and communicative factors, but also as by the specific context of their referents, i.e. the dynamic and ever-evolving paralinguistic domain in which those companies operate. Those and other factors, mostly related to the unique and heterogeneous nature of the analysed material, pose a great challenge in terms of their sufficient data collection, adequate classification, proper description, and many more. The presented material has been illustrated by the examples of company names with mythological tropes. The paper offers an insight into the discussed material from the onomastic and chrematonomastic perspectives.

Keywords: company names, chrematonymy, onomastics, research problems

A *BEEMER*, *QUEEN ELIZABETH*, AND *THE STEAMING ELEPHANT* — A COMPREHENSIVE OVERVIEW OF VEHICLE NAMES IN ONOMASTICS

Keywords: ergonym, brand name, car name, ship name, aircraft name, railway name

1. INTRODUCTION

The names of vehicles are all around us: a *Jumbo Jet* flies over us, we board *MSC Grandiosa* for a cruise around the Mediterranean, and we can see a *Trabi*, a *Beemer*, and a *Rangie* standing alongside one another at a classic car meet. Car owners may also give their car an individual name, like *Eleanor*.

The above-mentioned vehicle names are the names of different kinds of vehicles (car, aircraft, ship), but they also differ in another way from each other: *Jumbo Jet*, *Trabi*, *Beemer*, and *Rangie* are the names of a class of vehicles while *MSC Grandiosa* and *Eleanor* are the names of individual vehicles. Vehicle names thus denote either an individual vehicle or a class of vehicles.

Although vehicle names exist in large numbers and are well documented and easily accessible in some vehicle categories (e.g., for ship names see Lloyd's Register, n.d.), surprisingly little research has addressed this name category (Nübling et al., 2012). Moreover, they are not even mentioned — or at least in any detail — in some of the fundamental works of onomastics: although some names in the category have been analyzed in various papers, the literature lacks an extensive overview of these names. Vehicle names, therefore, are to be seen as an as yet under researched area in onomastics.

Vehicle names are recognized by most onomastic overviews and scholars — explicitly or implicitly — as a unique name category. The International Council of Onomastics Sciences (ICOS) mentions vehicle names in its terminological

list — to be more precise, ship names — but it does not categorize them explicitly under an existing onomastic term. From the ICOS categories, vehicle names best fit, however, into the category ergonyms. Ergonyms are defined as: “ergonym — name of a product or a brand; NOTE: The term chrematonym in some languages is used in this sense, but can also have a broader meaning (i.a. proper names of social events, institutions, organisations...)” (ICOS Terminology Group, n.d., p. 2). Names of vehicles are also seen as ergonyms (Ergonyme / Objektnamen) in the work by Nübling et al. (2012). This book shows that various names of vehicles, like automobile names, train names, ship names, and airplane names, fall into the category of vehicle names.

Koß (2002) does not mention vehicle names in his book, while Van Langendonck (2007, p. 220) puts vehicle names (together with the names of buildings) into the category “prototypical proper names”, without elaborating further on the category. In the edited volume of Hough (2016), several subcategories of vehicle names are discussed; the term vehicle name itself is, however, not mentioned as a category of names.

Both Šrámek (1996a) and Knappová (1996) see vehicle names as part of the higher category of chrematonyms.

Šrámek (1996a) puts train names clearly into the chrematonyms category, showing that some chrematonyms name single objects (like the IC train *Mozart*) while others name a group of objects (e.g., brand names like *Audi*). This is in accordance with above mentioned individual vehicle names and class vehicle names: as we have shown, a vehicle name can be a name of an individual vehicle (*The Rocket*), or it can be the name of a series of practically identical vehicles (*Volkswagen Golf IV*) cf. ‘Einzelobjekte’ and ‘Mengenobjekte’ (Šrámek 1996b, p. 381).

Knappová (1996, p. 1567) similarly sees vehicle names as chrematonyms; more precisely, as a subcategory of “proper names of results of social activity”. According to her, in chrematonyms, both linguistic (like genus etc.) and extra-linguistic (like inventor) pieces of information or characteristics of the named object (e.g., *Tesla Roadster*) are included (see in detail Knappová 1996).

Zelinsky (2002, p. 257) does not use the term chrematonyms: he puts vehicle names into the category “Artifacts” and provides a possible categorization of these names:

Vehicles

1. Ships and boats
2. Trains
 - a. Named railway cars
3. Aircraft
4. Space craft

5. Individual automotive vehicles
 - a. Automobiles; vanity plates
 - b. Buses
 - c. Trucks
 - d. Motorcycles

Kovács (2021) considers vehicle names as a category of ergonyms (object names) and creates a taxonomy of vehicle names similar to Zelinsky.

Vehicle names are thus part of the name category ‘names of artifacts’/‘ergonym’/‘chrematonym’, depending on the author and the terminology used in the given country. Although — as we will show — research on vehicle names is carried out, it is done mainly from one particular viewpoint or on one given vehicle name category; thus, these papers do not provide a broader, comparative overview of these names of this name category.

The present paper contributes to closing this research gap. We will argue that vehicle names can be created both officially and unofficially, and we will show why various different names can name the same vehicle.

In the first step of the review, an overview of the literature on vehicle names according to vehicle categories — like ship names — is given. In the second step, in the discussion, a categorization and a name-giving and using matrix for vehicle names are provided, based on previous findings.

2. METHODS

In the first part of the paper, an overview of the literature on vehicle names is provided: papers from the journals *Names* (after 1950) and *Onoma* (after 1995) are discussed, together with vehicle name-related contributions of leading English and German books on onomastics (Eichler et al., 1996; Koß, 2002; Nübling et al., 2012; Hough, 2016). Most examples of vehicle names are drawn from the cited papers.

Two limitations of the overview must be mentioned, however. First, the review focuses only on German and English literature and leaves out other languages from the overview. It must be noted, however, that books on the topic have been published in some Nordic countries — they are, however, only accessible in Nordic languages (e.g., Schybergson, 2012; Seppälä, 2013; Johannessen, 2015).

Second, the overview only analyzes the names of civilian vehicles: the names of military vehicles are excluded from the current paper. The distinction between these two large categories (civilian vs. military vehicles) is necessary because different naming conventions and traditions apply to civilian and military vehicles. Moreover, the naming conventions of the two categories differ partly because of the different types and purposes of vehicles existing in these two categories.

In the overview, vehicle names are described according to vehicle categories. This approach is chosen because 1) naming conventions differ in various vehicle categories, and 2) most academic papers describe the naming conventions of only one vehicle category. Organized in this way, it is easier to summarize papers describing naming in one vehicle category and to see parallels between the naming strategies of different vehicle categories.

3. RESULTS. VEHICLE NAMES BY VEHICLE CATEGORY: AN OVERVIEW

Vehicle names can be categorized according to the type of vehicle they are naming (cf. Zelinsky, 2002). In this part of the paper, the naming characteristics of different types of vehicles are reviewed.

3.1. Ship and Boat Names

Ships and boats are both watercraft: ships are larger, ocean-going vessels, while boats are smaller ‘pleasure craft’ (Jones, 2016; Ashley, 1996b). Ships are obliged by maritime authorities to be named — from a specific size on — and they have to bear an abbreviation denoting the characteristics of the vessel, for example, the type of engine (*MS = Motor Ship*) (Nübling et al., 2012). Some ship names are well-known to the larger public, like *Santa Maria*, *Mayflower*, or *Titanic*.

Ships have been named since antiquity: Greeks and Vikings already named their ships (Nübling et al., 2012): in the shipyard of Piraeus (4th century B. C.) ships were given religious names (Jones, 2016). According to a listing, English ships before the middle of the 14th century had religious motivations in their names in almost all cases (Jones, 2016). Later, ships were often christened with the names of famous persons (anthroponyms; e.g., *Queen Elizabeth*), toponyms (*Savannah*) or with names consisting of abstract words (*Independence*). Ship naming patterns largely depend on the name-giving tradition of a given era and/or on the naming conventions of a shipping line or a given country (Kuba, 1996). In Germany in the late 20th century, for example, ships used toponyms, anthroponyms, mythological names, or names of animals and plants in their names, but fantasy names were also common (Horn, 1987 cited by Nübling et al., 2012).

Ships are often not unique, however: they can be identical — or very similar — to each other. In these cases, ships belong to a ship class. A ship class is named in a standard case after the first ship of the class, and the following ships are named alongside a given pattern containing, for example, the same morphemes: *MSC Seaside* and *MSC Seaview* both are ships of the *Seaside* class (cf. Kuba, 1996; Jones, 2016).

It is important to note that shipping lines often follow a given pattern to name their ships regardless of ship class: for example, *Evergreen Marine* — known from the news when one of its ships, *Ever Given* blocked the Suez Canal in early 2021 —, gives its ships the name prefix *Ever* (cf. Nübling et al., 2012).

Smaller ships like boats or yachts also have names (Ashley, 1996b). The names of these ships are often extravagant, and humorous and rely on wordplays (e.g., *Sail LaVie*, *Capitalist Tool*, *Aquadisiac*; Ashley, 1996b).

Although ship names show a large variety, all the names have to be conformable to (international) law and, in most cases, have to be unique (Kuba, 1996). New ships can inherit the names of old ones, partly to ensure continuity but also for marketing reasons: a known and proven name has both financial and sentimental value (Kuba, 1996).

3.2. Automotive Vehicle Names — Cars, Trucks, and Busses

In the case of cars and other automotive vehicles, we must distinguish between

- 1) brand names given by the manufacturer to a series of — virtually identical — types of vehicles;
- 2) unofficial — common nicknames given by society;
- 3) individual — owner-given — (nick)names of vehicles.

We analyze the latter names in this subchapter in more detail; other naming contexts will be discussed in Chapter 4 of the paper.

Car nicknames have existed since the early days: in the United States, they were subject to analysis and the topic of several papers in the journals *American Speech* and *Western Folklore* in the 1930s (cf. Kus, 1979). In 1952, Minton categorized truck names in the US, pointing out that the names frequently referred to the driver, to children, or to females.

Since naming cars seemed to fade out by the late 1950s, Brunvand (1962) tried to preserve these naming conventions and collected names of cars in the US. He noted that in the 1950s, the names of cars were written — hand painted — on the car itself; in the 1960s, however, these written names started to disappear (cf. Ashley, 1996a). The names frequently appearing in Brunvand's data were feminine names, colors, animal names, song titles, references to television shows, movies and comic strips, names alluding to the given name, hobby or occupation of the owner, or names describing car features.

Naming cars is (and was) not only common in the United States: Bágyi (2010) collected car nicknames in Hungary in the early 20th century. After categorizing the names, she showed that names are motivated by 1) the brand of the car; 2) the characters on the registration plate; 3) the appearance of the car; 4) other characteristics of the car; 5) special occasions connected to the car; 6) love of vehicles.

Names of cars or other vehicles are, in some cultures, more important than in others: in some countries in South America and Africa, it is common to give individual names to land vehicles (cf. Ashley, 1996a; Nübling et al., 2012). As a result, corpora of truck names from Mexico, Costa Rica, Panama, and Ecuador were collected and analyzed in the 1980s (Kus, 1994).

However, one South American country must be emphasized: Peru, where trucks traditionally have individual names written on them. These names were collected and analyzed extensively by James Kus (1979, 1994). Kus (1979) systematically collected truck names in Peru in 1977: he recorded the names and several observable characteristics — like the brand — of the truck itself. Comparing his data with previous research, Kus showed that over time, the numbers of some name types increased (e.g., religious names and men’s names like *Corazon de Jesús*, *San Pedro*, *Juan Carlos*), while others decreased (e.g., romantic names).

Kus (1994) continued his research and collected over 10,000 individual truck names in ten years. As a result of his data analysis, two naming dimensions emerged, divided into two subcategories each. One dimension is about the naming habits: it consists of the subcategories “traditional” (31%) and “contemporary” (14,7%) names. Traditional names consist of Native American names, religious names, names of male saints, and names of female saints and maxims, while contemporary ones are foreign names and company names. The other dimension of Kus describes the geographical characteristics of naming and he distinguishes between a “conservative” Peru (Andes and East of the Andes) and a “progressive” region (Lima, Libertad) (Kus, 1994, p. 241).

Due to the decade-long data collection period, Kus was able to show the changes in naming patterns: for example, names of male saints decreased, while company names and slogans as names increased. In addition, due to the longitudinal nature of the study, he was able to demonstrate that the truck names of a given truck may change over time, for example, caused by a change of ownership.

In a similar study, taxi names in South Africa were collected and categorized by Neethling (2005), who concluded that the names described the appearance of the car; described the owner; provided identification; conveyed positive values or showed a religious affiliation.

Please note that all these names are unofficial: they are given to the vehicle by their owner. Giving vehicles individual names has thus a cultural context: in some countries, it is common to accord an individual nickname to special kinds of vehicles.

3.3. Rail Transport Vehicle Names — Trains and Locomotives

The names of rail transport vehicles can be analyzed in at least two groups: on the one hand, there are the names of locomotives (e.g., *Rocket*); on the other, we may research the names of trains like *Orient Express* (Nübling et al., 2012).

Jones (2016) sees the background of naming locomotives as a continuation of the historical custom of naming horse-drawn (mail) coaches. The first locomotive names were created in the early 1800s in Britain and later in Germany, in both countries denoting various characteristics of locomotives like the novelty of the machines (*Experiment*), technology and mechanics (*Steaming Elephant*), strength (*Hercules*), speed (*Rocket*) or excellence (*Success*) (cf. Kuba, 1996; Weyers, 2008; Nübling et al., 2012; Coates, 2016). Most early locomotive names were metaphorical (Coates, 2016; Nübling et al., 2012).

Later naming practices for locomotives — at least in Great Britain — are described in detail by Coates (2016), showing that names could have a much broader source, like the names of racehorses (*Hyperion*). According to Nübling (et al., 2012) later German locomotive names are animal names (*Falke*) or names of geographical locations (*Elbe*, *Harz*) or famous people (*Schiller*). We must note, however, that most early locomotives were unique pieces: with technological advancement, mass production, and the large number of locomotives, however, individual names disappear, and alphanumerical codes are used instead to denote not a single locomotive but a class of identical or similar locomotives (Nübling et al., 2012).

The names of trains also underwent changes over time: for the first time, only the most prestigious trains had names (*Orient Express*) and these expressed exclusivity, speed, and comfort (Weyers, 2008; Nübling et al., 2012). The segment of these exclusive trains exists today, but train names are not exclusive to the luxury segment anymore: more and more trains bear names. These names are connected to the train's route, like cities or sights along the route (*Lüneburger Heide*, *Matterhorn*), although trains can have the names of famous people or planets (Nübling et al., 2012; in detail Weyers, 2008).

Nübling (et al., 2012) mention an interesting approach to train names from Austria from the early 2010s: train names were sponsored — a yearly amount was paid to name a train for a whole year. The sponsored names came from tourist locations or were the names of companies, universities, and organizations (*Erlebnisregion Tennengau*).

3.4. Aircraft Names

Since most aircraft are produced in large numbers, the names of aircraft types do not denote a single aircraft — apart from experimental airplanes —, but a series of nearly identical airplanes.

The names of aircraft exhibit considerable variety, depending on the manufacturing country, the manufacturer, or the aircraft size (cf. for an overview Kuba, 1996). Some names represent aircraft designers or design offices (*Boeing 737*), but designer names can also be abbreviated (*D = Douglas*). In addition, numbers can be added for different aircraft types produced by the same designer, e.g., *DC-3 = Douglas Commercial 3* (cf. Kuba, 1996). These official names of airplanes are

given by the manufacturer or the designer and may follow an existing pattern, cf. for the naming pattern of *Boeing* (Puzey, 2016).

It is possible, however, that an aircraft (better to say, a class of aircraft) can be known under many different names. For example, the famous *DC-3* is known — in the military — as *Dakota* (England), as *Skytrain* (the variant *C-47* in the US), as *Showa L2D* (licensed production in Japan), and even as *Lisunov Li-2* (licensed production in the former Soviet Union). These different names may exist because the same aircraft was licensed and produced in another country under a new name.

Small civilian airplanes also have names and these come from various semantic fields. Some patterns are, however, either recognizably connected to manufacturer naming traditions or across different manufacturers. e.g., the use of the morpheme *sky* in *Skylane*, *SkyCourier*, *SkyCoupe*, or mythological names (Kuba, 1996).

It is not only airplanes that may have names: a paper by Vinne (2007) describes the naming process of a *Goodyear* airship. Although the paper is focused on the naming process of the airship *Spirit of Innovation*, it also discusses historical names and the naming traditions of airships.

Airplanes may also have individual but official names. The German airline *Lufthansa* named her airplanes as early as in the 1920s, using bird names, animal names, and mythological names, e.g., *Nachtigall* (Nübling et al., 2012). Later, after World War II, individual *Lufthansa* airplanes were named after cities and destinations (*Berlin*). Likewise, in Austria and Switzerland, airplanes bear the individual names of sights, mountains, or cities like *Bern*, *Piz Buin* (Nübling et al., 2012).

3.5. Names of Spacecraft

An early contribution to spacecraft names was provided by Minton (1958), who described how the name of the first satellite — *Sputnik* — and its nickname-like derivatives (e.g., *Whatnik*, *Spacenic*, and for the failed American satellite launch attempts *Goofnik* or *Kaputnik*) resonated in Western newspapers.

In the early years of the space age, names connected to spacecraft were the topic of another study: Pearce (1962) describes various naming strategies in the early 1960s, analyzing the names of — both scientific and military — aerial objects such as rockets and spacecraft. Rockets had names in the setting of exploration (*Marco Polo*), animal names (*Kingfisher*), or humorous names (*Snooper*). Early satellite names bear a name connected to discovery (*Explorer*) or mythology (*Samos*), but there was no clear naming pattern discoverable. It must be noted that the use of these satellites was partly in a military context. Pearce emphasizes that at that time, “the Age of Greece has returned to rule the space” (Pearce, 1962, p. 9).

We must note, however, that the analysis of Pearce was written when space flights were first beginning — thus the described naming strategies are correct

for that time period. Using his categories today, however, would have its limitations, partly due to the technological advancement — and the new categories of spacecraft — of the last 60 years.

Naming traditions for spaceships can be extended to science fiction: fictional spaceships can also bear names like the *USS Enterprise* of *Star Trek* (for an overview, cf. Krueger, 1966).

3.6. Other Names Connected to Vehicles

Names for other kinds of vehicles, like motorcycles, bicycles, and scooters, exist (e.g., for motorcycles see Richard, 2023); however, there is no academic paper describing and analyzing these names which is known to the author.

Vehicle names can also be present on the registration plates of vehicles. Neethling (2007) analyzed the personalized registration plates in part of South Africa (Western Cape). Most plates refer to the owner's or their family's identity, describe the car's characteristics (e.g., color, brand), the business or lifestyle of the car owner, or are connected to religion.

4. DISCUSSION

As we have seen, some names discussed in the onomastic literature are the names of individual vehicles, while others denote a class of vehicles. Moreover, some names are official, and some are unofficial. To create order, we need to look more closely at some aspects of names: first, we must distinguish the class names of vehicles from those of individual vehicles. We also have to consider the use of vehicle names: Is it an official or unofficial name, and when it is unofficial, is it just used by some individuals or a larger group of people?

It is essential, therefore, to highlight the fact that vehicle names can be described from various viewpoints. These different viewpoints of name-giving and name-using are responsible for the fact that the same vehicle can bear several names. To give an example of this, an iconic French car was the *Citroën 2CV* (official brand name), but it also had nicknames, like *Tin Snail* in English-speaking countries or *Ente* ('duck') in German-speaking countries ("Citroën 2CV", 2023). An example of the car may be called by a family as *Family Duck*.

In the following sections, these different viewpoints of vehicle names are described to show how they are related to each other.

4.1. Official Names

Some of the names and examples mentioned earlier are official names. Official names are names used in an official context: these names are registered (may

even be legally protected), and they appear on an official document or in official communications (cf. Kovács, 2021).

4.1.1. Brand Names

Brand names, together with company names and product names, fall into the category of commercial names (Sjöblom, 2016). Commercial names are connected to advertising and play an important role in it: they aim at influencing consumer decisions (Sjöblom, 2016; cf. Sjöblom, 2021).

A brand name can be defined as “a widely known, financially valuable name which includes an image of the surplus value offered by the product” (Sjöblom, 2014, p. 94). Brand names can be regarded as the most valuable assets of companies (cf. Kohli et al., 2001). On the one hand, the goal of brand names is to differentiate a product from other, similar products of a product category (Kovács, 2019), on the other hand, brand names are created to promote and facilitate selling products (cf. Keller, 2013).

Brand names are created with various linguistic devices where the creation process is conscious: the process considers — in an ideal case — the meaning, pronunciation, positive and possible negative associations of the proposed name (cf. Praninskas, 1968; Rivkin & Sutherland, 2004; Ronneberger-Sibold, 2004; Kircher, 2019). Furthermore, by creating brand names, legal aspects also play an essential role (cf. Shuy, 2002; Teutsch, 2007).

It is necessary to separate vehicle names from brand names. Brand names are the official names of the vehicle and are created (and owned) by a company, usually by the manufacturer and/or the brand owner (Kovács, 2021). Brand names of vehicles are, for example, *Ford F150*, *Ford Bronco*, or *GMC Yukon*. In the case of car brand names, they consist of two parts: the company name followed by the model name, since *Ford* and *GMC* can be considered both: they are company names, but at the same time, they are also brand names (cf. Van Langendonck, 2007). (To avoid confusion, we will understand under car brand name any official part of or combination of these names.)

Under the umbrella of vehicle names, Kuba (1996) understands the brand and model (type) name of a given car, like *the Fiat Berlinetta*. On the other hand, Nübling (et al., 2012) see car brand names as brand names (Koß, 1996; Platen, 1997; Rivkin–Sutherland, 2004): they use the term, however, only for the official, and in most cases protected brand name of the car. Nübling (et al., 2012) use the term vehicle name for the individual names of cars or trucks. In the case of cars, we see that the terms brand names and vehicle names may overlap: *Citroën 2CV* is a vehicle name and a brand name simultaneously (cf. Nübling et al., 2012, also for the different uses of brand names Van Langendonck, 2007).

The brand names of vehicles have been subject to research: Piller (1999), for example, analyzed over 1000 car brand names in the US in a time period of 100 years (from the 1890s to the 1990s). She analyzed the names in a cognitive-semantic framework and highlighted that American automobile brand names are created by using “metonymy, metaphor, iconicity, and descriptive designation” (Piller, 1999, p. 89), showing that different naming strategies were applied in different time periods to create car brand names. In addition, she notes that the names may vary according to the register they are used in. She identifies the following different registers: “product information”, “maintenance information”, “background reports”, “advertisements” and “car brand names on the car”. According to the register in which the car name is being used, the constituents of the name may differ, for example, by adding the year of the production or the body type of the car to the brand name.

4.1.2. Vehicle Class Names vs. Individual Vehicle Names

It should be noted that the official names are class names in most cases; that is, they do not denote one given vehicle but a series of virtually identical vehicles (cf. Kovács, 2021). Brand names fall clearly into this category: they do not denote one example of a car but a large number of cars sharing the same characteristics; the *Ford F150* is not the name of an individual car.

In some cases, however, official names for individual vehicles exist, too. Individual official names for vehicles are common in some vehicle categories (ships, trains, spacecraft), but in others, like automobiles, uncommon. For example, the vehicle called *MS Splendida* denotes one individual example of a vehicle bearing an individual name. Ship names are also painted on the hull and are part of the ship’s official papers.

As mentioned above, ships may have class names. Ships of a ship class are practically identical vehicles. The name of the ship class is, in most cases, the name of the first ship in the given class; and each example of the ship class has her own individual name. For example, the *Freedom* class cruise ships of Royal Caribbean bear the names *Freedom of the Seas* (first ship of the class), *Liberty of the Seas*, and *Independence of the Seas*.

4.2. Unofficial Names

Vehicles may also be named, however, unofficially (cf. Kovács, 2021). In this case, the name is used only in unofficial contexts (the name is not part of the official documents of the vehicle). Unofficial names of vehicles can emerge in two ways.

One way is the emergence of a community nickname used by a wider public (by society). An example of these names are unofficial car (brand) nicknames. These names go back to the first mass-produced car, the *Ford Model T*, since the car was often called *Tin Lizzie*; but it was also known by many different, less appealing nicknames (Botkin, 1930). This name, however, was not the name of a unique exemplar of the car — it was the nickname of the *Ford Model T* itself. These names first emerged in a small group and then spread across larger groups to be used, for example, by fans, enthusiasts, or the wider public. Such names are *Tin Snail* for the *Citroën 2CV*, *Beemer* for the brand *BMW* or *Tin Lizzy* for the *Ford Model T*.

Individual unofficial names of unique vehicles may also exist: the possession and the frequent use of a vehicle can cause an emotional attachment to the vehicle and which is often represented in an individual name given by the owner/user of the vehicle. However, these names are not widely known: only the vehicle users (together with the close family) use the name for the given vehicle.

4.3. Vehicle Names: An Attempt at a Synthesis

Some vehicle names are official while others are unofficial, with some used by a whole society and others by just a small number of people. Some vehicle names are given for an individual vehicle while others denote a class of vehicles. In the following sections, we synthesize all of the above-mentioned viewpoints on vehicle names and naming, also highlighting potential directions for future research.

4.3.1. Definition

As we have seen, vehicle names are categorized by some authors as brand names (cf. Kuba, 1996). Therefore, to avoid confusion, as a first step, it would be necessary for onomastic theory to define the notion of vehicle name.

When the notion of vehicle name is defined broadly — for example, “any name a vehicle can possess in any context” — commercial names, especially brand names, and vehicle names necessary overlap. When we define vehicle names in a narrow context — for example, “the name of a unique vehicle” — brand names and vehicle names do not overlap; we may lose, however, names for a class of vehicles because they are not names of an individual vehicle (cf. Kuba, 1996; Nübling et al., 2012).

Similarly, if we decide to define vehicle names as official names, we have to bear in mind that some vehicle names — like the individual nicknames of cars — will not be considered vehicle names. When we try to define vehicle names as unofficial names, we could lose the context of commercial names and brand names and also perhaps whole vehicle categories — for example, ships — because not all ships necessarily have an unofficial name.

Considering all of the above-mentioned controversies and in order to remain in the tradition of previous onomastic work, the author would opt for a broader definition. A possible definition for vehicle names is thus the following: a vehicle name is a name used for a unique vehicle or a class of vehicles in an official or unofficial context.

By defining vehicle names as a broad class, there is necessarily an overlap to commercial names, especially brand names. The overlap is, however, inevitable: vehicle brand names are, on the one hand — in an economic/marketing context — brand names; on the other hand, they are official names of vehicles defined by the brand owner. In this regard, the viewpoint is different: the term brand name is used and considered in a marketing context; thus, it is a name used in economy.

4.3.2. A Taxonomy of Vehicle Names

The next question concerns which names can be considered vehicle names. Below, a taxonomy for vehicle names is provided, partly based on that of Zelinsky (2002) and the Hungarian taxonomy of Kovács (2021). It must be noted that the taxonomy may be extended further in every category by dividing, for example, ship types.

Names connected to private and public vehicles

1. Automotive vehicle names
 1. Automobile names — *Eleanor, Bully, Ford Escort*
 2. Bus names — for example, in Jamaica: *Lion*
 3. Truck names — *Volvo Actros*
 4. Motorcycle names — *Ducati Hypermotard*
 5. Other automotive vehicle names — *Bagger 288* (excavator)
2. Rail transport vehicle names
 1. Train names
 - 1.1. Engine names — *Rocket, Flying Scotsman*
 - 1.2. Train names — *Orient Express*
 2. Tram names — *Robin Hood*
 3. Other rail transport vehicle names — *Galloping Goose* (railcar)
3. Ship and boat names
 1. Ship names — *Cutty Sark, Titanic, The Mayflower*
 2. Boat names — *Unsinkable, Ship Happens*
 3. Submarine names — *Trieste, Deepsea Challenger*
 4. Other ship names — *R/P FLIP* (floating research platform)
4. Aircraft names
 1. Airplane names — *Jumbo Jet, Spirit of St. Louis*
 2. Helicopter names — *Ecureuil*

3. Airship names — *Zeppelin*
4. Other aerial transport vehicle names — *Terrafugia Transition* (flying car)
5. Spacecraft names
 1. Spaceship names — *Enterprise, Space X*
 2. Names of probes — *Pioneer, Voyager*
 3. Names of satellites — *Astra, Thor*
 4. Other spacecraft names — *Mir* (space station)
6. Other vehicle names — *Cannondale* (bicycle)
7. Other names connected to private and public transportation vehicles
 1. Radio call signs
 2. Names on plates

4.3.3. Official and Unofficial Name-giving

Vehicle names can be categorized and analyzed in connection to the process of name-giving: as we have seen, vehicles can be given names both officially and unofficially (cf. Kovács, 2021). Both naming processes are important: partly, the parallel existence of official and unofficial names explains why a vehicle can possess two different names at the same time. Both official and unofficial names can denote a class of vehicles and individual vehicles (Figure 1).

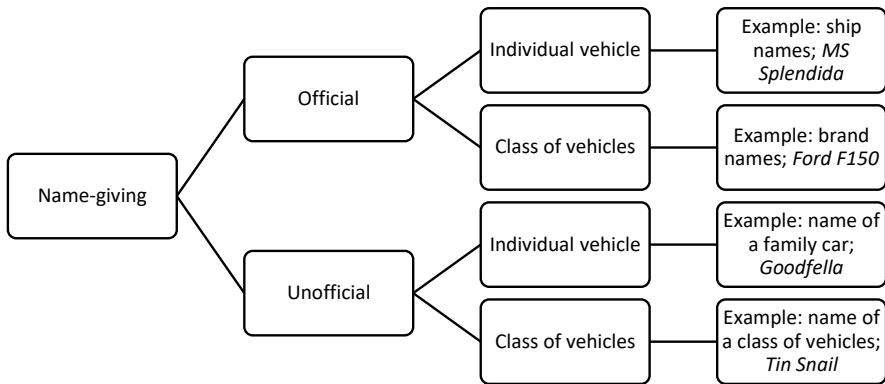

Figure 1. Name-giving process for vehicle names

Official names also imply that regulations for these names exist. Some regulations are legal (e.g., legal aspects of brand names), while others are written or unwritten rules and traditions in a company (e.g., car names are from a given semantic field, like *Volkswagen Bora, Scirocco, Passat*).

Official name-giving can account for different names for the same (class of) vehicles in another way: a vehicle with the same characteristics may have different official names in different countries, as we have seen in the case of *DC3*. Another example is the 1970s car *Fiat 124*, which was manufactured in Spain under the name *Seat 124*, as *Tofaş Murat 124* in Turkey, and in the former USSR as the *Zhiguli VAZ-2101*; which was again sold on Russian export markets — like in Hungary — under the name *Lada 1200*. Nevertheless, all of the mentioned vehicles are virtually identical: the different names are due to the different manufacturers.

An essential fact for vehicle names is — as also seen in the examples throughout the paper — that vehicle names are often existing proper names, which are used to name a vehicle. In these cases, vehicle names seem to inherit and/or bear some characteristics and/or be connected to the meaning of the proper names.

Based on some examples, we show in the following sections, how proper names are used to name vehicles. A brand name can bear the name of the founder (*Ford*, *Opel*) or the name of a famous person (*Tesla*; for a more detailed overview, see Kovács, 2019). An airplane name can be connected to the designer/founder/company name (*Boeing*, *Antonov*, *Airbus*). Ship names can bear the names of famous persons (*Queen Elizabeth*) or toponyms (*Badacsony*, *Tihany*). Ship names are often chosen to honor other ships (e.g., *Queen Elisabeth II*). Another example is the first nuclear-powered merchant ship *NS Savannah* (NS=Nuclear Ship), which received her name from the *SS Savannah* (SS=Steamship), the first steamship to cross the Atlantic; and again, *SS Savannah* received her name from the city of Savannah, a city located in Georgia, on the Atlantic coast of the US. In the case of individual car names, the names often are the names of family members, or — with bus names in South America — the names of saints. Trains names are often connected to the routes — sight, cities, geographical locations — they use: for example, InterCity trains in Hungary bear names like *Dráva*, *Mura* (river names) or *Arrabona*, *Savaria*, *Scarbantia* (Latin names of cities in western Hungary).

Vehicle names not connected to proper names are found in a more significant number in brand names denoting car types (e.g., *Silver Shadow*, *ID.5*) or in the names of ships and boats (*Allure of the Seas*, *MSC Sinfonia*).

4.3.4. Using a Name

The last important question is where the name of the vehicle is used (Figure 2). Vehicle names can be used in an official setting: these names appear in official documents, for example, in a Certification of Registry in the case of ships. The other possibility is that the name is used in unofficial settings: the name can be used by an individual or a smaller or larger group of individuals. For example, a family may use for a *BMW* the name *Speedy*. However, for a larger group of society, *BMW*-s are known by the nickname *Beemer*.

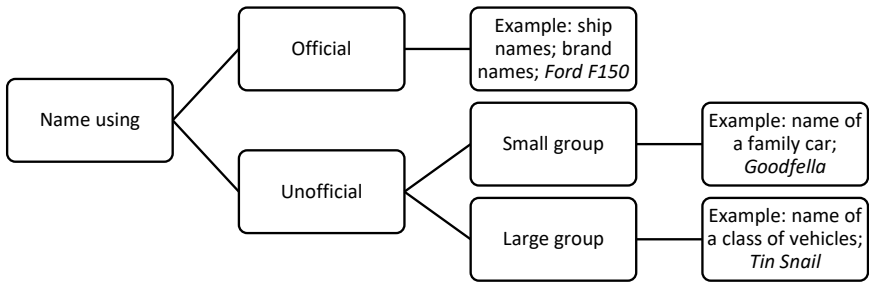

Figure 2. Using vehicle names

Again, these different name-using settings can be responsible for different names of the same vehicle because an unofficial name may be added to the official name. Table 1 summarizes the above-mentioned peculiarities of vehicle names and provides some examples of different names (cf. also Kovács, 2021).

Table 1. Examples of vehicle names

Name-giving	Name using	Examples	Example: Citroën 2CV	Example: M61 locomotives (Hungary)
Official names for a class of vehicles	Official use	<i>Ford Focus</i> ; <i>Shinkansen 100 series</i>	Citroën 2CV	<i>MÁV M61 series</i> (Official name in the Hungarian State Railways)
Official names for individual vehicles	Official use	<i>Oasis of the Seas</i> ; <i>Maersk Houston</i>	–	–
Unofficial names for a class of vehicles	Unofficial use by a group	<i>Range</i> (for Range Rover); <i>Bug</i> (for a Volkswagen Beetle)	–	<i>Nohab</i> (series nickname from the name of the producing company <i>Nydqvist och Holm AB</i>)
Unofficial names for individual vehicles	Unofficial use by a larger group	<i>Herbie</i> (for a Volkswagen Beetle); <i>Eleanor</i> (for a Ford Mustang)	Tin Snail	<i>Király</i> (Hungarian for ‘king’; for the vehicle M61 010)
	Unofficial use by an individual or a small group	<i>Rusty</i> (family name of a car), <i>Blacky</i> (family name of a car)	Family Duck	–

The above synthesis also provides opportunities for further research on vehicle names. In the following section, we list some suggestions for research on vehicle names: analyzing names in a given vehicle category (synchronic approach); showing changes of names in a period of time in a given vehicle category (diachronic approach); exploring similarities and differences between names in different vehicle categories; name-giving patterns for individual cars in various countries; brand name giving patterns of vehicles; semantic fields for brand names for certain types of vehicles; the connections between brand names and unofficial brand nicknames for car brands/models; the spreading of unofficial names in communities; naming strategies for new types of vehicles; the use of proper as vehicle names, etc.

5. CONCLUSION

The paper attempted to synthesize onomastic research on vehicle names, intending to make these names more accessible for future onomastic research.

In the first step, vehicle names were described according to various vehicle categories. It was shown that although the names of various vehicle categories — for example, the names of ships — have been analyzed and described during the last decades, it was also pointed out that onomastic research lacks a comprehensive overview of this name category and that some vehicle categories — like bicycles and motorcycles — seem entirely left out of onomastic research.

In the discussion part, the paper argued that vehicle names can be created officially and unofficially, and that the same vehicle can bear different names at the same time. As the paper has shown, official and unofficial names and name-using patterns — names used by smaller or larger groups — are responsible for the multiple names of the same vehicle.

In addition to providing an overview, we hope that the paper will serve to place the names of vehicles increasingly at the heart of onomastic endeavors.

REFERENCES

- Ashley, L. R. N. (1996a). Names of Apparatus. In E. Eichler et al. (Eds.), *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1572–1574). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Ashley, L. R. N. (1996b). Humorous Names of US Pleasure Craft. In E. Eichler et al. (Eds.), *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1582–1583). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Bágyi, B. (2010). Bababilikék bébibálna és kockabogár, avagy az autonevekről [Bababilikék bébibálna ('babypotblue babywhale') and Kockabogár ('cubebeetle'), or on names for cars]. *Névtani Értesítő*, 32, 127–141. <http://hdl.handle.net/10831/6645>
- Botkin, B. A. (1930). The Lore of the Lizzie Label. *American Speech*, 6(2), 81. <https://doi.org/10.2307/452470>

- Brunvand, J. H. (1962). A Note on Names for Cars. *Names*, 10(4), 279–284. <https://doi.org/10.1179/nam.1962.10.4.279>
- Citroën 2CV. (2023, April 7). In *Autopedia*. https://automobile.fandom.com/wiki/Citroën_2CV?oldid=141752
- Coates, R. (2016). Railway Locomotive Names and Train Names. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 645–654). Oxford: Oxford University Press.
- Eichler, E. et al. (Eds.). (1996). *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Hough, C. (Ed.). (2016). *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press.
- ICOS Terminology Group. (n.d.). *List of Key Onomastic Terms*. Retrieved November 11, 2021, from <https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf>
- Johannessen, O. J. (2015). Innovasjon i navnemønstre til sjøs og i luften [Innovation in naming patterns at sea and in the air]. In E. Aldrin (Ed.), *Innovationer i namn og namnmønstre* (NORNA-rapporter, 92) (pp. 114–134). Uppsala: NORNA-förlaget.
- Jones, M. (2016). Ship Names. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 655–660). Oxford: Oxford University Press.
- Keller, K. L. (2013). *Strategic Brand Management*. Harlow: Pearson.
- Kircher, S. (2019). Die Entwicklung von Markennamen [The development of brand names]. In F.-R. Esch (Ed.), *Handbuch Markenführung* (pp. 605–622). Wiesbaden: Springer Gabler.
- Knappová, M. (1996). Namen von Sachen (Chrematonymie II) [Names of things (Chrematonyms II)]. In E. Eichler et al. (Eds.), *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1567–1572). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Kohli, C., LaBahn, D. W., & Thakor, M. (2001). Prozeß der Namensgebung [Process of naming]. In F.-R. Esch (Ed.) *Moderne Markenführung* (pp. 451–474). Wiesbaden: Gabler.
- Koß, G. (1996). Warennamen [Product names]. In E. Eichler et al. (Eds.), *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1642–1648). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Koß, G. (2002). *Namenforschung* [Name research]. Tübingen: Niemeyer.
- Kovács, L. (2019). *Márka és márkanév* [Brand and brand name]. Budapest: Tinta.
- Kovács, L. (2021). Kacsa, Csirkecomb, Ordító egér, Dórémi és társaik — közlekedési eszközök nevei és a nevek csoportosítási lehetőségei [Duck, Chicken Legs, Shouting Mouse, Dory and others — categorizing vehicle names]. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 21(2), 35–46. <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.2.003>
- Krueger, J. R. (1966). Names and Nomenclatures in Science-Fiction. *Names*, 14(4), 203–214. <https://doi.org/10.1179/nam.1966.14.4.203>
- Kuba, L. (1996). Namen von Fahrzeugen [Vehicle names]. In E. Eichler et al. (Eds.) *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1642–1648). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Kus, J. S. (1979). Peruvian Religious Truck Names. *Names*, 27(3), 179–187. <https://doi.org/10.1179/nam.1979.27.3.179>
- Kus, J. S. (1994). Changing Names on Peruvian Trucks. *Names*, 42(4), 235–268. <https://doi.org/10.1179/nam.1994.42.4.235>
- Lloyd's Register. (n.d.). LR ships in class. Retrieved November 11, 2021, from <https://www.lr.org/en/lrofships/>
- Minton, A. (1952). 'Joe's Here'. *American Speech*, 27(1), 32–35. <https://doi.org/10.2307/453364>
- Minton, A. (1958). Sputnik and Some of Its Offshootniks. *Names*, 6(2), 112–117. <https://doi.org/10.1179/nam.1958.6.2.112>
- Neethling, B. (2005). A minibus taxi by any other name, would it run as sweet? *Names*, 53(1), 3–19. <https://doi.org/10.1179/nam.2005.53.1-2.3>
- Neethling, B. (2007). Names, Registration Plates and Identity. *Names*, 55(4), 354–362. <https://doi.org/10.1179/nam.2007.55.4.354>

- Nübling, D. et al. (2012). *Namen. Eine Einführung in die Onomastik* [Names. An introduction to onomastics]. Tübingen: Narr.
- Pearce, T. M. (1962). The Names of Objects in Aerospace. *Names*, 10(1), 1–10. <https://doi.org/10.1179/nam.1962.10.1.1>
- Piller, I. (1999). Variation in Automobile Naming. *Names*, 47(2), 83–108. <https://doi.org/10.1179/nam.1999.47.2.83>
- Platen, C. (1997). „Ökonomie“: zur Produktnamen-Linguistik im Europäischen Binnenmarkt [“Econymy”: on product name linguistics in the European Single Market]. Tübingen: Niemeyer.
- Praninskas, J. (1968). *Trade name creation: processes and patterns*. The Hague–Paris: Mouton.
- Puzey, G. (2016). Aircraft Names. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 605–614). Oxford: Oxford University Press.
- Rivkin, S., & Sutherland, F. (2004). *The Making of a Name*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Richard, M. (2022, April 10). Get up to speed with our comprehensive dictionary of motorcycle slang. *The Manual*. <https://www.themanual.com/auto/motorcycle-slang-lingo-terms-terminology-dictionary/>
- Ronneberger-Sibold, E. (2004). Warennamen [Product names]. In A. Brendler & S. Brendler (Eds.), *Namenarten und ihre Erforschung: ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik* (pp. 557–603). Hamburg: Baar.
- Schybergson, A. (2012). *Adonis och Aallotar: Finländska fartygsnamn i historiskt perspektiv* [Adonis and Aallotar: Finnish ship names in historical perspective]. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet.
- Seppälä, J. (2013). *Kulkine.net: Tutkimus epävirallisista kulkineennimistä* [Study on informal means of transport]. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/43944>
- Shuy, R. (2002). *Linguistic battles in trademark disputes*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sjöblom, P. (2014). Commercial names and unestablished terminology. In *Names in daily life. Proceedings of the XXIV International Congress of Onomastic Sciences, Secció 1*. 92–98. <https://doi.org/10.2436/15.8040.01.12>
- Sjöblom, P. (2016). Commercial names. In C. Hough (Ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (pp. 453–465). Oxford: Oxford University Press.
- Sjöblom, P. (2021). Communicating with brand names in the sustainable Finnish fashion industry. *Onomastica*, 65, 255–270. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.15>
- Šrámek, R. (1996a). Namen von Sachen (Chrematonymie I) [Names of things]. In E. Eichler et al. (Eds.) *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 1562–1567). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Šrámek, R. (1996b). Eigennamen im Rahmen einer Kommunikations- und Handlungstheorie [Proper names in the context of a theory of communication and action]. In E. Eichler et al. (Eds.), *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres* (pp. 380–383). Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Teutsch, A. (2007). *Linguistische Aspekte der rechtlich basierten Markeneignung* [Linguistic aspects of legally based brand ownership]. Zürich: LIT.
- Van Langendonck, W. (2007). *Theory and typology of proper names*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Vinne, C. D. (2007). Naming the Goodyear Blimp: Corporate Iconography. *Names*, 55(4), 326–334. <https://doi.org/10.1179/nam.2007.55.4.326>
- Weyers, C. (2008). Namen europäischer Fernzüge: Ein Überblick (1950–1990) [Names of European long-distance trains: An overview]. *Onoma*, 43, 411–441. <https://doi.org/10.2143/ONO.43.0.2062464>
- Zelinsky, W. (2002). Slouching Toward a Theory of Names: A Tentative Taxonomic Fix. *Names*, 50(4), 243–262. <https://doi.org/10.1179/nam.2002.50.4.243>

SUMMARY

Although names of vehicles surround us in our everyday life, vehicle names are seldom subject to research in onomastic literature: in most cases, the research only describes the naming patterns of one vehicle category. This paper aims to review the notion 'vehicle names' in light of the onomastic literature to provide a comprehensive overview of the name category. The paper takes the literature review as its research method: vehicle name-related research in English and German onomastic literature is synthesized to show in which onomastic research contexts vehicle names appear. Based on the results of previous onomastic research, the paper argues that the notion of vehicle names should be defined broadly. It also shows that vehicle names can be considered from different viewpoints: it is possible to distinguish official and unofficial name-giving, but the setting in which the vehicle name is used is also important. The final part of the paper shows how these viewpoints interact with one another: The paper also provides a taxonomy of vehicle names and indicates future research directions for vehicle names.

BOŻENA HRYNKIEWICZ-ADAMSKICH
bhrynk@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0002-9589-841X
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań, Polska

ОДНООСНОВНЫЕ ОТАПЕЛЛЯТИВНЫЕ ДРЕВНЕРУССКИЕ АНТРОПОНИМЫ С ФОРМАНТОМ *-КО* (ВВОДНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ)

Ключевые слова: древнерусская антропонимия, одноосновные отапеллятивные антропонимы, аффиксальная деривация, суффикс *-ко*

1. ВВЕДЕНИЕ

Исконный источник традиционной славянской антропонимии составляла апеллятивная лексика. В славянских языках, так же как и в других индоевропейских языках, первоначально выступали сложные двусосновные имена¹ и одноосновные отапеллятивные имена (имена нарицательные, используемые в функции личных собственных имен). В классификациях славянских личных имен собственных, как правило, учитываются также сокращенные формы сложных двусосновных имен (Milewski, 1969, с. 10–11).

Степень изученности традиционной антропонимии начального древнего письменного периода отдельных славянских территорий неодинакова. Так, древнепольские сложные личные имена собственные и их дериваты были подвержены пристальной многоаспектной разработке уже в 70. и 80. годы XX века (Malec, 1971, 1977, 1978, 1982, 1998). В свою очередь, попытка реконструкции репертуара двусосновных личных имен и их дериватов,

¹ В 2021 г. была опубликована статья, посвященная праславянским двусоставным личным именам, реконструированным в труде „Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд” (вып. 1–42) под ред. О.Н. Трубачева (Толстая, 2021).

используемых восточными славянами, стала возможной и была предпринята лишь 25–30 лет спустя, а именно после выхода в свет в 2012 году „Словаря древнерусских личных имен XI–XIV веков” Мариана Вуйтовича (WójtS) на основании содержащихся в нем данных (Hrynkiewicz-Adamskich, 2020). Немало ценных замечаний об антропонимических композитах, употребляемых на Руси, высказал также Ян Сосновски (Sosnowski, 2012a). Что касается одноосновных древнепольских антропонимов, формально равных мотивирующим их нарицательным словам, то им посвящен труд Александры Чесликовой (Cieślíkowa, 1990). Стоит, однако, подчеркнуть, что в данной работе анализу подверглись только личные имена собственные без словообразовательных формантов по сравнению с апеллятивами, от которых они были произведены. Таким образом, разработка не охватила всех одноосновных деапеллятивных антропонимов, хотя, по первоначальному замыслу Чесликовой, исследование должно было содержать полное описание древнепольских личных имен данного типа. Правда, объект изучения в следующей монографии Чесликовой составляли древнепольские одноосновные отапеллятивные личные имена, образованные путем парадигматической деривации (Cieślíkowa, 1991), тем не менее, вопросы остальных структурных типов древнепольских отапеллятивных антропонимов, формально отличающихся от мотивирующих их нарицательных слов, затрагивались очень редко и до сих пор не получили всестороннего освещения. Замечания о древнерусских одноосновных деапеллятивных антропонимах (как формально тождественных мотивирующим их нарицательным словам, так и обладающих деривационными показателями) разбросаны по различным публикациям (Skulina, 1974; Wójt; Hrynkiewicz-Adamskich, 2006, 2007, 2010, 2012; Sosnowski, 2012b). На ограниченном материале были разработаны древнерусские отапеллятивные антропонимы, образованные путем парадигматической деривации (Hrynkiewicz-Adamskich, 2016).

Как следует из вышесказанного, в пристальном рассмотрении на почве древнепольского и древнерусского языков нуждается в основном аффиксальная деривация одноосновных деапеллятивных антропонимов.

В отношении древнерусского языка проведение широкомасштабных исследований в данной сфере вызывает затруднения по поводу недостатка документации таких форм в древнейших источниках. Данные словаря М. Вуйтовича показывают, что в восточнославянских памятниках письменности XI–XIV веков они засвидетельствованы крайне редко. Количество упоминаний дериватов от одноосновных отапеллятивных антропонимов незначительно увеличивается в более поздних текстах. Как кажется, скудость материала данного типа обусловлена в основном особой дистрибуцией

традиционных славянских дву- и одноосновных личных имен на восточнославянской территории. Как правило, первоначально сложные имена назывались княжескими и нарекались здесь исключительно представителям высшего социального сословия, главным образом членам правящей династии (Тур, с. 63). Стоит заметить, что в древнейших памятниках письменности двуосновные личные имена встречаются чаще, чем употребляемые простолюдинами одноосновные антропонимы. Это касается как полных форм композитов, так и их дериватов. Данный факт объясняется характером письменных источников ранней исторической эпохи древнерусского языка. Они представляют собой летописи, грамоты, другие официальные документы и т. п., в которых, как известно, упоминаются почти исключительно пользующиеся статусными сложными двуосновными именами (чаще всего их полными формами) представители привилегированного сословия древнерусского общества. Важно помнить, что введение и распространение письменности на восточнославянской территории было непосредственно связано с христианизацией Руси. Утверждению христианства на этих землях сопутствовало ослабление местной языческой культуры, компонентом которой являлись традиционные личные имена. Вследствие этого, языческие имена постепенно вытеснялись христианскими именами, даваемыми при крещении. Как кажется, данный фактор мог существенным образом высказаться на ограниченном развитии деривационных моделей выходящих из употребления славянских антропонимов.

В настоящей статье внимание будет сосредоточено на одноосновных отапеллятивных антропонимах с формантом *-ко*, засвидетельствованных в избранных текстах XV–XVII веков с территории восточнославянских земель (Mosk; Sol I; Sol II; TK I; TK II; TK III). Дополнительно по ономастическим разработкам других авторов будут приведены примеры употребления такого типа форм в более ранних источниках. В исследованных мною письменных памятниках дериваты от одноосновных деапеллятивных антропонимов с суффиксом *-ко* (праслав. *-ько*, *-ько*) представлены шире, чем дериваты с остальными суффиксами, в частности другими суффиксами с основным *-к-*: *-ка*, *-ак/-'ак*, *-ака/-'ака*, *-ок/-'ок*, *-ик*, *-ыка*. Из-за ограниченного объема настоящей статьи формы с названными антропоформантами будут описаны отдельно.

2. АНАЛИЗ АНТРОПОНИМНЫХ ЕДИНИЦ

Как известно, суффикс *-ко* (праслав. *-ько*, *-ько*) первоначально выступал в апеллятивных структурах. В славянских языках засвидетельствованы

многочисленные деминутивные нарицательные имена существительные среднего рода с суффиксами *-ько*, *-ько*, напр. *boltько* — уменьш. от *bolto* 'болото'; *ajько* — уменьш. от *aje* 'яйцо'; *br'ušько* — уменьш. от *br'ucho* 'брюхо', в них широко представлен также тип гипокористик на *-ко* (Sławski, 1994, с. 93). В ономастическом пространстве суффикс *-ко* приобрел новую функцию антропонимического форманта. От древнерусских сложных личных имен суффикс *-ко* образовывал дериваты как путем прогрессивной деривации (*Братонежско*, *Володимирко*, *Всеволодоко*, *Перенежско*, *Ратиславко*, *Хотеславко*), так и деривации дезинтеграционной (*Борько*, *Вышко*, *Вячко*, *Журко*, *Местко*, *Милко*, *Нежско*, *Путько*, *Радко*) (Hrynkiewicz-Adamskich, 2020, с. 135–136, 149).

Необходимо при этом иметь в виду то, что, по справедливому замечанию Славомира Гали, структура нарицательного деривата образуется в апеллятивном деривационном пространстве, в то время как структура имени собственного создается в пространстве проприальном или же в апеллятивно-проприальном (Gala, 1993, с. 77).

В связи с этим анализ гипокористик с суффиксом *-ко* от одноосновных отапеллятивных антропонимов будет проводиться здесь с учетом распределения на:

1. дериваты, созданные в проприальном деривационном пространстве, причем отдельно будут рассмотрены:

1.1. примеры параллельного употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и образованного на его базе деривата по отношению к одному и тому же лицу;

1.2. примеры употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и его деривата у разных носителей;

2. дериваты, созданные в апеллятивно-проприальном деривационном пространстве.

Гипокористики первого типа, несомненно, возникли в результате прогрессивной деривации (аффиксации) от исходных деапеллятивных антропонимов, что подтверждается документальными свидетельствами.

Формы второго типа являются более сложными для интерпретации. Они обладают показателями деривации, но выступают в исследуемых текстах самостоятельно, что вызывает определенные затруднения при установлении фактического характера деривационных процессов. Анализу подвергаются практически все зарегистрированные в исследованных нами памятниках письменности формы. Судя по их ограниченной представительности в текстах, можно полагать, что они образовывались нерегулярно и непоследовательно.

1. Дериваты с формантом *-ко* от древнерусских одноосновных отапеллятивных антропонимов, созданные в проприальном деривационном пространстве

1.1. Примеры параллельного употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и образованной на его базе гипокористики с формантом *-ко* в отношении одного и того же лица, непосредственно иллюстрирующие процесс деривации (15):

Вешнячко < *Вешняк* < *вешняк* 'скот весеннего приплода' (SRĀ, II, с. 133–134); диал. 'человек, занимающийся весенним морским промыслом', арх. (SRNG, IV, с. 226).

Ср. *Вешняк* Гридин (Mosk, 1553–1554) — *Вешнячко* Гридин (Mosk, 1561).

Ср. также *Вешняк*: Иван Костянтинов сын *Вешняк* (Sol, I, A62; 1533); Сергей Иванов сын *Вешняков* (ТК, III, с. 241; 1679).

См. *Вешняк*: Черънцовъ сынъ *Вешнякъ* (Тур, с. 141; ок. 1410); *Вешняк* Баландин (Wójt, s. 190; 1498) — *Вешнячко*: *Вешнячко* Ермолинъ (Тур, с. 141; 1605); *Вешнячко* Ивановъ (Тур, с. 141; 1614).

Говорко < *Говор* < *говор* 1. 'гам, крик; громкий говор'; 2. 'ропот, возмущение, недовольство' (SRĀ, IV, с. 52).

Ср. Ивану *Говору* D (Wójt, с. 214; ок. 1495–1499) — Иван *Говорко* (Wójt, с. 214; ок. 1495–1499).

См. *Говор*: Ивашко *Говоръ* (Тур, с. 164; 1664).

Горяинко < *Горяин* < *горяин*, образование с сингулятивно-экспрессивным суфф. *-ин* от *горяй* (Wójt, с. 102), ср. *Горяй* (Ves, с. 86), являющегося производным с суфф. *-ай* от др.-русск. *горьѣти* 'гореть (также о состоянии сильного возбуждения)' (Srezn, I, с. 561; SRĀ, IV, с. 85) или от диал. *горитьса* 'печалиться, горевать', тул., пенз., тамб., ворон. (SRNG, VII, с. 36). Возможна, однако, связь с диал. *горянин* 'житель материка, в отличие от жителя острова', арх. (Dal, I, с. 376); 'житель правого, горного берега Волги' (Vasm, I, с. 445).

Ср. *Горяин* Иванов (Mosk, 1553–1554) — Гуляико, *Горяинко*, Истомка Ивановы (Mosk, 1578).

Ср. также *Горяин*: Иван Иванов сын *Горяина* (Sol, I, A49; 1523–1524); Иван Иванов сын *Горяин* (Sol, I, A66; 1533–1534).

См. *Горяин*: Вахрушъ *Горяинъ* Гридинъ сынъ Чагина (Тур, с. 172; ок. 1490); *Горяинъ* Сидоровъ (Тур, с. 172; 1492); *Горяин* Григориевъ сын (Wójt, с. 194; ок. 1495–1501) — *Горяинко*: *Горяинко* Семеновъ (Тур, с. 173; 1542); *Горяинко* Ондреевъ сынъ Онохина (Тур, с. 173; 1616).

Друганко < *Друган* < *друган* 'второй налив пива или квасу, жидкая, расхожая бражка второго налива' (Dal, I, с. 495).

- Ср. *Друган* Силин (ТК, I, с. 39; 1634) — *Друганко* Силин (ТК, I, с. 138; 1635).
См. *Друган*: *Друганъ* Федоровъ сынъ Нѣнокочкой (Тур, с. 191; 1585) —
Друганко: *Друганко* Борисовъ (Тур, с. 191; 1605); *Друганко* Ивановъ (Тур,
с. 191; 1605); *Друганко* Мартемьяновъ (Тур, с. 191; 1613).
- Зычко* < *Зык* < *зык* 'резкий, громкий звук, крик, голос, шум' (SRĀ, VI, с. 71).
Ср. *Зык* Сорокин (Sol, II, A565; 1575) — *Зычко* (Sol, II, A565; 1575).
Ср. также *Зык*: ...у Петра *Зыкова* Васильева (ТК, III, с. 190; 1678); Петр
Яковлев *Зыков* (ТК, III, с. 203; 1678); Петр Макковеев *Зыковых* (ТК, III,
с. 291; 1680).
См. *Зык*: *Зыкъ* Мосѣвъ (Тур, с. 220; 1539); Онцыфорко *Зык* (Kûrš, с. 192;
1563); *Зык* Смертин (Kûrš, с. 192; 1573) — *Зычко*: *Зычко* (Ves, с. 125;
1551).
- Медведко* < *Медведь* < *медведь*, ср. совр. *медведь*, а также диал. 'деревян-
ная самодельная молотилка', костром., нижегор. (SRNG, XVIII, с. 66).
Ср. ...на Борисе на *Медведе* (Sol, II, A808; 1582) — Борис Федоров сын
Медведко (Sol, II, A817; 1582).
Ср. также *Медведь*: Еремей Карпов сын *Медведь* (Sol, I, A142; 1548);
Оброс *Медведев* (ТК, I, с. 270; 1636); Осип Лукин *Медведева* (ТК, I,
с. 224; 1636); Семену Лукоянову сыну *Медведеву* D (ТК, I, с. 269; 1636).
См. *Медведь*: *Медвъдь* (Wójt, с. 243; ок. 1484–1490); Кондратко *Медведь*
(Тур, с. 302; 1495) — *Медведко*: *Медвъедко* (Wójt, с. 243; 1502–1504);
Ходоръ *Медведко* (Тур, с. 302; 1552); Афонка Степанов сын *Медведко*
(Kûrš, с. 338; 1647).
- Молчанко* < *Молчан* < *молчан*, диал. 'молчаливый человек', арх., волог. (SRNG,
XVIII, с. 248); 'собака, которая кусается молча' (Dal, II, с. 343–344).
Однако не исключено, что *Молчан* — одноосновное имя в форме стра-
дательного причастия прошедшего времени (< пс. **tylčati* 'молчать').
Ср. *Молчан* Иванов сын Ворсин (Sol, I, A392; 1571) — *Молчанко* Иванов
Ворсина (Sol, I, A374; 1571).
Ср. также *Молчан*: ...на *Молчане* Леонтьеве (ТК, I, с. 104; 1634); Матфей
Молчанов (ТК, I, с. 133; 1634).
См. *Молчан*: Григорей *Молчян* (Wójt, с. 196; 1455–1457); Ивашко *Молчанъ*
(Тур, с. 310; 1495) — *Молчанко*: *Молчанко* Суворовъ (Тур, с. 310; 1591);
Молчанко Никоновъ (Тур, с. 310; 1605).
- Неклюдко* < *Неклюд* < *неклюд-*; основа засвидетельствована в *не(у)клюжсий*
'неуковырный, нескладный, нестройный; неловкий' (Dal, II, с. 521).
Ср. *Неклюд* Васильев, брат его Васька (Mosk, 1553–1554) — *Неклюдко*
Васильев, брат его Васька (Mosk, 1553–1554).
Ср. также *Неклюд*: Дмитрий Фалелиев *Неклюдовых* (ТК, III, с. 307; 1680).
См. *Неклюд*: *Неклюдъ* Федоровъ сынъ Шалимова (Тур, с. 326; 1495);
Неклюд попов сын Назарьев (Wójt, с. 251; 1498–1499); *Ньклюд*

Офонасьевъ сынъ (Wójt, с. 251; 1503–1504); *Неклюд* Яковлев сын Головина (Wójt, с. 251; 1517–1518) — *Неклюдко*: *Неклюдко* (Tur, с. 326; 1495); *Неклюдко* Васильевъ (Tur, с. 326; 1556).

Нечайко < *Нечай* < *нечай* 'сомнение, отчаяние' (SRĀ, XI, с. 347).

Ср. *Нечай* Петров сын Ковурова (Sol, II, A816; 1582) — *Нечайко* Коуров (Sol, II, A565; 1575).

Ср. также *Нечай*: ...у *Нечая* у Гладкого (Sol, I, A81; 1540–1541); ...у *Нечая* у Захарьина сына (Sol, I, A210; 1555–1556); ...у *Нечая* Дуракова (Sol, II, A449; 1572); *Нечай* Иванов (ТК, I, с. 140; 1633); *Нечай* Давыдов (ТК, I, с. 73; 1633) — *Нечайко*: *Нечайко* Ондреев (Sol, II, A847; 1582–1583); *Нечайко* Васильев (Sol, II, A847; 1582–1583); *Нечайко* Иванов (Mosk, 1596).

См. *Нечай*: *Нечай* (Tur, с. 333; 1495); *Нечая* Самоилов сынъ (Wójt, с. 252; ок. 1503–1504); *Нечай* Прокош Васильев сынъ Полагина (Wójt, с. 252; 1505–1506) — *Нечайко*: *Нечайко* Захаровъ (Tur, с. 334; 1536).

Поспелко < *Поспел* < *поспел*, deverбативное образование от *поспеть* 'угодить в пору; быть к сроку; не опоздать' (Dal, III, с. 340).

Ср. *Поспел* Кондратьев сын Шипина (Sol, I, A344; 1570) — *Поспелко* Кондратьев (Sol, I, A344; 1570).

Ср. также *Поспел*: *Поспел* Фирсов (ТК, I, с. 19; 1633); *Поспел* Белкин (ТК, I, с. 287; 1635); *Поспел* Мириловых (ТК, I, с. 263; 1636); *Поспел* Поздеев (ТК, I, с. 172; 1636); Шестак *Поспелов* (ТК, I, с. 87; 1633); Бажен *Поспелов* (ТК, I, с. 40; 1634); Яков *Поспелов* (ТК, I, с. 262; 1636) — *Поспелко*: *Поспелко* Ондреев сын Жукова (Sol, I, A31; 1517); *Поспелко* Парфенов (Sol, I, A213; 1556); *Поспелко* Иванов сын Попова (Sol, II, A847; 1582–1583); *Поспелко* Трофимов сын Меншей (Sol, I, A408; 1571); *Поспелко* Кузьмин (Mosk, 1596); *Поспелко* Степанов (Mosk, 1596).

См. *Поспел*: Олексѣи(!) *Поспѣл* Иванов сынъ Гнѣздова (Wójt, с. 172; 1503–1504); *Поспѣль* Лебедевъ (Tur, с. 374; 1526) — *Поспелко*: *Поспѣлко* Клеменьевъ (Tur, с. 374; 1599); *Поспѣлко* Усовъ (Tur, с. 374; 1608).

Русинко < *Русин* < *русин*; возможно, этноним 'русский'; однако, не исключено образование от *русый* 'рыжий; коричневый'. Ср. также местные названия: *Руса* 'область на юг от оз. Ильмень', *Новая Русь* и *Руса* в Новгородской губ., *Старая Руса* 'город к югу от оз. Ильмень'; *Руса* 'река в Курской губ.' (Vasm, III, с. 519–520).

Ср. *Русин* Петров (Sol, II, A486; 1573) ...у *Русина* у Петрова (Sol, II, A487; 1573) — *Русинко* Петров (Sol, I, A135; 1548).

Ср. также *Русин*: ...с *Русином* Ивановым (ТК, I, с. 20; 1633); *Русин* Гундоров (ТК, I, с. 92; 1634); ...у Власа Леонтьева *Русиновых* (ТК, III, с. 249; 1678); Сидор *Русинов* (ТК, III, с. 237; 1679); Григорей *Русинов* (ТК, III, с. 297; 1680).

См. *Русин*: *Русинъ* да Мешеринъ Федоровы дети Черемисиновы (Tur, с. 398; XV); ...з Дмитреем с *Русином* с Федоровым сыном (Wójt, с. 203; 1489–1503) — *Русинко*: *Русинко* Петров (Kûrš, с. 469; 1563); Молчанко да *Русинко* Макарьевы (Kûrš, с. 469; 1582–1583); *Русинко* Исаковъ (Tur, с. 399; 1613).

Третьячко < *Третьяк* < *третьяк* 'третий ребенок (или сын) в семье' (Dal, IV, с. 431).

Ср. *Третьяк* Михайлов сын Бок (Sol, I, A366; 1571) — *Третьячка* Михайлова сына Бока G (Sol, II, A694; 1579).

Ср. также *Третьяк*: *Третьяк* Максимов сын Губин (ТК, I, с. 68; 1633); *Третьяк* Богданов (ТК, I, с. 194; 1635); *Третьяк* Булдаков (ТК, I, с. 135; 1635); *Третьяк* Андреев сын Соболев (ТК, I, с. 221; 1636); *Третьяк* Евсеев (ТК, III, с. 178; 1678) — *Третьячко*: *Третьячко* Елизаров (Sol, II, A575; 1575); *Третьячко* Леонтиев сын (Sol, I, A155; 1550); *Третьячко* Приходец (Sol, II, A847; 1582–1583); *Третьячко* Стефанов сын Плотицына (Sol, I, A338; 1569–1570).

См. *Третьяк*: *Третьяк* Долматовъ (Tur, с. 454; XIV или XV); *Третьяку* Борисову (Wójt, с. 187; 1498) — *Третьячко*: *Третьячко* Лукинъ (Tur, с. 455; 1552).

Чеботко < *Чебот* < *чебот* 'сапог с каблуком и загнутым носком; сапог с голенищем' (Srezn, III, 1486).

Ср.: *Чебот* Константинов (Sol, I, A252; 1561) — *Чеботко* (Sol, I, A252; 1561); *Чеботу* Гаврилову D (Sol, I, A213; 1556) — *Чеботко* Гаврилов сын (Sol, I, A222, не ранее 1556–1557).

См. *Чебот*: Иван Андреевич Медведь *Чеботов* (Ves, с. 196; 1-я пол. XIV); Васюкъ *Чеботъ* (Tur, с. 478; 1500).

Шевелько < *Шевель* < *шевел* '-; дериват с нулевым формантом от *шевелить* 'трогать; рыться' (Dal, IV, с. 626); ср. *шевелила* 'человек, который все хватает, роется пальцами', диал. *шевелюга* 'уродина; выродок', арх. (Dal, там же).

Ср. Амос Романов сын *Шевел* Дудорова (Sol, II, A435; 1572) / Омос *Шевель* Романов сын Попова (Sol, I, A185; 1552) — *Шевелко* Романов сын Попова (Sol, I, A216; 1556).

Ср. также *Шевель*: *Шевел* Корманов (Sol, I, A237; 1558); Григорью *Шевелю* Никитину сыну D (Sol, I, A174; 1551); Симану *Шевелю* да Лукьяну Лобану Семеновым детям Грыжнева D (Sol, I, A280; 1565); Фетко *Шевель* Никифоров сын (Sol, I, A118; 1546) — *Шевелько*: *Шевелко* Данилов сын Ханкова (Sol, I, A284; 1565) / *Шевелко* Данилов (Sol, I, A345; 1570).

См. *Шевель*: *Шевель* Ивановъ (Тур, с. 495; 1539) — *Шевелько*: *Шевелко* Никифоров (Kûrš, с. 607; 1568).

Шемячко (!) < *Шемяка* < *шемяка*; согласно Трубачеву (1968, с. 53), образование весьма древнего вида **ши-мяка* (ср. *ши-ворот*) < **ši-męka*, собственно 'тот, кто мнет шею (другому) — забияка'.

Ср. *Шемяка* Аверкиев (Sol, I, A309; 1567) — *Шемячко* (Sol, I, A309; 1567).

Ср. также *Шемяка*: Яков *Шемякин* (ТК, I, с. 288; 1635); Денис Козьмин сын *Шемякин* (ТК, I, с. 205; 1636); Степан Иванов сын *Шемякин* (ТК, I, с. 268; 1636); Петр Дорофиев *Шемякиных* (ТК, III, с. 281; 1679).

См. *Шемяка*: Дмитрий *Шемяка* (Тур, с. 496; 1434); Тимофей *Шемяка* Григорьевъ сынъ (Тур, с. 496; 1521).

1.2. Примеры употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и образованной на его базе гипокористики с формантом *-ко* засвидетельствованных у разных носителей (34):

Баженко < *Бажен* < *бажен-*; основа засвидетельствована в диал. *бажён-ный* 'жадобный, желанный, милый', калуж., арх., новг., волог., твер.; *бáжєный* 'баловень, изнеженный любимец', олон. (Dal, I, с. 37). Ср. еще диал. *бажен* 'привредник, тот, кто любит, чтобы выполняли его прихоти' (SRNG, II, с. 45).

Ср. *Бажен*: *Бажен* Гаврилов (ТК, I, с. 28; 1633); *Бажен* Поспелов (ТК, I, с. 40; 1634); *Бажен* Корягин (ТК, I, с. 230; 1635); *Бажен* Пятого Тропиных (ТК, I, с. 259; 1635); *Бажен* Прокопьев Третьяковых (ТК, III, с. 380; 1679) — *Баженко*: *Баженко* Усов (ТК, I, с. 455; 1634); *Баженко* Григорьев (Mosk, 1584–1585).

См. также *Бажен*: *Баженъ* (Тур, с. 90; 1555); *Баженъ* Ивановъ (Тур, с. 90; 1598) — *Баженко*: *Баженко* да Иванко да Истомка Борановы (Kûrš, с. 22; 1599); *Баженко* Федосеевъ (Тур, с. 90; 1605).

Баско < *Бас* < *бас*, *бась*, диал. 'украшение', арх., олон., яросл. (Dal, I, с. 52; SRNG, II, с. 127) или от *басый*, диал. 'красивый; гордый; расторопный; речистый' (Dal, I, с. 52).

См. *Баско*: Тимофей Леонтьев сын *Баскова* (Sol, I, A386; 1571).

См. также *Бас*: *Бась* Кипреяновъ (Тур, с. 97; 1539); Сергѣйко *Басовъ* (Тур, с. 528; 1675) — *Баско*: Селиванко *Басковъ* (Тур, с. 528; 1500); *Баско* (Ves, с. 27; 1624).

Беляйко < *Беляй* < *бел-яй*; от *белый* 'белый; светлый; бледный' (SRĀ, I, с. 137; Dal, I, с. 152–157).

Ср. *Беляй*: *Беляй* Забелин (Mosk, 1553–1554); Григорью *Беляеву* D (ТК, I, с. 139; 1635); Миний Луппанов *Беляевых* (ТК, III, с. 380; 1679); Михайло Луппов *Беляевых* (ТК, III, с. 271; 1679); Павел Дмитриев *Беляевых* (ТК, III, с. 283; 1679); Прокопей Андреев сын *Беляев* (ТК, III, с. 371; 1680) — *Беляйко*: *Беляико* Иванов (Mosk, 1596); *Беляико* Софонов (Mosk, 1578). См. также *Беляй*: *Бгъляй* Иванов (Тур, с. 134; 1422); Ивашко *Бгъляй* Белотеловъ сынъ (Тур, с. 134; 1498); *Беляй* Рыбник (Kûrš, с. 44; 1579) — *Беляйко*: *Бгъляйко* Прошковъ (Тур, с. 134; 1539); Куземка да *Беляйко* Пахомовы (Kûrš, с. 44; 1563); *Беляйко* да Бориско Ивановы дети Жеребцова (Kûrš, с. 44; 1563).

Ботайко < *Ботай* < *ботай*; вероятно, форма повелит. накл. диал. глаг. *ботать* в одном из значений: 'ударять по воде боталом, т. е. длинной палкой, ударом которой вспугивают рыбу и загоняют в сети', пск., новг., волог., арх. и др. (SRNG, III, с. 139); 'жадно, быстро есть что-либо', олон. (SRNG, III, с. 132); 'говорить неразборчиво', свердл. (SRNG, там же).

Ср. *Ботай*: Ивану Яковлеву сыну *Ботаю* D (Sol, I, A261, 1563) — *Ботайко*: Карпик да *Ботайко* Ивановы (Sol, II, A847; 1582–1583).

См. также *Ботай*: Ивашко *Ботаетъ* (Тур, с. 542; 1539).

Головка (!) < *Голова* < *голова*, ср. совр. *голова*, а также диал. 'начальник' и др. знач. (Dal, I, с. 367–368; SRNG, VI, с. 298–301).

Ср. *Голова*: Юрьи *Голова* (Тур, с. 166; 1386); Иван *Голова* Семенов (Wójt, с. 214; ок. 1492); Митя Елин сынъ *Голова* (Wójt, с. 245; 1500–1501); Иван Петрович *Головин* (Sol, I, A98; 1543) — *Головка*: Ивашко *Головка* (Wójt, с. 222; 1428–1432); Нефед *Головковъ* (Wójt, с. 244; 1500–1501).

Гуляйко < *Гуляй* < *гуляй* 'человек праздный, шатун, лентяй; любитель погулять, пьяница' (Dal, I, с. 407).

Ср. *Гуляй*: Филип *Гуляй* Панфилов сын (Sol, I, A216; 1556); *Гуляй* Степанов сын Будаев (Sol, I, A477; 1572) — *Гуляйко*: *Гуляико*, Горяинко, Истомка Ивановы (Mosk, 1578).

См. также *Гуляй*: *Гуляй* (Тур, с. 179; 1539); Ивашка *Гуляй* Ларионов (Kûrš, с. 139; 1597); *Гуляй* Золотаревъ (Тур, с. 179; 1612) — *Гуляйко*: *Гуляйко* Плохово (Тур, с. 179; 1605); *Гуляйко* Обросимовъ (Тур, с. 179; 1621).

Докучайко < *Докучай* < *докучай*, вероятно, форма повелит. накл. глаг. *докучать* 'надоедать, приставать' (Dal, I, с. 495).

Ср. *Докучай*: Андрейку *Докучаю* Онтуфьеву D (Sol, I, A321; 1568); *Докучай* Дмитриев (Sol, II, A737; 1580) — *Докучайко*: *Докучайко* Васильев сын (Sol, II, A436; 1572).

См. также *Докучай*: *Докучай* Петровъ сынъ Княжнина (Тур, с. 186; 1609); *Докучай* Ламановъ (Тур, с. 186; 1611) — *Докучайко*: *Докучайко* Ивановъ (Тур, с. 186; 1605).

Жучко < *Жук* < *жук* 'общее название жесткокрылых насекомых *Scarabeus*' (SRĀ, V, с. 124; Dal, I, с. 546; Srezn, I, с. 883); диал. 'о смуглом, черно-волосом человеке', вят., волог., смол. (SRNG, IX, с. 222).

Ср. *Жук*: *Жюк* Крюков (Mosk, 1543); Иван *Жюк* Григорьев (Sol, I, A337; 1569); Афонасей Михайлов сын *Жуков* (ТК, I, с. 95; 1634); Назар Чупреянов сын *Жуков* (ТК, I, с. 268; 1636); Никиты *Жукова* G (ТК, III, с. 329; 1679) — *Жучко*: *Жючко* Устинов (Mosk, 1578).

См. также *Жук*: *Жукъ* (Тур, с. 208; 1482); *Жук* Михайлов сынъ Тарбеева (Wójt, с. 209; 1495–1506); Ондрейко *Жук* (Kûřš, с. 176; 1496); *Жук* Семенов сынъ Волков (Wójt, с. 209; 1503–1504) — *Жучко*: ...оу Станьмира оу *Жоуцьковиця* (WójtS, с. 131, XII).

Золотко < *Золото* < *золото* 'драгоценный металл' (SRĀ, VI, с. 57–58); 'навоз, удобрение' (Dal, I, с. 691).

Ср. *Золото*: Кондратей Леонтиев *Золотов* (ТК, III, с. 301; 1680) — *Золотко*: Алексей Денисов сын *Золотков* (ТК, III, с. 142; 1678).

См. также *Золото*: Рохно *Золотовъ* (Тур, с. 613; 1500); Алексѣй *Золотовъ* (Тур, с. 613; 1646).

Зубко < *Зуб* < *зуб*, ср. совр. *зуб*; диал. 'трещина во льду', арх., беломор., олон. (Dal, I, с. 695); 'острая прибережная скала, видная с моря', арх., беломор. (SRNG, XI, с. 356).

Ср. *Зуб*: Олексий *Зуб* Максимов сын (Sol, I, A253; 1561) — *Зубко*: *Зубком* (Sol, II, A448; 1572).

См. также *Зуб*: Захару *Зубову* D (Wójt, с. 210; ок. 1467–1474); Окул *Зубъ* (Wójt, с. 170; ок. 1495–1505); Филка *Зубъ* (Тур, с. 220; 1495) — *Зубко*: *Зубко* (WójtS, с. 55; 1397–1427); Иванъ *Зубко* (Тур, с. 220; 1683); Омелько *Зубко* (Тур, с. 220; 1683).

Зуйко < *Зуй* < *зуй* 'вид кулика *Tringa*' (Vasm, II, с. 108); диал. 'проворный, бойкий ребенок'; 'прислужник промышленников, кашевар', арх. (Dal, I, с. 696); 'хитрец, плут', яросл., калуж. (SRNG, XII, с. 24).

Ср. *Зуй*: ...з *Зуем* съ Юрьевым (Sol, I, A289; 1566) — *Зуйко*: ...на *Зуике* (WójtS, с. 55; XIV).

См. также *Зуй*: Дмитрокъ *Зуй* (Тур, с. 220, 1482); Ондрюша *Зуй* (Тур, с. 220; 1629).

Истомко (!) < *Истома* < *истома* 'притеснение; утомление; труд; забота' (SRĀ, VI, с. 326–327; Srezn, I, с. 1149); 'истомленный человек' (Dal, II, с. 61); 'продолжительное ожидание' (SRNG, XII, с. 258).

Ср. *Истома*: *Истома* Онкудинов сын Шумихина (Sol, I, A174; 1551); *Истома* Олександров сын Чернятин (Sol, I, A257; 1562); *Истома* Федоров сын Мухина (Sol, I, A353; 1570); *Истома* Степанов сын Бибикова (Sol, II, A433; 1572); *Истома* Матфеев сын Масельской (Sol, II, A610;

1576); *Истома* Высокой (Sol, II, A699; 1579); *Истома* Федоров сын Селянинова (Sol, II, A851; 1583); Иван *Истомин* (ТК, I, с. 49; 1634); Некрас Гаврилов *Истомин* (ТК, I, с. 96; 1634) — *Истомко*: *Истомко* Гридин (Mosk, 1561); Надеико, *Истомко* Огафоновы (Mosk, 1561). См. также *Истома*: Онанья *Истома* (Tur, с. 223; XIV или XV); Андрей *Истома* (Tur, с. 223; 1492); ...с *Ыстомою* с Ондревым (Wójt, с. 228; ок. 1495–1501); *Истома* Останковъ (Wójt, с. 228; ок. 1504–1505).

Лобанко < *Лобан* < *лобан* 'широколобый, большелобый человек или животное' (SRĀ, VIII, с. 262; Dal, II, с. 261); диал. 'крупный, здоровый мальчик или мужчина', волог., ряз. (SRNG, XVII, с. 94).

Ср. *Лобан*: Григорей Микифоров сын Водникова *Лобан* (Sol, I, A199; 1553–1554), Матвей *Лобанов* (ТК, I, с. 137; 1635); Федор *Лобанов* (ТК, I, с. 240; 1635); Пятой Иванов *Лобанов* (ТК, I, с. 251; 1636); Петр Петров *Лобановых* (ТК, III, с. 272; 1679) — *Лобанко*: *Лобанко* Микулин (Mosk, 1561); *Лобанко* Стефанов (Sol, I, A305; 1567); *Лобанко* Игнатъев (Mosk, 1578).

См. также *Лобан*: Андрей Стародубскій *Лобанъ* (Tur, с. 285; 1438); *Лобанъ* Колычевъ (Tur, с. 285; 1492); *Лобан* Гришин (Wójt, с. 239; 1492–1503) — *Лобанко*: *Лобанко* Манулинъ (Tur, с. 285; 1557); *Лобанко* Кривой (Kûrř, с. 307; 1563).

Лойко < *Лой* < *лой* 'сало, жир' (SRĀ, VIII, с. 276–277).

Ср. *Лой*: *Лой* (Tur, с. 286; 1371) — *Лойко*: Кузма *Лоикович* (WójtS, с. 77; 1266–1291).

Меньшичко < *Меньшик* < *меньшик* 'младший сын или брат' (Dal, II, с. 318)

Ср. *Меньшик*: Семен *Меньшик* Васильев сын Попов (Sol, I, A165; 1551); *Меншик* Иванов сын (Sol, II, A684; 1578); Бровка да *Меншик* Тимофеевы дети Локшина (Sol, II, A731; 1580); *Меншику* Мошину D (Sol, II, A762; 1581); *Меншик* Ермолин (Sol, II, A847; 1582–1583); *Меншик* Приходец (Sol, II, A847; 1582–1583); Иван *Меншиков* (ТК, III, с. 263; 1679); Данило Елфимов *Меншиков* (ТК, III, с. 292; 1680); Ефрем Артемиев *Меншиковых* (ТК, III, с. 297; 1680) — *Меньшичко*: *Меншичко* Федоров (Sol, II, A565; 1575); *Меншичко* Нефедьева (Sol, II, A847; 1582–1583).

См. также *Меньшик*: *Меншикъ* Нечаевъ (Tur, с. 303; 1542); *Меньшикъ* Дементьевъ сынъ (Tur, с. 303; 1558) — *Меньшичко*: *Меньшичко* (Tur, с. 304; 1579); *Меншичко* Никифоровъ сынъ Кречетниковъ (Tur, с. 304; 1599).

Надейко (!) < *Надея* < *надея*, диал. 'надежда', арх. (SRĀ, X, с. 68; SRNG, XIX, с. 233).

Ср. *Надея*: Есип Иванов сын *Надеина* (Sol, I, A329; 1569); *Надеи* Святейшникова G (ТК, I, с. 26; 1633); *Надея* Афонасьев (ТК, I, с. 124; 1635) — *Надейко*: *Надейко* Огафонов (Mosk, 1553–1554); *Надейко*, *Истомко* Огафоновы (Mosk, 1561).

См. также *Надея*: Федка *Надъинъ* (Tur, с. 716; 1649) — *Надейко*: *Надъйко* Ивановъ (Tur, с. 321; 1648); *Надъйко* Стефановъ (Tur, с. 321; 1695).

Неверко < *Невер* < *невер* 'человек, не верующий в то, что предполагает истинным господствующее мировоззрение' (SRĀ, XI, с. 36).

См. *Неверко*: Гуляико да *Неверко* Ивановы (Mosk, 1561); *Неверко* Васильев (Mosk, 1578); *Неверко* Фомин (Mosk, 1578).

Ср. *Невер*: *Невъръ* Барминъ (Tur, с. 324; 1377); *Невъерь* Пестерюзиньской (Wójt, с. 251; 1488–1489); *Невъерь* Симоновъ (Tur, с. 324; 1542).

Негодяйко < *Негодяй* < *негодяй*, диал. 1. 'неспособный, непригодный для дела человек; бездельник, лентяй', волог., смол., олон.; 2. 'человек или животное маленького роста, неказистый на вид, невзрачный', ряз.; 3. 'милый, возлюбленный человек', пск., твер. (SRNG, XX, с. 375).

См. *Негодяйко*: Гридька Офремов, *Негодяйко* брат его (Mosk, 1553–1554); *Негодяйко* Останин (Mosk, 1553–1554).

Ср. *Негодяй*: Окимъ *Негодяевъ* (Tur, с. 718; 1430); Онцифоръ *Негодяевъ* (Tur, с. 718; 1483); *Негодяи* Батюшков (Wójt, с. 251; 1504); Наоумъ да Онцифоръ *Негодяевы* дети (Wójt, с. 251; 1482–1483).

Новичко < *Новик* < *новик* 'прислужник княжий из недорослей; мальчик, начавший службу при дворе; рабочий, недавно принятый в артель' (Dal, II, с. 550); диал. *новик* 'новый житель в деревне', вят. (SRNG, XXI, с. 253).

Ср. *Новик*: *Новик* Семенов (Sol, I, A222; не ранее 1556–1557); Федор Иевлев сын *Новик* (Sol, I, A135; 1548) — *Новичко*: *Новичко* Исаков сын (Sol, II, A565; 1575).

См. также *Новик*: Купреянко *Новикъ* (Tur, с. 336; 1495); *Новикъ* Климовъ (Tur, с. 336; 1495) — *Новичко*: *Новичко* (Ves, XVI, с. 222).

Носко < *Нос* < *нос*, ср. совр. *нос*, а также диал. 'мыс; коса; гряда' (Dal, II, с. 555).

Ср. *Нос*: Ондрей Дмитриев сын *Нос* (Sol, I, A158; 1550) — *Носко*: Михайло Онтрофьев сын *Носко* (Sol, I, A340; 1569–1570).

См. также *Нос*: Олександръ Ивановичъ *Носъ* (Tur, с. 338; 1429); Левонъ *Носъ* (Wójt, с. 238; ок. 1463) — *Носко*: ...на *Носкъ* (Wójt, с. 255; 1432–1445); Федор *Носко* (Wójt, с. 289; 1495–1499); Павликъ *Носко* (Tur, с. 338; 1495); *Носко* Федотовъ (Tur, с. 338; 1539).

Поздейко < *Поздей* < *поздей*, диал. 'о сонливом человеке', новг. (SRNG, XXVIII, с. 325).

Ср. *Поздей*: *Поздея* Иванова сына Тарарина G (Sol, I, A31; 1517); *Поздей* Терентиев сын Негодяева (Sol, II, A665; 1578); *Поздей* Усач Степанов сын (Sol, II, A655; 1578) — *Поздейко*: *Поздейко* Панин (Mosk, 1543); *Поздейко* Федотов (Sol, I, A242; 1559).

- См. также *Поздей*: *Поздгѣй* Ортемовъ сынъ (Тур, с. 366; 1500); *Поздгѣй* Лысовъ (Тур, с. 366; нач. XVI) — *Поздейко*: *Поздгѣйко* Иевлевъ (Тур, с. 366; 1539); *Поздгѣйко* Гридинъ (Тур, с. 366; 1557).
- Поздячко* < *Поздяк* < *поздяк* ‘ребенок, родившийся гораздо позже предпоследнего или под старость лет родителей’ (Dal, III, с. 321).
Ср. *Поздяк*: *Поздяк* (Sol, I, A329; 1569); *Поздяк* (Sol, I, A400; 1571) — *Поздячко*: *Поздячко* Григорьев (Sol, II, A847; 1582–1583).
См. также *Поздяк*: *Поздякъ* (Тур, с. 366; 1495); *Поздякъ* Остафьевъ (Тур, с. 366; 1539) — *Поздячко*: *Поздячко* Федоровъ (Тур, с. 366; 1621).
- Познячко* < *Позняк* < *поз(д)няк*, возможно, деадъективное существительное от *поздний*, ср. совр. *поздний*, а также ‘медлительный, воздержный’ (SRĀ, XVI, с. 113).
Ср. *Позняк*: *Позняк* Михалев (Mosk, 1553–1554) — *Познячко*: *Познячко* (Mosk, 1552).
См. также *Позняк*: *Познякъ* (Тур, с. 366; 1546); *Познякъ* Даниловъ (Тур, с. 367; 1562) — *Познячко*: *Познячко* Иванов (Тур, с. 367; 1605); *Познячко* Ондреевъ (Тур, с. 367; 1605).
- Пятко* < *Пятой* < *пятой*, ср. совр. *пятый*.
Ср. *Пятой*: *Пятой* Микитин сын Карпова (Sol, I, A104; 1544); *Пятого* Каргашева G (Sol, I, A186; 1552–1553); *Пятого* Брянцева G (Sol, II, A502; 1573); *Пятой* Васильев Шестаков (ТК, I, с. 78; 1633); *Пятой* Колпашников (ТК, I, с. 287; 1635); *Пятой* Третьяков (ТК, I, с. 137; 1635); *Пятой* Первого (ТК, I, с. 225; 1636); *Пятой* Ретка (ТК, I, с. 250; 1636); Потап *Пятого* (ТК, III, с. 304; 1680) — *Пятко*: *Пятко* Филипов (Sol, II, A847; 1582–1583).
См. также *Пятой*: *Пятой* Ивановъ сынъ Болобоковъ (Тур, с. 385; 1416); Федоро да *Пятой* Яковли дѣти Очкасова (Wójt, с. 290; 1504–1505); *Пятой* Васильевъ сынъ Тонкова (Тур, с. 386; 1539) — *Пятко*: *Пятко* Агѣевъ сынъ (Тур, с. 385; 1558); *Пятко* Олексеев (Kûřš, с. 449–450; 1582–1583); *Пятко* Киселниковъ (Тур, с. 385; 1605).
- Рожко* < *Рог* < *рог* ‘рог животного’; ‘о том, что служит оружием, дает крепость, силу и сознание своей силы’; ‘духовной инструмент’ (SRĀ, XXII, с. 175–176; Dal, IV, с. 99).
Ср. *Рог*: Денис *Рогов* (ТК, I, с. 90; 1633); Федор Степанов *Рогов* (ТК, III, с. 371; 1680) — *Рожко*: Василей Иванов сын *Рожко* (Sol, I, A37; 1519).
См. также *Рог*: Гюрята *Роговичь* (WójtS, с. 154; 1096); *Рогъ* (Тур, с. 393; 1481); Ивашка *Рогъ* (Тур, с. 393; 1495) — *Рожко*: *Рожко* (Тур, с. 393; 1539); Климъ *Рожко* (Тур, с. 393; 1654).
- Рычко* < *Рык* < *рык* 1. ‘рык, рыкание’; 2. ‘вретище, рубище’ (SRĀ, XXII, с. 274), диал. ‘птица *Botaurus stellaris* L.’, орл. (Dal, IV, с. 117).

- Ср. *Рык*: Тит *Рыков* (ТК, I, с. 142; 1633) — *Рычко*: Гриде Иванову сыну *Рычкову* D (Sol, I, A12; 1491–1492); Кирило Иванов сын *Рычко* (Sol, I, A137; 1548); *Рычко* Иевлев (Sol, II, A731; 1580); Гаврилка да *Рычка* Ивановых детей Шарапова G (Sol, II, A847; 1582–1583); *Рычко* Афонасьев Вилкин (ТК, I, с. 80; 1633); *Рычко* Завьялов (ТК, I, с. 99; 1634).
См. также *Рык*: ...оу *Рыка* (Wójt, с. 120; XII); Самсонъ *Рыкъ* (Тур, с. 401; 1654) — *Рычко*: *Рычко* (Тур, с. 401; 1495); Сменко Ескинь *Рычко* (Тур, с. 401; 1500); Олексейко Ларионов *Рычко* (Kûrš, с. 472; 1563).
- Суморочко* < *Суморок* < *суморок* 'вечерняя полутьма, сумерки' (SRĀ, XXIX, с. 28–29; Dal, IV, с. 233).
Ср. *Суморок*: *Суморока* Путятина (Mosk, 1521); *Суморок* (ТК, I, с. 183; 1636); Иван Митрофанов *Сумароковых* (ТК, III, с. 365; 1680) — *Суморочко*: *Суморочко* Иванов (Mosk, 1543).
См. также *Суморок*: ...оу Якимова сына оу *Суморока* (Wójt, с. 281; ок. 1470–1490); *Суморокъ* Левонтъевъ сынъ Хихилева (Wójt, с. 281; 1476); *Суморок* Григорьев сын Печенегов (Kûrš, с. 519; 1539).
- Суханко* < *Сухан* < *сух-ан*, деадъективное образование от *сухой* 'худощавый; суровый; скучный' (SRĀ, XXIX, с. 70–74; Dal, IV, с. 365); ср. также *сухой* 'месяц март' (Dal, там же).
Ср. *Сухан*: Иван *Сухан* Клементиев (Sol, II, A656; 1578); *Сухон* Вольгновской (Mosk, 1525) — *Суханко*: *Суханко* (Mosk, 1553–1554); Давыдко, *Суханко* Никоновы (Mosk, 1561).
См. также *Сухан*: *Суханъ* (Тур, с. 437; 1480); Афонька *Суханъ* (Тур, с. 437; 1634) — *Суханко*: *Суханко* Бѣлоусовъ (Тур, с. 437; 1605); *Суханко* Анцыфоровъ (Тур, с. 437; 1622).
- Торопко* < *Тороп* < *тороп* 'замешательство, оторопь' (SRĀ, XXX, с. 65); 'слишком скорый, суетливый человек, который всегда торопится, торопит других' (Dal, IV, с. 420; Vasm, IV, с. 85).
Ср. *Тороп*: *Тороп* Никитин (ТК, I, с. 221; 1636); Ивана *Торопова* G (Sol, I, A126; 1547); Федор Тарасов сын *Торопова* (Sol, II, A689; 1578–1579) — *Торопко*: *Торопку* Суздальцову D (Sol, II, A565; 1575); *Торопко* Яковлев (ТК, I, с. 131; 1634).
См. также *Тороп*: *Торопъ* (Тур, с. 453; 1216); Васка *Торопов* (Kûrš, с. 541; 1563); *Торопъ* Михайловъ сынъ Безнятого (Тур, с. 453; 1585) — *Торопко*: *Торопко* Захаров (Kûrš, с. 541; 1563); *Торопко* Веяковъ (Тур, с. 453; 1615).
- Ушачко* < *Ушак* < *уш-ак*; от др.-русск. *ухо*, дв. ч. *уши*. Баскаков (1979, с. 71) причисляет прозвище *Ушак* к тюркизмам: *ушак* 'невысокий человек; мальчик; молодой слуга'. Ср. еще диал. *ушак* 'подкосок, пасынок, подпорка у столба' (Dal, IV, с. 522).
Ср. *Ушак*: *Ушак* Ондронов сын (Sol, I, A390; 1571); *Ушак* Ефремов сын Кулькина (Sol, I, A219; 1556); *Ушаку* Иванову D (Sol, II, A770; 1581);

Ушак Родионов сын Валовик (Sol, I, A170; 1551); Федка *Ушакова* G (Sol, I, A130; 1555); Максим Григорьев сын *Ушаков* (ТК, I, с. 94; 1634) — *Ушачко*: *Ушачко* Перфирьев сын Данилова (Sol, I, A388; 1571).

См. также *Ушак*: Петръ *Ушакъ* Ивановъ сынъ Онтоновъ (Тур, с. 467; 1464); *Ушак* подъячеи Ортемьевъ сынъ (Wójt, с. 286; 1490–1500); Матфѣйко *Ушакъ* (Тур, с. 467; 1495) — *Ушачко*: *Ушачко* Григорьевъ (Тур, с. 468; 1556); *Ушачко* Панкратов (Kûrš, с. 561; 1563); *Ушачко* Офонасьевъ (Тур, с. 468; 1568).

Шеметко < *Шемет* < *шemet-*; вероятно, дериват с нулевым суфф. от *шemetать*, *шemetиться* 'заниматься бездельем, метаться туда и сюда, суетиться попусту'. Ср. *шemetень*, *шemetун*, *шemetуха* 'хлопотун, суета' (Dal, IV, с. 628).

Ср. *Шемет*: Лазарь Гаврилов *Шеметов* (ТК, III, с. 222; 1678) — *Шеметко*: *Шеметко* (Mosk, 1552).

См. также *Шемет*: Федко *Шеметь* Филиповъ сынъ Харлановъ (Тур, с. 496; 1495); *Шеметь* Федоровъ сынъ Шалимова (Тур, с. 496; 1495).

Шестачко < *Шестак* < *шестак* 'один из шести родных братьев' (Dal, IV, с. 632).

Ср. *Шестак*: *Шестак* Семенов сын (Sol, II, A500; 1573); *Шестак* Сухой (ТК, I, с. 82; 1633); *Шестак* Щукин (ТК, I, с. 130; 1634); *Шестак* Андреев (ТК, I, с. 231; 1635); Пятой Васильев *Шестаков* (ТК, I, с. 78; 1633); Максим Дмитриев *Шестаковых* (ТК, III, с. 372; 1680) — *Шестачко*: *Шестачко* Давыдов (Mosk, 1596); *Шестачко* Иванов (Mosk, 1596).

См. также *Шестак*: Юрьи Ивановичъ *Шестакъ* (Тур, с. 497; 1477); *Шестакъ* Тарасовъ (Тур, с. 497; 1539) — *Шестачко*: *Шестачко* Иевлев (Kûrš, с. 611; 1563); *Шестачко* Третьяков (Kûrš, с. 611; 1582–1583); *Шестачко* Истоминонъ (Тур, с. 498; 1605).

Шило < *Шило* < *шило* 'игла, шило' (Srezn, III, с. 1593); 'жало' (Dal, IV, с. 636).

Ср. *Шило*: Никону Нечаю Яковлеву сыну *Шилову* D (Sol, I, A267; 1564); Лука Иванов сын *Шилов* (ТК, I, с. 1635); Михайло Дмитриев сын *Шилов* (ТК, I, с. 259; 1635) — *Шилко*: Селе Иванову *Шилкову* D (Mosk, 1521).

См. также *Шило*: ...с Ывашком с *Шылом* (Wójt, с. 224; 1497); *Шило* Семеновъ Рожновъ (Тур, с. 500; 1507); Лева *Шилов* (Kûrš, с. 612; 1563).

Ширяйко < *Ширяй* < *ширяй* 'широкоплечий, плотный в груди человек' (Dal, IV, с. 634).

Ср. *Ширяй*: *Ширяи* Степанов сын Молчановы (Mosk, 1570); Андрей Григорьев сын *Ширяев* (ТК, III, с. 170; 1679); Андрей Михайлов *Ширяев* (ТК, III, с. 307; 1680) — *Ширяйко*: *Ширяико* Лукин (Mosk, 1552); *Ширяико* Левин (Mosk, 1561); *Ширяико* Федулов (Mosk, 1561); *Ширяико* Ильин (Mosk, 1578).

См. также *Ширяй*: Степанко *Ширяй* (Тур, с. 501; 1495); *Ширяи* Дмитриев сынъ Кожухова (Wójt, с. 296; 1505–1506); *Ширяй* Мартынов сын (Kûřš, с. 615; 1558) — *Ширяйко*: *Ширяйко* Яковлевъ (Тур, с. 501; 1539); *Ширяйко* Минин (Kûřš, с. 615; 1558).

Из проанализированных выше примеров вытекает, что присоединение форманта *-ко* к деапеллятивным одноосновным антропонимам в процессе прогрессивной деривации приводило к возникновению их деминутивных форм.

2. Образования с формантом *-ко*, созданные в апеллятивно-ономастическом деривационном пространстве (21).

Приводимые ниже антропонимы содержат суффикс *-ко*, однако, не существуют промежуточные нарицательные дериваты с данным формантом, на базе которых они могли бы быть образованы. По всей вероятности, это означает, что эти формы возникли в апеллятивно-проприальном пространстве непосредственно от мотивирующих их нарицательных слов, без предварительной стадии апеллятивного деривата.

(Вожко) *Вошко* < *вожь* 'вождь; проводник; поводырь' (SRĀ, II, с. 263).

См. *Вожко*: Чурака *Вошкова* G (Sol, II, A623; 1577).

См. также *Вожко*: ...под Михалем под *Вошковым* (Wójt, с. 247; 1460)

...под Михалем под *Вожковым* (Wójt, с. 247; 1498–1499); Сидко *Вошко* (Тур, с. 153; 1495); Никитка *Вожко* (Тур, с. 144; 1498).

Глушко < *глуш-*; от основы, представленной в *глухой* 'лишенный способности слышать' (Dal, I, с. 358).

См. *Глушко*: Филип Митрофанов *Глушков* (ТК, III, с. 257; 1678).

См. также *Глушко*: Федко да Осипко *Глушковы* (Kûřš, с. 117; 1563).

Краско < *крас-*; от основы, выступающей в словах *краса*, *красота*, *красивый*.

См. *Краско*: Павлику Федорова сыну *Краскову* D (Sol, I, A275; 1564).

См. также *Краско*: Кипреянникъ *Краско* (Тур, с. 262; 1495); *Краско* (Тур, с. 262; 1498); Иванко *Краско* (Тур, с. 262; 1539).

Лыско < *лыс-*; от основы, представленной в *лысый* 'лишенный волос на голове' (SRĀ, VIII, с. 317).

См. *Лыско*: Дружина *Лысков* (ТК, I, с. 99; 1634); Данило *Лысков* (ТК, III, с. 249; 1678); Никита Никифоров *Лысков* (ТК, III, с. 269; 1679).

См. также *Лыско*: Фалелейко Яковлев да дети его Тимошка да *Лыско* (Kûřš, с. 324; 1563).

Мудко < *муд-*; от *мудити*, *мужу* 'медлить, мешкать' (Srezn, II, с. 185).

См. *Мудко*: Максим Ефремов сын *Мудко* (Sol, II, A610; 1576).

- Пайко* < *пай*; возможно, от диал. *пай* 'умный, послушный ребенок', петерб. (Dal, III, с. 9), связываемого с фин., эст. *pai* 'хороший, милый' (Vasm, III, с. 187). См. *Пайко*: Фома *Пайков* (Sol, I, A18; 1507–1514). См. также *Пайко*: Иванъ *Пайко* (Tur, с. 351; 1683).
- Пен(ь)ко* < *пень* 'пень' (Slezp, II, с. 760); диал. 'глупый человек' (Dal, III, с. 29). См. *Пен(ь)ко*: Иван Федоров сын *Пенко* (Sol, I, A145; 1549). См. также *Пен(ь)ко*: ... перед княземъ Данилом Александровичем перед *Пенкомъ* (Wójt, с. 200; 1505); *Пенько* Сиковичъ (Tur, с. 354; 1552); *Пенко* Иванович Муравьев (Ves, с. 241; 1571).
- Плешко* < *плешь* 'лысина', *плешивый* (SRĀ, XV, с. 92–93). См. *Плешко*: Ефимко *Плешко* Фефилятков сын (Sol, I, A242; 1559); Федор Наумов сын *Плешко* (Sol I, A348; 1570); Дружины *Плешка* G (TK, I, с. 110; 1634). См. также *Плешко*: Гридя *Плешко* (Tur, с. 363; 1477); *Плешко* (Tur, с. 363; 1495); Игнатко *Плешко* (Tur, с. 363; 1495).
- Попко* < *поп* 'священник, пресвитер' (SRĀ, XVII, с. 77, Dal, III, с. 308). См. *Попко*: Федор Кузмин сын *Попко* (Sol, I, A27; 1515–1516); ... с Герасимом с *Попком* (Sol, I, A112; 1545). См. также *Попко*: *Попко* (Tur, с. 371; ок. 1400); Тимошко *Попко* (Tur, с. 371; 1495); Никита *Попко* (Kûřš, с. 432, 1495); Якунька Дементьев сын *Попко* (Kûřš, с. 432; 1647).
- Пьянко* < *пьян-*; от основы, представленной в *пьяный*. См. *Пьянко*: *Пьянко* Григорьев (Sol, II, A655; 1578); Яков Михайлов сын *Пьянка* (Sol, II, A684; 1578). См. также *Пьянко*: *Пьянко* Мартемьянов (Ves, с. 264; 1562); *Пьянко* Легасов (Ves, с. 264; 1573); *Пианко* (Tur, с. 384; 1605).
- (Рыжко) *Рышко* < *рыж-*; от основы, представленной в *рыжий* 'красно-желтый' (SRĀ, XXII, с. 274). Не исключено также образование путем семантической деривации от *рыжко* 'рыжая лошадь' (SRĀ, XXII, с. 274; Dal, IV, с. 117). См. *Рыжко*: Федор Павлов сын Молокова *Рышко* (Sol, I, A271; 1564); Тимофей Якимов сын *Рышков* (TK, III, с. 143; 1678). См. также *Рыжко*: *Рышко* (Tur, с. 400; 1404); Михаль *Рыжко* Онкудиновъ сынъ Ачкасовъ (Tur, с. 400; 1498); Иван Тимофеевич *Рыжко* Долгорукый (Ves, с. 274; 1540).
- Сидко* < *сид-*; от основы, представленной в *сидеть*; ср. с той же основой диал. *сидуля*, *сиденъ* 'безногий калека, который не в состоянии ходить', арх. (Dal, IV, с. 183). Возведение формы *Сидко* к крестильному имени *Исидор* в анализируемом случае мало вероятно, так как оно было бы вторым христианским именем в составе исследуемого именованья.

- См. *Сидко*: Федосейку *Сидку* Кирилову D (Sol, I, A321; 1568).
См. также *Сидко*: *Сидко* Иртыков (Wójt, с. 277; 1495–1497).
- Скорко* < скор-; от основы представленной в *скорый*.
См. *Скорко*: Микита Федоров сын *Скорьков* (Sol, I, A59; 1532).
См. также *Скорко*: *Скорко* Сергей (Ves, с. 288; 1594).
- Смешко* < смеш-; образовано от смех, *смешить* 'заставить смеяться; возбуждать смех' (Dal, IV, с. 241–242).
См. *Смешко*: Третьяк Афанасьев сын *Смешкова* (Sol, II, A871; 1583).
См. также *Смешко*: Варовица *Смешко* (Ves, с. 63; 1495); Захариашъ *Смъшко* (Tur, с. 421; 1598).
- Старко* < стар-; от основы, представленной в *старый*.
См. *Старко*: Ермола *Старко* Васильев (Sol, II, A656; 1578).
См. также *Старко*: Федор Андреевич *Старко* Серкизов (Ves, с. 299; кон. XIV); *Старко* Чириковъ (Tur, с. 428; 1495); *Старко* Ждановъ (Tur, с. 428; 1554); *Старко* Кирилов (Kûrš, с. 508; 1568).
- Сушко* < сух-; от основы, представленной в *сухой* 'худощавый; суровый; скучный' (Dal, IV, с. 365); ср. также *сухой* 'месяц март' (Dal, там же).
См. *Сушко*: Омельяно *Сушко* (Sol, II, A565; 1575).
См. также *Сушко*: ...оу *Соушка* (WójtS, XII, с. 134); Демешко *Сушко* (Tur, с. 439; 1495); Степан Васильев сын *Сушков* (Wójt, с. 279; 1506); *Сушко* Сорокинъ (Tur, с. 440; 1539).
- Сырко* < сыр-; от основы диал. *сырой* 'тучный, бледный' (Dal, IV, с. 375).
См. *Сырко*: Федор Дмитриев сын *Сыркова* (Sol, I, A168; 1551).
См. также *Сырко*: *Сырковы* (Ves, с. 310; 1505–1510).
- Тучко* < туч-; от др.-русск. *тучь* 'жир, сало' (SRĀ, XXX, с. 223), *тучьнии* 'жирный, толстый; крепкий, здоровый, сильный' (SRĀ, XXX, с. 236–237).
См. *Тучко*: *Тучко* Иванов сын Радцов (Mosk, 1557); Иван *Тучко* Борисов сын Цветного (Sol, I, A292; 1566).
См. также *Тучко*: *Тучко* Микулинъ сынъ Чертова (Tur, с. 462; 1506); *Тучко* Павловъ (Tur, с. 462; 1599).
- Ханко* < хан(ь)к-; возможно, от основы диал. *ханькать* 'задумываться, печалиться; плакать; скряжничать', перм., арх., шенкур., колым. (Dal, IV, с. 542). Не исключено, однако, что это дериват от христианского имени *Харитон* (> *Ханя* > *Хан[ь]ко?*).
См. *Ханко*: Шевелко Данилов сын *Ханкова* (Sol, I, A284; 1565).
- Шарко* < шар-; от диал. *шары* (мн.) 'большие глаза навькате', волог., перм., сиб. (Dal, IV, с. 623).
См. *Шарко*: Семен Семенов сын *Шарко* (Sol, I, A113; 1545); Василей Семенов сын *Шаркова* (Sol, II, A794; 1582).
См. также *Шарко*: Тимко *Шарковъ* (Tur, с. 888; 1654).

Ширко < *шир*-; от основы, представленной в *широкий* 'широкоплечий, плотный в груди, в плечах' (Dal, IV, с. 634).

См. *Ширко*: Степанко да Костя *Ширковы* (Sol, II, A565; 1575).

См. также *Ширко*: *Ширко* Лучникъ (Tur, с. 500; 1552); Митко Бобровникъ *Ширко* (Tur, с. 500; 1552); Мартинъ *Ширко* (Tur, с. 501; 1598).

Как следует из представленного материала, деадъективные антропонимы с формантом *-ко* образовались в апеллятивно-ономастическом пространстве, минуя промежуточный этап, на котором названный формант выполнял бы структурную функцию субстантивации мотивирующих данные формы имен прилагательных (*Глушко*, *Лыско*, *Рыжско*, *Старко*, *Ширко* и др.). С его помощью создавались также девербативные антропонимы с пропущенной стадией нарицательных *nomina agentis*, которые можно было бы интерпретировать как имена производителей называемых мотивирующими их глаголами действий (*Мудко*, *Сидко*, *Смешко* и др.). В процессе производства структур данного типа, мотивированных именами существительными, отсутствует этап апеллятивных дериватов, являющихся названиями лиц, связанных с предметами, обозначаемыми исходными мотивирующими словами (*Плешко*, *Попко*, *Шарко* и др.).

3. ВЫВОДЫ

Изученный материал позволяет предполагать, что на почве древнерусского языка дериваты от одноосновных отапеллятивных антропонимов образовались реже или менее регулярно, чем дериваты от традиционных антропонимических композитов. На это могут указывать относительно немногочисленные их записи в ранних памятниках древнерусской письменности. По всей вероятности, апеллятивное происхождение одноосновных личных имен, мотивированных нарицательными словами, является причиной того, что, как правило, их дериваты создавались таким же образом, как дериваты нарицательных слов, а именно путем прогрессивной деривации. Стоит при этом подчеркнуть, что из проведенных ранее исследований вытекает, что дериваты двусосновных славянских имен чаще возникали в процессе дезинтеграционной деривации (Hrynkiewicz, 2020, с. 152–153). Подобная тенденция наблюдается в древнепольской антропонимии (Malec, 1982, с. 15).

Из осуществленного анализа следует одновременно, что механизм производства гипокористик в апеллятивно-проприальном пространстве в некоторой степени напоминает процесс образования сокращенных форм двусосновных личных имен. По справедливому замечанию О.Н. Трубачева (1988, с. 8), сокращенные формы композитов не имели изначальной, дономастической стадии употребления. При их создании не потребовались предварительные

акты апеллятивной деривации. Упомянутый исследователь утверждает, что они могли возникнуть „в акте моментального, однократного акта номинации (*Namenprägung, name-coinage*)”. Не исключено, что в случае ряда одноосновных отапеллятивных антропонимов с суффиксом *-ко* также отсутствовал промежуточный, подготовительный этап образования нарицательного деривата. В ходе процесса онимизации к основе исходного мотивирующего апеллятива присоединялся суффикс *-ко* и в тот же момент такая форма переходила в разряд личных имен собственных. Как кажется, эти формы более уместно было бы даже считать первичными антропонимами, чем аффиксальными дериватами как таковыми.

На наш взгляд, в особенно внимательном рассмотрении нуждается еще вопрос времени появления дериватов от одноосновных отапеллятивных антропонимов в древнерусском языке в сравнении с временем появления дериватов от двуосновных личных имен. Учитывая невысокую количественную представленность одноосновных деапеллятивных дериватов в изученных текстах, в частности ранней исторической эпохи, целесообразным кажется задуматься о том, не стали ли они образовываться в более поздний период по моделям сложившихся ранее дериватов двуосновных личных имен. Данное замечание касается главным образом одноосновных антропонимов, созданных в апеллятивно-проприальном пространстве. Мысль о взаимовлиянии деривационных схем традиционных древнерусских антропонимов разных разрядов косвенно высказывается И.А. Кюршуновой (2017), которая, однако, сосредоточивает внимание не столько на словообразовательных средствах, служащих формированию гипокористик личных имен отдельных типов, сколько на выступлении некоторых основ древнерусских княжеских статусных композитов также в крестьянских одноосновных антропонимах. Для проверки выдвинутой выше гипотезы о предполагаемом направлении структурных преобразований восточнославянского антропонимикона потребовались бы исследования, проведенные на широком материале, которые в настоящий момент затруднительны из-за отсутствия полного (сводного) антропонимического словаря более поздних, чем XIV столетие веков.

ИСТОЧНИКИ

- Mosk = Кистерев, С.Н. (сост.). (2003). Акты Московского Чудова монастыря 1507–1606 годов [Documents of the Chudov Monastery in Moscow 1507–1606]. *Русский дипломатрий*, 9, 59–234.
- Sol I = Либерзон, И.З. (сост.). (1988). *Акты социально-экономической истории Севера России конца XV–XVI века. Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1479–1571]. Ленинград: Наука.

- Sol II = Либерзон, И.З. (сост.). (1990). *Акты социально-экономической истории Севера России конца XV–XVI века. Акты Соловецкого монастыря 1572–1584 гг.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1572–1584]. Ленинград: Наука.
- TK I = Яковлев, А.И. (ред.). (1950). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий, Сольвычегодск, Тотма в 1633–1636 гг.* (т. 1) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1633–1636 (Vol. 1)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- TK II = Яковлев, А.И. (ред.). (1951a). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий, Сольвычегодск, Тотма в 1650–1656 гг.* (т. 2) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1650–1656 (Vol. 2)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- TK III = Яковлев, А.И. (ред.). (1951b). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий, Сольвычегодск, Тотма в 1675–1680 гг.* (т. 3) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1675–1680 (Vol. 3)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

ЛИТЕРАТУРА

- Баскаков, Н.А. (1979). *Русские фамилии тюркского происхождения* [Russian surnames of Turkic origin]. Москва: Наука.
- Кюршунова, I.A. (2017). Двусосные антропонимы в ономастике памятников XV–XVII вв. [Two-stem anthroponyms in name list of texts of the 15th–17th centuries]. *Научный диалог*, 2, 57–74.
- Толстая, С.М. (2021). Двусосные антропонимы в праславянском языке [Two-stem anthroponyms in the Proto-Slavic language]. *Вопросы ономастики*, 18(2), 9–32.
- Трубачев, О.Н. (1968). Из материалов для этимологического словаря фамилий России (Русские фамилии и фамилии, бытующие в России) [From the materials for the etymological dictionary of surnames of Russia (Russian surnames and surnames existing in Russia)]. *Этимология*, 1966, 3–53.
- Трубачев, О.Н. (1988). Праславянская ономастика в *Этимологическом словаре славянских языков*, вып. 1–13 [Proto-Slavic onyms in Etymological dictionary of slavic languages, vol. 1–13]. *Этимология*, 1985, 3–10.
- Cieślíkowa, A. (1990). *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe: Proces onimizacji*. [Old Polish deappellative personal names: The process of onymization]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cieślíkowa, A. (1991). *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponii* [Paradigmatic derivation in Old Polish anthroponymy]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Dal = Даль, В.И. (1981–1982). *Толковый словарь живого великорусского языка* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language] (т. 1–4). Москва: Русский язык.
- Gała, S. (1993). Apelatywno-antropomiczne struktury z sufiksem *-ajło* [Apellative-anthropomic structures with the suffix *-ajło*]. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica*, 27, 77–85.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2006). Антропонимия Севера России конца XV–XVI века: Отапеллятивные имена и прозвища, I [Anthroponymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: Deappellative first names and nicknames, I]. *Onomastica*, 51, 145–194.

- Hryniewicz-Adamskich, B. (2007). Антропонимия Севера России конца XV–XVI века: Отапеллятивные имена и прозвища, II [Anthroponymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: Deappellative first names and nicknames, II]. *Onomastica*, 52, 163–206.
- Hryniewicz-Adamskich, B. (2010). Антропонимия Севера России конца XV–XVI века: Отапеллятивные имена и прозвища, III [Anthroponymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: deappellative first names and nicknames, III]. *Onomastica*, 54, 179–216.
- Hryniewicz-Adamskich, B. (2012). *Siedemnastowieczne imiennictwo osobowe północnej Rosji na tle lokalnej kultury* [Personal names in Northern Russia against the background of local culture (17th century)]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hryniewicz-Adamskich, B. (2015). Древнерусские мужские отапеллятивные антропонимы, образованные путем парадигматической деривации [Old Russian deappellative anthroponyms that were derived paradigmatically]. *Studia Rossica Posnaniensia*, 40(2), 93–107.
- Hryniewicz-Adamskich, B. (2020). Z wkładu przedstawicieli poznańskiej szkoły onomastycznej w badania nad antroponimią słowiańską: O staroruskich dwuczłonowych imionach osobowych i ich derywatach [Poznań onomastic school representants' contribution to studies in Slavic anthroponymy: On Old Russian two-stem personal names and their derivatives]. W: M. Rutkiewicz-Hanczewska, J.B. Walkowiak (red.), *Wielkopolska nazwami opisana* (s. 121–161). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Kûřš = Кюршунова, И.А. (2010). *Словарь некалендарных личных имен, прозвищ и фамильных прозваний Северо-Западной Руси XV–XVII вв.* [Dictionary of non-calendar personal names, nicknames and family nicknames of north-western Russia 15th–17th Centuries]. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин.
- Malec, M. (1971). *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych* [Morphological structure of Old Polish compound names]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Malec, M. (1977). Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycjami i z negacją, cz. I [Old Polish non-suffixal personal names with prepositions and negation, part I]. *Onomastica*, 22, 51–77.
- Malec, M. (1978). Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycjami i negacją, cz. II [Old Polish non-suffixal personal names with prepositions and negation, part II]. *Onomastica*, 23, 183–213.
- Malec, M. (1982). *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych* [Old Polish personal names abbreviated from compound names]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Malec, M. (1998). Początki słowiańskich imion w formie imiesłowów biernych [Beginnings of Slavic personal names in form of passive participles]. W: J. Rusek, W. Boryś (red.), *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad* (s. 305–312). Warszawa: Energeia.
- Skulina, T. (1973). *Staroruskie imiennictwo osobowe, cz. I* [Old Russian Personal Names, part I]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Skulina, T. (1974). *Staroruskie imiennictwo osobowe, cz. II* [Old Russian Personal Names, part II]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sławski, F. (1974). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [An outline of the Proto-Slavic word formation]. W: F. Sławski (red.), *Słownik prasłowiański* (t. 1, s. 43–141). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sosnowski, J. (2012a). Staroruskie dwuczłonowe imiona osobowe [Old Russian two-stem personal names]. W: D. Paško-Koneczniak (red.), *Współczesne badania nad kulturą, literaturą i językiem rosyjskim* (s. 437–450). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Sosnowski, J. (2012b). Odapelatywne imiona osobowe w języku rosyjskim XVI wieku [Deappellative personal names in the 16th century Russian]. *Slavia Orientalis*, 61(4), 447–473.
- SRĀ = Бархударов С.Г. и др. (ред.). (1975–2011). *Словарь русского языка XI–XVII вв.* [Dictionary of Russian language of the 11th–17th centuries] (т. 1–29). Москва: Наука.

- Srezn = Срезневский И.И. (1989). *Словарь древнерусского языка в трех томах* [Dictionary of the Old Russian language in three volumes]. Москва: Книга.
- SRNG = Филин Ф.П. и др. (ред.). (1965–2010). *Словарь русских народных говоров* [The Russian dialect dictionary] (т. 1–43). Ленинград (Санкт-Петербург): Наука.
- Тур = Тупиков Н.М. (1903). *Словарь древнерусских личных собственных имен* [Dictionary of Old Russian personal names]. Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова.
- Vasm = Фасмер М. (1986–1987). *Этимологический словарь русского языка* [Etymological dictionary of the Russian language] (т. 1–4; О.Н. Трубачев, перевод) Москва: Прогресс.
- Ves = Веселовский, С.Б. (1974). *Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии* [Onomasticon: Old Russian first names, nicknames and surnames]. Москва: Наука.
- Wójt = Wójtowicz, M. (1986). *Древнерусская антропонимия XIV–XV вв. Северо-Восточная Русь* [Old Russian anthroponymy of the 14th–15th centuries. North-Eastern Ruthenia]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- WójtS = Wójtowicz, M. (2012). *Словарь древнерусских личных именований XI–XIV веков* [Dictionary of Old Russian personal names of the 11th–14th centuries]. Poznań: Wydawnictwo PTPN.

SOURCES (TRANSLITERATION)

- Mosk — Kisterev, S.N. (Ed.). (2003). *Akty Moskovskogo Čudova monastyrà 1507–1606 godov* [Documents of the Chudov Monastery in Moscow 1507–1606]. *Russkij diplomatarij*, 9, 59–234.
- Sol I – Liberzon, I.Z. (Ed.). (1988). *Akty social'no-èkonomičeskoj istorii Severa Rossii konca XV–XVI veka. Akty Soloveckogo monastyrà 1479–1571 gg.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1479–1571]. Leningrad: Nauka.
- Sol II — Liberzon, I.Z. (Ed.). (1990). *Akty social'no-èkonomičeskoj istorii Severa Rossii konca XV–XVI veka. Akty Soloveckogo monastyrà 1572–1584 gg.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1572–1584]. Leningrad: Nauka.
- TK I – Ākovlev, A.I. (Ed.). (1950). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ust'ug Velikij, Sol'vyčegodsk, Tořma v 1633–1636 gg.* (t. 1) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1633–1636 (Vol. 1)]. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- TK II — Ākovlev, A.I. (Ed.). (1951a). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ust'ug Velikij, Sol'vyčegodsk, Tořma v 1650–1656 gg.* (t. 2) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1650–1656 (Vol. 2)]. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- TK III — Ākovlev, A.I. (Ed.). (1951b). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ust'ug Velikij, Sol'vyčegodsk, Tořma v 1675–1680 gg.* (t. 3) [Custom books of the Moscow state of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychevodsk, Totma in 1675–1680 (Vol. 3)]. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Baskakov, N.A. (1979). *Russkie familii t'urkskogo proišhoždenià* [Russian surnames of Turkic origin]. Moskva: Nauka.

- Cieślíkowa, A. (1990). *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe: Proces onimizacji*. [Old Polish deappellative personal names: The process of onymization]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cieślíkowa, A. (1991). *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponomii* [Paradigmatic derivation in Old Polish anthronymy]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Dal = Dal', V.I. (1981–1982). *Tolkovij slovar' živogo velikoruskogo języka*, t. I–IV [Explanatory dictionary of the living Great Russian language, vols. I–IV]. Moskva: Russkij język.
- Gala, S. (1993). Apelatywno-antroponomiczne struktury z sufiksem *-ajlo* [Apellative-anthroponymic structures with the suffix *-ajlo*]. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica*, 27, 77–85.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2006). Antroponomiâ Severa Rossii konca XV–XVI veka: otapellativnye imena i prozviša, I [Anthronymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: deappellative first names and nicknames, I]. *Onomastica*, 51, 145–194.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2007). Antroponomiâ Severa Rossii konca XV–XVI veka: otapellativnye imena i prozviša, II [Anthronymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: deappellative first names and nicknames, II]. *Onomastica*, 52, 163–206.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2010). Antroponomiâ Severa Rossii konca XV–XVI veka: otapellativnye imena i prozviša, III [Anthronymy of Northern Russia of the late 15th–16th centuries: deappellative first names and nicknames, III]. *Onomastica*, 54, 179–216.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2012). *Siedemnastowieczne imiennictwo osobowe północnej Rosji na tle lokalnej kultury* [Personal names in northern Russia against the background of local culture (17th Century)]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2015). Drevnerusskie mužskie otapellativnye antroponomi, obrazovannye putem paradygmatičeskoj derivacii [Old Russian deappellative anthronymy that were derived paradigmatically]. *Studia Rossica Posnaniensia*, 40(2), 93–107.
- Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2020). Z wkładu przedstawicieli poznańskiej szkoły onomastycznej w badania nad antroponomią słowiańską: O staroruskich dwuczłonowych imionach osobowych i ich derywatach [Poznań onomastic school representants' contribution to studies in Slavic anthronymy: On Old Russian two-stem personal names and their derivatives]. In M. Rutkiewicz-Hanczewska & J.B. Walkowiak (Eds.), *Wielkopolska nazwami opisana* (s. 121–161). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Kûrš = Kûršunova, I.A. (2010). *Slovar' nekalendarnyh ličnyh imen, prozviš i famil'nyh prozvanij Severo-Zapadnoj Rusi XV–XVII vv.* [Dictionary of non-calendar personal names, nicknames and family nicknames of north-western Russia 15th–17th centuries]. Sankt-Peterburg: Dmitrij Bulanin.
- Kûršunova, I.A. (2017). Dvuosnovnye antroponomi v onomastikone pamâtnikov XV–XVII vv. [Two-stem anthronymy in name list of texts of the 15th–17th centuries]. *Naučnyj dialog*, 2, 57–74.
- Malec, M. (1971). *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych* [Morphological structure of Old Polish compound names]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Malec, M. (1977). Staropolskie bezsufiksne nazwy osobowe z prepozycjami i z negacją, cz. I [Old Polish non-suffixal personal names with prepositions and negation, part I]. *Onomastica*, 22, 51–77.
- Malec, M. (1978). Staropolskie bezsufiksne nazwy osobowe z prepozycjami i negacją, cz. II [Old Polish non-suffixal personal names with prepositions and negation, part II]. *Onomastica*, 23, 183–213.
- Malec, M. (1982). *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych* [Old Polish personal names abbreviated from compound names]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Malec, M. (1998). Początki słowiańskich imion w formie imiesłowów biernych [Beginnings of Slavic personal names in form of passive participles]. W: J. Rusek, W. Boryś (red.), *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad* (pp. 305–312). Warszawa: Energeia.

- Skulina, T. (1973). *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. I [Old Russian personal names, part I]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Skulina, T. (1974). *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. II [Old Russian personal names, part II]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sławski, F. (1974). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [An outline of the Proto-Slavic word formation]. In F. Sławski (Ed.), *Słownik prasłowiański* (Vol. 1, pp. 43–141). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sosnowski, J. (2012a). Staroruskie dwuczłonowe imiona osobowe [Old Russian two-stem personal names]. In D. Paško-Koneczeniak (Ed.), *Współczesne badania nad kulturą, literaturą i językiem rosyjskim* (pp. 437–450). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Sosnowski, J. (2012b). Odapelatywne imiona osobowe w języku rosyjskim XVI wieku [Deappellative personal names in the 16th century Russian]. *Slavia Orientalis*, 61(4), 447–473.
- SRĀ = Barhudarov S.G. et al. (Eds.). (1975–2011). *Slovar' russkogo ōzyka XI–XVII vv.* [Dictionary of the Russian language of the 11th–17th centuries] (Vols. 1–29). Moskva: Nauka.
- Srezn = Sreznenskij I.I. (1989). *Slovar' drevnerusskogo ōzyka v treh tomah* [Dictionary of the Old Russian language in three volumes]. Moskva: Kniga.
- SRNG = Filin F.P. et al. (Eds.). (1965–2010). *Slovar' russkikh narodnyh govorov* [The Russian dialect dictionary] (t. 1–43). Leningrad (Sankt-Peterburg): Nauka.
- TolstaĀ, S.M. (2021). Dvusostavnye antropimny v praslavĀnskom ōzyke [Two-stem anthroponyms in the Proto-Slavic language]. *Voprosy onomastiki*, 18(2), 9–32.
- Trubačev, O.N. (1968). Iz materialov dlĀ ětimologičeskogo slovarĀ familij Rossii (Russkie familii i familii, bytuŃšie v Rossii) [From the materials for the etymological dictionary of surnames of Russia (Russian surnames and surnames existing in Russia)]. *ĖtimologiĀ*, 1966, 3–53.
- Trubačev, O.N. (1988). PraslavĀnskaĀ onomastika v Ėtimologičeskom slovarě slavĀnskikh ōzykov, vyp. 1–13 [Proto-Slavic onyms in Etymological Dictionary of Slavic Languages, vols. 1–13]. *ĖtimologiĀ*, 1985, 3–10.
- Tup = Tupikov N.M. (1903). *Slovar' drevnerusskikh ličnyh sobstvennyh imen* [Dictionary of Old Russian personal names]. Sankt-Peterburg: TipografiĀ I.N. Skorohodova.
- Vasm = Fasmer M. (1986–1987). Ėtimologičeskij slovar' russkogo ōzyka [Etymological dictionary of the Russian language] (Vols. 1–4; O.N. Trubačev, Trans.). Moskva: Progress.
- Ves = Veselovskij, S.B. (1974). *Onomastikon. Drevnerusskie imena, prozviša i familii* [Onomasticon. Old Russian first names, nicknames and surnames]. Moskva: Nauka.
- WŃjt = WŃjtowicz, M. (1986). *DrevnerusskaĀ antropimniĀ XIV–XV vv. Severo-VostočnaĀ Rus'* [Old Russian anthroponyms of the 14th–15th centuries. North-eastern Ruthenia]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- WŃjtS = WŃjtowicz, M. (2012). *Slovar' drevnerusskikh ličnyh imenovanij XI–XIV vekov* [Dictionary of Old Russian personal names of the 11th–14th centuries]. Poznań: Wydawnictwo PTPN.

SUMMARY

OLD RUSSIAN ONE-STEM DEAPPELLATIVE ANTHROPONYMS WITH THE SUFFIX *-ko*
(INTRODUCTORY REMARKS)

Affixal derivation of one-stem deappellative anthroponyms in either Old Polish or in Old Russian has not been widely discussed so far. In previous studies, the analysis has essentially been focused on anthroponyms without word-formation exponents in relation to common names motivating them. The exception was one-stem deappellative personal names that were derived paradigmatically. Other issues of the morphological structure of Slavic one-stem personal names that differ from common names motivating them have been overlooked until now and need to be studied. The aim of the article is to present introductory remarks on Old Russian one-stem deappellative personal names with the suffix *-ko* that were recorded in the 15th–17th century texts. In the selected sources under review, derivatives of one-stem deappellative personal names with suffix *-ko* (Proto-Slavic *-ько, -ько*) have a more numerous representation than derivatives with other suffixes. The analysis will distinguish between: 1. derivatives created on the onomastic plane; 2. anthroponyms created on the appellative-onomastic plane.

Keywords: Old Russian personal names, one-stem deappellative anthroponyms, affixal derivation, suffix *-ko*

ZBIGNIEW BABIK
zbigniew.babik@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-8809-3461
Uniwersytet Jagielloński
Kraków, Polska

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.23>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

UWAGI NA MARGINESIE PIERWSZEJ CZESKIEJ REGIONALNEJ MONOGRAFII HYDRONIMICZNEJ*

Słowa tematyczne: hydronimia, Ostravice, Ostrawica, Czechy

Dorzecze Odry nie miało dotąd szczęścia w badaniach hydronimicznych. W kilku opracowaniach zebrano nazewnictwo położonego w całości w granicach Polski basenu Warty (Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975; Wolnicz-Pawłowska, 2006; Duma, 2010a, 2010b), brak jednak dedykowanej syntezy nazw wód stojących dorzecza Noteci. Właściwe dorzecze Odry, podzielone między Polskę i w niewielkim stopniu powojenne Czechy i Niemcy, przez wiele lat nie mogło doczekać się całościowego ujęcia. Nazwy wód płynących dolnej Odry opracowano w monografiach Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Jerzego Dumy (1977), a następnie samego Dumy (1988). Nazwy wód stojących opracowała natomiast Aleksandra Belchnerowska (1991 i 1993; nb. wersja niemiecka zawiera liczne luki hasłowe w stosunku do polskiej)¹. W 1983 roku wydano materiałowe opracowanie całości dorzecza Odry, ograniczające się jednak do nowszego materiału XIX i XX wieku podanego bez powiązania ze źródłami i pozbawionego objaśnień etymologicznych. W latach 80. XX wieku nad hydronimią górnej i środkowej Odry pracował redaktor wspomnianej syntezy, Henryk Borek (por. HO, s. IX), planując ukończenie prac dokumentacyjnych i interpretacyjnych w 1987 roku. Niespodziewanie zmarł jednak w grudniu roku wcześniejszego, a zebrane przezeń materiały (w tym historyczne) uchodzą obecnie za zaginione (informacja Kazimierza Rymuta z początku XXI wieku: „Borkowa nie ma maszynopisu”). Kilkadziesiąt lat śląskie nazwy wodne zbierał wrocławski językoznawca i archiwista Józef Domański, cierpliwie ekscerpując pod tym kątem m.in. ocalałe z zawieruchy wojennej zbiory rękopiśmienne. Nie zdołał jednak opracować na ich podstawie większej syntezy². Po jego śmierci (2007) zebrany bezcenny materiał historyczny szczęśliwie ocalał w postaci tradycyjnej kartoteki i staraniem onomastów krakowskich (głównie Pawła Swobody) został włączony do internetowej bazy danych hydronimii Polski (por. ESHP, w którym przekazy te widnieją pod skrótem

* Dziękuję drowi Rafałowi Szeptyńskiemu (IJP PAN) i redakcji „Onomastików” za uwagi do pierwotnej wersji niniejszego tekstu.

¹ Wypada wspomnieć również o ogłaszanej od drugiej połowy lat 80. (głównie na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”) serii materiałowych artykułów historyka Edwarda Rymara poświęconych hydronimii dorzeczy dolnej Odry (wraz z przyległymi częściami dorzeczy Warty i Noteci).

² Najważniejsze jego prace poświęcone hydronimii tego obszaru zestawia Feliks Pluta (2007, s. 407).

„DomKart”). P. Swoboda po zatrudnieniu w IJP PAN pracował kilka lat nad hydronimią górnej i środkowej Odry jako tematyką pracy doktorskiej, ostatecznie poniechał jej jednak na rzecz antropomastyki. Najpełniejsze zbiory hydronimów dorzecza Odry z terenu Polski znajdują się obecnie w wielotomowym „Słowniku etymologicznym nazw geograficznych Śląska” oraz „Elektronicznym słowniku hydronimów Polski” (jednak hasła tego ostatniego, poczynając od litery *E-*, pozbawione są, jak dotąd, objaśnień etymologicznych). Jako ciekawostkę dodam, że również mnie (i równie bezskutecznie) proponowano (konkretnie K. Rymut) zajęcie się hydronimią nieopracowanej części Poodrza, jeszcze przed śmiercią J. Domańskiego.

* * *

W tych okolicznościach pierwsza systematyczna monografia hydronimii fragmentu dorzecza górnej Odry została zrealizowana i wydana w Czechach. Jest to poświęcona nazewnictwu wodnemu dorzecza Ostrawicy (pierwszego większego prawego dopływu Odry) książka Kristýny Kovářovej „Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek)” (2021), opublikowana na podstawie rozprawy doktorskiej obronionej dwa lata wcześniej na Uniwersytecie Ostrawskim (Kovářová, 2019). Równocześnie jest to pierwsza systematyczna (obejmująca całość wybranego dorzecza) monografia regionalna nazewnictwa wodnego Republiki Czeskiej, co podkreśla sama Autorka (s. 9) i inne osoby zaangażowane w jej powstawanie (por. tekst jednego z recenzentów wydawniczych, P. Štěpána, na lewym skrzydełku okładki). Została ona przygotowana zasadniczo według wzorów serii „Hydronymia Europaea” i „Hydronymia Slovaciae”, przy bliższej analizie sposób opracowania wykazuje jednak pewne różnice. Rozbudowano charakterystykę obiektów, podając m.in. współrzędne geograficzne³. W części dokumentacyjnej brak krytyki wykorzystanych źródeł (nie wyróżnia się kopii i falsyfikatów, nie próbuje ustalać zależności między źródłami kolejnych przekazów, nie rozwiązuje części skrótów), brakuje także informacji gramatycznej o postaciach dzisiejszych (uwzględnia się zasadniczo tylko formy mianownika, co w przypadku standaryzacji na czeski język literacki w pewnych sytuacjach nie rozwiewa wątpliwości). Wszystkie odniesienia bibliograficzne przeniesiono na koniec haseł. Ten ostatni zabieg nie jest czytelnikowi przyjazny, w niektórych wypadkach dochodzi bowiem do nadmiernego, nieprzejrzystego nagromadzenia skrótów. Literatura, jak we wcześniejszych seriach, powinna być cytowana w odpowiednich miejscach hasła. Nowością są systematyczne odwołania do haseł słowników etymologicznych, głównie Václava Machka (1997) i Lubora Králíka (2015), poświęconych wyrazom wskazywanym jako etymony badanych nazw — pomysł godny kontynuacji, jednak odwołania te nie zastąpią wykorzystania także literatury specjalistycznej (zob. niżej).

Jak wynika już z tytułu, pokazną objętość książki (286 stron formatu 23,2 cm × 15,5 cm) uzyskano także dzięki włączeniu do niej nazw obudowanych źródełek (czes. *studánky*, niewłaściwie przetłumaczone w zamieszczonym na s. 275–276 streszczeniu polskim jako *studzienki*), a także źródeł „dzikich” (czes. *prameny*). Nazwy te pochodzą głównie z nowszych opracowań kartograficznych, stanowiąc zapewne osobliwość kartografii czechosłowackiej i czeskiej, bazującą na większej niż u nas atencji okazywanej tym obiektom w kulturze Czech i Moraw⁴. Nie jest dla mnie jednak jasne, na ile te transnimizowane zwykle z innych mikrotoponimów nazwy żyją w tej funkcji wśród mieszkańców tych terenów.

Kwerenda źródłowa została oparta głównie na materiale kartograficznym, przy czym wykorzystano również mapy archiwalne, nie tylko dostępne w Internecie. Autorka wykorzystwała oczywiście materiał historyczny, jednak większość starszych zapisów (kodeksy dyplomatyczne itp.)

³ Ale przy ciekach (s. 35–149) poprzestano na tradycyjnym podawaniu odległości źródeł i ujścia wobec wybranych punktów odniesienia.

⁴ Por. <https://cs.wikipedia.org/wiki/Studánka>. Polskie mapy topograficzne i turystyczne nawet w przyległych częściach Beskidu Śląskiego źródeł i źródełek masowo nie nazywają, nie znamy też innych polskich materiałów i opracowań przynoszących większe kolekcje ich nazw.

zaczepnęła — bez ich kolacjonowania (brak nawet lokalizacji przekazów w źródłach) — za pośrednictwem przechowywanej w Instytucie Śląskim w Opolu wspomnianej już kartoteki J. Domańskiego, obejmującej także materiał śląski z obszaru dzisiejszej Republiki Czeskiej (przekazy te opatrzone są w książce skrótem SNR, por. jego rozwiązanie na s. 257). Nie prowadziła natomiast głębszej kwerendy archiwalnej w zakresie niepublikowanych źródeł narracyjnych dla terenu księstwa cieszyńskiego, np. powstających od 1724 roku akt i ksiąg katastralnych⁵ (por. Mrózek, 1984, s. 22–24, który z powodu ich obfitości też zresztą mógł wykorzystać je tylko częściowo). Niedostatku tego ze zrozumiałych względów nie chcę tu nadmiernie eksponować, wypada jednak zwrócić uwagę, że w przyszłości, po ich opracowaniu, możemy spodziewać się pewnych niespodzianek, zarówno w postaci przekazów nazw dotąd nieznanymi, jak i zapisów nakazujących odmiennie spojrzeć na pierwotne brzmienie i ewolucję niektórych hydronimów na pozór przekonująco objaśnionych w książce.

W monografii brakuje też zupełnie wyodrębnionych jako takie zapisów gwarowych, nawet tych, które są dostępne w literaturze, np. gwarowe postacie nazw osad u Mrózka (1984). Autorka w zasadzie nie wykorzystwała niepublikowanego materiału kartoteki nazw terenowych Moraw i czeskiego Śląska, przechowywanej w Brnie. Okazuje się jednak, że wybrany z niej materiał hydronimiczny z dorzecza Ostrawicy został już opublikowany, mianowicie w 1983 roku w Polsce, we wspomnianym już, a najwidoczniej nieznanym autorce, tomie „Hydronimia Odry”. Za opracowanie dorzecza Odry górnej odpowiadał w nim H. Borek, którego do kartoteki dopuszczono dzięki wstawiennictwu zaprzyjaźnionego Rudolfa Šrámk (por. HO, s. XV). W wydawnictwie tym w odcinkach nr 17–20⁶ (HO, s. 13–17) znajdujemy przeszło 60 hydronimów nieuwzględnionych przez Autorkę, które przytaczam z zastrzeżeniem (uzasadnionym szerzej nieco niżej), że podawane za HO dane hydrograficzne mogą być w wielu wypadkach błędne.

Z odcinka nr 17 („Dopływy Ostrawicy od zbiornika Šance do Morawki”) brakuje wariantu *Osmek* (oboczna nazwa dolnego biegu Bučačego), pluraliów *Potoky* i *Potučky* opisanych jako prawe dopływy Sepetnego potoku, dopływów Ostrawicy *Horka* (l.) i *Chladnjok* (p.) oraz dopływów Ondrzejnicy *Rakovec*, *Žlabový potok*, *Šokalův potok* (l.), *Čurajka* i *Valcnerska příkopa* (p.), dopływów Czeladnej *Těpličník* i *Mlynský potok* (oba p.), wreszcie stawów *Kerlinove rybníky* w lewym dorzeczu potoku Hutnego. Z odcinka nr 18 („Dopływy Morawki”) brakuje nazw *Uplzie* (p. dopł. Morawki poniżej Mogielnicy), *Privadeč* (obocznej nazwy kanału Žermanického) i *Čepičník* (p. dopł. Morawki). Szczególnie liczne okazują się luki w odcinku 19 (dopływy Ostrawicy od Morawki do Łucyny). Brakuje nazw dopływów Ostrawicy *Řička*, *Jestřabjok* (z dopływem *Drabínjok*) i *Rakovjak* oraz stawu *Hliník*. Z dorzecza Oleśnej brakuje nazw jej dopływów *Olšina* (l.; może jednak ten sam obiekt?), *Žebračka* (p.) oraz dopływów tej ostatniej *Potok Jordan* i *Vlčí potok*, wreszcie dużej serii nazw dopływów *Valašček* (p.), *Boruvčok*, *Potok v Lysůvkach*, *Potok v Rovni*, *Potok v Dole*, *Potok v Malých dulkach*, *Potok na Doliny*, *Potok z Brožoveho*, *Potok ve Fojtových dolach* i *Prokopek* (wszystkie l.). W tymże dorzeczu potwierdzono dalsze funkcjonowanie notowanych przez Autorkę ze źródeł z pierwszej połowy XIX wieku, ale uznanych za wymarłe, nazw stawów *Jedlovec*, *Piskoř*, *Kubaň* vel *Kubaň* oraz *Pilík*. Z dopływów Łucyny (odcinek nr 20) brakuje nazw *Do Čučka*, *Hlubotec*, *Holomuc*, *Hočnik*, *Slatvina*, *Kamenický potok*, *Žořik*, *Hliněnka* (wszystkie l.), *Glymbočok* (p.), dopływu Toszanówki *Zimník* (l.), dopływu Bruzówki *Liščanka* (l.), dopływu Hołcyny *Žabňok*, dopływów Suszanki *Suski potůček* (p.; identyczny z nazwą *Dolnosušský potok* na s. 53?) i *Graniční potok* (l.). Z dorzecza Suszanki brak większości nazw stawów (*Paňšček*, *Vě stovkach*, *Tůmsove stavy*, *Pavlasovel Zgudove stavy*, także wariantu *Kaňok*). Z 11 nazw stawów w basenie Datynki I brakuje dziewięciu (*Dominikanski stav*, *Haltýř*, *Inzula*, *Kolkove stavy*, *Žabnjok*, *Kotelník*, *Račok*, *Rojan*, *Venclovka*; ta ostatnia nazwa widnieje w książce tylko jako potamonim, por. s. 142). Oczywiście, liczniejsze są sytuacje odwrotne (obecność nazwy w monografii przy jej braku w HO).

⁵ Zob. np. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/zespol/-/zespol/125357>. Zbiór ten jest dostępny stacjonarnie w Archiwum Państwowym w polskim Cieszynie.

⁶ W odcinku nr 16, obejmującym dorzecze od źródeł do zbiornika Šance, braków nie stwierdziłem.

Równocześnie w wielu wypadkach identyfikacja hydrograficzna tych samych nazw widniejących w obu wydawnictwach różni się. Przykładowo, zlokalizowany zapewne w pobliżu wsi Řeřište potok Řeřišťák w HO widnieje jako prawy dopływ Ostrawicy (zaraz po Ostravické Datyňce i Řičce), natomiast w monografii został uznany za lewy dopływ Datyňki (l. dopływu dolnej Łucyny). Niewątpliwie w większości wypadków Autorka, korzystając z licznych i szczegółowych opracowań kartograficznych, podaje identyfikację prawidłową (zakładając optymistycznie, że wolne od pomyłek były i wykorzystane mapy⁷), natomiast błędy HO wynikły z prób na poły intuicyjnego przyporządkowywania obiektom nazw zlokalizowanych jedynie do poziomu miejscowości. Przykładów takich zidentyfikowałem zbyt wiele, by móc je w całości zebrać w niniejszym tekście; sądzę, że powinny zostać omówione w obszernym artykule monograficznym wykorzystującym wszystkie informacje zawarte w brneńskiej kartotece. Uzmysłowiłoby to czytelnikom „Hydronimii Odry” skalę pomyłek popełnionych w niej przy próbach identyfikacji tego materiału.

W pracy znalazły się także zapisy z map, które trudno uznać za nazwy własne. Mam tu na myśli wielowyzwowe opisy *odlehčovací rameno Vlčoku, občasný tok, biologický rybník, pramen Černé Ostravice, Periodische Teiche czy vodopady Mazáku*. Autorka w niektórych wypadkach opatrzyła je formułką „Název působí uměle, neorganicky”. Każdy chyba toponomasta zgodzi się, że nie wszystkie sensowne ciągi liter spotykane na mapach (zwłaszcza ciągi zapisywane z malej litery) oznaczają nazwy własne.

Polskiego czytelnika książki intryguje prawie całkowite pominięcie dorobku naszej lingwistyki w zakresie badań języka i nazewnictwa na zachód od Olzy. Brak wzmianek o dwu podstawowych monografiach toponomastycznych R. Mrózka (1984 i 1990), wkraczających na teren dorzecza, a wykorzystujących na szerszą skalę niepublikowane materiały archiwalne⁸, i także o monografiach książkowych opisujących sytuację językową na tym obszarze (np. Cząstka, 1984; Kadłubiec, 1994; Labocha, 1997; Greń, 2000). Nie wykorzystano istniejących słowników gwar po obu stronach Olzy (Wronicz, 1992; SGŚC; Milerski, 2009), a z wielotomowego słownika gwar śląskich, rejestrującego również leksykę Zaolzia (SGŚ, obecnie przy literze K-), Autorka cytuje tylko tom XV (por. jego opis na s. 257⁹). Nie skorzystano wreszcie z ważnych opracowań nazewnictwa po przeciwnej stronie granicy (przede wszystkim z wielotomowego „Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska”, ale także zbiorów nazwisk polskich). Tymczasem właśnie w prawym dorzeczu Ostrawicy biegnie granica językowa pomiędzy czeskim (laskim) i polskim obszarem językowym, do którego należy część dorzecza Łucyny (głównie wschodnia, prawa). Według Ireny Bogocz (2017, s. 240) dialektolodzy polscy prowadzili ją po linii Horní Lomná–Řeka–Komorní Lhotka–Dobratice–Domaslavice–Soběšovice–Václavovice–Horní Datyně–Bartovice–Radvanice–Heřmanice–Pudlov–Bohumín). Cechy polskie pojawiają się w niektórych nazwach głównie prawego dorzecza Ostrawicy, są jednak nader „oszczędnie” komentowane. W przypadku rezonansu nosowego w nazwie *Rząsník* (czes. *Řetník*) jedyną koncesją jest przytoczenie pol. *rząsa* obok czes. *řasa*. Również lewy (zachodni!) dopływ Ostrawicy pod Frydlandem (czes. *Řasník*, por. s. 113–114) ma w HO (nr 17, s. 13) warianty pol. *Rząsník* i niem. *Rzonsník*. W kilku nazwach zachowuje się *g* (*Grabinský potok* pod Ostrawą, przy którym Autorka wspomina pol. *grab*; znane z HO *Graniční potok* i *Glymbočok*), także w dwu średniowiecznych zapisach nazwy *Mogielnicy* (l. dopływu Morawki) użyto grafemu <*g*> (lata 1356 i 1421, a więc długo po zmianie **g* > *h*, s. 90). Nazwa terenowa *Kouty* (Bludovice–Horní Suchá pod Ostrawą, s. 74) na dwu najstarszych mapach katastralnych (z lat 1833 i 1876) została zapisana jako <*Konty*>, co raczej nie polega na błędzie graficznym. Nosówkę i *g* utrwalono w nazwie

⁷ W hasłach dość często przewija się formułka „Doklad [...] vznikl záměnou toků v pramenech”, co odnosi się do mylnych podpisów obiektów wodnych na mapach.

⁸ Późniejsza uwzględnia także nazwy wodne, zlokalizowane przynajmniej do poziomu wsi. Są wśród nich zapewne również nazwy z tego dorzecza. Nie mogłem jednak wykonać odpowiedniej ekscerpji.

⁹ Został wykorzystany w hasle *Kobzok* (s. 168) przy zestawieniu śląskich nazw ziemniaka.

Gründelka (s. 94, s.v. *Nad Gründelkou*, za pośrednictwem nazwiska pochodzącego z gwarowej postaci pol. *Grządziel*). Polskiego, odapelatywnego pochodzenia jest też etymon nazwy *Pežgovský* (nazwisko *Pežga* w Czeskim Cieszynie i Hawierzowie, *Pierzga* w pow. m.in. żywieckim, wodzisławskim, raciborskim)¹⁰.

* * *

Interpretację przeprowadzono wedle tradycyjnego podejścia etymologicznego (brak odniesień do objaśnień podawanych przez użytkowników nazw w terenie, co i tak zresztą wymusiłaby specyfika przekazów zbieranych ze źródeł kartograficznych, pisanych itp., ale nie wprost od informatorów). Objasnienie w prawie wszystkich hasłach wprowadzane jest formułą „Název [...] motivoval/a/o [...] a vznikl z [...]”, ma więc charakter motywacyjno-etymologiczny (rozpoznanie motywacji cechami nazywanego obiektu i wskazanie etymonu). Nazwy wodne są rozpatrywane w relacjach z sąsiednimi toponimami i można stwierdzić, że sprawność, konsekwencja i wiarygodność rozpoznawania tych zależności stanowi chyba najsilniejszą stroną pracy. Nie powinno to jednak dziwić, skoro właśnie nazwy relacyjne (pochodne od toponimów funkcjonujących w bezpośrednim sąsiedztwie) w obu grupach hydronimów stanowiły najliczniejszy typ motywacyjny (36.7% w przypadku nazw cieków i aż 46.3% przy pozostałych typach obiektów, por. s. 30–33). Wysoka jest także w mojej ocenie wiarygodność rozpoznawania motywacji w odniesieniu do leksyki bądź apelatywnej, bądź antroponimicznej (wiele uwag w tym zakresie zgłaszam poniżej). Wyraźnie słabiej wypada natomiast identyfikacja konkretnych etymonów zawartych w analizowanych nazwach. Widać tu jeszcze pewne niedostatki erudycyjne — skromne doświadczenie Autorki w pracy z materiałem leksykalnym języków słowiańskich, a także przesadne, autarkiczne zamykanie się w ramach czeszczyzny i jej źródeł słownikowych.

Główna rzeka badanego dorzecza (około 65 km długości) nosiła pierwotnie nazwę *Ostrava*, zachowaną w postaci pierwotnej w nazwie powstałej nad nią osady, dziś dużego ośrodka miejskiego i przemysłowego. Jest to jedyna¹¹ w tym basenie nazwa wodna z charakterystycznym dla starszej hydronimii środkowoeuropejskiej rzeczownikowym *-ava*, który na terenie dorzeczy Odry i Wisły nazwy największych, przekraczających 100 km długości, obiektów rzecznych wydaje się obsługiwać właśnie i tylko w zlewni górnej i częściowo środkowej Odry. Na istotę tego formatywu patrzeć obecnie zupełnie inaczej niż ćwierć wieku temu, dystansując się zdecydowanie od wciąż podtrzymywanej przez niektórych hydronomastów koncepcji sufiksoidu pochodzącego z germańskiego **-ah^wō* ‘woda, rzeka’. Prowadzone badania nad tymi formacjami w toponimii Polski nie potwierdziły bowiem ciężenia ich w kierunku południowo-zachodnim, potwierdzając natomiast znaczną produktywność i stosunkowo silną łączliwość ze słowiańskimi topoosnowami (liczne nazwy terenowe na *-awa* lub pluralne *-awy*)¹². Wątpliwa wydaje się również hipoteza już starożytniej metryki dodawanego do zastanych potamonimów germańskiego sufiksoidu **-ah^wō* — na pojezierzach Polski północnej brak wiarygodnych transponatów nazw jeziornych z germańskim sufiksoidem **-sai^wa-* ‘jezioro’ (dzisiejszym niem. *-see*), a potamonimy z oczekiwany, regularnym transponatem **-ah^wō* > *ǰ-oxva* (por. znane zapożyczenie **lixva*, gdzie **xv* < germ. **h^w* < ie. **k^w*) nie są znane ani z terytorium Europy Środkowej (Polska, Czechy, Słowacja), ani z Ukrainy. Najprawdopodobniej mamy tutaj do czynienia

¹⁰ Geografię nazwisk czeskich tu i dalej podaję za portalem KdeJsmo (wyszukiwarka), polskich zaś — za SNP.

¹¹ Por. jeszcze nazwę stawu *Trnávka* (s. 217), znajdującą jednak liczne nawiązania na innych terenach i być może importowaną. *Smradlavá* (s. 125–126) wykazuje cechy żywego przymiotnika z suf. *-lavý*, por. czes. literackie *smradlavý -á -é* ‘śmierdzący’.

¹² Podstawową trudność przy takich badaniach stanowią obserwowane i dokumentowane w różnych epokach wahania między tym formatywem i znacznie produktywniejszym w nazewnictwie słowiańskim **-ov-*, których kierunek nie zawsze można wiarygodnie odtworzyć.

z dziedzicznym z dawnych epok, nieograniczonym do właściwej słowiańszczyzny formantem tworzącym nomina loci (a może i inne atrybutywa denominalne), którego produktywność w toponimii słowiańskiej stopniowo wygasła na przestrzeni pierwszego tysiąclecia n.e. (por. jednak np. serbskie gwarowe *jezava* ‘miejsce przy jazie, wokół jazu (zemiłsište oko jaza)’, zob. Bogdanović, 2008, s. 458). Formant ten nie byłby bezpośrednio powiązany ze słowiańskimi formantami odmiennej przymiotników relacyjnych (jeszcze w średniowieczu łączliwych głównie z osnowami na *-ā-), abstraktów tworzonych od aorystyczno-infinitywnych osnów na *-ā- czy strukturalnym *-avъ -a -o dodawanym do przymiotników prymarnych.

Podstawę tej nazwy Autorka określa jako przymiotnik **ostrbъ*, jednak w znaczeniu ‘szybki’¹³. Takie ujęcie, posiadające już pewną tradycję w onomastyce słowiańskiej (por. choćby SNGŚ, IX, s. 105, s.v. *Ostrawica*¹⁴), nasuwa pewne wątpliwości, bowiem żywy przymiotnik, który w indoeuropejskim miał zapewne znaczenie ‘klujący, o spiczastym zakończeniu, wierzchołku’, wprawdzie wykształcił w słowiańskim szeroką gamę znaczeń wtórnych, wśród których w kilku językach powtarza się też semantyka ‘szybki’ (por. ÈSSÁ, XXXVI, s. 63–65), brak jednak dowodów (choćaby w postaci derywatów nominalnych o odpowiedniej semantyce) rzeczywistego i wczesnego odnośzenia go do szybko płynącej wody. Z drugiej strony, przymiotnik występuje oczywiście w toponimii, ale kontekst (częste kolokacje typu **Ostra Łoka*, **Ostra Gora*) nie wspiera tutaj niedwuznacznie rekonstrukcji znaczenia *‘szybki’. Dla współrzędnych nazw polskich dopatrywano się znaczeń ‘nierówny, wyboisty’ (NMPoI, VIII, s. 203, s.v. *Ostrołęka* (1)) lub — mniej przekonująco — ‘silnie, ostro wygięty’ (o meandrze rzecznym, por. Bańkowski, 2000, s. 542, s.v. *Ostrołęka*), a nawet ‘porośnięty roślinami o ostrych liściach’ (SNGŚ, IX, s. 105, s.v. *Ostra Łąka*). Wśród znaczeń zaświadczonych leksykalnie rzeczywiście zwraca uwagę semantyka ‘szorstki, nierówny, wyboisty, kamienisty (o podłożu, gruncie)’, obecna już w tekstach kanonu scs., spotykana również w innych językach południowo- i zachodniosłowiańskich. Przymiotnik w tym znaczeniu mógł być odnośny m.in. do kamieńców rzek górskich, w przeszłości — z braku dróg z prawdziwego zdarzenia — zapewne szeroko wykorzystywanych jako dogodne arterie komunikacyjne.

Można tu dodać, że struktura **ostrava* zdaje się występować także na ziemiach polskich. Najbardziej wiarygodnym, choć względnie późno poświadczonym przykładem jest *Ostrawa-wy*, pole w Bindudzie w pow. przasnyskim (UN, CXL, s. 34). Prócz niej notowano derywat na -ka (*Ostrawka-ki*, pola w Cierpiszu w pow. łancuckim, UN, LXIV, s. 19; *Ostrawki-wek*, łąki w Skowronnie Dln. w pow. pińczowskim, UN, XXIX, s. 31, i cz. Cichego w pow. brodnickim, UN, CLXXIII, s. 32). Niektóre z tych nazw mogą być przekształceniami starszych postaci **Ostrowki* lub **Ostrewki*, nie można chyba jednak oddalić w ten sposób ich wszystkich. Na pograniczu śląsko-wielkopolskim (dzisiejsza gm. Wąsosz) od 1787 roku mamy ponadto zaświadczoną niemiecką postać *Ostrawe* (SNGŚ, IX, s. 105; NMPoI, VIII, s. 202), po wojnie może trafnie spolonizowaną jako *Ostrawa*. Natomiast *Ostrawa* widniejąca na niektórych mapach jako nazwa terenowa w Kleczy Dln. (pow. wadowicki) wydaje się przekształceniem istniejącej jeszcze w 2. poł. XX wieku postaci *Ostrowa* (Babik, 2021, s. 199). Być może zatem funkcjonował w przeszłości rodzimy apelatyw topograficzny o takiej strukturze i niezbyt oczywistym dzisiaj znaczeniu. Wynika stąd, że ani z punktu widzenia budowy, ani pierwotnego znaczenia (i identyfikacji etymonu apelatywnego) wciąż nie możemy tej nazwy uznać za zadowalającą wyjaśnioną.

Największym dopływem Ostrawicy (ok. 38 km długości) jest Łucyna (czes. *Lučina*), udokumentowana od końca XIII wieku (1296 <*Lucen*>). Problematyka genezy i wariantów jej nazwy

¹³ Jako „suf.” określa natomiast -ava ‘voda’ (!), co wskazuje chyba na skontaminowanie w jej świadomości badawczej dwu głównych podejść interpretacyjnych do słowiańskich struktur hydronimicznych na *-ava. Sufiksy, jak wiadomo, nie mają własnej semantyki leksykalnej.

¹⁴ Notabene, hasło to zamieszczono w owym wydawnictwie chyba omyłkowo — rzeka wraz z całym dorzeczem znajduje się poza terytorium Polski, a takich słownik śląski programowo nie uwzględnia.

(w tym postaci *Holčina* itp. i jej nawiązań poza tym dorzeczem) okazała się skomplikowana i wielowątkowa na tyle, że musiałem wyłączyć ją z niniejszego tekstu.

Do najciekawszych śladów reliktyw leksykalnych należą *Kršle* (zapewne plurale tantum, por. także hasło *Pod Kršlemi* na s. 194–195, z tej samej okolicy Vyš. Lhoty), nazwa terenowa ponowiona na źródelko. Autorka bez dalszych komentarzy — zapewne niewłaściwie zrozumiałwszy cytowany tekst Majtána — łączy ją z apelatywem *krč* (s. 170). Tymczasem już w 1994 r. (SSN, I, s. 888) opublikowano słowacki gwarowy apelatyw *kršla* (< **kršla*¹⁵), którego charakterystyczne, wyspecjalizowane znaczenie ‘miasto, kde sú stromy s olúpanou kôrou (určené na vyschnutie)’ wskazuje na bliskie pokrewieństwo z prasłow. **čьrslb* (por. SP, II, s. 248). Wyraz ten notowano w miejscowości Prochot w pow. nowobańskim, z której w najnowszym tomie SSN (II, s. 597; forma niedokonana w SSN I l.c., także w znaczeniu ‘karczować, usuwać pnie z korzeniami’) podano derywat *okršlit* ‘olúpať kôru zo stromu’, a wskazując na szerszy zasięg tej rodziny wyrazowej pochodne oronimy (*Okršlisko*) występują przy samej granicy słowacko-czeskiej. Najprawdopodobniej jest to archaizm z wokalizacją ie. sonantu **ɟ* do *(*k*)*ur-*; wahanie **kur-* > **kьr-* : **kir-* > **čьr-* powstało w bardziej odległej epoce, gdy oba warianty rdzenia alternowały jeszcze w widoczny sposób, np. w paradymacie jednego czasownika. Mniej prawdopodobne jest przekształcenie pod wpływem innej rodziny wyrazowej (dłaczowe w wyniku takiego wykolejenia miałyby pojawić się właśnie ta głoska, która występowała pierwotnie w etymonie wyrazu?) lub dysymilacji (z **č*- oczekivalibyśmy raczej *řt-*).

Šepetný potok (nazwę małego, ok. 3,4 km dopływu Ostrawicy) Autorka próbuje łączyć ze znany apelatywem hydrograficznym *sopot* ‘woda szumiąca, wodospad, bystrze itp.’ mimo konsekwentnych *-e* w obu sylabach we wszystkich zapisach hydronimu (s. 120). Jako że wyraz słowiański jest z pochodzenia derywatem onomatopei, możliwe byłoby postulowanie obocznego **šepetb*, które jednak nie jest, o ile mi wiadomo, udokumentowane w warstwie apelatywnej. Formalnie odpowiadające pol. *Šepiet-* (w nazwie *Šepietnica*, z wtórną, historyczną utratą *-w-*, por. NMPol, XIII, s. 173 s.v.) zawiera morfem **svepet-* zaświadczony w wyrazach o znaczeniu ‘dzikie pszczoły, dziuple dzikich pszczoł itp.’ (por. ostatnio szerzej z perspektywy polskiej Kwaśnicka-Janowicz, 2018, s. 53–64). Pokrewna postać *Šwiepietnik*, zachowująca wówczas jeszcze pierwotne *-w-*, zaświadczona jest także na niedalekim terenie dawnego księstwa oświęcimskiego jako szesnastowieczna (zapis z 1577 roku) nazwa Wierpżówki powyżej Andrychowa (Babik, 2015, s. 247–248).

Zaskakującym potknięciem jest próba sprowadzenia nazwy źródelka *Přelač*, ponowionej z pobliskiej nazwy terenowej, do starszej prapostaci **Přelaučie* (sic!)/*Přelúčie*, uważanej wręcz za strukturę typu lokalizującego (s. 205: ‘místo (osada) před loukou/loukami’). Autorka najwidoczniej nie korzystała z pominiętego w bibliografii książki opracowania Raisy N. Malko (1974, s. 55), które za Františkem Bartošem notuje nieobecny w słowniku Machka (1957) laski apelatyw *řelač* w topograficznym znaczeniu ‘przełęcz (gornoe sedlo)’. Słowacki tezaurs gwarowy zna także postacie *preliačina* i *preliač* ‘poklesnuté, vpadnuté, preliačené miesto (napr. v teréne)’ (SSN, III, s. 179 s.v.). Odpowiedni apelatyw i pochodne nazwy znane są na terenie Polski, w nieodległym Beskidzie Śląskim (Mrózek, 1984, s. 146–147; SNGŚ, XI, s. 32, s.v. *Przelacz*). Mamy tu do czynienia z reflekssem praporty **perlęčb*, obocznej do **perlōčb* (pol. *przełęcz* f. w tym samym znaczeniu), w pierwotnym znaczeniu ‘wygięcie’ (> ‘przełęcz’), z rozwojem **ę* charakterystycznym dla gwar tej części pogranicza słowacko-morawskiego (ewolucja w *a* po miękkiej, brak typowego przegłosu czeskiego **ę* w **ě* między palatalnymi). Do gwar polskich wyraz trafil jako zapożyczenie leksykalne, już po dokonaniu się tych zmian.

Nieporozumieniem jest wywodzenie nazwy *Porubaný (potok)* (tworzącej gniazdo z wariantem nijakim nazwy terenowej *Porubané*, początkowo odnoszącym się zapewne do lasu przekształconego

¹⁵ Taką postacią hasłową ustalono w SSN (najwidoczniej w gwarze zachodzi generalna depalatalizacja *l*); *š* należy wywodzić z **s* (asymilacja do pierwotnie palatalnego **l*). Por. też Majtán, 1996, s. 66–67; część zebranych tam form może jednak stanowić rekonstrukcje z toponimii. Prapostaci tego wyrazu ustaliłbym jako **kьrsl'a* lub **kьrslb*.

w porębę) bezpośrednio od nominów *porub*, *poruba* (s. 107). Nic nie stoi tu na przeszkodzie przyjęciu żywego imiesłowu na *-an-* (podobnie *Porubený* ← *porubit*). Również *ujmisko* jest notowane w źródłach czeskich i morawskich (Mal'ko, 1974, s. 76); Autorka (s. 232) równobrzmiącą nazwę wywodzi wprost od czasownika *ujmovat*.

Gniazdo *Roztrží* ~ *Roztrže* (potok i fragment lasu koło Bílej) Autorka próbuje wywodzić od zaświadczonego słownikowo apelatywów *strž/gwar. otrž* 'nepřístupné místo', z dodanym prefiksem *roz-* (s. 119, s.v. *Salajský potok*), co przynajmniej w drugim wypadku nie wydaje się formalnie możliwe. Sprowadzałbym je raczej do postverbale *roztrh* (: *roztrhat*) notowanego w czeszczyźnie (i innych językach) w bardziej abstrakcyjnych znaczeniach (zob. ÈSSÁ, XXXV, s. 121, s.v. **oržtřgь*), z rozwiniętą lokalnie konkretyzacją w kierunku toponimicznym (*'szczelina?'). Mało prawdopodobny jest bezpośredni związek gniazda nazwy *Mráznice* (s. 93) z przymiotnikiem *mrazný* 'chłodny'; w areale karpackim występują podobnie brzmiące wyrazy w znaczeniach 'miejsce zimowania owiec', 'jesienne pastwisko dla owiec w pobliżu wsi', 'miejsce gromadzenia siana zwozonego z bardziej odległych łąk' itp., znane z gwar polskich (zob. np. Herniczek-Morozowa, 1975, s. 121; Mrózek, 1984, s. 120), słowackich (SSN, II, s. 201) (w gwarach polskich *mraźnicę* notowano także w znaczeniu 'błoto', o co mniejsza). Byłaby to zatem pierwotna nazwa terenowa typu kulturowego.

Razi także próba (s. 116, s.v. *Řetník*) metaforycznej interpretacji derywatu prasłow. **ręsa* (jako by 'struga cienka jak rżesa'). Czy Autorka nie wiedziała, że refleksy takiej prafomy są w zachodnio-słowiańskim dobrze zaświadczone w „hydronimicznym” znaczeniu 'rżesa drobna (wodna)', *Lemna minor* L.' (por. np. Šmilauer, 1970, s. 152, znaczenie 8.)? Jest to drobna roślina o postaci jasnozielonych unoszących się na powierzchni wody listków z korzonkami, które w sprzyjających warunkach potrafią pokryć kożuchem całą dostępną powierzchnię wody, występująca także w spokojniejszych zatoczkach wód płynących. Podobnie nieprzekonująco (choć tylko opcjonalnie) próbuje Autorka interpretować nazwę *Hlis(t)ník* (cienka jak glista?), por. s. 59.

Powtarzająca się dwukrotnie nazwa *Hluchý potok* (s. 60) nawiązuje zapewne do notowanego słownikowo w czeskim i słowackim znaczenia 'przytłumiony, bezdźwięczny', 'pozbawiony dźwięku, cichy' (por. przegląd słów. znaczeń przymiotnika w SP, VII, s. 142–146). Natomiast tworzący kontekst jednej z tych nazw *Čuvný potok* (nazwę recypienta Hluchego potoku) należałoby objaśniać jako żartobliwą antonimizację opartą na przeciwstawnych znaczeniach 'czujny; wrażliwy' (*čuvný*), por. SP, II, s. 284–285) i notowane m.in. na Morawach 'który nie chce słyszeć, słuchać' (*hluchý*). Podobne zjawiska (sąsiedztwo obiektów o nazwach *Kocuří* i *Mysáci*) Autorka określa mianem *slovní hříčka* (s. 89, s.v. *Mišácký potok*).

Lesněnka (s. 172) nie ma wiele wspólnego z czes. *zalesněný*; jak w polskim brak imiesłowu *†lesiony* mimo obecności *zalesionego*, tak i z imiesłowu czeskiego nie można odtwarzać postaci bez *za-* (Autorka posługuje się notacją (*za*)*lesněný*). Toponim jest zapewne bohemizacją lokalnej postaci **Lesňonka* (podobnie *Lešna* → *Lešnianka* na Żywiecczyźnie), traktowanej jako nieczeska (por. wahanie na mapach *Poledněnka* : *Poledňanka* na s. 105–106).

Řehuci (s. 114–115), o ile byłby z pochodzenia imiesłowem na *-*ot*-, wymagałby czasownika strukturalnie bardziej pierwotnego niż wskazywane w tym hasle *řehat se* czy gwar. *řehúnat sa*. Czasowniki takie (*řehat*), z możliwym dawnym praesens **rego režeš*) znane są w gwarach słowackich (SSN, III, s. 565), ale jedynie w nieodpowiednich znaczeniach 'rżec (o koniach)' i 'rechotać (o ludziach)'. Nazwy tej nie można uznać za dostatecznie przejrzystą.

Ponowiona z mikrotoponimu nazwa stawu *Zárubek* (s. 182, s.v. *Na stavě*) raczej nie nawiązuje do znanego Autorce archaicznego znaczenia ap. *záruba* 'obronny prostředek proti nepřítelům vzniklý vysekáváním lesa'. Cieszyńskim *Zarębkom* i *Zarąbkom* przypisywano nowsze, notowane słownikowo znaczenia 'miejsce ogrodzone', 'wydzielony grunt', 'część wsi' (por. Mrózek, 1984, s. 193–194, za artykułem monograficznym M. Karasia). Inne jeszcze znaczenia notowano w gwarach morawskich (Mal'ko, 1974, s. 89).

Nazwę źródelka *Pod Tanečnicí* utworzono od oronimu (s. 199–200), ten zaś od przymiotnika *taneční*. Autorka nie wyjaśnia jednak wyjściowej semantyki takiej nazwy. Podobne formacje

mamy zaświadczone w toponimii słowackiej (zob. np. Majtán, 1996, s. 134) i polskiej¹⁶, i również chciałoby się łączyć je tu z apelatywem *taniec*, przym. *tan(i)eczny*. Na zaskakujące konotacje tych nazw naprowadza *Diabli Taniec*, zaświadczony jako nazwa wzniesienia przy sąsiadujących ze sobą Szczekarczowie i Topoli w pow. kazimierskim (UN, XXII, s. 10, 52). Prawdopodobnie chodziło tutaj o nominacje związane z późnym, ukształtowanym przy udziale demonologii chrześcijańskiej wizerzeniem o tańcach diabłów (z czarownicami?) na wyniesieniach, w które zdarzało się uderzać piorunom — obiekty takie otrzymywałyby nazwy **Tan(i)ecznych Gór*, skąd uniwersalizacja w *Tan(i)ecznice*.

Potok *Jatny* w najstarszym zapisie z 1657 roku ukazuje się jako *Japny*; wbrew stanowisku Autorki (s. 67–68) ta druga postać może być i rzeczywiście, i pierwotna. W językach słowiańskich (por. SP, VI, s. 132, s.v. *ěpa*) znana jest postać *jápa* o znaczeniach 'narośl na pniu drzewa, zgrubienie na ciele' (głównie gwary poleskie), z możliwymi odpowiednikami o znaczeniach 'pysk zwierzęcia, usta, twarz ludzi (pejoratywnie)' także w gwarach małopolskich. Co do semantyki takiej nazwy, por. np. nazwę potoku *Mosorny* vel *Mosorczyk* : *mosor* 'narośl na drzewie' (Rymut, 1996, s. 121). Odwrotnie, pierwotną postać nazwy *Satina* (ok. siedmiokilometry p. dopływ górnej Ostrawicy powyżej Frydlandu) Autorka rekonstruuje na podstawie izolowanego najstarszego zapisu <*Sitinam*> (łac. acc. sg.; wszystkie późniejsze mają *Sa-*) jako *Sítina*, zakładając późniejszą „dysymilację” wokaliczną (s. 119–120). Nie w pełni mnie to przekonuje.

Zdumiewa także oparcie próby etymologii na kartograficznej postaci <*Podbilouky*> (s. 201; część Starych Hamrów i źródółko, stale z długim <í> na mapach z lat 1957, 1970, 1997) mimo zaświadczenia także form *Podbilonky* (2010, czeski Geoportal), a zwłaszcza *U Podbilonek* (1967). Ewidentnie mamy tutaj tworzącą własną tradycję kartograficzną (konsekwentna reprodukcja obcej miejscowej gwarze długości wokalicznej) postać skażoną graficznie, która być może przenikała nawet do żywego języka.

Struktury *Štěpnice* (s. 182, s.v. *Na Štěpnici*) nie sposób łączyć z imieniem *Štěpán* (o etymonie apelatywnym, obficie reprezentowanym także w toponimii polskiej, por. np. Králik, 2015, s. 593, s.v. *štep'*). *Trojačka* (nawiązująca do zbiegu trzech granic czy też grzbietów górskich, por. s. 182–183, s.v. *Na Trojačce*) pochodzi nie od czes. *troji* czy *trojitéj*, a od refleksu prasłow. **trojakъ* (por. czes. i sła. *trojáký*, pol. *trojaki*). Podobnie *Javořinka* (s. 68) nie wiąże się bezpośrednio z kolektywum *javoří*, a synonimicznym *javořina*. *Salinský potok* (s. 122, s.v. *Sihelský potok*) można powiązać semantycznie ze *Slanicą* jako przejście łac. *salina* 'solanka' (np. niem. *Saline*). Ojkonim *Paskov*, wnosząc z zapisów przełomu XV i XVI wieku, brzmiał pierwotnie *Pačkov*; nieorganiczne -s- przedostało się do dzisiejszej postaci najprędzej z transponatu niemieckiego. Nazwa *Tošanovice* (s. 137–138) pierwotnie brzmiała zapewne *Těšinovice* lub *Tošinovice*.

* * *

Złoże antroponimiczne zawarte w badanych toponimach w zasadzie potraktowane zostało kompetentnie, należy jednak zgłosić zastrzeżenia do zastosowanego sposobu uwiarygodniania etymonów antroponimicznych. Z punktu widzenia etymologii toponimu podstawowe znaczenie ma nie tyle samo zaświadczenie antroponimu gdziekolwiek, co udokumentowanie jego funkcjonowania w kontekście przestrzenno-czasowym bliskim okolicznościom powstania pochodnego toponimu (por. Babik, 2022). Okazuje się, że w Czechach funkcjonuje od niedawna internetowa baza danych KdeJsem o funkcjonalności porównywalnej z bazami polską, słowacką czy ukraińską (lokalizacja do poziomu jednostki terytorialnej rzędu „małego powiatu”¹⁷). Autorka korzysta z niej niezbyt często

¹⁶ Por. np. *Taneznica -cy*, pola w Polekarcicach i Koniuszy w pow. proszowickim (UN, XIII, s. 9, 28), *Tanieznica -cy*, cz. Grabonogu w pow. gostyńskim (UN, LXXVIII, s. 20), *Taneznik -ka*, cz. lasu w Rzęszkowie w pow. wyrzyskim (UN, CXC, s. 11).

¹⁷ Są to tzw. gminy o rozszerzonych kompetencjach, mniejsze od polskich powiatów. Dla uproszczenia jednak zachowuję w odniesieniu do nich termin *powiat*.

(w innych wypadkach odsyła do monografii Svobody, Knappovej lub Moldanovej), a nigdy nie sygnalizuje, że odpowiednie nazwisko rzeczywiście (wciąż) istnieje w powiecie, gdzie lokalizowane są badane toponimy (i często — jak się okazuje — stanowi on liczebne centrum jego występowania). Powoduje to, że w niektórych sytuacjach krytyczny czytelnik zmuszony jest poszukiwać tych informacji na własną rękę. Taki rodzaj uprawdopodobnienia jest istotny również w sytuacjach niepewnego wyboru między etymonem apelatywnym lub antroponimicznym (np. casus nazwy *U Drabiny*, według Autorki prawie na pewno pochodzenia odosobowego; inne przykłady poniżej). W wypadku hydronimu *Sibudov* (mały, ok. 5 km p. dopływ Ostrawicy pod Frydlandem) postulowanego antroponimu nie udało się Autorce uwiarygodnić (s. 120–121); postaci *Sibuda* i *Sibud*, których brak również w zbiorach polskich nazwisk, znajdujemy jednak w Krakowie przełomu XVIII i XIX wieku w bazie Geneteka (<https://geneteka.genealodzy.pl/>), notującej również wariant *Szybuda* o podobnej chronologii i geografii (Siemonia, rok 1669; Płaszów, lata 1781–1820; Zabrze, rok 1870). „Hydronimia Odry” notuje niezauważone przez Autorkę warianty <*Lybudov*> i <*Sohybudov*> (zapewne zniekształcenie graficzne protografu *<*Schybudov*>), którego *<*Sch*-> potwierdzane jest też kilkoma zapisami zestawionymi w książce. Niemiecka geneza antroponimu sugerowana przez autorkę (<*Siebert*?!>) wydaje się mało prawdopodobna; widziałbym tu raczej pierwotne (niepoświadczone jednak w takiej postaci) **Psibuda*. Natomiast niemieckiego pochodzenia wydaje się etymon podostrawskiego patronimikum *Žibotice* > *Životice* (**Žibot* < *Sibot*, por. dzisiejsze nazwiska *Seyboth* itp.). Autorka (s. 148, s.v. *Životický potok*) rekonstruuje go jako **Žibota*, co myląc sugeruje rodzimą formację na *-ota*.

W niektórych wypadkach toponimy przedstawiane lub rozważane jako odapelatywne z pewnością pochodzą od nazw osobowych (nazwisk). Taki jest status nazwy *Rykali potok*, którego łączenie przez Autorkę (s. 113) ze stczes. apelatywem *rykel* ‘kmen stromu, částečně opracovaný’ nie spełnia warunków brzegowych utożsamienia etymologicznego. Odpowiednie nazwisko występuje zarówno w odpowiednich częściach czeskiego Śląska (*Rykala* m.in. w pow. jabłonkowskim, trzynieckim, frydeckim, ostrawskim), jak i w przyległych powiatach Polski (*Rykala* w pow. cieszyńskim i żywieckim), chociaż zaświadczony model nazwotwórczy (przymiotnik dzierżawczy na *-i*) nie jest z pewnością produktywny w materiale przedstawionym w książce. Z rozważania (s. 94–95) możliwości odapelatywnej genezy nazwy *Nytrová* (z twardym *N*-!) można było bez szkody zrezygnować; niepewnego pochodzenia nazwisko *Nytra* występuje współcześnie na Śląsku czeskim (m.in. w pow. frydeckim i frydlandzkim) i polskim (w pow. cieszyńskim). Nieprawdopodobny jest związek nazwy stawu pod Staričem, zapisanej w 1833 roku na mapie katastralnej jako <*Spacil*>, z niem. *spazieren* ‘spacerować’, czes. *špacír* (s. 215, s.v. *†Špacil* [sic!]) — należy utożsamiać ją z czes. nazwiskiem *Spáčil*, notowanym dziś m.in. w pow. frydeckim i ostrawskim. Odantroponimicznego pochodzenia są moim zdaniem także uznane za (lub rozważane jako) odapelatywne nazwy stawów: *Bezdek* (nazwisko w pow. frydeckim, trzynieckim, ostrawskim, koprzywnickim), *Kratoš* (nazwisko w pow. frydeckim i ostrawskim), *Motovidlo* (s. 117; zapisy od 1581 roku, por. nazwisko *Motowidlo* w pow. cieszyńskim i żywieckim), *Mřihlad* (nazwisko w Hawierzowie i pow. nowojczyńskim oraz *Mrzyglód* w przyległych powiatach Polski), *Púklo* (pol. *Pukło* w Małopolsce), *Skřítkův* (nazwisko *Skřítek* m.in. w Bohuminie i pow. nowojczyńskim), *Štandl* (nazwisko w pobliskim pow. Bilovec), *Vrkoč* (nazwisko w pow. m.in. frydeckim i ostrawskim), *Warkocz* w wodzisławskim i raciborskim). Odwrotnie, *Pašůvka* (s. 191) może jednak od apelatywu (**paše* (por. sła. *páša* ‘wypas’)). Z nazw cieków dodałbym tu jeszcze *Mazák* (nazwisko m.in. pow. frydecki i ostrawski), brak natomiast antroponimów *†Ciroš*, *†Mražák* (nazwa potoku *Mražok* może od *Mraz*, z suf. *-ok* i alternacją spółgłosek) i *†Špluch* (*Špluchov*, s. 134). Do nazw nieobjaśnionych w sposób należyty dodałbym nadto *Hartisov* (s. 58), wywodzony przez Autorkę od antroponimu *Hartig/Hartych*.

* * *

Książkę należy oceniać jako rozsądnie zaprojektowaną i zasadniczo poprawnie zrealizowaną pracę awansową, która nie wyczerpuje jednak dogłębnie problematyki hydronimii tego dorzecza. Przy wszystkich swoich niedostatkach daje ona wszakże dostateczne wyobrażenie o strukturze nazewnictwa

wodnego badanego obszaru, którego walory poznawcze musimy oceniać jako mocno umiarkowane. Dorzecze Ostrawicy przed początkami średniowiecza należało zapewne do części Europy Środkowej nieobjętej jeszcze zasięgiem dialektów wczesnosłowiańskich sensu stricto. Nie umiałbym jednak wiążąc orzec, czy w materiale toponimicznym zebrany w książce pozostały jakieś relikty z tego przedśłowiańskiego okresu (*Lucyna? Satina? Datyň*^{18?}); stanowisko samej Autorki jest tutaj implicytnie negatywne. Ze względu na małą liczbę wcześniej poświadczonych nazw niezbyt zajmująca poznawczo jest też starsza warstwa słowiańska. Możemy wprawdzie zidentyfikować kilka słowiańskich archaizmów czy endemitów, jednak w większości znajdują one nawiązania apelatywne w innych, zwykle sąsiadujących językach. Wymowa całości wspiera natomiast wywieziony z analizy hydronimii zbliżonych hydrograficznie terenów (pod)górkich Polski czy Słowacji pogląd o niedostatecznej (w porównaniu zwłaszcza z ojkonimią) autonomii masowego nazewnictwa wodnego względem innych klas toponimów, także „suchych” nazw terenowych — i tutaj największą motywacyjnie grupę hydronimów stanowią nazwy relacyjne, tworzone od nazw innych obiektów geograficznych. Z bardzo zróżnicowanej wewnętrznie struktury tej klasy nazewnictwa (od nielicznych w materiale „archetypów nazewniczych” do dominującej liczebnie najmłodszej warstwy, wiekowo i strukturalnie nieodbiegającej istotnie od „suchego” nazewnictwa terenowego) zdawano sobie sprawę od dawna (por. np. uwagi H. Borka w HO, s. IX–X), a mimo to realizowano programy badawcze preferujące nazewnictwo wyodrębnione według arbitralnego i pozaonomastycznego kryterium wodnego charakteru nazywanych obiektów. W zamyśle miało to otworzyć nowe perspektywy w badaniach przedhistorycznych warstw nazewniczych i prehistorii języków, oczekiwania te jednak spełnić się nie mogły i nie spełniły — przełom poznawczy nie nastąpił, w potocznym obiegu umocniło się natomiast fałszywe przekonanie o szczególnym statusie hydronimów na tle innych nazw geograficznych, przyczyniając się zarazem do katastrofalnego zaniedbania prac nad innymi kategoriami toponimów w naszych krajach (mam tu na myśli chociażby stan badań nad polskim nazewnictwem terenowym, ale także np. fatalny na tle krajów ościennych stan onomastycznego opracowania ojkonimii Słowacji).

Przekazy nazw wodnych znajdują się w tych samych źródłach co przekazy innych toponimów, często pozostając z nimi w ścisłym związku. Powinny być zbierane i publikowane wspólnie; tylko w ten sposób — i nie jest to zarzut pod adresem omawianej monografii — można optymalnie rozpoznać zachodzące między nimi zależności, unikając zarazem niepotrzebnych powtórzeń (publikowania tych samych zapisów i ich serii w opracowaniach poświęconych różnym kategoriom nazewnictwa). Postęp materiałowy uzależniony jest przede wszystkim od pracy edytorskiej nad niewykorzystanymi dotąd rękopiśmiennymi źródłami archiwalnymi, natomiast systematyzacja i prezentacja są już kwestiami drugorzędnymi. Trudno powiedzieć, na ile komentowana monografia — obejmująca około 1% terytorium Republiki Czeskiej — stanie się wzorem dla przyszłego opracowania czeskiej hydronimii. Nieśmiało licząc na bardziej całościowe onomastykone wykorzystujące obecne możliwości opracowywania i udostępniania danych, można przynajmniej wyrazić nadzieję, że powstające monografie regionalne będą obejmowały większe dorzecza i obszary. W przeciwnym razie na sto bliźniaczych opracowań kolejnym pokoleniom toponomastów przyjdzie czekać jeszcze długo.

¹⁸ Nie do końca przekonuje objaśnienie przyjęte przez Autorkę za starszą literaturą (od staroczes. antroponimu *Data*, niezbyt typowego hipokorystykum rzadkich imion złożonych z członem *Da-*, typu *Damir*, z dzierzawczym sufiksem *-yně*). Ojkonim ukazuje się w źródłach dopiero w drugiej połowie XVI w., co może wskazywać na jego ponowienie z hydronimu. Nie ma on ponadto jednoznacznie ustalonej prapostaci (formacja na *-yně* czy *-yň*? Jeśli to drugie, jaki był rodzaj gramatyczny i typ fleksyjny nazwy?).

LITERATURA

- Babik, Z. (2015). Nazwy rzeczne zlewni Wieprzówki — komentarze do haseł zamieszczonych w „Hydronymia Europaea 12” [River names of the Wieprzówka drainage basin. Comments on entries published in „Hydronymia Europaea 12”]. *Onomastica*, 59, 401–442. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.59.25>
- Babik, Z. (2021). Próba oceny skuteczności rozpoznawania etymonów apelatywnych i antroponimicznych w UN-owskich materiałach z powiatu wadowickiego. Cz. I: Wstęp, apelatywy [An attempt to assess the degree of effectiveness of assigning appellative and anthroponymical etymons to toponyms of the Wadowice district as confirmed in the late 1950s. Part one: Introduction, appellatives]. *Onomastica*, 65(1), 193–216. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.1.12>
- Babik, Z. (2022). Próba oceny skuteczności rozpoznawania etymonów apelatywnych i antroponimicznych w UN-owskich materiałach z pow. wadowickiego. Cz. II: Onimy, nazwy niejasne, wnioski [An attempt to assess the degree of effectiveness of assigning appellative and anthroponymical etymons to toponyms of the Wadowice district as confirmed in the late 1950s. Part two: Onyms, unclear names, conclusions]. *Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny*, 25, 5–29.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Etymological dictionary of Polish] (t. 2). Warszawa: PWN.
- Belchnerowska, A. (1991). *Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflußgebiet der Ostsee zwischen unterer Oder und unterer Weichsel*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Belchnerowska, A. (1993). *Nazwy wód stojących w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą a dolną Wisłą* [Names of water bodies in the Baltic Sea drainage between the lower Oder and lower Vistula]. Szczecin: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Bogdanović, N. (2008). Zemljopisna i njoj srodna leksika jugoistočne Srbije [Geographical and related vocabulary of the South-Eastern Serbia]. *Srpski dijalektološki zbornik*, 65, 428–518.
- Bogocz, I. (2017). Wýchodolašská nářečí versus gwara zachodniocieszyńska, czyli dialektologiczna wojna o Zaolzie [Eastern Lachian dialects vs. Western Cieszyn area dialects or the dialectological battle for the Trans-Olza region]. *LingVaria*, 12(24), 227–244.
- Cząstka, B. (1984). *Gwary Zaolzia* [Dialects of the Trans-Olza area]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Duma, J. (1988). *Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Duma, J. (2010a). *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnys po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. I: *Nazwy rzek* [Water names in the Warta River basin from the Proсна to the mouth (with the exclusion of the Noteć River basin). Part one: river names]. Warszawa: DiG.
- Duma, J. (2010b). *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnys po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. II: *Nazwy jezior* [Water names in the Warta River basin from the Proсна to the mouth (with the exclusion of the Noteć River basin). Part two: lake names]. Warszawa: DiG.
- ESHPI = *Elektroniczny słownik hydronimów Polski* (b.d.). [Electronic dictionary of hydronyms in Poland]. Instytut Języka Polskiego PAN. <https://eshp.ijp.pan.pl/>
- ÈSSÁ = Żuravlev, A. F. (red.). (2009–2010). *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksičeskij fond* [Etymological dictionary of Slavic languages. Proto-Slavic lexical stock] (t. 35–36). Moskwa: Nauka.
- Greń, Z. (2000). *Śląsk Cieszyński: Dziedzictwo językowe* [The Cieszyn Silesia: Linguistic heritage]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Herniczek-Morozowa, W. (1975). *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*. Cz. I [Pastoralist terminology of the Polish Carpathians. Part I]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- HO = Borek, H. (red.). (1983). *Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym* [Hydronymy of the Oder River basin. Names in the hydrographical order]. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.

- Kadłubiec, K.D. (1994). *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna* [The Polish language of the Cieszyn and Trans-Olza areas]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- KdeJsme = Malačka, O. (b.d.). *KdeJsme.cz*. <https://www.kdejsme.cz/>
- Kovářová, K. (2019). *Hydronymie povodí Ostravice* [Hydronyms of the Ostravice River basin]. [Rozprawa doktorska]. Ostravská univerzita. https://www.academia.edu/40153139/Hydronymie_povodi_Ostravice_Hydronymy_of_Ostravice_River_Basin
- Kovářová, K. (2021). *Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek)* [Hydronyms of the Ostravice River basin. Names of rivers, streams, ponds and spring boxes]. Ostrava: Pavel Mervart–Ostravská univerzita.
- Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny* [Concise etymological dictionary of Slovak]. Bratislava: Veda.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)* [Old Polish apicultural terminology (in a comparative perspective)]. Kraków: Lexis.
- Labocha, J. (1997). *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe* [Polish-Czech linguistic border area in the Cieszyn Silesia. Linguistic issues]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Machek, V. (1997). *Etymologický slovník jazyka českého* [Etymological dictionary of the Czech language] (wyd. 3). Praha: Lidové noviny.
- Majtán, M. (1996). *Z lexiky slovenskej toponymie* [From the lexis of Slovak toponyms]. Bratislava: Veda.
- Mal'ko, R.N. (1974). *Geografičeskaâ terminologiâ češskogo i slovackogo âzykov (na obšeslavânskom fone)* [Geographical terminology of the Czech and Slovak languages (against the Slavic background)]. Minsk: Nauka i tehnika.
- Milerski, W. (2009). *Zachodniocieszyński słownik gwarowy* [Dictionary of dialects of Western Cieszyn area]. Czeski Cieszyn: Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej.
- Mrózek, R. (1984). *Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego* [Place names of the former Cieszyn Silesia]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mrózek, R. (1990). *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku* [Microtoponymic system of the Cieszyn Silesia in the 18th century]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- NMPol = Rymut, K. i in. (red.). (1996–2021). *Nazwy miejscowe Polski. Historia — pochodzenie — zmiany* [Place names of Poland. History — origin — changes] (t. 1–16). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Pluta, F. (2007). Józef Domański (10 XII 1926 – 22 VII 2007). *Onomastica*, 52, 405–408.
- Rieger, J., Wołnicz-Pawłowska, E. (1975). *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty* [River names in the Warta River basin]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (1996). *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Rzetelska-Feleszko, E., Duma, J. (1977). *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą* [River names of Pomerania between the lower Vistula and the lower Oder]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SGŚ = Wyderka, B. (red.). (2000–2017). *Słownik gwar śląskich* [Dictionary of Silesian dialects] (t. 1–16). Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- SGŚC = Wronicz, J. (red.). (1995). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [Dictionary of the Cieszyn Silesia dialects]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SNGŚ = Rospond i in. (red.). (1970–2017). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* [Etymological dictionary of the place names of Silesia] (t. 1–17). Wrocław–Opole.
- SNP = Rymut, K. (2003). *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku* [Dictionary of surnames used in Poland at the beginning of the 21st century]. [CD-ROM]. Kraków.
- SP = Sławski, F. i in. (red.). (1974–2001). *Słownik prastłowiński* [Dictionary of Proto-Slavic] (t. 1–8). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- SSN = Ferenčíková, A., Ripka, I. (red.). (1994–2021). *Slovník slovenských nářečí* [Dictionary of Slovak dialects] (t. 1–3). Bratislava: Veda.
- Šmilauer, V. (1970). *Příručka slovanské toponomastiky* [Handbook of Slavic toponomastics]. Praha: Academia.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). *Nazwy wodne dorzecza Warty od źródła do ujścia Proсны* [Water names in the Warta River basin from the source to the Prosna mouth]. Warszawa: DiG.
- Wronicz, J. (1992). *Słownictwo pisarzy cieszyńskich XVIII wieku* [Vocabulary of the writers stemming from the Cieszyn area of the 18th century]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

SUMMARY

REMARKS ON THE MARGINS OF THE FIRST CZECH REGIONAL HYDRONYMIC MONOGRAPH

This review article is devoted to the 2021 book by K. Kovářová “Hydronymy of the Ostravice River basin. Names of rivers, streams, ponds and wells” based on her doctoral thesis of 2019. This is the first systematic Czech monograph of a particular river basin, although in this case a relatively small one. The paper outlines, discusses and tries to improve the main shortcomings of the work concerning both documentation (important source publications were left out of consideration, especially Polish ones) and the etymological interpretation of several items which in fact require more profound insights into Slavic onomastics.

Keywords: hydronymy, Ostravice, Ostrawica, Czechia

ISTOTNY KROK W ROZWOJU BADAŃ NAD NIEOFICJALNĄ URBANONIMIĄ

UWAGI DO KSIĄŻKI JUSTYNY GROBLIŃSKIEJ
„NIEOFICJALNE NAZEWNICTWO MIEJSKIE ŁODZI. SŁOWNIK”

Słowa tematyczne: Łódź, toponimia miejska, nazwy nieoficjalne, motywacja

Toponimię miejską tworzą urbanonimy, czyli nazwy dzielnic, ulic, placów, osiedli, parków, budynków, urzędów, teatrów, szkół, sklepów, szpitali, miejsc kultu religijnego, cmentarzy i innych stałych obiektów w mieście. Z administracyjnego punktu widzenia można je podzielić na oficjalne i nieoficjalne. Nazwy oficjalne (urzędowe), figurujące np. w spisach ulic, placów, są aktualnie obowiązujące w danym mieście. Nazwy nieoficjalne określonych obiektów funkcjonują w obiegu potocznym, nie mają mocy urzędowej. Do nazw oficjalnych zaliczymy np. takie miana w Łodzi jak *aleja Włókniarzy*, *rondo Lotników Lwowskich*, *Urząd Miasta Łodzi*. Nazwy pewnych obiektów, zastąpione na mocy decyzji administracyjnych nowymi mianami, mogą być nadal używane przez niektórych mieszkańców jako nazwy im bliższe, nieoficjalne, utrwalone w ich pamięci, jak np. *ulica Obrońców Stalingradu* lub krócej *Obrońców* (oficjalnie ulica Legionów), *rondo Titowa* (oficjalnie rondo Lotników Lwowskich), *Waryński* (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, w latach 1949–1990 Biblioteka Miejska im. Ludwika Waryńskiego). Część nazw nieoficjalnych jest wynikiem społecznej twórczości mieszkańców miasta, por. np.: *Kapelusz* (pawilon, niegdyś handlowy, okrągłego kształtu, w dzielnicy Górna), *Botanik* (Ogród Botaniczny)¹.

Prace nad nieoficjalnym nazewnictwem Łodzi nie mają długiej historii. Pierwszym naukowym opracowaniem interesujących nas łódzkich toponimów jest niewątpliwie „Słowniczek nieoficjalnych nazw miejskich” pióra Elżbiety Umińskiej-Tytoń, stanowiący rozdział książki „Słownik dwudziestowiecznej Łodzi. Konteksty historyczne, społeczne, kulturowe” (Bieńkowska i in., 2007). W „Słowniczku...” autorka omówiła 127 onimów zaobserwowanych w latach 70. i 80. XX wieku. Jest on szczególnie cenny ze względu na znaczny udział nazw dawnych i przestarzałych, jak je określa autorka, por. np. *Aleksandrówka* — dawna szkoła ponadpodstawowa im. cara Aleksandra I przy ulicy Sienkiewicza, *Angielski Ogród* — obecnie Park Źródlika (Bieńkowska i in., 2007, s. 124–150). W ostatnich latach ukazał się wydany przez Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi „Bałucki słownik” (Fąka i in., 2015), rejestrujący słownictwo mieszkańców Bałut, jednej z łódzkich dzielnic. W materiale tego słownika wyodrębniłem kilkanaście nieoficjalnych urbanonimów, por. np. *Trójkąt Bałucki* — ulice Rybna, Limanowskiego, Zachodnia, Lutomińska; najbardziej

¹ Powyższe przykłady omawia w swojej książce J. Groblińska (2020).

niebezpieczna część Bałut; *Limanka* — ulica Limanowskiego, tę nazwę odnotowuje również w swojej monografii J. Groblińska (2020), *Ambasada na Smutnej* — więzienna izba przyjęć przy ul. Smutnej.

„Słowniczek nieoficjalnych nazw miejskich” był inspiracją dla J. Groblińskiej do przygotowania książki „Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi. Słownik”. Powstała ona na podstawie pracy magisterskiej, napisanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Recenzowana książka liczy 174 strony i składa się z dwunastu rozdziałów wraz ze wstępem oraz bibliografią i netografią. We wstępie autorka pisze o różnorodnej roli nazewnictwa w przestrzeni miejskiej: służy ono do opisu terytorium, lokalizowania ciągów komunikacyjnych, obszarów, punktów. Nazwy miejskie mają odniesienie kulturowe: upamiętniają ważne dla mieszkańców lub ogółu obywateli danego kraju wydarzenia, organizacje, postaci. Książka poświęcona jest nieoficjalnym odpowiednikom urzędowo obowiązujących nazw miejskich. W głównej części — słowniku — autorka przedstawiła 350 takich nazw pozyskanych od 181 respondentów, reprezentujących trzy pokolenia łodzian. Materiał został zgromadzony w 2017 roku za pomocą ankiety, tak więc praca przedstawia stan nazewnictwa nieoficjalnego Łodzi na początku XXI wieku. Cele pracy były następujące: a) przeprowadzenie analizy semantyczno-komunikacyjnej i formalnej urbanimów; porównanie najnowszych tendencji ze stanem z lat 70. i 80. XX wieku, zaprezentowanym w „Słowniczku nieoficjalnych nazw miejskich” (zob. wyżej) oraz b) wskazanie podobieństw i różnic w zakresie używania nieoficjalnego nazewnictwa przez poszczególne pokolenia (rozdział 1, wstęp). Rozdział 2 poświęcony jest stanowi badań nad oficjalną i nieoficjalną urbanimią Polski, a rozdział 3 nosi tytuł „Wybrane fakty z historii Łodzi”. Nie mogę się zgodzić z opinią autorki, że miasto dopiero „z początkiem XXI wieku stało się ważnym ośrodkiem kulturalnym i akademickim” (Groblińska, 2020, s. 22). Już przed drugą wojną światową Łódź była znaczącym centrum kulturalnym i edukacyjnym, od dawna także gospodarczym i handlowym. Zauważmy, że powołany w maju 1945 roku uniwersytet kontynuował tradycje dorobku Wolnej Wszechnicy Polskiej — Oddziału w Łodzi (1928–1939), Instytutu Nauczycielskiego (1921–1928) oraz Wyższej Szkoły Nauk Społecznych (1924–1928). Muzeum Sztuki, którego zadaniem jest badanie i prezentowanie sztuki awangardowej i współczesnej, zostało założone w 1930 roku („Muzeum Sztuki w Łodzi”, 2022). Od dawna rozwijała się w Łodzi działalność kulturalna i rozrywkowa. Pierwszą stałą polską scenę teatralną (obecny Teatr im. Stefana Jaracza) otwarto w 1888 roku (Instytut Teatralny, b.d.). Przed wybuchem drugiej wojny światowej Łódź była miastem posiadającym najwięcej kin w Polsce — 33 (Jędrzejczyk-Każmierczak, 2012).

Autorka pisze o wielu inwestycjach w mieście w ostatnich latach, do największych zaliczając budowę trasy W–Z, centrum przesiadkowego Piotrkowska-Centrum oraz całkowitą przebudowę dworca kolejowego Łódź Fabryczna (Groblińska, 2020, s. 22). Konieczne jest jedno sprostowanie: Trasa W–Z, łącząca wschodnią część miasta (Widzew) z zachodnią (Retkinia), powstała dużo wcześniej, bo w latach 70. XX wieku. Nową inwestycją jest tunel w tej części trasy, która przebiega przez centrum. Rozwój miasta, co podkreśla autorka, nie pozostaje bez wpływu na nieoficjalne nazewnictwo.

Rozdział 4 zawiera zasady redakcyjne słownika. Hasła są uporządkowane w kolejności alfabetycznej. Po nazwie nieoficjalnej wyróżnionej wersalikami podana została oficjalna nazwa ulicy, osiedla, pomnika itd. W artykule hasłowym wskazano typ semantyczno-komunikacyjny nazwy, np. nazwa lokalizująca, nazwa metonimiczna, oraz typ formalny, np. nazwa sufiksalna czy eliptyczna, a także okres, w którym nazwa należała do nazewnictwa oficjalnego. Dodatkowe informacje dotyczą historii danego miejsca, kultury, obyczajów, patronów. Przy niektórych hasłach znajdują się zdjęcia nazwanych obiektów. Podrozdziały 4.1. i 4.2. to wykazy skrótów bibliograficznych oraz konwencjonalnych stosowanych w słowniku.

Rozdział 5, zatytułowany „Słownik nieoficjalnych nazw miejskich Łodzi”, jest najdłuższy i stanowi zasadniczą część książki (Groblińska, 2020, s. 33–124). Moje uwagi krytyczne oraz uzupełniające, dotyczące omówionych tu nazw niektórych obiektów w aspekcie kulturowym i historycznym, odnoszą się do następujących haseł:

Babel, Wieża Babel — budynek XIV Domu Studenta Uniwersytetu Łódzkiego przy ul. Jana Matejki 21/23 (Groblińska, 2020, s. 36, 116). Należy pamiętać, że nazwa *Wieża Babel* funkcjonowała na długo przed powstaniem XIV DS; pojawiła się już w latach 60. XX wieku i odnosiła się do zółtego wieżowca przy ul. Kopcińskiego 16/18, w którym przez kilkadziesiąt lat mieściło się Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego. Budynek liczy 10 pięter i ma kształt wieży z jednym wejściem; został wybudowany na przełomie lat 50. i 60. XX wieku. Dopiero w 1999 roku otwarto nową siedzibę Studium w wielkim gmachu XIV DS przy ul. Matejki w kampusie UŁ (nieopodal starej siedziby). Od tamtego czasu XIV DS jest nazywany *Wieżą Babel* (co podaje Groblińska). Jednak dla wielu łodzian i, oczywiście, dawnych słuchaczy Studium, rozproszonych po świecie, nazwa odnosi się do pierwszej siedziby przy Kopcińskiego (później utworzono tu Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne UŁ). Tak więc nazwa powstała około 40 lat wcześniej, niż to wynika z opisu Groblińskiej. Autorka „Słowniczka nieoficjalnych nazw miejskich” wiąże nazwę *Wieża Babel* z pierwszym budynkiem SJP dla Cudzoziemców przy Kopcińskiego (Bieńkowska i in., 2007, s. 149).

Barlik, Barlicki — 1. plac Norberta Barlickiego oraz 2. hala Zielony Rynek — targowisko na placu Norberta Barlickiego (Groblińska, 2020, s. 38). Dodajmy, że *Barlik* oraz *Barlicki* to również Szpital im. Norberta Barlickiego.

Bigiel — ulica Piotrkowska — główna ulica Łodzi. Autorka pisze, że jej oficjalna nazwa obowiązuje od 1823 roku — i dalej — że wcześniej był to gościniec piotrkowski prowadzący do znajdującego się w województwie łódzkim miasta Piotrków Trybunalski (Groblińska, 2020, s. 42). Jest tu zbyt daleko posunięty skrót myślowy. Otóż województwo łódzkie powstało dopiero w 1919 roku, w tymże roku włączono do niego Piotrków. Wcześniej, bo w 1867 roku powstała gubernia piotrkowska z Łodzią, przedtem Łódź była w województwie mazowieckim, a Piotrków — od 1815 roku — w województwie kaliskim². Por. *Deptak, Pietryna* (s. 50, 88).

Chinatown — kompleks kulturalny i gastronomiczny Off Piotrkowska, przed którego powstaniem na tym terenie stały budki; można było w nich nabyć tanie azjatyckie potrawy. Nazwa odnosi się do chińskiej dzielnicy w Nowym Jorku (Groblińska, 2020, s. 46). Warto dodać, że starsze pokolenie łodzian może wiązać nazwę z filmem Romana Polańskiego „Chinatown” i kojarzyć ją z dzielnicą w Los Angeles.

Górniak — plac Niepodległości [...] znajdujący się naprzeciwko hali Górniak (Groblińska, 2020, s. 58). Autorka pisze m.in., że w 1904 roku na plac przeniesiono Górny Rynek. Tu warto dodać, że Górny Rynek to obecnie plac Reymonta.

Grandka — budynek Grand Hotelu — tak według Groblińskiej (2020, s. 58). Wedle mojej wiedzy i moich informatorów *Grandka* to popularna niegdyś kawiarnia w Hotelu Grand, ale nie sam hotel.

Kropiczka — to jedna z nieoficjalnych nazw fontanny na placu gen. Henryka Dąbrowskiego — obok takich jak: *Cipa, Cipka, Usta Kropiwnickiego, Wagina, Wargi, Wargi Sromowe* i inne (Groblińska, 2020, s. 69). Autorka nie wspomina o nazwie *Wargi Ustne*.

Kurczaki — 1. osiedle bloków mieszkalnych w rejonie ulicy Kurczaki, 2. osiedle Chojny — obszar rozpościerający się od placu Reymonta w kierunku południowym, na osi ulicy Rzgowskiej, po granice miasta (małe osiedle wchodzi w skład dużego) (Groblińska, 2020, s. 70). Nie potwierdzam opinii Groblińskiej odnośnie do pkt. 2. *Kurczaki* to tylko rejon ulicy Kurczaki, w skład którego wchodzi: osiedle mieszkalne Kurczaki, noszące oficjalną nazwę Komorniki, krańcówka tramwajowa przy skrzyżowaniu ulic Rzgowskiej i Kurczaki, duży cmentarz rzymskokatolicki św. Wojciecha (*cmentarz na Kurczakach*) oraz kościół pw. św. Wojciecha („Kurczaki (Łódź)”, 2022).

Mulinowiec — nieoficjalna nazwa obiektu rekreacyjnego Stawy Jana (Groblińska, 2020, s. 79). Nazwa upamiętnia postać Jana Mulinowicza, „bohatera — jak pisze autorka — łódzkiej legendy, który odnowił kościół św. Wojciecha znajdujący się naprzeciwko tamtejszego dworku”. Brzmi to bardzo tajemniczo, nie wiadomo, o jaką legendę chodzi. Podobna uwaga dotyczy hasła *Johna* (s. 62).

² Artykuł hasłowy zredagowałem dzięki pomocy mgr. historii Roberta Urbaniaka.

Muszla — park im. gen. Mariusza Zaruskiego na Stokach (Groblińska, 2020, s. 80). Według moich informatorów nie jest to cały park, a olbrzymie zagłębienie (niecka) w parku utworzonym w 1954 roku (wówczas im. Janka Krasickiego). Dzieci i młodzież uprawiały tam sporty zimowe w latach 50. i 60. XX wieku — później na pewno też. „Szło się na sanki do Muszli” — według mojego informatora.

Niciarka — to nie tylko ulica Niciarniana na Widzewie (Groblińska, 2020, s. 81), ale także stacja kolejowa Łódź Niciarniana (między stacjami Łódź Fabryczna i Łódź Widzew).

Park Śledzia — Park Staromiejski (na granicy Śródmieścia i Bałut). Mieszkańcami tego rejonu przed drugą wojną światową byli przede wszystkim niezamożni Żydzi, trudniący się w głównej mierze drobnym handlem i rzemiosłem. Sytuacja uległa zmianie w czasie wojny. Część budynków w 1941 roku została przez hitlerowców wyburzona, a ich mieszkańcy trafili do getta (obecny teren parku był wówczas jego południową granicą). Po zakończeniu wojny wyburzono pozostałe budynki, a na nieuprzątniętym całkiem gruzowisku postanowiono założyć park. Powstawał on w latach 1951–1953. Nieoficjalną nazwę *Park Śledzia* wyjaśnia się w sposób następujący: podobno miejsce to zawdzięcza ją zapachowi, który unosił się na tym terenie w czasie budowy parku i jeszcze po jej zakończeniu. Aromat śledzi pochodził z piwnic zburzonych budynków, w których kiedyś mieściły się składy rybne³. Bliskie powyższemu wyjaśnienie podaje J. Groblińska: „w przeszłości na jego [parku — J.S.] terenie znajdowały się sklepy i magazyny śledzi” (2020, s. 85).

Profesor Ryszard Danką⁴, łodzianin z dziada pradziada, w rozmowie ze mną wyraził wątpliwości odnośnie do takiego pochodzenia nazwy. Śledzie, twierdzi profesor, nie dominowały wśród sprzedawanych tutaj przez Żydów towarów. Wywodzi on nazwę od wyrazu *śledź* w znaczeniu ‘prokurator; śledczy’. W gwarze przestępczej *śledź* to ‘oficer dochodzeniowo-śledczy prowadzący dochodzenie lub śledztwo’ (Stepniak, Podgórzec, 1993, s. 573, por. też *być u śledzia* ‘być na przesłuchaniu’). Otóż na terenie parku, przed jego budową i później, dochodziło do przestępstw. Sprawców brano do śledczego/prokuratora, stąd nazwa parku.

Przybysza — ulica Stanisława Przybyszewskiego, pisarza (Groblińska, 2020, s. 95). Jeśli nieoficjalny urbanonim powstał przed 1990 rokiem, to był pochodną nazwy ulicy Stefana Przybyszewskiego, działacza komunistycznego, pod takim mianem ulica istniała od 1952 do 1990 roku, kiedy to jej patronem został Stanisław Przybyszewski.

Wuzetka — odcinek trasy W–Z łączącej wschodnią część miasta z zachodnią (Groblińska, 2020, s. 120). Chyba jednak *Wuzetka* to po prostu trasa W–Z, a nie jej odcinek. Oczywiście, mówiąc o *Wuzetce*, można mieć na myśli jakiś jej odcinek, nawet bardzo krótki, ale to już zależy od sytuacji i od mówiącego.

W–Z — odcinek trasy W–Z łączącej wschodnią część miasta z zachodnią (Groblińska, 2020, s. 120). Tutaj brak logiki. Zob. też wyżej *Wuzetka*.

Złoty Róg — skrzyżowanie ulicy 6 Sierpnia z ulicą Wólcząską, gdzie w dawnych czasach podobno odbywały się walki chuliganów o panowanie nad tym miejscem (Groblińska, 2020, s. 124). Autorka odnosi nazwę do złotego rogu z „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego, który, jak pisze, symbolizuje walkę. Otóż złoty róg w naszym narodowym dramacie nie oznacza walki (narodowej), ma być „symbolem ducha kierującego narodem, dodającego mu sił do działania” (Popławska, 2002, s. 216). Jednak motywacja onim *Złoty Róg* nie ma związku z dziełem Wyspiańskiego i jest bardzo prozaiczna. Nazwę uzasadnia się żółtym kolorem cegły, z której zbudowana jest jedna z narożnych kamienic. Mój informator nie słyszał o walkach chuliganów, wie natomiast o „konikach”, którzy w ubiegłym stuleciu sprzedawali na rogu czy też w pobliżu dolary lub bony dolarowe (niedaleko znajdował się bank).

³ <http://www.parki.org.pl/parki-miejskie/park-staromiejski-w-lodzi-park-sledzia> (dostęp: 14.01.2021).

⁴ Ryszard Danką, urodzony w 1937 roku w Łodzi na Bałutach, językoznawca, profesor zwyczajny; twórca łódzkiej szkoły indoeuropeistycznej.

Ponadto, objaśniając nazwy niektórych obiektów, autorka używa słowa *budynek*, a chodzi przecież nie tylko o budynek, ale o instytucję, która w tym budynku się mieści i działa. Por. np. *Baletówka* — budynek Ogólnokształcącej Szkoły Baletowej im. Feliksa Parnella (Groblińska, 2020, s. 37), *Czwórki* — budynek Szkoły Podstawowej nr 44 im. prof. Jana Molla (s. 48), *Filmówka* — zespół budynków Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera (s. 56), *Trójka* — budynek III Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki (s. 112). Należało napisać: *Baletówka* — Ogólnokształcząca Szkoła Baletowa im. Feliksa Parnella, *Czwórki* — Szkoła Podstawowa nr 44 [...], *Filmówka* — Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna [...], czy też *Trójka* — III Liceum Ogólnokształcące [...] itd.

Rozdział 6 nosi tytuł „Suplement do słownika — dodatkowe nieoficjalne nazwy miejskie Łodzi”. Liczy on 46 haseł i zawiera nazwy, które nie znalazły się w słowniku, ponieważ nie występowały w kwestionariuszach; jest wśród nich dziewięć nieoficjalnych hydronimów miejskich. Suma haseł w słowniku i w suplemencie wynosi 396. W podrozdziale 6.1. mamy takie urbanonimy, jak *Łódzki Luwr* — Muzeum Miasta Łodzi, a w przeszłości pałac Izraela Poznańskiego, czy *Wigurki* — ulica Stanisława Wigury (Groblińska, 2020, s. 127, 129). Podrozdział 6.2. nosi tytuł „Urbanonimy w funkcji urbanonimów” i zawiera nieoficjalne nazwy miejscowości otaczających Łódź, np. *Biedoń* — deprecjonująca nazwa wsi Bedoń. Moje zastrzeżenia dotyczą interpretacji nazwy *Zegrze* jako nieoficjalnego urbanimu miasta Zgierz. Nazwa *Zegrze*⁵ — zdaniem autorki (s. 133) — jest rezultatem przekształcenia nazwy miasta *Zgierz* w województwie łódzkim „w nazwę wsi z województwa mazowieckiego — *Zegrze*”. Otóż nie jest to wpływ nazwy mazowieckiej, a historyczny rozwój form przypadkowych związany z zanikiem jerów w samej nazwie *Zgierza*. W średniowieczu onim miał odmianę: *Zgierz*, do *Zegrza*. Przez wyrównanie tematyczne w obrębie odmiany powstały oboczne formy mianownika *Zgierz/Zegrz* (Rymut, 1987, s. 279) i — dodajmy — *Zegrze* obok *Zegrz* w rezultacie zmiany rodzaju męskiego na nijaki, tu por. hasło *Zegrze* (Rymut, 1987).

Spśród siedmiu nazw wodnych, zawartych w podrozdziale 6.3. „Potoczne hydronimy miejskie”, komentarza wymagają nazwy *Kanal* i *Łodzianka*. Według J. Groblińskiej (2020, s. 134) *Kanal* to pejoratywna nazwa rzeki Jasień, „podkreślająca jej zanieczyszczenie”, motywowana apelatywem *kanal* w znaczeniu ‘ściek podziemny odprowadzający nieczystości i wodę deszczową’ (tamże). Nie zgadzam się z taką interpretacją, gdyż mamy tu *kanal* jako ‘[...] odcinek rzeki pozbawiony naturalnego charakteru przez prace melioracyjne, obwałowania itp.’; por. przykład ilustracyjny: Rzeka zamieniona w *kanal* (Dunaj, 1998, t. 1, s. 356). W czasach mojego dzieciństwa i wczesnej młodości nazwa ta odnosiła się do uregulowanego krótkiego odcinka rzeczki Jasień (między ul. Pabianicką a Al. Politechniki). To, że rzeka miała (i ma) głównie podziemny korytarz, było oczywiste i zupełnie nieistotne. Kolejna wątpliwość dotyczy podanej przez autorkę motywacji nazwy wodnej *Łodzianka* (Groblińska, 2020, s. 134). Uważa ona, że jest to transnominizacyjna nazwa rzeki Łódka, ale nie wyjaśnia, jak rozumie transnominizacyjny charakter nazwy.

W podsumowaniu tego fragmentu pracy autorka podkreśla rolę nieoficjalnych nazw wodnych, pisząc, że przywołują one dawną świetność łódzkich rzek i ich znaczenie dla rozwoju miasta oraz przemysłu włókienniczego (Groblińska, 2020, s. 135). Swoją opinię opiera na analizie sześciu nazw, wśród których są m.in. *Bzdura* (czyli Bzura), *Kanal* (Jasień) i *Smródka* (Łódka). Czy można mówić o świetności łódzkich rzek? Ponadto mamy tutaj pleonazm w sformułowaniu „nieoficjalne nazwy miejskich hydronimów”.

W rozdziale 7 omówiono klasyfikację semantyczno-komunikacyjną nieoficjalnego nazewnictwa miejskiego Łodzi. Autorka wydzieliła 11 kategorii nieoficjalnych urbanonimów: topograficzne, kierunkowe, lokalizujące, kulturowe, pamiątkowe, dzierżawcze, dawne, metonimiczne, charakterystyczne, skrócone i ekspresywne. Wśród charakterystycznych wydzieleno: asocjacyjne i charakteryzujące, wśród skróconych — akronimiczne i zredukowane, zaś wśród ekspresywnych — augmentatywne,

⁵ Poniższy fragment opracowałem dzięki pomocy prof. Krzysztofa T. Witczaka z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego.

deminutywne, hipokorystyczne, pejoratywne, wulgarne i żartobliwe. Jak widać, podział ten jest bardzo szczegółowy. Najliczniejsze są nazwy charakterystyczne (z dużą grupą nazw asocjacyjnych i niewielką charakteryzujących); stanowią 25,4% zebranego materiału. Uwagi szczegółowe ograniczam do następujących: Zestawienie *Domki Biskupie* (nieduże domy mieszkalne zbudowane z inicjatywy biskupa Wincentego Tymienieckiego) zaliczone do nazw metonimicznych można jednocześnie uznać za nazwę pamiątkową; *Paragraf* (budynek Wydziału Prawa i Administracji UŁ), czy też *Pęknięte Serce* (Pomnik Martyrologii Dzieci) to według mnie nazwy asocjacyjne, a nie metonimiczne.

Klasyfikacja formalna nieoficjalnego nazewnictwa miejskiego Łodzi została przedstawiona w kolejnym rozdziale pracy. Autorka podzieliła urbanonimy na dwie zasadnicze grupy: 1) nazwy bez kreacji formalnej (przeniesione) oraz 2) nazwy z kreacją formalną. Do pierwszej z nich zaliczyła nazwy odapelatywne oraz utworzone od nazw własnych (imion, nazwisk, nazw miejscowych, chromatoniów); do drugiej — nazwy sufiksalne, dezintegralne, dezintegralno-sufiksalne, paradygmatacyjne, prefiksalne, uniwerbizmy, kontaminacje, nazwy eliptyczne, skrótowce, złożenia, zestawienia i wyrażenia przyimkowe. Najliczniejsze są zestawienia, np. *Armii Czerwonej*, *Kapelusz Anatola*, *Skrzyżowanie Marszałków*, które stanowią prawie 25% zebranego materiału. W nazwie *Poniacz* — park im. Księcia Józefa Poniatowskiego — mamy przyrostek *-acz*, którego nie zauważyła autorka, jest to więc nazwa dezintegralno-sufiksalna, a nie, jak podano, dezintegralna. Nazwę przystanku tramwajowego *Fabryczny* autorka wywodzi od dworca Łódź Fabryczna i zalicza do paradygmatacyjnych. Funkcjonuje jednak urbanonim Dworzec Fabryczny, wobec tego nazwę *Fabryczny* można uznać za eliptyczną.

Ważny i interesujący jest rozdział 9, zatytułowany „Pokoleniowe różnice i podobieństwa w nieoficjalnym nazewnictwie miejskim Łodzi”, w którym jednak odnotowałem niejasności metodologiczne, o czym dalej. Młode pokolenie respondentów to osoby w wieku 18–35 lat (63 osoby), średnie — osoby liczące sobie od 36 do 60 lat (59 osób) oraz starsze — powyżej 60 lat (również 59 osób). Starsze pokolenie używa wielu nazw dawnych, tylko w tej grupie wiekowej wymieniana jest nazwa *Bigiel* na oznaczenie ulicy Piotrkowskiej. Średnie pokolenie — jak pisze autorka — wykazuje się poczuciem humoru i kreatywnością, por. np. *Dellostrada* — oficjalnie aleja Ofiar Terroryzmu 11 Września; droga prowadzi do fabryki firmy Dell, por. wł. *strada* ‘ulica, droga’; w tej grupie wiekowej częste są przeniesienia nazw topograficznych, por. *Chinatown*. Nazwy pejoratywne lub wulgarne są stosowane wśród młodego pokolenia, por. *Infosyf* — nazwa budynku, w którym ma siedzibę m.in. firma Infosys. Najmłodsza generacja często używa akronimów, por. *PD* — plac (generała Henryka) Dąbrowskiego. Wpływ języka angielskiego jest wyraźny w młodszym i średnim pokoleniu, por. *Kebab Street* (czyli Piotrkowska). Średnie pokolenie tworzy międzypokoleniowy pomost dzięki znajomości nazw używanych przez dwie pozostałe generacje lub jedną z nich, por. np. *Wenecja* (park) — onim wymieniają przedstawiciele zarówno średniego, jak i starszego pokolenia, *Włókienka* (ulica Włókienicza) — znana młodziej i średniej generacji. Z metodologicznego punktu widzenia mam zastrzeżenia do dwóch fragmentów tego rozdziału. Autorka pisze, że główna różnica między pokoleniami ma charakter liczebny. Przytacza dane, zgodnie z którymi „przedstawiciele najmłodszego pokolenia wymienili w ankietach łącznie 908 nazw, średniego — 633, a starszego tylko 372” (Groblińska, 2020, s. 156). Chodzi tutaj tylko o nazwy nieoficjalne, a nie te ostatnie z ich oficjalnymi odpowiednikami. Groblińska powinna od razu wyjaśnić, w jaki sposób liczyła nazwy wymieniane w ankietach przez respondentów, bo przecież jej słownik obejmuje 350 leksemów. Dopiero z dalszego wywodu autorki wynika, że liczyła nie tylko same nazwy, ale także ich użycie przez określoną liczbę respondentów w danej grupie wiekowej (s. 157), stąd te niecisłości.

W ostatnim fragmencie rozdziału 9 autorka pisze, że „można mówić o zaburzonym międzypokoleniowym dialogu nazewniczym”; natomiast kilka linijek dalej stwierdza, że stworzony dzięki zabiegom słowotwórczym ciekawy zbiór nazewniczy „sprzyja wspólnemu porozumiewaniu się i urozmaica międzypokoleniową komunikację językową łodżian” (s. 158). Jest tu istotna niekonsekwencja, zresztą cały ten akapit jest merytorycznie i logicznie chybiony.

Rozdział 10 jest podsumowaniem pracy (s. 159–162). Nazewnictwo miejskie odgrywa rolę świadka historii; szczególnie starsze pokolenia przechowują w pamięci nazwy dawne, nieoficjalne — część z nich była niegdyś nazwami oficjalnymi. W podsumowaniu wyników klasyfikacji semantyczno-komunikacyjnej autorka zwraca uwagę na znaczny udział w badanym nazewnictwie urbanonimów ekspresywnych, bo tak należy rozumieć następujące określenie Groblińskiej: „nazwy, które eksplicytnie wyrażają stosunek mieszkańców do przestrzeni miejskiej, którą opisują w nazewnictwie”. Grupę nowych urbanonimów stanowią nazwy wulgarne, które są nieliczne na tle całego zbioru nazw. Z punktu widzenia klasyfikacji formalnej pierwsze miejsce zajmują, jak już pisałem wyżej, zestawienia (niemal jedna czwarta zbadanego materiału). W sumie nazwy z kreacją formalną tworzą prawie 71% nieoficjalnych urbanonimów.

Książka J. Groblińskiej zasługuje na uwagę: niewątpliwie cenny jest zebrany materiał, przeprowadzone klasyfikacje nieoficjalnych urbanonimów oraz uwagi o różnicach pokoleniowych w użyciu nazw. Usterki i błędy nieco obniżają wartość pracy. Widać pośpiech w przygotowaniu wersji do druku. Szkoda, że recenzentem lub jednym z recenzentów wydawniczych nie był łodzianin z dobrą orientacją w przestrzeni miejskiej. Prace nad nieoficjalną urbanonimią łódzką powinny być nadal prowadzone.

LITERATURA

- Bieńkowska, D., Cybulski, M., Umińska-Tytoń, E. (2007). *Słownictwo dwudziestowiecznej Łodzi. Konteksty historyczne, społeczne, kulturowe* [Vocabulary of twentieth-century Łódź. Historical, social and cultural contexts]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dunaj, B. (red.). (1998). *Słownik współczesnego języka polskiego* [A dictionary of contemporary Polish]. T. 1–2. Warszawa: Przegląd Reader's Digest.
- Fąka, P., Krupa-Ławrynowicz, A., Kurkowska, E., Kurowska, K., Owczarek, P., Podolska, J. (red.). (2015). *Bałucki słownik* [A Baluty dictionary]. Łódź: Centrum Dialogu im. Marka Edelmana. <http://hdl.handle.net/11089/12958>
- Groblińska, J. (2020). *Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi. Słownik* [Unofficial city names of Łódź: A dictionary]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Instytut Teatralny im. Z. Raszewskiego. (b.d.). Teatr im. Stefana Jaracza. W: *Encyklopedia Teatru Polskiego*. <https://encyklopediateatru.pl/teatry-i-zespolo/529/teatr-im-stefana-jaracza> (dostęp: 22.11.2022).
- Jędrzejczyk-Kaźmierczak, I. (2012, 31.03). Kiedyś było 30 kin, teraz jest ich tylko 8. *Express Ilustrowany*. <https://expressilustrowany.pl/kiedys-bylo-30-kin-teraz-jest-ich-tylko-8-zdjecia/ar/856219>
- Kurczaki (Łódź). (2022, 10.07). W: *Wikipedia*. [https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Kurczaki_\(Łódź\)&oldid=67567168](https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Kurczaki_(Łódź)&oldid=67567168)
- Muzeum Sztuki w Łodzi (2022, 09.12). W: *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Muzeum_Sztuki_w_Łodzi&oldid=68189238
- Popławska, A. (2002). Opracowanie [Elaboration]. W: S. Wyspiański, *Wesele*. Kraków: Greg.
- Rymut, K. (1987). *Nazwy miast Polski* [City names of Poland]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Stępiak, K., Podgórzec, Z. (1993). *Słownik tajemnych gwar przestępczych* [A glossary of secret criminal slang]. Londyn: Wydawnictwo Puls.

SUMMARY

AN IMPORTANT STEP IN THE DEVELOPMENT OF RESEARCH ON THE UNOFFICIAL URBAN TOPONYMY.
COMMENTS ON JUSTYNA GROBLIŃSKA'S BOOK "UNOFFICIAL URBAN NAMING OF ŁÓDŹ.
A DICTIONARY"

The aim of this review article is to introduce additions and clarifications, as well as to correct errors in a work which is important from the point of view of research on urban toponymy. The author of the review appreciates the value of the monograph in which Groblińska gathered a large amount of material consisting of 396 unofficial urban names of Łódź, collected mostly by means of questionnaires and subjected to semantic, communicative and formal analyses. The author of the review disagrees with the opinion of Groblińska, who claims that Łódź became an important cultural and academic centre at the beginning of the 21st century. The city obtained such a status much earlier, and especially immediately after World War II, which is explained on the basis of a number of illustrative examples. For example, the University of Łódź, which continued the traditions of the Free Polish University — Łódź branch (1930–1939) was founded in 1945. A new etymology of the name *Park Śledzia* ('herring park') was presented: not from Jewish shops and herring warehouses on the area of the later park (as in Groblińska), but from *śledź* 'herring', i.e. in the criminal parlance 'prosecutor, investigator'. The author publishes corrections and creative comments to the headline articles developed in Groblińska's book, e.g. *Wieża Babel*, *Grandka*, *Złoty Róg*. Work on the unofficial urban names of Łódź should be continued.

Keywords: Łódź, urban toponymy, unofficial names, origin of names

HENRYK DUSZYŃSKI-KARABASZ

henryk_duszynski@interia.pl

ORCID: 0000-0001-5633-1675

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Bydgoszcz, Polska

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.25>

Onomastica LXVII, 2023

PL ISSN 0078-4648

PIERWSZE SYMPOZJUM
„LOS TOPÓNIMOS: DENOMINACIONES ESPACIALES DENTRO
Y FUERA DE LAS REPRESENTACIONES CARTOGRÁFICAS”
(MEKSYK, 17–20 PAŹDZIERNIKA 2022)

W dniach 17–20 października 2022 roku w Narodowym Uniwersytecie Autonomicznym w Meksyku (Universidad Nacional Autónoma de México — UNAM) odbyło się pierwsze sympozjum poświęcone toponimom jako wyznacznikom przestrzeni w ujęciu kartograficznym i pozakartograficznym. Obrady przebiegały w trybie zdalnym na platformie ZOOM z jednoczesną emisją w serwisie YouTube. Spotkanie zostało zorganizowane przez Wydział Filozofii i Sztuki, Instytut Badań Historycznych, Centrum Studiów Antropologicznych Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych oraz Wydział Geografii Narodowego Uniwersytetu Autonomicznego w Meksyku. W konferencji wzięli udział badacze z Europy (Hiszpania, Niemcy, Polska, Portugalia) i Ameryki Łacińskiej (Argentyna, Gwatemala, Honduras, Kolumbia, Meksyk). Obrady odbywały się w języku hiszpańskim.

Uczestników sympozjum przywitała Angélica Margarita Franco González z Wydziału Geografii UNAM. Konferencję zainaugurowało wystąpienie Mayry Peredro Castro i Carlosa Agustína Córdovy Floresa dotyczące archiwum Mapoteki Manuela Orozco y Berry jako źródła badań.

Kolejne referaty zostały pogrupowane tematycznie i zaprezentowane w ośmiu blokach, przy czym każdego dnia konferencji odbywały się obrady w dwóch blokach. Należy podkreślić, że nie było równoległych sesji, dzięki czemu każdy zainteresowany mógł wysłuchać wszystkich referatów. Po każdym bloku przewidziano panel pytań i odpowiedzi.

Wystąpienia w pierwszym bloku dotyczyły toponimów poza mapą. Druga, bardziej liczna grupa referatów, poświęcona była funkcji nazw miejscowych w tożsamości ludów tubylczych obu Ameryk. Kolejny blok obejmował referaty dotyczące wykorzystania nowych narzędzi cyfrowych w badaniach geograficzno-historycznych i toponomastycznych. Wystąpienia w czwartym bloku poświęcone były toponimom rozumianym jako wskaźniki relacji z otoczeniem. Następne bloki tematyczne skupiały się wokół lingwistycznej i antropologicznej analizy nazw geograficznych (blok 5), problematyki interdyscyplinarności w badaniach toponomastycznych (blok 6), analizy toponimii w przekroju historycznym (blok 7) oraz roli toponimów w kulturze oralnej, pamięci i wyobraźni (blok 8). Ze szczegółowym programem i abstraktami referatów można zapoznać się na stronie internetowej konferencji¹.

Referat wieńczący obrady zaprezentował Marcelo Ramírez Ruiz, który omówił pejzaż toponimiczny państw-miast typu *altepetl*. Czterodniowe spotkanie podsumował Jesús Israel Baxin Martínez z Wydziału Geografii Narodowego Uniwersytetu Autonomicznego w Meksyku.

¹ <http://toponimos.filos.unam.mx/2023/04/12/primer-coloquio-los-toponimos-denominaciones-espaciales-dentro-y-fuera-de-las-representaciones-cartograficas-2/> (dostęp: 26.10.2023).

Wygłoszone referaty dotyczyły nie tylko wielojęzycznej toponimii Meksyku, lecz również innych krajów: Polski, Argentyny, Hondurasu, Gwatemali, Kolumbii oraz Filipin. Ponadto poruszono tematykę kosmonimii oraz nazewnictwa przestrzeni podwodnej Pacyfiku. Wspólnym mianownikiem dla reprezentujących różne dyscypliny i podejścia badawcze uczestników sympozjum było wykorzystanie — chociaż w różnym stopniu — kartograficznych metod prezentacji materiału.

Niestety, nie jest planowana publikacja pokonferencyjna, jednak nagrania wszystkich wystąpień są dostępne na kanale Wydziału Filozofii i Sztuki UNAM w serwisie YouTube².

² Cartelera Cultural FFyL. (b.d.). *Playlist: Colegio de Geografía SUAyED* [kanał YouTube]. <https://www.youtube.com/@cartelerculturalffyl> (dostęp: 26.10.2023).

RECENZENCI ROCZNIKA LXVII CZASOPISMA „ONOMASTICA”

Redakcja czasopisma „Onomastica” składa serdeczne podziękowania Recenzentom za poświęcony czas i pracę włożoną w ocenę artykułów nadesłanych do publikacji. Utrzymanie wysokich standardów naukowych czasopisma nie byłoby możliwe bez udziału Recenzentów.

REVIEWERS OF VOLUME 67 OF THE JOURNAL “ONOMASTICA”

The editorial staff of the journal „Onomastica” would like to thank the Reviewers for their time and effort devoted to reviewing the articles submitted for publication. Maintaining high scientific standards of the journal would not be possible without their active involvement.

Zofia ABRAMOWICZ, Uniwersytet w Białymstoku / University of Białystok (Polska / Poland)

Terhi AINIOLA, Helsingin yliopisto / University of Helsinki (Finlandia / Finland)

Fatemeh AKBARI, Badaczka niezależna / Independent researcher (Austria)

Ján BAUKO, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre / Constantine the Philosopher University in Nitra (Słowacja / Slovakia)

Anna BOCHNAKOWA, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Richard COATES, University of the West of England (Anglia / England)

Maria CZAPLIKA-JEDLIKOWSKA, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy / Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz (Polska / Poland)

Przemysław DEBOWIAK, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Žaneta DVOŘÁKOVÁ, Ústav pro jazyk český AV ČR / Institute of the Czech Language, Academy of Sciences of the Czech Republic (Czechy / Czechia)

Adam FAŁOWSKI, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Artur GALKOWSKI, Uniwersytet Łódzki / University of Łódź (Polska / Poland)

Agnieszka GOZDEK, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)

Milan HARVALÍK, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV / Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences (Słowacja / Slovakia)

Romuald HUSZCZA, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)

Mariya ILIEVA [Мария ИЛИЕВА], Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ / St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo (Bułgaria / Bulgaria)

Ewa JAKUS-BORKOWA, Badaczka niezależna / Independent researcher (Polska / Poland)

Oksana KHALIMAN [Оксана ХАЛИМАН], Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди / H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraina / Ukraine)

Marcin KOJDER, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)

Nataliya KOLESNYK [Наталія КОЛЕСНИК], Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича / Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraina / Ukraine)

Tetyana KOSMEDA [Тетяна КОСМЕДА], Донецький національний університет імені Василя Стуса / Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraina / Ukraine)

Eubor KRÁLIK, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV / Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences (Słowacja / Slovakia)

Jaromír KRŠKO, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici / Matej Bel University in Banska Bystrica (Słowacja / Slovakia)

Rada LEVKOVA [Рада ЛЕВКОВА], Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ / St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo (Bułgaria / Bulgaria)

Orsat LIGORIO, Univerzitet u Beogradu / University of Belgrade (Serbia)

Izabela ŁUC, Uniwersytet Śląski w Katowicach / University of Silesia in Katowice (Polska / Poland)

Agnieszka MYSZKA, Uniwersytet Rzeszowski / University of Rzeszów (Polska / Poland)

Irena MYTNIK, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)

Alina NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Polska / Poland)

Staffan NYSTRÖM, Uppsala universitet / Uppsala University (Szwecja / Sweden)

Liubov OSTASH [Любов ОСТАШ], Львівський національний університет імені Івана Франка / Ivan Franko National University of Lviv (Ukraina / Ukraine)

Iwona PIECHNIK, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Renata PRZYBYLSKA, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Elżbieta RUDNICKA-FIRA, Uniwersytet KEN w Krakowie / University of the National Education Commission in Krakow (Polska / Poland)

Małgorzata RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Polska / Poland)

Marcia SIPAVICIUS SEIDE, Universidade Estadual do Oeste do Paraná / Western Paraná State University (Brazylia / Brazil)

Adam SIWIEC, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)

Paula SJÖBLOM, Turun yliopisto / University of Turku (Finlandia / Finland)

Grant SMITH, Eastern Washington University (Stany Zjednoczone / United States)

Wojciech SMOZYŃSKI, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Jan SOSNOWSKI, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi / University of Humanities and Economics in Lodz (Polska / Poland)

Piotr STALMASZCZYK, Uniwersytet Łódzki / University of Łódź (Polska / Poland)

Pavel ŠTĚPÁN, Ústav pro jazyk český AV ČR / Institute of the Czech Language, Academy of Sciences of the Czech Republic (Czechy / Czechia)

Tadeusz SZCZERBOWSKI, Uniwersytet KEN w Krakowie / University of the National Education Commission in Krakow (Polska / Poland)

Anna TYRPA, Instytut Języka Polskiego PAN / Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences (Polska / Poland)

Piotr WIERZCHOŃ, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Polska / Poland)

Kendra WILLSON, Turun yliopisto / University of Turku (Finlandia / Finland)

Ewa WOLNICZ-PAWŁOWSKA, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)

Michał WOŹNIAK, Instytut Języka Polskiego PAN / Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences (Polska / Poland)

Mateusz WYŻGA, Uniwersytet KEN w Krakowie / University of the National Education Commission in Krakow (Polska / Poland)

Bogusław R. ZAGÓRSKI, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej / Commission on Standardization of Geographical Names Outside the Republic of Poland (Polska / Poland)

Maciej ZDANEK, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)

Aleksandra ŻUREK-HUSZCZ, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)